

PETRE ȚURLEA

ROMÂNI ȘI UNGURI

I. 1918-1940

PETRE ȚURLEA

ROMÂNI ȘI UNGURI

**VOLUMUL I
1918 - 1940**

**EDITURA
KARTA-GRAPHIC
2018**

**Această lucrare, în trei volume, a apărut cu sprijinul
Ministerului Culturii și Identității Naționale,
prin Direcția Județeană pentru Cultură Prahova,
prilejuită de Centenarul Marii Uniri.**

PETRE ȚURLEA

**ROMÂNII
ȘI
UNGURI**

**VOLUMUL I
1918 - 1940**

**EDITURA
KARTA-GRAPHIC
2018**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ȚURLEA, PETRE

Români și unguri / Petre Țurlea. - Ploiești : Karta-Graphic, 2018

3 vol.

ISBN 978-606-693-120-5

Vol. 1. - 2018. - ISBN 978-606-693-121-2

94

323.1

Redactor: Alexandru Stănciulescu

Tehnoredactor: Mihaela Tudor

Coperta: Claudiu Voicu

*Toate drepturile și responsabilitățile asupra textului aparțin autorului.
Editura nu are nici o responsabilitate în legătură cu conținutul lucrării.*

Cuprins

Motivare	7
I. 1918 – 1920	13
II. 1920–1938	79
III. 1938–1940	307
Concluzii	376
Note	385
Abrevieri	457
Indice de persoane	459
Anexe	471

Motivare

În 2011, cu bunăvoința editorului Voicu Dan Paul, am publicat la Editura Karta Graphic din Ploiești, volumul *Români și unguri 1940–2011*. Cu texte revizuite și adăugite, includea trei volume publicate anterior: *Ip și Trăznea. Atrocități maghiare și acțiune diplomatică românească* (studiu și documente), Edit. Enciclopedică, București, 1996; *UDMR și societatea românească*, Edit. România Pur și Simplu, București, 2003; *Transilvania de Nord-Est 1944–1952*, Edit. România Pur și Simplu, București, 2005.

Dacă volumul din 2011 acoperea perioada 1940–2011, cel de față prezintă, sub aceeași titlatură, perioada 1918–1940. Cele două încearcă să contureze imaginea relațiilor dintre români și unguri într-un secol frământat, indicând continuitatea motivelor de dispută, nerezolvarea cauzelor acestei dispute generând perpetuarea acesteia și în secolul XXI. Ca urmare, cartea de față este și un semnal de alarmă pentru cei care doresc să păstreze România întreagă.

*

Români și unguri 1918–1940 va trata prioritar problema revizionismului unguresc în România Mare. Dar, nu-și propune să prezinte pe larg disputele teoretice dintre români și unguri privind dreptul de stăpânire asupra Transilvaniei. Nici procesele dintre România și Ungaria privind interpretarea dată faptelor de guvernământ din provincie de după Trianon – cel mai cunoscut fiind Procesul optanților unguri. Deși, atât disputele teoretice, cât și procesele respective se înscriu în acțiunea revizionistă a Budapestei – prin ele dorindu-se demonstrarea netemeinicii istorice a stăpânirii românești și,

totodată, a incapacității Statului Român de a institui o administrație onestă și eficientă. Cele două tipuri de acțiuni erau deschise, nu aveau caracter secret. Prin ele se urmărea și timorarea părții române pentru ca aceasta să renunțe la măsurile vizând aplicarea legislației românești în Transilvania și să împiedice consolidarea Unirii din 1918. Se urmărea, de asemenea, obținerea unui statut privilegiat pentru ungurii din Transilvania în raport cu românii de acolo, statut care să ducă la autonomia deplină, inclusiv teritorială, a celor dintâi, pregătitoare a unei viitoare desprinderi de România și a realipirii la Ungaria.

Un alt plan al acțiunii revizioniste ungurești în Transilvania, în perioada 1918–1940, a fost acela cu caracter subteran: permanenta incitare dinspre Budapesta a ungarilor din România, pentru neacceptarea Unirii Transilvaniei cu aceasta; îndemnul la nesupunere față de legile românești; întreținerea speranței în refacerea Ungariei Mari, a urii față de români – care stăteau în calea împlinirii dezideratului considerat ca fiind drept. Incitarea se făcea prin intermediul bisericilor maghiare, a școlilor maghiare, instituțiilor de cultură maghiare, prin presă și prin toate organizațiile ungarilor din România, inclusiv cele politice sau economice. Dinspre Budapesta veneau nu numai îndemnuri, ci și fonduri și emisari-coordonatori. Multe dintre acțiunile de acest tip au fost descoperite de către serviciile speciale românești, rapoartele întocmite de ele formând principala sursă documentară istorică încă puțin exploatată. Arhive diferite – ANIC, ACNSAS, AMAE, arhive județene – păstrează o cantitate imensă de documente, parcurgerea lor putând crea o imagine mai exactă a fenomenului revizionismului unguresc vizând destrămarea României Mari; un fenomen cu deplină continuitate în toată perioada interbelică, de o intensitate deosebită, cu foarte variate forme de manifestare; și cu un rol important în pregătirea raptului teritorial din 1940, a Transilvaniei de Nord-Est, impus de Germania și Italia, dar gășind în teritoriul răpit o stare de spirit antiromânească evidentă a ungarilor de aici – așa explicându-se participarea acestora, cu entuziasm, la atrocitățile din perioada ocupației horthyste. În domeniul aducerii la lumină a documentelor din categoria menționată s-au făcut deja unii pași importanți, de către istorici precum Cristian Troncotă sau Alin Spânu; și, în special, prin lucrarea în trei volume, sub titlul *Minoritățile naționale din România*, coordonată de Ioan Scurtu și Liviu Boar. Cu toate acestea, o reprezentare a cât mai multor documente de arhivă încă inedite – care să ilustreze deplin revizionismul unguresc în România interbelică, să-i indice intensitatea, formele de manifestare, să indice acceptarea politicii revizioniste a Budapestei de

către majoritatea ungarilor din Transilvania, a pericolului deosebit pe care revizionismul îl reprezintă pentru existența însăși a României Mari – este necesară. Acesta este rolul volumului de față, în principal; el prezentând, însă, chiar dacă succint, și propaganda revizionistă ungurească și procesele intentate de Ungaria României.

*

Prezentarea temei revizionismului unguresc a început, în istoriografia românească în perioada interbelică – multe dintre lucrările apărute atunci fiind bine documentate, unele alcătuite la cererea unor organisme centrale ale Statului român, cu investigarea unor surse arhivistice nepublicate în acel moment și de necombătut. Printre mulții autori: Titus Podea, Romulus Seișanu, Corneliu I. Codarcea, Vasile Theodorescu, Aurel Gociman, Silviu Dragomir, Ioan Mateiu, Gheorghe Sofronie, Onisifor Ghibu, Fényes Samu ș.a.

În perioada comunistă, prezentarea revizionismului unguresc s-a făcut sub supravegherea foarte atentă a Cenzurii. Până spre sfârșitul perioadei respective a fost impusă prezentarea doar a „colaborării în spiritul internaționalismului proletar” între români și unguri; cele două state, România și Ungaria, fiind „frățești”, amândouă în „lagărul comunist”, între ele nu erau de admis diferendele la care se putea ajunge dacă trecutul istoric real ar fi fost adus la lumină. Autorii cărora li se indica să scrie despre raporturile dintre români și unguri în perioada interbelică erau atent aleși dintre cei care respectau întocmai linia PCR. Cel mai semnificativ volum apărut sub această formulă, în cadrul Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă CC al PCR, poartă titlul *În sprijinul Republicii Ungare a Sfaturilor (Solidaritatea oamenilor muncii din România cu Republica Ungară a Sfaturilor)*, 1919. *Documente și amintiri*. A fost publicat la Editura Politică condusă de vechiul internaționalist-cominternist Valter Roman, în 1969. Volumul era coordonat de: Ion Popescu-Puțuri, Nicolae Goldberger, Augustin Deac, Nicolae Copoiu. Avea drept colaboratori șase români, șase unguri și trei evrei. Iar referatul „științific” era semnat de ilegalistul comunist ungar Bányai Ladislau. Asemenea „opere” sunt de menționat numai pentru a se vedea decădera la care se ajunsese în prezentarea Istoriei. După 1980, în contextul „comunismului național” dar și ca răspuns la intensificarea propagandei antiromânești a emigrației maghiare în Occident și a unor acțiuni pe această linie inițiate chiar de către guvernele de la Budapesta, în România au început

să apară diverse lucrări de prezentare realistă a relațiilor româno-ungurești interbelice. Între autori Viorica Moisuc, Ion Calafeteanu, Dumitru Șandru, Mihai Iacobescu ș.a.

După 1990, dispărând orice fel de încorsetări oficiale, mai mulți istorici s-au aplecat și asupra problemei respective: Ioan Dumitru, Elena Cojocar, Dumitru Saizu, Ion Agrigoroaie, Dumitru Șandru, Ioan Scurtu, Ion Calafeteanu ș.a. Chiar unul dintre autorii volumului din 1969, Augustin Deac, a publicat o carte cu adevărat științifică. Și s-au republicat mai multe din volumele apărute înainte de 1940.

S-au auzit și critici la adresa acestei producții istoriografice, fără ca să se poată infirma faptele aduse la lumină. Editorii unui volum de texte maghiare interbelice intitulat *Maghiarii din România în etica minoritară (1920-1944)*, Cluj, 2003 – Lucian Năstasă și Levente Salat – au găsit un motiv de critică: „Prea mulți istorici au abordat problema comunității maghiare din România în perioada interbelică, în tomuri chiar impresionante prin dimensiuni, fără a-și impune vreodată rețineri pentru faptul că nu posedă nici măcar cele mai elementare cunoștințe de limbă și cultură maghiară, lăsând așadar deoparte în cadrul analizelor tocmai ceea ce ar fi trebuit să constituie sursele de bază. În felul acesta au apărut «istorii» truncheate, statice, în mod evident distorsionate, care au perpetuat incomplet și uneori cu tente vădit ofensatoare percepții anistorice asupra unei comunități căreia i se cuvine indiscutabil un loc sensibil diferit în panteonul trecutului nostru.” Unul din cei doi editori care au vrut, prin textul menționat din prefața volumului, să arunce îndoiala asupra obiectivității istoriografiei românești este ungar – Levente Salat. Celălalt este român, dar, pentru a arăta explicit partea în care se plasează în disputa istoriografică româno-maghiară, și-a adăugat la numele Lucian Năstasă și pe acela de Kovacs.

Pentru conturarea unei imagini cât mai exacte a revizionismului ungar, pe lângă documentele noi de arhivă și literatura istorică românească, trebuie avută în vedere și literatura istorică pe tema respectivă apărută în Ungaria, extrem de stufoasă, și lucrările favorabile revizionismului ungar apărute în Occident, mai ales în Marea Britanie, Franța și Italia.

Revizionismul ungar având drept țintă România interbelică a fost de maximă importanță pentru evoluția de ansamblu a României Mari. Acesta a fost elementul de determinare în relațiilor dintre România și Ungaria perioadei respective. La fel este și în secolul XXI.

*

Autorul volumului de față are a mulțumi, pentru indicarea unor surse istoriografice sau arhivistice, istoricilor: Mihai Drecin, Alin Spânu, Cristian-Claudiu Filip, Ioan Lăcătușu, Vasile Stancu. Pentru facilitarea accesului la sursele documentare, arhiviștilor de la Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Arhiva Serviciului Român de Informații, Arhiva Națională Istorică Centrală. Pentru sugestiile făcute și competența conducere spre tipar a manuscrisului, d-lui Alexandru Stănciulescu. Se cuvin mulțumiri D-lui Constantin Stere, pentru contribuția majoră avută la apariția acestei cărți.

În intenția autorului, vor fi publicate, sub titlul *Români și unguri*, până la 1 decembrie 2018, trei volume: I. 1918–1940; II. 1940–1945; III. 1945–2018. Acestea încadrându-se în campania pentru aniversarea Centenarului formării României Mari, inițiată la București; și în campania comemorării Tratatului de la Trianon, inițiată la Budapesta.

I. 1918 – 1920

În condițiile sfârșitului Primului Război Mondial, sfârșit dezastruos pentru Puterile Centrale, era tot mai evident că Austro-Ungaria se va dizolva și națiunile asuprite până atunci își vor hotărî singure soarta. În Transilvania, ungurii au încercat mai întâi să oprească drumul românilor spre unirea lor cu România, printr-o serie întreagă de amenințări și crime. Au adăugat, concomitent, promisiunea unor drepturi naționale dacă vor rămâne în cadrul Statului Ungar. Nimeni nu mai putea crede în onestitatea promisiunii. Iar după 1 decembrie 1918, când românii – care nu s-au lăsat nici impresionati de crime, nici înșelați de promisiuni – au hotărât formarea României Mari, s-a declanșat acțiunea de blocare a aplicării Hotărârii; tot prin crime.

În octombrie–noiembrie 1918 au avut loc o serie de atacuri armate împotriva unor localități românești, soldate cu incendierea unor case, rănirea sau asasinarea unor locuitori. La jumătatea lunii noiembrie, „Românul” din Arad trecea în revistă o parte a acestor atacuri: la Olpret (Cluj), Dej, Filea de Jos (Turda), în orașul Cluj, Sânmartin, Blaj, la Mihalț (10 morți și 28 răniți), Marginea (Caraș-Severin), Berezova, Românești, Groși (7 morți), Sintești (Bihor), Făget (24 morți și mai mulți răniți), Bujor-Suseni (45 împușcați, dintre care unii au murit), Cerceleşti (4 morți).¹

Evenimentul cel mai sângeros din acea lună noiembrie 1918 și cu eoul cel mai mare a avut loc la Beliș (Jósikafalva), la 35 km de Huedin, județul Cluj. Aici era moșia lui Urmánczy János (28 000 de jugăre), formată în majoritate din pădure. La tăiatul pădurii lucrau câteva sute de prizonieri de război sârbi și italieni, cărora moșierul le aplica un regim foarte dur. După izbucnirea Revoluției la Budapesta, pe 1 noiembrie 1918, Urmánczy a fugit, pe 3 noiembrie, de teama unei răzbunări a prizonierilor. Aceștia

într-adevăr se răscoală, dau foc magaziiilor cu lemne, jefuiesc castelul și pleacă. Fugit la Budapesta, Urmánczy János, ajutat de influentul său frate, deputatul Urmánczy Nándor, îi acuză pe români de devastare și publică în ziarul „Pesti Hirlap” o chemare către soldații „îndrăzneți”, cerându-le să meargă la Beliș, „ca să facă ordine”. Se formează Detașamentul „Urmánczy”, din 65 militari cu puști și șase mitraliere; expediția de pedepsire devenise una oficială, Ministerul de Război încredințând comanda căpitanului Antal Dietrich. Militarii unguri și-au arătat intențiile sălbatice chiar de pe drum din tren, au tras cu mitralierele în grupuri de țărani români din localitățile Morlaca și Gălățeni. Detașamentul ajunge la Beliș pe 8 noiembrie 1918. În formațiune de război, parcurge tot satul, incendiază casele și-i împușcă pe românii întâlniți. Apoi, cea mai mare parte dintre cei împușcați, unii doar răniți – deci încă vii –, au fost aruncați în jăratecul depozitului central de lemne incendiat de prizonieri. Au rezultat 40–45 morți, între care 5 femei.²

Crima oribilă s-a aflat imediat în întreaga Transilvanie. În prima relatare dintr-un ziar românesc, autorii erau numiți „adevărați canibali”. Canibalism de care s-ar rușina și popoarele „sălbatice.” Vestea asasinatelor a ajuns la Arad, unde se duceau tratative între Consiliul Național Român și o Delegație a noului Guvern al Ungariei – venită în grabă, cu mari promisiuni pentru români, ca să-i împiedice să se rupă de Ungaria. Conducătorul Delegației, Jászi Oszkár, ministru al naționalităților ce se dorea a fi perceput ca un democrat, s-a arătat indignat de cele petrecute la Beliș. „Vinozații – a declarat –, nu numai executorii faptei ci și autorii morali, să fie trași la răspundere și aspru pedepsiți. Voi ordona ca în viitor fapte la fel să nu mai fie.” Concomitent, de cele întâmplare l-a anunțat și pe primul-ministru, Mihály Károlyi, care „s-a indignat”, ordonând anchetă împotriva militarilor, dar și a lui Urmánczy.³ Era, însă, o atitudine nesinceră, menită doar să asigure continuarea tratativelor cu românii; în practică, nici un militar ungur nu a fost pedepsit pentru masacru. Nici frații Urmánczy nu au pățit ceva; vor deveni unii dintre cei mai vocali purtători de cuvânt ai revizionismului unguresc în perioada interbelică.

Consiliul Național Român din Cluj inițiază o anchetă la Beliș. Din Comisia care s-a deplasat la fața locului făceau parte Augustin Pordea și Valentin Poruțiu; li s-au alăturat doi unguri – Kertész Eugen și Balász Endre –, care vor face un raport separat.⁴ Cei doi unguri susțineau caracterul oficial al Detașamentului „Urmánczy”; afirmau că „soldații unguri au fost în legitimă apărare”; și era contestată arderea celor împușcați. Deși crimele fuseseră recunoscute și de Jászi Oszkár și în prima relatare făcută de un ziar

unguresc – „Kolozsvári Hirlap”.⁵ O atitudine de negare a faptelor o ia toată presa din Budapesta. „Budapesti Hirlap” scria: „Nu este vorba de atrocități maghiare, ci de naivitate, cinste și bună credință a maghiarilor, care trebuie să lupte cu meschinăria și cu mișelia”. Și-l învinuia pe Jászi Oszkár pentru criticile sale. La rândul său, „Pesti Hirlap” publica articolul cu titlul *Cazul de la Beliș. Soldații unguri sunt nevinovați*.⁶

Principalul autor moral al măcelului de la Beliș, Urmánczy Nándor, scăpat fără nici o pedeapsă, și-a arătat o furie antiromânească majoră în toată perioada interbelică, expusă în foarte multe articole din „Budapesti Hirlap”. Cu o satisfacție vădită, publicația „Glas Românesc” din Odorhei anunța, în 1936, că acesta s-ar fi sinucis pe culoarele Parlamentului din Budapesta, la 68 de ani, pentru că a constatat eșecul campaniei sale; ziarul românesc titra: *Moartea unui călău al românilor*.⁷ În realitate, Urmánczy Nándor moare în toamna lui 1940, după Diktatul de la Viena, fiind declarat cetățean de onoare al orașului Toplița, în zona căruia avusese o moșie.⁸

Cu toate că Guvernul de la Budapesta a promis, în noiembrie 1918, reprezentanților românilor transilvăneni, să nu împiedice libera exprimare a voinței naționale, în practică, însă, s-a încercat a se bloca accesul delegaților către Alba Iulia. Uneori, și cu focuri de armă. Gărzile ungurești, dar și unități militare regulate ungurești, au acționat împotriva trenurilor ce se deplasau spre Alba Iulia. În aceste împrejurări a fost omorât Ioan Arion de către Garda Maghiară (înființată prin ordinul Guvernului Károlyi la 8 noiembrie 1918; concomitent, se înființase la Cluj Secția Ardeleană a Consiliului Național Maghiar, prezidată de Apáthy István, transformată apoi în Primcomisariatul guvernamental al Ungariei Răsăritene). La Teiuș, ungurii au deschis focul împotriva trenurilor cu români ce se îndreptau spre Marea Adunare Națională; atunci a fost omorât Ioan Arion.⁹ Ziarele românești ale epocii l-au numit *Martirul Neamului* și se trăgea concluzia: „Orice ideal trebuie răscumpărat cu sânge de martir.”¹⁰

Cum ungurii nu au putut împiedica adoptarea Hotărârii de Unire de la Alba Iulia, din 1 decembrie 1918, a început acțiunea complexă de înlăturare a consecințelor ei: ruperea de Ungaria a Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului; unirea acestora cu România. Acțiunea ungurilor a fost foarte complexă și întinsă pe toată perioada interbelică. Este cunoscută sub denumirea de revizionism maghiar. Întrucât a început odată cu Hotărârea de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, revizionismul unguresc nu se raportează la Tratatul de la Trianon din 4 iunie 1920. Ceea ce îi nemulțumea

pe unguri – Unirea Transilvaniei cu România, Unire pe care doreau să o „revizuiască” – era un act de voință al Poporului Român, cel din 1 decembrie 1918; Trianonul doar îl consfințise pe plan internațional. Revizionistii unguri s-au referit mereu la Tratatul de la Trianon din două motive. Mai întâi, pentru a nu recunoaște faptul că Unirea Transilvaniei cu România fusese un act de voință al românilor majoritari în provincie și, deci, un act democratic, pe care nu-l puteai contesta decât prin nerecunoașterea dreptului popoarelor de a-și hotărî singure soarta – principiu care a guvernat evoluția Omenirii, cel puțin teoretic, la începutul perioadei interbelice. În al doilea rând, raportarea acțiunii revizioniste doar la Tratatul de la Trianon, făcea posibilă o dublă interpretare: România Mare ar fi fost o creație a Marilor Puteri, nu a românilor care se bazau pe drepturile lor istorice și demografice; ar fi reprezentat doar o pedeapsă la adresa Ungariei pentru acțiunea ei din timpul Primului Război Mondial. De aici ideea că tot Marile Puteri puteau și să modifice ceea ce ele hotărâseră ca un act punitiv în 1920. Mergând pe acest raționament, în majoritatea perioadei interbelice Budapesta a încercat să influențeze Marile Puteri care semnaseră Tratatul de la Trianon; nu a reușit să convingă, la nivel de conducere a Statului, decât pe una – Italia. Ca urmare, odată cu refacerea Germaniei și afirmarea dorinței de înlăturare a Sistemului Versailles, Ungaria își va lega propria acțiune revizionistă de aceea a Berlinului; și va obține, în 1940, prin Diktatul de la Viena, Transilvania de Nord-Est. Astfel, dacă Unirea din 1918 fusese rodul voinței liber exprimate de Poporul Român majoritar, și, ca atare, un act care era de necontestat drept, ruperea Transilvaniei de Nord-Est în 1940 a fost urmarea voinței a două Mari Pueri – Germania și Italia –, prin urmare, un act lovit de nulitate, întrucât încălca dreptul românilor majoritari în regiunea respectivă și exprimarea liberă, democratică a acestora. Tratatul de la Trianon consfințise o realizare a Poporului Român și, prin aceasta, era drept. Diktatul de la Viena era doar un act de voință a două Mari Puteri, nedemocratic, și, prin aceasta, nu era drept.

Nenumăratele acțiuni ale ungarilor împotriva românilor din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș, care au avut loc de la 1 decembrie 1918, la 4 iunie 1920, demonstrează teza că revizionismul Budapestei se îndrepta împotriva Hotărârii de la Alba Iulia, pe care se temea că viitorul Tratat o va consfinți. Acțiunile vizând anularea Hotărârii de la Alba Iulia erau cu atât mai mult de condamnat, cu cât aceasta era – prin felul cum s-a ajuns la votarea ei, și prin conținutul ei – pe deplin democratică. Chiar în timpul Marii Adunări Naționale, Iuliu Maniu insista asupra democratismului Hotărârii și al Statului

creat prin ea, România Mare. „Nu voim – spunea – ca din asupriții ce-am fost, să devenim asupritori. Voim să asigurăm libertate pentru toți și dezvoltarea pentru toate popoarele conlocuitoare. Marele nostru Stat Național ține să accentueze că urmează vechiul nostru proverb: «Ce ție nu-ți place, altuia nu-i face». Noi voim pe acest pământ al României Mari să întronăm libertatea națională pentru toți.”¹¹ La rândul său, prim-ministrul României momentului respectiv, I.I.C. Brătianu, în calitate de conducător al Delegației României la Conferința de Pace de la Paris, anunța Consiliul Suprem Aliat, la 31 mai 1919, că se asigură „pe tot cuprinsul noului Regat, drepturile și libertățile minorităților, printr-o largă descentralizare administrativă de natură să garanteze populațiilor alogene libera lor dezvoltare în ce privește limba, învățământul și exercitarea cultului lor.”¹²

De la începutul său, revizionismul unguresc a îmbrăcat toate formele ce vor fi întâlnite în perioada interbelică: trimiterea de la Budapesta în România a unor emisari-propagandiști, uneori militari de carieră, pentru a ațâța opinia publică maghiară, pentru a organiza nesupunerea față de Statul Român, pentru a pregăti răzvrățiri armate; trimiterea unor spioni pentru a înregistra elementele sistemului de apărare și vulnerabilitățile posibil exploatabile; susținerea educației șovine a tineretului maghiar; încercarea de a-i dezbină pe români; chemarea unor „controlori” internaționali și plângerile împotriva României la Societatea Națiunilor; campania de presă ostilă României Mari în Occident – cu cumpărarea bunăvoinței unor publicații cu tiraje mari –, în Ungaria și în România; apariția câtorva mii de lucrări cu caracter revizionist. Gradul de intensitate al acestor acțiuni a fost permanent ridicat, dar cu specificități de la o perioadă la alta.

Și, mai trebuie subliniat faptul că toate forțele politice ungare – de la extrema stângă la extrema dreaptă – s-au încadrat în politica revizionistă; revizionismul era temă principală în lupta electorală, o adevărată întrecere de demonstrare a radicalismului pe această temă, dar și o colaborare pentru atingerea țelului revizionist. Indiferent de ideologia îmbrățișată de un partid sau altul, toate considerau România un inamic care trebuia distrus, iar Ungaria Mare („Milenară”) un țel ce trebuia atins. Naționalismul șovin prelua în fața ideologiei, toate curentele politice fiind adepții lui. Demonstrează pe deplin această teză faptul că la sfârșitul lui 1918 și în prima parte a lui 1919, deși se afirmă ca adversare ireductibile, forțele comuniste ale lui Kun Béla și forțele burgheze ungare – de la democrații lui Károlyi, la extremiștii de dreapta ai lui Horthy – au arătat aceeași ură împotriva românilor, au afișat

aceiași țel revizionist față de aceștia, iar când au putut au organizat acțiuni violente. Există, însă, o deosebire: Regimul bolșevic maghiar a început un război deschis împotriva României, ceea ce regimurile burgheze nu au îndrăznit niciodată.

În context, a fost vehiculată și o aspirație intermediară, dacă nu se putea realiza realipirea Transilvaniei la Ungaria, cel puțin să se obțină o autonomie teritorială deplină a ungarilor din Transilvania, lăsând pentru o viitoare conjunctură internațională favorabilă realipirea. A fost lansată teza că înșiși românii, prin Hotărârea de la Alba Iulia, au promis autonomia teritorială.

Deseori, reprezentanții ungarilor au invocat Hotărârea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia în susținerea tezei autonomiei. Articolul II al acelei Hotărâri preciza: „Adunarea Națională rezervă teritoriilor sus indicate *autonomie provizorie până la întrunirea Constituantei* [subl. n.] aleasă pe baza votului universal.” Așadar, autonomia regiunilor unite, nu a minorităților naționale din interiorul acestora; și doar cu caracter temporar. În articolul III se proclamau ca principii fundamentale ce trebuiau puse la baza alcătuirii noului Stat: „1. Deplina libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie, prin indivizi din sânul său, și fiecare popor va primi drept de reprezentare în Corpurile legiuitoare și la guvernarea Țării în raport cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc. 2. Egală îndreptățire și deplină libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile din Stat. 3. Înfăptuirea desăvârșită a unui regim curat democratic pe toate terenurile vieții publice. Votul obștesc, direct, egal, secret, pe comune, în mod proporțional, pentru ambele sexe în vârstă de 21 ani, la reprezentarea în comune, județe ori Parlament. 4. Desăvârșita libertate de presă, libertate de asociere și întrunire: liberă propagandă a tuturor gândurilor omenești.”¹³ Se precizează aceste principii democratice, care se doreau a caracteriza viitoarea Românie Mare, și la întrunirea Comitetului Executiv al Partidului Național Român din Austro-Ungaria, care avusese loc la Oradea, pe 12 octombrie 1918; se ceruse ca românii să-și hotărască singuri soarta, anunțându-se totodată că aceștia doreau „deplina libertate națională”; în proclamația adoptată se cerea susținerea ordinii de către „toți cei buni și cinstiți, *fără deosebire de neam și lege* [subl. n.]” (art. 1).¹⁴

Textele acestea au fost interpretate forțat ca o promisiune de autonomie teritorială pe criterii etnice. Cel mai indicat să dezmințască această interpretare, conducătorul Consiliului Dirigent, Iuliu Maniu, a făcut-o în mai multe

rânduri, explicit. La 11 mai 1924, în cadrul unei conferințe cu titlul *Problema minorităților*, Maniu spunea: „Adunarea Națională n-a hotărât autonomia națională pentru minorități și n-a înțeles să le-o acorde. Din contră, a hotărât în mod conștient și într-un mod expres, că nu li se poate acorda, și că prin urmare nu li se poate pune în vedere o autonomie națională. [...] Adunarea Națională a primit cu unanimitate hotărârea propusă de consfătuirea prealabilă cu omiterea autonomiei naționale pentru minorități, pentru că atrăgând de la toate celelalte argumente o autonomie națională în chestiuni politice, administrative și juridiciare nu se poate închipui decât fiind împreună cu o autonomie teritorială.”¹⁵

Cererea autonomiei teritoriale nu era admisibilă în condițiile în care în Transilvania – populația majoritară era românească. Statul rezultat prin Unire era național unitar. Recensământul din 1930 indica: 71,9% români; 7,9% unguri și secui; 4,1% germani; 3,2% ruteni; 2% bulgari; 2,3% ruși; 0,9% turci; 7,7% alții (între care și evrei). În teritoriile care aparținuseră Ungariei, ungurii și secuii erau majoritari în patru județe: Mureș, Ciuc, Odorhei, Trei Scaune. Toate erau aflate în centrul Țării. Județele de graniță aveau majoritatea românească: Satu Mare – din 211 comune, 170 erau majoritar românești, 34 majoritar ungurești, 6 germane, una ruteană; Sălaj – 285 comune, din care 206 românești, 70 ungurești, 8 germane, una slovacă; Bihor – 418 comune, din care 348 românești, 64 ungurești, 5 ceho-slovace, una germană; Arad – 225, din care 186 românești, 23 ungurești, 16 germane; Timiș-Torontal – 240 comune, din care 143 românești, 68 germane, 15 ungurești, 14 sârbești.¹⁶ Astfel, respectând criteriul demografic, ungurii nu puteau obține realipirea la Ungaria sau autonomia teritorială pe criterii etnice nici a întregii Transilvanii, nici a județelor de la granița cu Ungaria; iar ruperea de România a județelor majoritar secuiești era, practic, imposibilă.

*

Ungurii au încercat o contracarare imediată a Hotărârii Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia. Au organizat o adunare care se dorea asemănătoare, dar a ungarilor, la Cluj, pe 9/22 decembrie 1918. Conform unor ziariști români, au fost mai puțin de 10 000 participanți; dar ziarile ungurești au anunțat 120 000 (pentru a-i întrece pe cei 100 000 de români de la Alba Iulia). Se înregistra și participarea a doi socialiști români: Damian Sava-Ștregaru și Avramescu (ultimul dezertor din Armata Română). Cei doi anunțau că nu recunosc Unirea Transilvaniei cu România. Principalul

orator – Apáthy István – a recurs și la amenințări: „Cei care acum se dezlipesc de Ungaria vor cere cu lacrimi în ochi să fie reprimiți.” Cum era de așteptat, nu a fost acceptată Hotărârea de la Alba Iulia, deși aceasta reprezenta voința majorității populației. S-a decretat menținerea Ungariei Mari. Dar, se promitea „autonomie deplină și egală pentru toate minoritățile naționale”.¹⁷ Nici un român nu putea crede în sinceritatea promisiunilor, care veneau după secole de asuprire națională exercitată de Ungaria.

Conducătorii de la Cluj ai ungarilor, împreună cu Guvernul de la Budapesta și formațiunile paramilitare ungurești din Transilvania, vor duce o intensă acțiune criminală împotriva românilor. Apáthy István era în fruntea „cuibului dezordinilor” de la Cluj – conform caracterizării ziarului „Românul” din Arad –, înscenând demonstrații secuiești împotriva Hotărârii de la Alba Iulia; Apáthy, „șovinist și fățarnic”, fusese numit de Budapestea „guvernator al Ardealului”. Agenția de presă „Dacia”, a Consiliului Dirigent, îl considera „cel mai pregnant reprezentant al șovinismului orb maghiar”, care „batjocorea Poporul Român”.¹⁸ O caracterizare amplă i-o face „Gazeta Transilvaniei”¹⁹: medic, profesor de zoologie și histologie, rector al Universității din Cluj; bun specialist, dar „un șovinist de rasă”; „Oriunde au fost mișcări contra românilor, totdeauna a luat parte și a agitat din toate puterile în contra noastră.” Se pronunța împotriva românilor chiar și în timpul cursurilor ce le ținea la Universitate. Despre rolul său de principal agitator împotriva românilor scria și „Românul”²⁰: În ziua Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, „la Cluj a început revărsarea unor bande fără disciplină”, formate majoritar din secui; „Toată ziua, noaptea, cântă și urlă pe stradă, descărcând pușca din când în când”. Erau în jur de 3 000. Au fost primiți solemn de Apáthy, cu „o vorbire agitatoare”. Incitați, secuii au rupt demonstrativ un steag românesc și i-au bătut pe românii întâlniți pe stradă; au cerut ca toți românii să fie izgoniți din Cluj. Emil Hațieganu, președinte al Consiliului Național Român din Cluj, a avut o intervenție pe lângă Apáthy, fără niciun rezultat. Tot sub îndrumarea „guvernatorului Ardealului”, secuii au atacat și diverse localități din jurul Clujului; țintele predilecte erau unitățile în formare ale Gărzilor Naționale Românești. Consiliul Dirigent a ordonat arestarea lui Apáthy, la 15 ianuarie 1919. A fost eliberat și iar arestat în vara lui 1919, pentru „atrocități înfiorătoare săvârșite de maghiari pe linia demarcațională, al căror autor spiritual este profesorul Apáthy”. Procesul a avut loc la Sibiu, „guvernatorul” fiind condamnat la cinci ani de muncă silnică.²¹

În toată Transilvania, atrocitățile cu autori unguri și victime românești au continuat după 1 decembrie 1918, generalizându-se. Erau vizate, în primul rând, județele de graniță, uneori unitățile paramilitare represive revenind de mai multe ori în aceeași localitate. Așa s-a întâmplat la Sighiștel, județul Bihor.²² Pretextul a fost ocuparea de către țăranii români a ocoalelor silvice controlate de unguri și alungarea cârciumarilor evrei maghiarizați. Ca și în cazul Beliș, s-a format un detașament de unguri, în frunte cu locotenentul Karácsonyi Benő. Primul atac a fost în 10–11 noiembrie 1918; detașamentul produce o serie de violențe în Băița, Câmpenii de Jos și de Sus – rezultând șapte răniți cu baioneta; apoi incendiază mai multe case la Sighiștel și împușcă patru țărani români. Altă bandă ungurească revine la Sighiștel pe 3 martie 1919; vor da foc satului – au ars total 15 case și 16 grajduri; au omorât nouă țărani și au rănit alți șapte (o parte din cei morți au fost arși de viu). Viorel Faur indică pentru județul Bihor, în perioada noiembrie 1918–aprilie 1919, 50 de români asasinați de unguri.²³

Presă vremii și foarte bogatele surse arhivistice oferă o imagine completă a crimelor maghiare din toate județele de graniță. Cea mai puțin cunoscută sursă de informare pe această temă este corespondența primită de Nicolae Iorga de la diverse personalități ale românilor transilvăneni. O privire asupra ei poate întregi imaginea dramatică generală a relațiilor dintre români și unguri în momentul de început al existenței României Mari. O parte din scrisorile, pe această temă, pe care le primea, Nicolae Iorga le publica în ziarul său „Neamul Românesc”, astfel faptele menționate ajungând a fi larg cunoscute. Volbură Poiană (pseudonim literar al lui Grigore Năsturaș, fost locotenent în Armata Română pe frontul din Moldova, 1916–1917), anunța un eveniment dramatic: scrisoarea sa va fi inclusă în „Neamul Românesc” sub titlul *Crima de la Lăpuș*. Peste 40 de români fuseseră omorâți de așa-zisa Divizie Secuiască, în timpul unei manifestații pentru Unire.²⁴ Altă scrisoare anunța arestarea unor preoți români din Satu Mare și încarcerarea lor la Debrețin; motivul: susținerea României Mari.²⁵ În Banat, armatele ungurești, după violențele de la sfârșitul lui 1918, au revenit în ianuarie–februarie 1919, „săvârșind fărădelegi și masacre asupra populației românești”; scrisoarea dădea ca exemplu localitatea Sardimat, unde fuseseră uciși trei români și câteva sute schingiuiți. A fost atacată și comuna Șiria. Alte asasinate la Hălmagiu și Chișineu. Toate culminând cu asasinatul în masă de la Făget – atacul din avioane ungurești a unei adunări populare unioniste a românilor; peste o sută de victime.²⁶ Pentru aceeași zonă a Aradului,

imaginea înverșunării ungurești o prezenta ziarul „Românul”²⁷, avusese loc o acțiune militară antiromânească de necrezut, ca pe front – pe calea ferată Arad-Vărădia, o locomotivă transporta un vagon platformă, având un tun și câteva mitraliere; se trăgea în toate localitățile prin care trenul trecea; în gara Ilia au tras șase obuze de tun asupra localității. La sfârșitul lui februarie 1919, Ion Clopoțel, redactor al ziarului „Românul”, îl anunța pe Nicolae Iorga că fuseseră înregistrate, de către Consiliul Național Român din Arad, numai pe teritoriul aceluia județ, 68 de cazuri de ucidere a unor români, fie prin glonț, fie cu baioneta.²⁸ Corespondența primită de Nicolae Iorga indica și atrocități ungurești din Bihor, din cauza cărora o parte a țăranilor români se refugiaseră în munți.

Dacă acțiunile antiromânești sunt demonstrabile prin mai multe surse de informare și, astfel, sunt incontestabile, numărul victimelor poate trezi discuții, fiind imposibil a se ajunge la o cifră exactă, certă. Mai ales că, în unele zone incertitudinea s-a întins până la jumătatea lui 1919. La Arad, pe 7/20 februarie 1919, intelectualii români adunați la sediul Consiliului Național Român, au fost înconjurați de Garda Maghiară „roșie”; comandantul Gărzii Românești a fost arestat, iar președintele CNR și mai mulți intelectuali au fost obligați să părăsească orașul. A fost sistată activitatea instituțiilor de cultură românești. În aceste condiții, și-a întrerupt activitatea și ziarul „Românul”. La Arad vor fi câteva luni de „teroare roșie”. Abia la 4/17 mai 1919, orașul al fost eliberat de Regimentul 6 Vânători al Armatei Române. „Românul” va reapare cu un mesaj ferm: „Continuăm lupta mare pentru dezrobirea fraților noștri, lupta pentru întregirea deplină a Neamului și a Țării, pentru întărirea, înălțarea și înflorirea acestora, de-a pururi scumpe nouă.”²⁹

Situația a fost și mai complicată de bolșevicii unguri. În contextul revoluționar al anilor 1918–1919, aceștia au colaborat cu bolșevicii ruși împotriva României – atât prin înțelegere la nivel de state, cât și prin organizația comunistă internațională creată în acel moment – Kominternul. În față erau aduse formule ideologice, ca „eliberarea maselor populare de sub acțiunea exploataților români”. În spate erau, însă, pretenții teritoriale: Rusia bolșevică dorea Basarabia; Ungaria bolșevică dorea Transilvania.

Bolșevicii lui Kun Béla au împânzit Transilvania cu manifeste, chemând populația la acțiuni violente împotriva autorităților românești. Majoritatea manifestelor de acest fel erau scrise în limba română (cu grave greșeli gramaticale, indicând faptul că autorii nu erau români), fiind adresate populației majoritare a regiunii; era și aceasta o recunoaștere că aceasta nu

apartineau ungarilor. Erau încriminați „domnii îmbuibăți români și fiscareșii [perceptorii] români, care nu voesc ca poporul român să aibă pământul său”. Era denunțată „iobăgia boierilor trândavi și îmbuibăți în dezmierdările imorale”; toate sub „domnia regelui bețiv Ferdinand”. Manifestul anunța dorința conducătorilor de la București de a-i transforma pe românii transilvăneni „într-o turmă pe care ei o mulg și o tund fără milă”. În final se făcea un apel: „Să nu ne lăsăm frați români a fi trași pe sfoară! Noauă nu ne mai trebuie nici regi-domnitori, nici oficiri cari numai paradă știu a face, nici boeri trândavi cari cheltuiesc sudoarea muncitorilor, dar nici fiscareșii belitori.” Se cerea o republică muncitorească.³⁰

De remarcat diversiunea bolșevică ungurească: încercarea de atragere a românilor transilvăneni în lupta împotriva României, sub streagul internaționalismului proletar. Aceleași forțe bolșevice ungurești, în colaborare cu bolșevicii ruși, au plănuit provocarea unor atentate în România, pentru asasinarea celor care se aflau în fruntea Statului. Serviciul de Siguranță român îl anunța pe Nicolae Iorga: „Din Viena ni s-au adus la cunoștință următoarele informațiuni. Soldații dezertori români care au luptat în Armata bolșevică ungară contra trupelor române, se găsesc astăzi refugiați la Berna, unde au format un grup de 63 persoane și sunt în legătură cu Comitetul Central Bolșevic de la Moscova, de la care primesc bani și instrucțiuni în vederea unei acțiuni viitoare la noi în țară.” „Acțiunile” însemnau asasinarea lui I.I.C. Brătianu, Al. Vaida Voevod, Al. Marghiloman, Take Ionescu, Al. Averescu, Constantin Prezan ș.a. Lista fusese alcătuită la Budapesta.³¹

În timpul Guvernului bolșevic al lui Kun Béla, instaurat în martie 1919, au avut loc noi asasinări în vestul Transilvaniei, evident ordonate de la Budapesta, pentru a opri procesul de formare a României Mari. Dintre românii asasinați acum, cei mai cunoscuți sunt avocații Ciordaș și Bolcaș, fruntași unioniști din Bihor. Cercetarea crimelor s-a făcut, la început, superficial, fără capturarea asasinilor. Reluarea cercetărilor s-a făcut abia în primăvara lui 1920, în urma unei interpelări în Parlament a deputatului de Bihor Petru Papp: „Înainte de intrarea glorioasei noastre armate în frumoasele ținuturi ale județului Bihor, noi românii eram supuși celui mai nenorocit sistem de guvernare: cel al dictaturei proletare a steagului roșu, care a adus prigoana cea mai cumplită contra conducătorilor Poporului Român. Cu toate că ne făceam numai datoria de a liniști poporul, viețile multora dintre noi nu au fost cruțate. Așa, în noaptea de 4 aprilie 1919, a fost ridicat de la domiciliul său din Beiuș distinsul conducător și aprigul luptător dr. Ioan Ciordaș, și tot atunci un alt

avocat dr. Nicolae Bolcaș. Armata Roșie, fără să-i judece, i-a ucis și îngropat în satul Lunca, 30 km depărtare de Beiuș. Mormântul lor a fost descoperit cu două săptămâni în urmă [în urma asasinatului], după ce mai întâi venise Armata Română. Deoarece conducătorii comuniști erau recrutați dintre locuitorii din Beiuș, nu mai încăpea îndoială că ei au avut cunoștință de dispariția celor doi conducători români. În consecință, s-a sesizat Parchetul să ordone cercetarea. Ea s-a ordonat, dar fiind încredințată unui judecător maghiar, cercetarea, azi când se împlinesște un an de la asasinarea celor doi martiri, este într-un stadiu mort.” Deputatul cerea Ministrului Justiției reînceperea și finalizarea cercetării.³² Ministrul va transmite imediat, la 11 martie 1920, ordinul de reluare a investigației.³³ La 28 mai 1920, Parchetul General Oradea, condus acum de un român, înainta la București un raport amănunțit.³⁴

În raportul din 28 mai 1920, se scrie explicit că nu se putuse, până atunci, efectua cercetarea corectă, fiindcă „nu exista un judecător de instrucție român la Tribunalul Oradea”. Apoi se indicau o mulțime de alte cauze ale întârzierii concluziilor, între care evenimentele militare din județ și numărul mare de martori ce trebuiau audiați, aproximativ 300. Au fost făcute descinderi la Lunca și Beiuș, abia în iunie 1919, „unde s-au efectuat exhumarea și autopsia cadavrelor, precum și ascultarea de martori”. Au fost identificați autorii și complicii: „S-a constatat că un căpitan cu numele Coloman Werböczy – comandantul unei trupe de secui al așa-numitului Detașament Werböczy, care ocupa orașul Beiuș și teritoriul dintre acest oraș și linia unde era așezată Armata Română, dizolvând Sfatul Muncitoresc din Beiuș, a proclamat acolo, la data de 2 aprilie 1919 *Dictatura militară*, și în calitate de șef al puterii armate și-a însușit stăpânirea completă și absolută a acestor teritorii. În seara zilei de 3 aprilie, căpitanul Werböczy a convocat o adunare în Palatul Episcopiei gr[eco] cat[olice] spre a impune Sfatului Muncitorilor darea socotelilor. Cum, însă, Werböczy nu a sosit înapoi la Beiuș până seara târziu, cei convocați s-au risipit și au rămas numai militari anume: Keresztes, Manok, Kautz, Mareck, Alexandru Szántó, Faludi și Andrei Fried, care au așteptat pe Werböczy până ce a sosit la ora 22,30 în stare de ebrietate, venind din comuna Târcaia, împreună cu locotenentul Magos și sublocotenentul Csák. Atunci Mareck a făcut propunerea de a se aresta dr. Ciordaș și dr. Bolcaș. Magos s-a oferit a efectua arestarea, dar Werböczy a desemnat pentru acesta pe Mareck și pe Keresztes. [...] În aceeași noapte, victimele au fost duse la Lunca cu trenul special pornit din Beiuș la 23,45. Pentru ultima oară au

fost văzute la ora 3 noaptea în odaia locotenentului Hankóczy, comandant militar în Lunca, unde mai erau prezenți, în afară de dr. Bolcaș și Ciordaș și comandantul Hankóczy, și Josif Bécsági cu alți patru soldați secui. Asasinarea s-a săvârșit între orele 3 și 5 în apropierea casei menționate, pe malul pârâului numit Apa Vârzarilor. Modul executării nu este cunoscut, dar este stabilit că dr. Bolcaș a suferit și răni prin împușcături, iar Ciordaș nu; însă corpul fiecăruia arăta mai multe răni foarte grave prin zdrobire, osul capului fiindu-le de asemenea zdrobit.” Acțiunile de prindere a făptașilor nu au dat rezultate. „Autorii și complicii cunoscuți nu au putut fi prinși până în prezent și nu sunt speranțe de a putea fi prinși. Indivizii aceștia, militari, s-au retras în Ungaria, împreună cu armata lor urmărită de trupele române cari înaintau, și cu toate că Parchetul cu ajutorul agenților Siguranței a cercetat prin toate lagărele de internați și prizonieri, iar după ocuparea Budapestei, prin aceiași agenți, pe calea adreselor făcute Comandamentului Armatei Române, și în garnizoanele din teritoriul ocupat al Ungariei, nu au putut fi prinși. [...] Pentru prinderea lor în viitor nu sunt speranțe, deoarece este sigur că ei sunt adăpostiți în afara granițelor țării. Procurorul raportor are informațiuni particulare că Werböczy și Hankóczy, autorii principali, sunt astăzi înrolați în Armata ungurească, deci nu cred că ei ar putea fi obținuți pe calea extrădării nici azi, nici după restabilirea raporturilor diplomatice ale României cu Ungaria.” Singura soluție ce se credea a fi posibilă era cererea către Guvernul de la Budapesta de a face el cercetarea și de a transmite concluzii părții române.

Încă din decembrie 1918, în fața tot mai numeroaselor atrocități ungurești, românii transilvăneni și-au arătat dorința de a lupta cu arma în mână împotriva celor care le contestau Hotărârea luată la Alba Iulia. De aceea, Consiliul Dirigent a anunțat Guvernul de la București de existența acestei stări de spirit și, pe 29 ianuarie 1919, Marele Cartier General al Armatei Române a aprobat formarea unei armate a Ardealului; urma a avea două divizii de câte patru regimente fiecare. Imediat, pe 5 februarie 1919, Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent, anunța pe toți prefectii să transmită ordinul de chemare sub arme.³⁵ Tot în februarie 1919, Iuliu Maniu a publicat un Comunicat de întrerupere a oricăror legături cu Budapesta: „Având în vedere atrocitățile patronate de Guvernul maghiar, Consiliul Dirigent revocă plenipotențiarul său trimis pe lângă acel Guvern.”³⁶

La începutul lui 1919, tot mai multe glasuri din lumea românească transilvăneană s-au ridicat împotriva atrocităților ungurești. Sub titlul *Curge*

sânge românesc în județul Arad, „Patria” scria: „Asta nu se mai poate răbda!” Cerea trecerea liniei de demarcație stabilită de occidentali în Transilvania. La 12/25 februarie 1919, în cadrul unei întruniri de protest la Sibiu se cerea: „Să ridicăm glasul nostru energic și hotărât împotriva sălbăticiilor ungurești.” Mulțimea voia arme pentru a pleca pe front, contra ungarilor. „Revolta este legitimă” – declara Vasile Goldiș, șef al Cultelor și Instrucțiunii în Consiliul Dirigent. Ferm s-au exprimat și ceilalți fruntași români prezenți la întrunire: doctorul Comșa, prefect de Sibiu; Ioan Lupaș, protopop, istoric și profesor universitar; Iuliu Vuia, președintele Congresului învățătorilor; Onisifor Ghibu, secretar în Resortul Instrucțiunii; dr. Ioan Mateiu, director al învățământului primar; Constantin Bucșan, industriaș, viitor ministru. Moțiunea adoptată era amenințătoare. „Simțim că nu mai putem sta cu mâinile în sân!” – se scria. Armatei Românei, se cerea să ocupe imediat toate teritoriile locuite de români. După întrunire, mulțimea a mers la Comandamentul trupelor române din Ardeal, aflat în centrul Sibiului, unde, generalul Moșoiu a ieșit la balcon și a anunțat: „Armata se va supune voinței Poporului. [...] Soldații și ofițerii sunt gata să moară cu toți pentru eliberarea aceloră dintre noi care încă gem sub apăsarea dușmanului.” Și-și încheia discursul cu formula „Până la Tisa!” – în ovațiile mulțimii.³⁷ Peste șase luni, Moșoiu va intra glorios în Budapesta, ținându-se de cuvânt.

La multele prezentări indignate ale atrocităților ungurești, multele proteste și solidarizări ale românilor în jurul victimelor, se va adăuga în 1919 un material larg și foarte bine documentat, alcătuit de Universitatea din București. Era în limba franceză și, în mod evident, destinat Occidentului, pentru a-i prezenta realitățile transilvănene și pentru a contracra propaganda Budapestei. Avea titlul: *Protestation de l'Université de Bucarest contre les atrocités magyares en Transylvanie*³⁸. Era semnat de rectorul Universității, I. Athanasiu, și de profesorii Ovid Densusianu, Simion Mândrescu, Gheorghe Țițeica. Aducea și informații noi în comparație cu celelalte surse documentare. Iar în unele cazuri, se consemna un număr diferit de victime (atacul cu avioanele de la Făget duse la 40 români asasinați); pentru tot județul Arad se indicau 300 morți; tot în județul Arad, din zona Cenad se refugiaseră în munți 40 000 de români; la 15 ianuarie 1919, în timp ce atacau localitatea Bratca, Bihor, soldații din Divizia Secuiască strigau „Vrem să bem sânge de valah!”; în Bihor și Satu Mare acționau trei bande secuiești distincte; în multe cazuri s-au folosit mitralierele iar uneori și tunul – cei 700 militari unguri aflați într-un tren blindat în zona Aradului, au tras asupra localităților

românești de pe traseul căii ferate cu mitralierele, cu tunul și au aruncat grenade; la 17 februarie 1919, trenul blindat a acționat și în zona Hălmagiu; la Baia Mare, ungurii au mitraliat chiar o procesiune funerară ș.a.m.d.). În Memoriul Universității București se cereau Marilor Puteri Apusene „măsurile urgente pentru salvarea fraților noștri”; se cerea intervenția Armatei Române și a trupelor aliate. Era evident, din aceste două cereri, că Memoriul fusese alcătuit înaintea declanșării războiului dintre Ungaria bolșevică și România; cel mai probabil, martie 1919.

În memoria românilor uciși de unguri la sfârșitul lui 1918 și în prima parte a lui 1919 s-a intenționat ridicarea unor monumente comemorative. Și pentru a le aduce un omagiu, dar, în același timp, și pentru a atenționa mereu asupra permanentei primejdii pe care o reprezenta revizionismul unguresc. În august 1921, președintele ASTREI, Andrei Bârseanu, anunța Ministerul Instrucțiuni că va deschide o loterie națională pentru ridicarea de monumente „întru cinstirea evenimentelor și eroilor mari din trecutul românesc, pentru case naționale, muzee, biblioteci etc.”³⁹ La începutul aceluiași an, 1921, Ministerul de Război anunțase înființarea unei Case de Educație Națională și a unei Societăți a Monumentelor Eroilor.⁴⁰ Au fost și alte inițiative, nu toate finalizate.

La Beliș s-a ridicat, mai întâi, o cruce modestă din fier pe locul rugului pe care au fost arse trupurile a 40 țărani români la 8 noiembrie 1918. Se intenționa ridicarea unui monument.⁴¹ La Arad s-a vrut ridicarea unui Monument al Unirii, dedicat victimelor represiunii maghiare de pe teritoriul județului respectiv. Ziarul „Românul” anunța, în 1921, o subscripție publică pentru monument.⁴² Acțiunea era considerată „o datorie patriotică și un înalt drept la recunoștința Națiunii”. Subscripția a mers greu: în prima săptămână se strânseseră doar 5 826 lei.⁴³ În 1935, Filiala Arad a Ligii Antirevizioniste Române a hotărât ridicarea unei cruci comemorative impunătoare, în onoarea martirilor pentru Unire din județul Arad.⁴⁴ Tot o cruce din fier a fost amplasată, la începutul perioadei interbelice și în memoria martirilor Ioan Ciordaș și Nicolae Bolcaș, în centrul Beiușului. Prin subscripție publică s-au strâns banii necesari pentru ridicarea unui monument impunător, dezvelit la 6 iunie 1935, ziua sărbătorii Rusaliilor, decretată ca zi a Eroilor Neamului de la începutul perioadei interbelice.⁴⁵ La evenimentul din 1935 au fost câteva mii de participanți, inclusiv multe personalități ale vremii: un reprezentant al Casei Regale, maiorul Fundățeanu; un reprezentant al Guvernului, Alexandru Lapedatu, ministrul Cultelor; notabilități civile și

militare din Bihor (inclusiv generalul Tiberiu Moșoiu), ierarhi bisericești. Lumea politică avea ca reprezentant în primul rând pe Iuliu Maniu, „însoțit de mulți tineri”, cum consemna „Universul”.⁴⁶ Un detaliat raport al DGP prezenta monumentul: soclul cu figurile în basorelief ale celor doi martiri; erau reprezentate stemele Crișanei, Maramureșului, Banatului, Transilvaniei; „deasupra soclului, în bronz, e reprezentată România Mare, care primește în faldurile sale pe dr. Ioan Ciordaș, căzut în lupta pentru apărarea drepturilor românilor”; și inscripția „Viața mea e a Poporului meu!” Cei doi martiri au fost pe larg prezentați de Petru Papp – fiindu-le subliniată mai ales jertfa conștientă pentru România Mare. Raportul DGP menționează și faptul că cei doi martiri nu s-au pus la adăpost nici o clipă, deși știau că sunt în pericol. În martie 1919, Bolcaș „străbătea satele bihorene, cu un steag românesc în mână, vestind eliberarea de sub stăpânirea ungarilor”. Iar Ciordaș, aflat la Sibiu, în martie 1919, a fost avertizat de Iuliu Maniu de pericolul în care va fi dacă se va întoarce în Bihor; la persistența lui Ciordaș de a se întoarce pentru a-i conduce pe românii bihoreni, Maniu i-a spus: „Mergi la datorie! Dumnezeu să te aibă în pază!”⁴⁷

Încă din 1921, au fost publicate în presă o serie întregă de articole de motivare a ridicării unor monumente în memoria victimelor perioadei de început a revizionismului unguresc. Dintre ele, se evidențiază acela semnat de fratele martirului Nicolae Bolcaș, avocatul Lucian Bolcaș – publicat în „Cultura Poporului” din 2 mai 1921.⁴⁸ „Nici o faptă mare – se scria – nu s-a săvârșit în viața vreunui popor fără jertfa. Și dezrobirea Neamului Românesc tot numai prin jertfa multor mii de viteji s-a putut înfăptui. Ferice de Neamul Românesc, dacă va ști să prețuiască aceste sfinte jertfe; dar vai de noi, dacă ne vom bate joc de roadele câștigate cu prețul sângelui vărsat pe toate plaiurile României Mari.” Faptele de jertfă „Să le pomenim, să nu le dăm uitării, să le cinstim și să le povestim copiilor noștri, lăsându-le ca o moștenire, care să le arate din nepoți în strănepoți prețul fericirii de a putea trăi liberi în Țara liberă, singuri stăpâni pe soarta noastră.” Se încheia cu chemarea la ridicarea unui monument reprezentativ: „Glasul fatelui nostru care vă muștră este glasul Neamului întreg, care așteaptă de la voi, frați crișeni, să dați cinstea cuvenită celor ce s-au jertfit în clipa în care vouă vi s-a deschis fericirea dezrobirii.”

*

Concomitent cu atrocitățile antiromânești – ca acțiuni ale unor unități militare regulate, aparținătoare armatei guvernului de la Budapesta, așadar acționând din ordin, expresie a politicii Ungariei; ori acțiuni ale unor unități paramilitare, create din inițiativa unor unguri transilvăneni – se ducea o intensă propagandă de încriminare a românilor în Occident iar vina pentru ce se întâmpla în Transilvania fiind aruncată asupra lor. Scopul urmărit era, în interior blocarea procesului de sudare a noului stat român unitar; iar în exterior atragerea bunăvoinței occidentalilor față de Ungaria și intervenția de partea ei a armatelor Marilor Puteri aflate în Peninsula Balcanică.

În pofida realității evidente, la începutul lui 1919, oficialitățile maghiare emiteau tot mai multe acuzații la adresa României; strigăte dramatice erau lansate în întruniri publice sau erau trimise în Occident. În corul acesta teatral s-a antrenat chiar și prim-ministrul Károlyi Mihály, care, în cadrul unei întruniri publice la Budapesta, din 26 ianuarie/8 februarie 1919, afirma că „România [...] vrea să întrecă chiar și brutalitatea germanilor. În părțile ocupate ale Ardealului, unde maghiarii își poartă martiriul [...], românii întrebuițează toate mijloacele medievale ca să-și arate ura.” Ungurii erau bătuți; li se puna sare pe răni; erau închiși ș.a.m.d. Prin gura prim-ministrului, Ungaria protesta împotriva „acestor barbarii”.⁴⁹

Sperând că va scăpa Ungaria de la dezmembrare, – cu ajutorul Rusiei, dacă Puterile occidentale îl refuzau –, Guvernul Károlyi (prin urmașul său Berinkey Dénes) a lăsat puterea bolșevicilor lui Kun Béla, care a instaurat o dictatură roșie la 21 martie 1919. Comentând lucrarea lui Ladislau Szabó, *Bolșevismul în Ungaria*, colonelul Laurențiu Bârzotescu sublinia expresia lui Károlyi Mihály: Ungaria va scăpa de condițiile foarte grele ale Armistițiului „printr-un mic bolșevism”.⁵⁰ Funcționar, de origine evreiască, Kun Béla se remarcase înaintea Primului Război Mondial prin delapidarea banilor asigurărilor muncitorești; apoi fusese un ziarist mediocru și, la sfârșitul războiului, se plasase în slujba bolșevismului rusesc care pregătea revoluția în întreaga Europă. Deși era doar ministru de Externe în guvernul bolșevic de la Budapesta, Kun Béla îl conducea de fapt.

În timpul dictaturii roșii în Ungaria s-a încercat cea mai importantă lovitură împotriva actului de Unire a Transilvaniei cu România: o invazie a teritoriului românesc. Aceasta în condițiile indeciziei Marilor Puteri pentru blocarea agresivității Budapestei.⁵¹ În mod curios asemenea atitudine a continuat și după instaurarea Guvernului bolșevic ungar; se va schimba

atunci când s-a evidențiat faptul că bolșevismul devenise o amenințare pentru întreaga Europă. La schimbarea de atitudine au contribuit și acțiunile unor emisari ai României la Conferința de Pace, în frunte cu I.I.C. Brătianu. La documentele deja cunoscute privind problema respectivă, se adaugă – în acest caz – scrisorile trimise lui Nicolae Iorga; de data aceasta, este vorba de cele avându-i ca emitenți pe unii dintre membrii Delegației României la Paris, vechi iorghiști participanți la Cursurile de vară de la Vălenii de Munte inaugurate de marele istoric în 1908. Unul dintre consilierii Delegației, Alexandru Lapedatu, scria din Paris la 6 aprilie 1919: Problema Banatului provocase o vie dispută cu sârbii. I.I.C. Brătianu menținându-se pe teza revendicării întregii regiuni. În privința Transilvaniei, Brătianu a arătat „ce greșală mare s-a făcut [de către Marile Puteri] la încheierea Armistițiului cu Ungaria și cum, în regiunile neocupate [de Armata Română] rezistența națională [a ungarilor] se organizase sub formă de bolșevism.” Prim-ministrul român menționa că bolșevismul era un pericol nu doar pentru România, ci și pentru Europa întreagă: „Bolșevismul [...] nu e o doctrină politică, ci un mijloc de a paraliza prin anarhie opera de pace ce sunteți chemați a înfăptui. E necesar, deci, să se ieie din vreme măsuri radicale împotriva lui. Lăsați-ne să ocupăm întreaga Transilvanie, retrageți armatele sârbe din Banat.” Lapedatu constata lipsa de receptivitate a Marilor Puteri la discursul ferm al lui Brătianu, ceea ce a făcut ca România să fie amenințată din toate părțile de bolșevism. Cei zece din fruntea Conferinței de Pace numiseră o Comisie pentru Afacerile României, având menirea, în principal, să stabilească viitoarele granițe; era formată din reprezentanți ai celor patru Mari Puteri, oameni puțin cunoscători ai problemei; între ei, însă, și un filoromân cunoscut, profesorul Em. De Martonne, prieten cu Nicolae Iorga. Lapedatu anunța, în scrisoarea din 6 aprilie 1919, că se hotărâse să se dea României „Transilvania până dincolo de Sătmar, Carei, Oradea, Arad și Nădlac. Linia ferată care leagă aceste orașe, cu o zonă suficientă de acoperire spre vest.” Dar, scria Lapedatu, la început se intenționase ca Aradul și Oradea să rămână Ungariei.⁵² Așadar, pericolul bolșevic asupra Europei înclinase balanța de partea României.

La schimbarea atitudinii occidentalilor în diferendul româno-maghiar a contribuit și Regina Maria, care a făcut o vizită în Franța și Marea Britanie – cu mare ecou – în martie 1919. Gheorghe Munteanu-Murgoci, un alt adept al lui Nicolae Iorga, îi scria acestuia la 1 aprilie 1919 de la Paris: Regina desfășurase o vie propagandă, prin întâlnirile pe care le avusese cu diverse personalități franceze sau britanice. De asemenea, un efect major l-a avut publicarea la

Londra – în „Punch” – a unei „mari ilustrații – de-o față [pagină] întreagă, unde România era reprezentată ca o țărancă la marginea unei șosele, cu o mină suferindă” – chipul fiind al Reginei. „La câteva zile – scria Murgoci – a venit știrea despre bolșevismul din Ungaria. O mie de articole nu ne puteau face serviciul ce ni l-a adus «Punch»-ul.”⁵³

Încălcând linia de demarcație stabilită de Antantă, la 16 aprilie 1919, Armata bolșevică ungară a atacat Armata Română în Apuseni. Ca răspuns, apărându-se, aceasta din urmă a pornit contraofensivă, pe un front în lungime de 200 km, până în Maramureș. Foarte rapid, românii au ajuns pe Tisa. Vitejia ungarilor fusese mare când îi asasinau pe românii neînarmați; pe câmpul de luptă, însă, s-au comportat lamentabil. Aroganța autorilor atrocităților antiromânești se transformase în lașitate. La 11 mai 1919, Conferința de Pace stabilește granița de Vest a României, așa cum va fi consfințită prin Tratatul de la Trianon. Ungaria bolșevică a crezut, totuși, că mai poate schimba situația și, va ataca Cehoslovacia, iar la 20 iulie 1919 va începe o nouă ofensivă contra României. De data acesta, Armata Română nu s-a mai oprit până la Budapesta, pe care a ocupat-o pe 4 august.⁵⁴ Cu toată această evoluție, până în iulie 1919, aparatul de propagandă bolșevic de la Budapesta anunța repetat: „România suferă pierderi uriașe.” Într-un raport amplu, colonelul Bârzotescu remarca: „Din toate acestea, nici un cuvânt nu era adevărat. Realitatea este că Armata Roșie a fugit pretutindeni în fața românilor, retrăgându-se în cele dintâi 48 de ore. [...] În timp ce ziarele preamăreau eroismul neînchipuit al soldaților roșii, românii înaintau mereu.”⁵⁵

Bolșevicii au încercat să se mențină la putere și printr-o acțiune de solidarizare a ungarilor în jurul ideii de revanșă antiromânească. S-a demonstrat, astfel, că în cazul ungarilor ostilitatea antiromânească se menținea la aceleași cote înalte în orice regim politic. Se manifestase în timpul Revoluției de la 1848–1849, în timpul regimului „democrat” din 1918–1919, al celui bolșevic din 1919, al celui horthyst din perioada interbelică; în timpul regimului comunist de după 1945, în timpul Revoluției anticomuniste din 1956; se va manifesta la cote înalte în timpul regimului de după 1989. O continuitate absolută.

În toată primăvara lui 1919, propaganda bolșevică în Transilvania – pentru păstrarea „Ungariei Milenare” – a fost foarte intensă. O înregistra un raport al recent înființatului Serviciu de Siguranță al Consiliului Dirigent – condus de o personalitate ce va avea o carieră strălucită în România Mare, Eugen Bianu –, din martie 1919; era destinat consilierului ministerial pentru

Afaceri Interne Mihai Popovici. Raportul menționa că, deși e permanent incitată de la Budapesta, „o parte importantă a populației ungurești e pe cale de a se împăca cu soarta, însă tot speră, bazându-se pe promisiunile făcute – *illegitimo tempore* – de trimișii Guvernului Marhiar”. Budapesta pregătea noi atentate în Transilvania; chiar și unul ce avea drept țintă „asasinarea membrilor Consiliului Dirigent și a altor fruntași”. Complotiștii fuseseră arestați la Sibiu. Un alt complot fusese dejucat, de către același Serviciu de Siguranță, la Cluj; fusese inițiat de mai mulți unguri localnici. Se constata și faptul că, în general, în Cluj magnații unguri nu se supuseseră ordinului de predare a armelor către autoritățile române și se aflau într-o permanentă legătură cu Guvernul de la Budapesta.⁵⁶ Oficiosul Consiliului Dirigent, „Patria”, remarca „sfidarea și amenințările” proferate de noul regim al Dictaturii bolșevice de la Budapesta, încă din momentul întemeierii sale.⁵⁷

Cum s-a văzut, lumea românească transilvăneană devenise conștientă de iminența unui război de apărare, care-i era impus și pe care dorea să-l ducă, fără a lăsa greutatea lui doar pe umerii Armatei Vechiului Regat. Și Consiliul Dirigent s-a manifestat în același sens, începând să facă pregătirile necesare. Românii transilvăneni arătau, astfel, că erau hotărâți să-și apere Hotărârea de la Alba Iulia și că România Mare nu fusese o creație impusă de la București.

În oficiosul Consiliului Dirigent sunt publicate – în martie și aprilie 1919 – o serie de articole indicând voința românilor transilvăneni de a apăra Unirea cu arma în mână. Printre ele: *Războiul ardelenilor; Războiul Ardealului îl așteptăm*.⁵⁸ Apoi, pe larg era prezentată acțiunea de mobilizare în Transilvania.⁵⁹ Consiliul Dirigent a decretat starea de asediu și a transmis ordinul de chemare sub arme: „Români! Evenimentele zilelor ultime petrecute în Țara Ungurească, unde s-a înstrăpănit duhul răzvrătirii, ne fac să grijim de orânduirea bună în Țara noastră proprie.” Se decretase mobilizarea generală în Ungaria, care „Nu numai că vrea să-și îndrepte cetele sale împotriva Ardealului, pentru a-l subjuga din nou și pentru a prăda satele noastre și a jefui casele cetățenilor noștri pașnici. Ne este sfântă datoria să punem piedică puternică acestei năzuințe care ne amenință cu pieirea. Nu avem dorul de a cucerii, nici a prăda Țara altora, ci vrem numai să ne apărăm Patria și să ne mântuim Țara noastră. Nu frica de pedeapsă să vă ducă, deci, la împlinirea acestui Ordin de chemare, ci mândria conștientă că îndepliniți o sfântă datorie față de pământul nostru liberat, față de Patria noastră românească. Este ceasul sfânt când trebuie să punem stăpânirea noastră pe întreg pământul moștenit de la strămoși, când trebuie să punem temelia

unui viitor demn și corespunzător jertfelor de veacuri ale părinților noștri. Aveți să răspundeți chemării pentru a dovedi lumii întregi că ne iubim Țara și moșia și că știm să o stăpânim cu vrednicie – ducând cu noi liniște, libertate și stăpânire dreaptă în toate colțurile țării.”

Consiliul Dirigent a înființat un Resort al Apărării și Siguranței Publice, condus de Ștefan Cicio-Pop. (Ulterior, Siguranța Publică a trecut în Resortul de Interne condus de Iuliu Maniu.) Comandant al Armatei Ardealului a fost numit generalul Ioan Boeriu. Și Consiliul Dirigent decreta: „Armata ardelenilor români este parte integrantă a Armatei României.” Era organizată în două corpuri: VI Cluj și VII Sibiu.⁶⁰

Foarte mulți ardeleni au răspuns chemării de a apăra hotarele României Mari. Ei vor forma unități speciale în cadrul Armatei Române, și vor contribui substanțial la victoria împotriva Ungariei bolșevice. Constantin Kirișescu identifică aceste unități, apărute în completarea Hotărârii Consiliului Dirigent. În martie 1919, se constituise Regimentul „Beiuș” – ai cărui militari depuseseră jurământul de credință pe steagul românesc la Țebea, la mormântul lui Avram Iancu; „Se legaseră să fie în fruntea liberatorilor pământului lor”.⁶¹ Momentul era immortalizat, într-o scrisoare trimisă lui Nicolae Iorga, de către comandantul Regimentului 9 Vânători, colonelul Gheorghe Rasoviceanu viitor general, din Baia de Criș (Körösbánya), la 10 martie 1919: „Sunt la mormântul lui Avram Iancu, pe care-l străjuiesc. [...] Mi-a fost dat să văd, în ziua de 3 martie, pe moți jurând credință M.S. Regelui, în fața mormântului lui Avram Iancu, cu mâna pe mult însângeratul steag al lui 9 de Vânători.”⁶² Cu același ceremonial patriotic au depus jurământul toate unitățile militare formate din români ardeleni.

Acceași dorință de susținere a războiului de apărare împotriva agresiunii maghiare o găsim și în societatea civilă ardeleană. La Cluj se întemeia o Ligă a Tinerimii pentru Dezrobirea Românilor Subjugați din Banat, Crișana, Peninsula Balcanică și de peste Nistru. Președinți de onoare erau aleși Nicolae Iorga, Ion Grădișteanu și Amos Frâncu. Din conducere făceau parte o mulțime de alte personalități.⁶³ La Sibiu era întemeiată o Organizație de Apărare. Îndemna la rezistență împotriva agresiunii Budapestei. Presa românească transilvăneană s-a antrenat în această campanie.⁶⁴

Românii transilvăneni au susținut eforturile Armatei Române în războiul împotriva Ungariei, s-au integrat acestor eforturi. Ca să sublinieze acest lucru, președintele Consiliului Dirigent, Iuliu Maniu, însoțit de Romul Boilă, s-a dus pe front în mai 1919. S-a păstrat discursul ținut de Maniu

în fața generalului comandant Moșoiu: „Am sosit pe front ca să vă aduc bucuria cea mare ce am simțit-o noi, Consiliul Dirigent și întreg Poporul, în urma strălucitelor fapte de arme ce ați săvârșit. Victoria dumenavoastră față de unguri, pe lângă însemnătatea ei militară [...], are și o altă însemnătate, una morală. Până acum, ungurii au mințit că dacă au fost învinși au fost de Europa întreagă, nu de Armata României, care nici n-ar fi îndrăznit să se bata cu ei. Dumneavoastră, domnule general, ați dovedit lumii întregi că, chiar atunci când Armata Română luptă numai cu o singură mână, cealaltă fiind întrebuițată pe alt front [pe Nistru], ea a putut zdrobi Armata Ungariei.” Maniu transmitea comandantului Armatei Române „recunoștința întregului Popor”.⁶⁵

Comportamentul pe front al unităților militare formate din transilvăneni a fost remarcabil și remarcat de toți comandanții Armatei Române. În luptele ce s-au dus pe Tisa, în cadrul Detașamentului Olteanu au activat trei batalioane de ardeleni, contribuind decisiv la înfrângerea cunoscutei Divizii Secuiești, formată din „cei mai feroci călăi ai Poporului Român din Bihor” – așa cum îi caracteriza Constantin Kirițescu.⁶⁶ Tot pe Tisa s-au evidențiat două divizii ardelenesti – a 16-a și a 18-a⁶⁷; apoi, în luptele din interiorul Ungariei, Divizia a 20-a ardeleană sau regimentele 91 și 92.⁶⁸ Trebuie adăugat faptul că în Armata Română erau integrați foarte mulți transilvăneni încă de la intrarea României în război, în 1916; se adăugaseră miile de voluntari proveniți din prizonierii români din Rusia, care se înrolaseră în Armata Română în 1917. De subliniat faptul că însuși Comandantul Armatei Române din războiul împotriva Ungariei, generalul Tiberiu Moșoiu, era transilvănean, originar din Bran.

Intrarea Armatei Române în Budapesta era încununarea efortului întregului Popor Român; s-a păstrat în conștiința acestuia ca încununarea luptei seculare de eliberare. Pentru români, intrarea în Budapesta a însemnat adevăratul sfârșit al Primului Război Mondial. Contribuiseră, însă, și la salvarea Europei de boșevism. Mândria trupelor române era normală. Foarte plastic prezintă momentul Constantin Kirițescu: „La ceasurile șase seara, trupele Diviziei întâi de Vânători intrau în Budapesta și ocupau Capitala maghiară. De-a lungul marelui Bulevard Andrassy trec coloane lungi de infanterie, artilerie. În inima orașului, generalul comandant al trupelor din Transilvania primește defilarea trupelor. Niciodată o trupă românească n-a defilat mai mândru, mai marșial. Niciodată un comandant n-a trebuit să facă o sforțare mai puternică ca să-și înăbușe, sub masca severă a șefului, explozia

de sentimente ce urcau din inimă, spre a se fărâma în lacrimi. Căci, în decorul grandios al monumentalei străzi budapestane, se întrupa a ceea ce cel mai mareț vis pe care îndrăznise vreodată să și-l plăsmuiască o minte românească, revanșa cea mai strălucită pe care și-o putea lua un Neam după o mie de ani de silă, batjocură și obidă. [...] Soldații români defilează cu bărbăție, călcând în picioare nu numai pietrele străzilor Capitalei, dar și sufletul trufașului călău de până ieri. [...] Era întreaga poveste milenară a Neamului martir, care se încheia într-o apoteoză orbitor de strălucitoare.”⁶⁹

În euforia intrării în Budapesta, s-a întâmplat și un fapt intrat în legendă (prezentat de generalul Marcel Olteanu, guvernator al Budapestei, într-o carte a sa de memorii din 1922; și în volumul generalului Gheorghe Mărdărescu din 1928, republicat în 2010, cu titlul *Campania pentru dezrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei*: „Parlamentul Ungariei a fost pus sub paza unui pluton de militari români.” Șeful gărzii, la intrarea principală a clădirii era sergentul Iordan din Craiova. Acesta a văzut steagul Ungariei fâlfâind deasupra Palatului (Regele Ferdinand dăduse ordin să nu fie arborat steagul României, pentru a nu trezi mâhnirea ungarilor). Lui Iordan „nu i-a plăcut” și „chemând pe căprarul Bivolaru, s-a suit în norii Budapestei și au coborât steagul în lungul sfării [...], luând apoi opinca răsuflată a căprarului [...] a pus-o drept căciulă în capul steagului. [...] Și așa a fâlfâit multă vreme în cerul Budapestei steagul maghiar cu opica românească deasupra lui.” Era o răzbunare simbolică.

De subliniat faptul că, în general comportamentul militarilor români față de populația civilă ungară a fost exemplar. S-a ajuns chiar ca bucătăriile regimentelor românești din Budapesta să asigure hrana zilnică a locuitorilor celor mai nevoiași, salvându-i de la moarte. Ordinul a fost al generalului Holban. Temporarul prim-ministru al Ungariei, Friedrich István declara: „Armata Română [...], s-a purtat și se poartă în mod excepțional de bine. [...] Noi nu avem decât cuvinte de laudă, fără nici o reținere, față de Armata Română.”⁷⁰ Iar Wekerle, un fost prim-ministru în mai multe rânduri, care fusese arestat de bolșevicii unguri și eliberat din închisoare de militarii români, declara: „Pe viitor, între România și Ungaria trebuie să existe cele mai bune relații.”⁷¹ Majoritatea populației Ungariei era mulțumită că, prin intrarea Armatei Române scăpase de bolșevism. La Debrețin, rectorul Universității i-a mulțumit public Regelui Ferdinand că a scăpat Țara de Dictatura Roșie.⁷² „Gazeta Transilvaniei” scria că „ungurii cerșesc mila ostașilor români, să-i

scape de bolșevism”: „Să însemnăm momentul acesta istoric. El va face mândria urmașilor noștri.”⁷³

*

Conducătorii ungarilor, constatând că nu pot bloca Unirea Transilvaniei cu România, nici prin atrocitățile împotriva românilor, nici mai târziu prin război, au folosit o mulțime de metode pentru a submina din interior Statul Român. Se dorea, în primul rând, demonstrarea neviabilității noului Stat, care nu este în stare să administreze Transilvania. Principala metodă folosită a fost incitarea la nesupunere a funcționarilor publici. Cum o majoritate zdrobitoare a acestora era formată din unguri, refuzul lor de a-și continua activitatea în cadrul României Mari se credea că va crea acesteia greutăți de netrecut, ducând la o imposibilitate de a păstra provincia care se unise.

Încă de la reapariția Statului Ungar, odată cu înființarea Austro-Ungariei în 1867, a fost dusă o politică permanentă de maghiarizare a tuturor funcționarilor publici. Cei de altă origine etnică, dacă nu acceptau să se maghiarizeze, erau îndepărtați. Politica aceasta nu era, însă, declarativă, pentru a nu declanșa o ripostă a minorităților naționale, și pentru a nu trezi o reacție a opiniei publice occidentale. Totul se făcea pe tăcute, cu rezultate dezastruoase pentru românii din Transilvania care, deși erau majoritari, nu dețineau decât foarte puține posturi de funcționari publici, și acelea fiind de mică importanță. Odată cu intrarea României în Primul Război Mondial, politica Budapestei, în domeniul respectiv s-a înăsprit. Ordine ferme au fost date pentru ca numărul posturilor deținute de români să fie redus la minimum. Aceste ordine erau secrete. Între ele, Ordinul 50107/1916, dat de Direcția Regională Ungară a Poștelor și Telegrafului Timișoara; era datat 3 septembrie 1916 și purta titulatura „Ordin circular confidențial”: „Cu cea mai mare severitate, ordonăm [...] ca până la noi dispozițiuni, să nu se angajeze în serviciul Poștei și telegrafului sau ca factori poștali sau persoane auxiliare, persoane de naționalitate română sau cu sentimente românești [subl. n.]. Aceste persoane să fie folosite exclusiv pentru serviciul poștal de manipulare, iar activitatea lor să fie sever controlată. Întrucât, totuși, nu ați putea păstra secretul [...] față de angajații români, sau în cazul că s-ar ridica cea mai mică bănuială asupra lor, aceștia să fie imediat suspendați din serviciu. Pentru executarea acestui ordin sunteți personal răspunzător, iar nerespectarea ordinului va atrage pentru dv. cele mai grave consecințe. Prezentul ordin este strict confidențial.”⁷⁴ Astfel de ordine au fost date și la Căile Ferate, în administrație etc. Ele au accelerat

vechiul proces de îndepărtare a funcționarilor români. Astfel, s-a ajuns ca la sfârșitul Primului Război Mondial, în toate domeniile publice de activitate, ungerii să fie într-o majoritate copleșitoare. Fără ei, se credea că mașinăria de stat se oprea.

Și după 1 decembrie 1918, cei mai mulți funcționari unguri acționau ca și cum Transilvania ar mai fi făcut parte din Ungaria. Înceau să împiedice organizarea noii administrații, din inițiativă proprie, dar mai ales urmând ordinele ce le primeau de la Guvernul ungar Károlyi, de la cel condus de Kun Béla și, apoi, de la cel al lui Horthy. Personalul Căilor Ferate împiedica mișcarea normală a trenurilor, mai ales când se făceau în folosul Armatei Române; au fost menținute denumirile maghiare ale gărilor; trenurile erau inscripționate în maghairă; ștampilele folosite la Căile Ferate au fost și ele în continuare în limba maghiară, chiar timp de câțiva ani. La fel înscrisurile și ștampilele cu formula „Ungaria” folosite în Justiție, la oficiile Stării Civile etc.⁷⁵ De la Budapesta se transmitea ordinul de interzicere a depunerii jurământului către România Mare și interzicerea oricăror acțiuni în interesul acesteia și împiedicarea activității în domeniile esențiale.

Prin intermediul funcționarilor publici s-a încercat, imediat după Hotărârea de la Alba Iulia, o destabilizare economică a Transilvaniei. Nou înființatul Consiliu Dirigent primea rapoarte alarmante, din decembrie 1918, privind preluarea forțată, din comunele românești, a unor mari cantități de alimente, acțiuni ordonate de funcționarii unguri, mai ales notari. În unele locuri, faptul a produs revolta românilor. La Mireșu de Câmpie – raporta Consiliul Național Român Turda la 5 decembrie 1918 – „Întreg poporul vrea să se răscoale împotriva notarului”, pentru acțiunile sale samavolnice din timpul războiului, dar și pentru că a luat din comună, la sfârșitul lui 1918, foarte mari cantități de alimente ale populației. Consiliul Național Român Turda credea că „Dacă notarul mai cearcă să-și arate nasul, țărani îl mănâncă de viu.”⁷⁶ Locuitorii comunei cereau de la noile autorități, alimente „dar numai în cinste; să le plătim”. Se adăuga o măsură revoluționară: se preiau, cu acte, cereale de la cei trei grofi fugiți (Béldi, Illyés, Kendeffy) și se împart în mai multe comune.⁷⁷ Acțiuni de acest fel erau anunțate în tot județul Turda⁷⁸, ca și în multe altele din Transilvania sfârșitului lui 1918 și începutului lui 1919.

La Căile Ferate (care-și păstrau vechea denumire, Magyar Állami Vasut – MAV), unde aproape în totalitate erau funcționari unguri, se încerca blocarea circulației. Între februarie și aprilie 1919, pentru a reglementa situația, atât Consiliul Dirigent, cât și Comandamentul Armatei Române au ordonat

anchetarea tuturor funcționarilor superiori, considerați „rebeli”. Unii au fost expulzați în Ungaria, „pentru că lucrează contra intereselor ordinii publice”, pentru că încercau să deregleze transporturile și-i împiedicau pe funcționarii inferiori să semneze declarații de loialitate față de Statul român. La 28 martie 1919, o serie de funcționari au fost expulzați prin Sighetu Marmăției (conform Ordinului circular al Marelui Cartier General nr. 2.911). Din Cluj au fost expulzați alți opt funcționari – în frunte cu directorul general al MAV din Transilvania; era inclus în lot și șeful gării locale. Din localitatea Banffy Huniad au fost expulzați alți trei funcționari la căile ferate; și între aceștia se afla șeful de gară.⁷⁹ ș.a.m.d.

Așteptându-se la folosirea, împotriva actului Unirii cu Vechiul Regat, a funcționarilor publici unguri, Consiliul Dirigent a încercat să ia măsuri preventive încă din decembrie 1918. La 10 decembrie hotărăște ca funcționarilor publici să li se ceară depunerea unui jurământ de fidelitate față de Statul român. Avea un text ferm: „Eu..., jur că voi fi credincios lui Ferdinand I, Regele României, și Consiliului Dirigent, că voi păstra legile și ordonanțele Țării, că voi asculta de superiorul oficiului meu că datorințele [datoriile] împreunate cu oficiul meu, le voi împlini cu conștiinciozitate punctuoasă, că voi promova binele Țării și al cetățenilor și că voi păstra secretul oficios. Așa să-mi ajute Dumnezeu!”⁸⁰ În cazul refuzului prestării jurământului, erau anunțate două măsuri coercitive: eliberarea din post și nerecunoașterea anilor de serviciu pentru pensie (conform Decretului Consiliului Dirigent din 4/17 ianuarie 1919). Se cerea, în primul rând, funcționarilor superiori să depună jurământul.

Prin declarațiile de loialitate cerute se intenționa și identificarea acelor funcționari care doreau să rămână în serviciul României Mari. Dar, în urma ordinelor de la Budapesta și a intensei propagande antiromânești, majoritatea funcționarilor au refuzat să semneze. După expulzarea celor considerați vinovați, termenul pentru semnarea documentelor s-a prelungit până la 1 mai 1919. Concomitent cu amânarea, s-a anunțat și o măsură aspră: cei ce vor refuza în continuare vor fi expulzați; iar cei ce vor sabota transporturile vor fi executați pe loc, întrucât Transilvania devenise zonă de război în care acționa Curtea Marțială. În numele Comandamentului Armatei Române, anunțul era semnat de generalul Moșoiu, șef de Stat Major și generalul Panaitescu, pretorul Armatei. Pe granița de vest a României, unde începuse războiul cu Ungaria și ostilitatea funcționarilor putea provoca cele mai mari greutăți, au fost înregistrate și cele mai extinse refuzuri de a presta jurământul

de loialitate. La Diosig, Bihor, toți angajații căilor ferate în frunte cu șeful de gară, au refuzat. Ca urmare, Comandamentul Trupelor de vest a ordonat ca toți să fie imediat expulzați.⁸¹ Aceeași situație și în alte localități.

În vara lui 1919 s-a trecut la luarea jurământului de credință și de la funcționarii publici din Justiție, administrație, învățământ etc. O rezistență deosebită a acestora a fost înregistrată în majoritatea Transilvaniei. La Arad, ziarul local „Românul” se ocupa în mai multe rânduri de opoziția funcționarilor publici unguri, pe care o pune pe seama ordinelor Guvernului de la Budapesta. Ca nou prefect a fost numit dr. Justin Marșieru, iar ca nou primar Ioan Robu. Fostul primar, Sárkány, a protestat energic (7 iulie 1919).⁸² Noul revizor școlar, Iosif Moldovan, a invitat personalul didactic maghiar să depună jurământul; dar au făcut-o doar șase învățători.⁸³ La Tribunalul Arad, înainte de a-și anunța hotărârea, angajații unguri au avut o consfătuire timp de patru ore; după care, numai un judecător maghiar a depus jurământul; au refuzat patru judecători și șase notari. La Judecătoria de Ocol Arad, toți judecătorii au refuzat; la fel doi notari și 21 funcționari; alți câțiva notari au acceptat. La Parchetul Arad, toți procurorii au refuzat. Ziarul românesc constata: „Faptul că s-au găsit, aproape toți funcționarii judiciari să refuze jurământul, dovedește o concepție cu totul eronată și un spirit de șovinism care abia acum ne face pe noi, românii, să vedem cât de puțin obiectivă a fost distribuirea dreptății pe timpul Justiției maghiare.”⁸⁴ „Românul” afirma că Aradul nu era un caz izolat; la fel se întâmpla în toată Transilvania; era „un sistem”; „o manifestație hotărâtă și un act de protestare în contra administrației românești și o probă de fidelitate la adresa fostului regim.”⁸⁵

La Oradea, unde 90 la sută dintre funcționarii publici erau unguri (din care 35 la sută evrei maghiarizați), cei mai mulți au refuzat depunerea jurământului și s-au manifestat foarte ostili Statului român. Aceeași ostilitate la studenții în drept din oraș, la medici, liceeni, aristocrați, preoți și pastori, actori industriași, foști ofițeri din Armata Austro-Ungară. Subinspectoratul General de Siguranță Transilvania – într-un raport către D.G.P. din 10 iunie 1920 – așadar chiar după semnarea Tratatului de la Trianon – pune acest fenomen generalizat pe seama incitării dinspre Budapesta și a intensei propagande, antiromânești; și propunea inițierea unei contrapropagande, prin care să se arate ordinea ce domnea în România, în comparație cu anarhia bolșevică din Ungaria, urmată de o dictatură de extremă dreaptă.⁸⁶ Într-un material al Secției Siguranței din cadrul Consiliului Dirigent, din 26 iunie

1920, se constata că și funcționarii unguri din Oradea care acceptaseră să lucreze în serviciul Statului român, țineau legături cu autoritățile din Ungaria, care le ghidau activitatea.⁸⁷ În județele cu majoritatea populației secuiască, toți funcționarii publici au refuzat jurământul. La Tribunalul Odorhei nimeni nu l-a depus, constatându-se că acolo era „un focar de șovinism”. Situația s-a putut rezolva prin aducerea câtorva judecători și procurori de origine română: astfel, la 18 decembrie 1919, după o pauză de câteva luni, la Tribunalul Odorhei va avea loc primul proces, ținut în limba română.⁸⁸ Probleme deosebite au fost în Târgu Mureș, unde, de asemenea, aproape în totalitate erau doar funcționari unguri. Aici a fost instalat ca prefect colonelul Albu. Primarul municipiului, Márthy a refuzat orice colaborare și a predat Primăria. Într-un raport al administrației românești către Consiliul Dirigent, din 9 februarie 1920, se scria: „De la ceilalți funcționari n-am pretins jurământ”. În iunie 1919 se încercase odată, dar toți refuzaseră, acțiunea fiind amânată. Aceeași situație era în toată administrația din județ, la Poliție, la Tribunal. O perioadă, în toată Primăria era român numai primarul.⁸⁹ Această situație nu putea fi acceptată ca definitivă, întrucât avea drept consecință însăși punerea sub semnul îndoielii a Unirii Transilvaniei cu România. De aceea, la sfârșitul lui februarie și începutul lui martie 1920, situația va fi tranșată: funcționarii care au refuzat jurământul au fost disponibilizați. Se păstrează și listele cu numele acestora.⁹⁰ Unii au plecat în Ungaria. Subinspectoratul de Siguranță Cluj anunța, la 1 iulie 1920, că fostul primar din Târgu Mureș, Márthy, ceruse celor disponibilizați să nu plece, pentru că „în Ungaria e rău”; mai bine să depună jurământul.⁹¹ Astfel, mai mulți au revenit la posturi, dar au adoptat o altă formă de protest: au refuzat să învețe limba română. În august 1921 se constata – într-un raport către Ministerul Justiției – că în Parchetul General Târgu Mureș era un singur procuror care cunoștea limba oficială a Statului. Iar în 1922 se constata că nici un pompier din Târgu Mureș nu cunoștea limba română.⁹²

În unele județe, însă, acolo unde ungurii erau puțini, depunerea jurământului nu a fost o problemă, deși majoritatea funcționarilor publici era, și aici, de etnie maghiară. La Alba Iulia, Prefectura a fost preluată de un român pe 11 ianuarie 1919. Concomitent funcționarii au depus jurământul, „cu excepția doar a 2–3” – cum se constata într-un raport oficial.⁹³ În județul Făgăraș, toți funcționarii au depus jurământul în fața noului prefect Octavian Vasu, la 5 ianuarie 1919. Nici un incident major și la Sibiu – unde doar câțiva

funcționarii unguri au refuzat. Deși la Cluj, inițial toți funcționarii au refuzat jurământul, în martie 1919 unii s-au răzgândit.⁹⁴

Organismele Statului Român constatau, în toată Transilvania, că în spatele refuzului se afla propaganda Budapestei. În dese rânduri, fenomenul era consemnat și în oficiosul Consiliului Dirigent și al Partidului Național Român, „Patria”. De multe ori, rezistența antiromânească era propagată deschis, la vedere, prin ziarurile ungurești care apăreau în Transilvania. Se inducea ideea că, refuzul jurământului nu va crea funcționarilor unguri greutăți de durată, întrucât în curând provincia va fi redată Ungariei.⁹⁵ Pentru a se spulbera aceste așteptări, în multe informări trimise Consiliului Dirigent se arăta necesitatea unei propagande românești eficiente. Ca urmare, încă din 1919 începuse să se ia măsuri, dar cu rezultate minore. La 4 iulie 1919, Consiliul Dirigent a decis înființarea unui nou resort, care urma să concentreze întreaga activitate de propagandă românească din Transilvania; îl conducea Octavian Goga.⁹⁶

Funcționarii unguri care și-au pierdut slujbele, pentru că au refuzat să depună jurământul către Statul Român, au fost sprijiniți material, o perioadă, de către Guvernul Ungariei. Pe unii, cei care se dovediseră a avea sentimentele antiromânești cele mai puternice, i-a menținut în Transilvania, având misiunea de a spiona în favoarea Ungariei și de a întreține o stare de spirit antiromânească. Unii au fost îndrumați să depună jurământul, pentru a putea acționa mai ușor. Fenomenul era bine cunoscut de Subinspectoratul General de Siguranță Cluj, al cărui conducător, Eugen Bianu, s-a dovedit a fi un profesionist desăvârșit.⁹⁷ Însă, cei mai mulți funcționarii unguri care nu depuseseră jurământul au fost îndemnați să meargă în Ungaria. Majoritatea au fost așezați, cu familiile lor, la marginea Budapestei, în barăci improvizate; un fel de lagăre foarte prost întreținute. Ținerea celor plecați din Transilvania într-o asemenea stare jalnică era premeditată de Guvernul Ungariei. Mai mulți ani, lagărele respective au fost folosite de propaganda maghiară; toți filomaghiarii din Occident – ziariști, oameni politici – aflați în vizită în Ungaria, erau duși să vadă mizeria din lagărele funcționarilor fugiți din Transilvania, pentru ca acești occidentali să se convingă de „barbaria valahă”.

Autoritățile române, deși erau îndreptățite să aplice măsuri coercitive împotriva funcționarilor publici care refuzau să depună jurământul față de Statul român, deci refuzau să recunoască Unirea din 1918, în cele mai multe cazuri au anunțat doar măsurile punitive, sperând că, astfel, vor dezamorsa rezistența; în practică, au avut în general o politică nerepresivă, au

încercat să-i convingă pe funcționarii unguri că noua alcătuire statală poate să-i cuprindă și pe ei, cu aceleași drepturi cu românii. Au fost tergiversate la aplicare chiar și elemente vitale de funcționalitate a Statului, precum obligativitatea cunoașterii limbii oficiale, cea română. Cunoașterea nu a fost cerută imediat, lăsându-se perioade mari de timp pentru însușirea ei. Actele de guvernământ erau publicate și în limba maghiară, ca să nu existe pretextul necunoașterii lor. Cei care dovedeau bunăcredință, nu erau discriminați la angajare în instituțiile de Stat; au fost acceptați unguri și în cele mai înalte funcții, inclusiv în conducerea Consiliului Dirigent. Aici, unul dintre șefii Biroului Jandarmeriei, locotenent colonelul József, provenea din Jandarmeria ungară; șeful Biroului Judiciar era ungurul Bárdossy.⁹⁸

Arhiva Consiliului Dirigent, la toate resorturile, conține foarte multe documente în limba maghiară, care era admisă alături de cea română, până ce funcționarii o învățau pe aceasta din urmă.⁹⁹ Pentru buna înțelegere de către funcționarii unguri și germani a diverselor documente emise de autorități, „Gazeta Oficială” a Consiliului Dirigent era publicată și în maghiară și germană.¹⁰⁰ Practica publicării în trei limbi s-a păstrat și după dizolvarea Consiliului Dirigent: pe 25 aprilie 1920, printr-o telegramă, Ministerul de Interne de la București îl anunța pe Ion Suciu, președintele Comisiei de Unificare de la Cluj, că s-a aprobat propunerea acestuia de continuare a apariției „Gazetei Oficiale” în condițiile de până atunci.¹⁰¹ Totodată, pentru a ridica nivelul de pregătire a noilor funcționari români, mai ales în domeniul juridic, Consiliul Dirigent a susținut material apariția publicației „Ardealul Juridic”, editată la Cluj. Inițiatorii cereau o subvenție, la 7 iulie 1921, și Ministerului de Interne, cu motivația interesului național; lucrau „din dragoste de Neam și pentru desăvârșirea românizării Justiției și administrației ardeleni”; publicația era „sprijin slujitorilor dreptății; și va călăuzi munca patriotică de fiecare zi.”¹⁰²

Consiliul Dirigent și autoritățile de la București au încercat măsuri moderate, în speranța că funcționari unguri se vor încadra în noul Stat. Pe această linie se înscia și Decizia Consiliului de Miniștri nr. 1674 din 27 iunie 1920, consemnând drepturile și obligațiile angajaților din instituțiile de stat din ținuturile unite.¹⁰³ Se acorda o lună pentru depunerea jurământului, după care urmau să beneficieze de toate drepturile cetățenilor români, ca urmare a serviciului pe care-l prestau, recunoscându-li-se continuitatea din timpul stăpânirii ungare pentru calcularea pensiei. Pentru toți care nu cunoșteau limba română se acorda un an pentru a o învăța; dacă nu reușeau sau nu

voiau, își pierdeau posturile. Secretarul general al Justiției din Ardeal, dr. A. Marta, propunea, la 23 august 1920, înființarea unor cursuri pentru limba română „la a căror cercetare să fie obligați toți funcționarii care nu vorbesc românește”.¹⁰⁴ Propunerea a fost aprobată de prim-ministrul Alexandru Averescu, cu nr. 4834/1 noiembrie 1920¹⁰⁵, și transpusă în Decizia Ministerului Instrucțiunii și Cultelor din 5 ianuarie 1921: pe lângă fiecare școală secundară și medie „din țările române surori” se vor deschide, pentru funcționarii publici, administrativi și judecătorești, cursuri de limba română care se țineau seara; profesorii care predau erau plătiți de către stat; manualele urmau să fie procurate de către Casa Școalelor.¹⁰⁶ (La Oradea a existat și o inițiativă privată pe această linie: asociația Profesorilor Secundari, condusă de Eugen Speranția, la 1 martie 1924 cerea Ministerului Instrucțiunii Publice aprobarea pentru înființarea unei școli de adulți, destinată celor ce voiau să învețe limba română, literatura, istoria și geografia României; durata studiilor era de un an. Ministerul aproba.¹⁰⁷ Așadar, doar cine nu voia nu învăța limba oficială a Statului. De aici normala prevedere, în cazurile acestea, a pierderii slujbei și a drepturilor la pensie.

Atmosfera antiromânească printre ungurii din Transilvania a fost inflamată și de hotărârea introducerii în programa obligatorie școlară a limbii române, în iulie 1919¹⁰⁸, și apoi a Istoriei Românilor și Geografiei României – predate în română. Obligatorietatea predării limbii române în toate școlile, inclusiv cele minoritare, ca materie de studiu și, mai ales obligativitatea cunoașterii limbii române de către angajații la stat, a fost mulți ani temă de incitare a ungarilor împotriva României Mari. Mare rezistență la predarea celor trei materii s-a înregistrat și în școlile confesionale, foarte multe în Transilvania. În 1924, majoritatea organelor de conducere ale școlilor confesionale se plângeau că nu pot îndeplini cerințele legale privind limba oficială. Consiliul Dirigent Romano-Catolic din Cluj, la 24 ianuarie 1924 cerea ca Ministerul Instrucțiunii să plătească el profesorii pentru cele trei materii, deși școlile nu erau ale Statului.¹⁰⁹ În mai multe rânduri, în 1924, astfel de cereri pentru școlile confesionale din județul Ciuc erau trimise de Episcopia Romano-Catolică a Transilvaniei, de la Alba Iulia, semnate de episcopul Gustav Carol Majláth.¹¹⁰ Aceeași cerere, de angajare a unor profesori plătiți de Stat, pentru școlile confesionale ungurești, venea și de la Consiliul Reformat din Oradea, la 12 martie 1924.¹¹¹ De fiecare dată, Ministerul Instrucțiunii Publice a aprobat trimiterea de profesori, dar cu plata făcută de deținătorii școlilor confesionale.

Rezistența la învățarea limbii române a fost aproape generală, ca o expresie a antiromânismului cultivat de secole între unguri, accentuat, după 1918, de aspirațiile revizioniste. Supunerea față de legi, atunci când acestea nu erau pur și simplu încălcate, se făcea cu rea credință demonstrativă. O constata Grigore Popescu, inspectorul pentru minoritățile naționale din cadrul Ministerului Instrucțiunii Publice, într-un raport de concluzii pentru întreaga Transilvanie din 23 iunie 1924: „Cei mai mulți învățători de stat și confesionali unguri din cauza antipatiei și urii milenare [...], nu vor să învețe românește.” Ei batjocoresc limba română, astfel încât, „chiar și copiii râd de pronunția caraghioasă a acestora. Aceasta nu se mai poate tolera pe viitor.” Propunea concedierea celor răuvoitori.¹¹²

În privința învățării limbii române, a predării în școală a acesteia, a Istoriei Românilor, a Geografiei României, nu era, însă, printre unguri, o reacție unanimă de respingere. O serie întreagă de reprezentanți ai ungurimii transilvănene au înțeles că minoritatea respectivă ar avea de câștigat prin respectarea legislației românești, prin integrarea onestă în Statutul creat în 1918. Sunt o serie de documente ce dovedesc acest lucru; printre ele, și mai multe scrisori primite de Nicolae Iorga. Din Odorhei (Székelyudvarhely) la 16 februarie 1920, îi scria dr. Kósa Ioan (János), profesor la Colegiul Reformat, care preda Istoria. Avea dorința de a-și perfecționa cunoștințele privind Istoria Românilor. Își exprima o convingere: „Noi, secuii, acum suntem strânși la un loc cu românii, de aceea avem datorința nu numai să o cunoaștem, ci să o răspândim Istoria Românilor, locuind tocmai în mijlocul rasei române.” Și cerea manualul de liceu publicat de Nicolae Iorga, convins că acesta este „istoricul cel mai vestit al românilor, al cărui nume de mult a trecut peste hotarele României.”¹¹³ Un profesor universitar, Kristóf György, titular al Catedrei de Limba și Literatura Maghiară de la Facultatea de Litere a Universității din Cluj, își exprima dorința ca și copiii săi să învețe bine limba română și să cunoască bine cultura românilor, solicitând pentru aceasta sprijinul lui Nicolae Iorga. Astfel, Kristóf Iluș, împreună cu mama sa, Sári, este primită la Universitatea Populară „Nicolae Iorga” de la Vălenii de Munte.¹¹⁴ Kristóf Ilona (Iluș) își va aminti „cu drag” de timpul petrecut la Vălenii de Munte, la Școala de Misionare: „Am reușit foarte mult acolo. Toate examenele pe care am dat până acum (română, franceză) le-am dat cu «foarte bine», ceea ce datoresc numai Școlii Misionare, adică dvs.”¹¹⁵

Încercării de a se crea un zid între unguri și români, Nicolae Iorga i-a răspuns prin încercarea de a facilita cunoașterea reciprocă, pentru a înlătura

izolarea minoritarilor. A considerat că Universitatea Populară de la Vălenii de Munte oferea un cadru propice cunoașterii în plan cultural; tot aici se putea asigura și învățarea limbii române la care toți angajații la stat erau obligați. La începutul perioadei interbelice, ungurii au venit la Vălenii mai ales pentru a învăța limba română; dar, cu timpul au venit și pentru mediul cultural deosebit de acolo.¹¹⁶ Chiar în discursul de deschidere al primei ediții a Universității din perioada interbelică, din 1921, Iorga își prezenta și dorința de a-i atrage pe minoritari: „Ne gândim și la aceia pe cari ca în patria lor i-am găsit în aceste provincii unite și a căror cultură ni e necesară pentru întregirea propriei noastre culturi, dar înainte de toate pentru pacea și buna înțelegere națională în acest Stat. Dorim să li ținem la dispoziție tot ce-i poate introduce în sufletul unui popor pe care au și tot interesul să-l cunoască în ceea ce are, poate și vrea cu adevărat. Pot fi siguri de respectul cuvenit sufletului lor de care nu înțelegem a ne atinge decât pentru a-i merita iubirea.”¹¹⁷ Tema atragerii minoritarilor va figura în toate prelegerile de deschidere a Universității Populare, până în 1940. În 1924, Nicolae Iorga li se adresa: „Noi nu căutăm să vă câștigăm, concetățeni sași și unguri, pentru a fi ceea ce nu sunteți și ceea ce aveți datoria să nu fiți. Aveți întâia datorie de a fi credincioși Nației voastre, s-o iubiți în tot trecutul ei, în binele și în nenorocirile ei [...]. Cetățeni, însă, aveți datoria de loialitate [...]. Știu că împăcați datoria de loialitate a cetățeanului cu aceea de credință față de Nația dvs., pe care vă dăm tot dreptul de a o păstra cu toată credința și în inimile dvs. Noi suntem aici pentru a ne înțelege. Dar, înainte de toate pentru a ne iubi, câtuși de puțin pentru a ne urî.”¹¹⁸ Considera atât de importantă tema armonizării relațiilor interetnice, încât o relua și în discursurile de încheiere a cursurilor de la Vălenii. În 1925 afirma că minoritarii au fost chemați la Universitatea Populară, unde „le deschidem larg visteria trecutului nostru, le facem cunoscut cu dragoste, dar fără pretenții, tot ce cuprinde sufletul acestui Popor, dar, înainte de toate, le declarăm cu sinceritate că noi înțelegem orice alt suflet național: îl respectăm și în datoriile și în aspirațiile lui. Dacă noi pretindem a fi lăsați ceea ce suntem, tot așa dăm voie oricui să rămână – cu credință față de Patria comună – ceea ce Dumnezeu i-a făcut pentru a reprezenta, în altă formă, aceeași cultură generală a Omeniei, creată din aceste glasuri deosebite cari isprăvesc totdeauna prin a se armoniza.”¹¹⁹ În mai multe rânduri, participanții unguri la cursurile de la Vălenii au recunoscut că au fost primiți cu brațele deschise. În ziarul „Keleti Ujság” din Oradea, se scria în 1924: „Dintre minoritarii din Ardeal, noi [ungurii] am participat cei

dintâi la cursurile Universității Populare [...]. Primirea ce ni s-a făcut a fost nu numai călduroasă și prevenitoare, ci a fost chiar strălucită; și ospitalitatea Poporului Român și personalitatea d-lui Nicolae Iorga, care judecă obiectiv și înțelege sufletul minoritar, exclud ca aici cineva să se simtă jenat, de prisos, orfan. [...] La Universitatea aceasta nu sunt dușmani, întrucât spiritul ei de frățietate și înțelegere exclude așa ceva.”¹²⁰

De la începutul perioadei interbelice, la Universitatea Populară din Vălenii de Munte au fost organizate cursuri speciale, pentru minoritari, de învățare a limbii române. Le conducea Ion Sân-Giorgiu. Într-o scrisoare către Nicolae Iorga, din 29 noiembrie 1926, dr. Kádár Francisc, profesor la Școala Superioară de Comerț din Târgu Mureș, spunea că el a fost primul cursant minoritar și „datorită cursurilor [...], am fost apreciat [...] ca unul ce vorbește bine românește.”¹²¹ Despre reușita cursului de învățare a limbii române scria cu satisfacție și Nicolae Iorga: „31 august 1922. Impresionantă seara de închidere a cursurilor. Havanyi, fiul rectorului Academiei de Drept din Oradea, ține în limba românească, *pe care a învățat-o aici într-o lună* [subl. n.], o cuvântare matură de politică împăciuitoare între cele două națiuni.”¹²² Havanyi, după ce argumentase necesitatea înțelegerii între români și unguri pentru consolidarea României Mari, se adresase lui Nicolae Iorga: „Dumnezeu să binecuvânteze munca dumneavoastră, spre binele Țării, și să vă dăruiască încă multe zile ca să puteți vedea, ca rezultat al străduințelor dumneavoastră o Românie deplin edificată, consolidată și fericită. Să trăiască domnul profesor Iorga! Să trăiască România Mare!”¹²³ La fel se exprima Báthory Ștefan (István), în 1925 și mulți alții. În autobiografia sa, Nicolae Iorga menționa: „La sfârșitul lecțiilor, în seara de despărțire, uneori am văzut pe pieptul celor de altă nație din această Țară, culorile naționale ale lor înfrățite cu tricolorul românesc, și nu odată, un Báthory [...], un Havanyi [...], ca și participanți sași, mulțumeau pentru primirea pe care o întâlniseră.”¹²⁴

O statistică indică, pentru perioada 1921–1938, 2 000 cursanți minoritari la Universitatea Populară de la Vălenii de Munte; majoritatea erau unguri.¹²⁵ Chemarea acestora la Vălenii de Munte era apreciată și de Regele Ferdinand, care a venit la deschiderea Universității Populare în 1924: „Idea națională, ideea statului nostru unitar trebuie să fie ideea predominantă în toate mișcările, în toate gândurile noastre. Dar, aceasta nu înseamnă că pe acei care nu sunt de naționalitatea noastră să nu-i primim în brațele noastre ca pe niște frați; vom găsi într-înșii frați. [...] Pe baza aceasta clădim ceea ce mai trebuie clădit [...], ca să fie tot mai solidă, tot mai frumoasă draga noastră Românie,

care să trăiască în veci.” În 1926, Nicolae Iorga va înființa la Vălenii de Munte Așezământul pentru minoritari „Regele Ferdinand”; loc unde, timp de o lună în fiecare an, se preda unor minoritari, mai ales unguri, limba română. (În anii '30 ai sec. 20, director al Așezământului a fost profesorul C.R. Vasilescu.)¹²⁶ Pe lângă Universitatea Populară a funcționat și o Școală de Misionare Morale și Naționale „Regina Maria”, la care au fost primite și reprezentante ale minorităților naționale, facilitându-le învățarea limbii române și deprinderea unor cunoștințe serioase despre cultura românească.¹²⁷ Și de menționat faptul că la Universitatea Populară au fost invitați să conferențieze și o serie întregă de intelectuali de marcă minoritari. Dintre unguri, cele mai multe prelegeri le-a susținut Bitay Árpád.¹²⁸

Astfel de încercări de spargere a zidului cultural între români și unguri, precum ale lui Nicolae Iorga, au fost mai multe, deși nu de valoarea celor ale istoricului. Ele au avut rezultate pozitive, care, însă, au fost copleșite de intensa acțiune antiromânească dirijată de la Budapesta.

*

Acțiunea revizionistă ungurească asupra Transilvaniei – începută odată cu Hotărârea de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 – a fost corelată de Budapesta cu o foarte intensă propagandă antiromânească în Occident, pentru a îndrepta opinia publică de acolo împotriva românilor și pentru a determina delegații Marilor Puteri la Conferința de Pace să aibă o privire favorabilă Ungariei. Istoria era denaturată, prezentându-se stăpânirea maghiară de până atunci ca una benefică pentru minoritățile naționale. Era prezentată denaturat și situația demografică a Transilvaniei. Autoritățile românești erau incriminate pe nedrept, fiind acuzate de politică discriminatorie față de minorități, ca și de lipsa capacității și voinței de a administra onest regiunea. Se făceau statelor occidentale promisiuni foarte largi de avantaje economice în cazul păstrării Ungariei Mari. În general, această campanie propagandistică este cunoscută, fiind deja prezentată de mai mulți istorici. Imaginea deja conturată poate fi doar întregită, prin aducerea la lumină a unor izvoare necercetate, ori nevalorificate deplin; din acestea face parte și corespondența primită de Nicolae Iorga. Având în vedere că istoricul era unul din oamenii politici foarte importanți ai momentului, că Partidul Naționalist Democrat pe care-l conducea ajunsese la Guvern (în Guvernarea Blocului Parlamentar, noiembrie 1919–martie 1920), că a fost președinte al Adunării Deputaților la interferența anilor 1919–1920 – primea o bogată corespondență, inclusiv

oficială, privind problemele României Mari, între care se afla și problema revizionismului unguresc. Îi scriau persoane particulare, dar și reprezentanți ai instituțiilor Statului; primea rapoarte ale instituțiilor de ordine.

Serviciul telegrame externe din Ministerul de Externe îl anunța pe Nicolae Iorga, la începutul lui februarie 1920, că la Berna se constituie un Comitet al Reprezentanților Națiunii Ungare, care hotărăsc ca ungurii din teritoriile ocupate de statele succesoriale ale Austro-Ungariei, sau care se preconiza a fi luate Ungariei prin viitorul Tratat de Pace, să alcătuiască o proclamație către toate popoarele Lumii. Urmău să protesteze împotriva noilor granițe ce se proiectau. De asemenea, cereau să se organizeze un plebiscit în toate teritoriile ce urmau a fi pierdute. (Același lucru îl cereau și bolșevici pentru Basarabia.) Plebiscitul nu era acceptat la București pentru că, prin acceptare s-ar fi pus la îndoială justiția hotărârilor de Unire luate, în 1918, de populația majoritară din aceste teritorii. Cererea Ungariei era cu bătaie lungă. Chiar dacă, așa cum era de așteptat, plebiscitul ar fi validat Hotărârea de la Alba Iulia, dorința de Unire cu România, Budapesta ar fi avut avantaje în viitor: acceptând plebiscitul propus, Marile Puteri ar fi negat hotărâri luate în mod democratic; revizionismul unguresc nu ar mai fi putut fi raportat la aceste hotărâri, ci doar la Tratatul de Pace, care, fiind expresia voinței Marilor Puteri, tot Marile Puteri ar fi putut și să-l modifice. De asemenea, procentajul obținut de unguri în cadrul unui plebiscit ar fi fost cu siguranță mai mare decât ponderea lor numerică, adăugându-se voturile evreilor care erau, în mod tradițional, filomaghiari.

Poziția evreilor din Transilvania în diferendul româno-maghiar era ușor de întrevăzut. Foarte puțini dintre ei au acceptat România Mare, și aceștia oportunist și formal.¹²⁹ La 18 martie 1919 se adopta o Moțiune a unei Adunări a evreilor din Transilvania, anunțând adeziunea la Hotărârea de la Alba Iulia. Titulatura poate înșela. În fapt, a fost o hotărâre luată din rațiuni oportuniste, doar de unii evrei transilvăneni domiciliați, la acel moment, în București. Se știe și câți erau: aproximativ 60! Au putut încăpea în sala unei cafenele – „Princiar”. Ca urmare, un număr nereprezentativ pentru masa evreilor din Transilvania, peste 150 000.¹³⁰ Majoritatea evreilor din Austro-Ungaria au considerat România Mare ca o amenințare la adresa pozițiilor economice, politice și sociale pe care ei le avuseseră înainte de 1918 în cadrul Monarhiei Habsburgice. În plus, îi considerau pe maghiari și pe germani ca națiuni civilizate, spre deosebire de români; și doreau să stea lângă cei „civilizați”. Evreii vor susține propaganda revizionistă ungurească în toată

perioada interbelică. La începutul acestei perioade, o indicau foarte multe rapoarte ale Siguranței. În cel din 3 iulie 1920 se scrie: „Evreii, [...], mulți din ei sunt șoviniști unguri [...], doresc să-și mențină ca limbă maternă limba maghiară, declarându-se maghiari de confesiune ebraică.”¹³¹ În alt raport, tot din 1920, se scrie că evreii din Transilvania aveau o atitudine „de rezistență pasivă [...], având convingerea fermă în restaurarea Ungariei în vechile ei frontiere, sprijinind în acest scop toate acțiunile interne și externe față de stăpânirea românească”,¹³² În fosta Ungarie Mare se înregistrase, între evrei, aceeași solidaritate cu aceasta. La 6 noiembrie 1918, în sala „Vigado” din Budapesta, a avut loc o întrunire, prezidată de Székely Francisc, președintele Comunității Israelite. Au luat parte conducătorii comunităților israelite din toată Ungaria (inclusiv Transilvania). S-a adoptat o moțiune „Marea Adunare a Delegațiilor comunităților israelite din Ungaria constată legătura sfântă și indisolubilă față de Națiunea Maghiară, și plină de recunoștință pe veci nepieritoare pe care o simte față de Națiunea Maghiară, pentru liberalismul predominant de care această națiune a dat întotdeauna dovadă față de cetățenii săi de religie mozaică, vi se adresează cu încredere și iubire de coreligionari, cu rugămintea care izbucnește din sufletele îngrijorate a aproape un milion de evrei maghiari, pentru ca să sprijine din toate puterile acțiunea Guvernului democrat maghiar pentru asigurarea păcii și reconstruirea Statului Națiunii noastre, precum și *pentru menținerea integrității teritoriului lui* [subl. n.], săpând în inimile voastre iubirea față de acest Neam; și în toate actele să fiți pătrunși de convingerea că *soarta noastră este strâns unită cu soarta Națiunii Maghiare iubitoare de libertate, și că dezmembrarea Ungariei Milenare ar fi o gravă lezare a sentimentelor și intereselor vitale ale evreilor maghiari.*” [subl. n.] Moțiunea a fost tradusă în franceză și trimisă comunităților israelite din Franța, Italia, Marea Britanie și SUA, „precum și personalităților marcante coreligionare din străinătate”. Se cerea tuturor evreilor din Ungaria Mare „să rămână cu dârzenie unguri”.¹³³ Așadar, Budapesta avea dreptate: în cazul unui plebiscit în Transilvania, ponderea celor care ar fi votat pentru Ungaria ar fi fost mai mare decât proporția corectă a ungarilor.

Prin urmare, este de repetat că, orice rezultat ar fi adus plebiscitul, el ar fi fost favorabil pentru viitorul Ungariei; de aceea se insista atât asupra lui. Consiliul Reprezentanților Națiunii Ungare lansa chiar un avertisment amenințător: „Dacă nu li se va aproba cererea, s-ar putea provoca un nou război.”¹³⁴

O mulțime de articole favorabile Ungariei, plătite de Budapesta, au început să apară, din 1919, în presa occidentală. Iar emisarii unguri au dus o intensă acțiune de persuasiune pe lângă guvernele occidentale, pe lângă bisericile occidentale sau în mediul universitar. Toate aceste lucruri, cunoscute și îngrijorătoare pentru România, au avut un anume efect; mai ales în lipsa unei politici ferme a Bucureștilor de contracarare a lor. Răspunsurile românești la propaganda Budapestei au fost, în general, ineficiente; le lipsea coordonarea și erau adesea voluntariste, inițiate de români bine intenționați ajunși în Occident, dar având o cultură redusă și o încredere disproporționată în capacitatea lor de convingere. Corespondența primită de Nicolae Iorga prezintă atât ecoul în Occident al propagandei Ungariei, cât și ineficiența celei dinspre România. Gheorghe Munteanu-Murgoci (întemeietor în 1913, alături de Nicolae Iorga și Vasile Pârvan al Institutului de Studii Sud-Est Europene), prezenta, în mai multe scrisori, problema propagandei românești și a celei antiromânești în preajma semnării Tratatului de la Trianon. La 1 aprilie 1919 scria din Paris, după o călătorie în mai multe țări apusene: „Am avut mare neplăcere cu idioții de englezi, care începuseră să dea crezământ unei campanii de calomnii și de uneltiri contra noastră pe tema religioasă. Trei episcopi (unul catol[ic], altul protestant și altul unit) au făcut un memoriu de așa-zisele persecuțiuni contra Bisericii Protestante (Calvine) din Transilvania. Niște prostii pe cari le-au întărit cu un pamflet ce arată numărul protestanților și catolicilor (peste trei mil[ioane]?) ce ar cădea sub jug român. Acestea au găsit suport la vreo 10–15 episcopi și profesori de universitate și colegi din Londra, cari au scris (și au publicat în gazete) o scrisoare lui Balfour [ministrul de Externe al Marii Britanii], pentru ca Anglia să ia sub protecția ei Biserica Protestantă din Transilvania, iar la Conferința de Pace această Biserică să fie reprezentată prin Guvernul Unguresc (!?). Acesta a făcut o mare vâlvă printre găgăuții ăștia de peste Canal.” Murgoci răspunsese în ziarele englezești; luase partea României și R.W. Seton-Watson. Însă, credibilitatea propagandei ungurești scăzuse cel mai mult în momentul declanșării Revoluției Bolșevice la Budapesta.¹³⁵

Unul dintre consilierii Delegației României la Conferința de Pace, Alexandru Lapedatu, scria și el lui Nicolae Iorga, pe aceeași temă a propagandei ungurești; avea anumite nuanțe ce-l deosebeau de Gheorghe Munteanu-Murgoci. Constatase, la Seton Watson și susținerea împărțirii Banatului între români, sârbi și unguri; și chiar păstrarea, în cadrul Ungariei, a principalelor orașe de pe granița de Vest a României viitoare. Lapedatu

insista asupra felului cum primiseră americanii propaganda ungarilor: „Americani consilierii ai Delegației SUA sunt profesori universitari – Day etnograf, Seymour istoric – oameni foarte serioși; și-au dat toată osteneala să se informeze și să se documenteze asupra problemei românești, și au reușit. Numai cât, cu mentalitatea lor, cu totul deosebită de a noastră în ce privește raporturile dintre naționalități, și cu ideea preconcepută de a stabili o pace care să-i mulțumesacă și pe dușmani, revendicările noastre li se păreau prea exagerate. [...] Totuși, după informațiile noastre nu ne-au făcut dificultăți.”¹³⁶ Tot Lapedatu atenționase, într-o scrisoare din 6 aprilie 1919 către Iorga, și asupra propagandei pe linie religioasă dusă de Budapesta la Londra: „Ungurii au găsit teren în Anglia. [...] Se pare că acțiunea lor a alarmat, întrucâtva, cercurile politice de acolo și că, cu ocazia prezenței d-lui B[rătianu] la Londra s-a pus și chestiunea toleranței religioase și s-au cerut asigurări în această privință.”¹³⁷

Printre personalitățile românești care și-au dat seama de necesitatea unei intense propagande în Occident a fost și Iuliu Maniu. În ianuarie 1919 îl va trimite la Paris, pe lângă Delegația României, pe Gheorghe Pop¹³⁸, pentru a susține acțiunea propagandistică în vederea acceptării Unirii Transilvaniei cu România. Din Berna îi scria lui Nicolae Iorga despre încercările românești de contracarare a propagandei ungurești.¹³⁹ Gheorghe Pop și Iosif Șchiopul (publicist transilvănean) au înființat la Berna un Birou de presă românesc. Într-o altă scrisoare a lui Pop găsim și explicația: „Pacea nefiind încheiată, agenți unguri numeroși [...] s-au stabilit în Elveția, țară neutră. Publicând în Elveția numeroase comunicări, prin agenția lor de presă, corespondenții presei franceze, engleze, italiene și americane din Elveția le transmiteau de acolo telegrafic și telefonic ziarelor din Paris, Londra, Milano, Roma și New York, setoase de informații din vechea Austro-Ungarie.”¹⁴⁰ Ideea necesității propagandei românești în Elveția era destul de larg împărtășită între românii din Occident. Gheron Netta (economist și publicist) îi scria lui Nicolae Iorga, pe această temă, din Zürich, la 11 iunie 1919: Elveția devenise „placa turnantă a Europei”, un „nod european”; „De aceea, aproape toate națiunile s-au îngrijit ca să aibă în Elveția organe cari să introducă în problemele lor pe trecătorii mondiali. [...] Polonii, cehii, sud-slavii, grecii etc., etc., au desfășurat o activitate prin care au reușit să facă cunoscut lumii care trece pe aici existența lor. Noi am rămas în urmă. [...] Dacă în domeniul politic nu suntem cunoscuți, cu atât mai puțin în domeniul economic.” Cerea sprijin pentru îndreptarea situației.¹⁴¹

În condițiile în care Guvernul de la București făcea prea puțin pentru contracararea propagandei ungurești în Occident, s-a produs un fenomen care putea să aibă și el urmări negative pentru interesele României: mulți români ajunși în Apus au încercat să combată ei propaganda ungurească, fără a avea, însă, cunoștințele necesare, ci doar dorința de a-și arăta patriotismul. Nicolae Iorga critica fenomenul: „A ști etnografie și istorie este un privilegiu al oricărui român, și care e acela dintre «intelectualii» noștri care să nu fie gata a-și servi Țara și Neamul în orice alt domeniu decât al specialității sale? Deci, se scrie. Și oamenii își fac chibzuința: decât nimic, tot e bine *ceva*. Este adevărat că noi – și ca noi atâția – rămânem în părerea că mai bine nimic decât așa ceva. [...] Se cer nu pagini de tipar, ci argumente. Și cine nu le are, nu este obligat a scrie. Nu-l pedepsim nimeni dacă nu scrie. [...] Ce o să fie, Doamne ferește, când astăzi, drumurile fiind deschise, s-au înscris pentru a merge la Paris nu mai puțin de 75 000 de oameni, toți având, firește, intenții naționale și tot ce trebuie pentru a le servi. [...] 75 000 de patrioți și fiecare cu broșura lui în cap pentru biruința cauzei naționale; Scapă-ne, Doamne, de bolșevici, de bulgari, de tot ce știi Tu, dar scapă-ne și de propagandiști. Că ăștia ne păgubesc, și ne fac și de răs.”¹⁴²

Nicolae Iorga va declanșa și un răspuns al Academiei Române, înaintat Conferinței de Pace, dorind să prevină instituirea unor granițe nedrepte ale României ca urmare a influenței propagandei maghiare și a cererilor nejustificate ale Serbiei. În ședința Academiei din 29 mai 1919 se hotăra înființarea unei Comisii – Ioan Bianu, Nicolae Iorga, Gheorghe Țițeica – pentru alcătuirea unui proiect de intervenție telegrafică pe lângă academiile țărilor aliate sau neutre, conținând argumentele cererii recunoașterii integrale a drepturilor românești. Se hotăra și o întrunire publică a Academiei, pe 31 mai 1919, în care Iorga urma să conferențeze, iar Petru Poni, care era președinte al forului științific, să citească o moțiune ce trebuia înaintată Guvernului României, pentru ca acesta să o transmită Conferinței de Pace.¹⁴³ În telegrama către academiile din țările aliate și neutre se scria: „În clipa în care coaliția morală împotriva forței și a nedreptății încearcă să redea Lumii un regim de libertate stabilă, fondat pe dreptul de neclintit al națiunilor, Poporul Român, căruia Academia noastră îi cultivă cu evlavie amintirile și limba, așteaptă rezolvarea integrală a aspirațiilor pe care le-a nutrit de secole de-a rândul de dureri și sacrificii și de care se poate considera demn după supremul efort pe care tocmai l-a făcut.” Se cerea respectarea integrală a drepturilor românilor, inclusiv cele asupra Transilvaniei.¹⁴⁴ În seara de 31

mai 1919, în cadrul unei ședințe solemne cu public, Nicolae Iorga a vorbit despre drepturile istorice și etnice ale românilor asupra teritoriilor pe care le locuiesc. În încheiere, spunea: „Academia Română supune și conștiinței Lumii întregi aceste constatări, cari nu pot fi tăgăduite, și aceste concluzii, cari nu pot fi infirmate.” Se adopta o *Moțiune*: „Academia Română reunește glasul științei despre drepturile Poporului Român cu protestarea unui popor întreg contra închiderii lui în hotare nedrepte, nefirești și imposibile, și afirmă, cu autoritatea pe care i-o poate da cercetarea obiectivă și dezinteresată, necesitatea de a i se recunoaște Statului Român Național hotarele pe care i le-a dat natura și pe cari nu colonizări întâmplătoare ori infiltrării sporadice i le-ar putea știrbi.” *Moțiunea* va ajunge, prin intermediul Delegației României la Conferința de Pace, pe masa acesteia.¹⁴⁵ Tot pentru susținerea cauzei românești în fața Conferinței de Pace, discursul lui Nicolae Iorga la Academie a fost tipărit și în franceză – *Droite des Roumains sur leur territoire national unitaire* – și trimis la Paris.

Împotriva unor posibile nedreptăți făcute României la Paris, au avut loc, în aprilie și mai 1919, mai multe manifestări în țară. Printre ele, aceea de la Cluj din 30 mai 1919, organizată de Liga Tinerimei pentru Dezrobirea Românilor Subjugați: Liga se pronunța „contra mutilării Banatului și Crișanei”.¹⁴⁶ Unul din cei trei președinți era Nicolae Iorga. Acestuia i se trimitea, tot de la Cluj un *Apel* al Adunării Bătrânilor și Tinerilor¹⁴⁷: „Frați români! Libera hotărâre asupra sorții noastre, pronunțată prin glasul istoric al Adunării de la Alba Iulia, ne asigură dreptul nostru integral la Banat și Crișana, ca și Tratatul de alianță încheiat prin scumpa noastră Românie cu Puterile Aliate, alianță sigilată prin sângele celor opt sute de mii de români și ruina Țării, jertfite pentru cauza civilizației umane și libertatea națională. [...] Nu vom tolera ca să ni se aplice ca răsplată știrbirea Neamului. [...] Ne vom ridica glasurile de vecinic protest, hotărât la fapte, înaintea lumii civilizate.” Și acest *Apel* a fost popularizat în Occident. Studenții din București au adoptat aceeași atitudine, de revendicare a tuturor provinciilor românești. În mai 1919 lansau un *Apel către toți* românii, semnat Studențimea Universitară Română; iar pe 1 iunie organizau un miting, pentru „a striga iar, fără întrerupere, împotriva nedreptăți ce este pe cale a ni se face, până ce vom fi auziți.” Chemarea la miting era dramatică: „Veniți, frați români, veniți de pretutindeni, veniți mulțime nenumărată, veniți să liniștim sufletele celor morți, și noi, cari le supraviețuim din luptele crunte, să luăm asupra noastră întreaga grijă care îi neliniștește.”¹⁴⁸ Astfel de manifestații, pentru a contracara cererile Ungariei la

Conferința de Pace, au avut loc și în localități unde români erau în minoritate; mai multe în iunie 1919, în județul Trei Scaune, în localitățile Poiana Sărată, Brețcu, Covasna, Întorsura Buzăului, Hăghig.¹⁴⁹ Toate aceste acțiuni pentru contracararea propagandei ostilă României în Occident au fost încununate cu Congresul Ligii Culturale, în cadrul căruia a fost adoptată o *Moțiune* privind drepturile teritoriale ale României.¹⁵⁰ Plasarea majorității acestor acțiuni sub autoritatea morală a lui Nicolae Iorga a fost benefică. Acesta era foarte cunoscut și prețuit în Occident; chiar în iunie 1919, președintele Franței i-a acordat „Legiunea de Onoare” în grad de comandor.

Însă toate aceste acțiuni pentru contracararea propagandei Ungariei – atât cele din Occident, cât și cele din Țară – au avut, la nivelul opiniei publice apusene, un ecou slab. Viitorul granițelor României era periclitat în lipsa unei campanii ferme dirijată de Guvernul de la București, cu implicarea unor personalități multiple și respectate în lume. O asemenea campanie fermă era necesară nu doar pentru că Ungaria avea o foarte intensă propagandă antiromânească, ci și pentru că Marile Puteri își urmăreau prioritar propriile interese, chiar dacă anunțau că luptă pentru o lume a dreptății popoarelor. Constatând și ea această atitudine a Marilor Puteri, Budapesta a făcut largi promisiuni de avantaje economice, mai ales Franței. S-a nimerit, însă, ca la Conferința de Pace, Marile Puteri să fie reprezentate și de simpatizanți ai cauzei românești, ori de oameni ce nu se lăsau influențați de propaganda ungurească. În această categorie, cazul cel mai cunoscut a fost acela al președintelui Conferinței, Millerand. A făcut carieră disputa dintre el și reprezentantul Ungariei, contele Apponyi. La argumentul celui care conducea Delegația Maghairă – Ungaria stăpânește de o mie de ani Transilvania, deci trebuie să o păstreze –, Millerand a răspuns: „O stare de lucruri, chiar milenară, nu merită să dureze dacă este contrară justiției.”¹⁵¹ Apoi, a fost cazul lui Emmanuel de Martonne, consilier al Delegației Franței. Într-o scrisoare a lui Alexandru Lapedatu către Nicolae Iorga se menționa: „Cel ce a reprezentat și a luptat în Comisiune pentru revendicările noastre e o persoană care, fără a fi membru [al Comisiei], a fost, de fapt, conducătorul lucrărilor – profesorul de Martonne, ca exponent al lui Tardieu, cu cari a lucrat Comisiunea de Lucrări a Ministerului de Externe Francez.”¹⁵² De Martonne era profesor universitar de geografie și foarte bun cunoscător al realităților demografice ale spațiului românesc; cunoștea limba română și avea relații cordiale cu multe personalități, cu Nicolae Iorga fiind chiar prieten.¹⁵³

România trebuia să fie mereu atentă, pentru că propaganda Ungariei putea crea, cum se văzuse în primăvara lui 1919, curente de opinie antiromânești periculoase. Ca urmare a acestora, conducerile Marilor Puteri puteau să ia și hotărâri nefavorabile românilor. La adresa acestor conduceri, veneau de la Paris formulări foarte aspre și alarmante. Tache Papahagi – aflat în fruntea unei Delegații a aromânilor balcanici care susținea, în capitala Franței, revendicările acestora – îi scria lui Nicolae Iorga: „Cine și ce sunt cei patru dictatori ai păcii mondiale? 1. Wilson? – Un ideolog interesat, un teoretician încăpățânat, care își terfelește el însuși în picioare principiile pe care le-a emis cu atâta emfază. 2. Lloyd George? – Un politician care păzește strașnic ca interesele imperiului insulei sale *ne quid detrimenti caperent*; pentru bunele drepturi ale celorlalte națiuni, *le déluge*. 3. Clemenceau? – Un bun gazetar, intransigent și cam sărit, dar diabolic și nefast pentru pacea universală. 4. Orlando? – Împrejurările politice, strategice și economice ale Italiei fac din Orlando nu numai un simbol italian, ci și un stejar al latinității.” Așadar, pacea va urma interesele acestora, context în care România avea a se teme.¹⁵⁴ Mai ales dinspre conducerea Marii Britanii – țară în care propaganda maghiară avusese anumite succese – venea un pericol pentru România. Aici, unele personalități înclinau spre o soluție care să satisfacă, măcar parțial, dorințele Ungariei. Lordul Bryce propunea constituirea unui coridor între Ungaria și regiunile izolate unde trăiau maghiari, vizată fiind zona secuiască.¹⁵⁵

Instaurarea regimului bolșevic în Ungaria, fapt care reprezenta o amenințare la adresa întregii Europe, a îndreptat atenția binevoitoare a acesteia către România – țară stabilă în care tendințele bolșevice fuseseră înfrânte. Astfel, contracararea propagandei Budapestei în Occident a devenit mai lesnicioasă. Invazia Armatei lui Kun Béla în Transilvania a determinat contraofensiva Armatei Române, ducând la ocuparea Budapestei la 4 august 1919. Această evoluție a consolidat poziția Bucureștilor la Conferința de Pace – chiar dacă, imediat ce a trecut primejdia bolșevismului unguresc, din Occident s-au făcut presiuni pentru retragerea trupelor române.

În timp ce România lupta în Ungaria – nu doar pentru ea, ci și pentru întreaga Europă –, la Paris era proiectat, mai ales sub presiunea organizațiilor evreiești, un Tratat al Minorităților care urma să dea dreptul Marilor Puteri să instituie un control asupra relațiilor dintre autoritățile de la București și minoritățile naționale, și posibilitatea ca aceste minorități să acuze mereu nerespectarea normelor impuse și să ceară intervenția străină. I.I.C. Brătianu a cerut ca aceleași reglementări să fie valabile și în cazul Marilor Puteri, dar

a fost refuzat.¹⁵⁶ Aflat sub o presiune majoră, cerându-i-se ca România să accepte a fi o țară de mână a doua, Brătianu a preferat să demisioneze din fruntea Guvernului. Împotriva prevederilor discriminatorii, care puteau duce la instaurarea unui control internațional în problemele interne, control în contradicție cu statutul de independență al țării, a fost o foarte largă reacția printre români; în primul rând în provinciile unite. „Glasul Bucovinei” își arăta ostilitatea față de Tratatul Minorităților, considerându-l „incompatibil cu suveranitatea Statului”; se creau două categorii de cetățeni: majoritatea, care se bucura de protecția Statului român; minoritățile, care aveau și o „supraprotecție din partea Marilor Puteri”. Pentru România era o îndoită nedreptate: România intrase și ieșise din Primul Război Mondial ca Stat independent și i se garantase, prin Convenția din 4 august 1916, „aceleași drepturi ca și aliații săi”; actele Unirii Basarabiei, Bucovinei, Transilvaniei și Banatului garantaseră deja „dezvoltarea națională și autonomie culturală pentru minorități”. Deci, Tratatul nu-și avea rostul. „Gazeta Transilvaniei” din Brașov se arăta și ea indignată: „Nu găsim calificări pentru atitudinea atât de vitregă față de noi a Conferinței de Pace. [...] Noi suntem oricând gata să recunoaștem drepturi pentru minorități – cari, de altfel, le-am recunoscut prin Adunările Naționale din teritoriile alipite – și ne vom ține de cuvânt, dar nu consimțim în ruptul capului la știrbirea suveranității Statului Român.”¹⁵⁷ La fel s-a pronunțat și cel mai important lider al Consiliului Dirigent, Iuliu Maniu, într-o declarație făcută la Arad, în 16 iulie 1919: „Controlul minorităților atinge demnitatea noastră de Stat. În Adunarea de la Alba Iulia am dat tuturor naționalităților dreptul la o deplină libertate a drepturilor politice și religioase. [...] De aceea, controlul minorităților ne jignește, căci încearcă să ni se impună măsuri luate de noi de bună voie și se dau minorităților drepturi incompatibile cu suveranitate noastră națională.”¹⁵⁸ Oficiosul Partidului Național-Liberal, de guvernământ, „Viitorul”, punea aceste prevederi discriminatorii mai ales pe seama influenței asupra Conferinței de Pace din partea organizațiilor evreiești occidentale: „Satrapii financiari Baruch și Bauman vor să impună României ce i-a impus Bismarck la 1878.”¹⁵⁹ „Viitorul” intervăzuse corect faptul că asupra Conferinței de Pace, în impunerea Tratatului Minorităților, avuseseră o importanță mult mai mare cererile evreilor, decât plângerile ungarilor. Și, de menționat faptul că organizațiile evreiești, care jucaseră la două capete în timpul Primului Război Mondial, pentru a fi în tabăra învingătoare indiferent cine câștiga, obținuseră și din partea Puterilor Centrale, în 1918, impunerea în Tratatul

cu România de la Buftea-București, prevederi care să le satisfacă interesele.¹⁶⁰ Viitorul prim-ministru, Alexandru Vaida-Voevod, declara și el, tot la Arad, pe 8 noiembrie 1919: „Clauza minorităților [...] este, din punct de vedere tehnic, cu desăvârșire inacceptabilă.” Principiile hotărâte la Alba Iulia erau îndestulătoare și asiguratorii pentru minorități; „De aceea, punctul nostru de vedere este că dacă Țara întreagă se va solidariza și va spune Alaiților noștri, care ne sunt și prieteni, că ceea ce ni se impune nu este acceptabil, am convingerea că cuvântul nostru va fi ascultat. Națiunea întreagă, într-o solidarizare deplină trebuie să arate că Tratatul ce ni se cere să iscălim este inadmisibil.” Realist, Vaida Voevod afirma că acceptarea Tratatului ar fi mai „comodă” pentru România. „Dar vom suporta consecințele ei câteva decenii și în plan de Stat nu importanța momentului decide, ci perspectiva istorică.”¹⁶¹ La fel s-au pronunțat, împotriva Tratatului Minorităților, Take Ionescu și Alexandru Marghiloman.

Așadar, rezistența lui I.I.C. Brătianu reflecta poziția majorității opiniei publice românești; încă odată, Brătianu se făcuse purtător de cuvânt al acesteia; demisia sa din funcția de prim-ministru, în semn de protest, a fost un gest de adevărat om de stat. Se va dovedi, în toată perioada interbelică, îndreptățirea temerilor lui Brătianu: o avalanșă de plângeri, cu acuze mincinoase împotriva administrației românești, vor fi îndreptate de minoritățile naționale spre Societatea Națiunilor; ca număr, cele mai multe erau ungurești și evreiești.

Impunerea Tratatului Minorităților a fost și o victorie a propagandei Ungariei, deși rolul principal îl avuseseră organizațiile evreiești.¹⁶² Chiar din toamna lui 1919, au curs plângerile împotriva României. După ce i s-a dat un ultimatum din partea Marilor Puteri, România a fost constrânsă să semneze Tratatul Minorităților pe 9 decembrie 1919; altfel risca să nu i se recunoască unitatea națională. După semnarea Tratatului de la Trianon, 4 iunie 1920, puse în fața avalanșei de memorii, trimise Societății Națiunilor, cu plângeri nefondate la adresa administrației românești, guvernele de la București au trebuit să facă eforturi majore pentru a demonstra netemeinicia plângerilor și onestitatea politicii românești în domeniul minorităților naționale.

Pentru intensitatea propagandei ungurești în Occident la începutul anului 1920, de menționat sunt scrisorile trimise de prim-ministrul Alexandru Vaida-Voevod, în timpul îndelungatei sale vizite în Apusul Europei, lui Nicolae Iorga, în calitatea acestuia de președinte al Adunării Deputaților. Vaida Voevod constata efectele propagandei ungurești la nivelul conducerii Marii Britanii și a Franței. Aici fuseseră crezute multe dintre

afirmațiile mincinoase privitoare la comportamentul trupelor românești de ocupație din Ungaria – care intraseră în Budapesta pe 4 august 1919 – și se cerea grabnica lor retragere. Militarii români părăsiseră deja Budapesta în noiembrie 1919, dar staționau încă în regiunea de la Est de Tisa. Cum Marele Stat Major întârzia retragerea totală, Vaida-Voevod îi solicita lui Nicolae Iorga, care în lipsa prim-ministrului era persoana cu cea mai mare autoritate a formațiunii guvernamentale Blocul Parlamentar: „Cu toată stăruința – scria Vaida-Voevod –, vă rog și vă conjur să găsiți cuvintele, cum dv. numai știți găsi în situații hotărâtoare, ca să-l convingeți pe M.S. să dea ordin, și să controleze că va fi executat de MCG, ca să evacueze teritoriul maghiar. Din depeșa mea, veți vedea ce belea am avut cu Lloyd George. *Englezii îi susțin pe maghiari.* [subl. n.] [...] E în interesul nostru ca să dovedim că nu le lăsăm pretexte în chestia Basarabiei. Aș dori, dacă numai se poate, ca înainte de plecarea mea să pot pune, din nou, chestia Basarabiei, arătând că ținuturile maghiare *sunt deja* evacuate de trupele noastre.” Vaida -Voevod trimitea la București și textul unui „memoriu perfid”, răspândit de unguri în Occident. La cererile repetate de retragere a trupelor, prim- ministrul român solicitase și el Consiliului Suprem al Conferinței de Pace să asigure România contra atacurilor maghiare, foarte posibile după retragere. Dar, Lloyd Geroge nu a răspuns; la fel Clemenceau. Totuși, Vaida -Voevod menținea ideea necesității evacuării întregului teritoriu al Ungariei. Indica, în schimb, autorităților de la București fortificarea graniței de vest și o politică fermă antirevizionistă în teritoriul țării: „Cu cei care s-au pus în serviciul lui Horthy trebuie isprăvit scurt, la Curtea Marțială. Clemența ușor va fi interpretată ca o teamă ori ca frică de Aliați, din partea maghiarilor, și se vor obrăznicii și mai mult, până ce ne vor crește peste cap. Trebuie statuat exemplul fără șovăire, dar – bineînțeles – în cazurile în care crima e dovedită. Deci: mână liberă curților marțiale.”¹⁶³

Întârzierea părăsirii regiunii dintre Tisa și granița de vest a României – cum se anunțase că era acceptată de către Marile Puteri – se datora mai ales pericolului unei noi ofensive maghiare. Vaida-Voevod o invoca într-o declarație pentru ziarul parizian „Le Matin”, la începutul lui 1920: „Am venit [în Occident] să atrag atenția Conferinței de Pace asupra agitațiilor ungarilor din Țara noastră. Am descoperit un complot important în regiunile de frontieră. Ungurii au organizat o adevărată armată gata să sprijine o ofensivă maghiară împotriva României.”¹⁶⁴

În aceeași problemă, a retragerii trupelor române din ultimele teritorii ocupate în Ungaria, Alexandru Vaida-Voevod a telegrafiat de mai multe ori la București, întrucât Marele Stat Major se părea că tergiversează. La 5 februarie 1920, din Paris, primul-ministru îl anunța pe Nicolae Iorga: „În calitate de președinte al Consiliului [de Miniștri] și delegat cu depline puteri, mi-am luat angajamentul că Marele Cartier va dispune evacuarea teritoriului ungar, retrăgând trupele până la frontierele fixate la Conferință.” Ulterior promisiunii, ziarele aliate publicaseră anunțul de la București, că retragerea era posibilă doar într-o lună sau două. „Acest Comunicat ne-a durut enorm, și mi-a creat o situație imposibilă în problema Ungariei și a angajamentului în problema Basarabiei.” Occidentalii se temeau „de prelungirea tacticii pretextelor mincinoase”, mai ales că atât francezii, cât și englezii promisesează protecție populației române și slovace. Ungurii anunțau că refuză semnarea unui tratat, dacă militarii români nu vor fi retrași în prealabil.¹⁶⁵ La 16 februarie 1920, Vaida-Voevod revine pe aceeași temă, tot de la Paris. Anunța că teama Bucureștilor de reluare a atacurilor Budapestei în Transilvania, în cazul retragerii trupelor, nu era realistă; însuși Mareșalul Foch se arăta convins că nu o vor face. Prin urmare, era riscul de a se forma un curent ostil României: „Dacă Consiliul Aliților decide că Pacea cu Ungaria nu poate fi încheiată decât după ce retragerea trupelor a fost efectuată, noi vom deveni odioși și ungurii vor câștiga timp pentru a argumenta și a-și ameliora situația.”¹⁶⁶

Retragerea s-a făcut la sfârșitul lui februarie 1920. Oficiul Consiliului Dirigent al Transilvaniei, „Patria”, o anunța.¹⁶⁷ În urma hotărârilor Consiliului Suprem, în deplin acord cu Guvernul României, Armata Română se retrăgea de pe Tisa. Comunicatul oficial al retragerii data din 26 februarie 1920: „Urmând a evacua teritoriile Ungariei de la Est de Tisa, pentru a ne retrage pe frontiera fixată de Consiliul Suprem, trupele noastre de apărare au părăsit zona în ziua de 24 februarie 1920. În seara zilei de 25 februarie a.c. am fost pe linia [...]. Operațiunea continuă și se execută fără niciun incident. M.C.G.” Tot fără nici un incident continua retragerea, și se încheia, pe 27 februarie.

Reprezentanții României în Marea Britanie și ziariștii români constatau, la începutul lui 1920 intensificarea propagandei ungurești, care obținuse o anumită credibilitate în rândul opiniei publice. Erau aduse acuzații calomnioase la adresa activității Consiliului Diriegent și la adresa acțiunii românilor transilvăneni în general, împotriva minorităților naționale. „Manchester Guardian”, sub semnătura lui Hector Munro, folosea chiar formule nu doar depărtate de adevăr, ci și fanteziste: românii „îi biciuiau”

și-i „schingiuiu” pe unguri; se făceau arestări în masă etc. Răspunsese Seton-Watson, dar fără ecou prea mare. Se constata că, față de 1919, campania propagandistică denigratoare era mult mai intensă.¹⁶⁸ Faptul se datora, evident, accelerării lucrărilor pentru alcătuirea formei finale a Tratatului cu Ungaria, și se încerca modificarea acesteia în favoarea Budapestei, printr-o presiune din partea opiniei publice occidentale.

Vaida-Voevod se plângea lui Nicolae Iorga: „Enorme dificultăți am avut pe chestia confesiunilor minorităților. Am reușit să calmez revolta ce exista în contra noastră de pe urma denunțurilor și calomniilor maghiare. Va trebui, însă, de urgență să asigurăm drepturi prin legi și să încheiem Concordatul. Mitropolitul de Canterbury și Mayer, șeful bisericilor libere, mi-au acordat credit, după ce le-am făcut un expozeu al situației. Cardinalul de Londra mi-a spus că dânsul a trimis toate jalbele maghiare la Roma, dar ne sfătuiește să acceptăm Concordatul, un sfat care – independnet de colegul său catolic – mi l-a dat și arhiepiscopul de Canterbury, capul Bisericii Anglicane.” Prim ministrul cerea și o implicare a Bisericii Ortodoxe Române: „Să dovedim, și prin acest gest, că știm să fim nu numai toleranți, dar să ne atașăm culturii teologice apusene.”¹⁶⁹ În Transilvania, bisericile maghiare arătau o înverșunare deosebită împotriva românilor; aveau un mare potențial de a face rău cauzei României Mari. Ca urmare, presa Consiliului Dirigent s-a aplecat îndelung asupra propagandei ungurești pe teme confesionale, și asupra încercărilor lui Vaida-Voevod de a-i convinge pe conducătorii bisericilor din Marea Britanie că realitatea era alta decât fuseseră ei informați. Guvernul de la Londra i-a înmănat prim-ministrului român un dosar conținând Memoriul celor trei episcopi unguri din Transilvania, și mai multe documente privind propaganda antiromânească în Marea Britanie. Memoriul respectiv conținea și o listă cu „atrocitățile românilor în Transilvania”; o parte erau mult exagerate, iar cealaltă parte erau de-a dreptul inventate.¹⁷⁰ De mirare pentru niște fețe bisericești îmbrățișarea unor asemenea formule mincinoase. Explicația se poate găsi doar în naționalismul șovin extrem ce bântuia majoritatea slujitorilor bisericilor maghiare. Exagerările erau atât de mari, în prezentarea unor fapte greu de crezut, încât au facilitat contestarea lor de către Vaida-Voevod, în fața arhiepiscopului de Canterbury și a episcopului unitarian al Londrei. Chiar în condițiile în care presa britanică se făcuse ecoul strigătelor de arlarmă ale episcopilor unguri, explicațiile date de prim-ministrul român „au avut un ecou strălucit. Arhiepiscopul de Canterbury a luat apărarea noastră cu cuvinte foarte hotărâte. Toți șefii bisericilor au declarat

că renunță la orice anchetă în chestiile confesionale ale României” – scria cu vădită satisfacție „Patria”.¹⁷¹ Într-o declarație făcută publicației „Westminster Gazette”, episcopul primat al Marii Britanii afirmase că răspunsurile date de Vaida-Voevod „erau mulțumitoare și încheie orice discuție”.¹⁷²

După vizita la Londra a lui Vaida-Voevod, se anunța aceea a contelui Apponyi. Față de conte, Lloyd George avea o rețineră, pentru că „a simțit că umblă cu șoalda” – după expresia prim-ministrului român.¹⁷³ Sosit la Paris la începutul lui ianuarie 1920, Apponyi lansase o promisiune: Ungaria se va îndrepta în plan extern „încotro va obține ajutor pentru reorganizarea economiei”. Și, capitalul englez și francez, care se grăbeau să obțină cât mai multe beneficii în țările recent ieșite din război ale Europei de Centru și Răsărit, erau dispuse să facă presiuni asupra guvernelor de la Paris și Londra, așa încât reglementări teritoriale mai blânde pentru Budapesta să o ducă la acceptarea unei subordonări economice.¹⁷⁴ Până la urmă, Apponyi nu a mai fost invitat la Londra. Dar, propaganda ungară avusese un anumit ecou în Parlamentul Britanic și într-o mare parte a presei britanice. Conte de Bánffy Miklós fusese primit cu bunăvoință în multe cercuri, și discursurile sale avuseseră succes în fața unor grupuri de studenți; atrăsese atenția și unor parlamentari. Aceștia din urmă îl vor interpela în Camera Comunelor pe Lloyd George, cu privire la Memoriul episcopilor unguri din Transilvania, pe tema persecuțiilor religioase. Iar în Camera Lorzilor, lordul Newton a avut un discurs favorabil Ungariei, acuzând România pentru ocuparea Ungariei – deși ocuparea respectivă fusese urmarea unei agresiuni a Ungariei, iar lichidarea, prin această acțiune a Armatei Române, a regimului bolșevic, salvase Europa. În numele Guvernului i-a răspuns ministrul Crawford, care a respins acuzația lui Newton la adresa României; situația grea din Ungaria – spunea ministrul – se datora războiului, de declanșarea căruia se făcea vinovat regimul bolșevic; „Guvernul Marii Britanii are cea mai mare încredere în Guvernul Român, care cooperează cu deplină loialitate cu Consiliul Suprem la restabilirea păcii în această parte a Europei.”¹⁷⁵

În Franța, presa își va arăta neîncrederea în Delegația Ungariei sosită la Conferința de Pace. Și oficialitățile de la Paris au primit-o cu răceală. Ungurii au făcut greșeala să vorbească cu vechea lor aroganță, susținându-și superioritatea față de celelalte popoare din Bazinul Dunărean: „Când a început să vorbească nobilul conte [Apponyi] înaintea Consiliului – nota un ziarist – afirmând și susținând drepturile istorice ale Coroanei Sfântului Ștefan, s-a înțeles din partea tuturor că mentalitatea ungurească a rămas

aceeași și că ceea ce spune Apponyi cadrează foarte bine cu ceea ce se petrece în Ungaria.” Ungurii n-au înțeles „triumful principiului naționalităților”, și-și apără cererile cu nesinceritate. Tocmai nesinceritatea care se evidențiasse în discursul lui Apponyi, a făcut ca Delegația Ungariei să fie primită cu răceală la Paris, și chiar „cu un fel de dezgust”.¹⁷⁶ „Românul” din Arad credea că însăși trimiterea la Conferința de Pace a lui Apponyi era dovada menținerii tendințelor imperialiste ale Ungariei.¹⁷⁷ Presa franceză era iritată de prestația Delegației Ungariei. S-au făcut comentarii acide pe marginea răspunsului dat la propunerile Conferinței de Pace. Între alte publicații, cele mai interesante reflectări le avea „Le Temps” care cataloga drept „îndrăzneată” cererea Ungariei ca România, Cehoslovacia, Iugoslavia să-i cedeze teritoriile ce se uniseră cu aceste țări; motivul invocat de reprezentantul Budapestei – cele trei țări „sunt alcătuiți artificiale, improvizate, fără tradiții și soliditate politică, și incapabile de a produce ceva superior”.¹⁷⁸ Concomitent, și unele publicații britanice au început a avea o privire rece asupra ungarilor. „Times” eticheta emisarii Budapestei drept „notorii agitatori maghiari”; și indica Ungariei ca, în loc de pretenții teritoriale, să trăiască în pace cu vecinii.¹⁷⁹

Pe când Delegația Ungariei se străduia să obțină, la Paris, condiții cât mai bune de pace folosind toate metodele, inclusiv prin înfățișarea Ungariei ca o țară democrată și care se plasa de partea Antantei, la Budapestea se înmulțeau atacurile, în presă, împotriva statelor succesoare Austro-Ungariei și chiar împotriva statelor occidentale. Contele Andrásy Gyula se înscria în acest concert, prin declarația din 20 ianuarie 1920: „Planul Antantei în privința Ungariei este deslușit. Ne-a înconjurat de un inel de oștiri dușmane [...]. Cetățenii Antantei, ușurateci și fanfaroni, cred că și azi mai trăim în era războaielor naționale pline de nebulie.”¹⁸⁰

Dacă până la urmă contele Apponyi nici nu a mai fost primit la Londra, în schimb, lui Vaida-Voevod i s-au făcut onoruri deosebite – reflectate atât în corespondența trimisă de el în România, care, însă, putea fi bănuită de subiectivism, cât și în presa britanică. Autoritățile londoneze erau mulțumite și pentru faptul că prim-ministrul României trecuse Canalul Mânecii, în vreme ce cei mai mulți demnitari români se opriseră, până atunci, la Paris. În al doilea rând, el era dintr-una din provinciile unite cu România, întărind astfel sinceritatea dorinței tuturor românilor de a trăi într-un singur stat. Și, de asemenea, Vaida-Voevod avea o figură ce inspira încredere. Va fi primit, într-o lungă audiență, la Regele Marii Britanii. Va avea convorbiri detaliate cu Lloyd George. Primarul Londrei va da un banchet în onoarea sa. Va avea

îndelungi discuții lămuritoare cu reprezentanții bisericilor din Anglia. Presa îi va solicita foarte multe declarații – pe care le va reflecta pozitiv.¹⁸¹ Au rămas, însă, și unele publicații care și-au păstrat răceala față de București. De aceea, în cadrul unei conferințe de presă, Vaida-Voevod i-a invitat pe ziaristii britanici în România, „unde vor primi informațiile privitoare la minorități, la ale căror drepturi România nu se va opune niciodată”. Cel mai cunoscut ziar britanic, „Times”, se arăta convins, după interviul cu prim-ministrul român, de sinceritatea acestuia, și scria că „România dă libertate politică deplină, culturală și religioasă, tuturor minorităților”; că vrea să-și consolideze legăturile cu Alianții, pe baza adevăratei democrații; de aceea, interesele Marii Britanii și SUA sunt asigurate.¹⁸²

Contele Apponyi conta pe capacitatea sa de a-și impune tezele, atunci când cei care-l ascultau nu erau bine informați, ceea ce era cazul cu unii din delegații la Conferința de Pace. Avea o cultură deosebită, pe care nu pregeta să și-o etaleze pentru a-i pune în dificultate pe aceia cu care avea dispute. Credea că intimidează și prin permanent etalata superioritate culturală a ungarilor, pe care se bazau pretențiile teritoriale. Diplomatul Dimitrie I. Ghica, viitor ministru de Externe, într-o scrisoare către Nicolae Iorga, din 19 martie 1920, se exprima foarte dur: reprezentanții ungarilor la Paris urmăreau „distrugerea orientală” și „să obțină aservirea noastră revizuind frontierele și clauzele economice”; urmăreau încălcarea frontierelor României în Banat, Crișana și Maramureș.¹⁸³ Într-o altă scrisoare din Paris, tot către Nicolae Iorga, datată 7 februarie 1920, consilierul Delegației României, Alexandru Lapedatu, analiza și el prestația lui Apponyi la Conferința de Pace, îndreptată în special împotriva României: „Cu ocazia expozeului înaintea Consiliului Suprem, Apponyi a prezentat Conferinței de Pace o cantitate cu totul neobișnuită de memorii – vreo șaizeci. Cele mai multe, aproape jumătate, se referă la noi, special la Transilvania. Ce cuprind aceste memorii, vă puteți bine închipui. Le-am citit cu mare atențiune, dar n-am găsit nimic nou față de ceea ce ungurii spun mereu [...] despre caracterul deosebit al Statului lor, despre absoluta necesitate a existenței lui, despre misiunea istorică a Națiunii maghiare, despre raporturile seculare cu națiunile supuse ș.a.m.d. Totul e înfățișat cu aceeași conștiință orgolioasă despre valoarea specifică a rasei maghiare și cu același dispreț suveran pentru rasele inferioare, nemaghiare, îndeosebi pentru noi, românii, cari caracterizează mentalitatea politică ungurească.” Lapedatu redactase o „întâmpinare” asupra tuturor memoriilor Budapestei, care „prin contestarea și falsificarea îndrăzneată a adevărului istoric și a realităților

prezente ar putea [...] să inducă în eroare pe cei ce nu cunosc încă situația din teritoriile românești transcarpatice”. Lapedatu anunța, însă, că Delegația României a renunțat să răspundă lui Apponyi, ca urmare a faptului că nici iugoslavii, nici cehoslovacii nu doreau să o facă.¹⁸⁴

Faptul că România a răspuns cu mare rețineră discursului agresiv și mincinos al reprezentanților Ungariei la Conferința de Pace a fost o greșeală. Ea va fi urmată, în toată perioada interbelică, de aceeași rețineră. Se vor confrunta două teorii. Una indica necesitatea unor răspunsuri ferme, documentate, imediate la toate atacurile propagandei ungurești; și nu doar răspunsuri, ci organizarea unei intense propagande românești în Occident, pentru a obișnui opinia publică apuseană cu adevărurile istorice ale Bazinului Dunărean, astfel încât acțiunile persuasive ale Budapestei să nu mai găsească un teren prielnic ofensivei antiromânești. A doua teorie susținea că dreptatea românească, în disputa româno-maghiară este mult prea evidentă, și astfel, răspunsul la propaganda ostilă a Ungarei nici nu mai era necesar; opinia publică occidentală cunoștea adevărul. În general, guvernele României au adoptat a doua teză. Au dat doar din când în când răspunsuri, bine documentate, dar numai acelor incriminări ajunse la Societatea Națiunilor, la cererea acesteia. Rareori, și fragmentar, astfel de răspunsuri apăreau și în presa de la București, și aproape deloc în presa occidentală. S-a greșit! Cvasiinactivitatea României, în plan propagandistic, în Occident, a lăsat câmp liber manifestărilor Ungariei și aceasta a reușit să convingă unele cercuri politice, religioase, culturale să-i susțină pretențiile. De aceea, cercurile respective vor lansa chiar ele proiecte de înfăptuire a „dreptății pentru Ungaria” – după expresia lui Mussolini –, iar în 1940 nu se vor arăta surprinse și nici indignate de prevederile Diktatului de la Viena, prin care a fost răpit României Nord-Estul Transilvaniei.¹⁸⁵

Ceea ce nu făcea Statul Român cu fermitatea necesară împotriva acțiunii propagandistice revizioniste maghiare, au făcut o serie de personalități românești, între ele primul loc ocupându-l Nicolae Iorga. La începutul lui 1920, ca un răspuns la zbaterele lui Apponyi la Conferința de Pace, Iorga scria: „Ungaria veche nu poate învia. Patrioții naționaliști trebuie să o înțeleagă. Formele pot supraviețui fondului, dar, când se sfarmă, e pentru totdeauna. Datoria oamenilor cu conștiință clară este să ajute învierea și consolidarea Ungariei Nouă. Gesturi și cuvinte ca acelea de la Paris sunt făcute, însă, ca să împiedice aceasta, subordonând realitățile vii realităților moarte. Și, astfel, cei mai mari dușmani ai Poporului Maghiar sunt poate aceia care-l înșeală azi pentru a provoca ruina lui mâine.”¹⁸⁶ Nicolae Iorga

răspundea și încercării Budapestei de a-i incita pe secui împotriva românilor. Despre această încercare, istoricul era informat și de românii din așa-zisa zonă secuiască – județele Mureș, Odorhei, Ciuc, Trei Scaune. În ziarul său, „Neamul Românesc”, se întreba *Secuții „dușmanii” noștri?*¹⁸⁷: „Pentru ca să-și formeze o oaste de tâlhari contra noastră, în nădejdea că astfel (!) vor putea dovedi lumii caracterul maghiar al Ardealului, patrioții de la Cluj ispitesc cu bani o sumă de bieți secui demobilizați prin voința lor proprie în ceasul defacerii tuturor legăturilor militare și politice și, sub conducerea generalului de operetă care salvează Nația, îi trimit asupra pașnicilor sate românești.” Într-adevăr, în prima parte a lui 1919, Divizia Secuiască se ilustrase prin atrocități antiromânești deosebite, mai ales în partea de Vest a Transilvaniei. Iorga menționa folosirea în aceleași scopuri a secuilor de-a lungul Istoriei – ca forță de menținere a stăpânirii ungurești în Transilvania, ungerii singuri nefiind capabili de aceasta. „Școala și presa – scrie Iorga – erau cele două mijloace mari pentru a trezi și întări entuziasmul fiilor celor adevărați, singurilor fii adevărați ai Patriei maghiare pe pământul «cucerit» al Transilvaniei. De la cele dintâi învățături din partea dascălului de sat, ales între aleși pentru a ținea viu focul sacru, puiul de secuiești era deprins cu gândul că acei care nu vorbesc ungurește nu sunt oameni ca și dâșii, că împotriva lor se poate încerca totul, că e o datorie față de Neam să se lovească la orice prilej și cu orice arme într-înșii, că în felul acesta binemeritează cineva de la sfântul Magyarország al străbunilor. Al străbunilor comuni, căci în această doctrină de naționalism pentru tulburarea liniștii conviețuitorilor pașnici un punct esențial e acesta că nu există secuiești, ci numai maghiari, și că între acești maghiari un rol mare, de bărbăție și îndrăzneală e păstrat acelor pe care soarta i-a pus grăniceri și străjeri în marginea răsăriteană a Ardealului, de către valahi, – în Țara cărora cine știe dacă nu se va pătrunde cândva, în chip trainic, pentru a libera pe frații unguri ce zac în robie și a întemeia până la Siret o Ungarie Nouă, Canaan de roadă pentru acei care au dobândit-o.” Tot la începutul lui 1920, Nicolae Iorga publica alt articol – *Secuimea vorbește* –, insistând asupra relațiilor de colaborare, de-a lungul secolelor, între secui și români, a interferențelor culturale dintre ei. Împotriva încercării de învrăjbită trebuia luptat. Istoricul promitea: „Suntem gata a păstra oricui toată moștenirea lui istorică întrucât ea nu impietează asupra propriului nostru drept.” Remarca, pe linia eliminării dușmăniei dintre români și secui, cuvântarea recentă din Parlamentul României a baronului Fáy.¹⁸⁸

În acest context, caracterizat prin încercarea Budapestei ca, printr-o propagandă antiromânească virulentă și printre ungurii și secuii din Transilvania – pentru ca manifestarea nemulțumirii lor la adresa României Mari să fie înregistrată, la Paris, de cei care se pregăteau să alcătuiască textul viitorului Tratat cu Ungaria –, neîncadrarea cel puțin a unei părți a secuilor într-o asemenea politică revizionistă era afirmată, în Parlamentul de la București, de Maurer Béla, la 1 martie 1920. Se anunța ca reprezentant al Partidului Unit Secuiesc și Democrat Maghiar. Și nu accepta ațâțarea secuilor împotriva românilor, ci integrarea lor în Statul român: „Scopul principal al politicii noastre este, de o parte, ca, pe lângă menținerea intereselor noastre naționale să căutăm o armonie cu Națiunea Română, pe de altă parte, ca eliberând Poporul secuiesc și maghiar din Ardeal de sub influența concetățenilor șovinști maghiari, de conducătorii lor vechi și de seducătorii lor de astăzi, să-i transformăm și educăm de cetățeni cinstiți ai României Mari.”¹⁸⁹

Martie 1920, pe fundalul amplificării propagandei antiromânești maghaire în Occident, concomitent cu incitarea împotriva României a ungarilor și secuilor din Transilvania, aducea și lucruri pozitive. În Țară, desolidarizarea unor reprezentanți ai secuilor în Parlament de politica naționalist-șovină a Budapestei. La Paris, primirea cu răceală a pretențiilor Delegației Ungariei la Conferința de Pace. La Londra acceptarea, de către Marile Puteri a cererii României privind recunoașterea Unirii Basarabiei cu România; o privire binevoitoare din partea conducătorilor Marii Britanii la adresa României. Erau, evident, și urmarea vizitei în Occident a prim-ministrului Vaida-Voevod.

Ion Pelivan, reprezentantul Basarabiei în Delegația României la Conferința de Pace, telegrafia lui Nicolae Iorga la 5 martie 1920: „Conferința de la Londra a recunoscut Unirea Basarabiei cu Patria Mamă. Dreptatea cauzei noastre a triumfat. Scuturându-și ultimele urme dureroase ale jugului moscovit, Basarabia își are de acum înainte liniștea necesară ca prin muncă încordată să-și asigure dezvoltarea economică și culturală și să contribuie la prosperitatea întregului Neam Românesc.”¹⁹⁰

Alexandru Vaida-Voevod făcea, totuși, într-o scrisoare către Nicolae Iorga din 13 martie 1920, un bilanț pozitiv exagerat al vizitei sale în Occident: „În ceea ce privește pacea cu Ungaria, aceea cu Rusia și recunoașterea Basarabiei sunt puncte deja rezolvate.”¹⁹¹ În realitate, Tratatul cu Ungaria va fi încheiat abia pe 4 iunie 1920; iar cu Rusia, deși Vaida-Voevod începuse prin D.N. Ciotori, tratative la Copenhaga, relațiile diplomatice se vor restabili abia în 1934, ceea

ce a însemnat implicit și recunoașterea Unirii Basarabiei, deși în mod explicit Rusia nu o va face niciodată. Cu toate că le exagera, prim-ministrul român avusese rezultate pozitive. Ca urmare, a fost foarte surprins să constate că a fost demis în lipsă, chiar pe 13 martie 1920, zi în care-și anunța triumful. Va avea, însă, satisfacția unei recunoașteri a meritelor sale, venită chiar din partea prim-ministrului Marii Britanii, Lloyd George. Acesta, la 30 martie 1920, îi telegrafia: „Rog să primiți sincerele mele mulțumiri pentru foarte cordialul mesaj. Am fost fericit de a fi avut marea plăcere de a vă întâlni și de a fi avut împreună convorbiri folositoare privitoare la problemele românești și la cele externe europene. Sunt sigur că șederea dv. în Anglia v-a convins de simțămintele sincerei prietenii a Poporului și Guvernului Britanic pentru Poporul României și al Transilvaniei. Dorim prosperitate și progres patriei dv. mărite.”¹⁹² Telegrama fiind din 30 martie, la două săptămâni de la demiterea lui Vaida-Voevod, pe Lloyd George nu-l mai obliga nimic să o scrie în asemenea termeni prietenești; concluzia este că sentimentele arătate erau sincere.

Cu toate că în Occident, în prima parte a lui 1920, propaganda antiromânescă a Budapestei nu a avut succesele pe care inițiatorii ei le sperau, Guvernul de la București trebuia să fie foarte atent în contracararea acesteia, mai ales să împiedice influențarea prevederilor viitorului Tratat de la Trianon. În România, diversele organisme ale Ministerului de Interne prezentau, în rapoartele lor, o situație alarmantă privind acțiunea Budapestei în Transilvania, de incitare la nesupunere a minorității maghiare, și mai ales a conducătorilor ei. La 14 mai 1920, subinspectorul general al Siguranței din Transilvania raporta Direcției Generale a Siguranței de la București: „Guvernul maghiar lucrează cu toată energia la răsturnarea ordinii în Ardeal, pentru a demonstra Conferinței de Pace că România Mare, cu hotarele ei actuale, este un stat artificial, în care nemulțumirile cresc și se sporesc zilnic. În scopul acesta, de un timp încoace s-a început o campanie furioasă în presa din Budapestea contra noastră. Aceasta pentru a ține vie ura populației maghiare contra noastră.” (ANIC, fond DGP, doar 5/1920, f. 39). Foarte multe rapoarte cu conținut similar erau trimise la București. Ele au alarmat autoritățile centrale; măsurile luate, pentru stoparea acțiunii antiromânești din Transilvania au fost însă în limitele sistemului democratic.

*

Pentru Ungaria a venit scadența prin Tratatul de la Trianon. În 1920, Budapesta a făcut eforturi deosebite pentru a atenua prevederile care se

conturau a-i fi profund negative. A vrut să impresioneze Conferința de Pace prin Delegația pe care a trimis-o la Paris: 7 comisari generali, 6 comisari simpli, 38 experți (majoritatea pe problemele Transilvaniei), 6 consilieri politici, 14 secretari, un secretar general, secretari adjuncți. În frunte era contele Apponyi Albert. Apoi prin materialele documentare ce urmau a susține cererile ungare; erau cuprinse în patru volume masive (661, 586, 418 pagini; ultimul avea hărți). Cu infatuarea caracteristică ungurească, în prefața volumului I se scria: „Această lucrare este un tezaur unic al științei ungare. [...] Este un izvor constant pentru istoricii viitorului.”¹⁹³ De asemenea, a desfășurat în Occident o campanie furibundă propagandistică împotriva statelor succesoare Austro-Ungariei. Morga delegaților unguri, în frunte cu Apponyi, disprețul arătat celorlalte popoare din Bazinul Dunărean au influențat și ele negativ opinia publică occidentală. Cel mai important factor a fost, însă, evidenta justificare istorică și demografică a cererilor României, Cehoslovăciei și Serbiei. Dinspre aceste state a venit o argumentare echilibrată, aducând cu calm și urbanism dovezi de netăgăduit în favoarea lor. În numele României, făcuse deja o impresie bună, în 1919, prin ministrul I.I.C. Brătianu, chiar atunci când a înfruntat Marile Puteri în problema minorităților naționale. La rândul său, noul prim-ministru, Alexandru Vaida-Voevod, va aduce în fața occidentalilor fermitatea unionistă a românilor din provinciile unite, care făcuseră pasul spre România Mare din proprie voință – însuși prim-ministrul fiind din rândul acestora. Apoi, o mulțime de personalități românești au contribuit la lămurirea opiniei publice din țările Antantei; între ele: Regina Maria, Nicolae Iorga, Take Ionescu, Nicolae Titulescu, Simion Mândrescu, Vasile Lucaciu ș.a.m.d. Li s-au alăturat filoromâni cunoscuți ca Seton-Watson sau Em. de Martonne.

După Memoriul înaintat Conferinței de Pace și disputa cu Millerand, Apponyi Albert, la sfârșitul lui mai 1920, s-a recunoscut învins. Într-un articol de explicații, publicat într-un ziar din Budapesta¹⁹⁴, motiva necesitatea acceptării Tratatului, chiar dacă îi dezavua conținutul: „Guvernul n-a putut să procedeze altfel. Drumul iscăririi păcii este singurul pe care putem merge, pentru a nu primejdui, printr-un joc hazardat, însăși existența noastră de Stat. N-am putut să nu apreciem spiritul de simpatie față de noi, spirit ce începea să se manifeste în cercurile conducătoare ale Antantei, și care s-ar fi îndreptat împotriva noastră, dacă am fi refuzat iscălirea Păcii. Repet: un Guvern serios și care are în vedere binele Țării, n-a putut lua altă hotărâre. Ce privește viitorul, prezintă destule asigurări pentru noi promisiunile care

se pot citi printre rânduri și chiar în textul Protocolului ce însoțește Tratatul de Pace. Trebuie să muncim și, în rândul cel dintâi, trebuie să ajungem la o puternică consolidare internă.” În același număr al ziarului budapestan, ministrul de Externe, Teleki Pál, aducea alte două argumente ale necesității acceptării Tratatului: „grozavele pagube cauzate de bolșevism”, nu doar materiale; și faptul că Ungaria „nu se mai poate expune unei noi ocupații”. Se adăuga izolarea în care se afla în contextul internațional al momentului respectiv: – „N-aș putea numi o mare putere cu care am putea să ne aliem mai strâns.” Adăuga, însă, diplomat: „Punem mare preț pe relațiile de prietenie cu toate popoarele înconjurătoare.” Așadar, cei mai importanți demnitari unguri după Horthy, cei care puteau împiedica semnarea tratatului de la Trianon, nu au făcut-o până la capăt. Cade astfel teza unanimității ungurești în respingerea Trianonului. Se restrânge la unanimitatea ostilității față de acesta. Luciditatea a dus la iscălirea lui. Însă, pentru a nu da o însemnătate mare iscăliturii, aceasta a fost încredințată unor funcționari de mână a doua: dr. Bérnárd Ákos și Drasche-Lázár Alfred.¹⁹⁵

În Tratat, articolul 27, partea a II-a, fixa noile frontiere ale Ungariei, cu acceptarea, astfel a Unirii Transilvaniei cu România. Articolul 45: „Ungaria renunță, în ceea ce o privește, în favoarea României la toate drepturile și titlurile asupra teritoriilor fostei monarhii austro-ungare situate dincolo de fruntariile Ungariei, astfel cum sunt fixate la articolul 27.” Prin articolul 47, România se angaja să ocrotească interesele „locuitorilor care se deosebesc prin rasă, limbă sau religie de majoritatea populației, precum și a ocroti libertatea tranzitului.” Articolul 168 va genera ani întregi de dispute româno-maghiare: „Ungaria va efectua, conformându-se procedurii stabilite de Comisia reparațiilor, restituirea [...] obiectelor de orice fel și a valorilor ridicate, luate sau sechestrate.” Articolul 169 venea cu o precizare fermă: „Guvernul Ungariei își ia îndatorirea de a face *imediat* [subl. n.] restituirile prevăzute în articolul 168.”¹⁹⁶

În Ungaria, ziua semnării Tratatului de la Trianon, 4 iunie 1920, a fost decretată zi de doliu: serviciile publice au fost închise; s-au oficiat slujbe de implorare a divinității pentru Națiunea maghiară, în toate bisericile, de toate confesiunile; a fost oprită circulația pe căile ferate; în orașe, tramvaiele nu au circulat; prăvăliile au fost închise. În seara lui 4 iunie 1920, membrii Ligii pentru Apărarea Integrității Teritoriale au demonstrat împotriva Guvernului, care își dăduse învoirea la „înjunghierea Ungariei”. Președintele Parlamentului, Rakovszky, anunțând iscălirea, decreta amenințător: „Toate

nedreptățile vor fi răzbunate. De teritoriile smulse ne despărțim silit, dar nu pentru totdeauna.” Tot Parlamentul s-a ridicat în picioare în semn de doliu.¹⁹⁷

Foarte rapid, România a ratificat Tratatul de la Trianon. La 17 august 1920 în Adunarea Deputaților și la 26 august 1920 în Senat. Regele l-a promulgat la 30 august 1920.

Ungaria, în schimb, a tergiversat ratificarea, tot așteptând o răsturnare dramatică dinspre Occident. Aceasta nu a venit. Imediat a început o intensă campanie împotriva Tratatului de la Trianon, în interiorul Ungariei, în țările succesoare printre ungurii de acolo, în Occident. Pentru ungurii rămași în afara Ungariei a fost tipărită rapid o broșură de incitare și de îmbărbătare, *Uzenet (Veste)*; a fost răspândită în primul rând în Transilvania.¹⁹⁸ Chiar pe pagina de titlu se menționa: „Vouă, care trăiți între blestemați, totuși nu cădeți în ispită. [...] Guvernul Maghiar, silit de împrejurări, a semnat condițiile de pace care i-au fost prezentate.” Dar, cehii și românii nu trebuie să se bucure, „deoarece știe toată lumea că documentul semnat [...], nu este decât un document de donație pe care îl semnează călătorul în marginea drumului, sub amenințarea revolverului ce i se pune în piept din partea unui căpitan de hoți.” Autorii broșurii credeau că deja francezii recunoscuseră că au greșit: fără o Ungarie puternică, nu se putea asigura pacea Europei. Și se anunța: „Răscoala celor născuți unguri nu o poate pune la îndoială nimeni. [...] Națiunea Ungară, care a suportat cu demnitate umilirea, cu demnitate și cu muncă serioasă, are încredere în viitor, și știe că la fel cugetă și fac și frații dezlipiți cu forța.” Se încheia mobilizator: „Credința noastră, speranța noastră, siguranța viitorului nostru este mai tare acum decât oricând. Așadar, nu disperați! Sus inimile!” În opoziție cu amenințările furibunde dinspre Budapesta, ziarele românești din Transilvania au primit Tratatul de la Trianon nu doar cu normala bucurie, fără manifestări jignitoare la adresa ungarilor, dar și cu promisiunea unui tratament drept pentru aceștia în România Mare. Politica de împăciuire o anunța oficiosul Partidului Național Român, „Patria”.¹⁹⁹ „Ungurii – se scria – dacă se vor convinge de adevăratele noastre sentimente și principii de viață de stat, vor vedea că pot trăi în toată libertatea alături de noi. Noi nu vom jubila de bucurie, nici nu vom trage clopotele cu prilejul ridicării monumentului funerar la groapa Ungariei istorice, cum au făcut ungurii cu prilejul iscăririi păcii de la București [1918]. Noi mulțumim lui Dumnezeu, Armatei Române, marilor noștri Alaiți, precum și bărbaților politici care au luptat pentru granița noastră de la Apus, d-nii I.I.C. Brătianu și Alexandru Vaida-Voevod, și spunem cu sinceritate și cu toată dragostea

concețenilor noștri de alt neam: Veniți alături de noi la muncă comună pentru propășirea Patriei și pentru bunăstarea tuturor cetățenilor ei.”

Dar, chemarea la conviețuire pașnică nu a avut ecou în rândul majorității ungarilor. În Transilvania – anunța „Românul”²⁰⁰ – imediat a fost organizată acțiunea largă de recuperare a provinciei. Concomitent, Ungaria făcea pregătiri de război. Propaganda dirijată de Budapesta urmărea să întrețină în Transilvania o permanentă stare de spirit antiromânească, o surescitare maximă care putea oricând duce la o explozie. Un sindicat al ziariștilor unguri din Transilvania și Banat, cu sediul la Cluj, urma să întrețină întreaga acțiune. Era ajutat de îndrumători trimiși de Horthy – purtători de idei, publicații revizioniste și fonduri.

Tergiversarea ratificării Tratatului de la Trianon de către Parlamentul Ungariei, a dus la un ultimatum al Marilor Puteri, în urma căruia, la 15 noiembrie 1920, va avea loc, în sfârșit, ședința de ratificare. O înțelegere între partidele politice, prealabilă, a vrut să indice, pentru Istorie, solidaritatea ungarilor și acțiunea de protest împotriva Trianonului; se dorea rămânerea imaginii unei acceptări forțate. Înțelegerea prealabilă a fost scrisă, pentru posteritate: „Impunerea ratificării Păcii a umplut de tristețe pe fiecare membru al Adunării Naționale Maghiare. Deputații maghiari vor demonstra și prin semne exterioare doliul Parlamentului și al Țării Ungurești, îmbrăcând în acea zi haine negre și purtând semne de doliu.” Niciunul din membrii Corpurilor Legiuitoare „nu vrea să poarte responsabilitatea în fața Istoriei pentru actul impus al ratificării”. S-a recurs la formula acceptării Tratatului de la Trianon, fără nici un fel de discuții, prin votul a 60 deputați, aleși prin tragere la sorți. Ceilalți parlamentari au stat în galeriile sălii de ședințe. La întrunirea de pregătire, deputatul Hencs Károly declara că Tratatul a fost acceptat „numai sub presiunea forțelor majore”; Ungariei „i se fură o serie de teritorii”; „Va rămâne stabilit în fața Istoriei că nimeni dintre membrii Adunării Naționale Maghiare nu s-a făcut vinovat și nu poartă nici o responsabilitate pentru actul ratificării”. Cei 60 deputați trași la sorți au ratificat Tratatul la 15 noiembrie 1920, ora 10. În galeriile sălii, alături de parlamentarii îmbrăcați în negru, au asistat reprezentanți de frunte ai elitei Ungariei, și ei tot în negru. Deasupra clădirii Parlamentului flutura un steag negru.²⁰¹ Dramatismul a atins maximum de intensitate când, după ratificare, toți parlamentarii au strigat, repetat: „Nem, nem, soha!” (Nu, nu, niciodată!) A apărut și un jurământ: „Cred în Dumnezeu. Cred în Patrie. Cred în revenirea Ungariei Milenare.” Scena nu prevestea nimic bun pentru viitorul relațiilor Ungariei cu statele

vecine ei. „Nem, nem, soha” va deveni lozinca revizionismului unguresc în tot secolul XX, auzindu-se tot mai des și în secolul XXI.

Tratatul de la Trianon va intra în vigoare la 26 iulie 1921. Prin el a fost creat un stat ungar restrâns, de 92 915 km (cărui i se va adăuga, la sfârșitul anului respectiv, orașul Sopron, aflat anterior în Austria, în urma unui plebiscit). Era, spre deosebire de Ungaria Mare, un Stat național, cu trei sferturi din cetățeni având origine maghiară. „Buletinul statistic al României”, editat de Direcția Generală a Statisticii din Ministerul Industriei și Comerțului, nr. 2/1923, p. 50–53, menționează că cele 22 județe din Transilvania propriu-zisă, Banat, Crișana și Maramureș, unite cu România, act validat de Tratatul de la Trianon, aveau, în 1920: 4 392 578 locuitori în zona rurală și 721 546 în zona urbană; total 5 114 122. Din aceștia, principalele trei grupuri etnice erau: români – 2 884 277; unguri (și secui) – 1 305 753; germani – 539 427. (*Apud Minoritățile naționale din România. 1918-1925*. ed. de Ioan Scurtu și Liviu Boar, București, 1995, p. 236–239.) Așadar, proporțional: români – 56,38 %; unguri (și secui) – 25,53 %; germani – 10,54 %; alții 7,55 % (384.665). Suprafața era de: 57 819 km² – Transilvania propriu-zisă; 17 980 km² – Banatul; 17 036 km² – Crișana; 8 592 km² – Maramureșul. Iar din fostele cosesiuni ale Austriei, se adăuga Bucovina, cu 10 442 km² și 821 000 locuitori. Așadar, suprafața totală unită, din fosta Austro-Ungarie, era de 111 919 km².²⁰²

În Tratatul de la Versailles cu Germania, din 28 iunie 1919, prevederile relative la minoritățile naționale sunt în articolele 86 și 93; în cel de la Saint-Germain-en-Laye, cu Austria, din 10 septembrie 1919, în articolele 62–69; în cel de la Neuilly-sur-Seine, cu Bulgaria, din 27 noiembrie 1919, în articolele 49–57; în cel de la Trianon, cu Ungaria, din 4 iunie 1920, în articolele 54–60; în cel de la Sèvres, cu Imperiul otoman, din 10 august 1920, în articolele 40–51 (va fi înlocuit, după victoria Turciei în războiul cu Grecia prin Tratatul de la Lausanne, din 24 iulie 1923, articolele 37–45). Prevederi pentru minorități au fost înscrise și în diverse acorduri speciale între Marile Puteri și statele succesoare Austro-Ungariei; cel cu România datează din 9 decembrie 1919; și în acordurile cu Grecia și Armenia.²⁰³ Prin felul excesiv în care minoritățile naționale, mai ales cea maghiară și Ungaria au încercat să folosească aceste prevederi, uneori denaturând sensul celor scrise în tratate – s-a ajuns ca sistemul de protecție față de eventualele acțiuni nedemocratice ale statelor succesoare, să ofere posibilitatea unei permanente acțiuni împotriva acestor state, fără îndreptățire; acțiunea bazată pe fapte inventate, pe interpretări abuzive ale textelor tratatelor. Susținută cu fonduri masive

de la Budapesta, o propagandă intensă revizionistă ungurească în Occident invoca mereu – fără temeii – prevederile tratatelor, pe care statele în care trăia și o minoritate maghiară le-ar fi încălcat. Astfel, o parte a opiniei publice occidentale a fost influențată; și din motive de interes propriu, s-au prefăcut a crede minciunile ungurești unele cercuri economice; pe treapta cea mai de jos s-au aflat unii conducători ai unor trusturi de presă, care s-au lăsat mituiți pentru a susține acțiunea revizionistă. În realitate, Ungaria interbelică nu avea de ce, în mod real, să fie nemulțumită de comportamentul României față de minorități, cu toate că își arăta constant și cu voce stridentă nemulțumirea; în realitate, Ungaria era nemulțumită de situarea Transilvaniei în cadrul României.

Semnarea Tratatului de la Trianon nu a dus la încetarea propagandei antiromânești în Transilvania și nici în Occident. Mai ales Franța s-a încercat a fi atrasă prin promisiuni economice, în schimbul susținerii unor modificări ale Tratatului. Budapesta oferea Parisului: monopolul căilor ferate, al vănilor, controlul celei mai mari bănci etc. La 22 iunie 1920, s-ar fi încheiat un acord între Guvernul Ungariei și concernul francez Schneider-Creusot, căruia i se încredința construirea unui port la Budapesta, a unei hidrocentrale, a canalului Dunăre-Tisa; și prelua o parte a acțiunilor Băncii de Credit General a Ungariei. Se face o legătură între acest acord și declarația Guvernului de la Paris: „Respectând cu fidelitate tratatul de Pace pe care l-a semnat [...] Guvernul Franței este dispus să-și ofere bunele sale servicii tuturor tratatelor de înțelegere amiabilă între Ungaria și vecini săi, pentru a face să dispară orice cauză de ostilitate între părțile interesate. Aceste tratative ar avea ca scop [...], fie să corijeze unele nedreptăți, fie să completeze stipulațiuni deja existente cu privire la protecția minorităților.” [subl. n.]²⁰⁴ Era, evident, ceea ce-și dorea Budapesta: recunoașterea de către Marile Puteri, că în Tratatul de la Trianon i se făcuseră „nedreptăți” care trebuiau „corijate” și că protecția minorităților nu era îndestulătoare. Acestea constituiau îndreptățirea politicii revizioniste. Ca urmare, țările direct vizate – România, Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, Cehoslovacia – au protestat. Din rațiuni proprii, și-au arătat nemulțumirea și Marea Britanie și Italia, constatând că Franța își crea în Ungaria avantaje pe care ele nu le aveau. Franța a dat înapoi, indicând doar caracterul economic al eventualei înțelegeri cu Ungaria. Șovăiala franceză putea avea consecințe asupra întregului Sistem Versailles, Germania, și ea doritoare de revizuire, putând invoca un eventual precedent ungar. Prima urmare concretă a apropierii franco-ungare a fost începutul procesului de

creare a Micii Înțelegeri – primul pas a fost făcut la 14 august 1920, prin semnarea la Belgrad a unei înțelegeri de ajutor militar între Cehoslovacia și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor. Venit și la București, ministrul cehoslovac, Edvard Beneš, a propus o raliere și a României. Se va realiza, sub forma unei înțelegeri bilaterale, România-Cehoslovacia, pe 23 aprilie 1921. (Articolul I prevedea apărarea comună împotriva unui atac neprovocat din partea Ungariei; iar articolul IV – consultarea în prolemele de politică externă; privea și refacerea raporturilor cu Ungaria. Pe total, înțelegerea avea un caracter defensiv, deci pozitiv.) Sistemul înțelegerilor bilaterale va fi completat cu înțelegerea dintre România și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor din 7 iunie 1921.²⁰⁵ Astfel, în ansamblu încercarea Budapestei de a atrage de partea sa Parisul a avut două consecințe: a introdus în mentalul european ideea că teza revizionismului nu ar fi respinsă ferm de Marile Puteri; a dus la solidarizarea țărilor vecine Ungariei.

În acest context, de aparent pas înapoi privind justețea prevederilor Tratatului de la Trianon în intenția autorităților de la Paris, dinspre Occident au început să vină în Transilvania ziaristi, reprezentanți ai unor culte, politicieni, cu evident îndemn din partea Budapestei, pentru a verifica plângerile unguștilor; unii se exprimau a fi de acord cu ele, chiar înainte de a veni în România. Toți aceștia au făcut mult rău imaginii României în Occident.

În toamna lui 1920, un mare ecou l-a avut vizita de inspecție în Transilvania a francezului de Monzie, și pentru că era membru al Parlamentului de la Paris, creându-se impresia că vorbea și în numele acestuia. De Monzie a înaintat Parlamentului de la Paris o propunere de revizuire a Tratatului de la Trianon, în beneficiul Ungariei. În plus, va desfășura o intensă campanie de presă în sprijinul revizuirii; cel mai important dintre articolele semnate de el apărând în prestigiosul cotidian „Le Matin”: „Ungaria micșorată – scria – e în pericol și e un pericol de război în Balcani. [...] Plenipotențiarilor noștri oboșiți au trasat harta absurdului.” (Articol reluat în „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, 23 noiembrie 1920.) Nicolae Iorga îi răspundea într-un ziar din Cluj.²⁰⁶ „De o bucată de vreme – scria istoricul –, călători streini se abat prin Ardeal. Privesc, ascultă, adulmecă, se duc. Unii se amestecă fățiș în rosturile noastre publice; o administrație fără conștiință și demnitate se apleacă adânc, ca un valiu turcesc din vechiul regim înaintea unui secretariu de consulat englez, în călătorie de inspecție în numele Europei. Ce-i aduce, știm. Sunt plângeri pe care nu le vedem, dar le bănuim. «Valahii» se poartă rău în Ardeal, administreză prost, pârtenesc. Clauza minorităților să li se aplice!

Să vie oamenii civilizației ca să vadă de ce sunt capabili sălbatecii! [...] La întoarcere, cutare intelectual englez ne denunță la Londra; d. de Monzie cere Camerei Franceze să corecteze un tratat nedrept. [...] O mie de ani au stat valahii ăștia supt cizme și supt copite. Ca niște câini au fost ținuți la ușa stăpânilor. Acuma, însă, lucrurile s-au schimbat. Scriptura s-a împlinit: s-au coborât din scaun cei puternici și s-au ridicat cei umili. Și ce răzbunare cumplită s-ar fi putut aștepta [...] Și iacă, «valahul» sălbatic n-a sucit gâtul la un pui de găină. Școlile funcționează, cetățile bisericesti sunt înconjurate de respect public, nici un gazetar n-a plătit un filer amendă pentru că ne tratează de simpli «ocupanți»; revistele și ziarele lor au avantajii cari lipsesc publicațiilor noastre. [...] Judecătorii judecă în ungurește. Și chitanța care ți-o dă domnișoara de la Poștă, căreia a trebuit să-i vorbești ungurește, e tot în limba dumnealor. Și așa fiind, le spunem prietenilor noștri că mai mult nu putem, decât doar să dăm înapoi ceea de e al nostru.” Iorga făcea și un comentariu amar pe tema proiectatului tratat franco-ungar: „De aici rezultă două învățături: să ne ferim zilnic de dușmanii pe cari-i avem și în mijlocul prietenilor noștri celor mai iubiți și, totuși, să ne gândim la momentul când s-ar cere puterilor noastre să ne apere singure.”²⁰⁷ Constatarea că România trebuie să se bizuie în primul rând pe puterile ei, o făcuse și cu o lună în urmă: „Un popor care știe singur să ia toate măsurile pentru a se apăra cum și cât poate, stă mai bine, incomparabil, decât unul care face crima față de sine de a se răzima numai pe alianțele ce a știut să-și dobândească.”²⁰⁸

Astfel de vizite-inspecții în Transilvania aveau cel mai mare ecou în Occident când erau făcute pentru a constata „asuprirea” ungarilor în plan religios. De aceea erau chemate să se plângă bisericile maghiare încă de la începutul lui 1920. Alexandru Vaida-Voevod constatase, în timpul vizitei sale la Londra, ianuarie-martie 1920, ce pericol putea veni pentru România dinspre propaganda denigratoare în plan religios. Liga pentru Protecția Minorităților din România, cu sediul la Budapesta, înainta Ligii Națiunilor, un raport făcut de Misiunea Unitariană Americană asupra situației ungarilor din România, de confesiune unitariană, în urma unei vizite-inspecții făcută în primăvara lui 1920. În urma cererii Ligii Națiunilor, Guvernul Român își înainta observațiile la raportul american, la 8 martie 1922. Răspunsul românesc era ferm. Constata „Spiritul de dușmănie față de România, lipsa de obiectivitate în aprecierea faptelor și neseriozitatea informațiilor ce prezintă Misiunea”; „Acest raport nu e decât unul din lunga serie de pamflete de propagandă antiromânească, cu care organizațiile din Budapesta năpădesc

cercurile politice ale Occidentului.” Se constata, de asemenea, că ungurii au căutat, în 1919 și 1920 să se apropie de cercurile politice din Franța, Anglia și Statele Unite ale Americii cu ajutorul bisericii; „Ungurii din Transilvania fiind romano-catolici, prezbiterieni sau unitari, conducătorii lor [...], și-au adus aminte de toate legăturile pe care organizațiile lor bisericești le aveau înainte de război cu organizațiile bisericești din țările aliate. Misiuni au fost trimise imediat în Elveția și Olanda ca să reia contactul cu ele și prin aceste misiuni apeluri disperate au fost lansate către bisericile anglicane, presbiteriene, unitare și catolice din țările aliate, conjurându-le să vină în ajutorul coreligionarilor lor din Transilvania și Banat, să-i scape de barbaria românească și să nu permită ca aceste provincii să fie dezlipite de Ungaria. [...] Sub masca aceasta a apărării religiei, șefii bisericilor ungurești din Transilvania, episcopul unitar Ferencz József, episcopul presbiterian reformat Nagy Károly și episcopul romano-catolic contele Majláth Gustav cereau ajutorul bisericilor occidentale pentru a perpetua stăpânirea unei minorități ungurești și secuiești de 23% asupra unei majorități de 77%, din care 65% români [...] Un apel plin de insulte la adresa românilor a fost trimis de cei trei episcopi către Conferința de Pace în 8 septembrie 1919. Un memoriu tot așa de insultător a fost adresat de Biserica Reformată prezbiteriană. Un apel similar, în care românii sunt acuzați de corupție fără pereche [...], semnat de episcopii Ferencz și Nagy și de pastorul luteran G. Kirchknopf a fost lansat din Cluj la 16 septembrie 1919 către protestanții din lumea întreagă, cerând sprijin în contra românilor pentru ungurii din Transilvania «care îndură mizerii supraomenești datorită caracterului lor maghiar și al protestantismului lor».” Multe misiuni au fost invitate în Transilvania și li s-au dat liste întregi cu pretinse samavolnicii ale românilor. Misiunile treceau prin Budapesta, unde „opiniile lor erau deja formate”. Mai ales Biserica Unitariană din Marea Britanie și S.U.A. s-a lăsat convinsă. Prima misiune de inspecție a fost a Bisericii unitariene anglo-americane, în octombrie 1919; a avut concluzia că „ocupațiunea românească, cu asprimea și terorismul ei, aduce poporul la disperare și trebuie să umple de cea mai gravă îngrijorare pe toți prietenii libertății religioase și ai ocârmuirii luminate”; concluzie pe care a înaintat-o Conferinței de Pace. Raportul acesta fusese făcut numai pe baza informărilor ungurești; Misiunea nu acceptase nicio întâlnire cu autoritățile românești și nici nu verificase lista „crimelor” românești. A urmat inspecția Misiunii Unitariene Americane, care și-a publicat concluziile la Londra în 1920 și la Budapesta în 1921. Americanilor li se organizase o primire deosebită, la

ordinul episcopilor unguri. Câștigați de „aranjamentul teatral cu care erau primiți”, americanii au ajuns „a îndemna minoritatea maghiară la rezistență față de Statul Român”. Scenele acestea erau prezentate, în publicațiile britanice („The Christian Register” din 12 august 1920) și după semnarea Tratatului de la Trianon. Răspunsul Guvernului de la București desființează toate acuzațiile din rapoartele de inspecție a misiunilor bisericești occidentale. În încheiere, se prezenta scrisoarea din 23 martie 1921, a ministrului Cultelor, Octavian Goga, către episcopii unguri din Transilvania, afirmând egalul tratament pe care România îl aplica tuturor bisericilor.²⁰⁹

Nu toate organismele internaționale cărora le erau adresate plângerile mincinoase ungurești se lăsau convinse. În categoria aceasta era Comitetul American pentru Drepturile Minorităților Religioase care, înainte de a trage concluzii întreba, la începutul lui 1921, și partea română. Sub semnătura ministrului Octavian Goga, se prezenta politica democratică a Statului Român, cu precizarea că „sub marca propagandei religioase se manifestă uneori tendințe subversive cuprinzând agitații contra Statului român”. Toleranța este atât de mare, încât în fiecare biserică ungurească se cântă Imnul Ungariei, fără ca autoritățile românești să adopte măsuri coercitive.²¹⁰

Așadar, și înainte și după Trianon, propaganda antiromânească a ungarilor s-a manifestat cu aceeași intensitate. Se adaugă faptul că Ungaria a refuzat să îndeplinească, sau a tergiversat aplicarea în practică, a unora din prevederile Tratatului de la Trianon. Între ele, obligația predării către partea română a bunurilor culturale luate în Ungaria din Transilvania.

Problema readucerii în Transilvania a bunurilor culturale transportate în Ungaria în timpul Primului Război Mondial, s-a pus chiar de la începutul lui 1919. Principalul promotor al readucerii era un expert în artă, Coriolan Petran; fusese muzeograf la Budapesta, ajuns ulterior inspector al muzeelor din Transilvania; conferențiar (1919–1925) și profesor (1925–1938) la Universitatea din Cluj. În martie 1919, va face un memoriu înaintat Consiliului Dirigent și Ministerului Cultelor de la București, pe tema retrocedării bunurilor culturale duse în Ungaria. Deși Armata română a ocupat Ungaria în 1919, Guvernul român nu a vrut să repatrieze bunurile în timpul acestei ocupații, pentru a nu trezi suspiciuni în Occident, sau acuzații din partea ungarilor. La 9 septembrie 1919, România a trimis Conferinței de Pace o listă cu obiectele ce dorea să-i fie înapoiate; o copie a ei a fost predată directorului Muzeului Național Ungar, Féjerpataky Lajos. Încă din martie 1919, Guvernul Român formase o Comisie pentru recuperarea bunurilor

culturale, în care intrau Camil Ressu, Corneliu Medrea și Romulus Vuia. La 29 septembrie 1919 se formează o Comisie mixtă pentru aceeași problemă: Ungaria era reprezentată de E. Czako. România de Coriolan Petran, Aliții de căpitanul Schafroth. Românii cereau 100 de lăzi depozitate la Muzeul din Budapesta; ungurii au refuzat, inițiind și o campanie antiromânească pe această temă. Și după prevedea fermă din Tratatul de la Trianon privind retrocedarea, disputa a continuat. Abia la 23 iunie 1922 au fost aduse în România 77 lăzi și o cutie. Celelalte obiecte nu au fost retrocedate niciodată.²¹¹

Cu toate că Tratatul de la Trianon, prin articolul 168 prevăzuse restituirea „obiectelor de orice fel și a valorilor ridicate, luate sau sechestrate”; iar articolul 169 spunea expres că restituirea se va face „imediat”²¹²; Ungaria nu numai că a tergiversat aplicarea prevederilor Tratatului, dar unele bunuri nu au fost retrocedate niciodată. Mare parte a arhivelor transilvănene se află la Budapesta și în secolul XXI.²¹³

II. 1920–1938

Principala caracteristică a relațiilor dintre români și unguri, în perioada 1920–1938, a fost revizionismul, dinspre Budapesta, și antirevizionismul, dinspre București. Aceeași caracteristică la nivelul relațiilor dintre români și unguri în România, că și în ceea ce privește relațiile dintre România și Ungaria. Din această cauză, raporturile dintre cele două state au fost permanent de adversitate, cu consecințe negative pentru amândouă.

Privind în general manifestările revizioniste maghiare din intervalul 1920–1938, din punct de vedere al țelului declarat, se disting două perioade. În prima, până în 1927, se anunța constant ca țel refacerea „Ungariei Milenare”; întrucât ungurii ar avea dreptul istoric asupra tuturor teritoriilor ce le fuseseră luate de statele succesoare Austro-Ungariei, iar aceste state au încălcat samavolnic acest drept. În a doua perioadă, din 1927, se anunța că Ungaria dorește doar aplicarea principiului autodeterminării popoarelor. Acesta fiind invocat de Marile Puteri și chiar de statele succesoare la Conferința de Pace de la Paris din 1919–1920, nu ar fi fost normal să-i fie refuzat Ungariei. În viziunea Budapestei, acest principiu i-ar fi dat dreptul să revendice acele teritorii cu o majoritate a populației de origine maghiară (sau invocat a fi maghiară) din interiorul statelor succesoare. Așadar, constatând reacția predominant ostilă a Europei Occidentale la ideea revenirii la vechile granițe feudale, Ungaria și-a motivat pretențiile teritoriale, mai restrânse, chiar pe un principiu care stătuse la baza trasării granițelor în Sistemul Versailles. Spera, astfel, ca reacția ostilă cererilor sale să fie diminuată. Dar, ceea ce anunța Ungaria că dorește după 1927 era la fel de imposibil de realizat ca și țelul „Ungariei Milenare”. În România, spre exemplu, secuii – care erau considerați unguri – formau o enclavă în centrul Țării, așadar locuiau o regiune imposibil

de unit cu Ungaria, iar ideea unui coridor până la ei ar fi tăiat Transilvania în două, comunicarea nordului regiunii cu restul teritoriului Statului român urmând a se face prin Moldova. În realitate, Budapesta nu a renunțat niciodată la aspirația de a ocupa toate teritoriile foste ale Ungariei Mari. Restrângerea pretențiilor era, evident, înșelătoare, era doar o tactică de moment; țelul final cel maximal, rămânea același, dar urma a fi atins în etape. Era doar o tactică. Faptul este ușor demonstrabil prin evidența propagandei revizioniste la fel de intensă și după 1927, îmbrăcând aceleași forme; iar anunțul restrângerii pretențiilor teritoriale era făcut predominant pentru uzul Occidentului, cel chemat să-și îndrepte „greșeala” făcută prin Tratatul de la Trianon. Odată cu revigorarea Germaniei, Ungaria îi anunța și acesteia dorința de revizuire. Faptul că țelul final era cel maximal a fost dovedit, încă o dată, în 1940; Ungaria va cere Germaniei și Italiei să-i dea întreaga Transilvanie; obținând, prin Diktatul de la Viena, numai partea de Nord-Est a regiunii, va milita în continuare și pentru a intra în posesia Transilvaniei de Sud.

Ca urmare, teza „revizionismului unguresc moderat” după 1927, nu se susține.¹ Și, se pare că a venit și în urma unui îndemn din Occident, de la acele cercuri din Marea Britanie care se pronunțaseră și până atunci în favoarea Budapestei. În general, nici guvernele de la București, nici opinia publică românească, nu s-au lăsat înșelate; au considerat revizionismul unguresc un pericol maxim pentru existența Statului Român.

De reafirmat faptul că, în toată perioada 1920–1928, influența determinantă asupra relațiilor dintre români și unguri a venit dinspre politica revizionistă a Ungariei. S-a manifestat sub cele mai diverse forme: zgomotoasă, adesea îmbrăcând haina violenței verbale sau chiar de manifestare fizică, cu folosirea unor argumente mincinoase, cu antrenarea majorității ungarilor din România, din Ungaria, din Occident, cu internaționalizarea problemei, ceea ce a creat, adesea, greutatea diplomației românești. Bucureștiul a fost constrâns să-și îndrepte majoritar efortul diplomatic internațional spre combaterea revizionismului Budapestei, care corelat cu aspirația teritorială a Rusiei asupra Basarabiei și a Bulgariei asupra Dobrogei, putea duce, așa cum se va întâmpla în 1940, la dispariția României Mari. În general, se consideră că tot acest efort diplomatic – dominat de activitatea excepțională a lui Nicolae Titulescu – a avut succes: aliații tradiționali occidentali ai României nu au părăsit-o (cu excepția Italiei); Societatea Națiunilor nu a dat satisfacție numeroaselor plângeri mincinoase ale Budapestei; Ungaria s-a văzut nevoită, în 1921, să încheie relații diplomatice cu România, ceea ce însemna, implicit,

și recunoașterea acesteia ca stat având limitele teritoriale din momentul respectiv, deci recunoașterea actului Unirii din 1918. (Aceași semnificație o va avea, privind Basarabia, și încheierea relațiilor diplomatice cu URSS în 1934). Fără a diminua aprecierea activității diplomației românești în perioada interbelică, trebuie constatat, totuși, că succesul a fost aparent, sau mai bine zis temporar. Revizionismul maghiar a continuat să sape la temelia României Mari și a pregătit raptul teritorial din 1940. L-a pregătit pe două planuri. Mai întâi, a reușit să-i înverșuneze la maximum pe cei mai mulți unguri din România împotriva românilor; și, astfel explicându-se faptul că unii unguri deși trăiseră bine în România, s-au întors cu violență împotriva acesteia, participând chiar la atrocitățile din timpul ocupației horthyste, de genul celor de la Ip și Trăznea. Iar, în al doilea rând, revizionismul maghiar a cucerit noi adepți în rândul opiniei publice occidentale, a sădit neîncrederea în justetea existenței României Mari. Pentru aceasta, s-a folosit constant de sistemul creat pentru protecția minorităților naționale, inducând în eroare Occidentul asupra realităților din România. Intens a fost exploatat articolul 19 din Pactul Societății Națiunilor: „Adunarea poate, din timp în timp, să invite pe membrii Societății să procedeze la o nouă examinare a *tratadelor devenite neaplicabile* [subl. n.], ca și a situațiilor internaționale a căror menținere ar putea pune în pericol pacea lumii.” Susținând că unele prevederi ale Tratatului de la Trianon deveniseră „neaplicabile”, Budapesta și-a motivat acțiunea revizionistă.²

*

Un proces semnificativ – indicând păstrarea unui puternic sentiment național la românii din Transilvania, în pofida acțiunii violente și îndelungate de maghiarizare – a început imediat după Unirea din 1918, prin manifestări individuale sau colective. Printre acestea: revenirea la numele românești de familie, maghiarizate forțat în timpul existenței Austro-Ungariei; revenirea la toponimia românească; reluarea independenței acelei părți a Bisericii greco-catolice care fusese înglobată în episcopia maghiarizată de Hajdudorogh; refacerea monumentelor vechi românești și ridicarea altora menite să glorifice faptele celor care se puseseră în slujba idealului național; refacerea școlilor românești și a instituțiilor de cultură românești. Toate erau manifestări spontane, neinițiate sau conduse de Statul român. Erau expresia unei necesități resimțită de românii transilvăneni, a conștiinței lor de neam și a dorinței de a se afirma ca neam. Toate acestea erau fenomene pozitive. În

același timp, însă, s-a manifestat și un fenomen negativ, care a frânat procesul unificării reale, fără a-l putea opri – regionalismul; îl regăsim în manifestările politice, în cele culturale și în cele religioase.

Revenirile la situația dinaintea procesului de maghiarizare au început imediat după Unire și au fost spontane. Ceea ce dovedește faptul că teza conform căreia „reromânizarea Transilvaniei” ca o acțiune inițiată și impusă de stat în anii '30 ai secolului trecut, este neîntemeiată.

O serie înteragă de legi, decrete, hotărâri, începând din momentul constituirii Austro-Ungariei în 1867, au făcut ca procesul de maghiarizare a românilor transilvăneni, existent de secole, să se intensifice la maximum, să fie unul oficial, coordonat de stat. La 1868 se adoptă Legea naționalității; la 1879, legile naționalizatoare, care introduceau obligativitatea limbii maghiare în învățământul primar de stat, și în cel confesional; 1896, Legea privind maghiarizarea toponimelor din Transilvania; 1907, legile Apponyi, de înăsprire a procesului de maghiarizare prin învățământ; 1914, Legea presei. Toate întărite printr-o mulțime de decizii ministeriale.³ Maghiarizarea a fost foarte intensă prin învățământ, biserică, administrație; s-a folosit și metoda colonizării masive de unguri în mijlocul unor zone predominant românești. Peste tot, la bază erau planuri de Stat, uneori materializarea acțiunii fiind făcută prin asociații ce se declarau private.

În domeniul maghiarizării numelui de familie, activitatea cea mai intensă a avut-o societatea condusă de Telkes Simon, care a publicat o broșură, în 1898, la Budapesta – menționând motivația maghiarizării și indicând metodele ce trebuiau folosite; purta un titlu explicit: *Hogy magyarosítsuk a vezetéknévüket (Cum să maghiarizăm numele de familie)*. Aparent era doar o inițiativă privată. În realitate, Asociația se constituise sub patronajul Statului, politica de maghiarizare în toate domeniile fiind condusă de Stat. Faptul e dovedit de numeroasele acte guvernamentale în susținerea Societății pentru schimbarea numelui: la 7 decembrie 1895, ordin al ministrului Finanțelor, Lukács László, repetat la 24 septembrie 1896; la 16 februarie 1896, ordin al baronului Dániel Ernő, ministrul Industriei și Comerțului; la 3 iulie 1896, ordin al ministrului Agriculturii, Darány Ignác; la 28 august 1896, ordin al noului ministru al Instrucțiunii și Cultelor, Wlassics Gyula; tot din 1896 datează și un ordin în aceeași problemă al ministrului Justiției.⁴

Telkes Simon scria⁵: „Așa cum prin botez, creștinul devine membru al comunității creștine, tot așa, prin maghiarizarea numelui de familie, prin botez național, cel cu nume străin este primit în societatea maghiară, în

rândurile adevăraților fi ai Națiunii. Acest botez [...] este, din punct de vedere social și național, mult mai important decât botezul religios, care nu dă decât un prenume și aduce adepți numai religiei, pe când *maghiarizarea numelui de familie îl face maghiar* [subl. n.] și astfel se mărește încrederea reciprocă și ne face egali laolaltă, maghiarizarea numelui având, prin urmare, un mare rol etic în consolidarea și unificarea națiunii noastre. [...] Sentimentele maghiare ale celui care poartă nume unguresc nu pot fi puse la îndoială. [...] Maghiarizarea numelui va realiza o consolidare unică și monolită a societății maghiare, înlocuind actuala societate pestriță.” Timpul a dovedit că Telkes Simon s-a înșelat. Ca orice lucru impus unei națiuni, și maghiarizarea numelui a fost dezavuată de majoritatea românilor care au fost forțați să-și schimbe numele; s-a infirmat formula fermă a lui Telkes Simon: „Cel ce poartă nume maghiar nu-și repudiază niciodată sentimentele maghiare și nici nu-și minimalizează obligațiile față de Națiune și de Patrie. [...] Maghiarizarea numelui este un jurământ de credință, o angajare patriotică.” După 1918, s-a putut constata că românii cu nume maghiarizat și-au arătat sentimente românești, și-au recunoscut obligații față de Națiunea română și nu de cea maghiară, de patria română nu de cea ungară. Maghiarizarea nu a fost deloc receptată de românii ca un „jurământ de credință, o angajare patriotică” față de Națiunea maghiară.

Telkes Simon indica metodele practice de maghiarizare a numelor. Dar, cu toată această argumentație, și cu toată această meticulozitate și susținere din partea Statului, rezultatele au fost modeste. În intervalul 1881–1896 au fost maghiarizate 14 090⁶ nume de familie (așadar, în jur de 100 000 nume de persoane). De aceea și avalanșa de ordine de ministru din 1896–1897 pentru susținerea activității Societății. Ea va ființa nu doar până în 1918, ci și toată perioada interbelică, atunci când și-a exercitat acțiunea împotriva românilor rămași în Ungaria; din 220 000 în 1920, la sfârșitul perioadei interbelice mai erau declarați în jur de 60 000; iar la începutul secolului XXI, în urma multiplicării metodelor de deznaționalizare, statisticile oficiale consemnau doar aproximativ 8 000 români.

Un rol foarte important în maghiarizarea românilor din Transilvania l-au avut legile Apponyi din 1907, când s-a atins apogeul campaniei legislative vizând acest deziderat. Cu tot caracterul opresiv evident al legilor respective, autorul lor a dus o campanie internațională de demonstrare a democratismului regimului unguresc în privința legislației privind naționalitățile. În 1911, Apponyi va face o călătorie, în acest scop, în S.U.A. Conferințele sale, însă,

au fost întâmpinate cu mari demonstrații de protest ale românilor, sârbilor, slovacilor, cehilor, germanilor emigrați în America, la New York, Cleveland, Chicago. Faptul a determinat întreruperea vizitei. Furios, Apponyi i-a etichetat pe protestatari ca „revoluționari care încearcă să provoace prejudecăți de rasă și să împartă țara [Austro-Ungaria]”. Și amenința: „Împotriva lor am să lupt până îi voi nimici sub călcâiul meu.”⁷ Pentru îndârjirea lui Apponyi împotriva românilor din Ungaria, de menționat și disputa avută de acesta cu Nicolae Iorga, care, la Vălenii de Munte conducea din 1908 cursuri de vară destinate românilor de pretutindeni, considerați ca o singură națiune, cu aceleași idealuri. Apponyi, ca ministru al Învățământului din Ungaria, a dat ordin de interzicere a participării profesorilor, învățătorilor, studenților români la cursurile de la Vălenii de Munte; și-i amenința cu pedepse administrative.⁸ În 1910, Apponyi a făcut greșeala să se antreneze deschis într-o dispută cu Nicolae Iorga, privind unitatea Neamului românesc, autohtonă și drepturile sale asupra pământului pe care locuia. Iorga îi răspundea: „Măria Sa, contele Apponyi binevoiește a întreba pe modeștii istorici din București cu privire la faptul dacă persistența românilor în Ardeal e un adevăr [...], ori un «basm de doică», precum crede [...]. Ca istoric valah, care am scris istoria acestui neam [...], citez a răspunde cele ce urmează: Din vremuri imemoriabile a stat în Ardeal, ca și la noi [în Vechiul Regat], un neam gospodăresc, isteț și viteaz, al dacilor, un neam tracic. Roma i-a cucerit, le-a amesteca sângele cu sângele cetățenilor ei și le-a dat limba latină, ca veșnic document de neam, unind în el drepturile de aborigeni ale tracilor cu drepturile de cuceritori culturali ale romanilor.” Apoi au venit barbarii. „La toți v-am ieșit înainte și acolo în Ardeal, ospitalier, cu mâinile pline de daruri; v-am dat sânge nobil, cuvinte frumoase, datine înțelepte, gospodărie înaintată și, după ce le-ați luat fără a mulțami, nici atunci, nici acum, v-am dat bani, muncă, sânge, turcilor, tătarilor și d-voastră, vi le-am dat în Țara noastră, în casa noastră. [...] Veți fi văzut, cred, că «învățatul valah» are dreptate să spuie ce spun acolo, la d-voastră, doicile și mamele «valahe» de sute de ani în urechile generațiilor care cresc pe rând, în apăsare, pentru credință, muncă și nădejde.”⁹ Apponyi era supărat în special pentru că, la Vălenii de Munte se acționa pentru păstrarea și cultivarea limbii române, în tot spațiul românesc, inclusiv în cel stăpânit atunci de Ungaria; la Vălenii de Munte se acționa împotriva maghiarizării românilor. Constatând că nu poate opri acțiunea lui Nicolae Iorga, Apponyi a propus înființarea unor cursuri similare cu cele de la Vălenii de Munte, de vară, pentru românii transilvăneni, în limba maghiară, cu prezența obligatorie a învățătorilor și

preoților.¹⁰ „Trebuie să intre ideea aceasta în public – comenta „Budapesti Hirlap” – că prelecțiunile în afară de școală sunt mijloace de prim rang ale culturii, precum și ale apărării naționale, față de acele primejdii ale căror baze le-a așezat acolo daco-românismul aproape de granița noastră, prin cursurile universitare de vacanță de la Vălenii de Munte.” Acestea erau receptate ca o contrapondere la legile Apponyi din 1907, care urmăreau maghiarizarea românilor din Transilvania.

Chiar și autoritățile ungare au ajuns să-și dea seama, la începutul secolului XX, că înverșunarea politicii de maghiarizare a românilor trezește o reacție puternică, în Occident, împotriva Budapestei. De aceea, volumul comandat de Guvernul Ungariei în 1907 lui Huszár Antal, cuprinzând metodele ce trebuiau folosite pentru maghiarizarea românilor – *A magyarországi románok (Românii din Ungaria)* – avea mențiunea „Folosirea confidențială”; a fost cunoscut sub formula „cartea secretă”. Avea un tiraj de doar 19 exemplare, unul rămânând în posesia autorului, iar celelalte 18 fiind destinate miniștrilor din Cabinetul Maghiar. La pagina 938 se află mențiunea: „Această lucrare a fost scrisă exclusiv pentru a servi membrilor Guvernului Ungariei [subl. n.] și ca să fie pusă în mod confidențial la dispoziția a numai câtorva miniștri.”¹¹ Caracterul antiromânesc al volumului era atât de violent, încât Guvernul Ungariei a contestat chiar existența lui.

Maghiarizarea forțată, începând cu numele de familie, era și în vederea lui Bethlen István, autor al planului în acest sens din 1912–1914; se declara expres necesitatea contracarării „pericolului românesc”. Și acest plan era „confidențial”. Altul, similar, data din 1917.¹²

Odată cu Unirea Transilvaniei cu România și înfrângerea Armatei bolșevice a lui Kun Béla în 1919, foarte mulți români au înaintat noii autorități reprezentată de Consiliul Dirigent, cereri de revenire la numele avut înaintea maghiarizării. Cele mai multe astfel de cereri – câteva mii – provin din partea de Vest a Transilvaniei. Cum majoritatea se păstrează, incluse într-o mulțime de dosare speciale de arhivă¹³, se poate ușor demonstra sentimentele românești reale care le-au produs. Și, în al doilea rând, faptul că fenomenul reromânizării onomasticii nu a fost produs de o acțiune a Statului român, ci de voința locuitorilor. Mai târziu, în special când în fruntea Ministerului Instrucțiunii se afla Constantin Agelescu, Statul a luat o serie de măsuri pentru facilitarea reromânizării numelor; procesul va fi ajutat și de bisericile românești. Și în epoca respectivă, și după, reromânizarea a fost considerată în presa maghiară ca o acțiune de Stat împotriva ungarilor din Transilvania.

(Dezbaterea declanșată a fost pe larg prezentată: în perioada interbelică mai ales de Octavian Dobrotă; iar la interferența secolelor XX și XXI mai ales de Ion Lăcătușu și Vasile Stancu.¹⁴)

O mare rezistență s-a produs din partea funcționarilor unguri – care în foarte multe cazuri își păstrasera funcțiile, unii chiar fără să depună jurământ către Statul român – la revenirea la numele vechi ale unor localități. Un document al Ligii Antirevizioniste Române, din 1934, consemna păstrarea, în foarte multe cazuri, a toponimelor maghiare, cu toate cererile de schimbare venite din partea românilor. Situația aceasta era generală în statele succesoare Austro-Ungariei, România, Cehoslovacia și Iugoslavia. „Nu se respectă – se scria în documentul menționat – numirile oficiale ale comunelor din teritoriile atribuite prin tratate acestor state, ele fiind trecute cu numele maghiare ce s-au fixat în urma aplicării Legii ungare a numelor comunelor”, votată de Parlamentul Ungariei la 8 noiembrie 1896 și promulgată la 15 februarie 1897.¹⁵

Revenirea la vechile nume românești în planul onomasticii și al toponimiei după 1918 era, așadar, un proces normal pentru că reflecta o realitate istorică – populația majoritară a Transilvaniei era românească –, dar și pentru că maghiarizarea onomasticii și toponimiei fuseseră impuse cu forța de guvernele Ungariei, nu reflectau voința acelei majorități. Revenirea, în cele două planuri, era și o manifestare a conștiinței naționale românești, care rezistase stăpânirii străine oprimate, Contele Apponyi putând constata că „basmul de doică”, așa cum credea el – în disputa din 1910 cu Nicolae Iorga – că este această conștiință, învinsese toate legile maghiarizării.

Un alt plan de manifestare a conștiinței naționale românești care a învins politica de maghiarizare, după 1918, a fost cel bisericesc. O parte importantă a românilor transilvăneni erau integrați în Biserica greco-catolică, creată la sfârșitul secolului XVII, ca mijloc de stăpânire a românilor ce către Imperiul Austriac. Dar, în secolul XVIII, austrieicii și-au putut constata eșecul, întrucât Biserica înființată de ei sub presiune s-a transformat într-o promotoare a afirmării Națiunii Române din Transilvania. Singurul succes al austrieicilor a fost ruperea unității bisericești a românilor, ceea ce a însemnat o slăbire a manifestării lor și în plan politic. Se adaugă și faptul că adversitatea greco-catolicilor față de ortodocși a dus, uneori, la solidarizarea celor dintâi cu măsurile represive ale Vienei; la 1761, „uniții” au susținut campania generalului Buccow de distrugere, cu tunul, a unor lăcașuri de cult ortodoxe.

Însă, în marile momente, precum Revoluția de la 1848 ori Unirea din 1918, cele două biserici românești au fost alături.

Ce nu reușise Imperiul Austriac a încercat Ungaria, după formarea Austro-Ungariei în 1867, maghiarizarea prin intermediul Bisericii a românilor transilvăneni. Pentru acel țel, a fost folosită Episcopia greco-catolică de Hajdudorogh, de limbă maghiară, înființată în 1912. Aceasta tindea să-i cuprindă, mai întâi parțial, apoi total, și pe românii greco-catolici din Transilvania. Inițial, Episcopiei de Hajdudorogh i s-au atribuit și 83 parohii românești din Vestul Transilvaniei (cu 73 255 enoriași). Episcopul era rutean, iar limba de oficiere a slujbei religioase era, obligatoriu, maghiară. Românii s-au opus, fără succes, înglobării lor în noua Episcopie. Se va merge mai departe în același an, 1912, vor fi trecute forțat în subordinea Episcopiei de Hajdudorogh și parohiile greco-catolice românești din comitatele locuite majoritar de secui – Mureș, Odorhei, Ciuc, Trei Scaune; cu toate că greco-catolicii de aici protestaseră în cadrul Congresului Bisericesc de la Blaj (17 februarie 1912) și în Adunarea Națională Bisericească de la Alba Iulia (28 mai 1912).¹⁶

Noul pas al Budapestei pe calea deznaționalizării românilor transilvăneni a provocat o dispută cu ecou foarte larg între Nicolae Iorga și autoritățile maghiare. Istoricul român publica, în 1913, broșura *L'Évêché de Hajdudorogh et les droits de l'Église roumaine unie de Hongrie*¹⁷, având ca subtitlu *Noi atentate ale Guvernului Ungar contra naționalității românești*. Broșura, răspândită și în Occident, a stârnit riposta furioasă a lui Szabó Jenő, membru al Camerei Magnaților din Budapesta; acesta se arăta scandalizat de îndrăzneala istoricului român.¹⁸ Vechea privire disprețuitoare aruncată „valahilor”, nu era doar o caracteristică a contelui Apponyi, ci se generalizase printre liderii budapeșteni care-și arătau surprinderea atunci când vreun „valah” îndrăzne să-i contrazică. Iorga răspundea sub titlul *Encore une fois l'Évêché de Hajdudorogh et les droits Roumains*¹⁹. Szabó Jenő nu s-a lăsat, și a continuat să-l atace pe istoricul român. Iorga încheia disputa cu fermitate: „Dl. Szabó Jenő se străduie să demonstreze teze de nesușținut din punct de vedere științific, negând persistența elementului românesc care s-a găsit fără întrerupere din epocile cele mai vechi aici.”²⁰

În 1919, pe 28 februarie/13 martie, a avut loc la Tg. Mureș Congresul mixt preoți-învățători-credincioși greco-catolici români din Secuime, condus de protopopul Ilie Câmpeanu, reîntors cu Armata Română dintr-un refugiu de doi ani și patru luni. Congresul a hotărât că greco-catolicii

români din regiune nu mai aparțin Episcopiei de Hajdudorogh; au cerut să fie reprimiți în Episcopia Greco-Catolică de Alba Iulia și Făgăraș. Au cerut, de asemenea, reînființarea Vicariatului Greco-Catolic din Secuime, „Care să aibă toate prerogativele și mijloacele materiale” pe care le avusese înainte de 1912; „La acest Vicariat să aparțină toți credincioși greco-catolici români, *chiar și aceia care și-au uitat limba maternă* [subl. n.]. Toate trecerile de la ritul grec la ritul latin cari s-au făcut în decursul timpului cu mijloace ilegale și apucături șirete să se declare de invalide, și respectivii credincioși să fie readuși în rândul Bisericii Române Greco-Catolice.” Punctul III al *Rezoluției* Congresului menționa: Pe baza Hotărârii de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, „cerem crearea tuturor acelor instituții bisericești, culturale, care vor fi chemate să asigure dezvoltare național-culturală a Poporului Român din Secuime, întocmai cum cere și elementul secuiesc al Secuimii, pentru dezvoltarea național-culturală a lor”. Congresul aducea „prinosul său de mulțumire tuturor luptătorilor români din Secuime, închinându-se memoriei celor decedați și sacrificați pentru aceste drepturi. Declară nule și neexistente toate încercările și faptele care au ținut la nimicirea națională a românilor din acest ținut”. Se înființa o Comisie permanentă a Vicariatului, în frunte cu protopopul Ilie Câmpeanu din Giurgeu; era reprezentativă, prin componență, pentru o zonă largă: Alexandru Gligor din Șard și Târgu Mureș; Alexandru Bighian din Sân Liorinț; Mihail Pireșca din Crăciunel; Petru Comșa, învățător din Balintfalău; dr. Iosif Vancea, avocat din Târgu Mureș; Alexandru Donescu, preot din Voșlăbeni; dr. Emil Precup din Sân Miclăuș; dr. Petru Muscă, medic din Ghimeș; Nicolae Rus, învățător din Voșlăbeni; Artemin Boeriu, protopop Casonu Mare; Alexandru Boeriu, preot Jacodu Românesc; Ioan Boeriu, cantor Jacodu Românesc. Sediul Comisiei era la Târgu Mureș.²¹

În mai 1919 va avea loc, la Cluj, Congresul preoților greco-catolici români din Transilvania. Hotărârea luată în martie la Târgu Mureș pentru zona secuiască s-a generalizat: parohiile greco-catolice din Episcopia de Hajdudorogh, aflate în teritoriul României Mari, au fost reîncorporate în vechile dieceze.²² Cu ajutorul Papei, Episcopia de Hajdudorogh va continua să existe, avându-i în subordine și pe românii rămași în teritoriul Ungariei după Tratatul de la Trianon; politica sa de maghiarizare își va atinge țelul – la sfârșitul perioadei interbelice, nu mai era nici un greco-catolic român în Ungaria, toți cei care au mai rezistat fiind ortodocși. Noul episcop, numit

la 30 mai 2008, era unгурul Kocsis Fülöp, înălțat la rangul de mitropolit în 2015 de către Papa Francisc.

O altă instituție românească refăcută imediat după Marea Unire în Zona Secuiască – cea considerată definitiv câștigată de unguri după intensul proces de maghiarizare – a fost Despărțământul ASTRA. În septembrie 1919, reînființarea lui a fost hotărâtă într-o adunare la Sfântu Gheorghe. Președintele Adunării, protopopul Aurel Nistor, îi telegrafia lui Nicolae Iorga: „Românii din Secuime, doritori de muncă pentru răspândirea scrisului românesc până în cea mai ascunsă colibă”, au reorganizat Despărțământul Trei Scaune al ASTREI.²³ Aurel Nistor va prezenta, în „Neamul Românesc”, ziarul lui Nicolae Iorga, momentul reînființării ASTREI, sub titlul *Se ivesc zorile la românii din Secuime*²⁴, „Secuii din Ardeal în mase mai compacte locuiesc în trei județe, în care și formează majoritate absolută: Ciuc, Odorhei și Trei Scaune. Cei mai încarnați secui sunt în Trei Scaune. Aici au persecutat cu o ură asiatică tot ce este românesc. Ba mergeau în ura lor până acolo încât contestau existența românilor în județ, susținând că sunt secui românizați în decursul timpului. În ciuda tuturor zvârcolirilor, românii din județ și-au păstrat, în cea mai mare parte, limba, legea, portul și toate obiceiurile din strămoși; o parte din ei și-au păstrat numai legea, credința și conștiința că sunt români. Pe lângă comune frumoase, curat românești, cum este Poiana Sărată, Buzău [Întorsura Buzăului și Sita Buzăului], cu peste cinci mii de locuitori, Vilcelele, Arini, Iarăș, unde vezi mândrul nostru port românesc, sunt multe comune în care numai după nume cunoști că sunt români: Aita Mare, Medie și Seacă, Belini, Chepeș, Turia, orașele Târgul Secuilor și Sfântu Gheroghe; în acestea întâlnești nume de familii ca Vâncsa (Vancea), Pakulár (Păcurar), Bokor (Bucur), Csiki (Ciucan), Mirese (Mircea), Oláh (Român) etc., care de departe îți spun că sunt români. În aceste comune maghiare avem peste tot preoți români, cari serviciul divin îl țin în limba română, predica o rostesc însă, ungurește, ca să fie înțeleși de credincioși. Populația română din Trei Scaune a avut să îndure persecuțiuni foarte grele, mai ales după intrarea armatelor române în Ardeal [1916]. Dintre cei peste 30 preoți români din județ, au fost închiși în temnițe șase, încă din toamna anului 1915 – în procesul celor 16 acuzați de filoromânism – fiind condamnați, unii la moarte prin ștreang; în 1916, o mare parte a preoților a fost dusă între sulilele jandarmilor și internată pe la Sopron, alții au avut timp să se refugieze. În 1917–1918, în întreg județul au rămas trei preoți mai bătrâni; morții se îngropau fără preoți, cu copiii nou născuți alergau credincioșii cale de zeci

de kilometri, până găseau un preot să-i boteze. Dar și atunci, câtă greutate până primeau igasolvány de drum – ausweisurile ungurești – fiindu-li de multe ori refuzat, căci li ziceau să-și boteze copiii la preoți unguri. S-a făcut o presiune nemaipomenită asupra românilor din județ, mai ales asupra celor cari nu știau să vorbească românește, să se lepede de legea ortodoxă; mulți au și trecut la catolicism sau la reformați. După câștigarea României întregite, s-au reîntors o parte din ei la religia străbună. Acești frați ai noștri trebuie întâi slavați din ghearele maghiarismului, să învețe din nou limba română, să îmbrace iar portul românesc, să simtă și să trăiască ca români. Aceasta și-au propus-o ca țintă conducătorii românilor din județ, având a stabili însă un plan de muncă întocmit și executat cu multă tragere de inimă. Primul lucru ce trebuie făcut, era să li se deștepte mândria că sunt români. Până acuma nu au avut ocazie să vadă comorile atât de bogate ale sufletului românesc; li s-a spus, de unguri, la toate ocaziile, ca să se rușineze, căci fac parte dintr-o naționalitate – ni negau dreptul la națiune – lipsită de cultură, săracă, întru totul inferioară celei ungurești. Li-au sugerat ideea, care a și prins, că românii sunt o rasă decăzută, urmași de slugi și păstori veniți din alte părți în Ardeal, că ei nu au nici cultură, nici lucruri de seamă, ca artă, port, obiceiuri etc. Ca să-i convingem pe acești români maghiarizați, s-a organizat în centrul județean, în orașul Sfântul Gheorghe – mai înainte Sepsizentgyörgy – o mare serbare populară, în ziua de duminică 15 (28) septembrie, la care au luat parte fruntași și țărani din toate colțurile județului și care a reușit foarte frumos.”

Reprezentanții satelor, cu preotul în frunte și cu tricolorul românesc au venit în piața centrală; 16 preoți au oficiat un Te-Deum, „aducând mulțumire Celui de Sus că a ajutat soldatului român la înfăptuirea visului străvechi și că am ajuns minunea să ne vedem stăpâni în acest oraș.” Apoi s-a ținut adunarea de reînființare a despărțământului ASTRA; s-a hotărât un program de muncă, a fost ales un Comitet de acțiune. „S-au înscris mai mulți membri ca în orice alt județ din Ardeal.” Adunarea a trimis telegrame de salut Regelui, lui Iorga și Consiliului Dirigent. Românilor maghiarizați li s-a vorbit în limba maghiară, ca să înțeleagă, explicându-li-se rostul adunării: Să-i readucă la tot ce e românesc. „Li s-a arătat portul frumos al femeilor [...] Li s-a spus că pot să fie mândri că sunt români [...] Atât de emoționați erau bieții frați ai noștri maghiarizați, încât, printre lacrimi, unii făcându-și cruce, au izbucnit cu toții, căci atâta știau românește: «Trăiască România Mare!»” După masă a fost o mare serbare populară în piață, jucându-se toate jocurile naționale, începând cu hora, la care s-au încins toți cei de față, bătrâni și tineri, țărani,

preoți și toți ceilalți intelectuali, încât nu ne încăpea piața, cea mai largă piață din câte cunosc în orașele ardelenesti. Ți-era mai mare dragul să vezi cu ce însuflețire jucau hora românii maghiarizați [...] Pentru prima oară s-au văzut adunați toți fiii județului, ca să se cunoască unii pe alții; s-au văzut uniți în hora de înfrățire; s-a pus temelie muncii de regenerare națională. Rămâne ca munca începută să se continue cu aceeași dragoste, zel și pricepere.”²⁵

Toate aceste evenimente – revenirea la onomastica și la toponimia românească printr-o acțiune spontană, neinițiată de stat, refacerea vechilor instituții românești, care avuseseră de suferit de pe urma politicii de maghiarizare – au indicat faptul că această politică a Budapestei suferise un eșec. De asemenea, felul cum s-au desfășurat aceste reveniri la începutul perioadei interbelice, infirmă teza maghiară potrivit căreia reromânizarea ar fi fost un proces impus de la București. În realitate, a fost o acțiune populară, izvorâtă din conștiința națională a românilor transilvăneni, păstrată cu toate eforturile de maghiarizare ale Budapestei. Mai târziu, Statul Român a venit doar să ușureze, prin măsuri administrative, reromânizarea.²⁶

*

La începutul perioadei interbelice, a avut loc și un fenomen ale cărui manifestări puteau să frâneze opera de încheiere a României Mari. Este cunoscut sub denumirea de *regionalism*. S-a manifestat în toate regiunile unite cu România, dar mai ales în Transvania. Îl întâlnim în plan cultural, bisericesc, politic. A avut o mare influență asupra relațiilor dintre români și unguri, ultimii încercând să-l stimuleze.

În plan cultural, tendința regionalistă a unora dintre conducătorii lumii românești transilvănene izvora nu din dorința de izolare sau de a face greutate noului Stat, ci din teama de a intra sub influența personalităților marcante ale culturii din Vechiul Regat, din teama că se vor pierde elementele de specificitate regională; deși erau de acord că Națiunea Română, în ansamblul ei, avea o cultură unitară. În plan bisericesc, regionalismul s-a manifestat mai ales sub influența externă a catolicismului, temător de faptul că greco-catolicii ar putea fi atrași de ideea revenirii la matca acum lărgită a ortodoxismului; și din ambiții doctrinare ori aspirații ale unor ierarhi greco-catolici. În plan politic, regionalismul s-a manifestat mai ales din teama unor frunțași ai românilor transilvăneni de a fi copleșiți de puterea partidelor din Vechiul Regat și de a fi marginalizați. La nivel național, manifestările regionaliste în cele trei planuri au avut un ecou și o influență negativă și au favorizat acțiunea

revizionistă maghiară. În multe documente ale Siguranței este indicat faptul că revizioniștii unguri priveau cu satisfacție tendințele regionaliste: presa lor îngroșa nerealist diferențele dintre Transilvania și Vechiul Regat; erau exagerate disensiunile dintre politicienii din Transilvania și cei din Vechiul Regat, fiind încurajați cei dintâi să reziste celorlalți. Se încerca atragerea unor oameni politici transilvăneni chiar la ideea autonomiei regiunii, care urma a fi condusă doar de transilvăneni; se încerca convingerea românilor transilvăneni că și ei ar suferi în urma acțiunii organismelor Statului român, emanație a Bucureștilor. Încercarea revizioniștilor unguri de a se folosi de tendințele regionaliste din lumea românească a avut urmări minore, deoarece fenomenul regionalismului, pe ansamblul evoluției României postbelice a fost restrâns, și, cel mai important, adepții lui erau și ei animați de sentimente patriotice românești indiscutabile. De menționat, totuși, că regionalismul a fost un fenomen negativ; el trebuie evidențiat tocmai în contextul prezentării relațiilor dintre români și unguri.

În domeniul culturii se aștepta, după 1918, unirea forței principalelor organizații ce activaseră până în acel moment în diversele regiuni care formau acum România Mare. Aceste organizații avuseseră un rol important în realizarea unirii statale. Iar acum era de așteptat o acțiune unitară a lor pentru a contribui cât mai mult la consolidarea și dezvoltare noului Stat, la contracararea acțiunii revizioniste maghiare. Privirile se îndreptau în primul rând spre ASTRA transilvăneană și spre Liga Culturală din Vechiul Regat. Însă, regionalismul va învinge, cu toate bunele intenții dintr-o parte sau din alta, cele două rămânând a activa în continuare separat.²⁷

Nicolae Iorga, ales președinte al Ligii Culturale în 1919, bazându-se și pe largul său prestigiu în toate regiunile românești – i se spunea Apostolul Neamului – a încercat să înfrângă regionalismul în domeniul cultural. A dorit cel puțin o federalizare a Ligii Culturale cu ASTRA, din convingerea că o cultură condusă unitar poate contribui major la consolidarea conștiinței naționale, bază a solidarității și cheazăia depășirii tuturor greutăților, inclusiv a ofensivei revizioniste. Trebuia o coordonare unică în acest plan, sau cel puțin o coordonare a direcțiilor principale de acțiune ale diverselor organizații.

Chiar din momentul alegerii sale în fruntea Ligii Culturale, Nicolae Iorga a încercat să șteargă imaginea Ligii ca reprezentantă doar a Vechiului Regat; dorea ca activitatea ei să se vadă în întreaga Românie Mare, contopindu-se cu activitatea organizațiilor cultural-naționale din provinciile unite, cu care dorea să fuzioneze. În raportul pe care l-a citit la Congresul Ligii Culturale

din iunie 1919, preciza: „E nevoie să se apeleze în această operă națională la toate asociațiile românilor [...], cu care nu trebuie să conlucrăm numai, ci trebuie să ne federăm cu ele, începând cu cea mai puternică, mai activă și mai merituosă, Asociația Transilvăneană.”²⁸ Multe personalități de peste Carpați gândeau la fel. Un vechi colaborator al istoricului, scriitorul Ion Agârbiceanu, preot, își afirma dorința de unire a Ligii Culturale cu Astra, la începutul lui 1919, motivând că „avem cu toții o singură patrie”.²⁹ Pe 10 iunie 1919, imediat după ce istoricul a fost ales președinte al Ligii Culturale, A. Imbroane și C. Popovici, conducători ai Ligii Bănățene, amintind că Liga Culturală luptase pentru „drepturile integrale ale românismului”, solicitau reunirea eforturilor celor două organizații.³⁰ O cerere de unificare venea și din Bucovina, de unde, Romul Cândea, viitor profesor universitar la Cluj, scria: „Liga trebuie să fie societatea care să cuprindă pe toți românii. A fi membru al Ligii este, pentru noi toți [...] o datorie de onoare. Și, datoriile de onoare se împlinesc, nu se discută.”³¹

Unificarea acțiunii culturale în jurul lui Nicolae Iorga, ca metodă pentru consolidarea României Mari, era deseori cerută în manifestații publice, în cadrul întrunirilor unor organizații reprezentative ale românilor transilvăneni. De la Congresul profesorilor români ardeleni, ținut la Sibiu în ianuarie 1919, i se treimea lui Iorga o telegramă semnată de Andrei Bârseanu, președintele Congresului; istoricul era considerat „îndrumător al Neamului” și „dascălul dascălilor”, el putând da direcția. Și mai interesantă era stenograma ce indica atmosfera iorghistă din timpul Congresului. De față erau și Vasile Goldiș, șeful Resortului Învățământ al Consiliului Dirigent, și I.G. Duca, ministrul Instrucțiunii Publice și al Cultelor de la București. Stenograma din 8/21 ianuarie 1919 înregistra: „Înainte de a intra în ordinea de zi, președintele Andrei Bârseanu constată că e o datorie de onoare pentru acest întâi Congres al profesorilor români, să-și aducă aminte de acel bărbat genial, mare dascăl (*urale: Trăiască Nicolae Iorga!*) al Neamului, Nicolae Iorga (*urale nesfârșite*), care a contribuit mai mult la înfăptuirea unității naționale. O telegramă de salut e un act de curtoazie, și o datorie.”³² O manifestare de același fel, iorghistă, va avea loc, în martie 1919, și la Congresul preoților ortodocși din Transilvania, ținut la Sibiu; de aici, sub semnătura episcopului Miron Cristea, i se transmitea istoricului – considerat „neobositul luptător și făuritor cu condeiu al aspirațiilor noastre naționale” – o „vie recunoștință”.³³

Din „Secuime”, zona cea mai periclitată a românismului, i se scria lui Nicolae Iorga de la întrunirea de reînființare a Despărțământului ASTRA,

din 30 septembrie 1919; protopopul Aurel Nistor își exprima – așa cum s-a mai scris – credința că se va merge pe calea indicată de istoric.³⁴

Exista, așadar, o dorință exprimată în toate regiunile Țării de unificare a acțiunilor cultural-naționale. Pentru a face primul pas spre acest țel, Liga Culturală a hotărât, în mai 1919, susținerea acțiunilor Ligii Bănățene³⁵ și a ASTREI³⁶; cu ultima se proiectau serbări național-cultrale comune, la Sibiu, în august 1919. La acestea își anunțaseră participarea și Societatea pentru Cultura și Literatura Română din Cerăuți, împreună cu Societatea „B.P. Hasdeu” din Chișinău. Astfel, momentul ar fi fost foarte favorabil formării unei organizații unice, cu beneficii pentru România Mare. ASTRA, însă, își amâna întrunirea pentru ianuarie 1920, Liga Culturală confirmând participarea și la acea dată.³⁷ Unificarea nu s-a produs, deși Nicolae Iorga a cerut-o, contestând ideea că și-ar dori conducerea organizației unite: „Vom fi primii la muncă și cei din urmă la pretenții.” Cu toate că a fost primit cu vii aplauze, iar președintele ASTREI, Andrei Bârseanu, l-a tratat foarte curtenitor, istoricul nu a reușit să provoace unirea celor două organizații culturale. Ca un gest de compensație, a doua zi – la propunerea lui Constantin Bucșan, vechi participant la Cursurile de Vară de la Vălenii de Munte – Nicole Iorga a fost ales membru de onoare al ASTREI. S-a creat un fond cultural care-i purta numele, unde în prima zi se și strânseseră 104 000 coroane. „Chestia federalizării cu Liga Culturală, dorită de întreaga Adunare Generală, a fost lăsată în grija Comitetului Central, care a fost invitat să convoace un congres al tuturor societăților având același scop cultural. S-a hotărât stabilirea unui plan unitar de activitate și s-a emis ideea ținerii unui congres la Mănăstirea Dealu.”³⁸

Era clar că liderii ASTREI au amânat unirea sau federalizarea pentru că nu le doreau. Astfel s-a ajuns ca și în perioada interbelică, deși dispăruseră granițele politice dintre provinciile românești, totuși să se păstreze regionalismul în activitatea societăților cultural-naționale. Liga Culturală va încerca în continuare să-l înlăture, dar fără succes. O ultimă tentativă, făcută chiar de unii ardeleni, va avea loc în 1922, când, după moartea lui Andrei Bârseanu, au propus alegerea lui Nicolae Iorga și în fruntea ASTREI. Partizanii regionalismului vor avea, și de această dată câștig de cauză. Unul dintre adepții fuziunii, Octavian Goga, îi scria istoricului la 13 noiembrie 1922, de la Ciucea: „Mă întorc de la Sibiu, de la Adunarea Generală a Asociației, unde am susținut ideea de care v-am vorbit la Alba Iulia [în timpul festivităților Încoronării]. Cu multă satisfacție trebuie să vă mărturisesc că propunerea de

a sfârâma granițele culturale a avut un puternic ecou și *lumea cărturărească din Ardeal, venită în număr neobișnuit de mare la Adunare, s-a arătat împotriva tentativelor regionaliste* [subl. n.]. Firește, argumentul hotărâtor pentru această însuflețire l-a dat prestigiul d-voastră, care dincolo de orice categorii politice a raliat lumea în jurul ideii. Adversarii s-au zbatut mult ca să ne zădărnicească planul. Întâi au lansat candidatura mitropolitului Suci, care s-a retras, fiind astăzi foarte scăzute acțiunile uniților [greco-catolicilor] în Ardeal după demonstrația de la Încoronare. Mai târziu, s-au răzgândit, și-au venit cu luminoasa figură culturală a lui Vasile Goldiș. Pentru reușită n-au cruțat nimic, ca în bătăliile electorale: intrigi, scandal etc. În urmă, când s-au convins că nu pot izbândi cu nici un preț, d. Valeriu Braniște a făcut propunerea ca, în semn de doliu pentru Andrei Bârseanu, Adunarea să păstreze vacantă [funcția de președinte] până la anul... În fața pietății pentru mort, noi n-am forțat lucrurile. [...] Eu, înlăturând o meschină socoteală de partid³⁹ care se plănuse pe seama bieteii Asociației, am devenit obiectul multor injurii și trivialități. Ce e ciudat, tot mie îmi aruncă adversarii și ponosul de a fi adus politica în Asociație... Ca și când admirabilul lor candidat numai de opere literare s-ar fi ținut toată viața. Oricâte supărări, însă, s-ar prăvăli asupra mea, sunt foarte mulțumit că am cruțat Ardealul de o nouă rușine, și-am afirmat o idee foarte necesară astăzi, când, pierzându-și cumpătul, o seamă de celebrități ale politicii noastre au acoperit cu insulte Țara Românească. Dacă această apărare națională pe care o încerc aici – dincolo de hotarele tuturor partidelor – este, cum zic dâșii..., politică, eu trebuie să spun că voi face înaintea politica asta...⁴⁰

S-a înțeles că fiecare asociație cultural-națională urma să-și ducă propria acțiune în regiunile în care activase și până atunci; regionalismul învinsese. Cu toată această convenție tacită, ASTRA va încerca să-și constituie organizații și în Vechiul Regat. Așadar, eșecul fuziunii putea fi amplificat ca repercusiuni negative printr-o concurență improprie ideii de unitate națională; se crea un climat favorizant pentru manifestările revizioniste. Faptul era înregistrat, cu o anumită iritare, în ședința Comitetului Central al Ligii Culturale din 24 noiembrie 1922; s-a telegrafiat Conducerii ASTREI, la Sibiu, că „în acest caz, sau aceste secții [ale ASTREI din Vechiul Regat] se vor alipi Ligii Culturale, sau Liga Culturală capătă dreptul de a face secții în Transilvania.”⁴¹ Un despărțământ al ASTREI va fi înființat, cu toată nemulțumirea Ligii Culturale, și în București; era un gest neprietenesc și contrar interesului național. De aici înainte, deși urmăreau același scop declarat, consolidarea și prin acțiunile

culturale a României Mari, cele două organizații vor lucra separat, cu efect negativ tocmai asupra îndeplinirii acestui scop declarat. Vor mai exista, totuși, deși mai mult cu caracter formal, și acțiuni comune; un asemenea caz a fost în 1923, când era proiectată participarea ambelor organizații la serbările Caselor Naționale din comuna musceleană Leordeni.⁴² Dar, au fost și momente când lipsa de unitate se declara public. În 1924, Liga Culturală refuză să participe la conferințele ASTREI de la Ateneu, sub motivul că cel ce urma să conferențeze, părintele Ioan Lupaș, avusese păreri considerate jignitoare, în Parlament, despre țărănime.⁴³ Se va ajunge, până la urmă, la stabilirea unei legături constante formale, lipsită de entuziasm, ceea ce face ca telegrama Conducerii ASTREI, din mai 1925, prin care mulțimea Ligii Culturale „pentru solitudinea arătată todeauna”⁴⁴, să poată fi interpretată mai mult ca un simplu gest de curtoazie rece, decât unul de prietenie. Nicolae Iorga și-a arătat, în mai multe rânduri, public, mâhnirea față de acest insucces al acțiunii sale de unificare a organizațiilor cultural-naționale majore. În raportul prezentat la Congresul Ligii Culturale din 4–6 mai 1924, spunea: Adezionile la ideile Ligii Culturale, primite de la ASTRA, de la Societatea Macedo-Română, de la Casele Naționale și alte organizații „au rămas până astăzi – o spun fără să jignesc pe nimeni – o simplă formă”⁴⁵.

Față de aceste manifestări regionaliste în plan cultural ale ardelenilor – care pot fi puse și pe seama temerii acestora că personalitatea covârșitoare a lui Nicolae Iorga va ajunge să-i domine – istoricul nu a părăsit ideea de a contribui, și pe acest plan, la întărirea capacității de rezistență a românilor transilvăneni față de asaltul revizionismului unguresc. În multiple feluri, va fi activ peste munți în susținerea românismului, fie instituțional prin Liga Culturală; fie prin studenții și prietenii săi ajutați să ocupe funcții importante în viața culturală și universitară din Transilvania⁴⁶; prin desele călătorii și conferințe în zonele cele mai bântuite de revizionismul unguresc, precum cele de la hotarul cu Ungaria ori cele din „Secuime”; printr-o acțiune publicistică majoră, antirevizionistă, care a avut un larg ecou în Transilvania. Mai multe congrese ale Ligii Culturale vor avea loc peste munți. În 1925, va fi unul la Timișoara; în 1926 la Blaj; în 1927 la Târgu Mureș; în 1929 la Cluj. Peste tot, principalul mesaj a fost acela al necesarei consolidări a unității naționale, acela al rezistenței în fața politicii de deznaționalizare a românilor, politică ce, în anumite regiuni, continua și după 1918, mesajul necesității contracarării revizionismului unguresc. Direcția Generală a Poliției primea ample informații de la agenții săi trimiși la toate congresele. Peste tot,

participarea ardelenilor a fost masivă; toate autoritățile Statului își făceau o datorie în a fi de față; ecoul era foarte puternic în sensul dorit de Iorșa; peste tot aceste congrese aducerau o îmbărbătare a românilor.⁴⁷ Se adăuga intensă propagandă pentru eforturi comune în combaterea revizionismului, desfășurată în cadrul Parlamentului României, prin conferințele la Radio București, prin articolele din „Neamul Românesc”, prin lucrările care abordau tema revizionismului, prin cursurile de la Universitatea Populară din Vălenii de Munte.

Succesul regionalismului în plan cultural a slăbit, indiscutabil, lupta antirevizionistă.

Manifestarea regionalismului în plan bisericesc. În acest plan nu era vorba doar de unirea unor organisme existente de o parte și de alta a Carpaților, pentru a consolida România Mare și a face față mai ușor ofensivei revizioniste, precum s-a întâmplat în cultură. În domeniul bisericesc se puneau două probleme majore: unirea Bisericii Ortodoxe din Vechiul Regat cu acelea din Basarabia, Bucovina și Transilvania; unirea celor două biserici românești din Transilvania – ortodoxă și greco-catolică, refăcând unitatea religioasă a românilor transilvăneni, ruptă prin acte de forță la sfârșitul secolului XVII. Ortodocșii au înțeles necesitatea națională a unirii lor, și au pus această necesitate deasupra unor orgolii inerente. Conducător al Bisericii Ortodoxe Române unite a ajuns episcopul transilvănean Miron Cristea, care va fi, din 1925, și primul Patriarh al acesteia. Ortodocșii au dat dovadă, astfel, de patriotism, prin unirea lor reușind să lupte mai cu eficiență împotriva revizionismului unguresc în Transilvania sau a revizionismului rusesc în Basarabia. Greco-catolicii nu au acceptat constituirea unei singure biserici a românilor. Au considerat mai importantă menținerea legăturii cu Papalitatea. A fost, evident, o greșeală și s-a ratat un moment istoric favorabil. Însă, greșeala nu umbrește cu nimic valoarea luptei Bisericii Greco-Catolice pentru afirmarea Națiunii române în secolele XVIII și XIX.

Unirea Bisericii Ortodoxe Române cu Biserica Greco-Catolică Română era posibilă, în condițiile în care Ungaria nu se mai putea opune. S-ar fi anulat, astfel, actul samavolnic – obținut prin presiuni, falsuri și promisiuni mincinoase – impus de Imperiul Habsburgic și de Papalitate la sfârșitul secolului XVII. Scopul, pentru Imperiu, fusese acela de a-și facilita stăpânirea Transilvaniei; scopul pentru Papalitate fusese acela al înlesnirii prozelitismului religios aducător și de foloase materiale. Unitarianismul nu a fost expresia voinței românilor transilvăneni, ci s-a înfăptuit printr-o acțiune de forță. Doar

unii dintre protopopi l-au acceptat benevol, atrași de avantajele materiale ce li s-au anunțat. Însăși autenticitatea documentelor care consfințeau Unirea cu Roma este pusă la îndoială.⁴⁸ Fiind creată printr-un act de forță și printr-un fals, Uniația a fost respinsă de mare parte a românilor transilvăneni. De aceea, Imperiul Habsburgic s-a arătat foarte nemulțumit și, de comun acord cu Papalitatea, a folosit chiar tunurile pentru distrugerea așezămintelor de cult ortodoxe. La 1761, acțiunea de represiune condusă de generalul Buccow a pătruns în zonele montane unde erau ascunse lăcașuri de cult ortodoxe, acestea fiindu-le indicate chiar de către seminariștii greco-catolici.⁴⁹ Toate aceste fapte, Biserica Ortodoxă le-a înregistrat, ele contribuind la răceala stabilită între ea și Biserica Greco-Catolică. Pe de altă parte, din punct de vedere al afirmării Națiunii Române din Transilvania, uniții au avut un rol foarte important, începând cu jumătatea secolului XVIII, dezamăgindu-i pe cei care înființaseră Biserica respectivă pentru a profita de ea și provocând represaliile acestora. Represiunea va apropia cele două biserici, la acest proces adăugându-se un factor esențial: ambele erau biserici românești care se întâlneau pe tărâmul aspirațiilor naționale. Astfel se explică faptul că la 1848-1849, apoi în timpul Dualismului Austro-Ungar, și la 1918, ambele au susținut idealurile naționale. La Alba Iulia, pe 1 decembrie 1918, episcopii Miron Cristea și Iuliu Hossu s-au arătat împreună Poporului, dând un mesaj de unitate.⁵⁰

După 1 decembrie 1918 se aștepta ca nemaieexistând Ungaria interesată în menținerea organizării separate a românilor transilvăneni pe plan religios, să se ajungă la anularea Uniației din finalul secolului XVII. Înfăptuirea acestui deziderat se impunea și pentru a bloca politica revizionistă ungară. În plus, ambele biserici românești, în acel moment, nu aveau conducători supremi. (Fapt care se întâmpla și în Vechiul Regat prin înlăturarea mitropolitului primat Conon, după politica sa filogermană din timpul războiului.) Mitropolitul trădător ortodox transilvănean, Vasile Mangra, murise în 1918; și mitropolitul greco-catolic român Victor Mihalyi de Apșa murise în 1918. Ambele scaune mitropolitane erau libere. În acest context, s-a făcut propunerea ca vicarul unit de la Blaj, Vasile Suciu, să fie ales mitropolit al tuturor românilor transilvăneni, ajungându-se astfel la reunificarea religioasă. Dar Vasile Suciu și Conducerea Bisericii Greco-Catolice nu au acceptat ideea.⁵¹ A primat o socoteală meschină: acceptând propunerea, un ierarh greco-catolic ar fi ajuns în fruntea tuturor românilor transilvăneni, ceea ce nu putea să nu le convină uniților; dar, în cadrul României Mari, ortodocșii transilvăneni nu puteau rămâne separați de cei din Vechiul Regat,

Basarabia și Bucovina. Și, acest bloc ortodox masiv – chiar în condițiile în care mitropolitul Suciul ar fi acceptat propunerea de a-i conduce pe toți românii transilvăneni – i-ar fi înghițit practic pe greco-catolici. În urma acestui raționament, avantajul național indiscutabil nu a fost luat în seamă de Conducerea de la Blaj.

Cum în avântul unionist de după 1 decembrie 1918, puteau apărea presiuni din partea enoriașilor greco-catolici pentru refacerea unei singure biserici românești, Conducerea de la Blaj a acționat cu o grăbită teamă. În martie 1919 s-a refăcut Vicariatul greco-catolic din „Secuime”, prin Adunarea de la Târgu Mureș, consacrand desprinderea de Episcopia de Hajdudorogh, în care fusese înglobat forțat în 1912. Nu s-a spus nimic și despre revizuirea actului din 1700, deși fusese la fel de condamnat ca acela din 1912. A urmat, la Cluj, în mai 1919, Congresul preoților greco-catolici din Arhidieceza Ardealului și din cele trei dieceze subordonate. Puțin înainte apăruse ideea unui congres comun cu ortodocșii, în cadrul căruia s-ar fi putut lansa propunerea reunificării. Ierarhia greco-catolică nici nu a admis discutarea temei respective la Cluj; din contră, s-a accentuat teza autonomiei depline a Bisericii respective în cadrul României Mari.⁵² La Congres, pe lângă cei 400 greco-catolici, au participat și reprezentanți ai ortodocșilor din Transilvania și din Vechiul Regat. Așadar, teoretic se putea pune problema reunificării. Nu a fost pusă. Doar s-a arătat, din ambele părți o simpatie bazată pe sentimentele naționale comune. A fost subliniat rolul preoților în cadrul României Mari: „Hotarele României Mari ni le-a câștigat Armata Română, dar hotarele sunt cadrele în care viața vie trebuie s-o dea oamenii, și în primul rând preoții.”⁵³ Noul Mitropolit ales, Vasile Suciul, va fi instalat, la 1 ianuarie 1920, ca Arhiepiscop de Alba Iulia și Mitropolit al Blajului. Va acționa intens pentru reorganizarea și întărirea Bisericii sale.⁵⁴

În Ansamblu, Biserica Greco-Catolică s-a manifestat ca susținătoare a României Mari. Și-a păstrat rivalitatea cu Biserica Ortodoxă. A urmat pozițiile Partidului Național Român, condus majoritar de greco-catolici în frunte cu Iuliu Maniu, inclusiv acele poziții politicianiste care puteau fi interpretate ca expresia unei aspirații regionaliste. Pe această linie, momentul cel mai important a fost acela al încoronării Regelui Ferdinand și a Reginei Maria, de la Alba Iulia, din 15 octombrie 1922, moment care pentru România avea o simbolistică deosebită – consfințea actele din 1918. Partidul Național Român, datorită rivalității cu partidul de guvernământ, PNL, nu a participat;

iar Biserica Greco-Catolică s-a menținut într-o poziție demonstrativ retrasă, deși reprezentanții ei s-au dus la Alba Iulia.

Poziția adoptată la Încoronare de Biserica Greco-Catolică a fost aspru criticată de Nicolae Iorga, cu toate că era și el opozant al guvernului PNL, dar înțelegând marea semnificație a evenimentului. Slujba din Catedrala Unirii a fost oficiată de patru mitropoliți ortodocși. A ieșit în evidență și delegatul Patriarhiei Ortodoxe Ecumenice de la Constantinopol; de asemenea episcopul sas Teutsch, cel armean, rabinul-șef Niemirower; muftul mahomedanilor. „Și Biserica Unită? – se întreaba Nicolae Iorga –, Biserica Blajului, care timp de două veacuri întregi a luptat pentru izbăvirea Neamului din robia a cărei sfărâmare se serbează aci? Ea care prin scriitorii ei profeți a ținut înaintea Nației stâlpul de foc prin care s-a îndreptat în cursul lungii ei rătăcirii prin pustie? Această Biserică a cărei legături însăși cu Vechea Romă au avut o singură îndreptățire: învierea amintirilor romane și întărirea noastră națională prin aceste amintiri? Biserica lui Ioan Inochentie Micu, martir pentru Neam, a lui Samuil Clain, a lui Gheorghe Șincai și lui Petru Maior, chiar și Șuluț, frate în 1848 cu ortodoxul Șaguna, *stă după ușă*, înțelegeți: după ușă, alături de Nunțiul [reprezentantul Papalității], un prieten desigur, dar căruia n-avem nimic a-i cere în numele ideii noastre naționale, și alături și cu episcopul maghiar Majláth și cu clericii lui. Afară, în pridvor, ca să nu se spurce prin contactul cu ortodoxia care, religia atâtor milioane în România Unită, cutează a fi și a voi să rămână Biserică de Stat. Un ordin de la Roma, o telegramă... Dar de când Papa poruncește în afaceri naționale unei Biserici care întâi e a noastră și apoi a lui, întrucât afară de recunoașterea dogmei și dreptul numirilor și încă numai cu voia acestui Rege ofensat astfel? Și cum nu s-a găsit unul care să frângă pe genunchi o cârjă care nu s-ar putea păstra fără a jigni Rege și Popor în momentul supremei concentrări naționale? Mult va apăsa asupra Bisericii Unite amintirea acestei neiertate greșeli care tinde a o izola în inima Neamului nostru care este una singură. O astfel de atitudine când nu era vorba de nimic confesional ar fi putut atrage și sancțiuni. Căci niciun Stat n-are datoria de a susține o Biserică în stare să-și ia în asemenea chestiuni directivă de aiurea.”⁵⁵

Teza lui Nicolae Iorga – a adoptării unei poziții reținute ostentativ din partea Bisericii Greco-Catolice, datorită unui ordin primit de la Roma – se confirmă: *Pastorală Încoronării*, adoptată la Blaj în 28–29 septembrie 1922, nu indica nicio reținere față de eveniment. Se considera că „Încoronarea pecetluiește mărețul act al Unirii”; este „un act de importanță capitală în

viața Statului”; „Coroana României este un simbol și o garanție a unității și a demnității noastre naționale”. Și-i îndemna pe credincioșii greco-catolici: „Să reînnoim acum [...] expresiunea sentimentelor noastre de iubire și loialitate față de Rege și Dinastie.”⁵⁶ După *Pastorală* intervenise o bruscă și radicală schimbare de atitudine; o explica profesorul doctor (teolog) Alexandru Rusu: Biserica Greco-Catolică participă la Albla Iulia, în frunte cu mitropolitul său, la actul civil al Încoronării. Dar, constată că „partea ei bisericească a monopolizat-o ortodoxismul, pe care Partidul Liberal – contrar hotărârilor de la Alba Iulia – vrea să-l mențină ca religie dominantă de stat, și de aceea, arhieriei noștri, neavând ce căuta în Catedrala Încoronării”, demonstrativ, „se vor aduna mâine în jurul mormântului marelui Arhiepiscop Atanasie Anghel în timpul căruia s-a făcut Uniația de la Maieru Albei Iuliei, și din colțul acesta ferit de zgomotul lumii, se vor ruga pentru suveranii sărbătoriți ai zilei și pentru ca pricina durerii dintre frați, cari toți puteau și trebuiau să se bucure de acest prilej împreună, să se ridice cât mai curând cu putință.”⁵⁷

Interesul național în legătură cu Încoronarea era să se demonstreze unitatea deplină a Poporului Român în jurul Familiei Regale, care-l simboliza. Ierarhii greco-catolici au pus deasupra acestui interes național, dorința lor meschină de a se evidenția. Mai mult, au ales să stea „după ușă”, cum scria Nicolae Iorga, alături de conducătorul Bisericii Romano-Catolice maghiare, un înverșunat adversar al Unirii Transilvaniei cu România și un susținător al revizionismului unguresc. Cei care-i priveau pe ierarhii Români greco-catolici, „după ușă” și în companie ungurească, puteau trage concluzia unei solidarizări a celor două biserici împotriva Statului român. Evident că ar fi fost greșită o atare concluzie, dar cei care o trăgeau nu puteau fi învinuți că au ajuns la ea; vina cădea asupra ierarhilor care creaseră această imagine de lipsă de solidaritate cu cauza națională. Faptul că în același cadru apare și nunțiul papal indica și de unde venise ordinul; Blajul nu găsisese decât pretextul. Roma, care inițiasse alături de Imperiul Austriac, actul samavolnic al Uniației, și-a dat seama că în România Mare, unde majoritatea populației era ortodoxă, prozelitismul catolic nu mai avea nici o șansă. De aceea, Papalitatea se va situa ferm, în perioada interbelică, de partea Bisericii Romano-Catolice maghiare din Transilvania, ajutând-o în lupta ei împotriva Statului român.

Reținerea ostentativă la Încoronare arătată de ierarhii greco-catolici a fost privită cu regret de românii transilvăneni. Octavian Goga – în scrisoarea menționată către Nicolae Iorga, din noiembrie 1922 – remarca faptul că retragerea mitropolitului Vasile Suciul din postura de candidat la conducerea

ASTREI se datora ecoului atitudinii acestuia de la Alba Iulia, „fiind astăzi foarte scăzute acțiunile uniților în Ardeal”.⁵⁸

În Constituția din 1923 s-au introdus formule (unele propuse de Nicolae Iorga) care să satisfacă orgoliul greco-catolicilor. Articolul 22 preciza: „Biserica Creștină Ortodoxă și cea Greco-Catolică sunt biserici românești. Biserica Ortodoxă Română fiind religia marei majorități a românilor este biserică dominantă în Statul român; iar cea Greco-Catolică are întâietate față de celelalte culte.”⁵⁹ Erau, evident, formule mai mult decât mulțumitoare. Cu toate acestea, reprezentanți ai greco-catolicilor se vor plasa, în mai multe momente, în opoziție cu interesele Statului român, și favorizând interesele catolicismului unguresc.

Cu Biserica Ortodoxă Română din Transilvania situația era diferită după Unire. Și aici exista dorința de păstrare a individualității în raport cu Biserica Ortodoxă din Vechiul Regat, fiind unele deosebiri în ceea ce privește raporturile dintre părțile constitutive – cler și mireni – conform regulilor impuse de Mitropolitul Andrei Șagna; dar și în lumina unor aspriații ale ierarhilor ardeleni. S-a ajuns la o înțelegere mulțumitoare pentru aceștia: un reprezentant al lor, episcopul Miron Cristea, va conduce Biserica Ortodoxă Unită, fiind, din 1925, și primul Patriarh al românilor. Ortodocșii români transilvăneni nu au susținut regionalismul și s-au constituit ca factor esențial în lupta împotriva revizionismului unguresc.

Așa cum fusese întemeiată Episcopia Greco-Catolică de Hajdudorogh în 1912, cu scopul maghiarizării românilor, în timpul Primului Război Mondial s-a încercat formarea și a unui episcopat ortodox, de limbă maghiară, în zona „secuiască”, urmând să cuprindă satele românești în care locuitorii, deși își păstrasera credința, nu-și păstrasera limba. În 1920 se aprecia că, dacă tentativa ar fi reușit, „temelia întregii instituții ortodoxe era amenințată. Încetul cu încetul, Biserica noastră ar fi fost acaparată de dușmani. [...], ceea ce ar fi dus la dezastrul Neamului românesc. Dumnezeu Neamului ne-a scăpat din această rușinoasă prăbușire.”⁶⁰

La câteva luni după Unirea de la Alba Iulia, în martie 1919, a avut loc la Sibiu primul Congres al preoților ortodocși români transilvăneni și bănățeni. Nicolae Iorga se arăta încredințat că aceștia vor refuza regionalismul și se vor constitui într-o pârghie esențială pentru consolidarea României Mari; constata că la Congres fusese o „sfătuire frățească”: „Deosebirile de ranguri ca și cum n-ar fi existat. Ce lecție de democrație [...]. Și, tot acolo, nici o deosebire în ce privește ținutul de unde veneau participanții; era un suflet românesc așa

de întreg și de curat, încât părintele Lucinschi din Bucovina și colegii săi din România, învățatul diacon N. Popescu⁶¹ de la Cotroceni, preoții Georgescu și Cotenescu s-au simțit ca la ei acasă. Ba chiar reprezentantul Bisericii Unite, părintele Dăianu, nu s-a putut împiedica, într-un așa perfect mediu național, să spuie că păstrând tot respectul pentru etichetele de dogmă, suntem înainte de toate români. Nota românească și democratică s-a desfăcut din toate lucrările.” Rămâneau totuși, credea istoricul, întrebări: „Se va reveni asupra drepturilor date Poporului, laicilor de către Șaguna? Se vor introduce în Biserica ardeleană, pentru a pregăti unificarea cu a noastră [din Vechiul Regat], elemente din episcopatul nostru? [...] Astăzi, când Ardealul vine cu forme noi, din punct de vedere național, nu se mai pot retrage, și nici nu trebuie să se retragă, sau să rămâie altceva decât să facem și noi, cu episcopii în frunte, un pas către modernism.”⁶²

La Congresul de la Sibiu, dominante vor fi două figuri ale ortodoxiei românești transilvănene, amândouă susținând unificarea deplină a bisericilor românești existente în România Mare: Miron Cristea, viitorul patriarh, și Nicolae Bălan, viitorul mitropolit. Amândoi au cerut ca Biserica să fie „vie” în cadrul noului Stat, susținându-l; și o unire reală în plan bisericesc.⁶³

A urmat, la 14 mai 1919, la Cluj, participarea unor preoți ortodocși din Transilvania și din Vechiul Regat, la Congresul preoților uniți. Aparent, erau toate condițiile întrunite pentru unificare. Va urma congresul Ortodox de la București, 16–18 septembrie 1919, cu delegați din toate provinciile unite. Acum, dinspre greco-catolici a venit ideea unirii religioase a tuturor românilor sub ascultarea Papei. Nicolae Iorga o combătea; o considera o greșeală, întrucât fiecare biserică vedea unirea ca pe un mijloc ca „plecând de la propria sa organizație, să se întoarcă tot la dânsa. Unora și altora trebuie să li spunem noi, laicii, că tot ce-i deosebește în dogmă ni este absolut secundar, cum este absolut secundar în conștiința religioasă luminată a lumii de azi, și că dependențele lor canonice ni sunt cu totul indiferente, dacă ele nu pretind a fi superioare dependențelor politice și naționale, în care caz le credem jignitoare, primejdioase, și *vom ști să le oprim*. Clerul de ambele confesiuni din Ardeal trebuie să mai știe ceva: că li cerem un singur lucru – să lucreze în domeniul lor pentru cultura românească și pentru viitorul Neamului căruia-i aparțin, că singurele merite de care putem ține seamă sunt cele câștigate pe acest teren. Și că pe acest teren se poate dobândi singura unitate de care în anul 1919 avem neapărată nevoie.”⁶⁴

Având în vedere subordonarea deplină a greco-catolicilor români transilvăneni față de Papalitate, cu siguranță că aceasta sugerase unirea religioasă a tuturor românilor sub ascultarea Romei. Ce se începuse la 1700, se dorea continuat după Primul Război Mondial. Româniilor se jertfiseră pentru a fi independenți în cadrul aceluiași Stat, pentru ca acum să se vadă subordonați, în plan religios, Papalității care mereu îi susținuse pe unguri în raporturile lor cu românii; așa cum va face și în perioada interbelică, exemplul cel mai important, și evident, fiind susținerea catolicismului unguresc în problema Statusului Romano-Catolic Ardelean.

Mai ales dinspre laicii aparținând Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania au existat și voci care cereau autonomia acesteia. În acest sens, a fost alcătuită o Moțiune semnată de unele personalități marcante în plan cultural: Gheorghe Bogdan-Duică, filolog, profesor universitar (cumnat cu Nicolae Iorga); Nicolae Bănescu, istoric și profesor universitar; Silviu Dragomir, istoric, viitor ministru; Ion Mateiu, istoric și profesor; Lucian Blaga, poet; Ioan Lupaș, protopop și profesor etc.⁶⁵ Propunerea de păstrare a autoconducerii ortodoxismului transilvănean era făcută în contextul pregătirii noului Congres de la Sibiu, care urma să aleagă pe noul Mitropolit, în locul decedatului (de trei ani) Vasile Mangra. În timpul războiului, în mod intenționat se amânase alegerea, pentru ca Guvernul de la Budapesta să nu-și impună din nou un om al lui. Situația era destul de tulbură, pentru că, în acel moment la București începuseră discuții pentru o Lege de unire bisericească, pe care unii ardeleni o considerau a fi „pe niște baze cu totul străine de obiceiurile noastre. Desigur, suntem din tot sufletul pentru omogenizarea tuturor instituțiilor noastre bisericești, judiciare, administrative, a limbii; dar, dacă e vorba să facem o unire, de ce n-am adopta principiile cele mai sănătoase?” Acuza faptul că în Vechiul Regat sunt „principii învechite” în domeniul bisericesc. Și se cerea imperativ noului ministru al Transilvaniei⁶⁶ „să păzească cu străjnicie moștenirea Mitropolitului Șaguna”.⁶⁷ Fiind ales în scaunul mitropolitan episcopul Nicolae Bălan, respingerea oricărui regionalism a fost asigurată. În discursul său de investire a spus: „Împreună cu frații noștri de o lege și de o limbă de pretudindeni, *sub acoperământul unuia și aceluiași așezământ bisericesc* [subl. n.] vom clădi progresul nostru pe temeliile sigure ale credinței și moralei, înălțând prestigiul Statului nostru și gloria Neamului de români.”⁶⁸ Mitropolitul Bălan va susține atât de ferm interesele Statului român, în toată perioada interbelică, încât s-au găsit

neaveniți care să-l eticheteze drept „naționalist”, dând cuvântului un sens condamnabil.

Al treilea plan în care s-a manifestat regionalismul, în Transilvania, a fost cel politic. Un eventual succes al acestor manifestări ar fi însemnat un ajutor major dat revizionismului unguresc, care era de acord, până la înfăptuirea țelului major al refacerii Ungariei Mari, și cu o etapă intermediară de autonomie teritorială în cadrul României. Ori, regionalismul politic se traducea în practică prin autonomie administrativă. Ungurii nu ar fi putut obține singuri autonomia; ca urmare, încurajau tendințele regionaliste ale unor personalități românești.

Disputa a început, pe această temă, încă din momentul formării României Mari. Intuind pericolul pentru însăși existența noului Stat, foarte multe voci s-au pronunțat împotriva regionalismului, de o parte și de alta a Carpaților. Ion Agârbiceanu, preot ortodox și scriitor – având un rol foarte important după Unire, în calitatea sa de director al principalului ziar al românilor transilvăneni, „Patria” – purtător de cuvânt al Consiliului Dirigent și al Partidului Național Român (P.N.R.) – scria ferm: „Avem cu toții o singură patrie.”⁶⁹ La Arad, în iulie 1919, ministrul Agriculturii și Domeniilor, I.G. Duca – viitor președinte al Partidului Național-Liberal și prim-ministru – se declara pentru consolidarea Unirii, prin concursul „fraților noștri din provinciile unite. [...] Am auzit că se vorbește de spirit de separatism, de funeste disidențe centrifuge” – spunea; însă „reprezentanții cei mai autorizați ai provinciilor unite nu au decât aceeași dorință sinceră de a face din România Mare un Stat unitar, cu o largă descentralizare administrativă.”⁷⁰ Generalul Alexandru Averescu, președinte al Partidului Poporului, viitor prim-ministru declara și el ferm, tot în iulie 1919: „Nu ne trebuiesc partide regionale; oamenii politici trebuie să se unească în partidele din Vechiul Regat.”⁷¹ Atingea, astfel, un punct nevralgic: majoritatea oamenilor politici transilvăneni nu doreau să se piardă în interiorul partidelor din Vechiul Regat; dar câțiva vor veni lângă Averescu, cel mai important dintre ei fiind Octavian Goga. Aflat și el la Arad, în același moment istoric, prim-ministrul I.I.C. Brătianu declara: „Avem datoria de a fi strânși uniți”. Mesajele acestea erau și în contextul foarte grav al războiului împotriva Ungariei bolșevice, doritoare de a reîncorpora Transilvania.⁷² Iar Nicolae Iorga – președinte al Partidului Naționalist Democrat, viitor președinte al Adunării Deputaților, viitor prim-ministru – deși se apropia o campanie electorală cu o întrevăzută acerbă luptă politică între partidele din Vechiul Regat și Partidul Național

Român din Transilvania, le spunea ardelenilor, tot în iulie 1919: „Bine ne-ați găsit într-o casă care e a noastră a tuturor!”⁷³

Poziția oamenilor politici români transilvăneni a stat deseori sub acuza de regionalism. Cei ce susțineau acuza porneau de la momentul de început al existenței Transilvaniei în afara Ungariei. Chiar la 1 decembrie 1918 se formase Marele Sfat Național – un fel de Parlament ardelean; președinte era Gheorghe Pop de Băsești. El desemnează, ca primă măsură adoptată, delegația care trebuia să ducă Regelui Ferdinand, la București, Hotărârea de Unire; era formată din episcopii Miron Cristea și Iuliu Hossu, din Vasile Goldiș și Alexandru Vaida-Voevod. Astfel, Marele Sfat Național – care-și va stabili sediul la Sibiu – se făcea exponentul Hotărârii de Unire necondiționată. Marele Sfat a ales Consiliul Dirigent – un Guvern al Transilvaniei – format din 15 membri, în frunte cu Iuliu Maniu. Ministerele se numeau resorturi: Culte, Instrucțiune Publică, Raporturile cu Naționalitățile și Confesiunile – condus de Vasile Goldiș; Interne – condus de Iuliu Maniu; Armată și Siguranță Publică – condus de Ștefan Cicio-Pop; Externe – în frunte cu Vaida-Voevod; Organizarea și pregătirea Constituției – Ion Suciuc; Justiție – Aurel Lazăr; Codificare – Emil Hațieganu; Finanțe – Aurel Vlad; Agricultură și Comerț – Victor Bontescu; Comunicații, Lucrări Publice, Poștă, Telegraf – Romul Boilă; Social și Igenă – Ion Flueraș; Industrie – Iosif Jumanca. Fără resort, în Consiliul Dirigent, erau Vasile Lucaciu, Valeriu Braniște, Octavian Goga. La 9 decembrie 1918, Consiliul Dirigent se va stabili la Sibiu.⁷⁴ Existența ambelor organisme putea duce la concluzia unei aspirații regionale, aruncată mai ales în contextul luptelor politice. Dar, în condițiile momentului respectiv, existența acestor organisme era absolut necesară, până când Guvernul de la București își extindea autoritatea și în Transilvania. Era necesară și pentru a contracara acțiunea revizionistă maghiară. Cele două organisme au asigurat stăpânirea românească asupra Transilvaniei timp de un an și jumătate. Existența lor a fost proiectată de la început ca provizorie, ca o etapă spre unificarea deplină.⁷⁵ Oficiosul Consiliului Dirigent, „Patria”, a răspuns în mai multe rânduri acuzei de regionalism. Ultima dată după definițarea acestuia: „Zvonurile [...] că s-ar intenționa un separatism de nu știu câți ani, n-au avut niciodată vreun temei.”⁷⁶

Primul chemat să conteste tema regionalismului era Iuliu Maniu; și a făcut-o deseori, inclusiv în Parlamentul României. La 22 decembrie 1919 spunea: „Atunci când am decretat Unirea, am decretat-o necondiționat, și nerezervând drepturi speciale provinciale, pentru că am fost și sunt în

crediința nestrămutată că România întregită trebuie să fie una în corpurile Legiuitoare, trebuie să fie în Guvernul său, trebuie să fie una în sufletul său, în gândirea sa și în toate instituțiile publice de Stat.⁷⁷ La fel se va pronunța și în alte ocazii. Ca membru al Consiliului Dirigent, și Octavian Goga declara, în august 1919: „Vom avea un Guvern unitar.” Iar Clubul Parlamentarilor Partidului Național Român, în iarna lui 1920 a pregătit un proiect de lege pentru desființarea Consiliului Dirigent. Așadar, Legea 1462/2 aprilie 1920, dată în timpul Guvernului Averescu, fusese pregătită de Guvernul Blocului Parlamentar condus de Vaida-Voevod, ceea ce infirmă orice dorință de regionalizare.⁷⁸

Nici Partidul Național Român, nici liderii săi marcați nu au susținut teza regionalismului, deși erau supuși unei asemenea acuze. Nu venea doar de la politicieni din Vechiul Regat, ci și de la unii oameni politici români transilvăneni; după ce se înscriuseră în partide bucureștene, pentru a accede mai repede la Putere. Între ei, cei înscriși în Partidul Poporului: Octavian Goga, Petru Groza, Constantin Bucșan. Era mult prea evident că agitau acuza de regionalism cu scopuri politicianiste, pentru a-l izola pe Maniu și adepții lui. Efectul a fost minor. Cel mai violent se pronunța Octavian Goga în articolele din publicația pe care o redacta, „Țara Noastră”. Unul din articole avea un titlu fără echivoc: *Regionalismul ardelenilor. Regionalismul lui Iuliu Maniu și Vaida-Voevod*.⁷⁹ Goga credea că înlăturarea regionalismului era impusă de legătura sufletească între Ardeal și Vechiul Regat; de originea comună a românilor de pe ambele părți ale Carpaților; de războiul recent de dezrobire; sacrificiul de sânge al ostașilor români; teama de dușmanul comun, ungurii. Credea că nici nu ar fi trebuit să existe Partidul Național Român din Transilvania, după Unire, ci doar partide politice cu extensiune în toată România Mare.

Cel mai atacat, pe tema regionalismului, a fost Iuliu Maniu. Dar, acesta vedea Consiliul Dirigent doar ca un organism tranzitoriu, necesar momentului respectiv. Și, într-adevăr, existența acestuia a fost temporară, dar și pozitivă. (Aceeși soluție o va solicita Iuliu Maniu și în octombrie 1944, la revenirea Transilvaniei de Nord-Est în cadrul României, creându-se un Comisariat condus de Ionel Pop. Dar, la cererea imperativă a Comisiei Aliate de Control, în care U.R.S.S. avea rolul dominant, Comisariatul va fi desființat după doar două luni.⁸⁰)

Cea mai evidentă dovadă că Partidul Național Român nu dorea, în 1919, regionalizarea, este paraticiaprea sa în Guvernul de Coaliție al Blocului

Parlamentar, decembrie 1919–martie 1920, împreună cu partide din Vechiul Regat, Basarabia și Bucovina, ca Partidul Naționalist Democrat (Iorga), Partidul Țărănesc (Mihalache), Partidul Țărănesc (Inculeț), Partidul Democrat al Unirii din Bucovina. În urma unei înțelegeri în cadrul Blocului, P.N.R. a obținut chiar postul de prim-ministru, pentru Vaida-Voevod. I se promisese și postul de președinte al Adunării Deputaților, dar parlamentarii l-au ales pe Nicolae Iorga, în dauna lui Vasile Goldiș.⁸¹ Prim-ministrul transilvănean a contribuit major la recunoașterea de către occidentali a Unirii Transilvaniei cu România. Așadar, nu s-au evidențiat nici un fel de aspirații regionaliste.

Guvernul Averescu a desființat Consiliul Dirigent, în aprilie 1920; pentru că misiunea sa fusese îndeplinită, și pentru că o perpetuare a existenței sale putea să consolideze, în Transilvania, organisme de administrație paralele cu cele ale Bucureștilor. Venise vremea când România Mare avea nevoie de un sistem administrativ centralizat. Este de bănuț, însă, și un interes electoral al celor aflați la guvern: se apropiau alegerile parlamentare și se dorea slăbirea puterii P.N.R. Iuliu Maniu a înțeles necesitatea desființării Consiliului Dirigent. La Congresul partidului său, ținut la 24 aprilie 1920 la Alba Iulia, se hotăra acceptarea desființării, ca o necesitate. Iuliu Maniu va fi reales președinte al P.N.R., urmând a fi ajutat de un Comitet de 100. Pentru moment, Partidul va alege să meargă singur în viața politică, respingând propunerile de fuziune venite dinspre P.N.D. și P.Ț., din Vechiul Regat. Cei doi președinți ai acestora, Nicolae Iorga și Ion Mihalache, veniseră la Congres tocmai în speranța fuziunii; s-au arătat nemulțumiți. Raportul DGP privind desfășurarea Congresului remarcă faptul că „Oratorii, în discursurile lor nu s-au atins de chestiuni periculoase existenței siguranței Statului.”⁸² Agenții Siguranței fuseseră trimiși la Alba Iulia și pentru că se așteptau manifestări regionaliste; astfel de manifestări, însă, nu au fost.

Cu toată poziția oficială a P.N.R., totuși, s-au auzit acuze de regionalism. „Epoca” și „Renașterea Română” scriau că Partidul urmărește „proclamarea republicii în Transilvania, și pun la cale mișcări revoluționare”. „Adevărul” menționa că în Comitetul Executiv al P.N.R. „s-a discutat, cu cea mai vie indignare, acuzația adusă Partidului și șefilor săi”; se afirmase că „Partidul Național este de neclintit în sentimentele sale dinastice și în dorința sa de unire desăvârșită, orice tendințe absolutiste ar veni din partea Guvernului”. Alt raport al DGP, din 1 aprilie 1920 – așadar, înaintea celui care consemna

Congresul de la Alba Iulia – prezenta raporturile dintre P.N.R. și Guvern sub titlul exagerat: *Conflict între Consiliul Dirigent și Guvernul de la București*.⁸³

Presa Partidului Național Român a folosit momentul dizolvării Consiliului Dirigent pentru a lăuda activitatea acestuia, încercând, astfel, să atragă capital electoral pentru alegerile parlamentare din mai 1920.⁸⁴ Forțele revizioniste ungurești au încercat să folosească momentul dizolvării Consiliului pentru a favoriza regionalismul; cu unele excepții, au considerat acțiunea Guvernului Averescu neavenită și antidemocratică. DGP înregistra, în Transilvania, reacții de aprobare a dizolvării. Inspectoratul de Siguranță din Cluj anunța că „majoritatea românilor, și țărani toți, *detestă activitatea trecută a Consiliului Dirigent* [subl. n.] și au luat cu mare mulțumire la cunoștință vestea desființării.”⁸⁵ Având în vedere marele prestigiu al P.N.R. între românii transilvăneni, cu siguranță formula generalizantă a fost rezultatul dorinței Inspectoratului de Siguranță de a raporta o stare de lucruri pe care o considera pe placul autorităților de la București; P.N.R., condus de Iuliu Maniu, fostul președinte al „detestatului” Consiliu Dirigent, va fi, în toată perioada interbelică, partid dominant în Transilvania. În mod curios, acestei teze evident greșite a Siguranței, i s-au alăturat și unele voci ungurești; e adevărat foarte puține. Tárby Géza, din Sibiu, declara: „Nu poate exista un mai mare act politic al Guvernului Averescu, decât desființarea Consiliului Dirigent de la Cluj, un adevărat *cuib de talibani*, care timp de un an și jumătate *au terorizat Ardealul*” [subl. n.]. Consiliul reprezentase o „cangrenă administrativă”. De aceea, „minoritățile privesc cu satisfacție transformarea politică a Ardealului.”⁸⁶ Însă, reacția majoritară din presa ungurească a fost aceea de solidarizare cu desființatul Consiliu Dirigent, deși pe toată perioada funcționării acestuia îl criticase; s-a încercat a se folosi momentul pentru a genera o îndepărtare a românilor ardeleni de cei din Vechiul Regat. Serviciul de Siguranță Oradea consemna, într-o notă din 7 aprilie 1920: Ungurii afirmău că ar fi fost bună menținerea Consiliului Dirigent, întrucât Guvernul de la București nu cunoaște realitățile transilvănene și, de aceea, ar putea provoca „rezistența minorităților”. (Ca și cum nu ar fi existat o „rezistență” a ungarilor și în timpul cât funcționase Consiliul Dirigent.) Se afirma că ar fi benefică existența unui Parlament al Transilvaniei, din care să se aleagă deputați pentru Parlamentul de la București. Asta ar fi însemnat, evident, autonomia teritorială a Transilvaniei, cea mai restrânsă dintre cererile revizionismului unguresc. Astfel a început o acțiune subtilă care se va manifesta și în secolul XXI: constatând că nu pot obține singuri ruperea

Transilvaniei de România, ori măcar autonomia ei teritorială, s-a încercat inducerea, în credința românilor din regiunea respectivă a ideii că și ei suferă din cauza măsurilor Bucureștilor, neadecvate realităților de peste Carpați; ca urmare, împreună cu ungurii, ar trebui să ceară autonomia. În aprilie 1920, evreii transilvăneni s-au plasat, ca de obicei, alături de unguri, și au criticat desființarea Consiliului Dirigent.⁸⁷ Presa din Budapesta folosea momentul pentru a lansa o minciună: Iuliu Maniu ar fi voit „să proclame independența Ardealului”; de teamă, Guvernul Averescu ar fi intenționat să interzică și Congresul Partidului Național Român de la Alba Iulia; prim-ministrul bucureștean era caracterizat foarte dur: „Dictatorul militar al țărilor ocupate de români”, care „sugrumă cu cea mai mare severitate orice năzuință de separatism”.⁸⁸ În alt articol, era văzută aspirația revizioniștilor unguri ca o realitate: „Ardealul este o Țară independentă, chestiunile sale interne le rezolvă prin sine.”⁸⁹ O notă a Subinspectoratului General de Siguranță din Transilvania, cu sediul la Cluj, avea cea mai importantă concluzie cu privire la părerea majorității ungarilor, în frunte cu magnații: „Ungurii din Ardeal privesc cu multă patimă și speranță [subl. n.] în viitor lupta dintre ardeleni [români] și cei din Vechiul Regat.” Sperau într-o acțiune separatistă majoră.⁹⁰

Deși Congresul Partidului Național Român de la Alba Iulia, din aprilie 1920, hotărâse acțiunea politică separată, totuși punțile spre partidele politice din Vechiul Regat nu au fost rupte, pentru a se mări șansele ajungerii la Guvern după alegerile parlamentare din mai 1920. Astfel, respingerea de principiu a regionalismului a fost consolidată și datorită interesului politic. Mergându-se pe urmele Blocului Parlamentar, care formase Guvernul în decembrie 1919, P.N.R. a colaborat cu Federația Democrației Naționale și Sociale, creată în jurul lui Nicolae Iorga – care cuprindea Partidul Naționalist Democrat, Partidul Țărănesc (Mihalache), Gruparea independentă a lui Nicolae Lupu – fără a intra în ea.⁹¹ „Patria” menționa că la baza colaborării cu Federația „stau principiile, dar și faptul că în fruntea acesteia e Nicolae Iorga, care se bucură de autoritate morală în Transilvania, în toate straturile sociale [...]. Colaborarea cu d. Iorga în alegeri e în asentimentul Poporului de la noi.”⁹² Va fi lansat un *Manifest electoral* comun, semnat de P.N.R., ca reprezentant al Transilvaniei; PND (Iorga), P.Ț. (Mihalache), Gruparea independentă (Lupu) – toate din Vechiul Regat; P.Ț. (Inculeț), din Basarabia; Partidul Democrat al Unirii (Nistor), din Bucovina.⁹³ *Manifestul* nega, prin însăși existența lui ca expresie a unor forțe politice din întreaga Românie Mare, orice tendință regionalistă; și anunța dorința unei guvernări comune, care,

evident, nu-și putea propune țeluri separatiste. Însă, deși colabora cu atât de multe partide, P.N.R. își păstra Transilvania doar pentru sine: singurul candidat cu șanse reale peste Carpați, din Vechiul Regat, a fost Nicolae Iorga. Candidatura acestuia, la Săliște, era propusă de protopopol Ioan Lupăș. A fost primită cu „însuflețire” de locuitorii zonei. Guvernul Averescu i l-a opus pe Constantin Bucșan, transfug din P.N.R., cel ce se remarcă prin faptul că era cumnat al lui Octavian Goga, ministrul Cultelor, și el plecat din P.N.R. Guvernul și-a folosit toate pârghiile administrative, și astfel, spre surpriza tuturor, Constantin Bucșan a ieșit învingător. Oficiosul P.N.R., „Patria”, nu s-a arătat prea supărat; remarcă, însă, cu umor: „Dl. Bucșan a bătut pe dl. Iorga!”⁹⁴ Istoricul a demascat, în Parlament, în momentul discuțiilor privind validarea mandatelor, trucarea rezultatelor de la Săliște; a stârnit o campanie împotriva sa din partea Partidului Poporului (Averescu) și a Partidului Național-Liberal (Brătianu). În numele Transilvaniei, îi va lua apărarea Alexandru Vaida-Voevod: Nicolae Iorga – spunea – este „singurul bărbat politic român din Vechiul Regat iubit în Ardeal”. În numele Basarabiei, Ion Inculeț și Ion Pelivan declarau: „Nimeni nu s-a ocupat de Basarabia, afară de dl. Iorga.” „Patria” concluziona: „Dl. Nicolae Iorga rămâne în conștiința Neamului nostru și masele cele mari știu și ele că este singurul din Vechiul Regat care a luptat pentru noile provincii.”⁹⁵ Era, evident, o exagerare.

Acuza de susținere a regionalismului a reapărut în contextul accederii la Guvern a lui I.I.C. Brătianu, la începutul lui 1922, și a promovării de către acesta, în 1923, a unei noi Constituții – fără respectarea prevederilor legale, care indicau alegeri speciale pentru o Adunare Constituantă. Guvernarea liberală a fost etichetată ca nedemocratică, pe nedrept, și P.N.R. i-a făcut o opoziție acerbă. Tot ce era hotărât de Guvern era considerat ilegal. Inclusiv organizarea Încoronării Regelui Ferdinand și a Reginei Maria ca suverani ai României Mari, rezultată în urma actelor Unirii din 1918, recunoscute prin tratatele de Pace. Evenimentul, care a avut loc la Alba Iulia în octombrie 1922, a fost boicotat de frunzașii P.N.R. Boicotul a fost, evident, o greșală. Încoronarea era folosită, într-adevăr, de P.N.L. pentru a-și crește prestigiul, dar era un act de importanță națională, în jurul căruia ar fi trebuit să se manifeste o solidaritate deplină a românilor.

P.N.R. publica un *Manifest* de explicare a neparticipării la Încoronare.⁹⁶ Printre motivele invocate: Parlamentul momentului respectiv era „rezultatul unei fraude”; în țară era o nemulțumire generală împotriva Guvernului P.N.L.; Încoronarea ar trebui să reprezintă o pecetluire a unității naționale;

trebuia organizată după adoptarea, prin colaborarea tuturor forțelor politice, a noii Constituții, „nu ca un act de politică de partid”. Ca urmare, „P.N.R nu va conlucra [prin prezența sa], la actul Încoronării, lipsit de criteriile buneii chibzuieli [...], nici nu va cinsti pe aceia care prin fraudele lor au necinstit însăși viața Neamului și prestigiului Statului nostru român.” Dar, se afirma apăsat: „Absența noastră nu înseamnă slăbirea iubirii noastre către România Mare [...], nici slăbirea simțului nostru către Dinastie. [...] Nezguduită rămâne în sufletul nostru iubirea de Tron și de Patrie.” Se anunța și trimiterea către Regele Ferdinand a unui *Memoriu* explicativ.⁹⁷ Pentru a i se da o greutate deosebită, *Manifestul* a fost semnat de președintele PNR, Iuliu Maniu și vicepreședinții Vasile Goldiș și Vaida Voevod, de secretarul general Sever Dan.

Conducătorii P.N.R. își dădeau seama că majoritatea transilvănenilor ca și majoritatea locuitorilor României Mari, interpretau lipsa de la Încoronare ca pe o expresie a aspirațiilor regionaliste, cu toate că în *Manifest* ideea era negată ferm.⁹⁸ Datorită acestei acuzații, prestigiul Partidului ar fi scăzut. S-au luat imediat măsuri pentru contracararea ei. Oficiosul „Patria” era plin de relatări de la diverse întruniri de Partid, prezentate ca „entuziaste” sub titlul, transmis de la un număr al ziarului la altul, *Însuflețirea Ardealului pentru Partidul Național*. Se adăugau multe comentarii aprobatoare a *Manifestului*; unele erau cu formule maxime: „Cel mai important act al Partidului Național de la Unire”; „Concepta înalt constituțională” etc. Concomitent, se exagera efectul *Manifestului*, care i-ar fi oprit pe români să participe la Încoronare. Oficiosul Mitropoliei Greco-Catolice de Blaj scria că Ferdinand l-ar fi întrebat pe Brătianu: „Dar, unde e Poporul?” Și publicația trăgea o concluzie satisfăcută: „Poporul prăznuiește acasă!”⁹⁹ Publicațiile bucureștene scriau că au fost în jur de 30 000 participanți. Un ziar în general bine informat și obiectiv, „Universul”¹⁰⁰, sub titlul *Glorioasele serbări de la Alba Iulia*, avea expresii ca: „Poporul a aclamat frenetic”; a fost „un public imens”. Acestea infirmă teza P.N.R., indicând insuccesul acestuia în campania de boicotare a Încoronării. Cu toată propaganda în jurul *Manifestului*, P.N.R. nu a convins că ar avea dreptate. I se va alătura Partidul Țărănesc al lui Mihalache, tot ca un gest de opoziție față de liberali. Ziarele progovernamentale au avut posibilitatea să critice violent pe cei absenți de la Alba Iulia.

„Viitorul” scria despre „politica anarhică a lui Nicolae Lupu și Ion Mihalache; despre „activitatea regnicolară” a lui Iuliu Maniu și Vaida-Voevod. Erau acuzați că încearcă „disoluția Statului român”. Atacul principal era

înspre P.N.R.: „Un partid politic care se intitulează național nu face decât să întrețină zăzani, să provoace intrigi, să înăsprească raporturi personale [...] Partidul care prin Consiliul Dirigent, de tristă amintire, nu a făcut decât să oprească opera de unificare. [...], oprește consolidarea Țării și face tot posibilul pentru a stinge entuziasmul național din jurul Încoronării – simbol al unității și întregirii Neamului nostru.”¹⁰¹ Despre felul cum s-a desfășurat Încoronarea, „Viitorul” avea doar cuvinte de laudă, unele ditirambice: „Serbarea va fi deapururi cea mai mare a Neamului nostru. Generații după generații vor scoate din amintirea ei puterea de viață, încurajarea, îndemnul, speranțele luptelor de viitor” etc.¹⁰² Iar după Încoronare, se ajungea la cererea desființării PNR, sub semnătura părintelui Moța (tatăl viitorului lider legionar); acesta explica „pentru ce trebuie să dispară Partidul regionalist din Ardeal”; Moța credea chiar că trebuie să existe un singur partid condus de Dumnezeu și de Rege.¹⁰³

Pentru că a anunțat că va participa la Încoronare, Nicolae Iorga era acuzat de proliberalism. A răspuns acuzei: va participa „Din devotament față de Coroană și din iubire față de buna orânduială. Binăntzeles, însă, când se va încorona dl. Ion Brătianu nu voi mai avea aceeași atitudine, deși felul cum a citit azi *Mesajul* [Regelui către Parlament] a dovedit că are reale aptitudini de suveran.”¹⁰⁴ În alt articol, istoricul comenta cu anume amărăciune: „Această zi vă cheamă la reflexii patriotice pe toți aceia cari, duși de un prea mare zel de a-și vădi puteri care au nevoie de mai multă pregătire, au contribuit la slăbirea unei solidarități naționale mai necesară decât oricând și să dea celorlalți sentimentul că voința populară legată de Tronul Regelui cere altă bază politică decât egoismul acaparator al unei singure grupări.”¹⁰⁵

Cum era de așteptat, a trezit mare interes și poziția adoptată de unguri cu privire la Încoronare. De la Nicolae Iorga aflăm că Guvernul României a invitat la eveniment și Guvernul Ungariei. Acesta din urmă a refuzat; „Refuz care face parte din arsenalul diplomatic al celui mai îngust șovinism unguresc”. Răspunsul Budapestei a fost „arogant”. De aceea, Iorga credea că Guvernul de la București avea datoria să nu se „hazardeze cu o invitație unui guvern ale cărui sentimente față de noi ni place a crede că le cunoștea.” „Aroganța aceasta ungurească trebuie să arate și orbilor sentimentele de cari sunt animați vecinii noștri de la Apus în ce privește statele ce-i înconjoară.”¹⁰⁶ (În septembrie 1922, când nu venise încă refuzul Budapestei, circula în București zvonul unei vizite în România a lui Horthy; vizită pe care Nicolae Iorga o saluta.¹⁰⁷) Propaganda ungurească din România și din Ungaria a înregistrat cu maxim

interes poziția obstructionistă a P.N.R față de Încoronarea de la Alba Iulia. Imediat s-a lansat ideea dorințelor regionaliste, autonomiste ale frunțașilor politici ardeleni. Presa din Ungaria, scria Octavian Goga, a înregistrat cu plăcere disensiunile dintre românii transilvăneni și cei din Vechiul Regat: „Recenta atitudine de protestare împotriva Încoronării [...] a umplut de bucurie tabăra lui Horthy”.¹⁰⁸ Aprecierea opoziției P.N.R. a venit în contrast cu *Memoriul* pe care Partidul Maghiar din România – sub semnătura senatorului Jósika Sámuel și a deputatului Sándor József – îl înainta Regelui Ferdinand, anunțând că „ungurii merg la Alba Iulia”. Faptul însemna și o recunoaștere a actului Unirii Transilvaniei cu România. Dar, momentul era folosit pentru o acuză: „Tratatul de Pace de la Paris și dispozițiile Convenției speciale de la Paris în legătură cu Tratatul, recunosc personalitatea de drept public și individualitatea minorității maghiare. Credem și sperăm că noua Constituție va ține seamă de aceste obligații.” Era o interpretare forțată: tratatele ceruseră drepturi egale, ceea ce se introdusese deja în legislația românească. Individualitatea minorităților însemna mai mult, inclusiv teritoriu individual, deci autonomia teritorială. C. Dissescu credea că „Acțiunea maghiarilor și acțiunea naționalilor [P.N.R.] sunt deosebite, dar paralele.” Sensul era același – disoluția Statului Român.¹⁰⁹ Aprecierea se făcea în oficiosul P.N.L. Nicolae Iorga considera *Memoriul* unguresc drept o petiție îndreptată împotriva Hotărârii de la Alba Iulia; refuzând Unirea cu România.¹¹⁰

A fost o greșeală a lui Iuliu Maniu neparticiparea la Încoronarea de la Alba Iulia; ca și neparticiparea la dezbaterile noii Constituții. Dar refuzul era expresia politicianismului, nu a vreunor tendințe regionaliste. O dovedește faptul că, deși anunțase că atunci când va ajunge la putere o să schimbe Constituția, nu a făcut-o; nici nu a deschis problema modificării ei; iar în 1938, când Carol al II-lea a înlocuit-o, cei mai puternici oponenți ai acestui act au fost liderii transilvăneni în frunte cu Iuliu Maniu.¹¹¹ Speranța ungarilor revizioniști într-o manifestare regionalistă a frunțașilor politici români transilvăneni s-a păstrat toată perioada interbelică. În 1928, momentul venirii la Guvern a lui Iuliu Maniu, „s-a produs o explozie de bucurie între maghiari”; așteptau autonomia teritorială pe care partidele ce guvernaseră până atunci le-o refuzaseră.¹¹² Presa din Budapesta avea chiar vedenii: „Ardealul se înarmează împotriva Regatului”; deși nu era vorba decât de faptul că gărzile pompierilor din Transilvania depuseseră jurământ prim-ministrului, nu Regelui, ceea ce ar fi însemnat „separatism”.¹¹³

Pentru a ațâța sperata dorință separatistă a românilor transilvăneni, în toată perioada interbelică presa ungurească sublinia apăsător presupusa superioritate a ardelenilor (acceptau acum că ar fi superiori alături de unguri și românii, numai să fie ardeleni); repeta ideea că aceștia sunt exploatați de „regățeni”; „tot ce este ardelenesc este asuprit de Vechiul Regat” – se scria în „Magyar Szó” din Oradea, la 3 aprilie 1930; aceeași publicație, la 8 martie 1931, titra: *Politicienii din Regat se pregătesc contra drepturilor ardelenilor*.¹¹⁴ Însă, toate speranțele revizionismului unguresc de a vedea o mișcare secesionistă în Transilvania sau de a obține mai mult decât aveau deja de la guvernele Partidul Național-Țărănesc, nu s-au îndeplinit. Cu toate acestea întreaga perioadă interbelică în societatea românească a existat teama de manifestări regionaliste, și în plan politic, la românii transilvăneni.

*

În primii zece ani după Unirea din 1918, care a creat Statul România Mare, a avut loc un amplu proces de *unificare legislativă și de creare a unui sistem de deplină egalitate în drepturi pentru toți cetățenii acestuia*.

În 1918, Poporul român reușise să-și realizeze un Stat unitar național, cuprinzând majoritatea teritoriilor ce-i aparțineau de drept. Au rămas în afara acestui Stat teritorii românești care erau situate departe de trunchiul central al Națiunii Române, mai ales cele din sudul Peninsulei Balcanice, locuite de aromâni; și unele teritorii alăturate care, din interesul Marilor Puteri, au fost date Serbiei, ca Banatul de Vest și Timocul; la Est, în afara graniței a rămas Transisustria. În linia mari, însă, Sistemul Versailles a ratificat hotărârile luate de români în 1918. România Mare avea, astfel, 295 049 km²; o populație de 16,5 milioane locuitori în 1919, care va ajunge, în 1930, la 18 052 896 locuitori, din care 71,9 la sută români și 28,1 la sută minoritari (7,9 la sută unguri și secui). Așadar, România Mare era un stat național unitar.¹¹⁵

Dar, din noul stat făceau parte regiuni care, înainte de Primul Război Mondial se aflaseră în state cu sisteme legislative diferite, cu împărțire administrativ teritorială diferită, cu monede diferite, cu limbă oficială diferită. Toate acestea au impus României Mari un proces de unificare pe aceste planuri, doar astfel statul putând deveni viabil. Pe deasupra, era și problema integrării minorităților naționale. Multe din ele aveau nostalgia vechiului stat căruia-i aparținuseră; nostalgie rămasă la stadiul de amintire istorică pentru unele minorități, ori manifestată printr-o activitate revizionistă de către altele; minoritatea ungurească se înscria în această a doua categorie.

Un întreg sistem legislativ, realizat în deceniul al treilea, a încheiat deplin noul stat. Printre normativele mai importante au fost: Legea Electorală din 1918; Reforma Agrară din 1921; Constituția din 1923; Legea Administrației din 1925; legile privind învățământul din 1924–1928; Legea Cultelor din 1928. Toate s-au reflectat pozitiv și asupra minorităților naționale, instaurând principiul nediscriminării pe bază de criterii etnice.¹¹⁶ Se respectau reglementările privind minoritățile naționale acceptate de România la 9 decembrie 1919.

În ordinea importanței, pe primul loc se afla Constituția adoptată în 1923, aproape unanim considerată ca una democrată. La dezbaterile proiectului au participat și reprezentanții în Parlament ai minorității maghiare, care s-au arătat foarte activi. La 12 martie 1923, vorbea Balázs Ernő, secu. Cataloga șovinismul, bolșevismul, iredentismul ca „boli”, ca „simptome ale unei stări nesănătoase”. Pornind de la ideea că nu trebuia să se facă deosebiri între rase sau între confesiuni în Constituție, ajungea la ideea că se excludeau privilegiile. De aceea, spunea, „nu voi cere privilegii pentru Neamul meu, ci un tratament egal cu toți ceilalți cetățeni ai României Mari. Deopotrivă să se poată folosi de limba lor maternă toți cetățenii acestei Țări în fața instanțelor de orice fel ale Statului; să-și poată dezvolta cultura fără nici o piedică; să se poată ruga lui Dumnezeu după religia sa și conștiința sa; deopotrivă de grele să fie și sarcinile impuse cetățenilor și pedeapsa să lovească deopotrivă pe români, unguri, germani, ruși, bulgari, sârbi, cetățeni ai acestei țări, care au greșit contra legilor sale.” Evident, avea dreptate. După aceste enunțuri cu totul justificate, Balázs Ernő se aventura într-o prezentare fantezistă a raporturilor dintre români și secu. Populația secuilor „nu știe de deosebiri de rasă sau de religie și trăiește în cea mai frumoasă armonie și prietenie cu cei de altă națiune și altă religie, muncind liniștit și sârguincios pentru buna stare a familiei sale; își plătește conștiințios dările către stat, fără să murmure [...]; execută cinstit ordinele drepte ale autorităților; e un neam de oameni care *habar n-are de iredentism* [subl. n.], despre care nici nu știe ce e.” Dacă li se vor asigura drepturi egale cu ale românilor, „nu va avea România Mare cetățeni mai credincioși, mai buni, mai dezinteresați decât ei.”¹¹⁷

Textul Constituției putea da satisfacție oricărui ungur de bună credință. Mai multe articole le asigurau un statut pe deplin mulțumitor. În articolul 5 se preciza: „Românii, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau de religie, se bucură de libertatea conștiinței, de libertatea învățământului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor, de libertatea de asociere și de toate libertățile

și drepturile stabilite prin lege.” Articolul 7: „Deosebirea de credințe religioase și confesiuni, de origine etnică și de limbă, nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturi civile și politice și a le exercita.” Articolul 8: „Toți românii, fără deosebire etnică, de limbă sau de religie, sunt egali înaintea legii și datori a contribui fără deosebire la dările și sarcinile publice.” Era, așadar, o Constituție pe deplin mulțumitoare pentru minoritățile naționale.¹¹⁸

Și celelalte legi care defineau Statul unitar român aveau un caracter democrat de necontestat. Însă, toate au trezit proteste din partea unor reprezentanți ai ungarilor din România. Cele mai multe au fost generate de Reforma Agrară din 1921. Aceasta lua o parte a pământurilor grofilor unguri, așa cum lua și o parte a pământurilor moșierilor români. Ca în toată țara, și în Transilvania pământul expropriat nu a fost împărțit pe criterii etnice; au fost împrăștiți țărani români, unguri, germani etc. S-a ținut seamă de originalitățile diferitelor regiuni în privința proprietății agrare. De aceea, pentru Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș s-a dat o lege specială, la 23 iulie 1921. Se anunța a fi în conformitate cu Rezoluția Adunării Naționale de la Alba Iulia, din 1918, și cu Decretul Lege nr. 3911 din 1919 al Marelui Sfat Național – care instituisse dreptul statului de expropriere pentru cauză de utilitate publică. Era prezentat motivul principal al Reformei Agrare: „Pentru a spori și completa proprietățile rurale țărănești, precum și izlaurile și pădurile comunale rurale.” Așadar, textul se referea la țărani, fără a face deosebire etnică între ei. În Transilvania, mari nemulțumiri a trezit articolul 6, care prevedea exproprierea în întregime a proprietăților rurale aparținând persoanelor juridice de interes public, precum biserici, mănăstiri, universități, corporații etc. Se exceptau pământurile cultivabile ale parohiilor, în limită de 32 jugăre; de asemenea, se lăsau mănăstirilor, episcopiilor și mitropoliilor între 30 și 200 jugăre. Mari dispute va trezi articolul 9, alineatul C, care-i definea pe absenteiști: „Acela care, de la 1 decembrie 1918 până la depunerea Legii de față a lipsit din țară, fără a avea vreo însărcinare oficială în străinătate.” Absenteiștilor li se lăsau câte 50 jugăre. În general, exproprierea proprietarilor particulari se făcea până la 500 jugăre, în funcție de numărul țăranilor cu drept de împrăștiere putând coborî până la 50 jugăre. Pământul astfel expropriat era parcelat și vândut țăranilor. (art. 91) Ordinea împrăștiării era fixată prin articolul 92: mobilizații în război, văduvele și invalizii de război, mobilizații din ordinul Consiliului Dirigent, capii de familie.¹¹⁹

Nemulțumiți de prevederile Legii erau în primul rând marii proprietari unguri, în special cei care optaseră pentru cetățenia ungară. Erau în total 367. Acțiunea lor împotriva României se va întinde pe zece ani, fiind cunoscută sub numele de *procesul optanților unguri*.

Având în vedere proporția numerică a grupurilor etnice din Transilvania și proprietățile deținute de acestea înainte de Reforma Agrară, împrumutarea s-a făcut echitabil: 317 833 familii românești, 46 069 ungurești, 24 815 germane.¹²⁰ Cu toate acestea, la doar două săptămâni de la adoptarea Reformei Agrare a venit o reacție organizată împotriva ei. La 4 august 1921 se forma Uniunea Maghiară; chiar în adunarea de constituire se adopta o Moțiune în privința Reformei Agrare; va fi însușită, la 22 mai 1923, și de Partidul Maghiar. Uniunea se proclama pretențios „singurul și deplin îndreptățitul reprezentant al maghiarimii din România”. Se cerea modificarea Legii care a fost adoptată „fără ascultarea a două milioane de maghiari”. Era exploatată și atitudinea politicianistă a Partidului Național Român, care se opusese. Uniunea considera că Reforma Agrară nu conferea „o rezolvare liniștitoare” în domeniul agricol în Transilvania pentru maghiari. De aceea, anunța că va lupta pentru revizuirea ei, și că face, în fața „posterității, o contestație solemnă”.¹²¹

Reforma administrativă și legile privind diversele categorii de învățământ au trezit, de asemenea, vii proteste. Direcția Poliției și Siguranței Generale, în urma rapoartelor ce le primise de la organisme sale din Transilvania, constata, la 30 iunie 1925, că presa maghiară comenta „cu multă violență și patimă” noile reglementări legislative. „Keleti Ujság” („Ziarul de Est”) din Cluj considera Reforma administrativă ca „cea mai reacționară lege”, pentru că „pe noi, ungurii, ne forțează să credem că oricare ar fi atitudinea noastră, noi tot suntem socotiți ca dușmani ai acestui Stat. Reforma administrativă ne răpește drepturile, pe care nu le-am cerut, ci le-am moștenit de secole. [...] Suntem în așteptarea dreptății.” Era, evident, o formulă de maximă aroganță, asemănătoare cu cele folosite de Apponyi Albert la Paris în 1920; se cerea păstrarea privilegiilor pe care ungurii le avuseseră secole de-a rândul în Transilvania, menținerea în subordinea lor a românilor. La rândul său, „Brassói Lapok” („Ziarul Brașovean”) scria că „Guvernul tinde la deznaționalizarea maghiarilor. [...] Drepturile consacrate de tratatele de pace și dreptatea istorică, în ce privește reprezentarea maghiarilor în administrația țării, au fost răpite printr-o lege crudă și în contradicție cu toate principiile umanității.” Tot atunci se cristaliza și legislația în învățământ, considerată „un pericol”

pentru limba maghiară – întrucât consacra ca obligatorie studierea în școli a Limbii Române, a Istoriei Românilor, a Geografiei României.¹²²

În ceea ce privește limbile minorităților, se refuza interpretarea corectă a mențiunilor privind subiectul respectiv incluse în Tratatul cu Austria din 1919, semnat de România la 9 decembrie 1919, în articolul 10: „În materie de învățământ public, Guvernul Român va acorda în orașele și districtele unde locuiește o populație considerabilă de supuși români de altă limbă decât cea română, înlesniri menite a asigura că în școlile primare, copiii acelor supuși români vor fi instruiți în propria lor limbă. *Această stipulațiune nu va împiedica Guvernul Român de a face obligatorie predarea limbii române în zisele școli.* [subl. n.]¹²³ Statisticile vremii, indiscutabile ca probitate științifică, demonstrează faptul că plângerile ungurești erau mincinoase. Concluzia ce se poate desprinde ușor din acestea este că România a asigurat pe deplin dreptul minoritarilor unguri de a avea școli cu predare în limba lor maternă; numărul școlilor era mai mare decât ponderea lor în ansamblul populației Transilvaniei. Un document guvernamental din septembrie 1925 este edificator. Totalul populației Transilvaniei era, în acel moment, de 5 114 124 locuitori; din care erau români 56,3%, iar unguri și secuici 24,5 la sută. Din totalul de 5 788 școli primare, cu limba de predare maghiară erau 1 668, adică 28,83 la sută – deci, peste procentajul ungarilor și secuicilor ca locuitori. Edificator este și tabloul cu unele categorii de școli. Deși românii erau cu 32 la sută mai mulți decât ungurii, la unele categorii numărul școlilor ungurești era chiar mai mare: școlile civile erau 66 ungurești și 44 românești; liceele erau pentru ambele etnii câte 40; școlile comerciale erau pentru unguri 15, iar pentru români 10; școlile normale erau 19 ungurești și 22 românești.¹²⁴ Protestul avea, evident, în spate dorința de a menține situația în învățământul transilvănean de până în 1918, când deși raportul demografic în Transilvania era același, raportul între instituțiile școlare era dezastruos defavorabil românilor. Comparația cu anul 1918 indică și alt lucru: numărul școlilor cu predare în limba maghiară a rămas același, la unele categorii chiar a crescut; s-a mărit, însă, și numărul școlilor cu predare în limba română, pentru a acoperi și necesitățile populației majoritare. Concluzia este aceea că ungurii nu erau supărați de numărul școlilor lor, pentru că acestea chiar crescuse, ci erau supărați pentru că se asigura și dreptul la învățătură în limba maternă a românilor.

În România se introdusese, în diverse acte legislative, teza instruirii în limba maternă. La început fusese Ordinul Ministerului Instrucțiunii

nr. 19422 din 1920 (17 iulie). Revizoratul școlar al județului Mureș-Turda, la 4 august 1920, îl aducea la cunoștința comunelor, motivându-l: „1. România socotind învățământul public ca o afacere de stat, este hotărâtă să se îngrijească de educația și instrucția primară a cetățenilor *în limba lor maternă* [subl. n.] 2. În conformitate cu acest principiu, Ministerul Instrucțiunii Publice, încă la începutul anului școlar 1919–1920, a deschis la toate școlile de stat [...] clase paralele pentru elevi maghiari, nemți și ruteni, cu învățători de aceeași naționalitate, care au făcut instrucție în limba maternă a elevilor. 3. Aceleași dispoziții le va aplica și în viitor, cu adaosul că se vor numi învățători de naționalitatea elevilor într-un număr corespunzător fiecărei localități, se vor tipări cărțile necesare și se va asigura educația lor religioasă-morală prin catiheți proprii.” Avea și o precizare fermă: „Statul realizează principiul învățământului național pentru toate minoritățile considerabile, în cadrele școlii de Stat, lucru care li s-a refuzat românilor în cadrele Statului ungar. Acest învățământ va fi cu totul gratuit.”¹²⁴

S-au luat măsuri pentru facilitarea integrării minoritarilor în România Mare, începând cu învățământul. Au fost asigurate condiții pentru ca învățătorii și profesorii minoritari, cărora Legea le impunea predarea Limbii Române, Istoria Românilor și Geografia României, în limba română, să cunoască bine limba oficială. Încă din 1921 s-a început să se rezolve această problemă în cadrul unor școli de vară, după modelul instituit de Nicolae Iorga la Vălenii de Munte. În vara lui 1921, o astfel de școală a funcționat la Craiova. În 1922 se vor înființa mai multe centre, putând școlariza până la 2 000 învățători și profesori minoritari.¹²⁵

Așadar, Statul asigura învățământul în limba maternă și într-un număr suficient de școli. Cu toate acestea, pe tema învățământului ungarilor erau permanent incitați, autoritățile Statului fiind acuzate de încercarea de deznaționalizare prin școală. Uneori, lipsa de temei a acestei acuzații era recunoscută chiar din interiorul lumii maghiare. După unele reglementări în privința învățământului primar din 1923 – date de ministrul Instrucțiunii în Guvernul I.I.C. Brătianu, Constantin Angelescu – publicația în limba maghiară „Glasul Minorităților” prezenta, în octombrie 1923, o sinteză a reacțiilor pozitive.¹²⁶ „Keleti Ujság” din Cluj afirmase că noua ordonanță școlară, „în opoziție cu zvonul sinistru” răspândit în mijlocul ungarilor, „înseamnă o considerare a limbii de predare a minorităților și o considerare a corpului didactic. Sunt în ea semne pozitive [...]. Ordonanța negreșit a produs o ușurare.” Publicația clujeană credea, însă, că mai erau multe de îndreptat.

Alt ziar maghiar din Cluj, „Ellenzék” („Opoziția”), în schimb, credea că Ordonanța „nici pe departe nu înseamnă rezolvarea problemei școlare”: se rezolvaseră numai probleme de detaliu. Guvernul nu oferise, credea ziarul, „garanții suficiente” în problema învățământului confesional, pentru care se cerea ajutor din partea Statului. „Erdélyi Hirlap” („Gazeta Ardeleană”), Arad, credea că noua reglementare a învățământului primar și secundar aducea „oarecare ușurare”, deși în legile din Ungaria sunt „dipoziții mult mai liberale”. Uita să adauge că legile din Ungaria aveau asemenea dispoziții liberale, dar nu erau aplicate. „Temesvári Hirlap” („Gazeta Timișană”) scria că „a învins înțelegerea reală și demnă [...], a învins dreptatea”. Alte publicații se arătau profund nemulțumite. Între ele „Brassói Lapok”, care scria cu o reavoință evidentă: „Guvernul din București a prins mai strâns ștreangul pe care l-a aruncat în jurul învățământului maghiar”.

Nota generală pentru felul cum erau permise reglementările în domeniul învățământului este reprezentată de nemulțumiri și proteste. Orice decizie a Guvernului sau a Parlamentului era urmată de proteste și acuze de deznaționalizare. La Adunarea Partidului Maghiar din 14 decembrie 1924 – având ca temă centrală învățământul în limba maghiară –, s-au auzit afirmații dramatice, dar total necorespunzătoare realității. O Moțiune votată cerea parlamentarilor unguri să înainteze „protestul cel mai categoric al întregii minorități maghiare față de măsurile discriminatorii ale Guvernului îndreptate spre suprimarea celor mai sacre drepturi ale sale”, în primul rând în domeniul școlar; se cerea afirmarea dreptului învățământului minoritar.¹²⁷ Cu toate că acest drept era menționat explicit și repetat în legi, și era aplicat în practică, pentru unguri realizându-se chiar o „discriminare pozitivă”. Ungurii nu aveau de ce să fie nemulțumiți nu doar în învățământul de Stat, ci și în cel particular, în care aveau tradițional foarte multe instituții. În Legea privind învățământul particular din 22 decembrie 1925, se preciza că „Limba de predare în școlile particulare frecventate de elevi a căror limbă maternă este alta decât a Statului, se va stabili de susținătorii școlii.”¹²⁸

Permanentele proteste venite din lumea maghiară după orice reglementare într-un domeniu sau în altul urmăreau întreținerea unei atmosfere tensionate și subliniau dorința unei enclavizări a zonelor cu pondere ungurească importantă, zone care să fie izolate de Statul român, astfel încât românii de aici să nu mai poată trăi decât dacă se maghiarizează. Țelul enclavizării răzbătea adesea în cererile exprimate în public. La Adunarea Partidului Maghiar din 14 decembrie 1924 s-a cerut ferm: „În ținuturile locuite de

maghiari să fie angajați *numai* [subl. n.] judecători și funcționari care vorbesc și limba maghiară.”¹²⁹

În domeniul electoral, o reglementare definitivă a fost în ultima lună a guvernării liberale, martie 1926. Noua Lege era deplin mulțumitoare pentru ungurii din România. Se reluau principiile totalei egalități fixate prin Constituția din 1923. La capitolul senatori de drept intrau și capii confesiunilor recunoscute de Stat; așadar, și trei maghiari. Legea cuprindea și o „discriminare pozitivă” pentru unguri, în articolul 91; aici se preciza că dacă grupările politice minoritare la nivelul țării nu îndeplineau pragul electoral de 2%, dar au obținut în unele circumscripții majoritatea absolută a voturilor „ele vor dobândi în acele circumscripții un număr de mandate proporțional cu procentul de voturi ce au”.¹³⁰

Disputele în jurul reglementării cadrului legal privind funcționarea confesiunilor religioase s-au întins pe mulți ani și au fost agitate. De aceea, Legea Cultelor a fost adoptată abia în aprilie 1928. Legea garanta tuturor cultelor „o deopotrivă libertate și protecțiune, întrucât exercițiul lor nu atinge ordinea publică, bunele moravuri și legile sale de organizare” Conform articolului 2, împiedicarea exercitării cultului religioas era pedepsită. În articolul 3 se preciza că exercitarea drepturilor civile și politice nu putea fi împiedicată de apartenența la un cult sau altul; iar obligațiile față de stat erau aceleași indiferent de credința religioasă. Prin articolul 5, se interzicea constrângerea participării la serviciul religios al unui anumit cult. Organizarea politică pe bază confesională era interzisă în articolul 6. De asemenea, se interzicea (articolul 7) dependența cultelor de vreo autoritate din străinătate; dar, se admitea excepția legăturilor „impuse de principiile dogmatice și juridice-canonice”. Articolul era evident scris pentru catolici și greco-catolici, care-și păstrau dependența față de Papă, cu consecințe negative pentru România interbelică. În articolul 9 era o prevedere des încălcată: toate ajutoarele materiale trimise din străinătate cultelor din România trebuiau aduse la cunoștința Guvernului. Mai ales cultele maghiare vor primi subsidii din străintate, folosite majoritar pentru susținerea propagandei revizioniste și nedeclarate autorităților. La articolul 14 se menționa dreptul cultelor de a înființa instituții culturale și de binefacere.

În ansamblu, Legea Cultelor avea un caracter democrat, conservând o situație nediscriminatorie existentă de la formarea României Mari. În anii anteriori, pentru a răspunde memoriilor acuzatoare înaintate de unguri Societății Națiunilor, în mai multe rânduri autoritățile românești au alcătuit

materiale cu date amănunțite privind situația cultelor din România. Aceste date indicau ca nefondate acuzele. Unul dintre ele, datat decembrie 1925, purta titulatura *Politica Guvernului României față de confesiunile minoritare*. Se menționa numărul credincioșilor pentru fiecare confesiune și parohiile deținute. Astfel, ungurii aparținând Biserici Reformate erau în număr de 700 000 repartizați în 800 parohii; aveau o episcopie la Cluj. Cei din Biserica Unitariană erau 75 374, cu 112 parohii și o episcopie la Cluj. Iar în Biserica Romano-Catolică erau 984 154, având 495 parohii și 4 episcopii (Timișoara, Alba Iulia, Oradea, Satu Mare). Menționând situația generală a acestora, documentarul concluziona: „Nu numai că Statul Român nu s-a atins de caracterul etnic al acestor biserici, dar, din contră, el le-a asigurat existența înscriind în buget sumele necesare întreținerii lor.”¹³¹ Această practică anterioară, a întreținerii materiale a cultelor, va fi reconființată prin Legea din 1928, în articolele 31 și 32: Statul dădea ajutoare materiale cultelor și plătea clerul. Legătura cu Statul român mai era consemnată și în articolul 27: șefii cultelor (mitropoliți, episcopi, superintendent) își puteau exercita funcția doar cu aprobarea Regelui, în fața căruia depuneau un jurământ de credință. Din întreaga Lege a Cultelor, cel mai des încălcat va fi articolul 18, care prevedea obligativitatea cultelor de a face servicii religioase la solemnitățile naționale și la cele ale Familiei Regale. Încălcarea acestei prevederi se dorea a fi interpretată ca o nerecunoaștere a României Mari, încadrându-se în politica generală revizionistă.

„Discriminarea pozitivă” din lege în ceea ce-i privește pe catolici a dus la vicierea relațiilor acestora cu Statul român, în nerespectarea unor cerințe ale acestuia fiind invocată dependența de Sfântul Scaun, care adesea avea interese neconforme cu cele românești. Pentru a întări statutul special al catolicilor, Papalitatea a făcut presiuni majore pentru încheierea unui concordat – în primul rând asupra Regelui Ferdinand, care bolnav grav și doritor să se împace cu catolicismul al cărui adept era, a cerut Guvernului Averescu să accepte pretențiile Papei. La 10 mai 1927 se va semna, la Roma, Concordatul, de către cardinalul Pietro Gasparri și ministrul Vasile Goldiș. Ratificarea se va face în mai 1929, în timpul Guvernului Partidului Național-Țărănesc; deloc întâmplător, întrucât mulți dintre liderii partidului respectiv, în frunte cu președintele acestuia Iuliu Maniu, erau greco-catolici. Articolul IV al Concordatului stabilea dependența „în materie spirituală și afaceri bisericești” a catolicilor și greco-catolicilor de Sfântul Scaun. Cel mai mult va fi exploatat în detrimentul Statului român articolul IX, în care se recunoștea deplina

proprietate a Bisericii Catolice asupra bunurilor sale, proprietate garantată de stat. În mai 1932, la Roma, se va încheia o convenție între România și Sfântul Scaun, conform căreia – prin încălcarea Tratatului de la Trianon – bunurile vechiului Status Romano-Catolic reveneau Bisericii Catolice Maghiare din Transilvania; din acel moment, li s-au aplicat prevederile articolului IX din Concordat.¹³²

Pe ansamblu, bunăvoința guvernelor României de a introduce în legislație toate drepturile democratice la care aveau dreptul minoritățile, conform normelor internaționale, era pe deplin dovedită. S-a încercat și un proces de armonizare cu legislația în domeniu existentă în alte țări. Ca urmare, Guvernul Liberal înființa, în 1927, o Comisie specială pentru studiul problemei minorităților, condusă de subsecretarul del Stat la Ministerul de Interne, Gheorghe Tătărescu. În 1929, Guvernul P.N.Ț., având intenția de a elabora o Lege a Minorităților, l-a trimis pe Ghiță Pop în străinătate, pentru a se documenta din legislația altor țări. Iar în Guvernul condus de Nicolae Iorga au fost aduși și reprezentanți ai minorităților naționale: la nou înființatul Subsecretariat de Stat al Minorităților Naționale sasul Rudolf Brandsch, iar în postul de consilier guvernamental ungurul Bitay Árpád. (Partidul Maghiar a criticat cele două numiri; Brandsch era acuzat că s-a manifestat „ca un dușman” al ungarilor, iar Bitay nu era agreat pentru că se pronunțase pentru înțelegerea româno-maghiară, participând constant la edițiile Universității Populare „Nicolae Iorga”. Iorga replicase: „Iubesc minoritățile, dar nu pot primi în Guvernul meu decât pe un minoritar care a dovedit că iubește România și Poporul Român”).¹³³

În anii în care s-a realizat unificarea deplină a României Mari, fiecare măsură legislativă era întâmpinată fie cu rețineră, cum s-a făcut în cazul Constituției, fie cu o opoziție fermă, ca în cazul Reformei Agrare. Era evident, însă, că deasupra acestor atitudini de rețineră sau de opoziție stătea aspirația spre împiedicarea sau cel puțin frânarea procesului închegării depline a României Mari. Atitudinile respective, adesea manifestate zgomotos – prin proteste „solemne” sau lamentări teatrale – au indus o stare de permanentă neliniște și înverșunare în rândul ungarilor din România, mulți ajungând a crede că sistemul legislativ ce și-l crea România Mare era îndreptat împotriva lor. Bineînțeles, această credință s-a format și datorită greutății de a trece de la conștiința de stăpâni ai Transilvaniei, de la conștiința superiorității față de români, la un statut de egalitate cu aceștia. În plan internațional, a fost montat un sistem de incriminări prin presă și de plângeri la Societatea Națiunilor. În

rândul populației românești, permanenta opoziție a ungarilor față de legile evident democratice, a întărit suspiciunea la adresa atitudinii minoritarilor respectivi față de România Mare; ideea unei posibile înțelegeri devenea tot mai utopică.

*

Viața politică. Unificarea legislativă și crearea unui cadru general democrat, de deplină egalitate în drepturi a tuturor cetățenilor României Mari, a influențat și viața politică. Minoritățile naționale au fost chemate să participe la viața societății românești și în acest plan. Unele se vor încadra sincer, altele nu. Ungurii au făcut parte din a doua categorie; cu toate că au exploatat la maximum posibilitățile de afirmare date de participarea la lupta politică, au rămas permanent pe poziția de contestare a însăși dreptului la existență al României Mari. Nu vor renunța niciodată la țelul revizionist. Dar, antrenarea în lupta politică însemna, implicit, recunoașterea Statului român în forma în care exista el la momentul respectiv, incluzând și Transilvania. În balanță era posibilitatea ca, prin lupta politică să se obțină satisfacerea unora din cererile punctuale, pe diverse domenii, ale ungarilor; să se vegheze, din interiorul sistemului politic, asupra reglementărilor legislative propuse și să le influențeze; să manevreze în direcția atragerii unor forțe politice românești spre acceptarea dezideratelor ungarilor, folosindu-se de rivalitatea dintre aceste forțe politice și de excesiva lor dorință de a ajunge la putere prin obținerea susținerii politice de oriunde, chiar dacă în schimbul acestei susțineri ar trebui să promită și lucruri care nu ar fi în concordanță cu interesul național românesc.

La primele alegeri parlamentare – din 1919 și 1920 – au intrat în Parlament doar reprezentanți izolați ai ungarilor și secuilor din România. Unii afirmau că au în spate formațiuni politice; erau, în realitate, doar înjghebări momentane, de interes electoral imediat, organizarea adevăratelor partide începând mai târziu. În 1919–1920 a existat o dispută intensă în lumea maghiară cu privire la participarea la viața politică a României. Magnații unguri, care prin tradiție erau și reprezentanții principali în plan politic ai ungarilor din Transilvania, au adoptat inițial o atitudine de respingere fermă, participarea însemnând renunțarea, măcar ca imagine formală, la revizionism. Refuzul magnaților de a intra în viața politică, pe o chestiune de principiu, i-a favorizat pe unii politicieni unguri de mâna a doua, care au ocupat locul gol lăsat astfel. Bineînțeles, aceștia din urmă au anunțat că acțiunea lor, însemnând și o recunoaștere a României

Mari, se face în interesul întregii populații ungurești – ceea ce reprezenta un adevăr, dar numai o parte din el: se adăuga dorința lor de afirmare, prin specularea momentului prielnic.

Între cele două tabere s-a declanșat o vie dispută prin presă. Cel mai interesant din articolele apărute pe această temă – participarea la viața politică sau boicot al acesteia – a fost publicat în „Új Világ” („Lumea Nouă”), Cluj¹³⁴, sub titlul *Erdélyi magyar politika* (*Politica maghiară din Transilvania*), având semnătura lui Lengyel Béla. Autorul era adeptul taberei activiste. „I-am chemat – scria el – și i-am invitat la timpul convenit pe foștii conducători politici maghiari, să clădim împreună puntea de bună înțelegere între noi și români. Batjocură, înjurături și bănuieli au fost răsplata pentru noi, iar pentru Poporul Unguresc îndemnarea la rezistență. [...] S-a format Partidul Rezistenței, sub conducerea politicianilor vechi și Partidul Bunei Înțelegeri sub conducerea noastră. [...] Mărturisesc sincer că mi-e silă citind articolele anonime împotriva deputaților maghiari, [...], lansate din partea magnaților Ardealului. Le reproșează și-i fac responsabili pentru pagubele pricinuite Poporului maghiar prin pasivitatea lor. Au făcut ceva pentru binele Poporului maghiar? I-am chemat, dar totdeauna ne-au refuzat.” Cei care doreau buna înțelegere cu românii erau aspru criticați în purtătorul de cuvânt al magnaților, „Az Újság” („Informația”) – caracterizat ca o „carte neagră”. Lengyel Béla scria: „Avem informații sigure că magnații unguri și politicianii lor voiesc a adopta politica de bună înțelegere propusă de ziarul „Új Világ», dar pe noi ne-ar da afară. [...], Știm ce-i doare pe magnați: buzunarele, Reforma Agrară, care trebuie oprită și trebuie pactizat cu boierii, în dauna democrației. [...] Dacă acești domni voiesc să facă un partid, să spună pe față; *Ne alipim la România Mare* și programul ne e acesta. [...] Să-și aducă aminte, însă, că lumea veche a trecut. [...] Vom sta la pândă, să nu reapară iarăși politica veche maghiară de magnați și de grofi, care consideră poporul ca pe o mașinărie care votează numai, și apoi îi dă cu piciorul.”

În primul Parlament al României Mari, ales în noiembrie 1919, au intrat mai mulți reprezentanți ai secuilor, aflați în tabăra moderată, aparent opusă revizioniştilor. Vor face declarații de fidelitate către România Mare, primite cu mare satisfacție de parlamentarii români, care le considerau sincere și credeau că exprimă poziția majorității ungarilor. Primul a ieșit la tribuna Camerei Deputaților, la 19 februarie 1920, baronul Fáy József, deputat al secuilor. Cuvântarea sa a apărut în presa română sub titlul *Declarația secuilor în Cameră*.¹³⁵ Dădea asigurări privind loialitatea secuilor față de România

Mare. Ziarele românești se arătau încântate: „A fost un moment înălțător clipa când deputatul secui a identificat istoricește Poporul său cu Poporul nostru. [...] Poporul Secuiesc nu trăiește la Budapesta, ci în Transilvania și acest Popor a vorbit clar în Parlamentul României. Declarația parlamentarului secui trebuie să fie un învățământ pentru toate naționalitățile conlocuitoare aflate sub autoritatea Statului român.”¹³⁶ A urmat declarația în același sens a senatorului Trupel Victor, la 2 martie 1920, și aceea a deputatului Maurer Béla Adalbert de Ürmös, la 4 martie 1920. Acesta din urmă anunța că reprezintă și un Partid Unit Secuiesc și Democrat Maghiar; se recomanda cu vădită mândrie, ca descendent al unei „familii vechi maghiare din Transilvania, care a avut un rol însemnat în viața politică a Ardealului”. Mulți membri ai ei au deținut funcții înalte, din care s-au arătat umani față de români; ca urmare, „Poporul românesc totdeauna a manifestat cel mai sincer respect și alipire față de această familie.” Maurer Béla declara că datorită simpatiei sale față de români, a fost atacat „de presa maghiară șovinistă”. Dădea și un amănunt istoric, care credea că i-a determinat apropierea față de români: se născuse în castelul Buia, pe care Adunarea Țării de la Alba Iulia i-l dăruise lui Mihai Viteazul la 28 martie 1598. Îi acuza pe vechii politicieni maghiari că determinaseră refuzul unor funcționari maghiari de a presta jurământul de credință către România Mare; și că au criticat participarea la alegerile parlamentare a unor reprezentanți ai secuilor. Maurer contesta pretenția magnaților unguri de a-i reprezenta ei pe secui, deși erau „fără legătură de rudenie, de sânge, de identitate a rasei cu acest popor”. Își încheia declarația cu o afirmație fermă: „Scopul principal al politicii noastre este, pe de o parte, ca, pe lângă menținerea intereselor noastre naționale, să căutăm o armonie cu Națiunea română, pe de altă parte, ca eliberând Poporul secuiesc și maghiar din Ardeal de sub influența concetățenilor șoviniști maghiari, de conducătorii lor vechi și de seducătorii lor de astăzi, să-i transformăm și educăm de cetățeni cinstiți ai României Mari.”¹³⁷ Oficiosul Consiliului Dirigent și al Partidului Național Român, „Patria”, comenta: În timp ce la tribuna Parlamentului României se auzeau asemenea declarații corecte de loialitate față de România Mare, acțiunea revizionistă a Budapestei continua cu înverșunare. Apponyi își arăta antiromânismul la Conferința de Pace; episcopii unguri din Transilvania prezentau Conferinței de Pace „un memoriu veninos în contra valahilor, contra «barbarilor», care ar fi săvârșit crime sângeroase, ar fi schingiuit și ucis bieții maghiari din Ardeal, cari abia își mai trag sufletul sub călcâiul românesc.”¹³⁸

Cei mai mulți reprezentanți ai secuilor în Parlamentul de la București, în 1919–1920, nu fuseseră aleși în mod real; ei au beneficiat de o prevedere electorală din Transilvania momentului respectiv, conform căreia cei care nu aveau contracandidați, primeau automat mandatul. Fáy József dovedise a fi oportunist: ca să-și păstreze postul în Parlament, la alegerile din mai 1920 se apropiase de Octavian Goga – desprins din Partidul Național Român, și alăturat Partidului Poporului care era la Guvern din 13 martie 1920; cu acesta va încheia un „acord româno-maghiar”.¹³⁹ Prevederea acordării mandatului de parlamentar din oficiu îi defavoriza pe românii din județele majoritar secuiești. Între ei și Ghiță Pop. În alegerile din mai 1920, acesta își depusese candidatura, „la chemarea alegătorilor din ținutul meu natal, Trei Scaune, circumscripția Târgu Secuiesc”. Constata, însă – într-o scrisoare către Nicolae Iorga, din 6 iunie 1920 – că „a fost o naivitate să cred că acel ținut a fost anexat la România Mare odată cu restul Ardealului. Un birou electoral, compus exclusiv din unguri, mi-a înlăturat candidatura, invocând ca pretext propria lui neglijență în pregătirea operațiunilor electorale. El a uzat de acest cinism spre a asigura candidatura unică a unui ungur, Fekete.” Ghiță Pop acuza o înțelegere antiromânească între Guvernul Alexandru Averescu și reprezentanți ai secuilor.¹⁴⁰

Tratatul de la Trianon, stabilizarea definitivă a României Mari, procesul legislativ care a asigurat o unificare reală și un regim de egalitate în drepturi greu de contestat, îi vor obliga și pe magnații unguri, care nu voiau să rămână izolați, să se antreneze în viața politică a Statului din care acum făceau parte indiscutabil. Astfel a început procesul cristalizării unor partide ungurești reale, care vor înlocui micile înjghebări făcute anterior. Cum un partid politic putea activa doar dacă recunoștea Statul român și legile lui, s-a creat impresia că cei care au înființat astfel de organisme au renunțat la revizionism. În realitate, teza revizionistă doar nu mai era afirmată în statutele formațiilor respective; însă majoritatea oamenilor politici unguri au vizat în continuare refacerea Ungariei Milenare.

S-a simțit nevoia formării unor partide politice puternice, sau a unui singur dominator, pentru ca interesele ungarilor să fie susținute eficient în cadrul procesului legislativ și, de asemenea, pentru ca reprezentanții ungarilor în Parlament să formeze un grup unitar, destul de puternic pentru a fi atractiv în luptele duse între partidele politice românești; acestea, în dorința lor de a avea o bază parlamentară cât mai mare, puteau fi șantajate ca să accepte unele dintre cererile parlamentarilor unguri. Se urmărea și restrângerea efectelor

considerate negative ale unora dintre legile adoptate după 1920. Putem vedea ușor legătura dintre Reforma Agrară din 1921 și apariția a două formațiuni politice ungurești: Partidul Popular Maghiar și Uniunea Maghiarilor din România. Partidul Popular Maghiar s-a înființat la 5 iunie 1921. Avea ca președinte pe Albrecht Lajos și ca secretar pe Kós Károly, cel din urmă fiind autor, alături de Zágonyi István și Pál Árpád, a manifestului politic *Glásul care strigă* din 22 ianuarie 1921. Uniunea Maghiarilor din România fusese creată în cadrul unei adunări la Cluj, pe 4 august 1921. Avea ca președinte pe Jósika Sámuel. Se proclama a fi „a tuturor maghiarilor din România”, ceea ce era de nedemonstrat și suna și pretențios. Conducerea Uniunii Maghiarilor își anunța constituirea prefectului de Cluj la 27 septembrie 1921, cerând aprobarea pentru funcționare. Prefectura aproba, dar cerea Statutele noului organism politic, pentru a verifica concordanța acestora cu legile în vigoare. La 28 noiembrie 1921, însuși ministrul de Interne, Constantin Argetoianu (în Guvernul Averescu) își dădea aprobarea.¹⁴¹ S-au urmat, apoi, pașii legali. La 21 ianuarie 1922, Direcția Generală a Propagandei și Presei din Ministerul de Interne se adresa Uniunii Maghiarilor: îi restituia Statutele, cerând doar modificarea articolului 3; pe adresa guvernamentală se află mențiunea: „După legile maghiare: o asemenea asociație nu ar putea exista nici o clipă. Politica Statului Român, însă, este însuflețită de un spirit mult mai liberal față de cetățenii de altă naționalitate. Cuprinși în granițele noastre firești, noi dorim sincer o frățescă conviețuire cu toți conlocuitorii noștri, indiferent de graiul și de religia lor, colaborând armonios în cuget și sentimente pentru propășirea Patriei comune. Sperăm că în același scop își va îndrepta activitatea și Uniunea Maghiarilor. Ca și toți cetățenii statului nostru se pot constitui în partid politic ori asociație culturală; dar nu se poate îngădui nimănui, fără nici o excepție, ca sub masca unor pretinse partide sau asociații, să ascundă alcătuirii cari nu ar cadra cu ideea de suveranitate a Statului.”¹⁴²

Cum autoritățile române au ridicat în continuare obiecții cu privire la unele prevederi ale Statutelor Uniunii Maghiarilor, adepții ei vor înființa, la 5 august 1921, la Cluj, altă formațiune – Partidul Național Maghiar, având ca președinte pe Emil Grandpiérre. (Aparținea unei familii franco-elvețiene maghiarizată în sec. XIX.) Iar la 28 decembrie 1922, Partidul Național Maghiar va fuziona cu Partidul Popular Maghiar, rezultând Partidul Maghiar condus de Jósika Sámuel; Grandpiérre Emil era vicepreședinte. Astfel s-a limpezit procesul de organizare politică a ungarilor din România. În cea mai mare parte, conducerea Partidului Maghiar era în mâna reprezentanților

nobilimii ungurești din România, deci avea un puternic și evident caracter de dreapta. Magnații învinseseră forțele democratice.

În octombrie 1923, Siguranța Oradea aprecia că Partidul Popular Maghiar avusese multe elemente democratice. Dar a fost obligat să fuzioneze „cu organizația șovină a baronului Jósika, Partidul Maghiar”, în conducerea căruia ajunseseră doar doi democrați: Pál Árpád și Kecskeméti Sándor. Noul partid creat prin fuziune dispunea de ziarele „Ellenzék” și „Ujság” din Cluj, precum și de „Brassói Lapok”.¹⁴³

Chiar în primul document elaborat de Partidul Maghiar, *Programul*, se afirma intenția de a fi activ în procesul legislativ, pe primul loc fiind dezbaterile ce se anunțau la proiectul de Constituție. Cu invocarea Hotărârii de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 și a tratatelor internaționale, *Programul* cerea „recunoașterea în *Constituție* ca subiect de drept public a minorităților naționale și, în consecință [...], recunoașterea autonomiei naționale”. Faptul ar fi dus la acceptarea unor drepturi colective, ceea ce contrazicea ideea de stat unitar. Era precizată forma practică: „Fiecare națiune să se autoguverneze în limba proprie, prin fii proprii, cu administrație și justiție proprie.” Așadar, autonomie deplină teritorială. De mai multe ori, în *Program* se folosește formula arogantă „pretindem”. Nu se șiau autorii *Programului* să ceară chiar aplicarea unor legi din Ungaria perioadei anterioare lui 1918, precum Legea XX din 1848. Se cerea o nouă Reformă Agrară, „pentru satisfacerea intereselor îndreptățite ale claselor de agricultori și a posesorilor de moșii”, prin „revizuirea procedurilor de până acum”. Iar posesiunile bisericesti și școlare să nu fie atinse de Reforma Agrară. Punctul 7 al *Programului* ar fi dus, treptat, la formarea unei adevărate armate ungurești în interiorul Statului român: „Dorim reglementarea serviciului militar pe baza sistemului milițiilor, cu stagiul efectiv de cel mult trei luni și cu satisfacerea stagiului pe teritoriul propriu al cercului de recrutare, și garantarea folosirii limbii materne ca limbă de serviciu.”¹⁴⁴

La al doilea Congres al Partidului Maghiar, Brașov 14 decembrie 1924, a fost aleasă o nouă conducere în care pedominau tot reprezentanții nobilimii. Președinte era Ugron István, fost diplomat al Ungariei; va deține un timp și o funcție foarte importantă în plan economic – președinte al Cooperativelor „Hangya” („Furnica”) cu ramificații în toată Transilvania; și președinte al celei mai importante instituții culturale a ungarilor din Transilvania – Asociația Muzeului Ardelean. (Erdélyi Múzeum Egysület – EME). Subordonarea deplină, la care se ajunsese, a Partidului Maghiar față de interesele magnaților

a produs dispute interne și definirea unui curent moderat, mai liberal. Disputele au izbucnit deschis, manifestându-se și în afara partidului, în 1926. La 26 septembrie, grupul „reformiștilor” a cerut modificarea statului, pentru a înlătura dominația magnaților. Cererea va fi discutată în Congresul de la Sfântu Gheorghe, pe 13 octombrie 1926. Vechea Conducere a încercat să atenueze diferendele, pentru a menține unitatea formațiunii politice; dar, a impus ca nou președinte tot un nobil, Bethlen György, cunoscut pentru vederile sale conservatoare. Se va radicaliza și poziția față de Statul român. La Congresul de la Odorhei, din octombrie 1928, s-a cerut imperativ traducerea în practică a presupusei promisiuni de autonomie teritorială, făcută la Alba Iulia la 1 decembrie 1918. În același sens erau interpretate și prevederi ale tratatelor internaționale. Era evident că apăsarea pedalei naționalismului devenise metoda care se dorea să ducă la strângerea tuturor ungarilor în Partidul Maghiar.¹⁴⁵

Activa și un Partid Liber Maghiar, de mică atractivitate. Pentru susținerea specială a intereselor Bisericii Catolice Maghiare, dar și a intereselor ungarilor din România în general; s-a înființat, în 1922, o Uniune Populară Catolică. Nu s-a amestecat în luptele politice, dar dezideratele ei aveau majoritar tentă politică. Liderii locali ai Uniunii – s-a ajuns la 200 organizații – erau de obicei preoții catolici, care ascultau mai ales de episcopul de Alba Iulia. Organizațiile respective au fost principalele promotoare, mai ales la sate, a ideilor revizioniste.

Reprezentanții ungarilor în viața politică din România, începând cu Parlamentul, au avut o participare foarte activă în afirmarea dezideratelor maghiare. Chiar în adunarea de constituire a Uniunii Maghiare din România a fost adoptată o Hotărâre privind poziția acestei formațiuni față de Reforma Agrară; în general erau vizate interesele marilor proprietari unguri. Textul Hotărârii va fi însușit și de Partidul Maghiar, în cadrul unei adunări extraordinare la Târgu Mureș pe 22 mai 1923.¹⁴⁶ Reprezentanții ungarilor în Parlament au participat la dezbaterile proiectului de Constituție, în 1923. Intervenția lor a avut o greutate cu atât mai mare, cu cât majoritatea partidelor de opoziție au refuzat să ia parte la dezbateri, considerând că Partidul Național-Liberal, ajuns la guvern în ianuarie 1922, vrea, prin adoptarea Constituției în timpul guvernării sale, să câștige capital electoral. Deputatul ungar, Balázs Ernő, a avut un discurs echilibrat, cu cereri normale.¹⁴⁷ Reprezentanța o formațiune minoră maghiară, înființată special pentru alegeri.

Imediat după constituire, Partidul Maghiar a avut o voce puternică și ascultată în viața politică din România. Reprezentanții săi vor monopoliza mandatele de deputați și senatori obținute de unguri. Pentru a avea rezultate cât mai bune, Partidul Maghiar a încercat alianțe preelectorale fie cu partide românești, fie cu partide ale unor minorități naționale. Ecoul cel mai mare în epocă l-a avut alianța cu Partidul Poporului al lui Alexandru Averescu. A fost mediată de Octavian Goga, în casa acestuia, la Ciucea; va fi și semnată la București, la 23 octombrie 1923.¹⁴⁸ Partidul Poporului, care avea promisiunea de succesiune la Guvern din partea lui I.I.C. Brătianu, în schimbul unei „opoziii de catifea”, dorea să-și facă o bază politică mai largă, incluzând și minoritari. Din partea Partidului Poporului, înțelegerea a fost tratată de Octavian Goga și cumnatul său Constantin Bucșan; iar din partea Partidului Maghiar, Emil Grandpierre, Gyárfás Elemér, Pál Gábor, Hajdu István, Szele Béla.¹⁴⁹ Motivația înțelegerii era, bineînțeles, interesul țării; participanții afirmău că sunt călăuziți de „doriința de a uni toate forțele celor două partide, pentru a le pune în serviciul intereselor superioare ale țării”. În practică, cele două partide își urmăreau doar țelurile lor, multe chiar certate cu interesul național. Partidul Maghiar promitea sprijin pentru realizarea în practică a *Programului* Partidului Poporului, formulat la Sibiu în decembrie 1922. La rândul său, Partidul Poporului accepta ca fiind ale sale dezideratele Partidului Maghiar, „crezând că este în interesul consolidării și propășirii țării să asigure tuturor cetățenilor, fără deosebire de religie și naționalitate, condițiile de trai liber și dezvoltarea normală”. Analizând dezideratele expuse public de Partidul Maghiar, însemna că Partidul Poporului se arăta de acord și se angaja să lupte și el pentru autonomia teritorială pe criterii etnice, sau pentru o nouă Reformă Agrară, deși aceea din 1921 fusese chiar opera lui Alexandru Averescu. Și, cei care aprobaseră un asemenea acord evident antiromânesc, erau: unul din cei mai importanți conducători ai Armatei Române din timpul Războiului de întregire națională, și poetul care înflăcărase inimile românilor în lupta pentru România Mare! Cedaseră soclurile pe care le meritau, pentru meschine avantaje politice. Se stabilea și o înțelegere de colaborare parlamentară și una extraparlamentară. Pentru o optimă coordonare, cinci reprezentanți ai Partidului Maghiar intrau în Conducerea Partidului Poporului.

Meticulos, Partidul Maghiar a introdus în Pactul de la Ciucea dezideratele sale imediate, care urmau să fie susținute în alegeri de candidații de pe listele comune: păstrarea autonomiei bisericilor maghiare, în condițiile plății

preoților de către stat; menținerea integrală a proprietăților bisericesti; dreptul comunității maghiare de a-și înființa școli proprii; folosirea limbii maghiare în relațiile cu autoritățile, ceea ce însemna îndepărtarea funcționarilor care nu cunoșteau limba maghiară și oficializarea acesteia; reprezentarea proporțională în administrație; păstrarea vechii toponimii; înființarea, în Ministerul de Interne, a unei Secții a minorității maghiare, condusă de un ungar; câte cel puțin un funcționar superior maghiar în fiecare minister; reprezentarea proporțională a ungarilor în Justiție; înlăturarea „abuzurilor” săvârșite prin Reforma Agrară etc. De remarcat faptul că puzderia de cereri ungurești incluse în Pactul de la Ciucea nu era însoțită de vreo recunoaștere din partea Partidului Maghiar a Hotărârii de la Alba Iulia, și nici de o renunțare la teza revizionistă. Astfel, Partidul Poporului, din oportunism politic, accepta satisfacerea unor cereri care, în cea mai mare parte, atentau la interesele generale ale Statului român.

Partidul Maghiar încercase, în mai 1923, o înțelegere cu Partidul Național Liberal. O delegație l-a vizitat acasă pe I.I.C. Brătianu, după cum dezvăluia Jakobffy Elemér la începutul lui 1924.¹⁵⁰ Cel mai probabil, abilul om politic I.I.C. Brătianu, pentru a nu trezi suspiciunea opiniei publice românești, mereu în alertă față de intențiile forțelor politice maghiare, dar și dornic de a ține alături o forță politică de luat în seamă – mai ales dacă se ralia Opoziției maniste –, i-a trimis la Averescu, cu acesta având o înțelegere politică. Astfel, indirect, își asigura și voturile în Parlament ale Partidului Maghiar.

A fost abordată și zona cealaltă politică, însă tatonările cu Partidul Național Român nu au dus la nici un rezultat. După fiecare convorbire, în care se părea a se fi făcut unii pași spre o înțelegere, în presa manistă apăreau repede „articole care stăteau în contrastul cel mai evident cu cele convente”. Iuliu Maniu punea imaginea sa în ochii opiniei publice românești din Transilvania deasupra voturilor pe care le-ar fi putut atrage de la unguri. Jakobffy constata: „Conducătorii maghiari din Ardeal au încercat să se orienteze în toate direcțiile. [...] Am făcut-o fiindcă dorim sincer și efectiv a ne încadra în viața politică românească.” De reținut, așadar, că cele două mari partide, Partidul Național-Liberal și Partidul Național Român, nu acceptaseră să se expună acuzației că au părăsit linia națională de apărare a Statului Unitar Național.

Tentativa Partidului Maghiar de a încheia acorduri electorale cu marile partide a continuat și în anii următori. La 14 octombrie 1925, Bernády György informa Conducerea Partidului asupra tratativelor ce le avusese cu

Partidul Național Român în vederea alegerilor locale. Delegatului P.N.R., Iuliu Hațieganu, Bernády îi ceruse acceptarea dezideratelor incluse în Pactul de la Ciucea. Nu se ajunsese la o înțelegere nici asupra unor amănunte de reprezentare locală. Cu toate acestea, se alcătua un proiect de coaliție electorală, foarte amănunțit, cu candidaturile din partea celor două partide pentru orașele și județele transilvane.¹⁵¹

Legea electorală din 27 martie 1926 nu a putea fi decât pe placul minorităților. Pe lângă principiile generale, care-i confereau caracterul democratic – vot universal, egal, direct, obligatoriu și secret – se menționa expres și „reprezentarea minorității”. Faptul nu putea fi interpretat ca o victorie a Partidului Maghiar, ci era expresia democratismului societății românești din momentul respectiv.

În timpul noului Guvern, al Partidului Poporului, care se arăta de la început a fi șubred, deci cu perspectiva apropiată a unor alte alegeri, Partidul Maghiar a dus tratative cu Partidul German pentru o înțelegere electorală; se va încheia la 14 iunie 1927, prevăzând și liste comune.¹⁵² S-a intenționat chiar un Bloc al Minorităților. La alegerile din 1928, Partidul German a încheiat un cartel electoral cu Partidul Național-Țărănesc, iar Partidul Maghiar a mers singur obținând 16 mandate.¹⁵³ Era un record pentru toată perioada interbelică; în 1931 va avea 10 mandate, iar în 1931, doar 8.¹⁵⁴

Se putea constata, astfel, că minoritatea maghiară se impusese ca o forță de luat în seamă și constantă în viața politică; nu-i fuseseră puse piedici în calea afirmării politice, dovadă a democratismului sistemului politic românesc: principala formațiune politică ungurească, Partidul Maghiar, se comportase la fel ca partidele românești, căutându-și o poziție optimă prin apropierea de orice formațiune de la care spera un avantaj electoral sau, ulterior alegerilor, legislativ. Esențial era faptul că niciodată Partidul Maghiar, ori separat, lideri ai săi, nu au renunțat la teza revizionistă. Prin urmare, participarea la viața politică era doar o adaptare oportunistă la o realitate statală, pe care în practică nu o recunoștea și spera să o modifice. Tot deceniul al treilea, Partidul Maghiar a rămas o forță politică de dreapta, condusă predominant de magnații unguri adepți înfocați ai revizionismului, și ascultând directivele trimise de la Budapesta. Atât de dependent era de acestea, încât atunci când ele nu veneau, se producea o adevărată derută la nivelul Conducerii. Pentru 1 decembrie 1928, P.N.Ț. organizase sărbătorirea, la Alba Iulia, a zece ani de la Unire. DGP era informat că, la 1 noiembrie 1928 fuseseră dezbateri la Cluj privind participarea Partidului Maghiar la aceste serbări. Vicepreședintele

Partidului, Inczédy Jocksman, declara că nu se va participa. Dar, în raportul DGP se remarcă: „Contele Bethlen [președintele Partidului] se afla în cea mai mare nedumerire, deoarece în această privință, nu a primit nici o directivă din Ungaria.”¹⁵⁵ Foarte des, în documentele DGP se constata identificarea politicii Partidului Maghiar cu aceea a Budapestei; în 1931 se folosea chiar formulat de „politica horthystă”, caracterizată și prin încercarea de a provoca ura între românii ardeleni și cei din Vechiul Regat, „ca astfel, scopul revizionist urmărit să fie mai ușor de realizat”. Partidul Maghiar, considera DGP, i-a antrenat în activitatea revizionistă pe toți preoții, învățătorii, intelectuali, meseriașii, moșierii.¹⁵⁶ Revizionismul era mai important decât barierele de clasă.

Tot DGP constata, însă, că în conducerea Partidului Maghiar își făcuseră loc și unele elemente moderate; vederile acestora au produs frământări interne. Între aceste personalități era și Bernády György, pe care DGP îl indica, în aprilie 1929, ca având „o concepție liberală”; îi îndemna pe secui să-și decidă singuri soarta, ieșind de sub autocrația magnaților.¹⁵⁷ Unele reacții împotriva conducerii nobiliare a Partidului Maghiar au avut loc chiar în public. Într-un Raport al Inspectoratului general de Siguranță Cluj, ajuns la DGP, se scrie: De „Ziua Agriculturului”, 26 august 1928, organizată în comuna Acățari, județul Mureș, agronomul Bárdas Péter a ținut „o vorbire înflăcărată în contra conducerii actuale a maghiarimii din România”. „Noi, țărani – spunea – suntem numai minge de joc în mâinile directorilor de bancă maghari, în mâinile conducerii de partid. Acești domni directori și conducători nu sunt oameni de ai noștri, nu sunt fii ai țăranilor, prin urmare nu ne cunosc nevoile și durerile.” Cerea ca toți să fie dați la o parte, iar în fruntea țăranilor unguri să fie aduși fii de ai lor: „reprezentanți adevărați ai secuilor din România”. Bárdas Péter dorea ruperea maselor ungurești de Partidul Maghiar, și formarea unui Partid Țărănesc Maghiar din cei „nemulțumiți de politica magnaților latifundiarilor”. Mai mult, propunea chiar „o apropiere de țărani români și Guvernul Țării”.¹⁵⁸ Așadar, Partidul maghiar nu a reușit să obțină unanimitatea voturilor electoratului unguresc, întrucât în rândurile acestuia se manifestau curente politice diferite, reprezentând categorii sociale diferite, cu interese economice diferite. Monopolul revizionismului l-a păstrat Partidul Maghiar; la celelalte forțe politice aspirația revizionistă era mai puțin pronunțată, deși ea exista la toate. Pentru că forța cea mai importantă politic a minorității ungurești o reprezenta Partidul Maghiar, opinia publică românească privind atitudinea minorității respective era

formată în funcție de atitudinea acestui partid. Faptul a întărit răceala dintre cele două etnii. Aceasta a fost consolidată și mai mult în deceniul al patrulea, odată cu apariția unei formațiuni politice maghiare comuniste, MADOSZ (Romaniai Magyar Dolgozók Szövetsége – Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România). Acesta susținea teza moscovită a autodeterminării minorităților până la dizolvarea statelor unitare. Aplicarea acestei teze ar fi avut același rezultat cu aplicarea tezei revizioniste. Astfel, pe acest teren al luptei pentru dizolvarea României Mari, Partidul Maghiar s-a găsit alături de MADOSZ.

În deceniul al patrulea Partidul Maghiar s-a aflat constant în Parlament, unde a fost foarte activ. La începutul deceniului respectiv se părea că merge spre o temperare a adversității față de Statul român. În 1930 a avut loc primul Congres ținut în Capitala României Mari, la care, conform informațiilor DGP, se exprimase dorința de participare, în toate planurile la viața Statului român.¹⁵⁹ Dar, la Conferința ce a avut loc la Cluj în 28 ianuarie 1932, s-a făcut un pas înapoi. Presa română a fost violent atacată, pentru că-l criticase pe episcopul catolic de Alba Iulia, Majláth Gusztáv Károly, învinuit de susținerea politicii revizioniste. „Îndrăzneala” ziariștilor români i-a solidarizat pe politicienii unguri, dar și pe linderii celorlalte confesiuni maghiare. Dr. Vásarhelyi declara: „Ungurii din Ardeal nu au negat, și nu vor nega niciodată că se folosesc de toate mijloacele pentru a-și apăra drepturile asigurate prin tratatele de pace. Sunt mândri că sunt atacați mereu prin presa românească pentru iredentism, aceste atacuri însemnând că sunt conștienți de datoria lor față de Națiunea maghiară.” Se hotăra o contraofensivă dusă de presa de limbă maghiară, „ca să contrabalanseze acțiunile gazetelor românești”. Urma să se facă și o broșură în același scop, îndreptată în mod expres împotriva acțiunilor lui Onisifor Ghibu, care se opunea împrumutării Bisericii Catolice Maghiare cu bunurile Statusului Romano-Catolic.¹⁶⁰ Mai multe instituții ale Statului român înregistrau revigorarea revizionismului Partidului Maghiar în 1932. Inspectoratul IV de Poliție Cluj consemna, în „Buletinul Informativ” pe septembrie 1932: Politica iredentă e condusă de Partidul Maghiar, „care nu scapă o ocazie, la adunările ce le ține, să nu lase să transpire în cuvântările ce se țin, speranța unei apropiate revizuirii a tratatelor de pace.” Toți oratorii cer autonomie pentru unguri în toate domeniile. Dar, se constata în același „Buletin Informativ”, nu toți ungurii arătau aceeași înverșunare revizionistă ca Partidul Maghiar: „Populația de mijloc și țăranii unguri, deși nu uită în sufletul lor vechea dominație maghiară, nu se manifestă pe față, fiind

preocupată mai mult de nevoile lor zilnice. Aristocrația maghiară este, în schimb aceea care alimentează propaganda iredentistă, având pentru aceasta timpul necesar și fiind scutiți de grijile zilei în urma veniturilor ce le trag de pe moșiile ce le-au mai rămas de pe urma exproprierii.” Magnații stau cel mai mult la Budapesta; în România vin pentru a-și lua veniturile din exploatarea moșiilor și pentru a ține conferințe cu caracter revizionist, cel mai adesea sub umbrelă culturală sau filantropică.¹⁶¹

În Parlament, Grupul Partidului Maghiar folosea deseori tribuna pentru a aduce acuze grave și nerealiste administrației românești din Transilvania. Intervențiile pe această temă erau hotărâte de Conducerea Partidului. În martie 1934 se hotăra prezentarea, în Camera Deputaților, a situației județelor cu majoritate secuiască, cerându-se Guvernului Tătărescu să intervină rapid „pentru a le salva din mizeria în care se zbat și de sub teroarea organelor administrative”.¹⁶² În august același an, Bethlen György s-a dus în audiență la prim-ministrul Tătărescu cu un Memoriu acuzând persecutarea unor funcționari unguri.¹⁶³ Deși acestora li se ceruse doar să respecte legile. În decembrie 1934, discuția la Mesajul Regelui a fost folosită pentru a face – atât în Camera Deputaților, cât și în Senat – o prezentare generală, foarte cirtică, a situației minorității ungurești. Deputatul Willer Iosif (Villier – familie de francezi alsacieni protestanți, refugiată la Lugoj în sec.XVII), la 11 decembrie, ținea un adevărat rechizitoriu la adresa Statului român, având o concluzie de-a dreptul dramatică: „Suntem tratați ca niște ostatici într-un război.” De aceea, propunea înființarea unei Comisii speciale parlamentare, formată din toți președinții de partide: aceasta să preia propunerile maghiarilor și să alcătuiască un proiect de Lege a Minorităților, satisfăcând propunerile respective. Aceeași solicitare o făcea, la Senat, Gyárfás Elemér; recunoștea că principiul drepturilor și datoriilor egale se regăsea în Constituție, dar nega aplicarea lui în practică.¹⁶⁴ Pentru a lărgi efectul intensificării activității parlamentare, Partidul Maghiar a hotărât să publice buletine lunare privind situația politică din România, cu aplecare specială asupra situației ungarilor. Exemplare ale acestor buletine erau trimise și Guvernului Ungariei, prin intermediul Legației Budapestei la București. Cum Siguranța avea un agent în interiorul Legației, la Ministerul de Interne Român se știa conținutul acestor buletine. Primul se referea la decembrie 1934; partea exențială trata situația funcționarilor unguri din Transilvania care căzuseră la examenul de limba română. (Pe 13 noiembrie 1934 avusese loc o ședință a Comitetului Executiv al Partidului Maghiar, la Cluj, tema principală fiind examenul pe

care trebuia să-l dea funcționarilor; Soós István îl considera ilegal; la fel Gyárfás Elemér – acesta îndemnând la opoziție, începând cu bisericile.¹⁶⁵)

Impresia de monolit pe care voia să o prezinte Partidul Maghiar nu era reală. Deseori, DGP consemna frământările la nivelul Conducerii; erau lupte pe funcții, dar și privind poziția adoptată de Partid în diverse probleme, chiar și în cea revizionistă. Un larg material pe aceste teme era datat 1 februarie 1956. Se identificaseră patru curente. Cel mai puternic era compus mai ales din magnați conduși de Bethlen György; intrau aici și Ödön Inedy, Jocksman, Bethlen Ladislau, Józika Ioan, Bánffy Francisc ș.a.; aici intrau și unele asociații culturale ale ungarilor din Transilvania ducând o intensă propagandă revizionistă; și redactorii ziarului „Keleti Ujsag”, oficios al Partidului; membrii curentului majoritar erau, în cea mai mare parte adepți ai Bisericii Reformate. Al doilea curent îl avea în frunte pe Gyárfás Elemér care, pe lângă faptul că era senator, avea și funcția foarte importantă de președinte al Statusului Romano-Catolic; mai mulți deputați: un reprezentant al detestatei (de către români) Familiei Urmánczy (Ieronim): conții Teleky; aici erau „aproape tot clerul catolic”. Al treilea curent îl avea în frunte pe magnatul Bánffy Miklós, fost ministru de Externe al Ungariei; Barnady György, primar din Târgu Mureș; Ovary Elemér, fost prim procuror la Cluj; baronii Kémeny și Vesselényi, scriitorul Kós Károly, redactor al ziarului „Ellenzek”. Așadar, era un curent moderat, înclinat spre o conviețuire pașnică în România. Ultimul curent era numit al „francmasonilor”, având în frunte pe Vásárahelyi János și Iancovici Eugen, ultimul o perioadă director al Teatrului Maghiar din Cluj; îi era aproape ziarul „Brassói Lapok”. DGP afirma că cei din primul grup „ascultă întru totul directivele de la Budapesta”, fiind convinși că țelul revizionist se va îndeplini. Activismul său antiromânesc se baza pe ideea că, dacă nu se vor mai face plângeri contra felului cum erau tratate minoritățile din România, nici nu vor mai avea motive pentru cererea modificării frontierei. Mai puțin radicali se arătau cei din al doilea grup; credeau că unguri transilvăneni trebuiau să asculte „până la o anumită limită” de sfaturile Budapestei, pentru că aceasta susținea material școlile ungurești din Transilvania. Interesantă era cererea acestui grup ca în Ungaria să se facă anumite reforme democratice „cu efect asupra ungarilor din Transilvania” – care puteau vedea un model de rezolvare a problemelor. De asemenea, cerea „democratizarea cadrelor Partidului Maghiar”, fapt care ar fi putut duce la întărirea unității Partidului. În sfârșit, dorea să nu se mai colaboreze cu evreii, „care au interese opuse ungarilor”; „Evreii au o singură țintă, de a putea face

afaceri, chiar negându-și caracterul lor național și asimilându-se cu Poporul Maghiar.” Grupul se manifesta și ca adept al unei „discipline de fier” a tuturor ungarilor din Transilvania, sub steagul Partidului Maghiar, așa putând să-și atingă țelurile și fără ajutorul Societății Națiunilor. Avea propunerea de organizare practică militară sub paravanul unor asociații sportive. În viața politică a României avea o poziție oportunistă; dorea îndeplinirea țelurilor maghiarilor. Iar în plan extern, se apropia de politica Germaniei considerată principala promotoare a revizionismului. Pentru a-i combate pe evrei, a împrumutat lozinca germană de boicotare a acestora, adaptând-o: „Ungurii să cumpere numai de la unguri”. Grupul lui Bánffy Miklós avea multe elemente de apropiere cu grupul condus de Bethlen György; printre originalități era dorința de a colabora, dintre partidele românești, doar cu Partidul Național- Liberal, care aflându-se în acel moment la Guvern putea oferi mai multe. Cel mai interesant era dezideratul Grupului Francmasonic de rupere a relațiilor cu Budapesta, deși dorea revizuirea granițelor; Grupul se arăta supărat pentru că Guvernul Gömbös „este un mare adversar al francmasonilor”. Așadar, francmasoneria era considerată mai importantă decât revizionismul. În plan intern, se dorea colaborarea cu personalități ale vieții politice românești cu vederi francmasonice. Același document al DGP, din 1936, prezenta o privire mai largă, asupra întregii lumi a ungarilor transilvăneni. Constata că tineretul, în majoritate, nu se amestecă în lupta politică; se exprima printr-o publicație proprie, „Erdelyi Fiatalok” (Tineretul Ardelean”), condusă de profesorul Jancso Elemér. Milita pentru o împăcare generală între popoarele din Bazinul Dunărean și formarea unei federații; dorea ruperea legăturilor de dependență politică față de Budapesta, dar păstrarea celor culturale; voia, de asemenea, o colaborare cu generația română tânără, „care este bine pregătită”, pentru a se ajunge la o destindere. Cerea înlăturarea magnaților din fruntea Partidului Maghiar și a instituțiilor maghiare, iar în locul lor să fie aleși numai unguri care să dorească apropierea de români, cunoscându-le bine limba pentru a se putea manifesta plenar în viața politică. DGP aprecia și rolul deosebit al bisericilor ungurești; ele „au o influență covârșitoare asupra Partidului Maghiar”; aveau în Parlament trei reprezentanți de drept. Cel mai important personaj ecleziastic maghiar era episcopul romano-catolic de Alba Iulia, Majláth Gusztáv Károly, care nu făcea politică militantă, dar avea „cele mai mari legături cu Ungaria”; le cerea ungarilor transilvăneni o atitudine moderată față de Statul român, „Se mai consemna și faptul că preoții catolici erau nemulțumiți de faptul că în

Partidul Maghiar se aflau mulți evrei. Nici episcopul Makkai, reformat, nu făcea politică militantă. (Makkai Sándor se va stabili, în 1936, în Ungaria; a fost profesor universitar la Debrețin. În 1937 va publica volumul *Steaua Ungariei*). Unitarienii erau, însă, mai activi. Aprecierea DGP era la nivelul conducerii bisericilor maghiare; în toate parohiile se constata, însă, faptul că slujitorii cultelor se aflau în frunea acțiunii revizioniste; având cel mai mare prestigiu în comune și, de aceea, propaganda lor revizionistă avea efecte majore. Pe aceeași linie revizionistă militau și puzderia de societăți înființate pe lângă biserici – de femei, de bărbați, de tineri; acestea făceau o puternică propagandă revizionistă și prin intermediul bibliotecilor ce adăposteau mai ales cărți de istorie, „ce popularizau menirea ce trebuia să o aibă Poporul maghiar în această parte a Europei”, precum și cărți religioase, dar pline cu texte incitatoare, de plasare a Divinității în slujba țelului revizionist. Teza propagată – după plângerea soartei tragice a ungarilor – era optimistă: Maghiarii nu trebuie să fie deprimăți, deoarece istoria ne învață că fiecare națiune trece prin perioade de scăderi și de înălțări. În general, bisericile aveau un rol foarte important în îndrumarea activității culturale, iar ca instituție centrală a acestora era EMKE (Erdély Magyar Közművelődési Egyesület – Societatea Maghiară de Cultură din Transilvania). Din conducere făceau parte atât reprezentanți ai bisericilor, cât și oameni politici, precum Bethlen György ori Bánffy Miklós. DGP cunoaștea și dedesubturi ale puterii economice apreciabile a bisericilor maghiare. Deși aceasta fusese diminuată prin efectele Reformei agrare din 1921, se primiseră ajutoare substanțiale de la Budapesta, de la ungurii din Occident și de la bisericile similare de acolo. Autoritățile române nu știau sumele exacte, dar aveau unele date dispartate. Astfel, Biserica Reformată primise fonduri în mai multe rânduri din Elveția și de la Biserica Anglicană și Scoțiană: în 1926 – 23 milioane lei; în 1934 – 17 milioane lei. Biserica Romano-Catolică primise în 1925, de la Centrul de Propagandă Catolică din Köln, 3 milioane lei; în 1929 – 10 milioane lei; în 1931 – 5 milioane lei (aceștia din urmă destinați expres ziarului catolic din Oradea, „Erdély Lapok”). Unitarienii au primit în 1935, 8 milioane lei din SUA.¹⁶⁶

Întinsa analiză făcută de DGP în 1936 era corectă. Într-adevăr, viața politică a ungarilor din România era frământată, coexistând mai multe curente, majoritatea liderilor înțelegându-se deplin doar în problema revizionistă. Ca urmare a acestor frământări, în martie 1936 s-a hotărât reorganizarea

partidului pe baze noi, în cadrul unui Congres ce urma să aibă loc la Sfântu Gheorghe la 17–18 iulie 1936. Deși motivația congresului era reorganizarea partidului, s-a invocat necesitatea de a se răspunde unor acțiuni ale Guvernului considerate antimaghiare: cele „privind împiedicarea dezvoltării culturale a ungarilor asigurată prin tratatele de pace și prin Constituție”; cele care au dus la construirea de școli românești în „Secuime”, „cu vădită tendință de deznaționalizare a populației maghiare”; hotărârea Guvernului de a-i concedia pe funcționarii publici care refuzau să învețe limba română, deși aceasta era limba oficială a Statului – „Conducerea Partidului Maghiar știe, însă – se menționa în motivația convocării Congresului – că funcționarii unguri au fost înlăturați în urma campaniei Ligi Antirevizioniste”. Congresul urma să examineze și schimbarea unor toponime, fapt care ar fi fost împotriva realității „că tot Ardealul este operă ungurească”. În discuția Congresului urma să fie și „dezastrul economic în care se găsește maghiarimea; faptul că Guvernul a dat „în batjocură” sume „mizerabile” pentru bisericile minoritare. În sfârșit, deși se constata că nu se obținuse nimic de la Societatea Națiunilor până atunci, urma să fie alcătuit un nou *Memoriu* către aceasta.¹⁶⁷

Încă un document al DGP dovedește faptul că principalul scop al Congresului de la Sfântu Gheorghe era rezolvarea disputei pentru funcții în Conducerea Partidului. Anumite ordine de zi, cu impulsuri antistatale, a dus la oprirea Congresului de către autorități, ceea ce a provocat „o mare nemulțumire”. În realitate, constata DGP, președintele Partidului Maghiar, Bethlen György, era mulțumit, pentru că, la Congres se proiectase să fie înlocuit. Toată Conducerea Partidului era satisfăcută de interzicerea Congresului, întrucât „astfel are motiv de a arăta străinătății felul cum e tratată libertatea minorităților în România”. Se hotăra ca, pe tema opririi Congresului, să se facă o *Moțiune* ce urma să fie trimisă în Occident.¹⁶⁸

Congresul al VI-lea al Partidului Maghiar va avea loc tot la Sfântu Gheorghe, pe 4 septembrie 1937. Grupul magnaților a învins din nou: ca președinte a fost reales Bethlen György; dar i s-au alăturat mai mulți tineri din celelalte curente.¹⁶⁹

Autoritățile române constatau și influența climatului internațional asupra vehemenței revizioniste a politicienilor unguri din România. După venirea la putere, în Germania, a lui Hitler, și începutul campaniei revizioniste deschise a acestuia, Partidul Maghiar – la nivelul conducerii – s-a radicalizat și el. De asemenea, discursul lui Mussolini de la Milano, din noiembrie 1936 – cerând „dreptate pentru Ungaria” – a produs și o îndârjire a manifestărilor

Partidului Maghiar.¹⁷⁰ Și, de asemenea, se constata pentru toată perioada de până la 1938, că monopolul Partidului Maghiar în viața politică a ungarilor din România s-a menținut, cu toată existența unor tentative, din interiorul lumii maghiare, de a-l sparge.¹⁷¹

*

Revizionism în România. Deși a avut loc un proces de integrare a ungarilor în viața politică a Statului în care trăiau, aceștia au desfășurat concomitent, și o foarte intensă activitate revizionistă, care nu s-a întrerupt nici un moment în perioada 1918–1940. Era dirijată de la Budapesta. Cele două direcții de acțiune se contraziceau: integrarea în politica Statului însemna o recunoaștere a acestuia; revizuirea însemna o încercare de distrugere a lui. Concluzia – singura posibilă – este aceea că recunoașterea României Mari era nesinceră.

Revizionismul unguresc în România s-a desfășurat sub cele mai diverse forme din 1920, unele existente și înainte de această dată, altele fiind noi. Repetat, fenomenul a fost reflectat în lucrări apărute chiar în perioada interbelică; de asemenea, în mai multe studii și volume de la interferența secolelor XX și XXI. Dacă în perioada interbelică nu s-a beneficiat decât în mică măsură de surse arhivistice, situația s-a schimbat mai ales după 1989, când accesul în cele mai diverse arhive era posibil. Augustin Deac va aduce în discuție documente aflate în Arhiva SRI, moștenitoare a Arhivei Siguranței. (Azi la Arhiva CNSAS). Astfel de documente sunt răspândite în foarte multe alte arhive; la ANIC în fondurile PCM, SSI, DGP, LAR, Consiliul Dirigent ș.a.; arhivele județene din Transilvania; AMAE. Sunt de cercetat și arhivele maghiare de la Budapesta. Așadar, pe fondul existenței unor multiple prezentări ale acțiunii revizioniste împotriva României, noile cercetări arhivistice pot aduce foarte multe lucruri noi, lămurirea unor acțiuni, identificarea autorilor etc.

Pe ansamblul acțiunii revizioniste, propaganda în acest scop deținea un loc privilegiat și cel mai vizibil. Avea drept țintă cetățenii români de origine maghiară, pe care-i ținea într-o permanentă stare de agitație; dar și pe români din Transilvania, cărora dorea să le insuflă un sentiment de nesiguranță privind viitorul României Mari; se dorea și timorarea autorităților românești, pentru ca acestora să le fie teamă să aplice corect legile, ceea ce putea duce la instabilitate și insecuritate în regiune. Propaganda ungurească se făcea prin intermediul presei de limbă maghiară, a publicațiilor trimise în Transilvania de la Budapesta sau din Occident, a emisarilor trimiși din

Ungaria, a bisericilor, școlilor, diverselor organizații culturale sau economice maghiare. Nenumărate documente ale organismelor Ministerului de Interne, Ministerului Justiției, Ministerului Instrucțiunii Publice, Ministerului de Externe, Ministerului Propagandei – indică acțiunea revizionistă în toate aceste planuri. Documentele respective fiind ale unor structuri guvernamentale diferite, care aveau propria investigație, concluziile nu puteau fi rezultatul unei coordonări. Cum în cea mai mare parte, ele erau asemănătoare se atestă faptul că se bazau pe fapte reale, prezentau o situație veridică. La aceeași concluzie conduce și faptul că documentele respective nu erau destinate publicității, prin urmare nu sufereau „cosmetizări” în funcție de interesele subiective de moment.

Ca mijloc principal de propagandă revizionistă a fost folosită presa de limbă maghiară din Transilvania. De toate nuanțele: presa partidelor politice, cea clericală, cea informativă sau culturală; de dreapta sau de stânga. Erau, însă, și diferențe în ceea ce privește violența antiromânească a limbajului folosit.

În 1920, Subinspectoratul General de Siguranță din Transilvania a făcut o investigație amănunțită, ajungând la concluzia că trei sferturi din publicațiile periodice ungurești se ocupau permanent de problema teritoriilor pierdute de Ungaria, îndemnând la recuperarea lor. Pe lângă cele tipărite în Țară, veneau și multe din afara României, din Ungaria, Austria sau țările occidentale.¹⁷² De asemenea, intrau în România foarte multe cărți și broșuri cu conținut revizionist, sub umbrela unor producții literare; sau intrau în mod clandestin. Aducerea unora din aceste publicații se făcea cu aprobarea autorităților românești; pentru obținerea acestora, se trimiteau la Cenzură, pentru verificare, numere în care nu erau articole revizioniste; ulterior, publicațiile respective își schimbau radical conținutul, alertând autoritățile, care le suspendau temporar. Și, ciclul acesta se repeta la nesfârșit, întrucât niciodată o publicație nu era suspendată definitiv. Se adaugă și faptul că, printr-un ordin circular din 4 ianuarie 1922, Ministerul de Interne a ridicat cenzura preventivă a presei, în afara zonelor militare. Astfel, autorii articolelor revizioniste puteau fi amendați doar după ce articolele lor deja fuseseră difuzate și-și produsese răul efect.¹⁷³

Ca elemente comune ale articolelor cu caracter revizionist apărute în presa de limbă maghiară erau: falsificarea Istoriei și a datelor demografice; prezentarea falsificată a realităților Transilvaniei de după Trianon, a comportamentului autorităților românești; interpretări tendențioase ale

sistemului legislativ; îndemnuri la nesupunere civică. Se ajungea chiar la calomnii la adresa organismelor de ordine, inclusiv a Justiției. În 1923, Direcția Judiciară din Ministerul Justiției se sesiza în cazul unor asemenea articole apărute la Cluj.¹⁷⁴ În 1924, aceeași Direcție cerceta cazuri similare la Satu Mare.¹⁷⁵ Dinspre DGP au venit în fiecare an ordine de suspendare sau de confiscare a unor ziare ori cărți pentru propagandă revizionistă. În 1923, directorul Siguranței din Transilvania, Eugen Bianu, ordona confiscarea cărților cu conținut revizionist ajunse la Cluj din Ungaria. Au fost descoperite foarte multe exemplare. Cei care le ascundeau erau amendați. Însă, Eugen Bianu îi va cruța pe aceia care predau singuri materialele incriminate.¹⁷⁶ Fenomenul răspândirii în Trnsilvania a publicațiilor revizioniste se va amplifica, fiind tot mai des prezentat în rapoartele DGP. Numai în octombrie 1924, astfel de rapoarte anunțau cazurile a zeci de titluri, cu foarte multe exemplare confiscate; un singur dosar al DGP pe această temă, din luna respectivă, avea 199 file. De menționat faptul că majoritatea cărților respective putuseră să intre neverificate în România, întrucât nu mai funcționa cenzura preventivă. Aprobări se dădeau fie individual, pentru câte un singur titlu, fie colectiv, pentru mai multe. Se păstrează tabele întregi, exemplificarea metodei fiind ușoară. La 31 iulie 1926, au primit aprobarea de intrare în România 24 titluri de publicații tipărite în Ungaria; la 6 august alte 29; la 7 august 4. O adevărată avalanșă de aprobări a venit în octombrie și noiembrie 1926 pe 18 și 24 octombrie, 25 și respectiv 6 titluri; pe 1, 21, 24 noiembrie, 26, 20, 9 titluri. A urmat, pe 4 ianuarie 1927, alte 28 titluri, pe 9 și 21 februarie, 9 și 27; pe 2 și 9 martie, 21 și 4; pe 2 aprilie, 25; pe 23 mai, 18, ș.a.m.d.¹⁷⁷

Uneori, după lecturarea cărților sau broșurilor a căror intrare în România fusese neglijent aprobată, organele Ministerului de Interne se alertau în cazul unora, interzicându-le comercializarea. Dar, interdicțiile erau încălcate pe față. DGP era informată, la 5 aprilie 1927, că librăriile ungurești din Târgu Mureș și Timișoara nu respectau ordinele Cenzurii.¹⁷⁸ În 1930, deși oprită, o *Istorie a Ungariei* se vindea în multe locuri din Transilvania; în volumul I al cărții, p. 407, era prezentată și formula „Nem! Nem! Soha!” – ca simbol al rezistenței ungurești.¹⁷⁹ O broșură revizionistă semnată de Riedl Franz, inițial nu trezise suspiciuni pentru că era editată în Germania; se încheia cu formula: „Ungaria nu este, ci va fi!” Deși fusese interzisă, se găsea în multe localități.¹⁸⁰ În librăriile din Cluj se vindea, în aprilie 1929, o broșură tipărită la Budapesta în 1927, sub semnătura lui Sréter István, purtând titlul *Nem! Nem! Soha!* Era însoțită și de o hartă, prezentând teritoriile pe care ar fi trebuit

să le primească Ungaria.¹⁸¹ Profesorul Ajtay József publica broșura *La paix en danger* răspândită și în Transilvania.¹⁸² În toată Transilvania, cu încălcarea interdicției, se vindea harta Ungariei Mari.¹⁸³ Campania revizionistă îi viza și pe elevii din școli. Din Ungaria se aduceau clandestin caiete pentru școlile elementare maghiare, având pe copertă harta Ungariei Mari și inscripția Nem! Nem! Soha! De asemenea, se aduceau și creioane cu înscrisuri revizioniste.¹⁸⁴ Tot pentru copiii școlari erau tipărite broșuri cu poezii revizioniste, sau mici piese de teatru școlar. Una dintre ele se numea *A Kiss Hazaszerezok* (*Micii cuceritori de patrie*). Alta, autor Bartunek János, se intitula *Teatrul pentru Patrie*, în prefața căreia se scria: „Sărmana noastră Patrie în zilele ei vitrege are foarte mare nevoie de muncitori salvatori.” Învățătorii erau îndemnați să fie patrioți și să învețe tinerii să pregătească viitorul Patriei. Într-o broșură cu poezii pentru copii se aflau versuri de genul: „De la gunoiul de valahi voi recuceri eu Clujul, Brașovul, regiunea Târnavelor”. Și Episcopia Reformată din Oradea publica o broșură cu o piesă de teatru pentru copii având caracter revizionist.¹⁸⁵

În multe rapoarte ajunse la DGP se constata că pătrundeau din Ungaria permanent „foarte multe broșuri și tipărituri cu caracter iredentist maghiar”.¹⁸⁶ În oprirea fenomenului autoritățile române se arătau ineficiente. Situația nu se va schimba până la sfârșitul perioadei interbelice. Din 1937 datează și o autocritică, pentru incapacitatea stopării fenomenului, făcută de Biroul de presă al Ministerului de Interne: se admisesse o serie de publicații ungurești în România, abia ulterior constatându-se că aveau „o activitate dăunătoare intereselor noastre”. Unele erau chiar violent revizioniste. „Magyar Hirlap” reprezenta „o nouă dovadă a obrăzniciei și iredentismului unguresc, care exploatănd *îngăduința noastră inexplicabilă* [subl. n.] împrăstie germele răului unguresc și caută pe orice cale învrăjbiere și agitație între Poporul Român și minoritățile naționale; celor din urmă le dă încurajare, nădejde pentru o revizuire a hotarelor.”¹⁸⁷

Foarte activă, pe linia propagandei revizioniste, era presa de limbă maghiară din România. Faptul produsese o anumită surpriză, întrucât acceptarea de către Parlamentul de la Budapesta a Tratatului de la Trianon făcuse ca unele medii românești să creadă, sau cel puțin să sper, într-o reducere treptată a agresivității ungurești. Nu a fost așa! Speranțele românilor au fost imediat spulberate de presa maghiară. Un amplu rechizitoriu al Parchetului General al Curții de Apel Cluj, datat 1 martie 1921 – nici o jumătate de an de la ratificarea Trianului – se referea la activitatea revistei clujene „Ellenzék”

(„Opoziția”) în primele două luni ale anului respectiv. Procurorul constata că articolele de fond, care priveau istoria Clujului sau a Transilvaniei, „înconjoară [ocolesc] dispozițiile Codului Penal, având toate aceleași idei: de a amplifica sentimentul de dragoste față de trecutul maghiar și sentimentul de ură față de prezentul românesc”. „Ellenzék” era gazeta oficială a nobilimi maghiare, a Bisericii Reformate, a „conducătorilor tuturor mișcărilor iredentiste”. Își declara ca țel autonomia teritorială maghiară. „Acest cuib veninos – scria procurorul –, ajutat cu bani scoși din moșiile magnaților, lăsate în mâna lor [...], este azi evanghelie a tuturor ungarilor din Transilvania și Banat”; revista „este redactată în spiritul criticii pline de ură pentru tot ce este românesc și al laudei tuturor mișcărilor maghiare din Transilvania și Ungaria”. Procurorul credea că „acest ziar nu se mai poate tolera” și cerea Ministerului Justiției interzicerea apariției lui, pentru că „are tendințe periculoase pentru interesul Statului și al Armatei”, conform Legii 63/1921, art. 11.¹⁸⁸ La rândul său, Parchetul General al Curții de Apel Târgu Mureș raporta Ministerului Justiției, la 29 octombrie 1925, cazul ziarului „Szekely Szó, care în numărul din 6 septembrie 1925 publica articolul *Canibalism*, conținând „insulte, necuviințe și amenințări la adresa Guvernului, a unor miniștri și a d-lui ministru plenipotențiar Petrescu-Comnen”. Se cerea o acțiune penală împotriva ziarului respectiv.¹⁸⁹

DGP plasa în aceeași categorie – a publicațiilor ungurești cu caracter violent revizionist – și „Újság” („Informația”) din Cluj; la fel „Brassói Lapok”. Acestea semănau ideea că „fericirea Poporului maghiar va izvorî numai din unitatea veche ungurească și că soarele unguresc răsare în Apus, deasupra Budapestei”. În publicațiile respective, dispozițiile Guvernului Român erau larg criticate sau ignorate; în paginile lor abundau „defăimările și batjocurile de toate categoriile”; la fel ca în presa din Ungaria, DGP cerea contracararea publicațiilor ungurești printr-o contrapropagandă românească.¹⁹⁰

Activitatea antiromânească a redactorului șef de la „Brassói Lapok”, Szele Béla, s-a discutat pe larg și în Parlament, în momentul validării sale ca deputat, la 9 octombrie 1926. L-a contestat vehement Valer Pop, fruntaș al PNT. Szele Béla avusese aceeași atitudine antiromânească și înainte de Primul Război Mondial, și în timpul acestuia. Valer Pop menționa că „Brassói Lapok” primea subsidii de la Guvernul din Budapesta, dar și de la cel din București; ducea „o campanie dușmănoasă față de Statul român”. În timpul unui proces care i se intentase în 1922, în rechizitoriu se afirma că ziarul „este în serviciul Guvernului Horthy”, prin intermediul „Duna-Post”

(„Poșta Dunării”) condusă de N. Kosma, aghiotant al lui Horthy. Tribunalul a consemnat subordonarea față de Budapesta. Pus la vot, mandatul lui Szele Béla a fost invalidat, deși fusese ales pe listele Guvernului.¹⁹¹ Și în 1925, Parchetul Tribunalului Brașov informa Ministerul Justiției că Inspectoratul General de Poliție și Siguranță Brașov îi ceruse darea în judecată a ziarului, „pentru delictul de agitație în contra ideii de Stat român, prin hrana zilnică șovinistă ce face cetățenilor de pe întreg cuprinsul Ardealului, ziarul având un tiraj de 30 000–40 000 exemplare zilnic.” Redactorul-responsabil, Kocsis Béla, avea zeci de procese de calomnie și agitație. Se cerea suspendarea publicației.¹⁹² Dar, publicația revizionistă a primit doar o atenționare. Și-și va continua acțiunea antiromânească cu aceeași constanță și înverșunare. În numărul din 5 iunie 1930 avea întreaga primă pagină în doliu, purtând titlul *A 10-a comemorare a Tratatului de la Trianon*; se anunța că Ungaria nu s-a împăcat cu „tragedia datorată Trianonului”; și-și consemna speranțele în noua orientare a unuia din marii semnatari ai Tratatului: „Italia lui Mussolini, cu o căldură demonstrativă a îmbrățișat durerea Ungariei rănită mortal, iar Rothermere [...] a pus la ordinea zilei chestia maghiară.” DGP a înregistrat articolul, dar nu a cerut nici o măsură punitivă.¹⁹³

Finanțarea publicațiilor ungurești din Transilvania de către Guvernul de la Budapesta, în schimbul, susținerii propagandei revizioniste, era o practică permanentă, cunoscută bine de autoritățile românești. Informații asupra acestei practici veneau mai ales prin rapoartele Siguranței. Se aflau, de asemenea, în concluziile trase în urma proceselor intentate unor ziariști. Veneau și pe cale diplomatică, un exemplu constituindu-l raportul din 25 februarie 1925, trimis de Grigore Stârcea, membru al Legației Bucureștilor la Budapesta, ajuns pe masa ministrului de Externe, I.G. Duca. Ziarul „Elöre” din Cluj, se scria, reprezentând nobilimea ungară (unul din directori era baronul Kemény János), primea regulat subsidii de la Guvernul Maghiar; se dădea ca exemplu ultima livrare, chiar din februarie 1925, de 50 000 lei, expediată de Ministerul de Culte Ungar.¹⁹⁴

În partea de vest a României, centrul cel mai puternic al presei revizioniste ungare era Oradea. Una dintre publicații era „Nagyvaradi Napló” („Jurnalul de Oradea”), care se specializase în atacarea organelor judiciare românești; Ministerul Justiției era anunțat, în 1924, că acestea „erau expuse disprețului public”.¹⁹⁵ O atitudine asemănătoare, antiromânească, se constata la întreaga presă ungurească din Oradea, ca și din întreaga Transilvanie. Se adăuga propaganda revizionistă făcută prin intermediul ziarelor de limbă maghiară

apărute în străinătate și aduse în țară, ori pulicate în limbi de circulație europeană – cele mai multe în germană.¹⁹⁶

Se poate constata, în deceniul al treilea al secolului XX, că, deși autoritățile române cunoșteau faptul că presa de limbă maghiară reprezintă vârful de lance al propagandei revizioniste, totuși au tratat-o cu o îngăduință condamnabilă, în speranța că tocmai aceasta va duce la slăbirea treptată a înverșunării antiromânești. S-a dovedit că a fost un calcul greșit. O statistică oficială din 1923 indică, în Transilvania și Banat, 120 publicații în limba maghiară (17 cotidiene, 62 săptămânale, 3 bisăptămânale, două cu apariții de patru ori pe săptămână, 24 lunare, 12 bilunare), față de 89 în limba română, 32 în germană, un ziar în sârbă, 8 bilingve. Totalul era impunător – 256 – indicând existența unei reale libertăți a presei.¹⁹⁷ Emanoil Bucuța întocmea, în 1929, un nou tabel statistic al publicațiilor de limbă maghiară și germană care apăreau în Transilvania și Banat în acel an: total 189.¹⁹⁸ Vârful perioadei inerblice îl va constitui anul 1935, când tabelul întocmit la cererea Președinției Consiliului de Miniștri – pentru a fi folosit în răspunsul ce trebuia înaintat Societății Națiunilor în urma unui nou *Memoriu* incriminator al ungarilor – indica, în toată România, 368 publicații, de toate felurile, în limba maghiară.¹⁹⁹

Anul 1928 a însemnat o cotitură, ca motivație, în propaganda revizionistă a Ungariei, în sensul că puneau la baza acesteia principiul wilsonian, acceptat la Conferința de Pace din 1919–1920, al autodeterminării popoarelor; ca urmare, se cereau doar acele părți ale Transilvaniei în care se considera că majoritatea populației era formată din unguri. Așadar, se dorea să se constate o ponderare a acțiunii revizioniste, pentru a o face mai ușor acceptată. Însă, anul 1928 nu a însemnat și în presa de limbă maghiară din România o diminuare a înverșunării revizioniste; din contră, acesta a continuat să se amplifice. Presa nu a trecut la „revizionismul moderat”. Se abordau asceleași teme, se practicau aceleași mistificări ale Istoriei și ale realităților transilvănene de după 1918, era anunțat același țel maximal – Ungaria Mare. „Moderarea” s-a dovedit, astfel, a fi doar o teză de export către Occident a Budapestei.

Parcursul publicațiilor de limbă maghiară din România deceniului al patrulea evidențiază continuitatea susținerii necesității anulării în totalitate a Tratatului de la Trianon și revenirea Ungariei la frontierele anterioare. Fenomenul a fost urmărit foarte atent de organisme Ministerului de Interne. Acestea consemnau activitatea publicațiilor maghiare, dar și măsurile coercitive luate, uneori, de autorități. Iar atunci când cazurile evidențiate

au ajuns să fie judecate, procesele au lăsat urme în fondurile arhivistice ale Ministerului Justiției.

Într-un rapoart din 28 septembrie 1931, Chestura Oradea concluziona: „Toată presa ungrească din Transilvania atacă Statul Român și se pronunță pentru revizuire.”²⁰⁰ Se constata o adevărată întrecere între publicațiile maghiare pe tema revizionismului. La Oradea, formulele cele mai stridente le avea „Magyar Szó” – cu articole zilnice pe această temă, pline de injurii la adresa românilor: „inculți”, „bandiți”, „murdari” etc. În articolele semnate de intelectuali de marcă se găseau aceleași formule: „Kövér Gusztav, redactor-șef, anunța iminența revizuirii Tratatului de la Trianon și a modificării frontierelor; primul care urma să treacă la Ungaria urma să fie județul Bihor, scăpând astfel de sub stăpânirea românească.”²⁰¹ În altă parte a Transilvaniei, la Târgu Mureș, un rechizitoriu al Parchetului General al Curții de Apel, din 1933, constata că ziarul „Reggeli Újság” („Jurnalul de Dimineață”), cel mai răspândit în zonă, propaga permanent ideea că „actualele frontiere sunt temporare și revizuirea tratatelor în favoarea Ungariei e o chestiune doar de timp”. Procurorul trăgea concluzia că ziarul seamănă „ură și învrăjbită contra românilor”.²⁰² În cazul altui proces, intentat tot în 1933 ziarului clujean „Jó estét” („Bună Seara”) rechizitoriul consemna mesajul transmis constant de acesta: „Ardealul va fi realipit Ungariei”; „Budapesta pretinde teritoriile dezlipite” de la toate statele succesoare.²⁰³ Timidele manifestări antirevizioniste pe care le organizaseră românii în unele localități erau imediat incriminate în presa maghiară, pentru „cutezanța” participanților. Incidentele minore produse cu aceste ocazii, între români și unguri, erau anunțate ca evenimente de un dramatism atât de mare, încât trebuiau să ducă imediat la o modificare a granițelor.²⁰⁴

La Timișoara, publicația cea mai constant antiromânească era „Temesvári Naplo” („Jurnalul de Timișoara”). În mod curent, includea în paginile sale poezii cu caracter revizionist; autorii erau din Ungaria sau se ascundeau sub pseudonime. Se dorea un mesaj de dramatism antic, cel mai des fiind implorată Fecioara Maria, pentru a-i salva din „robie” pe unguri: „Vremuri triste au ajuns asupra Patriei noastre./ În deznădejdea noastră strigăm către Tine:/ Salvează-ne Națiunea noastră orfană!/ [...]/ Îți rostim o rugăciune curată pentru frumoasa noastră Ungarie./ Pentru Patria noastră care se prăpădește/ Fă o minune, Sfântă Fecioară, și acoperă-ne cu scutul Tău!” În același ziar, altă invocație către Fecioara Maria: „Vino să ne aperi Țara!/ [...]/ Ocrotește Țara oferită Ție de Sfântul nostru Rege. [Ștefan cel Sfânt]/ Fecioară fii cu noi/ Nu ne lăsa să pierim!” De la implorarea Divinității, se trecea la

amenințări pământene către români, și la îmbărbătări către unguri: „Cinci răni din trupul acestei Țări sunt spre vindecare. Răni cauzate de Trianon. Pansamentele se desfac ușor. [...] Trebuie înlăturată greșeala aceasta grozavă. [...] Așteptăm stegarul ca să dea semnalul pentru ca steagul nostru să fie înfipt în crestele Carpaților. Marea reînviere întârzie, dar, totuși, va veni!”²⁰⁵

În fața extrem de intensei propagande revizioniste, prin publicații de toate felurile, cu permanente acuze nefondate la adresa autorităților române, acestea – este de repetat – au aplicat legile cu lipsă de fermitate. Măsurile luate au fost minime iar efectul lor, chiar în aceste condiții, a fost anulat de repetate reveniri, grațieri, amnistii. Toate acestea ungurii nu le-au interpretat ca gesturi de bunăvoință, ca pe o dorință de a se ajunge la o reală integrare a maghiarilor în viața României Mari, ci ca o dovadă de slăbiciune, la care se privea cu dispreț. La rândul lor, românii transilvăneni interpretau felul în care acționau autoritățile Statului ca pe o lipsă de voință. Față de aceasta, de multe ori și-au trimis protestul la București, ori au inițiat manifestări publice în diverse localități ale Transilvaniei împotriva revizionismului ungar.

Ineficiența cu care Statul român încerca să se apere a dus la tentativa unor personalități sau a unor asociații particulare de a prelua inițiativa unei contrapropagande eficiente. Uneori, asemenea acțiuni aveau ecou larg. La Arad, în 1924, învățătorii români au luat inițiativa unui front de apărare împotriva ungarilor, ceea ce, credeau autoritățile, putea duce la izbucnirea unor demonstrații „vijelioase” contra revizionistilor.²⁰⁶ În context, DGP se arăta alarmat de posibilitatea unor acțiuni anarhice, ceea ce ar fi făcut mult rău României, putând fi folosite de propaganda Ungariei în Occident. Astfel de inițiative locale au fost în mai multe localități. În anii '30 ai sec.20, va coordona campania de suplinire a inactivității Statului, la nivelul întregii Țări, Liga Antirevizionistă Română.

Presa română a răspuns sporadic și neconvincător campaniei revizioniste permanente și foarte intense a presei maghiare. Cu unele excepții, poate fi plasată pe aceeași linie de conduită cu instituțiile Statului.

Îndemnuri de vitalizare a acțiunii de apărare a României Mari au fost deseori trimise la București, chiar de la începutul perioadei interbelice. În 1920, Resortul Siguranță al Consiliului Dirigent înregistra – și transmitea la București, cererea unor personalități ale românilor transilvăneni pentru inițierea unei contrapropagande eficiente față de reacțiunile presei maghiare; pentru aceasta, propuneau înființarea unei rețele de ziare românești în toată Transilvania. La 29 aprilie 1920, propunerea a ajuns la București, la

Consiliul de Miniștri. Acesta a răspuns noilor autorități de la Cluj – după desființarea Consiliului Dirigent –, abia la cinci luni, pe 20 septembrie 1920. Se accepta numai înființarea unui Birou de propagandă românească pentru întreaga Țară, cu secții la București, Cluj, Chișinău, Cernăuți, Constanța.²⁰⁷ Eficiența Biroului, repede dispărut, a fost aproape nulă. De comparat cu sumele imense pe care Guvernul de la Budapesta le pune la dispoziția presei, pentru propagandă în sprijinul revizionismului, în Ungaria, în țările succesoare și în Occident.

Pentru anii '20 ai secolului XX, cel mai interesant apel făcut autorităților române centrale, pentru o contraofensivă propagandistică îl avea ca autor pe protopopul Alexandru Munteanu din Orăștie. El semna – revista locală „Opinia Noastră”, la 15 iulie 1928 – un îndemn către Guvern, pentru a înființa un foarte puternic post de radio românesc, „ca să răspundă, pe această cale, propagandei pe care o fac ungurii contra noastră”. În epocă, radioul era o noutate, dar protopopul intuise posibilitățile lui majore de influențare. Capacitatea radioului fusese demonstrată, chiar în acel an, de Ungaria. La dezvelirea monumentului lui Kossuth Lajos, din Budapesta, a participat o mare mulțime. Festivitatea a fost acompaniată cu o largă campanie antiromânească la Radio, inclusiv spre ungurii din România. Unul dintre crainici a făcut afirmații profund mincinoase dar cu mare ecou: „În România se comit pogromuri antisemite și persecuții minoritare.” Discursurile incitatoare transmise la Radio Budapesta erau acompaniate cu cântece mobilizatoare, „cu caracter insultător la adresa noastră”, scria protopopul: ca răspuns, propunea câte o emisiune în fiecare seară, la recent înființatul post de Radio București, pentru „a se repeta mereu adevărul”; prin Radio, acest adevăr putea pătrunde și în străinătate.²⁰⁸ În anii '30, ideea protopopului se va transpune în activitatea Postului de Radio București, care va difuza emisiuni de popularizare a Istoriei Românilor, ori conferințe susținute de personalități majore ale lumii culturale românești, având un declarat scop patriotic. Între ele, cele care au obținut cea mai mare audiență, erau ale lui Nicolae Iorga; au avut o anumită periodicitate până în septembrie 1940; ele erau, adesea, răspunsuri la propaganda maghiară revizionistă. (Intervențiile istoricului la Radio București vor fi tipărite în volum, sub titlul *Sfaturi pe întuneric*.)²⁰⁹

Lipsa de fermitate, în general, a instituțiilor românești chemate să asigure legalitatea, respectarea României Mari și prin presa ungurească, a dus la înăsprirea relațiilor dintre români și unguri permanent incitați, menținând o constantă tensiune.

ÎN PLAN ECONOMIC, revizionismul ungar încerca să submineze Statul român, prin păstrarea pârgurilor esențiale ale finanțelor, industriei și comerțului, în toate domeniile sprijinind numai elementul maghiar din Transilvania și Banat, în dauna celui român.

La începutul anilor '20 ai sec.XX, foarte extinsă a fost specularea vechilor monede austro-ungare, coroanele, pe care Statul român se angajase să le preschimbe în lei. Mai ales evreii-unguri au adus din Ungaria, în scopul schimbării în lei, o cantitate imensă de bancnote fără valoare. În 1926 se aprecia că stocul de coroane preschimbate fusese de patru ori mai mare decât ceea ce putea fi în realitate.²¹⁰ Faptul a însemnat un efort financiar deosebit al Statului român, chiar în momentul când avea atât de mare nevoie de fonduri pentru refacerea economiei distrusă de război. Întârzierea refacerii, vizibilă și în Transilvania, era pusă de propaganda revizionistă pe seama incapacității României Mari de a governa optim regiunile unite. Pentru a stopa ivazia coroanelor fără valoare aduse din Ungaria, la București s-a hotărât ștampilarea celor deja existente în Transilvania și Banat – și acest proces fiind viciat prin corupție. Toate aceste lucruri erau semnalate repetat de Siguranță.²¹¹

În domeniul bancar, industrial, comercial, pentru a lupta eficient împotriva Statului Român se vor constitui organizații de susținere a intereselor ungarilor, prin care se promova și politica revizionistă a Budapestei. În schimb, aceasta venea cu un suport major financiar. Astfel de organisme fie continuau activitatea unora existente și înaintea Primului Război Mondial, fie erau nou înființate după acesta. Asupra acțiunii lor, Ministerul de Interne Român a reușit să fie permanent bine informat – urmărind implicarea lor în activitatea revizionistă. Multele documente strânse astfel, pe această temă, dau imaginea subordonării activității organismelor respective Guvernului Ungariei, traducând în practică, fiecare în domeniul său, politica antiromânească a celui Guvern.

Încă de la începutul anilor '20 ai sec.XX, se arăta foarte activ Sindicatul Băncilor Maghiare din Ardeal. O întrunire de importanță majoră a acestuia era anunțată de DGP la 8 iunie 1924; avea loc la Brașov, în localul Liceului romano-catolic din localitate. De altfel, influența romano-catolicilor unguri, care formau majoritatea maghiarilor din Transilvania și Banat, asupra Sindicatului era dominantă; însuși președintele lui, Gyárfás Elemér, fruntaș al Partidului Maghiar, era principalul consilier economic al Episcopiei Romano-Catolice de Alba Iulia. Reconfirmându-li-se sprijinul Budapestei,

băncile ungare din Transilvania și Banat au hotărât „să colaboreze cât mai strâns între ele și în toate împrejurările să fie solidare pentru a putea rezista expansiunii finanței românești.”²¹² Sindicatul își va dovedi viabilitatea întreaga perioadă interbelică, având o conducere care a suferit foarte puține schimbări. La începutul deceniului al patrulea, în cadrul Adunării Generale de la Cluj, 24 septembrie 1931, Gyárfás Elemér își va păstra postul de președinte; va deveni și mai puternic în 1932, când ajunge președinte și al Statusului Romano-Catolic. Compoziția conducerii Sindicatului Bancar indica implicarea politicului: figurau și mulți politicieni foarte importanți, toți membri ai Partidului Maghiar; chiar Gyárfás Elemér era senator al acestui partid. În acel moment, 1931, Sindicatul reprezenta o forță financiară apreciabilă; băncile componente aveau un capital de peste patru miliarde lei.²¹³

Pentru micii producători și comercianți unguri Guvernul de la Budapesta a susținut un sistem de cooperative numit „Hangya” („Furnica”). Având adresabilitate mare, și capacitatea de influențare propagandistică era deosebită. Sistemul „Hangya” era anterior Primului Război Mondial, după acesta dându-i-se un loc important în politica revizionistă. DGP, într-un material din 26 februarie 1928, prezenta corect scopul sistemului cooperatist unguresc din Transilvania înainte și după Trianon: Înainte de Primul Război Mondial fusese „instrument eficace în tendințele politice de deznaționalizare, cu scopul de a subordona economic Poporul Român”; iar după, era folosit „ca o armată economică împotriva românilor”.²¹⁴ Afirmând doar scopuri economice, noile statute ale cooperativelor „Hangya” au fost aprobate în 1920 de autoritățile românești din Cluj.

La începutul anilor '20 ai sec.XX, Centrala „Hangya” își desfășura activitatea la Aiud. DGP credea, la 9 iulie 1920, că urmând politica antebelică, „și acum urmărește scopul maghiarizării românilor”. Era condusă, în acel an, de Rohay Sándor. În raportul menționat, DGP se arăta alarmată de folosirea pe față, cu scop antiromânesc și revizionist, a cooperativelor respective.²¹⁵ Se va dovedi chiar în acel an că „Hangyo” avea, în principal, alte scopuri decât cele anunțate prin statute. La sediul din Târgu Mureș, o percheziție a dus la descoperirea unui depozit de arme de război, împreună cu un depozit de alimente. Un document ce le însoțea menționa că veneau din Ungaria, urmând a fi plătite „atunci când va veni iarăși Statul maghiar aici”.²¹⁶ Legăturile de subordonare cu Budapesta erau păstrate, de acolo fiind trimise fonduri, instrucțiuni și materiale propagandistice revizioniste. Faptul era constatat și

într-un raport al DGP din 18 august 1920: „Centrala «Hangyo» de la Aiud refuză să se supună controlului Statului nostru, rămânând și mai departe în legătură cu Centrala din Budapesta”.²¹⁷ Siguranța Oradea anunța și ea, la 6 martie 1922, că Societatea „Hangya” din Bihor funcționează „în continuare sub conducerea Budapestei. Văzând că Guvernul Român nu mai admitea [acest lucru], a recurs la un truc: a declarat că s-a despărțit de Centrala din Budapesta; că recunoaște Conducerea Centrală pe Transilvania, cu dr. Rohay Sándor (mutată de la Aiud la Sibiu). Dar primesc în continuare ordine de la Budapesta.” „Hangya” era folosită de Guvernul Ungariei „pentru a menține și întări șovinismul maghiar în Ardeal”.²¹⁸

Cu toate atenționările autorităților de Stat, pentru a părăsi orice activitate revizionistă, „Hangya” se va consolida pe această linie. Faptul era constatat, în iulie 1924, de Brigada Specială de Siguranță Sfântu Gheorghe; cooperativa avea o intensă activitate cu caracter revizionist.²¹⁹ Întrunirile „Hangya” din comunele județului Trei Scaune erau mereu transformate în manifestații maghiare cu cântece revizioniste. Uneori erau prezidate de lideri marcanți ai ungarilor transilvăneni; la Arcuș, manifestarea din iunie 1924 fusese prezidată de baronul Szentkerestey, cu participarea tuturor preoților reformați și catolici din zonă.²²⁰ La sfârșitul aceluiași an – raport din 25 octombrie 1924 –, Inspectoratul General de Siguranță și Poliție din Transilvania se arăta foarte alarmat de faptul că „Hangya” „se ocupă și cu scopuri subversive” și „întărește propaganda împotriva Statului Român”; era condusă de „cei mai șoviniști unguri”, între ei și Tokas Géza, frate al colonelului Tokas Gyula, „omul de încredere al lui Horthy”. Periodic veneau instrucțiuni de la Budapesta. O altă prezentare generală din aceeași lună, afirma că „Hangya” „susține iredentismul maghiar, [...] Toți fruntașii politici unguri și secui au un rol important în Conducerea «Hangya»”. Între care, Dexter Béla, controversatul ziarist brașovean Szele Béla, deputatul Sándor Iozsef, mai mulți conți și baroni; un rol important avea omniprezentul Gyárfás Elemér. Faptul sublinia ideea că „Hangya” era o verigă importantă în rețeaua propagandei revizioniste maghiare.²²¹

Alarmate de propaganda antiromânească desfășurată prin intermediul „Hangya”, autoritățile românești au făcut, în 1923, o investigație amănunțită pentru a vedea puterea reală a acesteia. DGP constata că erau în funcție 532 filiale în Transilvania și Banat, cu centre mai importante la Oradea, Arad, Târgu Mureș, Turda etc. Dispunea de un *Calendar* anual, incluzând și articole de propagandă antiromânească; puterea cea mai mare o avea în

mediul rural, printre proprietari mici și mijlocii; principalii animatori erau preoții și învățătorii.²²² Alte documente ale DGP indicau în 1927, 448 filiale; iar în 1928, 478.²²³

În toată perioada interbelică, „Hangya” s-a menținut ca o organizație foarte puternică. A avut o activitate pozitivă: susținerea proprietarilor mici și mijlocii unguri; și una negativă: îndeplinirea misiunii primită de la Budapesta, de întreținere și amplificare a spiritului revizionist printre ungurii din Transilvania.

Și alte organizații își declarau scopuri strict economice. O Falvai Egyesület (Federația Sătească). Aceasta, în 1926 afirma că se află sub președinția de onoare a lui Horthy. Avea sediul central la Budapesta, printre conducătorii ei fiind mai ales nobili „legitimiști”, între care chiar și arhiduci cu pretenții la Tronul Ungariei – Iosif, Albrecht, Francisc Iosif; mai figura prim-ministrul Bethlen István și mitropolitul Serédi.²²⁴ Avea filiale puternice în toate statele succesoare Austro-Ungariei inclusiv în România. Funcționa, de asemenea, o Asociație a Agricultorilor Maghiari din Ardeal (Erdely Magyar Gozdagsági Egydet). Președinte era Szász Pál. În conducere mai erau Nagy Endre, Veres Saint István, Winkler Gyula, Horváth Eugen, Kocso Sándor. Sediul central era la Cluj, cu filiale destul de multe: în 24 comune din județul Cluj, 38 din Târnava Mică, 41 din Târnava Mare, 66 din Timiș-Torontal, 51 din Arad și Bihor, 24 din Turda, 16 în Hunedoara.²²⁵

Toate aceste organizații care-și declarau doar scopuri economice, aveau, în realitate, și o antrenare puternică în acțiunile revizioniste dirijate de Budapesta pe teritoriul României. Cea mai importantă rămânea – prin numărul filialelor, al membrilor, al răspândirii – „Hangya”. Szasz Pál, președinte al Asociației Agricultorilor Maghiari din Ardeal, care avea o nuanță democrată și o mai redusă activitate revizionistă a încercat să preia și conducerea cooperativelor „Hangya”, unindu-le. dar, Guvernul Ungariei și-a impus din nou oamenii din aripa radical revizionistă: contele Haller István ca președinte; Bethlen László ca vicepreședinte. În acel moment, al ultimei conservări a conducerii revizioniste, 1938, „Hangya” avea 475 filiale.²²⁶

Autoritățile românești știau că toate organizațiile ungurești transilvănene care-și declarau doar scopuri economice avea, în realitate, și o implicare în revizionismul Ungariei. SSI comenta acest lucru într-o notă din 10 martie 1935. Și adăuga că însăși oficiile comerciale externe de la Cluj și București, înființate de Budapesta și conduse de unguri din România, „nu urmăresc scopuri comerciale, ci caută să fie un mijloc de iredentism și revizionism”.

Conducător al Oficiului din Cluj era Radnótfáy Árpád, care primea regulat instrucțiuni de la Budapesta, dar nu pentru activitate comercială ci revizionistă. La începutul lui 1935 s-a întors de la Budapesta cu un plan de acțiune ce urma să fie pus în aplicare împreună cu Partidul Maghiar, și cu mobilizarea sprijinului tuturor ungarilor din Transilvania. Acțiunile practice urmau a fi indicate de Guvernul Ungariei, căruia trebuia să i se raporteze rezultatele. Întregul comerț al ungarilor din Transilvania și Banat trebuia îndreptat spre Ungaria; trebuiau, pentru aceasta, înființate foarte multe cooperative, beneficiind de sprijinul Ungariei, pentru a le ține legate de „Patria Mamă”. SSI credea că această acțiune poate fi urmată de o consecință importantă: „Ungurii vor realiza acea autonomie economică și culturală, care face parte din planul revizionismului intern, fiind considerat de propaganda maghiară revizionistă ca primul pas spre revizuirea politică teritorială, la care ungarii nu vor renunța niciodată.”²²⁷

*

Mare eficiență în afirmarea aspirației revizioniste a avut-o mulțimea de MANIFESTĂRI OSTILE Statului Român, autorităților sale, însemnelor sale, Familiei Regale etc. – cu autori singulari sau în grupuri mici. Uneori aveau loc la incitarea unor reprezentanți ai bisericilor maghiare, sau avându-i chiar pe aceștia ca autori. Astfel de manifestări ostile erau în public, pentru a fi cât mai vizibile. În cazul adoptării de către autorități a unor măsuri coercitive, autorilor manifestărilor respective li se conferea o aură de martiri ai luptei naționale. Nu puțini au fost aceia care râvneau la această aură. Impresia generală lăsată era aceea a unei rezistențe surde, în foarte variate forme, în toate domeniile de activitate. Guvernul Ungariei o întreținea, dorind să arate ungarilor transilvăneni că nu acceptă consecințele Tratatului de la Trianon.

Budapesta trata Transilvania, la începutul perioadei interbelice ca și cum ar mai fi fost o provincie a ei. Unele acte emise pe teritoriul Ungariei și destinate Transilvaniei purtau, ostentativ, mențiuni caracteristice realităților dinaintea lui 1918. La Cluj veneau documente, mai ales juridice, cu inscripții de genul „Municipiul Cluj, cetate liberă regească, organizația din Budapesta”, ori „Departamentul Ungariei de Est”. Pe majoritatea scrisorilor venite din Ungaria se aflau, constata DGP, „ștampile prin care se face propagandă iredentistă”. Parchetul General al Curții de Apel Cluj transmitea Ministerului Justiției, la 16 mai 1921, un raport privind acțiuni

de propagandă revizionistă în Cluj, unde circulau acte privind Transilvania, emise după război la Budapesta, ignorând faptul că regiunea respectivă nu mai făcea parte din Ungaria.²²⁸ Unele sentințe erau date de tribunale din Ungaria, urmând a fi aplicate în România. Situația s-a repetat în atât de multe cazuri, încât a produs chiar o interpretare în Adunarea Deputaților de la Bucurșeni, la adresa Ministerului Justiției, din partea deputatului Constantin Seceleanu: „Hotărârile judecătorești date de unguri se execută azi de instanțe românești, și anume acele sentințe cari au fost provocate nu de abateri de la dispozițiile dreptului penal comun, ci al celui politic național maghiar, sentințe date de unguri contra sentimentului și intereselor Neamului Românesc.” Se dădea și un exemplu concret: românii de pe Valea Izei erau purtați pe drumuri de procurorul din Sighet, „în numele hotărârilor ungurești date din cauza fraternizării românilor cu soldați ruși în timpul pătrunderii acestora în Maramureș”. Deși șeful Resortului Justiției al Consiliului Dirigent, dr. Marta, a anunțat amnistierea tuturor cazurilor de acest fel.²²⁹ Procedura a continuat. În 28 mai 1921, la un an după Tratatul de la Trianon, Ministerul Justiției constata: „Judecătoriile maghiare din Ungaria trimit zilnic hotărâri autorităților noastre. [...] Aceste hotărâri sosesc prin poștă, fără intervenția diplomatică”. Ministerul avea o concluzie foarte gravă: „Reiese că *autoritățile maghiare nici acum nu recunosc cedarea teritoriilor foste ungurești* [subl. n.], și fac propagandă pentru întregirea Ungariei.” Faptul era considerat împotriva prevederilor Tratatului de la Trianon. În final se menționa: „Nici un stat nu poate să renunțe la dreptul de a controla din punct de vedere al suveranității sau siguranței sale hotărârile care urmează a fi înaintate pe teritoriul său. [...] Mai ales față de *Ungaria care face propagandă iredentistă chiar și prin hotărârile judecătorești* [subl. n.]” Pe unele din formularele pe care fuseseră scrise hotărârile instanțelor maghiare se aflau inscripții revizioniste; cea mai des întâlnită – „Ungaria ciuntită nu este o țară. Ungaria întregă este raiul!” Trimiterile de acest fel în Transilvania negau faptul unirii provinciei cu România, și, în același timp, „îi întăreau pe ungurii de aici în iredentismul lor”²³⁰

La ordinea zilei era proferarea publică de injurii la adresa Statului român și a tot ce-l simboliza, a însăși Poporului român. Foarte rar autorilor unguri li se intentau procese, de cele mai multe ori fiindu-le date numai amenzi simbolice. Actele întocmite de Ministerul de Interne sau de Ministerul Justiției reflectă asemenea manifestări, întinse pe toată perioada interbelică; se produceau chiar și în timpul unor manifestații publice aprobate de autorități.

La Făgăraș, în timpul unei asemenea manifestații din 21 mai 1934, mulțimea ungarilor participanți scanda: „Ura revizionism!": „Jos tratatele de pace de la Versailles și Trianon!”²³¹ În timpul altei manifestații, la Târgu Secuiesc în 4 decembrie 1932, se scandase: „Trăiască revizionismul!": „Trăiască Ungaria!": „Trăiască Gömbös!”²³² În 1936, se judecau mai multe procese intentate pentru asemenea manifestări. În noiembrie, la Curtea de Apel Oradea; tot în aceeași lună, la Curtea de Apel Arad (aici era vorba și de insulte aduse Familiei Regale).²³³ Faptele se petrecuseră la Zalău, în județul Bihor, în Vișeu de Sus, Maramureș. În alt proces, referitor la fapte din comuna Boghiș, județul Sălaj, se menționau declarațiile publice ale ungarilor localnici: „Românii sunt niște hoți, iar conducătorii României și mai mari hoți.”²³⁴ Tribunalul Odorhei judeca un grup mare de unguri „pentru insultă adusă Guvernului României și legilor Țării”.²³⁵ Ș.a.m.d.

Adesea, insultele erau acompaniate cu amenințări. Curtea de Apel Oradea judeca, în 1936, procesul lui Servádi Imre din comuna Balc, județul Bihor, care-i incitase pe sătenii români, într-o zi de sărbătoare, spunându-le: „Știu că nu mai este mult și vor veni ungurii pe acest teritoriu, și-l vor ocupa, iar voi veți fi pedepsiți”. Era convins că evenimentul se apropia, întrucât „România nu și-a întabulat pământul cucerit în războiul mondial”, deoarece nu avea dreptul la el.²³⁶ În altă comună bihoreană, Curtuiușeni, în 1937 ungurii le spusenau românilor: „Veți vedea voi, în 1938, ce va fi când Ungaria va primi ajutor de la Italia ca să stăpânească Ardealul.”²³⁷ La sfârșitul aceluiași an 1937, în altă comună bihoreană, Suncuiuș, românilor li se spunea: „Nu veți ajunge Crăciunul, vor veni ungurii și atunci vă dăm pe mâna lor.”²³⁸ Astfel de fapte se înregistrau aproape cotidian, în toate localitățile unde trăiau și unguri, ținând populația românească într-o tensiune permanentă.

Era generalizată și practica distrugerii simbolurilor românești: steagurile, inscripțiile autorităților Statului, portretele Regelui Ferdinand, pângărirea monumentelor martirilor români. De obicei, autorii se lăsau prinși pentru a-și etala „vitejia” în fața concetățenilor unguri, care-i apreciau. Profitau de faptul că se instituise practica unor pedepse foarte blânde: deși formulele sub care autorii erau trimiși în judecată erau extrem de grave, ca „întă trădare”, erau urmate de pedepse simbolice, amenzi sau câteva zile de închisoare.²³⁹ Nici chiar insultele aduse Armatei Române nu erau aspru pedepsite. În 1920, la Arad, mai mulți unguri au fost amendați cu sume derizorii, pentru că „Au adus injurii soldaților spunând că sunt maimuțe și urși, pentru că sunt români.” Tot acolo, în mai multe rânduri, în același an, se dădeau amenzi

simbolice „pentru injurii aduse Națiunii române”, „versuri denigratoare la adresa românilor”, folosirea formulei „büdös oláh” (valahi împuțiti), „agresiuni la adresa sentimentelor militare”.²⁴⁰

La începutul perioadei interbelice, aceste fenomene generalizate erau întreținute și de emisari trimiși special din Ungaria, în condițiile în care frontiera României putea fi trecută foarte ușor.²⁴¹

Se crease și impresia că mulți unguri așteptau ca autoritățile să anunțe adoptarea unor măsuri pentru optimizarea activității într-un domeniu sau altul, pentru a le încălca demonstrativ. Un mare ecou avea nesupunerea tinerilor unguri la ordinele de încorporare în Armată. Gestul se făcea demonstrativ: recruții se strâneau în centrul comunelor, purtau steaguri ale Ungariei și manifestau împotriva Statului român și a Armatei române, în aplauzele întregii comunități maghiare. În vara lui 1920, se raporta din Odorhei: avuseseră loc demonstrații antiromânești ale recruților unguri; „Toți tinerii din Odorhei ce au fost chemați la recrutare [...], s-au adunat în rânduri de câte patru, în frunte cu un steag unguresc și cu un steag negru; apoi au plecat la Comisia de recrutare [...]. Ca să dea întreprinderi lor un colorit cât mai demonstrativ, au mers toți cu capul gol și cu panglici negre pe piept. *Mergerea lor la recrutare au asemănat-o cu mergerea la moarte.* [subl. n.]” Solidarizarea locuitorilor unguri din Odorhei cu demonstrația recruților a fost manifestă: steagul Ungariei și steagul negru au fost date de Biserica Reformată din localitate; steagul Ungariei din fruntea manifestației a fost purtat chiar de preotul reformat, Jakab Jozsef. Iar manifestații erau dirijați de opt foști ofițeri din Armata Austro-Ungară. Toți vor fi arestați, dar eliberați repede.²⁴² În fiecare an al perioadei interbelice se produceau astfel de manifestări ostile Armatei Române, cu ocazia recrutărilor.

Toate aceste lucruri indicau o stare de efervescență revizionistă, pe care Statul român nu a putut să o stăvilească, faptul având o influență negativă asupra moralului românilor transilvăneni, sădind neîncrederea în capacitatea României Mari de a-și impune autoritatea în fața unor forțe distructive.

Bisericile maghiare vor avea un rol major în incitarea sentimentelor șovine ale ungarilor transilvăneni, existând chiar o întrecere între ele pe această temă. Revizionismul era propagat chiar în interiorul lăcașelor de cult, unde slujbele religioase se încheiau, invariabil, cu Imnul Ungariei și predici cu îndemnuri naționalist șovine. Textul Imnului – *Isten áldd meg a magyart* – scris de Kölcsey Ferenc la 1823, pe muzică de Erkel Ferenc la 1844, era o invocare divină: „Doamne, binecuvântează Națiunea maghiară/

Cu îndurarea și mărinimia Ta./ Întinde asupra-i brațul Tău păzitor,/ În timul disputelor cu inamicii săi./ Smulge-o din soarta rea,/ Adu asupra ei un timp de alinare.” Imnul acesta era interpretat, în perioada interbelică, precum o asociere a Divinătății la idealul revizionist.

În propaganda lor revizionistă, bisericile se foloseau și de multitudinea de organizații religioase sau culturale patronate de episcopiile maghiare, ca și de organele proprii de presă. De asemenea, aveau reprezentanți în toate organismele economice, culturale sau politice ale minorității maghiare din Transilvania. Și-și puteau spune cuvântul în Parlament, fie prin senatorii de drept, conducătorii celor trei biserici, fie prin parlamentari care reprezentau bisericile pe listele Partidului Maghiar. Așadar, beneficiau de un cadru foarte larg de manifestare, folosit, de multe ori, pentru propaganda revizionistă. Față de asemenea manifestări din partea clerului maghiar, autoritățile Statului român aveau o poziție chiar mai îngăduitoare decât în cazul unor acțiuni de același fel venite din afara bisericilor; atitudine de care se profita. Arhivele Ministerului de Interne și cele ale Ministerului Justiției ilustrează pe deplin activitatea antiromânească a bisericilor maghiare.

În iunie 1921, de la Oradea se raporta la DGP că romano-catolicii unguri din localitate și din județul Bihor aveau două organizații revizioniste foarte active.²⁴³ În același an era înregistrată o intensă manifestare revizionistă întreținută de preoții catolici și în județul Târnava Mică; unul din preoți, Kiulak Simon, din comuna Adămuș, era considerat de Inspectoratul General de Siguranță din Cluj ca „dușman mare a tot ce este românesc” – într-un raport din 15 iulie.²⁴⁴ Acțiuni revizioniste patronate de preoții romano-catolici se înregistrau și în județele cu unguri puțini, precum Bistrița Năsăud, unde reprezentau doar 4,2 la sută din totalul locuitorilor.²⁴⁵ În biserica nouă romano-catolică din comuna Cârlibaba, județul respectiv, ctitorită de episcopul de Alba Iulia, Majláth Károlyi Gusztáv în septembrie 1922 – se menționa într-un document al DGP –, se ducea o intensă propagandă revizionistă. Preotul Balazs Lajos, care revenise în România din Ungaria, – împreună cu alți 30 de preoți „cari au educație specială”, – fusese chemat „pentru a susține iredentismul între credincioșii romano-catolici.” Ceilalți fuseseră plasați în localități din toată Transilvania.²⁴⁶ Astfel, având acoperirea religioasă – pregătirea profesională a preoților romano-catolici la diferite instituții de specialitate din Ungaria – în practică, se realiza o îndoctrinare naționalist-șovină, în vederea propagandei revizioniste în parohiile din Transilvania. Metoda era folosită și de celelalte confesiuni maghiare. Unii

preoți unguri se înscriau în traficul peste frontieră a materialelor cu caracter revizionist. Astfel, preotul romano-catolic Kajaba Ladislau din Oradea a fost prins la frontieră, în 1933, aducând în România hărți reprezentând Ungaria Mare, pe care urma să le împartă credincioșilor. Fiind prins, preotul s-a arătat foarte dârz, declarând jandarmilor: „În curând vor veni aici, în locul vostru, jandarmii unguri”; „Va fi revizuită frontiera”. Și, a cerut episcopului său, Fiedler, concediu „până la revizuire”.²⁴⁷ Vor fi folosite și multele ordine călugărești în acțiunea antistatală; unele reînființate numai pentru acest scop. Era și cazul prezentat de Onisifor Ghibu în volumul *Ordinul Canonic Premonstratens din România – un instrument în serviciul revizionismului maghiar*.²⁴⁸ Înainte de 1918, în secolul al XIX-lea, Ordinul fusese desființat de două ori în Ungaria. La cererea repetată a Bisericii Catolice, fusese reînființat în România anul 1930, cu scop declarat – educația școlară. Constatându-se adevărata sa activitate antistatală, i-a fost anulată recunoașterea la 18 decembrie 1936.²⁴⁹ Aceeași activitate revizionistă o desfășura și Ordinul Franciscan din Arad.²⁵⁰

Romano-catolicii maghiari ardeleni se foloseau intens, în propaganda lor revizionistă, și de publicațiile periodice pe care le editau. Cel mai incitator se arăta a fi „Erdelyi Lapok” („Gazeta Ardealului”) din Oradea, aflată sub patronajul episcopului Fiedler; îl avea ca director pe Árpád Pál. DGP considera că duce „cea mai intensă acțiune șovinistă în contra țării”. În 1932 se constata că în multe articole aducea elogii acțiunii național-socialiste.²⁵¹

Și reprezentanți ai celorlalte două culte maghiare apar în documentele diverselor organisme ale Statului român cu mențiunea că desfășoară activități revizioniste, în interiorul sau în afara lăcașelor de cult. Un preot reformat din Sălaj, Balogh Francisc, declara public, în fața concetățenilor săi din comuna Cehăluț, că trebuie formată o Țară a Secuilor, că „valahii sunt bandiți” ș.a.m.d.²⁵² În mai multe rânduri, autoritățile descopereau trimiterea de la Budapesta a unor îndemnuri pentru manifestări revizioniste către bisericile maghiare din Transilvania; cele mai multe către Biserica Reformată. Instrucțiunile indicau organizarea unor asemenea manifestații nu doar în lăcașele de cult, ci și în cămine culturale și școli.²⁵³ Susținerea sau inițierea unor acțiuni antiromânești de către reprezentanți ai Bisericii Reformate sau ai Bisericii Unitariene pot fi exemplificate în toată Transilvania. Exista chiar o colaborare între cele trei biserici maghiare în acest plan. S-a concretizat, în noiembrie 1934, printr-o înțelegere între conducătorii celor trei de a înființa în comun în fiecare sat și oraș, asociații religioase de bărbați și femei.²⁵⁴

Majoritar, finanțarea celor trei biserici, care se regăsea și în activitatea lor revizionistă, venea din afara României. Câteva din aceste surse erau identificate de DGP. În 1936 suma fiind cea mai mare pentru a se elimina suspiciunile s-a creat o Comisie de împărțire a banilor proporțional; erau 70 milioane lei. Șeful Comisiei era chiar președintele Partidului Maghiar, Bethlen György; din partea romano-catolicilor era Gyárfás Elemér, de la Unitarieni Varga Albert, de la reformați Illyés Iuliu.²⁵⁵

Patronând manifestări revizioniste ale subordonaților lor, conducătorii bisericilor maghiare din România își încălcau propriul jurământ de fidelitate depus în fața Regelui Ferdinand la 19 martie 1921.

Față de activitatea revizionistă a bisericilor maghiare, autoritățile Statului român au fost tolerante. Au existat în special măsuri de înregistrare a ei, nu de combatere. La semnalele repetate și alarmate venite din Transilvania, totuși, în 1921 se cerea de la București ca celor vinovați de acțiuni antiromânești să li se dea „toate explicațiile și sfaturile necesare, pentru ca pe viitor, cu dragă inimă și neîndemnați de nimeni” să nu mai încalce legile, „dând dovadă că nutresc sentimente frumoase față de țara în care trăiesc.”²⁵⁶ Autoritățile încercau să prevină orice pretext pentru activitatea opoziționistă din partea bisericilor. În urma plângerilor pe care acestea le trimiteau la București, că sunt șicanate în practicarea cultului, s-au dat mai multe ordine. DGP trimitea ordinul circular 8640/1921 tuturor prefecturilor din Transilvania, pentru ca preoții și învățătorii diferitelor confesiuni în zilele de sărbătoare ale lor să nu fie citați în fața autorităților administrative.²⁵⁷ Bisericile maghiare protestaseră și pentru că li se ceruse ca să officieze slujbe religioase cu ocazia sărbătorii naționale a României, 10 mai. Ca urmare a protestului, la 11 august 1921, Ministerul de Interne ordona sever: „Pe viitor, în chesiuni religioase autoritățile să nu se mai adreseze direct preoților, ci episcopilor respectivi, singurii în drept a hotărî în atari chestiuni.”²⁵⁸ În practică, nu se puneau nici o opreliște activității bisericilor maghiare în domeniul cultului respectiv. În multe cazuri se înțelegea această toleranță a Statului român și ca o acceptare a manifestărilor cu caracter revizionist, deși aceasta nu era și interpretarea autorităților.

*

Colaborarea între revizionisti și comuniști. Siguranța a identificat, începând din 1922, un alt mare pericol pentru România: posibilitatea refacerii colaborării dintre unguri și ruși împotriva României. Și unii și alții aveau

de revendicat teritoriile românești. Faptul că în Ungaria era un regim fascist iar în Rusia unul comunist nu era considerat o piedică în unirea eforturilor împotriva inamicului comun. Întreaga tabloul și colaborarea, pe aceeași linie antiromânească a reprezentanților vechii puteri țariste.

În a doua parte a lui 1922 se contura o înțelegere între unguri și o parte a emigranților ruși albi, care se stabiliseră în Basarabia sau în Ungaria, și-și arătau adversitatea față de România pe tema Unirii cu aceasta a Basarabiei. Regimul Horthy i-a susținut; celor care se stabiliseră în Ungaria, în apropierea graniței cu România, la Pecs, la acorda ajutoare bănești – câte 2 500 coroane pe lună; în schimb, „albi” trebuiau să întrețină curentul antiromânesc pe graniță, iar prin legăturile pe care le aveau, inclusiv în România. „Pe acest teren – raporta DGP – ireidenta maghiară merge mână în mână cu cea rusă”. Se concluziona că România era înconjurată de focare de iredentism extrem de periculoase, „de unde se trimiteau mijloace materiale, agitatori și tot felul de publicații menite să otrăvească spiritul populației din provinciile alipite.”²⁵⁹

Budapesta s-a folosit și de comuniștii ruși infiltrați de Moscova în Transilvania; dorința comună fiind destabilizarea României. Și, în special s-a folosit de forțele politice procomuniste din Transilvania. În regiunea respectivă, deseori DGP semnala existența unor acțiuni de tip comunist, dar îmbrăcând și haina revizionismului – principalii promotori fiind cetățeni români de origine maghiară sau evreiască. Multe cazuri de acest fel au fost cercetate de organisme ale Ministerului Justiției. Unele concluzii indicau faptul că asemenea manifestări nu erau izolate; că aveau forme de acțiune asemănătoare; conținut al manifestelor de obicei identic – toate conducând la ideea că exista o coordonare generală. În acel moment, de început al perioadei interbelice, Moscova a lansat teza conform căreia România Mare era un stat imperialist, multinațional, asuprind mai multe popoare; și trebuia dezmembrat, fiecare națiune conlocuitoare urmând a aplica teza autodeterminării până la ruperea de Statul unitar. Deși era de extremă dreaptă, regimul Horthy s-a arătat pe deplin de acord cu teza regimului moscovit de extremă stângă. De aici, o colaborare tacită împotriva României. În Transilvania, emisarii Budapestei imprimau acțiunilor comuniștilor note revizioniste.

Situații de acest fel erau cercetate de parchetele tribunalelor din Transilvania din 1920. Cel din Deva, la 16 noiembrie 1920, anunța Ministerul Justiției manifestările cu caracter revizionist ale muncitorilor unguri din județul Hunedoara, „îmbrăcate în haina socialismului internaționalist”. În

timpul grevei generale din octombrie 1920, muncitorii maghiari s-au arătat „gata la tulburări și distrugeri la cel mai mic îndemn al agitatorilor veniți din Ungaria”.²⁶⁰ În 1922, DGP înregistra faptul că „la toate manifestările muncitorești din Transilvania se găseau accente de iredentism”. Comuniștii unguri erau adepți din convingere ai ideii destrămării României Mari; iar comuniștii români acceptau această idee pentru că le era impusă de Moscova. De aceea, credea DGP, în regiune se impunau măsuri excepționale.²⁶¹ În 1924, multe acțiuni ale comuniștilor din Târgu Mureș erau conduse de o Comisie Regională a sindicatelor formată doar din unguri și evrei care, în timpul tuturor manifestațiilor aveau ieșiri revizioniste. La fel la Timișoara. Principalii agitatori vor fi arestați.²⁶²

Întreaga Transilvanie, cu predilecție regiunile industriale, era împânzită cu manifeste comuniste identice, scrise în maghiră, așadar destinate ungarilor transilvăneni; toate aveau apelul „Munkás!” (Muncitori!). În fața acestui val, în 1924 de la București a venit ordinul unei anchete severe, pentru identificarea autorilor și confiscarea manifestelor comunisto-revizioniste. Rezultatele anchetelor vor ajunge la Ministerul Justiției.²⁶³ În general, erau trimise la București rezultatele anchetelor de acest fel, întrucât pericolozitatea faptelor pentru stat era considerată deosebită, îmbinându-se activitatea comunistă, care se regăsea în întreaga țară, cu cea revizionistă maghiară, care se regăsea în Transilvania. În urma altei anchete majore, la 18 martie 1925, Parchetul Tribunalului Brașov anunța Ministerul Justiției deschiderea acțiunii penale împotriva unor unguri din Târgu Mureș, „comuniști cunoscuți și periculoși ordinii și siguranței publice”, învinuindu-i de „agitație și crimă de complot de înaltă trădare”; unii cu manifestări și în planul revizionist. Se constata că reușiseră să se infiltreze în organisme politice legale ale ungarilor, încercând să le atragă pe lângă activitatea revizionistă pe care acestea o aveau și la acțiuni de tip comunist. Cea mai interesantă a fost încercarea în acest sens făcută cu conservatorul Partid Maghiar. La Congresul acestuia din 14 decembrie 1924, un delegat a vorbit din partea comuniștilor din Târgu Mureș; „A îndemnat muncitorimea și populația maghiară, ca renunțând la orice convingeri politice, să lupte prin orice mijloace, chiar prin forță și revoluție, pentru eliberarea din jugul oligarhiei române [subl. n.]”. Așadar, exploatatorii erau doar români. Agenții Siguranței prezenți în sala în care se desfășura Congresul raportau că cei ce-l conduceau „au îngăduit cuvântarea” și apoi „întreg Comitetul de conducere al Partidului Maghiar l-a felicitat călduros în fața publicului care îl ovaționa”. Ca urmare, se cereau măsuri coercitive

împotriva Comitetului Partidului, „pentru complicitate”.²⁶⁴ Faptul era cu totul ieșit din comun: un reprezentant al comuniștilor era aprobat călduros de magnații care se aflau în fruntea Partidului Maghiar; evident, aceștia nu deveniseră adepți ai bolșevismului, dar doreau să folosească orice forță care putea să contribuie la subminarea României Mari.

În toată perioada interbelică, activitatea comuniștilor în Transilvania a folosit revizionismului maghiar. Cei mai mulți o făceau conștient, fiind ori unguri ori evrei-unguri.²⁶⁵ Colaborarea între adepții comunismului și cei ai revizionismului era extrem de vizibilă. Asupra ei atrăgeau atenția, uneori, chiar și presa română. În ziarul „Lupta” din 11 martie 1937 apărea un articol cu titlu explicit: *Extremiștii de dreapta și comuniștii luptă pentru Ungaria*; printre cei din urmă erau identificați chiar foști adepți ai lui Kun Béla.²⁶⁶ Augustin Deac, într-un volum apărut în 1996, folosește o formulă a anilor '50 ai sec.XX: „cârdășia” dintre horthyștii de la Budapesta și bolșevicii de la Moscova.²⁶⁷

SPIONAJ ȘI TERORISM REVIZIONIST MAGHIAR ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ. Problema, în lumina documentelor din fosta Arhivă a SRI, a fost prezentată de Augustin Deac în 1996.²⁶⁸ Acestei prezentări i se pot aduce foarte multe completări din documentele păstrate la Arhivele Statului.

Guvernul Ungariei a organizat în România, chiar din 1919, o întinsă rețea de spionaj cu caracter militar, economic, dar și cu rol de influențare a populației în vederea acceptării țelurilor revizioniste ale Budapestei. După semnarea Tratatului de la Trianon, activitatea de organizare a acestei rețele s-a intensificat, trecându-se și la acțiuni teroriste. Pe teritoriul Ungariei au apărut centre de instrucție pentru viitorii spioni, cel mai adesea selectați dintre ungurii plecați din Transilvania – pentru că știau bine regiunea, aveau aici legături de rudenie și, astfel, revenirea lor nu trezea suspiciuni, și pentru că știau limba română, putând obține mai ușor informații.^{268bis}

Siguranța Română a reușit, și în aceste condiții, să-i captureze pe mulți dintre spionii trimiși în România, de la care a aflat sistemul de organizare a Centrului de Spionaj de la Budapesta. Sediul central era în Cazarma „Maria Tereza”; avea cinci centre de instrucție, între care mai importante erau cele de la Debrețin și Seghedin. Siguranța a intrat chiar în posesia unui ordin din 24 martie 1921, al Guvernului Ungariei către Comandamentul teritorial Seghedin, care trebuia să pregătească spioni pentru a fi trimiși peste frontieră, în România.²⁶⁹ Pregătirea era specializată, pentru diverse acțiuni: culegerea

de informații, întreținerea propagandei revizioniste, acțiuni anarhiste și teroriste. Secția anarhistă și teroristă pregătea asasinarea conducătorilor statelor succesoare Austro-Ungariei; va obține cel mai mare succes în 1934, când, la Marsilia, a fost omorât regele Iugoslaviei, Alexandru, de către teroriști antrenați în Ungaria. Cei trecuți prin Secția respectivă urmau să provoace explozii în fabricile de interes major, la căile ferate etc. Regimul pregătirii spionilor era alert, astfel încât – conform mărturiei unuia dintre ei, prins în 1922, – lunar erau trimiși în România doi sau trei. Spionii ajunși în Transilvania dispuneau de o rețea întinsă de informatori plătiți, dintre ungurii și evreii maghiarizați localnici. Dispuneau de locuri în care se puteau ascunde și de un sistem de comunicare între ei și cu Centrala din Ungaria. Cu toate succesele Siguranței în anihilarea rețelei de spioni, aceasta a avut anumite succese și pentru că se baza pe unii informatori care se infiltraseră chiar într-o serie de organisme ale Statului, inclusiv în cele ale Ministerului de Interne. Într-un raport, se dădea ca exemplu cazul lui Szemeliay Iános din Sibiu, care ajunsese angajat al Siguranței din Careii Mari. S-a descoperit și faptul că, din 1921, din Ungaria erau trimiși diverși meseriași în Transilvania, cu acte în regulă, pentru a se angaja în fabrici de importanță strategică, unde urmau să facă spionaj și propagandă revizionistă.²⁷⁰

Se pare că sistemul de instruire în Ungaria a spionilor, ce urmau a fi trimiși în România, era rudimentar. Se baza mai mult pe o îndoctrinare naționalist-șovină, decât pe o pregătire practică. Astfel se explică faptul că foarte mulți au fost prinși și-și mărturiseau foarte repede sarcinile. Nici un act terorist major proiectat în Ungaria nu a reușit în România interbelică. Se adăuga, bineînțeles și faptul că Siguranța Română dispunea de specialiști foarte buni.²⁷¹

La începutul lui 1920 au fost prinși mai mulți spioni unguri la Oradea.²⁷² În general, opinia publică a considerat că erau tratați cu excesivă blândețe. De aceea, „Patria” a izbucnit: „Toate au o margine. Spionii și conspiratorii [...] nu pot fi tratați după vechea rețetă a indulgenței românești. [...] Va fi vai și amar când nu Tribunalul Marțial, ci Poporul va rosti sentința de moarte.”²⁷³ În fiecare an erau prinși și trimiși în judecată mai mulți spioni unguri. Uneori erau judecate loturi întregi, precum în martie 1930 la Curtea de Apel Timișoara.²⁷⁴ În 1931, SSI descoperea, ca o noutate, foarte multe femei care făceau spionaj în favoarea Ungariei; ele vor constitui subiectul unor procese, cel mai cunoscut fiind acela de la Curtea de Apel Oradea, în toamna lui 1936. Foarte frecvent erau folosiți pe post de spioni ziariștii. În anii '30 ai

secolului XX se aprecia că Transilvania era împânzită cu reprezentanți ai Budapestei, iar unele localități deveniseră „adevărate cuiburi de iredentism”.²⁷⁵

În condițiile în care diversele organisme ale Ministerului de Interne sau ale Armatei își făceau treaba, capturând foarte mulți spioni unguri, explicația proliferării activității de spionaj în Transilvania nu putea fi dată decât de excesiva îngăduință cu care autoritățile priveau fenomenul. Nu doar presa română s-a alertat, ci și înșiși reprezentanții sistemului judiciar. Într-un raport din 18 noiembrie 1924 al unui procuror de la Curtea de Apel Târgu Mureș, se menționa neaplicarea severă a Codului Penal în cazurile de spionaj.^{275bis} Semnale asemănătoare veneau și din alte localități.

Încercarea cea mai gravă căreia a fost constrânsă România să-i facă față, în contextul acțiunii revizioniste a Ungariei, a fost terorismul. Pentru activități teroriste erau pregătiți în Ungaria mai ales foști militari din Armata Austro-Ungară, originari din Transilvania. Se dovedise deja, în 1920, prin atentatul reușit de la Senatul României avându-l ca autor pe Max Goldstein, soldat cu moartea a patru parlamentari între care un episcop, că terorismul cu greu putea fi prevenit. În plus, orice acțiuni de genul acesta aveau un mare ecou, putând chiar destabiliza Țara.

Siguranța Română cunoștea faptul că, pe teritoriul Ungariei erau pregătiți cei care urmau să facă acte teroriste în România. De asemenea, unii teroriști unguri erau pregătiți la Viena, unde acționau două școli de formare a spionilor și teroriștilor – „Steaua Însângerată” și „Garda Maghiară”; li se adăuga „Comitetul celor o sută unu”.²⁷⁶ Vor fi luate o serie de măsuri preventive. Legiunea de Jandarmi Arad, Secția Chișineu-Criș, anunța, la începutul lui 1921, că întocmise tabele cu „indivizii cu activitate revoluționară, care erau considerați cei mai periculoși pentru că îi puteau ajuta pe teroriștii trimiși din Ungaria”. În dreptul fiecărui nume din tabele (80 în total) era câte o formulă de caracterizare: „Mare iredentist”, „Iredentist fanatic”, „Propagandist iredentist”, „Instigator”, „Legături iredentiste în Ungaria”, „Se manifestă contra autorităților românești”, „Conducător iredentist”, „Fost în Garda Roșie”, „Iredentist înfocat care sfidează autoritățile”.²⁷⁷ Se aprecia și că, teroriștii trimiși în România puteau fi ajutați și de diverse asociații maghiare legale. La 6 septembrie 1921, Ministerul de Război trimite o informare Ministerului de Interne, transmițându-i o copie a raportului Corpului VII Armată; acesta anunța că societățile sportive de la Lupeni, Vulcan, Petroșani „au caracter pur unguresc și nu constituie decât mijloace de manifestare și susținere a spionajului maghiar. În cadrul acestor societăți cu paravan sportiv,

erau foarte mulți foști ofițeri în Armata Austro-Ungară; astfel deveniseră „cele mai înfocate cuiburi de propagandă subversivă” și de susținere a spionajului unguresc.²⁷⁸

În vederea viitoarelor acțiuni teroriste, imediat după Trianon au fost aduse clandestin în Transilvania foarte multe arme de război. Faptul era semnalat în repetate rânduri, începând cu 1920. Secția Siguranță Generală, Poliție și Jandarmerie din cadrul Consiliului Dirigent era anunțată, la 31 august 1920, de Corpul VI Armată, că primise de la Guvernul Cehoslovaciei, prin reprezentantul României la Belgrad, informația că ungurii introduc în Transilvania arme, și pentru acte de terorism, dar și pentru a fi distribuite populației maghiare.²⁷⁹ Armele au fost ascunse bine și nu au fost găsite.²⁸⁰ Dar, informația ajungând pe cale diplomatică, nu putea fi greșită. Cele mai multe atenționări de acest fel, cu diverse surse de proveniență, din întreg deceniul al treilea, au dus la descoperirea unor depozite, la capturarea armelor și, uneori, a celor care le introduseseră în România. Pe rolurile curților de apel au ajuns foarte multe cazuri; iar uneori la curțile marțiale.²⁸¹ Ministerul de Interne a considerat fenomenul atât de grav, încât a transmis, în ianuarie 1923, tuturor prefecturilor din Transilvania, o telegramă cifrată, privind depistarea depozitelor de arme deținute de unguri. Având în vedere mișcările de la frontieră, se cerea o anchetă „cu desăvârșire discretă [...], pentru a se da de urma depozitelor de arme și munițiuni, care se presupune că s-ar găsi ascunse de către unguri pe teritoriul nostru”. Se cereau și tabele cu persoanele suspecte. Semna ministrul de Interne, Arthur Văitoianu – ceea ce însemna că informațiile fuseseră verificate.²⁸²

Între diversele organisme ale Ministerului de Interne și ale celui de Război au circulat foarte multe informări, rapoarte, ordine, indicând proiectate acțiuni teroriste în România, și măsurile ce trebuiau luate pentru a împiedica materializarea lor. Vigilența aceasta a dat rezultate, neînregistrându-se nici o reușită majoră a teroriștilor unguri. Încercarea cu cele mai grave posibile consecințe, dejucată de Siguranță, avusese loc în 1922. Se proiectase un atentat împotriva Regelui Ferdinand și a Guvernului. Presa a aflat de existența lui abia în momentul eliberării atentatorilor din 1922.²⁸³ Conducătorul complotiștilor fusese Thuróczy Lajos; și se adăuga Kusoka Sándor. Veniseră din Ungaria. La Oradea li se alăturaseră mai mulți complici, care asigurau și materialul confecționării unei bombe. Se intenționa aruncarea în aer a tribunei regale de la Hipodromul din București, în ziua inaugurării curselor hipice, în septembrie 1922. Se știa că Regele era nelipsit de la evenimentul

anual de acest fel. Erau avute în vedere două efecte: dispariția Regelui putea duce la un moment de anarhie în București sau cel puțin la deruta autorităților; atentatul ar fi avut un foarte larg ecou internațional, atrăgând atenția opiniei publice occidentale asupra pretențiilor revizioniste ale Ungariei. În presa budapestană nu se admitea ideea că atentatul ar fi fost pregătit de către autoritățile Ungariei, ci era plasat pe seama inițiativei celor care urmau a-l pune în practică. Se aducea drept motiv al atentatorilor „dorința de a se răzbuna pentru purtarea mizerabilă a valahilor în timpul războiului și pentru ciuntirea Ungariei”. Trimis înainte în România, pentru a pregăti terenul, Kusoka Sándor a făcut imprudența de a-l pune în temă, pentru a-l racola, pe un cunoscut; acesta a informat autoritățile române. Atentatorii și complicii lor au fost arestați în gara Oradea, când voiau să se urce în trenul de București, găsindu-se asupra lor bomba ce urma a fi folosită. Consiliul de Război i-a condamnat la câte 10 ani de închisoare. Vor fi încarcerați pe rând la Jilava, Craiova, Doftana. Au executat doar șapte ani și jumătate, fiind eliberați în august 1929, la zece ani de la ocuparea Budapestei de către Armata Română. Cei grațiați astfel s-au dus imediat în Ungaria și s-au plâns presei de „brutalitățile sadice ale valahilor”. Doriseră să-l asasineze pe Regele României, iar după ce fuseseră grațiați se plâneau de îndrăzneala românilor, care nu le oferiseră condiții bune în închisoare.²⁸⁴

Teroriștii unguri au eșuat în cel mai mare atentat proiectat de ei împotriva României. Însă, nu au dezarmat. Vor avea, în toată perioada interbelică, multe altele, însă de o importanță restrânsă, mai mult demonstrativă. Autoritățile române au acționat prompt, cei mai mulți dintre atentatori fiind capturați și deferiți justiției. Peste tot era și o implicare a populației maghiare locale. Unele au fost mai grave, mai ales atacurile de noapte asupra posturilor de jandarmi. În aprilie 1932, în comuna Unguraș, județul Someș, s-a înregistrat un astfel de atac, săvârșit de un grup de 16–20 unguri localnici înarmați cu topoare; jandarmii au fost răniți, iar atentatorii prinși.²⁸⁵ În decembrie același an, la Tușnad a avut loc un atentat cu arme de foc, împotriva unui tren cu studenți care mergeau la o întrunire studentască. Atacatorii, toți unguri, au fost prinși: trei lucrători la căile ferate, doi țărani, cinci localnici din Tușnad; îi conducea un fost militar, Ferencz István.²⁸⁶ În decembrie 1938, Drăgan Vasile, primarul român al comunei Cornești, județul Turda, a fost omorât de un grup de 20 unguri; „Asasinii – se scria în rechizitoriul procurorului – s-au postat la toate drumurile pe unde putea veni victima spre casă.” Primarul român era învinovățit de unguri pentru că refuzase să cânte Imnul Ungariei; și

pentru că depusese mărturie în procesul intentat, pentru incitare revizionistă, ziarului „Brassói Lapok” la 8 decembrie 1936.²⁸⁷ Asemenea fapte teroriste, criminale, datorate incitării revizioniste, formează baza multor procese din perioada interbelică.

Eficiența acestor acte teroriste – chiar dacă majoritatea erau dejucate și autorii lor prinși – consta în întreținerea surescitării antiromânești în rândul populației maghiare din Transilvania. Foarte multe rapoarte ale DGP înregistrau faptul că toate manifestările revizioniste – de la propagandă la terorism – au conservat în Transilvania o permanentă neliniște. Românilor le întreținea teama destrămării României Mari, ungarilor nădejdea în refacerea Ungariei Mari. Doar în 1920, la Ministerul de Interne de la București s-au strâns rapoarte pe acest subiect care, centralizate au format un dosar cu 282 file.²⁸⁸ În anii următori informațiile de acest fel se înmulțesc; practic le găsim în majoritatea documentelor Ministerului de Interne venite din Transilvania, la rubrica specială *Starea de spirit a populației*. În general informațiile raportate la această rubrică se asemănau. Serviciul de Siguranță Oradea, la 26 octombrie 1923 raporta: „Minoritatea ungurească din Transilvania, în caz că s-ar întâmpla un conflict între România și Ungaria, cea mai mare parte a ei ar sta în serviciul Ungariei.”²⁸⁹ În raportul pe întregul an 1923, la rubrica *Starea de spirit a ungarilor din Transilvania*, se menționa o „fermentație latentă”, care oscilează în intenșitate în funcție de evenimentele interne și externe; și în funcție de „îndrumările clerului și intelectualității șovine”. Clasa privilegiată – conți, baroni, mari proprietari, marea burghezie, dar și o mare parte a intelectualității, funcționarilor, clerului înalt –, erau cu toții iredentiști față de România, stând în legătură strânsă cu Ungaria”; în interiorul acestei categorii erau „cele mai bune elemente pentru propaganda subversivă”. În toate comploturile descoperite, foarte activ era clerul; spionii unguri erau adăpostiți în mănăstirile confreriilor maghiare, sau în conacele izolate ale magnaților unguri.²⁹⁰ Informații asemănătoare veneau din întreaga Transilvanie, în întreaga perioadă interbelică.

De repetat că autoritățile românești s-au arătat excesiv de tolerante: pedepsele celor care se plasaseră în slujba revizionismului erau foarte mici – pentru un atentat cu bombă la adresa Regelui Ferdinand s-au dat numai zece ani de închisoare; în cele mai multe cazuri, chiar aceste măsuri minime erau reduse sau amnistiate. Exemplele sunt nenumărate, inclusiv cazul atentatorilor la viața lui Ferdinand, cărora li s-a redus pedeapsa la șapte ani de închisoare. În 1921, Consiliul de Miniștri a dat o dispoziție de eliberare

a 63 deținuți unguri; urmau a fi concentrați la Oradea și trimiși în Ungaria; în final, numărul lor trebuia să ajungă la 72. Între ei erau și condamnați pentru deținere de arme sau pentru spionaj sau terorism; făcuseră fapte atât de grave, încât cinci din ei erau condamnați la moarte. Guvernul de la Budapesta a presat partea română pentru predarea condamnaților, anunțând condamnarea a câtorva sute de români locuitori ai Ungariei, faptele de care erau învinovați fiind, majoritatea, inventate. Se propunea un schimb; a avut loc la 5 octombrie 1921, pe la Borș.²⁹¹ Metoda dovedindu-se eficientă, de fiecare dată când erau arestați în România propagandiști revizionști, spioni ori teroriști, în Ungaria erau arestați de două ori mai mulți români; apoi se propunea schimbul. Astfel, activitatea Justiției Române devenea fără efect practic. S-au adăugat foarte multe amnistii și grațieri. Aveau pretextele cele mai diverse, de obicei invocându-se evenimente fericite din viața Familiei Regale, aniversări ale Unirii etc. Prima acțiune de acest fel a avut loc chiar în anul semnării Tratatului de la Trianon, 1920. S-au păstrat tabele întregi cu cei astfel eliberați; unii erau chiar condamnați la moarte pentru grave acțiuni antistatale.²⁹² Situația s-a repetat aproape în fiecare an.²⁹³ Însă, sistemul a dovedit numai bunăvoința Statului Român, dar nu a avut efectul scontat în direcția diminuării acțiunii antiromânești a revizionismului maghiar. Din contră a impulsivat trimiterea în România a unor propagandiști, spioni sau teroriști, știindu-se că aceștia, dacă vor fi prinși, vor scăpa ușor.

*

REAȚIA ROMÂNEASCĂ LA REVIZIONISMUL UNGURESC.

Față de revizionismul unguresc s-a înregistrat în România o reacție complexă. Majoritatea românilor s-au pronunțat împotriva tezei revizioniste și a celor ce o susțineau; la nivelul opiniei publice a fost o permanentă respingere indignată. Aceeași respingere o găsim și în declarațiile reprezentanților instituțiilor guvernamentale, în declarațiile partidelor politice și majorității persoanelor importante din toate domeniile. De remarcat, însă, faptul că guvernele de la București au acționat slab împotriva celor care propagau revizionismul, adesea cu măsuri neadecvate, aproape niciodată preventive; s-au bazat prea mult, hazardat, pe faptul că României i se consfințise pe plan internațional dreptul la unitate, crezând că această consfințire era deplin asiguratorie și granițele stabilite la Trianon nu pot fi modificate. Această poziție, pe de o parte a facilitat amplificarea permanentă a acțiunilor revizioniste ale ungarilor; iar, pe de altă parte, a generat, la nivelul societății românești, o

încercare de suplinire a slăbiciunii Statului în combaterea revizionismului. Sarcina aceasta a fost preluată de către unele mari personalități românești, de bisericile românești, de diverse organisme fără caracter de Stat, precum Liga Culturală sau ASTRA, de asociații ale voluntarilor sau veteranilor de război, de organizații patriotice ale femeilor sau studenților și de organizații create special, cea mai importantă fiind Liga Antirevizionistă Română. Așadar, chiar dacă existau nuanțe, pe același plan al respingerii revizionismului s-au situat atât toate guvernele, cât și opinia publică românească. Se poate vorbi de o solidaritate națională. În acest context, o notă discordantă o face prințul moștenitor Carol, viitorul Rege Carol al II-lea. Caracteristice pentru această atitudine sunt mai multe momente: 1928, când a încercat să vină pe Tronul României cu ajutorul Ungariei, căreia i-a promis în schimb o modificare de graniță; după 1930, când s-a aflat în spatele acceptării refacerii Statusului Romano-Catolic dat în propretatea Bisericii Romano-Catolice Maghiare din Transilvania și folosit împotriva României. Se adaugă tergiversarea rezolvării problemei Gojdu.²⁹⁴

Trăind în exil în Occident, din 1925, în urma aventurii cu Elena Lupescu, folosită de I.I.C. Brătianu pentru a-l înlătura de la succesiunea la Tron, – prințul Carol aspira – după moartea tatălui său, Regele Ferdinand, să vină pe Tronul României, înlăturându-și fiul minor, Mihai. Pentru a-și atinge scopul a încercat mai multe metode, unele imorale, altele de-a dreptul aventuriste; și, nu s-a dat înlături chiar de la trădarea intereselor României. Dovedea, astfel, din nou că pune mai presus interesele proprii, decât cele ale Țării; așa cum făcuse în 1918, 1919, 1925, când renunțase la Tron, prima dată chiar dezertând din Armată.

În 1928, Carol s-a gândit – influențat de Camarila ce începuse a se forma în jurul său, alcătuită din Elena Lupescu și o serie întreagă de aventurieri, dezertori din Armată sau hoți condamnați la închisoare în România, dar și din unii diplomați, toți cu aspirații materiale într-o viitoare Domnie –, să se folosească de Adunarea Populară convocată de Partidul Național-Țărănesc la 6 mai, la Alba Iulia, cu scop electoral, pentru a da o lovitură de stat. Carol urma să vină în țară cu un avion, călătoria începând în Marea Britanie. Trebuia să aterizeze la Alba Iulia și, cu sprijinul mulțimii de acolo, să ajungă a se încorona la București. Unul din cei mai venali escroci din anturajul lui Carol, Barbu Ionescu (Leibovici, Moritz, Marcel) având la activ hoții în România pentru care a fost condamnat și ajuns, după fuga în Occident, industriaș în Belgia, a organizat aventura.²⁹⁵ În Marea Britanie s-a tipărit, în câteva mii

de exemplare o proclamație a lui Carol către Poporul Român, numită în istoriografie *Manifestul de la Godstone*²⁹⁶; își anunța revenirea în România, bineînțeles, pentru binele acesteia. Exemplarele *Manifestului* urmau să fie aruncate din avion peste Adunarea de la Alba Iulia, pentru a-i înduioșa pe participanți; apoi, tot din cer, urma să sosească și prințul. Dar, în condițiile tehnice ale momentului, un survol din Marea Britanie până la Alba Iulia, fără escală, era imposibil. De aceea, s-a decis un popas la Budapesta. Acesta nu putea fi făcut decât cu acceptiunea și sprijinul Guvernului Ungariei. În schimb, Carol a promis o rectificare de graniță în favoarea Ungariei. Târgul antiromânesc putea fi un precedent pentru dărâmarea Sistemului Versailles; de aceea, presa occidentală l-a dezvăluit și l-a incriminat. Înștiințate și de la București, autoritățile britanice au blocat zborul lui Carol cu avionul și i-au cerut imperios acestuia să părăsească Marea Britanie.

Presa londoneză era alertată și de faptul că aventura carlistă urma să pornească de pe teritoriul Marii Britanii, inducând ideea unei acceptări din partea acesteia. „Morning Post” scria că „prințul și-a pierdut complet reputația. Oricare ar fi împrejurările acestei afaceri, e sigur că instigatorii sunt ungerii, fără simpatie pentru România.” Chestiunea revizuirii Tratatului de la Trianon ar contraria vederile oricărui partid politic din România.²⁹⁷ „Times” sublinia și el greșeala majoră a prințului, încercarea de a veni la Tron cu sprijinul Ungariei, căreia i-a făcut promisiunea de a-i ceda din teritoriul României.²⁹⁸ Presa din Cehoslovacia aflase prima de târgul dintre Carol și Budapesta.²⁹⁹ Considera că în spatele „afacerii” era „mâna lui Rothermere”, lordul britanic susținător al revizionismului ungar; un om al său, Dudley Heathcote, supraveghease tipărirea *Manifestului de la Godstone*, și fusese trimis de Carol la Budapesta, pentru a încheia înțelegerea. Mare parte a presei din România a îmbrățișat teza amestecului lui Rothermere, ceea ce indica acțiunea ca fiind în cadrul politicii revizioniste ungare. „Viitorul”, officiosul Partidului Național-Liberal, partidul de guvernământ al momentului, insista pe această caracteristică: „Eșecul nebunei aventuri se îndreaptă deopotrivă și împotriva rothermerismului, care are astăzi prilejul să sfârșească mai scandalos decât și-ar fi putut închipui cineva.”³⁰⁰ La câteva zile, ziarul revenea asupra subiectului pe larg; îl prezenta pe Dudley Heathcote, „emisarul diplomatic al prințului Carol”, care fusese trimis la Budapesta pentru a solicita sprijinul revizionistilor ungeri; el se remarcase până atunci prin articolele sale antiromânești și filomaghiare, publicate în ziarele patronate de Rothermere; în iulie 1927 scrisese: „În România, ungerii și celelalte

minorități n-au dreptul de a se folosi nici de limba lor, nici de școli și nici de a-și practica religia. [...] În afară de faptul că se face imposibilă unguirilor cultivarea și practicarea limbii materne, se caută a-i deznaționaliza cu ajutorul politicii școlare și administrative. Iar dacă se împotrivesc asimilării forțate, sunt izgoniți din Țară.”³⁰¹

Fapt neobișnuit, dar indicând gravitatea situației, în condamnarea aventurii lui Carol și a implicării Ungariei s-a antrenat și Regele Marii Britanii, George al V-lea. Într-o convorbire cu Edvard Beneš, ministrul cehoslovac de Externe aflat în vizită la Londra, Regele îl va critica pe Carol: „Este condamnabil, condamnabil! Deși îmi este rudă, îmi pare bine că Guvernul meu a fost ferm și l-a invitat să părăsească Marea Britanie fără întârziere.” Reprezentantul diplomatic al Ungariei a fost chemat la Ministerul de Externe britanic, unde „i s-a tras o bună săpuneală pentru amestecul în aventură” – conform raportului trimis la București de D.N. Ciotori, secretar al Legației române la Londra.³⁰²

Foarte ferm a reacționat și Guvernul Marii Britanii, blocând acțiunea lui Carol; fusese alertat de Guvernul României care, prin agenții Siguranței aflase dedesubturile aventurii. Pe tema respectivă, a fost și un episod în Parlamentul de la Londra: pe 8 mai, în Camera Comunelor, ministrul secretar de Stat la Interne, William Hicks, a fost chemat să răspundă unei întrebări privind tentativa și eventualul amestec al Marii Britanii; „Carol – spunea ministrul – fusese primit în Anglia pe 28 aprilie, cu condiția să stea doar două luni; în urma evenimentelor, a fost informat că prezența sa a devenit indezirabilă și trebuie să părăsească Anglia în 4–5 zile.” Ministerul de Externe de la Londra a anunțat public expulzarea prințului.³⁰³

În Marea Britanie nu era îndoială privind implicarea Ungariei. O dezvăluise chiar cel care-l însoțise la Budapesta pe emisarul lui Carol – Dudley Heathcote – ziaristului Maurice Lewis. Acesta din urmă scria în „Daily Express”, la 14 mai 1928: „Rezultă clar că unguirii au avut cunoștință de cele ce se puseseră la cale la Londra și că, dacă nu erau chiar complici, acordaseră binevoitorul lor concurs la întreaga acțiune, și numai în ultimul moment, când s-a aflat că nu era nici o șansă de reușită, autoritățile ungare au intervenit pentru a împiedica zborul unui avion din Budapesta spre frontiera română cu manifestele aduse din Londra de Heathcote.” Avionul urma a fi pilotat de căpitanul francez Le Mesurier.³⁰⁴ O recunoaștere amănunțită o făcea Dudley Heathcote, în aventura carlistă, în august 1928.³⁰⁵

În Franța, ziarele salutau poziția autorităților britanice, faptul că Guvernul Baldwin nu înțelegea să încurajeze pe cei care doreau revizuirea Tratatului de la Trianon. Totodată, se sublinia unitatea de vederi a partidelor românești în respingerea revizionismului și îndepărtarea lui Carol de interesul național românesc. Cel mai cunoscut dintre ziarisții francezi ai momentului, Pertinax, scrisese în „L’Intransigent”: „Faptul de a-l vedea [pe Carol] pactizând cu ungurii, în vederea unei restaurări, îl compromite în ochii tuturor patrioților români.” „L’Echo de Paris”, „La Liberté”, „Petit Parisien” subliniau faptul că prințul a făcut jocul revizionismului unguresc într-o adevărată „agresiune a Budapestei”. Asupra legăturilor dintre tentativa lui Carol și aspirațiile teritoriale ale Budapestei, cel mai insistent se apleca Leon Bailoy, în „L’Intransigent”: „Eșecul umilitor al prințului Carol îl descalifică pe om, arătându-l cu totul nepregătit pentru meșteșugul greu de rege. [...] Carol a fost ușor indus în eroare de emisarii unguri și de prietenii acestora din Londra. Se vede acum că el se obliga să ajute cu tot dinadinsul Ungaria în campania ei dusă în contra Europei Centrale, a Micii Antante și a tratatelor de pace în vigoare. Nimeni nu se poate opri de a crede că cei de la Budapesta ar fi încercat o agresiune în contra României, profitând de tulburările create în această Țară prin debarcarea neașteptată a prințului Carol care ar fi coincis tocmai cu Congresul de la Alba Iulia.” Leon Bailoy lauda Guvernul Baldwin pentru clarviziune: „A știut să dejoace acest plan, făcând încă o dată operă de pace și siguranță în Europa, pentru menținerea tratatelor fără de care această pace nu ar putea să existe.” Și „Le Journal” și „Le Gaulois” insistau pe ideea favorizării Ungariei prin acțiunea lui Carol, cu concluzia fermă: „Carol se declară favorabil revizuirii Tratatului de la Trianon. El amenință pacea Europei Centrale.” Cel mai aspru era un articol semnat de Jaques Ancel în „L’Intransigent”: „Printr-o aberație, *pe care unii o numesc trădare* [subl. n.], ex prințul Carol s-a compromis în tovărășia acelor ziarisți englezi care au complotat împotriva unității naționale a României.”³⁰⁶

Implicarea Budapestei în acțiunea lui Carol era menționată și în documente ale diverselor organisme ale Ministerului de Interne de la București. Un raport al Inspectoratului General de Poliție și Siguranță, Circumscripția a VII-a Sibiu-Timișoara, din 4 iulie 1928, consemna această teză, indicându-se un context mai larg. Guvernul de la Budapesta dorea să-l încoroneze ca Rege al Ungariei pe Otto de Habsburg, fiu al Împăratului Carol al IV-lea; era fixată și o dată – 20 august 1928. Dacă lovitura de stat a prințului Carol ar fi reușit, românii ar fi fost împiedicați să intervină în

Ungaria. În raport se mai scria că prințul Carol ar fi fost asigurat de tot concursul Ungariei, în schimbul modificării graniței, în conformitate cu harta întocmită de lordul Rothermere.³⁰⁷ Aventura carlistă era menționată și în documente ale Ministerului de Externe de la București. Ministrul Nicolae Titulescu a acordat credit informației primită de la Ministerul de Interne, cerând rapoarte amănunțite reprezentanților diplomați ai Bucureștilor la Belgrad, Budapesta și Praga. Cu toate că diplomații români au răspuns că nu s-a putut afla nimic, în presa din Budapesta s-a confirmat legătura dintre Carol și Guvernul Ungariei. Ziarul „8-orei Ujsåg” publica un interviu cu Barbu Ionescu, cel ce-i organizase lui Carol călătoria în Marea Britanie de unde urma să plece în România. Ionescu declara că prințul nu va interveni pentru revizuirea Tratatului de la Trianon, dar „în vederea obținerii unei conclucrări între România și Ungaria, s-ar putea acorda o mică rectificare de frontieră în favoarea Ungariei”,³⁰⁸ Dar, orice „rectificare”, oricât de mică, însemna revizuirea Tratatului.

Trădarea lui Carol – gata să accepte politica revizionistă a Ungariei – a produs în opinia publică românească o reacție ostilă majoră și unanimă. Și, a fost una din rarele ocazii când și partidele politice s-au situat de aceeași parte; au fost doar două excepții: Partidul Maghiar și Partidul Comunist din România. Nu s-a renunțat, însă, nici în această situație atât de gravă, la politicianism. Partidul Național-Liberal, aflat la Guvern, a folosit ocazia pentru a încerca o lovitură împotriva Partidului Național Țărănesc, pornind de la încercarea prințului de a se folosi de Adunarea național-țărăniștilor de la Alba Iulia. Liderii P.N.Ț. s-au văzut obligați să se discolpe. Ca dovadă a neimplicării lor era adusă *Moțiunea* adoptată la Alba Iulia, în care se exprima ferm încrederea în „actualul factor constituțional”, Regele Mihai, și era susținută „actuala ordine constituțională”. Documentul fusese redactat de Conducerea P.N.Ț. pe 3 mai, la București, și aprobat de Comitetul de Direcție al Partidului în noaptea de 5/6 mai; „Prin urmare, e imposibil de admis că *Moțiunea* a căpătat textul cunoscut numai când s-a văzut că prințul Carol nu sosește la Alba Iulia.” La 6 mai 1928, Iuliu Maniu primea din partea ziarului londonez „Daily Mail” o telegramă, cu întrebarea dacă zvonul, care circulă în Marea Britanie, că P.N.Ț. sprijină acțiunea lui Carol, este exact. Maniu l-a dezmințit. În plus, preciza că era „o flagrantă distanță” între acțiunea prințului și acțiunea național-țărăniștilor care, la Alba Iulia „au afirmat energic intangibilitatea frontierelor României veșnic unite.”³⁰⁹ Formula ultimă indică și faptul că P.N.Ț. credea în ideea că prințul Carol

a făcut promisiuni teritoriale Ungariei. Pentru a încheia discuția, liderii național-țărăniști anunțau că problema revenirii prințului Carol „este definitiv închisă pentru toată lumea”.³¹⁰ Președintele Ligii Apărării Național Creștine, A.C. Cuza, care anterior se arătase favorabil lui Carol, după aventura londoneză cu promisiunile date Ungariei îl califica drept „farsor ordinar și un detractat”. Cuza își sfătuia partizanii să-l considere pe prinț „mort pentru Țară”.³¹¹ Partidul Poporului, condus de Alexandru Averescu, în întrunirile ținute peste tot în țară nega orice simpatie pentru prințul Carol. În județul în care Partidul Național al lui Nicolae Iorga avea cea mai mare influență, Prahova, partizanii acestuia îi criticau atât pe liberali, cât și Opoziția; considerau problema Carol definitiv închisă; Iorga încercase să-l convingă pe prinț că „face prostii”, și-i ceruse să se lepede de vechile-i obiceiuri și de anturajul vicios, dar nu reușise. Evident, cele mai importante atitudini erau ale celor două partide mari. P.N.L. se pronunța vehement împotriva lui Carol, învinuindu-l de trădare. Organizațiile județene liberale au primit de la centru o formulare pe care au popularizat-o în toate întrunirile lor: „Nici cel din urmă membru al partidului Liberal nu poate concepe o revenire a ex prințului Carol. Iar Poporul nu poate să aibă nici cea mai mică urmă de simpatie față de acest om.” Liberalii considerau insuccesul lui Carol ca fiind și al Național-Țărăniștilor. Și, au folosit prilejul spre a înăspri cenzura. P.N.Ț, principalul partid de opoziție, repeta în toate întrunirile județene: „Suntem partid de ordine, constituțional și monarhic. [...] Recunoaștem Regența și ne iubim țara. Prințul Carol pentru noi nu există, decât atunci când va fi un bun român. [...] Problema prințului Carol e o greșeală politică a P.N.L.”³¹²

DGP înregistra și reacții ale opiniei publice neînregimentată politic, Serviciul Special de Siguranță Arad transmitea, la 8 mai 1928: „În chestiunea ex prințului Carol, în centralele intelectualiste *se dezavuează puternic* [subl. n.] tentativa ex prințului de a ajunge dictator al țării cu mijloace ungurești.”³¹³ Direcția Poliției și Siguranței Constanța raporta la 11 iunie 1928: opinia publică era alertată „de evenimentele survenite cu expulzarea ex prințului din Anglia, expulzare în legătură cu adoptarea de către acesta a principiilor de revizuire a Tratatului de la Trianon”.³¹⁴ De la Orăștie se anunța că problema Carol „este dată cu totul uitării”.³¹⁵ Brigada Siguranță Turnu Severin raporta și ea către DGP: „Despre venirea în țară a fostului prinț Carol se vorbește foarte puțin, toată lumea conștientă acuzându-l de felul acțiunilor sale în străinătate în contra Țării”.³¹⁶

Era clar că reacția aproape unanimă a forțelor politice și a opiniei publice românești împotriva lui Carol era determinată de promisiunile teritoriale făcute de acesta Ungariei. Același motiv stătea și la baza ostilității majorității statelor occidentale și a presei care apărea în acestea. Dacă pentru români, Carol atentase la Tratatul de la Trianon, pentru occidentali, aventura carlistă însemna o primă spărtură în Sistemul Versailles, fapt care-i amenința direct.

Carol a negat mereu existența înțelegerii cu Ungaria, cu toate multele dovezi evidente din 1928. La acestea, se va adăuga, în 1934, dovada supremă.³¹⁷ Barbu Ionescu (Moritz, Leibovici, Marcel), artizanul înțelegerii cu Ungaria, s-a arătat nemulțumit că nu beneficia și el, atât cât credea că merită, după urcarea pe tron a lui Carol în 1930. Venit la București, în 1934, avea intenția de a-l șantaja pe Carol. A dat mai multe documente, compromițătoare pentru Rege, unui ziarist englez care urma să le publice la Londra. Dar, ziaristul a fost interceptat de Siguranță, la graniță, și i s-au confiscat documentele. S-a bănuțit că ceea ce era mai grav fusese oprit de Barbu Ionescu; de aceea, Siguranța i-a făcut o percheziție domiciliară. O grupă întreagă de agenți i-au percheziționat amănunțit casa timp de 14 ore. Erau conduși chiar de Directorul Siguranței, Ștefan Bungețianu – dovadă a maximei importanțe pe care Regele o dădea acțiunii respective.³¹⁸ La ordinul prim-ministrului, Gheorghe Tătărescu, rezultatul descinderii a rămas secret. Va fi dezvăluit de Ștefan Bungețianu abia în aprilie 1942, într-un raport către ministrul de Interne, generalul Dumitru Popescu, de la care a ajuns la Ion Antonescu; rezoluția acestuia din urmă: „Este o chestiune care interesează într-un grad înalt Statul” – și, ca urmare cerea ministrului Justiției să vină imediat, pentru a-i da instrucțiuni.³¹⁹ Bungețianu raporta că găsisse la Barbu Ionescu un document foarte compromițător pentru Regele Carol al II-lea, pe care nu-l putuse dezvălui în timpul Domniei acestuia. După 14 ore de cercetări, la descinderea din 1934, la ora 3 noaptea, „în fundul unui dulap de stejar a fost găsit un document. La vederea lui, Barbu Ionescu s-a repezit să-l ia. [...] Mi-a spus că este o chestiune care privește numai pe Rege [...]. Că divulgarea existenței acestui document ar nenoroci pe Rege, Dinastia și pe el.” Suținea că fusese trimis de Carol, în 1928, la Budapesta, pentru a încheia o înțelegere cu Ungaria – în schimbul ajutorului acesteia ar fi acceptat o rectificare de graniță. Îi dăduse o împrutnicire în acest sens. La Budapesta, tratase cu un Comitet format din trei oficialități. Tratatul și angajamentele luate au fost consemnate într-un document (protocol) în limbile engleză și maghiară. „semnat, sigilat, parafat de cei trei”. S-au întocmit trei exemplare,

toate originale: unul pentru Carol; unul pentru Guvernul Ungariei; al treilea rămăsese la Barbu Ionescu, probabil fără ca prințul să știe că există și acest al treilea exemplar, cu care Barbu Ionescu încerca să-l șantejeze, în 1934, pe Rege. Imediat ce a făcut descoperirea, Bungețianu, deși era 3 noaptea, l-a înștiințat telefonic pe ministrul Lucrărilor Publice, Richard Franasovici, cu care era prieten, acesta i-a telefonat prim-ministrului Gheorghe Tătărescu și ministrului de Interne, Ion Inculeț; în final, a aflat și Regele, în aceeași noapte. După predarea documentului, Inculeț i-a spus lui Bungețianu că regele „a fost profund tulburat, a cerut amănunte asupra percheziției; și cine mai cunoaște existența și conținutul documentului; a spus lui Inculeț că și aceasta este una din multele porcării și escrocherii făcute de Barbu Ionescu”. Comentariul, din 1942, al lui Ștefan Bungețianu: „Este fără nici o îndoială că documentul a existat, în conținutul explicat de Barbu Ionescu și confirmat de domnul Franasovici, că a fost predat fostului Suveran, care prin atitudinea de vădită tulburare la primirea lui, a întărit importanța conținutului, precum și grija de grave consecințe ce ar putea urma în cazul când existența documentului ar fi fost cunoscută.”³²⁰

Așadar, era demonstrat pe deplin faptul că prințul Carol, viitor Rege, își trădase țara, dând satisfacție dorințelor revizioniste ale Ungariei. Având precedentul din 1928, era normal ca Ungaria să se aștepte ca, odată urcat pe tron, Carol să aibă o politică maleabilă în ce privește cererile autonomiste ale minorității maghiare și, chiar în problema revizuirii granițelor. De aceea, se va încerca, în 1932, o ofertă care putea tenta un rege a cărui vanitate și dorință de putere se dovediseră a fi mai tari decât sentimentul datoriei față de țară. Siguranța raporta, la 31 octombrie 1932 că, în cercurile politice în Ungaria circulă o teză periculoasă pentru România: „Carol este pătruns de ideea necesității unei înțelegeri cu Ungaria”; de aceea, este apreciat de unguri, care vehiculează teza unei uniuni personale a României cu Ungaria. Planul apăruse chiar în cercul restrâns al Guvernului Gömbös; fusese divulgat printr-o interpelare în Parlament, făcută de un reprezentant al Opoziției. În cadrul uniunii personale, Carol urma să fie Regele celor două țări, iar Horthy loțiilor al lui.³²¹

Și presa ungară revizionistă își punea mari speranțe în momentul urcării lui Carol pe tron, pornind tot de la evenimentul din 1928. Atunci, cu toate dezmințirile P.N.Ț., se crease acestuia imaginea unui partid care, datorită mării adversități cu P.N.L., ar fi fost deschis în a accepta ajutor de la oricine pentru a ajunge la guvernare. Același raționament, al prințului Carol, doritor

să ajungă Rege. Chiar dacă, în mometul Restaurației din 1930, P.N.Ț. era la guvern, presa maghiară revizionistă spera că acesta își păstrase adversitatea față de „regăteni” și, de asemenea, presupusa neintransigență față de revizionism – de data aceasta în schimbul unui sprijin pentru rămânerea la putere. Ca urmare, foarte rar ziarele ungurești criticau P.N.Ț.-ul; dar, foarte des subliniau superioritatea ardelenilor în ansamblu și a oamenilor politici ardeleni români în particular față de „regăteni”. Așadar, aceștia ar fi mai aproape de înaltul nivel de cultură budapestan, decât de cel balcanic bucureștean, trebuind să se identifice, din acest motiv, și cu aspirațiile politice ungurești; cine nu o făcea era aspru etichetat. Modelul îl oferea „Pesti Hirlep” din 10 iulie 1931, în care se scrie: „Românii din Ardeal, cari de la Unire încoace sunt într-o luptă continuă, fie deschisă, fie deghizată, cu politicienii din Vechiul Regat, credeau însuflețiți că acum la urcarea pe tron a lui Carol al II-lea le-a reușit definitiv să domine Vechiul Regat.” Dar, perfidia balcanică a învins: P.N.Ț. a fost înlăturat de la guvern. „Pesti Hirlep” trăgea concluzia că „Maniu și Vaida au meritat căderea, pentru că au trădat vechea patrie [Ungaria].”³²²

Au fost favorabile revizionismului unguresc și acțiuni ale lui Carol din timpul când era Rege. Cea mai importantă a fost în perioada de început a domniei. Sub patronajul lui Carol și cu îngăduința unor miniștri ai săi, revizionismul maghiar a avut un mare succes în 1932: Biserica Romano-Catolică Maghiară din Transilvania a fost lăsată să intre în posesia unei averi imense, care nu-i aparținea de drept în acel moment, ci, prin Tratatul de la Trianon, aparținea Statului român. Averile respective constituiau patrimoniul așa-zisului Status Romano-Catolic. Instituția fusese înființată la sfârșit de Ev Mediu, de către deputații catolici din Dieta Transilvaniei, pentru a avea grijă de averile Bisericii Catolice din Principat. În 1581 și 1583, partea cea mai mare a averilor respective fusese donată de Regele Poloniei, care era și principe al Transilvaniei, Báthory István, în administrarea călugărilor iezuiți și folosul Universității din Cluj, cu titlu perpetuu. În secolul al XVIII-lea, Ordinul Iezuit a fost desființat; averile Statusului, cărora li s-au adăugat noi moșii dăruite de Maria Tereza, au intrat în proprietatea Statului austriac, administrate fiind de către o Comisie Catolică. Odată cu Dualismul Austro-Ungar, au intrat în posesia Statului ungar. Baronul Jozsika, președintele Comisiei Catolice, în 1873 a reînființat Statusul Romano-Catolic, fără a avea nici o aprobare din partea proprietarului de drept, din acel moment, Statul maghiar. Astfel reînființat, Statusul a fost tolerat, fără a obține vreodată aprobarea de a reintra în posesia averilor; repetatele sale cereri au fost respinse de Parlamentul de la

Budapesta, ultima dată în 1916. Astfel, până la dispariția Austro-Ungariei, la sfârșitul Primului Război Mondial, proprietar a rămas Statul ungar. Articolul 45 al Tratatului de la Trianon va consemna: „Ungaria renunță, în ce o privește, în favoarea României, la toate drepturile și titlurile asupra teritoriilor fostei Monarhii Austro-Ungare situate dincolo de frontierele Ungariei.” Așdar, toate averile Statului ungar din fostele teritorii ungurești unite cu România în 1918 reveneau Statului român; și cele pe care le administrase Statusul Romano-Catolic și apoi Comisia Catolică. În perioada interbelică s-au făcut numeroase tentative de a ocoli aceste prevederi ale Tratatului de la Trianon, întrucât posesiunea averilor Statusului ar fi oferit o importantă sursă de alimentare a revizionismului maghiar.

Pentru a lămuri definitiv situația – problema fiind internaționalizată, prin atragerea Sfântului Scaun de partea Bisericii Romano-Catolice Maghiare din Transilvania – Carol al II-lea a hotărât, în 1931, înființarea unei Comisii speciale condusă de profesorul universitar clujean Onisifor Ghibu. Rezultatul activității Comisiei au fost trei lucrări științifice masive: *Un anacronism și o sfidare – Statusul Romano-Catolic Ardelean*, Cluj, 1931 (453 pagini); *Acte și documente ale Statusului Romano-Catolic Ardelean*, Cluj, 1933 (880 pagini); *Acțiunea catolicismului unguresc și a Sfântului Scaun în România întregită*, Cluj, 1934 (1 000 pagini). Toate atestă științific – pe baza arhivelor românești, maghiare, austriece, a celor de la Vatican – justetea tezei că averile statusului Romano-Catolic aparțineau de drept Statului român. Prim-ministrul de atunci, Nicolae Iorga, Regele Carol al II-lea, diplomatul Nicolae Titulescu au fost de acord cu concluziile Comisiei, într-o primă fază. Însă, profitând de deruta din ultima lună a Guvernului Iorga, cu ajutorul major al ministrului Justiției, greco-catolicul Valer Pop, și a ministrului de Externe, catolicul Dimitrie Ghica (fratele viitorului cardinal catolic Vladimir Ghika) – se va semna, în mai 1932, la Roma, cu Sfântul Scaun, o înțelegere care însemna, practic, împrăștierea Bisericii Romano-Catolice Maghiare din Transilvania cu averile Statusului Romano-Catolic. Înțelegerea avea o semnificație mult mai gravă: fiind încălcat un articol din Tratatul de la Trianon, întregul Tratat era pus sub semnul întrebării. Așdar, o victorie majoră a revizionismului unguresc.³²³

Un *Raport adresat Majestății Sale Regelui Carol al II-lea despre misiunea mea la Roma și chestiunea Statusului Romano-Catolic Ardelean și despre peripețiile prin cari a trecut această chestiune, de la 31 august 1931 și până la 25 martie 1934*, semna Ghibu.³²⁴ Era datat 15 aprilie 1934. Pentru înțelegerea

oneroasă de la Roma, îi consemna pe cei considerați vinovați, dintre români: menționa activitatea subterană a reprezentanților Bisericii Romano-Catolice Maghiare din Transilvania, ajutată de Conducerea Bisericii Catolice din Ungaria și de reprezentanți ai Sfântului Scaun. De asemenea, catolicii și greco-catolicii români se situaseră de partea ungarilor, fiind legați de aceștia prin dependența comună de Papalitate; s-a dovedit, astfel, încă o dată, că această dependență era pusă în secolul XX spre deosebire de secolul XVIII, mai presus de interesul național românesc. Ministrul de Externe în Guvernul Iorga, catolicul Dimitrie Chica, „lucra pe sub ascuns” ca să zădărnicească misiunea lui Onisifor Ghibu; iar Valer Pop, care fusese ministru al Justiției până în ianuarie 1932, era și președinte al Asociației Greco-Catolicilor din România. Se adăuga Nicolae Petrescu-Comnen, care deși ortodox (avea veleități fanteziste de ascendență bizantină) menaja excesiv relațiile cu Sfântul Scaun, pentru că, în cazul răcirii acestora, credea că și-ar fi pierdut postul diplomatic la Vatican. S-a dovedit, și cu ocazia aceasta, că Concordatul cu Papalitatea avea prevederi exploatabile în defavoarea României.

Din partea Bisericii Romano-Catolice Maghiare din Transilvania s-a dus la Roma pentru a cere să i se cedeze Statusul, episcopul de Alba Iulia, Karolyi Gusztav Mailáth. L-a însoțit Monseniorul Dolci, Nunțul Papal la București, câștigat de partea maghiară. Și, cu toate că nu avea nici un drept să participe la tratative, cardinalul Seredi, primat al Ungariei; faptul dovedea plasarea problemei Statusului în politica revizionistă a Ungariei. Toți aceștia amenințau că în cazul opoziției României, se va face un *Memoriu* la Societatea Națiunilor. Li s-a alăturat și un lider politic important al ungarilor din România, senatorul Gyárfás Elemér. Ca să fie totul clar, Guvernul de la Budapesta și-a dat tot sprijinul, prin Legația sa la Roma.

Problema a ajuns și în fața Justiției. „Parchetul Tribunalului Cluj – scria Onisifor Ghibu – care vedea în problema Statusului Catolic o gravă prejudiciere a Statului Român, a inițiat cercetări penale. [...] Parchetul s-a convins că Statusul Catolic este un uzurpator al Statului Român și că se impun măsuri urgente de asigurare a intereselor și prestigiului acestuia. În consecință, s-a permis judecătorului de instrucție să puie imediat sechestrul penal asupra întregii gestiuni a Statusului Catolic.” Dar, măsurile Parchetului nu au fost aprobate de Ministerul Justiției. Lucrurile au rămas neclare și după o dispută în Senat, la 12 februarie 1932. În context, ministrul Valer Pop, „câștigat de unguri”, dădea un interviu ziarului „Erdélyi Lapok”, condus de Gyárfás Elemér, cu concluzia: „În baza cercetărilor mele, pot declara deja de

pe acum că confiscarea și luarea în stăpânire a averii Statusului Catholic de către Statul Român e o eroare.”

La 7 mai 1932 se încheie un „acord secret” cu ungurii, sintetizat de Onisifor Ghibu: 1. Se menține Statusul Catholic; 2. Se stabilește „fără nici o verificare, că toate bunurile cari sunt azi în posesiunea sau administrarea Statusului Catholic sunt bunuri de caracter ecleziastic și aparțin Diecezei Catolice de rit latin de Alba Iulia”; 3. Bunurile respective erau reprezentate în fața Legii de Episcopia de Alba Iulia; 4. Dreptul de proprietate al Episcopiei de Alba Iulia urmează a fi înscrise în cărțile funciare; 5. Concomitent, se declară aprobat și Statutul organic al Statusului Catholic. Onisifor Ghibu credea că atitudinea lui Nicolae Iorga a fost „inexplicabilă”, iar *Acordul* era „un monstru juridic”. Susținând puternic Biserica Romano-Catolică Maghiară, în obținerea averilor Statusului, „Roma a devenit un focar al iredentismului unguresc.”

Ghibu, în *Memoriul* către Carol al II-lea, avea concluzii alarmante: „Catholicismul unguresc este o primejdie mortală pentru România”. Și-i cerea Regelui să intervină pentru a salva „drepturile profund primejdite ale Statului Român”. Chiar lansa o amenințare: „Dacă M.V. nu veți îmbrățișa personal această problemă, ea va fi rezolvită de Națiune [subl. n.], pe căile pe cari i le vor impune împrejurările”. Carol al II-lea nu a ascultat îndemnul și nici nu s-a speriat de amenințare. Aprobând cedarea Statusului, a creat o sursă majoră de venituri pentru revizionismul unguresc.³²⁵

Deși nu la nivelul preconizat de Onisifor Ghibu, *Acordul* de la Roma din mai 1932 a trezit proteste în lumea românească. Biserica Ortodoxă Română s-a manifestat în două momente majore. În octombrie 1932, avea loc la București Congresul Național Bisericesc al BOR. În *Raportul* prezentat, Patriarhul Miron Cristea spunea: „Biserica Romano-Catolică capătă un privilegiu pe care nu l-a avut nici supt Ungaria. Averile Statusului Catholic [...] devin de drept ale ei, prin Convențiunea încheiată între reprezentanții Guvernului Român și Sfântul Scaun în mai 1932. Averi cari, după dreptul internațional, trebuiau să revină Statului român, se dau astfel Bisericii Catolice fără nici o rezervă.”³²⁶ Iar Asociația „Andrei Șaguna” a preoților ortodocși din Mitropolia Transilvaniei, întrunită în Congres la Cluj, la 6 noiembrie 1933, hotărâ să lupte cu toate mijloacele contra *Concordatului* și a *Acordului* de la Roma.³²⁷ În martie 1933, însuși Consiliul Juridic al Ministerului Afacerilor Străine a dat aviz negativ ratificării în Parlament a *Acordului* de la Roma.³²⁸ În 1933–1934, au fost mai multe intervenții în Justiție ale celor ce se opuneau *Acordului*. La 4 iulie 1933, Tribunalul Cluj, Secția a II-a, concluziona:

„Acordul de la Roma n-are valabilitate, nefiind ratificat de Parlament. Statusul Romano-Catolic rămâne organ al Ministerului de Culte.”³²⁹

Presa centrală românească a înregistrat disputa și, în general a condamnat atribuirea averilor Statusului maghiarilor catolici. Ecourile din presă s-au întins pe trei ani. În decembrie 1934, ultimul articol pe această temă apărea în „Adevărul”³³⁰ Sextil Pușcariu afirma, într-un interviu, că problema Statusului Catolic a declanșat în Transilvania profunde nemulțumiri și frământări. Avera Statusului se ridica în momentul cedării ei, la 1,5 miliarde lei; *Acordul* cu Sfântul Scaun nu a ținut seamă de documentele istorice; Statusul nici nu fusese recunoscut de Statul ungar. „Deci, *Acordul* cu Vaticanul e lovit de nulitate, bunurile trebuind să revină României”. *Acordul* – declara Pușcariu – a provocat în Ardeal „mari și tumultuoase agitații”; și cerea Guvernului să nu ratifice documentul semnat în 1932. „Adevărul” consemna faptul că în decembrie 1934, în Transilvania 2 400 biserici ortodoxe au ținut adunări de protest împotriva *Acordului*, cu participarea a sute de mii de credincioși; organizatoare fusese Asociația Credincioșilor Ortodocși, al cărei președinte era Sextil Pușcariu. Protestelor din Transilvania li s-au alăturat mai multe organizații din Vechiul Regat, între ele și foarte puternica Societate Ortodoxă a Femeilor Române, condusă de Alexandrina Cantacuzino.

Acordul din 1932 a rămas în vigoare, cu toate protestele. Statusul Romano-Catolic intrat sub conducerea Episcopiei Maghiare de Alba Iulia, se va organiza temeinic. Gyárfás Elemér, președinte laic al Consiliului Diecezan Romano-Catolic de Alba Iulia, va deveni și președinte al Comitetului de Direcție al Statusului; vicepreședinte era Inczedy Iaxon Odon.

Cea mai importantă acțiune prin care se putea bloca cedarea averilor statusului Romano-Catolic a fost dezbaterea în Parlament, din decembrie 1931–februarie 1932. A început în ședința Senatului din 21 decembrie 1931, zi în care „Universul” scrisese că episcopul romano-catolic de Alba Iulia beneficiază de sume substanțiale din partea Statului Român, în timp ce, „prin așa-zisa instituție a Statusului Catolic din Ardeal, administrează arbitrar și ilegal bunuri fundamentale de stat din Ardeal ce, după Unire, cad deplin drept în patrimoniul Statului Român.” În plus, spunea în Senat părintele Petre Partenie, episcopul Majláth din Alba Iulia „este un irident față de Patria Româna”. Fostul secretar general de la Culte, Al. Borza, afirmase și el că „avem de a face cu o instituție absolut ilegală și primejdioasă Țării, care ar trebui imediat dizolvată”. „Universul” se arăta ferm împotriva episcopului Majláth.³³¹

Senatorul Partenie anunța o interpelare pe această temă. În aceeași ședința, în legătură cu episcopul Majláth s-a produs o dispută. Senatorul Sándor Josefs de Packé a sărit în apărarea episcopului, pe care-l considera „un patriot și un bun român. Nu este iredentist domnilor. [...] Este un om și un preot sfânt.” Senatorul Laurențiu Oanea se arăta indignat de formulările „îndrăznețe”; „Este recunoscut că [...] episcopul Majláth [de la Unire] a făcut tot ce i-a stat în putință, pe de o parte, ca să compromită prestigiul Bisericii Române Unite cu Roma, iar, pe de altă parte, a făcut tot ceea ce i-a stat în putință contra unității Statului Român. Toate legăturile și le face cu Budapesta.”³³²

Disputa din Parlament va continua, pe larg – cu incursiuni istorice și prezentarea acțiunilor antiromânești ale reprezentanților Bisericii Româno-Catolice Maghiare din România – în februarie 1932. Laurențiu Oanea anunța o interpelare la adresa prim-ministrului, Nicolae Iorga, „asupra politicii Guvernului Român relativ la chestiunea Statusului Romano-Catolic din Ardeal”. Se asocia părintele Partenie, de la intervenția căruia avuseseră loc unele fapte și măsuri „jignitoare pentru prestigiul Statului Român, incompatibile cu suveranitatea Statului nostru constituțional, profund păgubitoare administrațiunii Departamentului Cultelor și intereselor românești.” Dintr-o problemă de administrație internă se forțase o „problemă diplomatică” prin introducerea în dispută a Sfântului Scaun. Iar tergiversarea rezolvării „încurajează și promovează politica iridentă de un extrem șovinism contra României, pe care o susțin din veniturile Statusului Romano-Catolic”. Partidul Maghiar declarase formal, pe 6 februarie 1932, „război pe această chestiune”³³³

Interpelarea va fi prezentată în ședința Senatului din 12 februarie 1932, în prezența lui Nicolae Iorga.³³⁴ Laurențiu Oanea acuza inițiativa Guvernului de a începe, pe tema Statusului, convorbiri cu Sfântul Scaun, ca și activitatea reprezentanților Episcopiei Romano-Catolice de Alba Iulia la Roma – care folosea documente neveridice. Statusul face „tot ce poate pentru a compromite România în fața Sfântului Scaun și la forurile internaționale”; o propagandă ostilă servește „scopuri politice contrarii Statului [...] Propagă numai în mod șovinist și, numai pentru unguri, ideea autonomiei acestei instituțiuni.” Cu încălcarea Legii, Statusul își aprobase, în 1930, *Statutul organic*, trimis la Roma fără aprobarea Guvernului. În Statut se ștergea dreptul de proprietate al României, trecându-l asupra episcopului de Alba Iulia. De asemenea, Statusul s-a sustras de la orice control al Guvernului român. Școlile maghiare

subordonate au fost puse „în serviciul idealului politic maghiar”. Senatorul se alătură concluziilor Comisiei istorico-juridice condusă de Onisifor Ghibu, cerând lichidarea Statusului. Toate bunurile acestuia intrau în posesia Statului Român. Gyárfás Elemér, senator și președinte al Statusului, răspundea pe larg, cu o morgă didacticistă. Folosea chiar o formulă des întâlnită în discursurile reprezentanților ungarilor din România, atunci când erau învinuiți de falsificarea textelor unor documente: la mijloc nu era o intenție, ci „o greșală de traducere”. Prezentările făcute în volumele lui Onisifor Ghibu erau considerate „învinuiri nedrepte”. Intervenind în dispută, Nicolae Iorga a avut o atitudine împăciuitoare; punea la îndoială cărțile lui Onisifor Ghibu, considerat „erudit foarte zelos”, dar care „nu are spirit istoric”. De aceea, nu l-a numit și pe acesta în delegația care a tratat *Acordul*. Iorga emitea o teză evident greșită: Sfântul Scaun este „o autoritate înaintea căreia nimeni nu ar cuteza să spună nici un cuvânt”. Deși, se demonstrase istoric faptul că față de români, imparțialitatea și onestitatea Papalității nu existase în foarte multe momente, începând cu ruperea Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania în 1700. Mai mult, Iorga anunța că va trimite pentru discuțiile de la Roma un ministru catolic, Valer Pop; cu toate că, după Unire, Biserica Greco-Catolică ascultase în primul rând de Papă, opunându-se unificării bisericilor române. În sfârșit, prim-ministrul se amăgea cu ideea că Statusul va aparține în mod egal Bisericii Romano-Catolice Maghiare și Bisericii Greco-Catolice Românești. Dar, nici un român nu va intra în Conducerea Statusului, și nici un leu din fondurile acestuia nu va fi îndreptat spre românii transilvăneni. Astfel, Guvernul Iorga, la cererea Regelui Carol al II-lea a făcut o greșală evidentă. Fără să-și dea seama, Nicolae Iorga a contribuit, prin *Acordul de la Roma*, la susținerea revizionismului unguresc.

Cu toate protestele, hotărârea din mai 1932 a rămas în vigoare. Statusul Romano-Catolic a intrat în proprietatea Episcopiei Maghiare de Alba Iulia. Gyárfás Elemér, președintele laic al Consiliului Diecezan Romano-Catolic de Alba Iulia, va deveni și președinte al Comitetului de Direcție al Statusului; vicepreședinte era Inczedy Jaxon Odon. Chiar dacă au încercat, autoritățile Statului Român nu s-au putut amesteca în nici un fel în activitatea Statusului. Într-un raport al DGP din 16 februarie 1936, se menționa faptul că se făceau, de către Comitetul de Direcție, „abuzuri financiare”. Contraatacând, Comitetul amenința că se va plânge Sfântului Scaun de „ingerințele” politice, și va cere o audiență la Carol al II-lea. O delegație a Statusului va merge la București; a fost primită doar de ministrul secretat de Stat Valer Pop – cel

care se plasase de partea ungarilor în tratativele de la Roma din mai 1932. Maxima bunăvoință a ministrului greco-catolic a dat Delegației Statusului „deplină satisfacție”.³³⁵ (Tot în defavoarea Statului român au evoluat și litigiile de proprietate cu ordinele călugărești catolice ungurești, cu care au fost multe procese. – Vezi și AMAE, fond 71, Vatican, vol. 20, f. 137–140.)

Juridic, problema Statusului Romano-Catolic și a ordinelor călugărești catolice nu fusese finalizată până în 1939, când noul Minister Pentru Minorități, prin Secția sa Juridică, a alcătuit un material extins incluzând și evoluția istorică a problemei și stagiul la care se ajunsese în acel moment.^{335bis} În 1939 tot mai erau litigii între Statul Român și, pe de o parte ordinele călugărești (minorității, premonstratenzii, piariștii ș.a.), iar pe de alta cu Statusul Romano-Catolic (sub noua denumire, adoptată în 1932, de Consiliul Diecezei Catolice de Rit Latin de Alba Iulia). Autoritățile române au fost obligate, în mai multe rânduri, să ia măsuri față de încadrarea acestor organizații catolice în mișcarea revizionistă. Ca urmare, acestea au acționat în judecată Statul – fiind vizate Ministerul Educației Naționale, al Agriculturii și Domeniilor, al Sănătății și Asistenței Sociale, și Primăria Timișoara. Multe din procese erau încă, în 1939, în curs. La baza acestei evoluții stătea o problemă de drept; aceea a personalității juridice a ordinelor călugărești, dreptul acestora de a avea bunuri în proprietate; în caz că se refuza acest drept, bunurile respective reveneau Statului, ele nemaiputând furniza suport material pentru acțiunea revizionistă. Se aduceau în discuție atât actele de constituire a ordinelor (bule, diplome etc.), cât și elemente de legislație românească: Legea pentru persoanele juridice din 1924, Legea cultelor din 1928, Concordatul cu Sfântul Scaun din 1929, Acordul cu Sfântul Scaun din 1932. Pentru Status se adăugau prevederi ale Tratatului de la Trianon. Așadar, un teren vast de interpretări. Validitatea Acordului cu Sfântul Scaun din 1932, privind Statusul, era, în 1939, incertă, deoarece el fusese doar semnat și publicat, nu și ratificat; ceea ce, în mod normal însemna că nu intrase legal în vigoare, deși Consiliul Diecezei Catolice de Rit Latin de Alba Iulia (denumirea nouă a Statusului) funcționa fără restricții din 1932. Se menționa faptul că, în mai multe rânduri, Nunțiatuara Apostolică de la București a făcut presiuni pentru rezolvarea problemei; uneori insistența acesteia depășind limitele diplomației. A devenit, astfel, clară plasarea Sfântului Scaun de partea ungarilor, care doreau folosirea veniturilor Bisericii Romano-Catolice din România de către forțele revizioniste. (Noi intervenții avuseseră loc la 30 noiembrie 1938 și la 27 martie 1939). Secția Juridică a ministrului Pentru

Minoritățile indica, în 1939, mai multe soluții. Se afirma că „este preferabilă rezolvarea pașnică”, față de eventuale „soluții judecătorești”; motivul: „Statul Român are interes politic neîndoios de a avea raporturi amicale cu Sfântul Scaun”. Se adăuga speranța că încheierea litigiilor ar da organizațiilor catolice respective „un statut compatibil cu interesele superioare ale Statului”; speranța că se va ajunge, astfel, la „o destindere a raporturilor dintre Stat și minoritarii de rit catolic”, având în vedere și „conjunctura actuală”. Dintre soluțiile propuse micșorarea „numărului exagerat” al ordinelor călugărești catolice din România; un control al Statului Român asupra funcționării acestor ordine, în schimb recunoscându-li-se personalitatea juridică; rămânerea în proprietatea ordinelor doar a bunurilor asupra cărora au documente de proprietate. Pentru aceste reglementări, urma să se instituie o comisie mixtă; Consiliul de miniștri hotărâse, la sfârșitul lui 1938, o atare Comisie, fiind presat de „Propaganda, cu totul daunătoare intereselor generale ale Statului [...], în țară (în Transilvania în special) în legătură cu bunurile ce fac obiectul litigiilor. Această propaganda amenință să învenineze grav raporturile dintre populațiile din Transilvania”. Așadar, rezolvarea ce dădea câștig de cauză Bisericii Romano-Catolice Maghiare era impusă nu din considerente de drept, ci politice; era o nouă cedare a Statului Român în fața revizionismului unghuresc. Din partea Guvernului de la București în Comisia mixtă erau Lucian Borcea (fost decan al Baroului Sibiu) și Ion Coroiu (fost decan al Baroului Brașov); iar din partea catolicilor Camil Negrea și Gyárfás Elemér (președintele Statusului). În final, Comisia a fost aprobată de Guvern, la 18 martie 1939 – cu toată opoziția Ministerului Educației Naționale. Discuțiile îndelungate din Comisie nici nu mai aveau rost: de facto, bunurile fostului Status Romano-Catolic și ale ordinelor călugărești erau în mâna Bisericii Catolice Maghiare veniturile lor susțineau, direct sau indirect, revizionismul.

Astfel s-a ajuns la o rezolvare nefavorabilă României, cu contribuția mai multor factori: Biserica Romano-Catolică Maghiară din Transilvania; reprezentanți ai forțelor politice unghurești din România; Statul Ungar, Sfântul Scaun. Se poate constata, prin urmare, că alianța antiromânească făcută în jurul catolicismului, cuprindea minoritatea maghiară din România, Ungaria și Sfântul Scaun. Ea corespundea alianței politice antiromânești, care exista deja, între Italia lui Mussolini și Ungaria lui Horthy. De remarcat faptul că Papalitatea se comportase la fel ca fascismul italian; ceea ce poate fi interpretat și ca o reactualizare a urii vechi împotriva „schismaticilor” ortodocși, care provocase, în 1700, spargerea unității religioase a românilor.

Sfântul Scaun era, evident, de condamnat, chiar mai mult decât Ungaria – care-și anunța deschis țeluri antiromânești – pe când Vaticanul și le ascundea cu perfidie iezuită, dar acționa la fel de tenace împotriva României. Însă, fărădelegea nu s-ar fi putut face fără ajutorul unora din cei aflați în Conducerea României. În primul rând, Regele Carol al II-lea, de la care, după episodul din 1928, nici nu se putea aștepta o atitudine în favoarea Țării. Apoi, miniștrii greco-catolici sau catolici – care puneau interesele Papei mai presus decât pe cele ale românilor. De mirare este faptul că Nicolae Iorga s-a lăsat înșelat, căzând pradă perfidei acțiuni antiromânești.

În timpul Domniei lui Carol al II-lea a fost tergiversată intrarea în posesia Statului Român – conform Tratatului de la Trianon – a bunurilor Fundației Gojdu, spre satisfacția, astfel, a revizionismului unguresc oponent al Tratatului respectiv. Articolul 249 al acestuia menționa: „Legatele, bursele, fundațiunile de orice fel, înființate sau create în fostul Regat al Ungariei și destinate supușilor acestuia, vor fi puse de Ungaria, întrucât aceste fundațiuni se găsesc pe teritoriul său, la dispoziția unor Puteri Aliate sau Asociate ai căror supuși sunt sau vor deveni supuși în urma prezentului Tratat”. Problema. Fundației se va rezolva abia la sfârșitul perioadei interbelice printr-un acord care, însă, din cauza declanșării celui de al Doilea Război Mondial, nu a mai fost aplicat.

Fundația „Gojdu” fusese creată prin Testamentul lui Emanuil Gojdu din 1869. În articolul 7 se preciza: „Întreaga mea avere o las în întregul ei acelei părți a Națiunii Române din Ungaria și Transilvania, care se ține de Legea Răsăriteană ortodoxă. [...] Pentru administrarea Fundației mele, din Națiunea orientală ortodoxă română împuternicesc următoarea reprezentanță: pe Mitropolitul sau Arhiepiscopul oriental ortodox român; pe toți episcopii orientali ortodocși din Ungaria și Transilvania; [...] afară de aceasta, încă trei bărbați laici de autoritate, cunoscuți pentru onorabilitatea lor [...], cu sentimente de devotați români orientali ortodocși.” Așadar, Fundația trebuia să aparțină, conform Tratatului de la Trianon, Statului Român. Fundația deținea fonduri majore în băncile din Budapesta și imobile foarte valoroase chiar în centrul capitalei Ungariei. După Trianon, Ungaria a tot amânat redarea bunurilor către România și a blocat activitatea Fundației; iar România a cerut anemic intrarea în posesie.³³⁶

Tratatul între cele două țări pe tema Fundației au început în 1923, fiind evident târăgănat de partea ungară. Nicolae Titulescu a reușit să introducă problema în acordurile de la Haga și, apoi, în cele de la Paris (20 ianuarie și 28

aprilie 1930). La Paris, reprezentantul României a semnat, împreună cu cel al Ungariei, baronul Korányi, o formulă considerată finală: Pentru a rezolva definitiv afacerea Fundației „Gojdu”, și sub rezerva ratificării Acordului relativ la obligațiile decurgând din Tratatul de la Trianon, „Guvernul Ungariei se angajează să înceapă cu Guvernul României negocieri directe cel mai târziu la 1 iunie 1930.” Negocierile urmau să aibă loc la Sibiu. Dacă nu se terminau în șase luni, până la 1 decembrie 1930, cu un acord definitiv, fiecare guvern avea dreptul să sesizeze Curtea Permanentă de Justiție Internațională, care va face ea un acord definitiv.³³⁷ Dar, abia în mai 1931 la Sibiu se întrunește Comisia mixtă româno-ungară pentru a dezbate problema. Dintre unguri, cel mai important era ministrul Cultelor Egry, iar dintre români ministrul Cultelor Lapedatu.³³⁸ După doar o zi, tratativele s-au întrerupt, întrucât partea ungară voia să pună la baza lor nu Tratatul de la Trianon, ci Convenția de la Haga din 1907.³³⁹ O nouă rundă va avea loc în 1935, la Budapesta. Ziarul „Nep Ujság” din Brașov propunea condiționarea cedării bunurilor Fundației „Gojdu” de cedarea, din partea României, a clădirilor fostelor spitale ungurești din Cluj, a clădirilor Căminului „Teresianum” din Sibiu, a bunurilor posesorilor din județul Ciuc etc. Cererea nu avea nici o legătură cu aplicarea Tratatului de la Trianon. Cu toate acestea, România era amenințată: dacă nu va ceda imediat tot ce i se cerea, ungurii se vor duce la Tribunalul Arbitral de la Haga.³⁴⁰

Abia în 1937 se va încheia un acord privind Fundația „Gojdu”. Va fi ratificat de România în mai 1938 și de Ungaria în aprilie 1940. Dar, după Dictatul de la Viena, Acordul nu a mai fost respectat.³⁴¹

Neaplicarea în practică a prevederilor Tratatului de la Trianon – atât în ce privește Statusul Romano-Catolic, cât și în ce privește Fundația „Gojdu” – a consolidat, în mentalul ungarilor, ideea că Tratatul respectiv putea fi încălcat și revizuit. De asemenea, a indicat lipsa de fermitate a Statului român în apărarea drepturilor sale, ceea ce încuraja activitatea revizionistă.

Cu toate aceste atitudini criticabile, se poate constata că linia antirevizionistă a fost o constantă în poziția tuturor guvernelor României interbelice. Iar afirmarea acesteia s-a făcut și pe plan internațional, unde Bucureștii erau percepuți ca un stâlp stabil al Sistemului Versailles.

*

În condițiile unei atitudini a Statului român uneori excesiv tolerantă față de manifestările revizioniste din România, sau chiar a cedării unora

din drepturile sale, s-a produs în mod firesc o reacție în rândul românilor, care doreau o politică fermă față de orice atentat la România Mare. Reacția a venit din partea unor personalități majore ale lumii românești, cel dintâi fiind Nicolae Iorga; sau a unor organizații, între care cea mai importantă a fost Liga Antirevizionistă Română.

Formarea, la Budapesta, a unei Ligi Revizioniste – susținute de Guvernul Ungariei și de majoritatea opiniei publice maghiare – a provocat, în statele succesoare Austro Ungariei, pe de o parte, o intensificare a acțiunii revizioniste a minorităților unguri din acestea și, totodată o conștientizare tot mai vie, în rândul populației majoritare a pericolului major în fața căruia se aflau România, Cehoslovacia și Iugoslavia. S-a cristalizat, în toate statele respective, ideea necesității formării unor organizații pentru popularizarea, în rândul opiniei publice a pericolului și pentru a se duce o intensă propagandă antirevizionistă. Mai întâi a apărut o Ligă contra revizuirii tratatelor de pace în Iugoslavia, la Belgrad, în ianuarie 1931. Inițiatorii doreau o întrunire, la Paris, cu reprezentanți ai României și Cehoslovaciei, pentru adoptarea unor măsuri similare în cele trei țări și pentru coordonarea acțiunilor.³⁴² Dar, era evident că o Ligă antirevizionistă unitară, pentru toate statele Micii Înțelegeri, ar fi acționat greoi; de aceea, se va înființa câte una în fiecare Stat.

În România inițiativa a avut-o Stelian Popescu, directorul ziarului „Universul”. În ziarul respectiv a început să fie popularizată ideea – și ca să se constate ce aderență poate să aibă – în 1932. Răspunsuri aprobatoare au început să vină, mai ales din Transilvania, în toamna anului respectiv, cu ocazia sărbătoririi Unirii din 1918. Unul din primele era, în mod simbolic, din zona cea mai periclitată a românismului transilvănean – județul Trei Scaune. La 15 noiembrie 1932, Valeriu Bidu, președintele Filialei ASTRA din Târgu Secuiesc, îi scria lui Stelian Popescu: Români din Târgu Secuiesc reprezintă avangarda românismului în Secuime; ei „răspund cu unanimă însuflețire la *Apelul* de mobilizare a conștiinței naționale pentru apărarea tratatelor de pace și a integrității teritoriale a scumpei noastre Patrii. La apelul lansat de dv., prin ziarul «Universul», avem un singur cuvânt «Prezent»”.³⁴³ Din județul Făgăraș se anunța aceeași adeziune entuziastă la ideea lansată de „Universul”. Prima scrisoare în acest sens, datată 2 decembrie 1932, era semnată de o învățătoare, Maria Ifrim: „Astăzi, când miile de suflete românești iau parte la mișcările antirevizioniste, când toată suflarea acestei țări este indignată de purtarea vecinilor noștri de la vest, copilașii de clasa a V-a și a VI-a, de sub îndrumarea mea, iau și ei parte, cu sufletele lor nevinovate, la marile

manifestații ce dv. ați organizat [...]cu ocazia sărbătoririi Unirii Ardealului cu Țara Mamă.”³⁴⁴ Astfel de mesaje au început să vină din toată Transilvania, dovedindu-se că românii erau receptivi la ideea coordonării generale a acțiunilor antirevizioniste. Iar cu prilejul sărbătoririi Unirii Transilvaniei cu România au avut loc manifestații populare antirevizioniste în majoritatea orașelor ardelenne, Cea mai importantă a fost la Cluj, unde s-a produs un incident intens speculat de Budapesta; studenții români au coborât steagul Ungariei de pe clădirea Consulatului acesteia. Evenimentul a fost îngroșat prezentat de presa budapestană. „Pester Lloyd” din 2 decembrie 1932 scria: „Discursurile ațățătoare la mitingurile antirevizioniste, din Cluj și din alte orașe transilvănene, dezvăluie intenția și a unui ecou internațional. Unul dintre oratori, un episcop al Bisericii Greco-Ortodoxe, a cerut ca mulțimea să depună jurământ că va apăra împotriva oricărui atac, fiecare petec din sfântul pământ românesc cu ultima picătură de sânge. Același lucru a fost repetat și de alți oratori.” În spatele manifestațiilor stătea, se scria, Nicolae Titulescu, care dorea să contracareze în Occident tendința tot mai puternică de acceptare a revizuirii Tratatului de la Trianon: ministrul român de Externe făcea o „defăimare provocatoare a Ungariei.” Și mai indignat se arăta Postul de Radio Budapesta la 1 decembrie 1932, ora 21,10: „Cerem satisfacție și România trebuie să ne-o dea.” Compara situația creată cu aceea care dusese la declanșarea Primului Război Mondial. Incidentul a fost exploatat la maximum. La Budapesta s-a întrunit special Parlamentul, contele Apponyi, în numele tuturor partidelor, a interpelat Guvernul, cerându-i poziția față de „încălcarea flagrantă a suveranității Ungariei”. Și anunța că va aduce la cunoștința „întregii lumi civilizate” evenimentele de la Cluj. Deputatul Berzeviczy István se arăta foarte indignat, anunțând: „pretindem revizuirea”. Răspunzând, ministrul de Externe maghiar se arăta și el foarte indignat: Guvernul a ordonat Legației din București să protesteze, „să ceară garanții contra demonstrațiilor antimaghiare și satisfacție conform uzanțelor internaționale”; va lua măsuri „pentru a supune evenimentele condamnării opiniei publice a întregii lumi civilizate”. Pentru a stopa escaladarea protestelor maghiare, ministrul de Externe al României a făcut un act fără precedent: a vizitat Legația Budapestei la București, exprimându-și regretele pentru cele întâmplate la Cluj. („Dimineața” din 3 decembrie 1932) Iar Guvernul a dat un comunicat în același sens. Se părea că totul s-a încheiat. Însă, la 14 decembrie 1932, la Budapesta a avut loc o contramifestație, repetată și a doua zi; s-au depus flori la statuia Transilvaniei din Piața Libertății, apoi

s-a mărșăluit spre Legația României, cu scandări injurioase și amenințări; s-a cerut revizuirea tratatelor. Diplomatul Vasile Grigorcea transmitea lui Nicolae Titulescu că astfel de manifestații avuseseră loc și la Pécs, Sopron, Debrecin, Kecskemet, Seghedin. Altele, organizate de Liga Revizionistă, fuseseră la Veszprem, Bekescsaba, Sarkad etc. S-au aprobat moțiuni de protest, trimise și lui Mussolini, Rothermere, Macdonald, Herriot, Churchill. Și Federația Tuturor Asociațiilor Patriotice (T.E.Sz.) a organizat manifestații. (Evenimente oglindite pe larg în rapoartele Legației României la Budapesta. AMAE; fond Transilvania, vol. 34, f. 105–104, 128, 146–147, 194.)

Ca urmare a răspunsurilor aprobatoare primite, „Universul” a inițiat o acțiune simultană în toată țara, pe 28 mai 1933, cu caracter antirevizionist. În aceeași zi, astfel de acțiuni au avut loc și în Cehoslovacia și Iugoslavia – dorindu-se o ripostă colectivă la politica agresivă a Ungariei. În România, manifestații au adoptat un text comun:³⁴⁵ „*Moțiune*. Propaganda împotriva tratatelor și pentru revizuirea frontierelor amenință pacea. Ea întârzie consolidarea națiunilor dornice de a se reface, după grelele încercări ale războiului. Revizionistii, speculând asupra crizei mondiale, proclamă sus și tare formula amăgitoare, că o nouă schimbare a frontierelor în Europa ar fi singurul mijloc pentru a statornici pacea, pentru a combate criza economică, pentru a realiza dezarmarea generală. Cetățenii, fără deosebire de neam și religie, întruniți în adunarea de protestare antirevizionistă, azi 28 mai 1933 [...] denunță în fața lumii întregi criminala încercare de a zădărnici tratatele de pace care au dat Europei actuala ei configurație. Frontierele de azi, dobândite prin imense sacrificii de vieți și de bunuri, sunt reparațiunea legitimă a milenarei nedreptăți la care au fost supuse națiunile. [...] Națiunea română nu admite întoarcerea la un trecut de apăsare și nedreptate și nu recunoaște azi și nu va recunoaște niciodată alte hotare decât cele actuale, care reprezintă marginile ei firești. Opinia publică a lumii întregi este datoare să-și dea seama că propaganda revizionistă pregătește ororile unui nou cataclism, care va pune capăt definitiv civilizațiunii actuale a omenirii. În consecință, în fața frontului revizionist, noi declarăm că vom mobiliza nu numai popoarele amenințate, ci toate conștiințele lumii care înțeleg să mențină facla dreptății, a libertății, a justiției și a civilizației și vom lupta cu puteri strănse pentru neștirbirea tratatelor și a frontierelor.”

Pe lângă *Moțiunea* elaborată de ziarul „Universul”, în cadrul unora dintre adunările populare au fost adoptate și moțiuni locale. Dintre acestea, cea mai fermă era de la Oradea:³⁴⁶ „Patruzeci de mii de români, întruniți în numele

Bihorului, în Adunarea Națională din 28 mai 1933 la Oradea, declară solemn și hotărât că pietrele de hotar ale României întregite prin sângele celor 800 000 de eroi sunt înfipte pe veci în locul lor de acum și este gata să apere pacea și hotarele, până la cea din urmă răsufare, împotriva tuturor celor ce vor stricarea legilor. Bihorul face un trup nedespărțit din România întregită, de care nici o lege omenească nu-l poate dezlipi. Oradea și Bihorul își unește glasul cu al celor 80 milioane poloni, cehoslovaci, iugoslavi și români, cari de la Marea Baltică până la Adriatică și Marea Neagră spun astăzi răspicat și apăsat, că vor apăra cu străjnicie cinstită tratatele de pace și nu vor îngădui nimănui să calce cu gând dușman hotarele țărilor. Adunarea Națională din Oradea trimite amicilor săi poloni, cehoslovaci, iugoslavi, cuvînde de prietenie și solidaritate și le spune că este gata, alături de ei, să strivească pe tulburătorii bunei rânduiei ce s-a statornicit între neamurile pământului prin tratatele de pace. / Trăiască M.S. Regele Carol al II-lea! / Trăiască Dinastia Română! / Trăiască România întregită! / Trăiască Mica Înțelegere și Polonia! / Trăiască Pacea de la Trianon!” Printre semnatori: episcopul ortodox Roman Ciorogariu, cel unit Valeriu Traian Frențiu, generalul Traian Moșoiu, președinții diverselor organizații românești din Bihor, ai organizațiilor județene ale partidelor politice, profesori, avocați etc.

În cealaltă extremitate a Transilvaniei, la Odorhei, sub amenințări a avut loc o manifestare cu 2 000 participanți. Într-un ziar românesc local se relatează că „Poporul secuiesc a primit cu aplauze declarațiile contra revizuirii; dar conducătorii politici [ai secuilor] nu s-au declarat contra revizuirii granițelor”. Între participanți, sunt menționați mai întâi țăranii, preoții, învățătorii români; dar și țăranii secuici. Comitetul de organizare era condus de un protopop greco-catolic, I. Laszlo-Ioueanul (cu nume maghiarizat) și de prefectul Tudor Pușcană. La manifestație au vorbit și mai mulți secuici, în limba lor: János Bányai, Elek Sikeles, Nagy Domokos. Era menționată și participarea Organizației județene Odorhei a Ligii Culturale. Ziarul sublinia refuzul de a participa al Partidului Maghiar, al Partidului Țărănesc Maghiar, dar și a Partidului Evreiesc.³⁴⁷

Până la sfârșitul lui 1933 vor fi trimise la București foarte multe cereri de aderare la o organizație cu scop antirevizionist.³⁴⁸ Așa s-a ajuns la constituirea, pe 15 decembrie 1933, a Ligii Antirevizioniste Române, cu sediul în Palatul ziarului „Universul” din București.³⁴⁹ Între întemeietori: Patriarhul Miron, Stelian Popescu, Voicu Nițescu, Gheorghe Țițeica, Alexandrina Cantacuzino, Marin Ștefănescu, Ion Manolescu, Dimitrie Burilleanu, Radu Cosmin,

Zaharia Florian, Ion Simionescu, Nae Ionescu, Gheorghe Jiteanu, Romulus Seișanu, Al.P. Necșești, Ștefan Brăiloiu, Nichifor Crainic, I. A. Bassarabescu, T. Policrat ș.a. Liga avea scopul definit în Statutul³⁵⁰ adoptat în aceeași zi, în articolul 2: a) Să dezvolte simțăminte de solidaritate și de rezistență românească, organizată împotriva încercărilor și atingerilor aduse unității teritoriale a Țării Românești și demnității naționale a Poporului Român; b) Să organizeze în Țară și în străinătate propagandă intensă pentru menținerea și asigurarea păcii pe baza respectului tratatelor și în cadrul intereselor Statului Român pe veci unit; c) Să lucreze pentru întărirea legăturilor politice și sufletești cu statele și popoarele amice, cari se străduiesc de asemenea pentru menținerea tratatelor ce le garantează drepturile lor istorice și integritatea, lor teritorială; d) Să lupte pentru întărirea conștiinței naționale în masele Poporului și pentru mobilizarea permanentă a forțelor morale ale Națiunii Române spre a fi gata oricând să răspundă și să apere integritatea patrimoniului național; e) Să combată propaganda și acțiunile de orice natură, tendențioase, din țară și de peste hotare, asmuțite fie de Stat, fie de organizații de orice fel, în vederea revizuirii tratatelor de pace; f) Să informeze permanent opinia publică din Țară și din străinătate asupra acțiunilor subversive și mijloacelor cu cari se lucrează contra Statului Român și a unității lui politice și naționale, și, prin aceasta, contra păcii însăși.” Articolul 3 anunța apolitismul Ligii Antirevizioniste Române care, „inspirată exclusiv din spiritul de jertfă și patriotism al întregului trecut istoric al Țării, își propune să sprijine Statul Român în orice acțiune a lui, diplomatică sau militară, închinată apărării ideii de Patrie și tratatelor ce garantează pacea și integritatea teritorială a României Unite.” Articolul 4 menționa faptul că LAR va avea activitate atât în țară cât și în străinătate, „pentru apărarea principiilor și drepturilor consfințite prin tratate”. Deviza LAR (art.5) era „Pacea, pe temelia tratatelor, pe respectul obligațiilor internaționale și pe întărirea forțelor morale și materiale între națiuni.” LAR dorea să-și organizeze nuclee în fiecare sat, comună, oraș să colaboreze cu toate asociațiile patriotice, culturale, profesionale, cu organisme ale Statului. Urma să organizeze manifestații publice să pregătească opinia publică prin publicații; să contribuie la întărirea zonelor de frontieră „împotriva agresiunilor morale”. (art.6)

Spre LAR au venit foarte multe personalități, așa cum se vede din procesul verbal datat 8 martie 1934, care prezintă noul Comitet de Conducere lărgit. Președinte de onoare era Patriarhul Miron Cristea. Președinte era Stelian Popescu; vicepreședinți Ioan Lupaș și Gheorghe Țițeica; secretar general

Gheorghe Lungulescu; cenzori Ion Pelivan și D. Marmeliuc. În Comitetul Central, alături de membrii inițiali, erau cooptați: episcopul Ciorogariu; Constantin Bacalbașa; C.I.C. Brătianu, Grigore Dumitrescu, Octavian Goga, Alexandru Lapedatu, dr. N. Lupu, Ion Nistor, Mihail Popovici, Gr. Trancu-Iași, Gh. Banu, I. Săvescu. Tot acum, se hotăra ca cei care intrau în LAR să facă un *Legământ*: „Având deplina cunoștință de scopurile pe care le urmărește Liga Antirevizionistă Română [...] în fața Atotputernicului Dumnezeu și a conștiinței mele de român, cer să fiu primit în rândurile LAR, și mă leg de a fi membru devotat și de a sluji cu conștiință și din toate puterile mele scopurile Ligii [...]. Așa să-mi ajute Dumnezeu!”

Pentru Transilvania, unde problema combaterii revizionismului era cea mai acută, s-a constituit un Comitet Regional, cu sediul la Cluj, condus de Ioan Lupaș. Își va începe activitatea cu publicarea, într-o broșură specială, a *Instrucțiunilor pentru înființarea și organizarea comitetelor județene și comunale ale LAR.*(Tip. ASTRA, Cluj)³⁵¹

La nivel central funcționa o Secție de informații, care strângea date privind activitatea revizionistă, venite de la toate organizațiile din Țară, pentru a se declanșa o ripostă eficace. Ca oficios al LAR, „Universul” consemna permanent acțiunile desfășurate. De asemenea, problemele cele mai importante erau prezentate în broșuri speciale; cel mai cunoscut dintre autorii unor asemenea broșuri fiind Onisifor Ghibu. De la Cluj veneau la București și rapoarte privind acțiunile revizioniste din străinătate, dar și propuneri de contracarare a lor. Erau foarte bine documentate. Mai multe astfel de rapoarte erau trimise lunar la București, începând din iunie 1934. Doar în această lună, Conducerea Centrală a LAR era informată cu o mulțime de acțiuni revizioniste, în primul rând în Occident. Materialele erau alcătuite de Secția de Informații a Comitetului Regional pentru Transilvania, condusă de Aurel Gociman.³⁵² În Franța, se scria în rapoarte, „continuă cu mare energie propaganda revizionistă maghiară”. Se pregătea vizita în Ungaria a unui grup de nouă deputați francezi, cărora să li de prezinte necesitatea revizuirii Trianonului. Gociman propunea să li se trimită acestor deputați, cât și altor oameni politici francezi, extrase din publicațiile Ligii Revizioniste Maghiare, prin care se aduceau ofense Poporului Francez, „spre a se arăta că prietenia pe care o arată ungurii Franței nu e decât prefăcătorie”. Tot din Franța, se anunța o mare demonstrație antirevizionistă, la 12 mai în Rouen, organizată și de reprezentanții în Franța ai Micii Antante; din partea română a vorbit Dinu Cesianu, ministrul Bucureștilor la Paris. Cu amărăciune evidentă, ziarul

budapestan „Nemzeti Ujság” considera că a fost „un mare succes”. În Marea Britanie, aceeași propagandă intensă ungrească. Aici, a avut un succes deosebit în anumite cercuri politice. La o întrunire cu multe personalități engleze, și cu participarea ministrului Budapestei la Londra, Szekenyi László, a fost prezentat filmul de propagandă „Hungaria”, după care, sir Edward Boyle a ținut un discurs filomaghiar: „Ungaria este o țară ciuntită în mod nemilos – spunea.” „În centrul Europei trăiește un neam disperat și jefuit.” Iar Lordul Robert Gower, împreună cu 33 membrii ai Camerei Comunelor, a trimis o scrisoare ziarului „Times”, cerând ridicarea din nou a problemei Ungariei: „Vrem să dăm expresiune convingerii noastre, că dispozițiile Tratatului de la Trianon luate față de Poporul Maghiar sunt nedrepte, crude și tiranice, așa că fără revizuirea lor nu este posibilă o orânduire pașnică în Europa Centrală, Pretindem urgent ca Societatea Națiunilor să uzeze de puterea sa, convocând și statele interesate, pentru revizuirea Tratatului de Pace.” În Italia, Aurel Gociman remarca o campanie publicistică filomaghiară. Cel mai violent împotriva statelor succesoare Austro-Ungariei se pronunța „La Stampa”: ajungea chiar la expresii jignitoare: „Nu se poate admite ca Ungaria să fie veșnic înconjurată de ceata unor câini, care să o țină mereu în inferioritate.” Aurel Gociman se arăta și un bun cunoscător al presei maghiare anunțând la București toate atacurile mai importante ale acesteia împotriva României. Atacuri violente erau îndreptate împotriva LAR, a „Universului” și a lui Stelian Popescu.

Conducerea Centrală a LAR era informată și despre încercările de răspuns la propaganda maghiară în Occident, date de diverse organizații românești de acolo, care se înscriau în activitatea LAR. Iar unele organisme centrale ale Statului Român colaborau pe linia antirevizionistă cu Liga; inclusiv Marele Stat Major care, la începutul lui 1934 transmitea acesteia informațiile ce le obținuse despre propaganda antiromânească a Ungariei în Occident.³⁵³

LAR a susținut antirevizionismul în Occident, inclusiv prin trimiterea acolo a unor reprezentanții ai săi. Cea mai îndrăzneată acțiune, pe această linie, a fost organizarea unor conferințe antirevizioniste chiar în Germania, devenită după preluarea puterii de Hitler, vârf de lance împotriva Sistemului Versailles. În primăvara lui 1934, Ioan Lupaș conferența la Berlin despre *Originea și dezvoltarea confesiunilor minoritare în România*; a fost „mult public”, și ministrul Bucureștilor la Berlin, N. Petrescu-Comnen. Alte conferințe le va ține la Karlsbad și Praga, în Cehoslovacia, despre istoria românilor ardeleni și antirevizionism – și aici fusese „un public numeros”, mai

ales din cercuri științifice. La Praga, Lupaș fusese primit de miniștrii Beneš, Hodža, care s-au arătat dornici de legături cât mai strânse cu România și „s-au interesat de aproape de cauza românismului și de lupta antirevizionistă din România”.³⁵⁴

În Transilvania, acțiunile LAR s-au desfășurat în majoritatea localităților. Dar, cele mai importante au avut loc în zona graniței de Vest și în „Secuime” – părțile cele mai amenințate de politica revizionistă. De aici provin și cele mai multe rapoarte privind adeziunea românilor la manifestările organizate.

Comitetul Regional Transilvania – răspunzând unor repetate cereri – hotăra, la 26 martie 1934, să trimită în „Secuime” o cantitate foarte mare de formulare pentru înscrierea în LAR, 30 000 de exemplare. Legământul era scris în limba română, dar și în limba maghiară, pentru românii secuizați.³⁵⁵ Aderarea la campania LAR era foarte mare în „Secuime”. La începutul lui 1934 au avut loc mai multe manifestații, în special în județul Trei Scaune. Raportat la ponderea foarte mică a românilor în județ, numărul participanților a fost mare – câteva mii, între care și români secuizați. S-au antrenat și autoritățile, în frunte cu Valeriu Bidiu. Demonstrația de la Ozun „a impresionat profund, chiar și populația maghiară a celor 19 comune din plasa respectivă”: atât prin desfășurarea ei, cât și prin frumusețea dansurilor populare de la serbarea ce a urmat și frumusețea costumelor populare. „Putem spune că la Ozun – se concluziona în raportul trimis Organizației Regionale Cluj – s-a îndeplinit o mare operă românească.”³⁵⁶ Plasa Ozun – cu comunele Ozun, Lisnău, Bicfalău, Măgheruș, Saciova, Băcel, Chichiș, Lunca Călnicului, Dobolii de Jos, Ilienii, Sântionlunca, Coșari, Chilieni, Săncrai, Reci, Comalău, Moașca, Estelnic, Boroșneu – era o zonă de activitate intensă a LAR. Români din toate aceste comune, întruniți la 15 ianuarie 1935, defineau scopul acțiunii lor antirevizioniste: „a) Să dezvolte simțăminte de solidaritate și rezistență, organizate împotriva încercărilor și atingerilor aduse unității teritoriale a Țării Românești și demnității Poporului Român. b) Să organizeze în toată plasa Ozun o intensă propagandă antirevizionistă. c) Să lupte pentru întărirea conștiinței naționale a Poporului Român din Secuime și mobilizarea permanentă a românilor, atunci când se va cere și jertfa supremă. d) Să organizeze cursuri și concursuri pentru stimularea învățării limbii române. e) Să lupte prin orice mijloace pentru a sădi în sufletele românilor din Secuime dragostea pentru portul național. f) Să se informeze permanent asupra tuturor tentativelor șoviniste venite de peste hotare sau chiar primite dinlăuntru țării, cu scopul de a determina populația maghiară

la revizuire. [...] g) Să dea în orice împrejurare ajutor Statului atunci când se vor descoperi tendințe vătămătoare Statului și, deci, Ligii.” Se mai anunța dorința revenirii la vechile toponime românești și numirea unor funcționari publici cu sentimente românești.³⁵⁷ Dintr-o altă zonă a județului Trei Scaune, comuna Baraolt, Comitetul local LAR scria Conducerii din Cluj, la 26 aprilie 1934: „Văzând proporțiile ce a luat mișcarea revizionistă din Ungaria și fiind animați de cel mai cald patriotism, noi, învățătorii Cercului cultural didactic [Baraolt], din Trei Scaune, am scris o declarație colectivă de înscriere ca membri ai acelei Ligi. Noi, cei din Secuime, cunoaștem foarte bine atitudinea minoritarilor de aici, inspirați de către iridenta din Budapesta și suntem nevoiți, de multe ori, să suferim batjocurile și manifestările otrăvitoare ale lor. De aceea, prin campania antirevizionistă voim să ne afirmăm dreptul nostru de adevărați stăpâni ai Daciei.” Documentul avea 31 semnături.³⁵⁸ La Valea Mare, același județ, avea loc o manifestare populară de aderare la LAR pe 24 iunie 1934. Cei prezenți adoptau o *Moțiune*: „Ne unim la lupta pentru apărarea granițelor de azi ale scumpei noastre țări, România Mare. Salutăm pe marele român Stelian Popescu, președintele LAR, și răspundem dușmanilor într-un singur glas: «Nu vă veți putea atinge și nu veți putea schimba hotarul nici cu un deget, din locul unde este așezat azi.» Trăiască România Mare!” Pe document se află semnăturile reprezentanților tuturor autorităților locale, ale reprezentanților Prefecturii, a preotului și multor săteni.³⁵⁹ Participanții – în scrisoarea trimisă lui Stelian Popescu – se angajau să lupte „contra dușmanilor Țării noastre, care, prin fel de fel de minciuni, voiesc să convingă lumea că hotarele de azi ale României s-ar putea schimba. Suntem puțini și înconjurați aici de străini, însă oricând suntem gata a vă urma, luptând ca să păstrăm ceea ce prin mari jertfe am câștigat.”³⁶⁰ În orașul de reședință al județului Trei Scaune, Sfântu Gheorghe, avea loc adunarea de întemeiere a LAR pe 3 august 1934. Protopopul Aurel Nistor, ales președinte al Organizației, îi telegrafia lui Stelian Popescu: „Românii din orașul Sfântu Gheorghe, organizând Secția LAR, accentuează dorința de a contribui prin muncă, răbdare și spirit de jertfă la întărirea hotarelor țării, atrăgând la această muncă patriotică și pe conlocuitorii minoritari, prin iubirea și respectul reciproc.”³⁶¹ Și în celelalte județe din estul Transilvaniei – Ciuc, Odorhei, Mureș – LAR a strâns mulți adepți. S-au păstrat rapoarte privind manifestările populare din Miercurea Ciuc, Sângeorgiu de Pădure, Bicazul Ardelean, Tulgheș (de unde i se scria lui Stelian Popescu: „Vă asigurăm că vom lupta pentru a susține drepturile pe care le-au consfințit prin sânge și pecetluit prin tratate”), Sânmartin,

Gheorgheni, Ditrău ș.a.³⁶² Foarte puținii români din Odorhei se exprimau cu o dârzenie deosebită; una din publicațiile pe care le editau, „Secuimea”, cerea „Să ne trezim la realitate!”³⁶³

Și în zona de vest a Transilvaniei, românii s-au încadrat în activitatea LAR. Aici, spre deosebire de „Secuime”, ei formau majoritatea populației. Gravitatea pericolului revizionist venea din faptul că zona respectivă era prima vizată de Budapesta. Foarte puternic s-a manifestat LAR în județul Bihor, ceea ce se putuse întrevădea încă din mai 1933. Aceeași situație și în județul Arad. De aici, conducătorul Organizației județene, Aron Petruțiu, raporta lui Stelian Popescu adeziunea populației românești.³⁶⁴

Receptivitatea foarte largă în Transilvania la acțiunile LAR dădea impresia că o astfel de organizație, care să coordoneze și să inițieze rezistența antirevizionistă, era așteptată, pentru a suplini ceea ce Statul nu făcea. Propaganda maghiară a privit, la început, cu un anume dispreț spre LAR; apoi l-a tratat ca pe un inamic redutabil. La jumătatea lui 1934, presa din Budapesta a început să-și dea seama de efectul major al activității LAR, în direcția solidarizării românilor pentru autoapărare, și i-a dat mai multe replici acide, uneori chiar furioase. Radio Budapesta, la 13 iulie 1934, ora 10,45 transmitea „Sunt cunoscute de toată lumea manifestările antirevizioniste din România, ai căror participanți au cauzat mari pagube și neplăceri populației maghiare din Transilvania.” Erau incriminate toate marile manifestații, etichetate drept „barbare”. S-a ajuns chiar ca baronul Ferenczi Szigmond să facă, împotriva acestor manifestații, o reclamație la Societatea Națiunilor. Aceasta, însă, o va clasa, spre nemulțumirea baronului.³⁶⁵

În toamna lui 1936, LAR se va antrena în largă campanie națională de protest împotriva discursului lui Mussolini, ținut la Milano, prin care cerea „dreptate pentru Ungaria”. Liga va organiza proteste mai ales în Transilvania. În vestul regiunii, cele mai importante au avut loc tot în județele Bihor și Arad.³⁶⁶ Se va protesta și la Cluj, Satu Mare, Baia Mare, Sibiu, Brașov, Făgăraș, ș.a.m.d. Și, din nou s-au remarcat românii din „Secuime”. „Universul” titra: *Mare manifestație antirevizionistă la Sfântu Gheoghe*.³⁶⁷ Avusese loc în ziua în care Nicolae Iorga ținuse la Radio București o conferință de răspuns la discursul lui Mussolini, 6 noiembrie 1936. În mod evident, cele două acțiuni fuseseră corelate. Prin grija lui Valeriu Bidu, prefectul județului, toți participanții au audiat conferința, în care istoricul spusese ferm: „Nu e Ardealul, Banatul, Crișurile, Maramureșul, toată partea pierdută la care râvnește megalomania răzbuțătoare a Budapestei, un patrimoniu popular al

Budapestei, un patrimoniu popular al maghiarilor, cum nu este nici leagănul ancestral pentru cei care au venit în triburi și au trăit mult timp supt corturi, fără sate, neavând măcar sensul a ce este un pământ, un ogor, o moșie.”³⁶⁸ După audierea conferinței a fost „o spontană și impresionantă manifestație antirevizionistă”. Prefectul a rostit „o vibrantă cuvântare. Străjerii [membrii organizației carliste de tineret „Straja Țării”] Centrului Sfântu Gheorghe, într-un entuziasm de nedescris, au intonat cântece patriotice, în timp ce întreaga asistență a manifestat.” Iar protopopul Aurel Nistor a făcut un apel la „unirea tuturor sufletelor românești cari trăiesc pe aceste locuri și lucrează pentru apărarea drepturilor românilor”.³⁶⁹

Reacții la discursul lui Mussolini s-au produs în multe localități din „Secuime”. La Odorhei, în publicația „Glas românesc în regiunea secuizată” – intitulată „Organ de luptă românească și documentare asupra problemelor românilor secuizați” – fondatorul ei, Octavian Dobrotă, semna un articol cu un mesaj către italieni, *Încurajați-i fraților, căci noi tot nu descurajăm*: „Ne vrea Ardealul? Să vie Mussolini, ca să-i arătăm deosebirea între eroismul nostru și al lor. Nu suntem Abisinia, d-le Mussolini; nu vom merge la Liga Națiunilor, ca să ne văicărim, ci vă vom bate, așa cum se bat copiii răi și neascultători. [...] Acesta trebuie să fie răspunsul Odorheiului la încurajarea dată [ungurilor] de Mussolini.”³⁷⁰ Președintele Partidului Maghiar, deputatul Bethlen György, va cere pedepsirea lui Octavian Dobrotă pentru „incitare la crimă împotriva unguirilor”, pe 18 noiembrie 1936.³⁷¹ În județul Mureș, aveau loc mai multe manifestări ale LAR, la sfârșitul lui 1936, în legătură și cu discursul lui Mussolini; cea mai importantă în comuna Band, cu 1 300 participanți, cărora le-au ripostat mai mulți unguri care strigau „Jos România!” Poliția raporta și o bătaie cauzată de aceste strigăte.³⁷²

Înființarea LAR a acoperit o necesitate; aceea a unui organism de luptă împotriva revizionismului. Prin marea aderență a românilor la acțiunile Ligii s-a dovedit că aceștia erau animați de sentimente patriotice și au așteptat să le fie organizată lupta pentru păstrarea României Mari; astfel era infirmată și teza regionalismului ardelenilor. Până la sfârșitul perioadei 1920–1938, LAR va fi o prezență constantă în societatea românească, lărgindu-și treptat activitatea, pe măsura amplificării pericolului revizionist. De aceea, pentru Budapesta ea va deveni o țintă.

Dintre personalitățile majore ale momentului care s-au manifestat împotriva revizionismului, în conștiința românilor pe primul loc era Nicolae Iorga. Ecoul cuvântului său era foarte puternic, pentru că se exprima cotidian

prin ziarul său „Neamul Românesc”; ținea regulat conferințe la radio; publica foarte multe cărți istorice, cu demonstrarea îndreptăririi stăpânirii românești asupra Transilvaniei; ținea în Parlament discursuri pe tema luptei împotriva revizionismului, temă pe care o avea și în numeroase conferințe publice susținute în toată țara, de obicei sub patronajul Ligii Culturale.³⁷³

Foarte cunoscute în epocă erau conferințele ținute de Nicolae Iorga la Radio București. De multe ori se făceau audiții colective mai ales în localitățile rurale, unde în cele mai multe cazuri era un singur aparat de radio, la Primărie, iar sătenii se strâneau în jurul lui ca să-l asculte pe istoric. Faptul întărea formula „Apostol al Neamului”, existentă încă de la începutul secolului al XX-lea. În 1933, Iorga răspundea contelui Bethlen – care criticase, în Marea Britanie, Tratatul de la Trianon –, prezentând ideea intangibilității tratatelor încheiate după Primul Război Mondial. Conferința era ținută pe 14 decembrie. Iar pe 27 decembrie 1933, era susținută o altă conferință intitulată *Ștefan cel Mare în lumina revendicărilor ungurești*.³⁷⁴ Va lua forma celui de al doilea răspuns dat contelui Bethlen.³⁷⁵ Istoricul nu se manifesta doar pentru respingerea acțiunii revizioniste a Ungariei, ci și a politicii revizioniste a URSS, Germaniei, Bulgariei, Italiei. Deși a acceptat ca pe o necesitate istorică reluarea raporturilor diplomatice cu URSS, realizată de Nicolae Titulescu în 1934, Nicolae Iorga păstra suspiciuni în legătură cu intențiile Uniunii Sovietice față de România, faptul era bine subliniat în scrisoarea pe care o trimitea, la 16 noiembrie 1936, către Lady Atholl: „Supt veșmântul și steagul roșu trăiește vechiul rus și, supt rus, permanentul rus, vechile tradiții ale raselor cuceritoare din Asia. Observăm pactul, dar căutăm cu un ochi veghetor la hotarul vechii Basarabii moldovenești, adică românești.”³⁷⁶

Nicolae Iorga a privit cu teamă, transformată treptat în ostilitate declarată, Regimul hitlerist din Germania, pe măsura manifestării tot mai pronunțate a tendințelor sale revizioniste, care alimentau și aspirațiile pe aceeași linie ale Ungariei și Bulgariei. Gesturile publice au fost numeroase și cu ecou în rândul românilor. În martie 1935 istoricul va refuza să participe la recepția oficială dată de Legația Germaniei, afirmând că nu poate uita trecutul și nu se poate învoi cu dictatura lui Hitler, ca unul care „este legat de libertatea de gândire, căpătată prin atâtea secole de luptă”.³⁷⁷ În noiembrie 1936 va împiedica o conferință, în Capitală, a lui Rudiger Altmann, fost șef al Poliției

Germane din București în timpul Primului Război Mondial, publicând un articol de protest în „Neamul Românesc”.³⁷⁸

Față de politica Italiei, Nicolae Iorga a încercat o mare dezamăgire; considerând-o inițial favorabilă României, din cauza legăturilor istorice atât de cunoscute, a trebuit să se ridice împotriva ei în momentul în care a devenit evidentă apropierea lui Mussolini de Ungaria. În timpul Congresului de bizantinologie de la Roma, din septembrie 1936, Iorga a fost primit amical de dictatorul italian; la distanță de numai o lună, acesta pronunța la Milano discursul în care cerea „dreptate pentru Ungaria”. Reacția istoricului român a fost fermă. Deschizând cursurile la Institutul Italian din București, va vorbi și despre problema hotarelor României. Unui reprezentant oficial italian îi arăta, la 5 noiembrie 1936, „cât ne jignește gestul de la Milano”; „Dacă vor să trimită soldați italieni ca să dea ungarilor Ardealul, mă vor găsi în față și pe mine.”³⁷⁹ A urmat conferința antirevizionistă de la Radio București, pe 6 noiembrie. Iar într-un articol de ziar scria că „Noi nu avem nimic de dat Ungariei”.³⁸⁰ În legătură cu același discurs de la Milano, Nicolae Iorga va publica, având sprijinul Guvernului român, în aprilie 1937, o scrisoare deschisă intitulată *Către E.S. Benito Mussolini, șeful Guvernului Italian*, tradusă în italiană, franceză, engleză și germană. Cuprindea o prezentare a luptei Poporului român pentru unitate națională și un protest contra ideii de revizuire teritorială, însoțite de hărți și statistici revelatoare, dar și de consemnări ale unor personalități italiene privind drepturile românilor. De asemenea, va trimite o telegramă președintelui Academiei dei Lincei din Roma, invitând pe colegii săi italieni să constate personal realitățile etnice din Transilvania.³⁸¹ Întreaga dispută în care s-a implicat Iorga a avut ecou și în Marea Britanie, unde a provocat o reacție de simpatie la adresa României; Lady Atholl va atrage atenția, în Parlament, asupra pericolului reprezentat de revizionism. Istoricul îi va mulțumi.³⁸²

Era de așteptat ca permanenta acțiune antirevizionistă a lui Nicolae Iorga să producă supărare la Budapesta, cu atât mai mult, cu cât ecoul în rândul românilor era foarte puternic. În mod frecvent, presa maghiară combătea ideile lui Iorga. Deși în 1932 acesta publicase broșura cu titlul *Contra dușmăniei dintre români și unguri*.³⁸³ În care scria „Eu cred că fac o faptă folositoare omenirii în genere și îndeosebi acestor două popoare, dintre care pe unul îl iubesc, fiind al meu, iar pe celălalt îl respect pentru opera istorică pe care a îndeplinit-o și pentru marile însușiri pe care le-a păstrat și până acum, arătând câtă zădărnici este în motivele istorice ale acestei uri, cât de multe

sunt momentele în care întregul popor, de o parte sau de alta, sau numai anumite elemente din acest popor, s-au găsit împreună pentru a îndeplini o faptă politică sau culturală și ce urmare ar trebui să iasă de aici pentru viața mai departe a unei nații, oricare ar fi forma Statului!” Cu toate acestea, la sfârșitul aceluși an 1932, ziarul „Magyarság” din Budapesta făcea din istoricul român obiectul unor expresii injurioase, pe o pagină întreagă.³⁸⁴ În 1936, publicistul Németh László afirma că acesta este „întâiul creator de mituri în România”, un denaturator al Istoriei.³⁸⁵ Pentru a-l combate pe Nicolae Iorga, pe lângă numeroasele articole de ziar, s-a publicat în Ungaria și un volum masiv semnat de Domanovszky Sándor :*La methode historique de M. Nicolas Iorga*, Budapest, 1938, 323 pagini. Autorul relua teze mai vechi, din timpul existenței Imperiului Austro-Ungar: contesta valabilitatea teoriilor istoricului român privitoare la originea și permanența românilor în spațiul în care trăiau, prezentându-l ca pe un agitator lucrând la distrugerea Ungariei Milenare.³⁸⁶ Iorga a considerat volumul ca o „agresiune”. În schimb, în presa budapestană a fost larg comentat și apreciat. Antal Béla, în „Pesti Hirlap” din 5 august 1938, scria: „Până acum profesorul bucureștean Iorga a săvârșit cele mai grave falsificări de istorie în legătură cu Istoria națională maghiară. [...] Cartea lui Iorga este una dintre cele mai primejdioase opere antimaghiare”, iar scrisul său e tendențios, stând în slujba scopurilor politice.³⁸⁷ (În afară de disputa pe plan științific, volumul lui Domanovszky avea și rolul – nedeclarat, dar evident – de a împiedica alegerea lui Iorga ca vicepreședinte al Comitetului Internațional al Istoricilor. La Congresul de la Zürich, savantul ungar și-a putut vedea falimentul deplin al încercării sale.³⁸⁸)

Pe fondul toleranței generale excesive și dăunătoare țării, față de manifestările revizioniste, lipsind măsurile ferme de stopare a acestora, totuși autoritățile românești au desfășurat o activitate constantă și laborioasă de strângere a dovezilor privind aceste manifestări din România și din străinătate. De asemenea, politica externă antirevizionistă a fost o constantă. Iar în momentele de maximă intensificare a acțiunilor revizioniste, s-a răspuns cu fermitate, indicând întregii lumi o politică nealterată; pe aceeași linie s-au situat și partidele politice (cu excepția PCdR și a Partidului Maghiar), atât atunci când erau la guvern, cât și atunci când se aflau în opoziție. În mai multe momente, din perioada 1920–1938, s-a evidențiat această atitudine, dând, adesea, și imaginea solidarității naționale în fața mării primejdii a revizionismului.

De obicei, comemorarea semnării Tratatului de la Trianon, care avea loc în fiecare an, aducea excese verbale împotriva acestuia și a statelor succesoare. Devenise o obișnuință. Reacțiile românești la aceste excese erau aproape inexistente, la nivelul autorităților centrale, mai ales că Guvernul de la Budapesta nu ieșea în prim plan la aceste comemorări. În 1929, însă, a fost evident faptul că s-a implicat însuși prim-ministrul Ungariei, Bethlen István; ceea ce îndreptățea ziarul „Universul” să titreze *Ungaria provoacă*.³⁸⁹ Fuseseră organizate manifestații de protest împotriva Tratatului de la Trianon în întreaga Ungarie, la Budapesta fiind cea mai mare, în Piața Libertății. Autorul moral al asasinatelor de la Beliș, ajuns printre principalii conducători ai mișcării revizioniste, Urmánczy Nándor, a avut un discurs de-a dreptul războinic. Anunța că ungarilor au de transmis patru mesaje: „1. Marilor Puteri, declarând că Națiunea Ungară nu se va împăca niciodată cu acest Tratat”; de aceea, el trebuie înlăturat. „2. Vecinilor hrăpăreți: «Să nu credeți nici un minut că veți putea rămâne în posesia ținuturilor răpite Ungariei. Ceasul socotelii va sosii!»”. 3. Un mesaj pentru ungarilor din țările vecine Ungariei: „Nu vă pierdeți curajul; vă vom reda libertatea!” Și un mesaj către Guvernul Ungariei: „Așteptăm de mult. Cerem fapte.” Oratorul propunea chiar să se recurgă la arme – propunere preluată într-o Rezoluție primită de mulțime cu ovații.³⁹⁰

Această nouă explozie populară împotriva statelor succesoare, și mai ales a României, urma imediat după discursul public al prim-ministrului Bethlen István, din 26 mai 1929, cu ocazia comemorării militarilor unguri morți în timpul războiului mondial. Prim ministrul, din înălțimea funcției sale, își declara deschis aspirațiile războinice, fapt care nu putea lăsa indiferente statele amenințate. De aceea, discursul a trezit o ripostă fără precedent a autorităților de la București. Ministrul de Externe, G.G. Mironescu, transmitea o notă de protest Guvernului Ungariei: Discursul prim-ministrului Bethlen era catalogat ca „un act inamical față de România, de natură a crea o stare de spirit contrară intereselor păcii”. Faptul era considerat cu atât mai grav, cu cât „nu este prima manifestare publică împotriva păcii stabilite și împotriva României, că manifestația aceasta emană de la șeful Guvernului Maghiar”. Guvernul României, pentru a îmbunătăți raportările cu Ungaria, până atunci a trecut cu vederea manifestări similare și a dat dovadă de „extremă bunăvoință”. De aceea, „Guvernul României este cu atât mai dezagreabil surprins că, drept rezultat al acestor continue dovezi de bunăvoință și de dorință de apropiere, Guvernul Ungar răspunde printr-un act ca acela pe

care se vede nevoit a-l releva.” Ca primă măsură, se anunța neparticiparea, în viitor, a reprezentanților diplomați ai României la solemnitățile de stat din Ungaria; și, totodată, „va atrage atenția factorilor internaționali asupra agitației făcută de Guvernul Ungariei contra tratatelor semnate de Ungaria și contra păcii.”³⁹¹

Deși în termeni diplomați, nota de protest a avut efect; și pentru că era momentul când, sub egida Societății Națiunilor, se discutau datoriile de război ale Ungariei și problema optanților unguri; Budapesta având tot interesul să nu incite Marile Puteri împotriva ei. De aceea, Bethlen István a solicitat o întrevvedere cu Grigore Gafencu, secretar general al Ministerului Afaceriilor Externe de la București – amândoi aflați la o conferință a Societății Națiunilor la Madrid. Prim ministrul ungar a ținut în fața diplomatului român un discurs împăciuitoare, diametral opus celui din 26 mai. Cu România ar dori relații „cât mai strânse și cât mai bune”. Folosea formule curtenitoare: era „fericit” de faptul că Guvernul Iuliu Maniu urmărea o politică de pace. Și retracta: discursul din 26 mai nu era un „program politic”, ci prin el s-a vrut doar să satisfacă așteptările participanților. În realitate, declara Bethlen, el are „un program de pace și de destindere”. Afirmările contelui erau, evident, false. Dar, pentru a detensiona relațiile interstatale, diplomația românească s-a prefăcut a le crede. Nicolae Titulescu, aflat și el la Madrid, împreună cu Grigore Gafencu, s-a hotărât să informeze despre incident reprezentanții Marilor Puteri, participanți la Conferință, „și să se mulțumească cu un scurt comunicat oficial al Guvernului Ungar – în care să se afirme că discursul lui Bethlen din 26 mai nu constituie un program politic.”³⁹² Nicolae Titulescu îl anunța pe ministrul de Externe de la București că era preferabilă o sistare a exaladării disputei, întrucât situația internațională evoluase, în ultimul an, în defavoarea susținătorilor Sistemului Versailles.³⁹³ O eventuală sesizare a Societății Națiunilor ar fi însemnat că însăși România genera baza unei puneri în discuție a Tratatului de la Trianon; Germania și Italia, care-și arătau tot mai ferm aspirații revizioniste, putând profita de moment. Astfel, incidentul atât de grav s-a încheiat. România a obținut, totuși, un pas înapoi din partea Ungariei în campania sa revizionistă. Era un succes important, având în vedere înverșunata plasare a Guvernului Ungariei pe poziții revizioniste. Și, totodată, demonstrase faptul că o politică deschis intransigentă antirevizionistă este luată în seamă la Budapesta.

Un alt moment demn de remarcat în afirmarea fermității atitudinii antirevizioniste a Bucureștilor, a fost imediat după venirea la guvern, în

Germania, a lui Hitler, cu o afișată aspirație revizionistă, de care a profitat și revizionismul ungar. Emisari ai Budapestei și-au intensificat activitatea în Occident. Apăreau tot mai multe articole antiromânești, se țineau tot mai multe conferințe publice pe aceeași linie, se trimiteau tot mai multe plângeri Societății Națiunilor. În 1933, un mare ecou avuseseră conferințele ținute de contele Bethlen: un ciclu în Germania, în aprilie; altul în Marea Britanie, în noiembrie.³⁹⁴ Fuseseră larg popularizate, aducând importante deservicii României. Nicolae Iorga a răspuns imediat și repetat. Publica, în decembrie 1933, *Réponse aux conférences donnée à Cambridge par le Comte Bethlen sur la Révision du Traité de Trianon*. În aceeași lună, va avea o conferință la Radio, cu aceeași temă, pe 27 decembrie.³⁹⁵

Cum agitațiile revizioniste ale Budapestei s-au întetit la începutul lui 1934, la București a avut loc o reacție comună a forțelor politice de la guvern și din opoziție, în forul cel mai reprezentativ al Țării, Parlamentul. Din partea Opoziției, Iuliu Maniu va adresa, în Adunarea Deputaților, o interpelare ministrului de Externe, Nicolae Titulescu, în scopul declanșării unui răspuns ferm la adresa revizionismului. Era evident că toată acțiunea din Parlaameat avea la bază o înțelegere Opoziție-Guvern, pentru a se da o ripostă concertată Ungariei. „Adevărul” aprecia că a fost „o excelent formulată interpelare” a lui Iuliu Maniu, în condițiile în care, acțiunea revizionistă, în special în Ungaria, „a căpătat un caracter de gravitate deosebită, de când Mussolini a hotărât să devină pionierul, campionul ideii revizioniste”. Discursurile lui Mussolini creaseră în Europa o atmosferă de neliniște.³⁹⁶ Președintele PNL, partid de guvernământ în acel moment, Constantin I.C. Brătianu, a făcut și el „o declarație plină de înălțătoare dragoste de patrie”.³⁹⁷ Nicolae Titulescu – într-o intervenție unanim aplaudată – avertiza Ungaria că bunele intenții ale României au o margine. Și anunța că politica antirevizionistă a României este în deplin acord cu statele succesoare formând Mica Antantă, și ele vizate de politica Ungariei. Prezentând intervențiile din Parlament, Barbu Brănișteanu constata, în „Adevărul”, că în problema combaterii revizionismului nu existau în România partide cu păreri divergente chestiunea frontierelor țării era „în afară de discuție”. Poziția Italiei era criticată: „Opinia publică românească nu poate înțelege că această țară, de care ne-am legat soarta din clipa în care a izbucnit războiul mondial, că această țară, care a ieșit și ea merită din marele război, să ia sub ocrotirea ei pe toți amatorii revizuirii.”³⁹⁸ Oficiosul guvernamental, „Viitorul”, scria că dezbaterea din Cameră fusese „o dovadă înălțătoare de solidaritate națională, de înțelegere a intereselor vitale

ale Neamului și de neșovăitoare hotărâre.” Remarca faptul că „într-o unitate deplină, toate partidele și toate ținuturile românești au protestat unanim împotriva încercărilor de rășuire și de tulburare a păcii europene, ce s-au înregistrat în ultima vreme.” În fața revizionismului, Nicolae Titulescu „a ridicat puterea dreptului și forța morală a Societății Națiunilor și a tratatelor”, afirmând că „nu vom ceda un metru din pământul strămoșesc”.³⁹⁹

Dezbaterea din Parlament a avut și un important ecou internațional, fiind prezentată laudativ în presa anglo-franceză. Mai ales în Franța, ziariștii au apreciat mesajul de la București. „Le Temps” constata, cu satisfacție, „opoziția ireductibilă a lui Titulescu la revizionism”; și poziția lui Maniu. „L’Intransigent” scria că revizionismul înseamnă război; discursul lui Titulescu a fost „admirabil”.⁴⁰⁰ Și cercurile guvernamentale franceze s-au arătat foarte mulțumite de discursul lui Titulescu. Ministrul României la Paris, Dinu Cesianu, anunța că fusese primit de prim-ministrul francez Doumergue, care aștepta vizita la Paris a ministrului de Externe român.⁴⁰¹

Autoritățile de la București și-au afirmat din nou, cu fermitate atitudinea antirevizionistă, la sfârșitul aceluiași an, 1934, când în jurul asasinării la Marsilia a Regelui Alexandru al Iugoslaviei și a ministrului de Externe al Franței, Louis Bartou, s-a declanșat o largă dezbatere europeană. Asasinatul avusese loc cu ajutorul Ungariei. Printr-un grup de teroriști, aceasta încercase, în 1922, să-l asasineze pe Regele Ferdinand al României; complotul eșuase. Și conducătorii celorlalte state succesoare erau vizați de grupuri de teroriști pregătiți în Ungaria. Unul din aceste grupuri era format din teroriști croați, urmărind asasinarea Regelui Alexandru. Ei doreau desprinderea Croației din Iugoslavia. Dar, asasinarea lui Alexandru putea duce la o instabilitate a Puterii la Belgrad, ceea ce, se credea la Budapesta, ar fi favorizat și unirea cu Ungaria a regiunii de nord a Iugoslaviei. În același timp, evenimentele respective, posibile, ar fi dus la dispariția Micii Antante, un obstacol în calea revizuirii frontierelor României și Cehoslovaciei. De aceea, interesul Ungariei era maxim.

Teroriștii se antrenaseră, sub protecția Guvernului de la Budapesta, la Janka Pusztá; li se ofereau toate condițiile materiale necesare. atentatul a provocat o discuție la Societatea Națiunilor, și o condamnare a Ungariei.⁴⁰² S-a pornit de la un Memoriu al Iugoslaviei înaintat Societății Națiunilor în legătură cu asasinatele de la Marsilia. Memoriul va fi susținut atât de Mica Antantă, cât și de Antanta Balcanică.⁴⁰³ Va fi larg dezbătut în presa din întreaga Europă. Și, cel mai rău pentru Ungaria, a fost prilejul reafirmării

solidarizării antirevizioniste a statelor succesoare, și un prilej de condamnare a revizionismului ungar de către guvernele occidentale. În dezbaterile de la Societatea Națiunilor, asupra Memoriului iugoslav, cele mai importante au fost pozițiile Cehoslovaciei și României. În numele acesteia din urmă va vorbi, în ședința din 10 decembrie 1934, ministrul de Externe Nicolae Titulescu.⁴⁰⁴ El anunța că România se asociază Memoriului iugoslav din 22 noiembrie 1934, de condamnare a Ungariei, deoarece „interesele unității naționale iugoslave se confundă cu cele ale unității naționale a României”. România se declară solidară cu Iugoslavia și Franța, țări care suferiseră în urma atentatului de la Marsilia. Și răspundea, punct cu punct, discursului de dezvinovățire al delegatului Ungariei. Acuza Budapesta că a lăsat să se dezvolte la Janka Puzta „un câmp de terorism”, în care se fac exerciții militare, ceea ce lipsește de credibilitate afirmația delegatului Ungariei: „Nici o autoritate civilă sau militară ungară nu s-a ocupat de instruirea sau de organizarea refugiaților croați trăind la Janka Puzta ori în altă parte.” Titulescu reproșa Ungariei că a lăsat refugiaților croați libertatea de a face uz de arme și explozibil; că le-a furnizat resurse financiare; că le-a dat pașapoarte teroriștilor; că le-a oferit protecție. Concluziona că toate acestea indică vinovăția Ungariei, care „vrea revizuirea teritorială”, pe care statele Micii Antante nu o vor accepta niciodată. În final, oferea o alternativă în locul revizuirii frontierelor, ca o soluție a menținerii păcii, propunea un acord sincer între Ungaria, Cehoslovacia, România, Iugoslavia, în care să se recunoască faptul că „frontiera este expresia suveranității. Deplasarea ei nu asigură pacea”; de aceea, unica soluție este „completa spiritualizare a barierelor între popoare”.⁴⁰⁵

„Universul” titra pe spații largi: *Magistralul discurs al d-lui Nicolae Titulescu la Consiliul Societății Națiunilor*; aprecia că toate afirmațiile Ungariei fuseseră „sfărâmate”. Prezentând Rezoluția Societății Națiunilor, „Universul” cerea pedepsirea vinovaților. La 18 decembrie 1934, președintele LAR, Stelian Popescu, ținea la Cluj o conferință antirevizionistă, urmând dezbaterile de la Societatea Națiunilor. „Astăzi – spunea – când aspirațiile revizioniste reînviu spectrele trecutului, când împotriva mersului Omenirii îndrumată pe calea adevărului care a triumfat prin tratatele de pace, asupra ierilor încearcă a răsuci mersul istoriei, aceeași politică a interesului național se ridică pentru a se împotrivi.” Constata succesul mișcării antirevizioniste, care „a involburat întreaga suflare românească”. În aceeași lună, în multe localități din România au avut loc manifestații populare antirevizioniste organizate de LAR. Între ele, cele de la Timișoara, Brăila, Oradea, Brașov

etc.⁴⁰⁶ Demonstrativ, la 11 decembrie 1934, la Odorhei a fost dezvelit un monument al Regelui Ferdinand, sub Domnia căruia se înfăptuise Unirea Transilvaniei cu România.⁴⁰⁷

Hotărârea adoptată de Societatea Națiunilor a fost defavorabilă Ungariei. Un raport al DGP, venit de la Inspectoratul Regional de Poliție Cluj, din 15 decembrie 1934, indica ecourile acesteia la Budapesta. Predominau „frământări” în interiorul partidelor politice și între ele. În ziarul „Esti Kurir”, publicistul Rassay Károly constata: *Guvernul Ungariei a fost înfrânt și trebuie să plece*. Budapesta fusese acuzată la Geneva și delegatul său nu putuse să infirme acuzațiile; de aceea, se considera că a fost un eșec. Raportul către DGP avea concluzia: Rassay considera că un verdict de achitare „ar fi determinat un avânt mare al propagandei revizioniste, iar pe de altă parte, Budapesta ar fi trebuit să conteste dreptul moral al României și Cehoslovaciei de a se asocia la Memoriul iugoslav, deoarece *în aceste țări minoritatea maghiară este expusă la cea mai grozavă teroare* [subl.n.] și, ca atare, aceste guverne nu au dreptul moral de a protesta contra terorii.” Ziaristul cerea Opoziției ungare să înlăture Guvernul Gömbos, pentru că acesta a eșuat; însă, având susținerea lui Horthy, Guvernul s-a menținut. La Budapesta se exprimau nemulțumiri față de prestația delegatului ungar la Geneva, întrucât nu fusese „dârț” în confruntarea cu Titulescu.⁴⁰⁸ Era indentificată și poziția Partidului Legitimist – care-l susținea pentru ocuparea Tronului pe arhiducele Otto de Habsburg – condus de contele Pallavicini György, Apponyi György (fiul defunctului Apponyi Albert) și deputatul Grieger: lansa ideea îndepărtării de Germania, ajutorul căreia se văzuse că nu era eficient, și apropierea de Franța. Cea mai mare supărare o produsese discursul lui Titulescu: „La Budapesta se discută încă rolul decisiv jucat de Titulescu în momentul dezbaterilor. [...] În Rezoluția adoptată de Societatea Națiunilor, nu s-ar fi amintit de vinovăția autorităților maghiare [în cazul atentatului de la Marsilia], dacă Titulescu nu ar fi dezvoltat [problema] cu atâta autoritate și dovezi în cuvântarea sa.” Același raport al DGP menționa și efectul rezoluției Societății Națiunilor asupra lumii politice unguerești din Transilvania: produsese îngrijorare și chiar disensiuni între grupul revizionist radical, condus de președintele Partidului Maghiar, Bethlen György, și conducătorul unui grup mai moderat din Partid, Gyárfás Elémér, acesta din urmă fiind contestat și la Budapesta.⁴⁰⁹

Așadar, sfârșitul lui 1934 a însemnat o afirmare viguroasă a antirevizionismului României, demonstrând faptul că politica generală de toleranță a Statului Român față de manifestările revizionismului ungueresc,

nu însemna, la nivelul Guvernului și al forțelor politice, o renunțare la dorința de respectare integrală a prevederilor tratatelor de pace. Iar antirevizionismul românilor a fost încă odată confirmat. Se impune și mențiunea că Nicolae Titulescu acționa voluntar la Societatea Națiunilor, fără a aștepta indicațiile Regelui Carol al II-lea, care – având în vedere episodul din 1928, cu promisiunea cedării unor teritorii românești Budapestei – i-ar fi cerut, indiscutabil, un ton mai puțin critic la adresa Ungariei. De altfel, în documentele de arhivă ale epocii nu se găsește nici o aluzie privind vreo reacție a Regelui în dezbateră antirevizionistă. Și, de reiterat faptul că poziția României era expresia voinței tuturor partidelor politice românești, cu cele două excepții care priveau, însă, partide neromânești.

Cu toate acestea – unitatea antirevizionistă a forțelor politice românești –, totuși, dezbateră la Mesajul Regal, care a avut loc în aceeași lună decembrie 1934, a indicat și o nuanțare. Opoziția, susținând poziția lui Nicolae Titulescu, a cerut măsuri guvernamentale mai ferme împotriva manifestațiilor revizioniste din România. Răspunzând, ministrul liberal de Interne, Victor Iamandi, a îndemnat la ponderare⁴¹⁰, ceea ce i-a atras critici dure în presă. Președintele Organizației Transilvania a LAR, Ioan Lupaș, a atacat dur afirmațiile lui Iamandi privind realitățile ardelenene; în special aceea care se referea la ponderea elementului românesc în orașe.⁴¹¹ Iar sugestia ministrului că o politică necoercitivă ar avea rezultate bune – teză care, până atunci, se demonstrase a fi greșită –, a provocat un atac de presă violent din partea președintelui LAR, Stelian Popescu, cel care semna în „Universul” articolul cu titlul *Să fie dat afară!* Eticheta discursului în Parlament al lui Victor Iamandi ca „vorbirea unui nebun”. În același număr al ziarului⁴¹², era redată primirea favorabilă a discursului în presa din Ungaria. Aceasta îl lăudase pe ministrul de Interne; inclusiv oficiosul revizionist „Magyarság”. În numărul următor, indignarea ziarului „Universal” la adresa lui Iamandi atingea apogeul: *Impertinența trădătorilor*, era titlul sub care se scria: „La tribuna Parlamentului, nu avea dreptul să vorbească decât într-un singur fel: românește. El a vorbit ungurește.”⁴¹³ Conducerea LAR va avea o ședință extraordinară, în care s-a cerut dezavuarea și demiterea lui Iamandi.⁴¹⁴ Și „Dreptatea”, oficios al PNT, a criticat poziția ministrului liberal. În schimb, „Viitorul”, oficios al PNL, a ocolit disputa.

În alt moment grav al ofensivei revizioniste, cel generat de discursul de la Milano al lui Mussolini, din 1 noiembrie 1936, în care s-a cerut „dreptate pentru Ungaria”, Ministerul de Externe de la București nu a mai avut o

poziție ferm exprimată. Faptul era urmarea înlăturării lui Nicolae Titulescu din Guvern, în august 1936, care dusesse la ponderarea poziției României față de statele cu politică revizionistă, care se impuneau tot mai mult pe plan european, Germania și Italia; în timp s-a dovedit că încercarea de obținere de la acestea a unei poziții neadverse României nu a dat rezultate. Titulescu avusese curajul să-l înfrunte pe Mussolini chiar de la tribuna Adunării Generale a Societății Națiunilor, condamnând invazia Abisiniei, și a cerut să fie dați afară ziaristii italieni care făceau scandal în timpul dezbaterii problemei abisiniene. Vocea lui Titulescu ar fi fost esențială și pentru condamnarea discursului lui Mussolini de la Milano, dar nu s-a auzit. Noul ministru de Externe, Victor Antonescu, și el cunoscut adversar al revizionismului, era, însă, foarte moderat în expresii și, oricum, cuvântul său nu avea greutatea celui al lui Titulescu. Lui Mussolini i-a răspuns, cu toată fermitatea, Nicolae Iorga – dar acesta nu avea nici o funcție guvernamentală. Și, a mai răspuns LAR, în cadrul unor manifestații publice. De asemenea, presa românească a criticat discursul de la Milano.

*

Atacurile antiversaileze tot mai puternice începând din 1933 au satisfăcut Ungaria, fapt constatat cu îngrijorare la București.⁴¹⁵ Pentru a profita de context, Budapesta a agitat și mai mult revizionismul ungarilor din interiorul României, cerându-le să-și clameze, pe plan internațional, „situația dramatică” în care s-ar fi aflat ca urmare a atitudinii antiminoritare a Statului român. Vitalizarea revizionismului în România era strict monitorizată de organismele Ministerului de Interne, documentele respective constituind baza multor materiale de sinteză foarte bine elaborate. Astfel, erau puse la dispoziția Guvernului datele necesare unui răspuns adecvat.

Studiile de sinteză ale Ministerului de Interne, pentru deceniul al patrulea al secolului XX, erau alcătuite, în mod evident, de cunoscători ai metodelor științifice de elaborare a unor lucrări ce aveau și caracter istoric. Nefiind destinate publicării, ele se caracterizau printr-un maxim caracter obiectiv, putând fi folosite ca sursa de informații istorice cea mai credibilă pentru perioada respectivă. Faptul a fost recunoscut, tacit, și de regimul comunist, care în 1976 a centralizat toate aceste studii de sinteză într-o singură arhivă, cu intenția evidentă de a o pune la dispoziția celor care coordonau politica României față de Ungaria; și, pentru viitor, să fie la dispoziția istoricilor. Istoriografia românească are a beneficia de pe urma sintezelor laborioase

alcătuite de Ministerul de Interne în perioada interbelică, dar și de pe urma acțiunii de concentrare a lor din 1976.⁴¹⁶

Unul din cele mai cuprinzătoare studii de sinteză, pentru mișcarea revizionistă din România⁴¹⁷ cuprindea: I. Istoricul mișcării iredentiste II. Factorii generatori din Ungaria ai iridentei. Factorii de stat, factori sociali, factori individuali. III. Activitatea iredentistă maghiară în România. 1) Organizații politice; 2) Organizații religioase, culturale, artistice și sportive; 3) Organizații economice; 4) Presa. IV. Propaganda iredentistă în străinătate. V. Propuneri pentru combaterea și anihilarea activității iredentiste maghiare. a) În străinătate; b) În țara noastră. Autorul acestui atât de laborios material de sinteză consideră că, din 1930 exista o a treia etapă a revizionismului unguresc, impulsionat de Mussolini și Hitler. Și menționa caracteristicile generale ale manifestării revizionismului în toate domeniile. Se aprecia că populația maghiară din România era împărțită în trei categorii. Prima era foarte periculoasă pentru stat, fiind formată din „iredentiști activi”; intrau aici aristocrați latifundiar, conducători imediați ai populației (preoți și învățători), funcționari concediați, ziariști, tineret universitar. Activau prin Partidul Maghiar, școală și biserica, presă, societăți culturale și economice. Categoria respectivă era puternic sprijinită din Ungaria. A doua categorie o formau „iredentiștii pasivi” – o parte din clasa mijlocie (din comerț, industrie, profesii liberale, muncitori). Se conduceau după principiul că revizuirea tratatelor depindea de contextul internațional, unguirii trebuind doar să aștepte momentul oportun; între timp, populația maghiară din România trebuia pregătită pentru revizuire. În sfârșit, a treia categorie o formau unguirii neutri sau indiferenți, mai ales țărani care constataseră că, în Ungaria, țărănimea o ducea mai greu decât în România; ca urmare, „nu prea se arătau bucuroși de o eventuală realipire la acea țară”. Asupra tuturor acestor categorii, Budapesta ducea o acțiune de stimulare a sentimentelor revizioniste. La acest tablou, se adăugau evreii din Transilvania, care în majoritate erau filomaghiari și susținători ai revizionismului. Ultimul capitol al studiului de sinteză menționat cuprindea *Propuneri pentru combaterea și anihilarea activității iredentiste*. Unele erau radicale, depășind comportamentul de până atunci, față de minoritatea maghiară, al guvernelor de la București. Pentru combaterea manifestărilor revizioniste din interiorul României se propunea să fie desființat Partidul Maghiar, să se interzică preoților și învățătorilor orice fel de manifestare politică, și să fie supravegheați strict, să se instituie obligativitatea pentru toate școlile, subvenționate de stat sau confesionale, de

a avea profesori de origine etnică română pentru predarea disciplinelor școlare Limba Română și Istoria Națională. Asociațiile cu caracter economic, create de ungurii din Transilvania, să fie obligate a intra în sistemul cooperăției de stat. Organismele administrative să supravegheze cooperativele, pentru a nu avea și acțiuni revizioniste. Școlile de agricultură, create de societăți ungurești, să fie integrate în învățământul agricol al Statului sau desființate, „întrucât în forma în care funcționează astăzi, ele sunt focare de iredentism”. În condițiile în care erau foarte multe publicații periodice în limba maghiară, în care se făcea și propagandă revizionistă, se propunea „suprimarea sau interzicerea a cât mai multora” și fiecare publicație să depună câte o cauțiune materială, care urma a fi confiscată în cazul apariției unor articole antistatale. Se cerea, de asemenea, supravegherea studenților unguri din Transilvania, care învățau în Ungaria. Îndepărtarea tuturor funcționarilor unguri proveniți din Ungaria, din întreprinderile în legătură cu apărarea națională, căi ferate, industria aeronautică, cea de armament. Ca măsuri generale cu caracter administrativ, se propuneau trimiterea în județele secuiești a unor funcționari de origine română bine pregătiți și organizarea aici a unei intense propagande pentru a-i îndepărta pe secui de revizionism; adoptarea unei politici culturale și economice favorabile secuilor. Colonizarea, pe granița de Vest, a unor grupuri de români aduse din alte zone ale țării sau români macedoneni. Se propunea, de asemenea, înființarea unui serviciu de contrainformații special pentru contracararea mișcării revizioniste. Era, evident, o contradicție între politica excesiv tolerantă a Statului Român la adresa manifestărilor revizioniste ale minorității maghiare, de până atunci, și ceea ce se propunea în materialul Ministerului de Interne. Radicalismul unora din propuneri avea, însă, la bază tocmai constatarea că toleranța fusese catalogată doar ca o slăbiciune a Statului, nu o bunăvoință a acestuia, și nu dusesse la o încetare a acțiunilor revizioniste; din contră, acestea se tot amplificau.⁴¹⁸

*

Revizionismul maghiar antiromânesc în Ungaria

În Ungaria, mișcarea revizionistă a început – la fel ca în România – odată cu hotărârea de Unire a Transilvaniei de la 1 decembrie 1918. După semnarea Tratatului de la Trianon, a fost indicat acesta drept țintă a revizuirii. Era – așa cum s-a menționat deja – o țintă falsă. Indicarea ei se făcea pentru a se contesta

ideea că Unirea Transilvaniei cu România – a cărei justețe revizionismul nu o admitea – fusese realizată de Poporul Român, iar Marile Puteri doar o reconoscuseră. Plasarea pe această poziție era determinată de convingerea că modificarea sau anularea unui act semnat de Marile Puteri era mai ușoară, decât schimbarea hotărârii unui popor. De aceea, s-au făcut toate eforturile posibile pentru atragerea opiniei publice occidentale, a lumii politice și culturale, a Societății Națiunilor spre acceptarea ideii revizuirii Tratatului de la Trianon. Pentru a facilita acceptarea ideii respective, s-a acționat pentru a se oferi Occidentului două motive: suferințele minoritarilor unguri din țările succesoare, datorate politicii opresive a acestor țări; unitatea monolitică a ungarilor din Ungaria în susținerea revizionismului. Se adăuga repetarea obsedantă a vechilor formule: Ungaria Milenară apărătoare a Europei; justeța istorică a existenței acesteia; civilizația superioară maghiară etc.

Întreaga politică a Ungariei interbelice a fost subordonată țelului refacerii granițelor, pe seama Cehoslovaciei, Iugoslaviei și României. Pentru atingerea acestui țel s-au folosit toate metodele posibile.

În interiorul Ungariei s-a urmărit înregimentarea întregii populații sub stindardul revizionist. Pentru aceasta au fost folosite școlile, bisericile, instituțiile culturale, competițiile sportive, presa, armata, administrația. Era un efort furios, ușor remarcabil. La începutul perioadei interbelice un ziar bucureștean constata fenomenul, indicând gravitatea lui pentru România: propaganda pentru refacerea Ungariei Milenare se ducea, în întreaga Ungarie, „cu o mare energie”.⁴¹⁹ Așadar, era o politică de stat; multele inițiative particulare se încadrau acesteia. Există o adevărată întrecere naționalistă: cine propune metode mai eficiente, cine atrage mai mulți adepți, cine este mai radical, cine se lamentează mai mult, etc. Patriotismul se măsoară în funcție de dârzenia revizionistă arătată. Un vizitator străin al Ungariei interbelice avea impresia unei unități înverșunate a tuturor ungarilor în susținerea refacerii Ungariei Mari; nimeni nu admitea vreo discuție asupra posibilei dreptăți și a statelor succesoare Austro-Ungariei, pentru că se putea supune unor represalii din partea „patrioților vigilenți”. Dorința revizionistă era permanent exprimată deschis. La sfârșitul intervalului 1920–1938, un ziar budapestan conchide: „Ungaria nu va renunța niciodată la revizionism și la protecția minoritarilor unguri, care constituie bazele politicii sale externe.”⁴²⁰ Însă, în afara Ungariei, o serie întreagă de intelectuali unguri au avut o poziție rațională, primind – e adevărat, cu mâhnire – o realitate impusă de o evoluție

istorică normală. Și în România au trăit asemenea intelectuali unguri lucizi, unii fiind autorii unor volume istorice de referință.

Guvernele de la Budapesta au încurajat și susținut material înființarea și activitatea foarte multor societăți particulare care aveau drept scop acțiunea revizionistă. Pentru intervalul 1920–1930 toate cele importante erau prezentate și în documentele diverselor organisme ale Ministerului de Interne de la București.

În 1921, foarte activă se arăta o Federație a Ligilor de Apărare (Védőligák Szövetsége). Cu centrul la Budapesta. Își desfășura acțiunile și în România, unde a făcut obiectul unei investigații din partea Procuraturii Generale de pe lângă Curtea de Apel Timișoara. Raportul acesteia, datat 18 mai 1921, indica activitatea formațiunii respective și în România. În special, consta în trimiterea multor imprimare „al căror conținut cuprinde o provocare a minoritarilor unguri la săvârșirea crimei de înaltă trădare”. Scopul era evident: „Prin asociere, să rupă unele teritorii din Statul român, cari apoi să ajungă sub dominațiune străină.” Îndrăzneala Federației era deosebită, dorind să i se remarce activitatea de către autoritățile românești. Pe plicurile expediate de la Budapesta spre România se afla inscripția; „Ungaria ciuntită nu e țară. Ungaria întregă e paradis!” Cele mai multe plicuri aveau imprimată, la vedere, harta Ungariei Mari, cu inscripția „Așa a fost, așa va fi!”⁴²¹ În 1922, tot mai intens activa Societatea Ungurii care se deșteaptă. Membrii ei aveau insigne cu legenda „Tatra, Fatra, Matra. Cele trei unghiuri ale Țării fostă Austro-Ungaria”.⁴²² În 1923, DGP – care avea o rubrică permanentă, în buletinele informative lunare privind mișcarea revizionistă din Ungaria – anunța, la 22 martie, întrunirea, chiar în clădirea Parlamentului de la Budapesta, a mai multor asociații revizioniste, între care Liga Național Creștină, Asociația Turanică, Asociația Gábor Áron și mai multe asociații reprezentând diverse profesii. Au dezbătut tema refacerii Ungariei Mari. Participanții se lamentau: „Am pierdut tot ce am avut mai scump și drag în țara asta, am pierdut Ardealul, Bačka și Banatul, cu toate bogățiile lor, și numai redobândirea acestora ne va putea vindeca suferințele și satisface nevoile. [...] Vom lupta pentru frații și pământurile noastre pierdute. Orice faceți și oriunde ați fi, acesta să fie primul țel și sfânta voastră datorie.”⁴²³

DGP evidenția existența multor altor organizații revizioniste. Ritmul în care se înființau s-a intensificat astfel, într-un raport din 10 februarie 1928 se constatau „o sumedenie de societăți iredentiste” active, și apăreau altele noi. Între ele o Societate a Bărbaților Ardeleni (Erdélyi Ferfiak Egyesülete),

care-l avea ca președinte pe Teleki Pál. Deși cu relativ puțini membri, 230, avea o capacitate de influențare deosebită prin numele președintelui său.⁴²⁴ În septembrie 1928 era datat un raport de constatare a activității Asociației Sfintei Coroane a Femeilor Maghiare (Pro Hungaria), având ca președinte de onoare pe contele Apponyi Albert.⁴²⁵ Întreținea legături externe mai ales în SUA și Marea Britanie (filiala de aici se numea Anglo-Hungarian Group, și era condusă de Henriette Mourand, de origine ungurească). Funcționa și o Organizație Revizionistă a Nobilimii (Magyar Külügyi Társaság), în frunte cu același Apponyi Albert; foarte mulți membri ai ei erau profesori universitari și oameni de știință, diplomați – de aceea avea o mare influență în Occident, în lumea oamenilor de cultură. Edita două buletine bilunare pentru uz extern, în franceză și engleză, în care „tratează cu multă măiestrie utilitatea imperioasă a revizuirii tratatelor și a restabilirii Ungariei Milenare.” Tot în 1928 își intensifica activitatea și o Societate a Maghiarilor și Secuilor, existentă mai de mult; cerea Ministerului de Interne de la Budapesta dizolvarea numeroaselor societăți ale ungarilor refugiați din Transilvania, pentru ca toți să intre în Societatea Maghiarilor și Secuilor, cu filiale și în afara granițelor Ungariei.⁴²⁶ Funcționa, foarte activ, la sfârșitul lui 1928, Liga Maghiară de Revizuire (Magyar Revizios Liga), care își anunța un țel ambițios: să-și subordoneze toate societățile cu scop revizionist. Președinte era scriitorul Herczeg Ferencz, iar vicepreședinte Eckhardt Tibor. Își va crea întinse legături în Occident; în Marea Britanie cu lordul Rothermere, în Italia cu Mussolini, în Franța cu renumitul ziarist Sauerwein. Frunțașii Ligii erau magnați, ierarhi bisericești, înalți ofițeri, demnitari, parlamentari. Avea fonduri foarte mari. Dintre ierarhii membri, cei mai activi se arătau reprezentanții Bisericii Reformate care – se scria într-un raport al DGP din 1930 – „prin preoții din teritoriile statelor succesoriale, duceau o permanentă acțiune de orientare a activității revizioniste”.⁴²⁷ Primul moment major de ieșire în evidență a Ligii Maghiare de Revizuire a fost organizarea, pe 18 noiembrie 1928, a unor mari manifestații „de comemorare și protestare”, în toată Ungaria, la împlinirea a 10 ani de la „ocuparea Ardealului” și opt ani de la punerea în aplicare a Tratatului de la Trianon. Chiar Guvernul de la Budapesta dăduse Ligii sarcina organizării manifestațiilor. Urmău a se face servicii religioase și pe linia frontierelor, având concursul Armatei. La Budapesta se inaugura noul Bulevard Rothermere. În semn de doliu, se hotăra ca toți bărbații participanți la manifestații să poarte cravate negre și, la piept o plachetă cu inscripția „Ungaria Mare” încununată cu spini. Seara

urmau marșuri cu steaguri și făclii. Populației i se ordona să aprindă câte patru lumânări la fiecare fereastră, simbolizând cele patru teritorii pierdute.⁴²⁸ În anii următori, Liga Maghiară Revizionistă va ajunge foarte cunoscută, acțiunile ei stârnind intense riposte în statele succesoare, unde au apărut ligi antirevizioniste. Într-o notă a SSI din noiembrie 1935 se menționa că Liga avea filiale în Cehoslovacia, România și Iugoslavia, care-i îndemnau pe ungurii de acolo la greve, sabotaje, revolte și „în caz de agravare a situației, să fie gata pregătiți de a ataca chiar pe capii autorităților”. Ordine în acest sens fuseseră trimise, prin emisari, de la Budapesta, Seghedin, Makó.⁴²⁹ Mai exista o Ligă Națională Maghiară (Magyar Nemzeti Liga), sub influența predominantă a catolicilor, având puternice legături în statele succesoare; în 1930 își va ține un Congres la Seghedin, cu participarea episcopului catolic Fiedler din Timișoara.⁴³⁰ Din ce în ce mai activă era Organizația „Vitézi Szek” (Scaunul Vitejilor), al cărui președinte de onoare era însuși Horthy.⁴³¹

În condițiile existenței atât de multor organizații care-și propuneau să conducă mișcarea revizionistă, fiecare doritoare să iasă în față, la sfârșitul deceniului al treilea s-a simțit nevoia unei coordonări unice. Astfel a apărut Federația Organizațiilor Sociale (Társadalmi Egyesületek Szövetség – T.E.Sz.). La început anunța că a înglobat 400 de organizații revizioniste, cu un total de 4 260 000 membri (bărbați, femei, copii); că avea un buget anual de 6 000 000 pengő (obținuți prin donații, cotizații și de la stat). Sucursalele sale din Transilvania de obicei erau conduse de evrei.⁴³² După doi ani de existență, se considera că în T.E.Sz. intraseră aproape 10 000 de organizații revizioniste și filiale ale acestora. La acel sfârșit al anilor '20 președinte al ei era Baross György (membru al mișcării fasciste condusă de Imrédy Béla). Cele mai importante organizații din T.E.Sz. erau enumerate într-o sinteză a Ministerului de Interne de la București.⁴³³

În deceniul următor situația se va repeta: din ce în ce mai multe organizații revizioniste – unele vechi, altele nou înființate –, cu activitate foarte zgomotoasă, incitându-i permanent pe unguri împotriva statelor succesoare. Ministerul de Interne de la București le înregistra pe cele considerate mai importante.⁴³⁴ „1. Liga Revizionistă Maghiară din Budapesta; președinte Herczeg Francisc, director executiv Fall Endre. [...] Activitatea acestei Ligi este întinsă, nelăsând să-i scape nici cel mai îndepărtat cătun, formând pretutindeni filiale, în fruntea cărora sunt puse persoane cu cele mai pronunțate sentimente șoviniste. A căutat să-și câștige prieteni în alte țări, găsiindu-l pe lordul Rotharmere.” Tipărește multe ziare și reviste în limbi

de circulație, pentru propagandă revizionistă. „Se adaugă manifestații impozante, organizate pe străzile Budapestei și alte orașe din Ungaria, la fiecare 15 martie și cu ocazia sărbătorii zilei Sfântului Ștefan. De asemenea, ziua de 17 mai a fost declarată zi de propagandă contra tratatului de Pace de la Trianon. [...] Urmărește două scopuri: Alimentarea zilnică a entuziasmului iredentist în toate straturile sociale, a nemulțumirii cu actuala situație creată Ungariei de Tratatul de la Trianon și a nădejzii că timpul revizuirii se apropie. Strângerea fondurilor necesare pentru propaganda în străinătate. [...] Sugerează opiniei publice că ideea revizionistă triumfă pretutindeni, că toată lumea e împotriva tratatelor și că, prin urmare, ziua revizuirii se apropie cu pași repezi. [...] 2. Liga pentru integritatea Ungariei, cu sediul la Budapesta [...] Are ca președinte pe profesorul Ludovic”. Are cinci secțiuni, cu activitate majoră și în statele succesoare. „3. Grupul monarhist, condus de baronul Partelly István. 4. Liga creștinilor sociali, având ca președinte pe Carol Wolf [...] 5. Comitetul Țării pentru propagandă, condus de dr. Gaghyi [...]” În listă sunt trecute 38 organizații, ca o selecție a celor mai importante; în afara celor menționate, alte câteva beneficiază de o prezentare mai largă: Federația iredentistă maghiară; Asociația maghiaro-secuiască; Liga Tineretului Maghiar; Uniunea Ligilor de Apărare (care se evidențiasse mai ales prin multele monumente ridicate, simbolizând regiunile pierdute); Societatea Maghiarilor din Străinătate; Liga pentru Apărarea Teritoriului; Ungurii care se deșteaptă; Confederația Turanică; Uniunea Bărbaților Ardeleni; Federația de Sânge, Crucea Dublă; Uniunea Secuilor Unguri; Asociațiile Levente (pentru tineri organizați militar); Frații Unguri etc.

Datele privind aceste organizații trebuiesc privite cu rețineră. Conducerile lor erau tentate să raporteze un număr mult mai mare de membri, un număr mult mai mare de acțiuni inițiate, un număr mult mai mare de legături în străinătate – față de ceea ce era în realitate; asta pentru a ieși în evidență în ochii opiniei publice și pentru a avea succes în concurența acerbă cu celelalte organizații revizioniste. Pe de altă parte, oricât de bine informați erau agenții Bucureștilor care menționau organizațiile respective, comparând materialele ajunse la Ministerul de Interne putem constata și erori evidente – precum prezentarea, în aceeași listă, de mai multe ori a unei organizații. Cu toate acestea, în general materialele Ministerului de Interne Român creionează o oglindă realistă a activității organizațiilor revizioniste din Ungaria; subliniază gradul de pericol pe care acestea îl reprezentau pentru statele succesoare Austro-Ungariei; patronarea lor de către Statul Ungar.

*

Dacă populația Ungariei era îndoctrinată în principal de puzderia de organizații revizioniste, asupra Armatei mai ales Statul și-a luat această sarcină. Armata trebuia să aibă o permanentă disponibilitate pentru o eventuală acțiune războinică de recuperare a teritoriilor pierdute. Militarilor li se țineau în permanență conferințe programate de Marele Stat Major, cu personalități civile sau militare: aveau ca subiect îndreptățirea existenței Ungariei Milenare, eroismul ungarilor care s-au luptat mereu cu popoarele „inferioare”, in justițea Tratatului de la Trianon, tratamentul inuman aplicat în statele succesoare Austro-Ungariei, rolul civilizator al ungarilor în trecut și în viitor. Se adăugau orele săptămânale de instrucție pe tema revizionismului, ținute în fiecare unitate militară de către ofițerii acesteia; erau inițiate printr-un ordin al M.St.M. din 17 martie 1920, așadar chiar înaintea Tratatului de la Trianon. Va fi reluat, cu accente suplimentare, imediat după semnarea Tratatului.⁴³⁵ La 1 iunie 1920, urmând ordinul M.St.M. din martie, Comandamentul Teritorial Militar Szeged hotărâ ca în toate unitățile în subordine să se facă o intensă propagandă, în primul rând ofițerilor, apoi ostașilor, pentru demonstrarea necesității revizuirii hotărârilor internaționale, ce se vor lua, în detrimentul Ungariei Mari; astfel, s-ar face „o îndrumare patriotică ostașilor”.⁴³⁶

Moralul soldaților unguri trebuia menținut la un nivel înalt, mai ales prin exacerbarea urii la adresa vecinilor Ungariei. În toți anii de început al perioadei interbelice, s-a insistat în această direcție; prin agenții săi, autoritățile de la București erau informate asupra fenomenului.⁴³⁷

A doua acțiune pe plan militar a fost inițierea de către Ministerul Apărării Naționale de la Budapesta, la începutul anilor '20 a procesului de formare a unor organizații militare secrete cu scop revizionist, alcătuite din refugiați unguri din Transilvania. În a doua parte a deceniului al treilea, ele se cristalizează deplin și întăresc – din punct de vedere al capacității umane și al înzestrării cu armament –, devenind un pericol real pentru România. Agenții Siguranței bucureștene reușiseră să afle că centrul acestor organizații militare secrete era Budapesta; funcționau și șase subcentre, unde se făcea efectiv instruirea: Czegléd, Szeged, Miskolcz, Gyula, Szolnok, Szent. Conducerea o avea generalul Junoi Imre, originar din Timișoara.⁴³⁸

Pentru susținerea eficientă a revizionismului unguresc de către Armată, nu era de ajuns propaganda care să o pregătească moral. În primul rând, trebuia crescută capacitatea ofensivă a acesteia, acțiune împiedicată de

restricțiile impuse prin Tratatul de la Trianon și de menținerea unui control din partea Marilor Puteri. Se dorea o înarmare masivă. Prin Tratatul de la Trianon, Ungaria avea dreptul la 35 000 militari. Pentru a ocoli reglementarea foarte restrictivă, s-au folosit trei feluri de organizații în interiorul cărora se făcea pregătire militară de stat, mixte, organizații sociale. Deși făceau instrucție militară, erau în afara Armatei, așadar, nu erau atinse de controlul internațional.⁴³⁹ Cei mai mulți tineri erau pregătiți în cadrul Uniunii Regnicolare pentru Apărarea Ungariei (Magyar Országos Védő Egylet – M.O.V.E.), Alianța Ungară Iredentistă (Ebradó Magyarok Szövetsége) și, mai ales, de Organizațiile Levente. Conform aprecierii Ministerului de Interne de la București, în special acestea din urmă duceau o „activitate militară foarte periculoasă”. Erau înscriși, obligatoriu, toți tinerii între 14 și 21 ani, instrucția militară fiind asigurată de învățători și militari. Există și o secție numită „Leventiștii nautici”, care se antrena pe lacul Balaton cu zece bărci înzestrate cu mitraliere și tunuri; avea și un torpilor botezat „Nem, Nem, Soha”. Activitatea militară a Organizațiilor Levente era reglementată printr-o lege specială, Legea III. V.K.M. din 1921 și prin ordonanța 89 000 din 1927.⁴⁴⁰

Ungaria a încălcat în dese rânduri restricțiile impuse de Tratatul de la Trianon, mai ales cu ajutorul Italiei. Unele din aceste încălcări au fost descoperite și prezentate amplu în presa țărilor succesoare direct amenințate, ori în cea din Occident; au generat comisii de anchetă sub egida Societății Națiunilor. În 1928 a fost descoperită cea mai mare tentativă de înarmare clandestină, cu încălcarea restricțiilor. Cantități mari de arme urmau a fi aduse din Italia; au fost interceptate în Austria.⁴⁴¹ La descoperire, un rol important l-au avut agenții Siguranței Române. Dar, în 1929, controlul Societății Națiunilor a fost ridicat și Comisia Internațională retrasă din Ungaria. Din acel moment, înarmarea armatei maghiare a fost accelerată și au fost create noi unități militare. Procesul era urmărit cu îngrijorare la București. Agenții Brigăzii Mobile din DGP anunțau, la 30 iunie 1931, că fuseseră înființate patru regimente noi – la Karczog, Gyula și două dincolo de Dunăre. De asemenea, au fost deplin militarizate formațiunile de la frontieră, teoretic însărcinate doar cu vămuirea mărfurilor și împiedicarea contrabandei.⁴⁴² Marea lovitură a Ungariei a fost reintroducerea serviciului militar obligatoriu, la 31 decembrie 1935.⁴⁴³ Iar din 1936 a intensificat manevrele militare, la granița cu România, cu material de război; aici construindu-se mai multe

șosele strategice.⁴⁴⁴ Tot în 1936, o Misiune Militară Germană începea să instruiască Armata Ungară.⁴⁴⁵

*

O nocivitate extremă o avea propaganda revizionistă făcută prin școală. Prin ea se inocula ura față de popoarele din statele succesoare. Astfel, erau pregătiți cei care vor fi autorii asasinatelor din teritoriile ocupate de Ungaria după 1939. Elevii erau îndoctrinați, încă din clasele primare, prin manuale, participarea la manifestații revizioniste, prin spectacole culturale.⁴⁴⁶ A fost publicată și o broșură cu instrucțiuni pentru propaganda în școală, avându-l ca autor pe Kolumbán István.⁴⁴⁷ Pentru școli erau comandate, de Ministerul Instrucțiunii, cântece și poezii revizioniste, cele mai bune fiind premiate.

Secretarul general al LAR, G. Lungulescu, într-un memoriu din 15 mai 1934 către Constantin Angelescu, ministru al Instrucțiunii Publice în Guvernul Gheorghe Tătărescu, înfățișa succint problema îndoctrinării revizioniste a elevilor din Ungaria prin manuale, acestea pătrunzând și în România și fiind folosite ca material didactic în multe școli cu predare în limba maghiară. Ungurii – se scria în Memoriu – „au transformat educația șovinistă în dogmă de atât, iar școala în general într-un laborator de ură și șovinism.” Se dădeau mai multe exemple: „Abecedarul pentru clasa I a școalelor primare, tipărit în Tipografia Universității din Budapesta și aprobat de Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor cu nr. 27/III din 1926, cuprinde pe lângă hărțile «Patriei ciuntite», la p. 87 versurile *Crezului iredentist maghiar*. Manualul de clasa a II-a a școalelor primare, editat de aceeași tipografie [...], aprobat cu nr. 64 613 din 1927, în afară de hărțile de propagandă dă, la p. 106, bucata de citire *Ungaria ciuntită*, al cărei titlu, este încadrat în negru și al cărui text este următorul: „Am văzut un om nenorocit. Mâinile și picioarele îi erau tăiate. Îi rămăsese numai trunchiul. În război a devenit atât de nenorocit. Era complect neputincios. Copiii îl îngrijau, îl duceau dintr-un loc în altul într-un cărucior. Mi-am adus aminte de biata noastră țară. Și ea este tot atât de nenorocită ca și acest om mutilat. Dușmanii săi ne-au mutilat-o. Din toate părțile a fost ciuntită.» Se încheie cu un angajament: «Frumoasa noastră Ungarie a fost ciuntită. Cu inima îndurerată spunea: Ungaria ciuntită nu este țară, Ungaria întreagă este un rai !»” Autorul Memoriului din 1934 menționează faptul că din nici un manual școlar nu lipsește *Crezul iredentist*, care începe și se sfârșește cu versurile „Cred într-un Dumnezeu, cred într-o Patrie, / Cred într-o veșnică dreptate dumnezeiască, / Cred în reînvierea

Ungariei!” O contribuție majoră la îndoctrinarea revizionistă a elevilor o are Liga Revizionistă Maghiară, în care toți elevii sunt încadrați obligatoriu și, tot obligatoriu sunt abonați la revista Ligii, „Magyar Kulpolitika”; totul era oficializat, prin numeroase ordine ale diverselor instituții de conducere a învățământului. Urmau, în Memoriul LAR din 1934, largi exemple de politică revizionistă în școala din Ungaria. Cele mai multe erau extrase din manualele de Istorie. În manualul pentru clasa a III-a gimnazială, elaborat de profesorul Balogh Albin, cu mai multe ediții, inclusiv în 1931 (Editura Societății Sfântul Ștefan, Budapesta), se scrie despre „cuceritorii cehi, valahi și sârbi” care „persecută sistematic maghiarimea din teritoriile ocupate”; de aceea, Ungaria trebuie refăcută prin efortul tuturor ungarilor. (p.136–137) Ideea este reluată în finalul manualului (p. 140): „Depinde de munca stăruitoare, de voința neînfrântă a națiunii, ca în locul țării ciuntite la Trianon, să se refacă unitatea naturală a Ungariei.” Un alt manual pentru învățământul secundar, autor Ember István, aprobat de Minister în 1926 (editat la Budapesta), se încheie și el cu un text revizionist mobilizator: „Străvechile noastre orașe sunt acum stăpânite de străini: Pozson, străvechiul oraș al încoronării; Kassa, unde odihnesc osemintele lui Rákóczi; Capitala frumosului Ardeal, Clujul plin de comori; Brașovul și Sibiu, fortărețele de odinioară ale Europei în luptele împotriva turcilor: Komárom, Oradea Mare și Aradul, străvechile orașe ale maghiarimii – suferă astăzi sub stăpânire străină. Niciodată nu ne vom împăca cu ciuntirea patriei noastre străbune. Să ne încredem în triumful dreptății, istoria Națiunii noastre e plină de suferințe, dar acestea au devenit totdeauna izvoare de viață nouă. Să scoatem putere din trecut și să credem în viitor.” În același ton și manualul de Istorie niversală pentru clasa a IV-a gimnazială, autor Rákossy Zoltan, editat de Minister în 1927: „Tratatul de Pace a putut fixa frontiere și a putut să ne încătușeze viața de stat, dar puterile pământeste nu pot nimici legile morale și sentimentele care trăiesc în inimile noastre. Aceste legi și aceste sentimente vestesc și astăzi dreptatea Ungariei istorice înmormântată. În inima fiecărui ungar de aici și de dincolo de granițele create de Trianon, bate un gând și o nădejde mare că va mai fi odată sărbătoare în aceasta lume. Această sărbătoare va fi sfântă și strălucitoare a reînvierii și măririi Ungariei.” Un manual pentru școlile civile de băieți, aprobat în 1927, se încheie cu un îndemn dramatic: „Numai generația care se găsește azi pe băncile școlilor poate reface Ungaria Mare. Dumnezeu maghiarilor să lumineze inima și sufletul acestei generații, ca ea, întemeietoarea noului mileniu al Ungariei Milenare, să fie demnă de numele

urmașilor lui Árpád. Fiecare tânăr maghiar să ardă cu fierul roșu, în sufletul său, cifrele care arată pierderile suferite de Ungaria prin pacea ce i s-a impus la Trianon.”

În cărțile de citire pentru clasele primare, se întâlneau adesea texte precum cel semnat de Herczeg Francisc, președintele Ligii Revizioniste Maghiare: „Fariseii au legat Ungaria și au batjocorit-o, la Trianon au scuipat-o și au răstignit-o, iar soldații înarmați au tras asupra ei. Tot ce a fost frumos și mare în Europa a dispărut în acest joc infam: a dispărut iubirea de oameni, libertatea și cultura, a dispărut gloria și bogăția națională, cavalerismul bărbaților, credința femeilor și Crăciunul copilașilor. A dispărut pacea. [...] Dacă ași avea un copil, i-ași arăta în fiecare zi pe stradă victimele maghiare ale Trianonului, i-ași arăta refugiații [...]. L-ași face să înțeleagă că întreaga ungurime, și împreună cu ea și el, am fost aruncați într-o groapă întunecoasă. În groapă nu este viața. Națiunea astăzi nici nu trăiește. Acolo afară, acolo sus, înflorește, saltă lumina soarelui, libertatea, viitorul. Trebuie să ieșim din groapa, să reînviem, astăzi sau mâine, cu forța sau cu vicleșugul, trebuie cu orice preț să scăpăm. La aceasta și numai la aceasta să ne gândim întotdeauna, în orice oră din zi ori din noapte. [...] Dacă ași avea un copil, l-ași crește în cea mai sălbatecă ură împotriva jefuitoarelor ungurimii. Cine nu știe să urască, nu știe nici să iubească. [...] Nu există odihnă, nu există plăcere, nu există sărbătoare în Ungaria, atât cât piticii cu picioare de lut ne strivesc”. Greșelile aparțin textului. (Cartea era aprobată de Ministerul de la Budapesta în 1928.) Și acest îndemn la ură împotriva celorlalte popoare era adresat copiilor de clasa a II-a primară! Bineînțeles, în cartea de citire nu lipseau poeziile, cu versuri precum „Vechiul lanț al Carpaților / L-au rupt vecinii josnici. / Și'n timp ce noi lăncezim / Ușor au devenit stăpâni / Liftele pe pământul nostru.” (p. 227) Manualul de retorică pentru clasa a V-a a școlilor secundare (publicat în 1928), după discursul lui Apponyi la Conferința de Pace de la Paris din 1920 (p. 118–126), se prezintă momentul aprobării Tratatului de la Trianon de către Ungaria, la 13 noiembrie 1920; după ratificare, președintele Parlamentului a întrebat „Cine urmează la cuvânt?” A răspuns un tânăr de 16 ani „Onorată Adunare Națională! Dulcea mea Patrie Maghiară! Acum urmez eu la cuvânt. Eu tineretul maghiar. Eu, care sunt viitorul! Misiunea mea sfântă este ca să devin eroul marei cauze sortite pierzării, chemarea mea este viața și vreau să trăiesc. În mijlocul țipetelor de șacali și hiene ale dușmanilor, în izolarea grozavă a neînțelegerii, îmi reclam dreptul la viață al tineretului maghiar! Voi, părinți ai noștri, ați putut pierde moștenirea milenară. Acum

este rândul nostru s-o recâștigăm. Voi, bunii mei domni, ați legiferat moartea Patriei noastre – căci trebuia să o faceți; acum, însă, urmăm noi să ne spunem cuvântul. [...] Tinerii maghiari vor distruge granițele fixate de moșnegii de la Paris, și veți vedea că vom preschimba pacea semnată la Trianon.” Adunarea a scandat „Nem, nem, soha!”

Profesorul Lungulescu, autorul Memoriului din 1934, cerea Ministerului Instrucțiunii de la București, să răspundă acestei îndochinări revizioniste în școala din Ungaria, prin introducerea în toate școlile din România a unor ore săptămânale de educație, „în spiritul unui înalt patriotism” și „contrariu operei distructive de ură pe care o pregătește, prin învățământ, Ungaria.”⁴⁴⁸

*

Revizionismul a animat, în toată perioada interbelică, viața politică din Ungaria. Confruntările electorale aveau ca principală temă refacerea Ungariei Mari; țelul acesta era anunțat de toate forțele politice, fiecare încercând să se arate mai capabilă de a-l atinge. Și toate doreau să câștige capital electoral prin înverșunarea arătată, mergând până la violențe de limbaj împotriva statelor succesoare Austro-Ungariei care „fuseră” teritoriile Ungariei.

În acest context politic permanent agitat, tema revizionismului a fost îmbrățișată și de cei care doreau restaurarea Habsburgilor – cunoscuți sub denumirea de „legitimști”: aceștia îi considerau pe habsburgi ca simbolul în jurul căruia îi puteau solidariza pe unguri în acțiunea revizionistă. Primele încercări de restaurare au fost făcute, aventurist, chiar de către fostul împărat Carol IV, care-și păstrase titlul de rege al Ungariei. După a doua încercare, din octombrie-noiembrie 1921, sub presiunea Marilor Puteri, Parlamentul de la Budapesta a adoptat Legea XLVII din 6 noiembrie 1921, pentru stingerea drepturilor lui Carol IV, ca rege al Ungariei, și a drepturilor de succesiune în cadrul Casei de Habsburg. Nu era, însă, o rezolvare definitivă, fapt reușit din Expunerea de motive a Legii: „Națiunea Ungară menține forma originală a Statului, regatul, dar amână pentru mai târziu desemnarea aceluia care va ocupa tronul și însărcinează Guvernul să facă, la momentul oportun, propuneri în această direcție.”⁴⁴⁹ Horthy Miklós devenea regent, în așteptarea momentului prielnic pentru o restaurație sub un „rege național”. Se poate bănuși că „momentul prielnic” a fost amânat toată perioada interbelică și pentru că însuși Horthy aspira să devină rege.

Legea XLVII din 1921 a fost tratată cu lejeritate de legitimști. Cum trăiau o mulțime de arhiduci (Joseph, Francisc, Alberth, Otto), după moartea

subită, în 1922, a fostului împărat Carol IV, legitimiștii s-au împărțit în mai multe curente, fiecare susținând un alt pretendent.⁴⁵⁰ Îndelungă perioadă, vocea cea mai autorizată a legitimiștilor a fost aceea a contelui Apponyi Albert. DGP menționa faptul că acesta era, în practică, în fruntea tuturor celor care doreau restaurația: spre deosebire de alții, cerea ca procesul să fie în conformitate cu legile Ungariei.⁴⁵¹ De adăugat faptul că, partidelor ce se declarau legitimize li se alăturau o serie de organizații cu caracter revizionist. Între ele și puternica Asociație a Sfintei Coroane a Femeilor Maghiare, condusă de o contesă Apponyi.⁴⁵²

Propaganda legitimistă a fost foarte intensă, beneficiind și de îngăduința, și chiar sprijinul, contelui Bethlen István, longevivul prim-ministru al deceniului al treilea. Un factor extern a fost decisiv în stoparea restaurației: opoziția statelor succesoare, care au format Mica Antantă, state care credeau că o asemenea evoluție a Ungariei ar fi alimentat revizionismul.

În repetate rânduri, legitimiștii au făcut ca problema revenirii Habsburgilor să fie discutată în Parlamentul de la Budapesta. După ce crezuseră că poate fi corelată cu încercarea de urcare pe tron a prințului Carol, în mai 1928, în noiembrie același an au generat o vie dezbateră în Parlament. Argumentul principal era facilitarea, în cazul restaurației, a acțiunii revizioniste.⁴⁵³ Curentul era, însă, în minoritate, deși foarte vocal. La dezbateră din 12 noiembrie 1928, deputatul Rassay Károly i-a cerut ferm prim-ministrului Bethlen István: „Guvernul Ungariei să nu se ocupe și să respingă energic toate acele tendințe care voiesc a face din chestiunea regelui [habsburg], prin o reformă a Constituției sau o soluție personală, o chestiune ae actualitate.”⁴⁵⁴ Deși respinsă, soluția restaurării va fi repetat ridicată. În 1930, DGP, prin Inspectoratul Regional de Poliție Timișoara, realiza un studiu special pe tema acțiunii legitimize. Titlul materialului – *Propaganda iredentistă, revizionista și legitimistă* – indica și legăturile ce se constataseră. „Legitimismul” manifestat cu „o asiduă intensitate”, era susținut „cu mari sacrificii bănești”; lucra „nestingherit și pe față cu scopul recuceririi teritoriilor pierdute”. Se constata și că Guvernul Ungariei nu susținea pe față legitimismul, dar îngăduia binevoitor toate acțiunile sale. Se înscrieseră deplin în acțiunea legitimistă, pentru că-i slujea țelul, și Magyar Revizion Liga, condusă de Herczeg Ferencz și Eckhardt Tibor, cea mai cunoscută dintre organizațiile cu scop declarat revizionist; cu largi legături în interiorul Marilor Puteri.⁴⁵⁵

O vie emoție s-a manifestat în cercurile legitimize în iulie 1931, când au fost aduse în Ungaria rămășițele pământești ale lui Carol IV.⁴⁵⁶ Apoi disputa s-a reaprins în 1934. Acum, DGP lua și pulsul ungarilor din Transilvania pe tema restaurării Habsburgilor. Și se constata că ungurii ardeleni se arătau „interesați” de o eventuală restaurație, dar „o emoție deosebită nu se simte”.⁴⁵⁷

De repetat, toate partidele politice puneau în centrul activității lor obiectivul refacerii Ungariei Mari. De aceea, aveau o contribuție foarte importantă la înverșunarea ungarilor împotriva statelor succesoare. Ținta principală fiind România. Totdeauna, în organizarea manifestațiilor revizioniste, partidele politice își uneau forța cu organizațiile ce acționau pe această linie.

Manifestații publice revizioniste, cu mii de participanți, au avut loc în toată perioada interbelică, în întreaga Ungarie – lăsând impresia că alte probleme nu mai existau: era o febră permanentă transmisă întregii populații, care se dorea să fie văzută în Occident, pentru a indica acestuia două mesaje: ungurii sunt disperați de „nedreptatea” care li s-a făcut și, din această cauză, pacea europeană este în pericol dacă nu sunt înlăturate prevederile teritoriale ale Tratatului de la Trianon.

Pretexte pentru manifestațiile revizioniste se găseau permanent: diverse sărbători religioase care aminteau și de trecutul Ungariei; comemorări ale Hotărârii de la Alba Iulia, ale semnării Tratatului de la Trianon sau ale ratificării lui; sărbătorirea unor evenimente din Istoria Ungariei; ridicarea unor monumente sau inaugurarea unor muzee; întâmpinarea unor oaspeți occidentali favorabili revizuirii. Totdeauna, presa ungară publica prezentări sforăitoare, hiperbolizând orice manifestație. Participau și reprezentanți ai tuturor organismelor de stat, inclusiv, din când în când, prim-ministrul sau regentul Horthy – pentru a da imaginea deplinei solidarități naționale în problema refacerii Ungariei Mari. Având în vedere caracterul prezentărilor apărute în presă, exagerările evidente, permanenta înverșunare la adresa statelor succesoare, sursa respectivă de informații trebuie privită cu rețineră. O sursă mai aproape de obiectivitate, dar și puțin exploatată, o reprezintă informațiile trimise la București de diplomații români acreditați la Budapesta și rapoartele trimise de diverșii agenți români activi în teritoriul Ungariei. Dacă a fost o continuitate în manifestațiile revizioniste, pe acest fundal au fost și momente de intensitate deosebită, prezentarea lor indicând nota generală.

Mari manifestații au fost prilejuite de împlinirea a zece ani de la capitularea Puterilor Centrale, în noiembrie 1928; au avut loc în toate localitățile mari din Ungaria.⁴⁵⁸ Agenții români raportau participarea „unei mulțimi imense”, înflăcărate de numeroși oratori. Printre ei, la Budapesta cel mai înfocat a fost Urmánczy Nándor, asasinul moral al celor 45 români de la Beliș.⁴⁵⁹ Și cu această ocazie, Guvernul Ungariei s-a manifestat pe față în sprijinul acțiunilor revizioniste, ignorând faptul că semnarea Tratatului de la Trianon însemna un angajament pentru respectarea lui. În timpul unei dezbateri fierbinți în Parlament, pe tema revizionismului, în mai 1929, inițiată de Opoziție – care acuza Puterea că face prea puțin pentru revenirea la granițele Ungariei Mari –, prim-ministrul Bethlen István a declarat ferm că atât el, cât și întregul Guvern, doresc revizuirea. Afirmația tranșantă a trezit proteste în toată presa românească.⁴⁶⁰

Sărbătorirea Sfântului Ștefan era totdeauna folosită în scop revizionist. Sfântul era considerat creatorul Ungariei Milenare și, în jurul simbolului ce-l reprezenta, se încerca mobilizarea energiilor întregii societăți. (De menționat faptul că – în conformitate cu foarte recente cercetări ale academicienilor Ioan Aurel Pop și Răzvan Theodorescu, menționate de ultimul la Realitatea TV în octombrie 2016 – regele Ștefan era fiul lui Vaic, la rândul său fiu al lui Gyla, conducător al formațiunii prestatele românești cu capitala la Alba Iulia, în secolul X. Așadar, întemeietorul Ungariei Milenare era urmașul unui român. Ca și cel mai mare Rege al Ungariei din secolul XV, Matia Corvin, fiu al lui Iancu de Hunedoara.) În august 1929, sărbătorirea Sfântului Ștefan s-a desfășurat dooesebit.⁴⁶¹

Atunci când participa la asemenea manifestații, Horthy Miklós le organiza în așa fel încât să câștige cât mai mult capital politic, arătându-se a fi cel mai înfocat luptător pentru Ungaria Mare. La manifestațiile de la Budapesta din 17 mai 1931, au fost mobilizați mii de unguri, regentul apărând înconjurat de întregul Guvern și de 260 delegați din străinătate.⁴⁶² Exploatarea propagandistică a evenimentului a fost maximă.

La nenumăratele manifestații de acest fel se adauga acțiunea de ridicare, în întreaga Ungarie, a unor monumente reprezentând personalități istorice cunoscute, repere ale luptei pentru afirmarea Ungariei Mari, ori monumente în cinstea unor fapte din istoria Ungariei – a fost proiectat chiar un muzeu cu monumentele recuperate din fostele teritorii ale Ungariei Mari ramase în statele succesoare. Alte monumente reprezentau regiunile pierdute sau însemne ale unghurimii. Tot pentru menținerea trează a țelului revizionist,

erau amplasate plăci comemorative se dădeau nume noi unor străzi și piețe, se botezau parcuri, se imprimau timbre poștale ș.a.m.d.

1928, aniversarea Revoluției din 1848, a fost prilejul unei efervescențe naționalist șovine deosebite, mai ales antiromânești. S-a pornit în întreaga Ungarie, dar și printre ungurii din străinătate, o campanie de strângere de fonduri pentru ridicarea la Budapesta, a unei biserici uriașe, în care urma să se celebreze zilnic slujbe exclusiv „pentru sfânta țintă a redobândirii și renașterii Ungariei Milenare”. Inspectoratul Regional de Siguranță Timișoara aflase că „în curând se va începe zidirea acestei unice biserici din Europa, care va purta denumirea de «Biserica Revizuirii» (Revizios Templom).” Deja Ministerul Cultelor din Guvernul ungar donase terenul necesar – 4 400 m.p. –, chiar în inima Capitalei, Piața Ferdinand; fusese ales arhitectul, în persoana lui Strauss István; se calculase suma necesară construcției – 7 000 000 pengő – din care deja se strânsese 5 500 000, venind donații și de la susținători ai refacerii Ungariei Mari din străinătate – spre exemplu, lordul Rothermere donase 150 000 pengő, iar Mussolini 70 000.⁴⁶³ Tot în 1928, în toamnă, legată de Revoluția de la 1848, a apărut ideea străngerii monumentelor ungurești aduse din teritoriile pierdute, și concentrarea lor într-un muzeu. Sculptorul Balazs György, din Budapesta, a primit de la lordul Rothermere 30 000 pengő, pentru ca să refacă statuile care „au fost îndepărtate de pe străzile orașelor din Ardeal, statui ce simbolizau Ungaria Milenară sau capi încoronați ai Ungariei, ori pe vreun om de frunte al Mișcării Naționale Maghiare”, și să le ridice în piața ce se va înființa în centrul Budapestei, căreia i se alesese și numele Piața Revizuirii. Cu această ocazie, Rothermere trimitea și o scrisoare destinată publicării: „Acțiunea dvs., nobilă și grandioasă, merită nu numai a atrage concursul compatrioților dvs., dar și al tuturor acelor bărbați de stat străini care, cum de pildă sunt eu, *condamnă și înfierează* [subl.n.] cu stigmatul disprețului fapta barbară a asupritorilor, care niciodată nu vor putea conta pe sprijinul poporului nostru. Primiți anexata sumă, ce vă remit cu dragoste în scopul realizării marei dvs. idei și vă asigur că, dacă nu voi putea asista personal la inaugurarea simbolicele statui, voi asista cu sufletul și gândirea-mi veșnic alături de poporul și străduințele dvs.” La acel sfârșit de an 1928, au fost deja finalizate statuile lui Árpád, generalului Bem, Matia Corvin și ale celor 13 generali executați de ruși la 1849.⁴⁶⁴

În 1934 se înregistrează faptul că pe toate tramvaiele din Budapesta fuseseră amplasate plăcuțe conținând *Crezul revizionist maghiar* și harta Ungariei Mari încununată cu spini, având inscripția „Nem, Nem, soha!” Asemenea

plăci se puteau vedea și în majoritatea vitrinelor magazinelor de orice fel din Budapesta. În toate chioșcurile de presa se vindeau cărți poștale ilustrate cu harta Ungariei Mari, sau diverse alte simboluri revizioniste.⁴⁶⁵ În același an, se iniția, la Budapesta, Muzeul Trianonic.⁴⁶⁶ În 1935 a trezit o emoție deosebită anunțul lui Káro György din Arad, că a descoperit osemintele celor 13 generali unguri executați de ruși la 1848; a reacționat și Guvernul de la Budapesta.⁴⁶⁷ Într-un articol de ziar⁴⁶⁸, semnat de Urmánczy Nándor, sub titlul *Calvarul maghiar*, din 1936, se menționa existența, pe un deal în apropierea orașului Sátorajáújhely (Ungaria) a Monumentului Drapelului Ungariei. Drumul spre el era marcat de 14 popasuri, conform Calvarului lui Iisus; la fiecare popas era numele unui important oraș din Ungaria Mare, rămas în statele succesoare, purtând câte o inscripție lămuritoare și invocatoare. La popasul VIII se scria: „Mândră cetate a Timișoarei, nu ai rămas sub turci. Credem în învierea ta, ca cetate a maghiarilor.” La IX: „Frați maghiari, jurăm pe osemintele celor 13 martiri [din Arad], că nu vom renunța la Ungaria Mare.” La X: Brașov, Aiud, Sighișoara erau evocate în versuri: „După lupte grele a urmat o pauză. / Așteptăm să sune goarna, / Ca regimentul cu hainele roșii [honvezii] / Să treacă din nou la luptă.” Urma popasul XI, pentru Alba Iulia și Târgu Mureș: „De la poalele Munților Harghitei, vin nepoții lui Csaba ca să vă răzbune.” La XII era Clujul „Zboară pasăre măiastră [vulturul] fără oprire, / Și du-le vestea / Că va veni și ziua maghiarilor”. Iar la XIII erau invocate Oradea, Satu Mare, Sighet: „Păcatul și mișelia își vor primi răsplata. / Va veni din nou ziua libertății maghiare”. Așadar, în șase popasuri se invocau localități din Transilvania și Banat, intrate în cadrul României; celelalte popasuri, opt, se refereau la orașe din Cehoslovacia și Iugoslavia. La intrarea în ansamblul respectiv se afla un bastion cu emblema orașului Sátorajáújhely și inscripția: „Am fost solul unui trecut glorios, sunt solul unui negru doliu, voi fi clopotul învierii”. Iar pe frontispiciu era săpat în marmură: „Acum fraților, plecați genunchiul pentru rugăciune. Să rugam pe Dumnezeu să se îndure de Patria noastră, să păzească și să ocrotească maghiarimea dezlipită și să ne mântuiască de păcatul Trianon. Amin!”⁴⁶⁹

În 1932 a fost declanșată acțiunea de ridicare a „steagurilor naționale”; erau cuprinse toate localitățile din Ungaria. Simbolizau „protestul împotriva Trianonului”; „unitatea împărăției Sfântului Ștefan”; „proclamarea dreptății imprescriptibile la granițele milenare”. Într-un raport al DGP din 5 iulie 1934, se anunța ridicarea deja a 100 de astfel de „steaguri naționale”. Erau

monumente din beton – un stâlp de 8,1 m înălțime, purtând un steag; aveau inscripția „Nem, Nem, Soha!”⁴⁷⁰

Ungaria s-a umplut de asemenea simboluri revizioniste. Erau în fiecare localitate. Aminteau trecutul și „nedreptățile”. Invocau un viitor pe măsura „drepturilor” ungarilor.

*

Foarte intensă și permanentă campanie revizionistă a Ungariei presupunea cheltuirea unor fonduri imense. Pentru strângerea lor s-a făcut apel la toți ungurii din țară și din străinătate, ca să-și dovedească patriotismul nu doar prin purtarea unor însemne cu caracter revizionist, prin participarea la manifestații revizioniste, prin încadrarea în organizațiile revizioniste, prin lectura literaturii revizioniste – ci și prin contribuții bănești; erau considerate drept ofrande pe altarul Patriei. Guvernul de la Budapesta aducea cele mai mari sume; apoi, în ordinea contribuțiilor veneau ungurii din Ungaria și cei din afara ei. Multe contribuții au venit și de la adepți occidentali ai revizionismului, precum britanicul Rothermere ori italianul Mussolini.

Însă, toate aceste donații imense nu ajungeau, pentru că se făceau cheltuieli aproape nelimitate. Banii se duceau pe puzderia de publicații periodice, în limba maghiară sau în limbi de circulație mondială, cu care erau inundate țările succesoare și cele occidentale; pe mulțimea de broșuri pe tema revizionistă; pe lucrări masive, unele în mai multe volume, care se considerau științifice; banii erau folosiți și pentru a plăti filomaghiarismul unor ziariști occidentali, ori cumpărarea bunăvoinței chiar a unor politicieni occidentali; erau plătite vizitele colective ale unor ziariști, politicieni, studenți, oameni de cultură în Ungaria, unde li se asigura un sejur fastuos, gazdele acordându-le toate onorurile. Apoi erau cheltuielile cu întreținerea mișcării revizioniste în țările succesoare – era subvenționată presa, biserica, diversele organizații sociale, culturale, economice. Iar în Ungaria trebuiau bani pentru presă, pentru subvenționarea mulțimii de organizații revizioniste, pentru ridicarea mulțimii de monumente și muzee revizioniste, pentru organizarea manifestațiilor. De aceea, banii nu ajungeau. Ca urmare, pentru a întreține această megalomanie propagandistică s-a recurs și la o metodă originală: falsificarea francilor francezi, monedă care circula în întreaga lume. Faptul a fost descoperit și a provocat un scandal internațional. Franța fiind prima afectată, s-a antrenat deplin în cercetarea cazului. În fața dezavuării generale, Guvernul de la Budapesta a indicat vinovăția doar a unui grup de falsificatori,

de care s-a desolidarizat, și cărora le-a intentat chiar un proces; totul de formă, cei învinuiți neajungând la închisoare. Era clar că acțiunea avusese loc din inițiativa și sub patronajul Statului Ungar.

La începutul lui 1926, în urma unor cercetări ale serviciilor secrete franceze și române, a izbucnit – în presă și în lumea diplomatică – scandalul falsificării francilor francezi, sumele fiind imense. Încă de la sfârșitul lui 1925 – conform unui raport al DGP din 27 decembrie 1925 – Guvernul Francez a fost informat de afacerea falsurilor, considerată a avea caracter politic. Nu era vorba numai de subvenționarea mișcării revizioniste, ci și de subminarea economică a Franței, singura dintre Marile Puteri pe deplin plasată în postura menținerii Tratatului de la Trianon. Parisul a însărcinat pe ambasadorul său la Budapesta, Georges Clinchart, să ia cu el, la reîntoarcerea la post, patru funcționari superiori de la Banca Franței și opt detectivi ai Poliției franceze, specializați în infracțiuni financiare; concomitent, la Budapesta vin și șefii serviciilor de informații franceze de pe lângă ambasadele Franței din Viena și Berlin.⁴⁷¹ Alertat și el, Guvernul Cehoslovaciei dezvăluie francezilor că avea informații despre falsificări încă din 1922, dar nu le crezuse atât de importante.⁴⁷² Agenții serviciilor speciale române și diplomații români au indicat și ei unele acțiuni ale falsificatorilor pe teritoriul României. Legația Bucureștilor la Haga trimitea Ministerului Afacerilor Externe, la 16 ianuarie 1926, fotografiile pașapoartelor falsificate, pe numele unor maghiari: Marschovsky György (alias Gheorghe Melius) și Mankovics György (alias Metz), ambii evrei maghiari din Transilvania. Fuseseră prinși în Olanda, încercând să valorifice bancnotele falsificate.⁴⁷³ Directorul DPSG, Romulus P. Voinescu, anunța și el Guvernul de la București că fuseseră răspândiți bani falși.⁴⁷⁴ Romulus P. Voinescu cerea Inspectoratului General al Direcției Poliției și Siguranței Generale Cluj, la 9 ianuarie 1926, să afle dacă, pe lângă bancnotele franceze falsificate, au fost fabricate și bancnote românești: „chestiunea reprezintă – se scria – o deosebită importanță pentru noi.”⁴⁷⁵

În presă și în documentele serviciilor speciale ale țărilor occidentale și ale României era identificat scopul falsificării francilor francezi, ca fiind susținerea mișcării revizioniste. DGP, în ianuarie 1926, raporta că scopul evident era „întreținerea propagandei revizioniste în România, Cehoslovacia și Iugoslavia.”⁴⁷⁶ Universul scria că întreaga acțiune avea „scopuri iredentiste.”⁴⁷⁷ Iar în alt număr al ziarului era menționată implicarea legitimiștilor, care doreau folosirea fondurilor astfel obținute, pentru instalarea ca rege al Ungariei a arhiducelui Albrecht.⁴⁷⁸ „Neamul Românesc”,

ziarul, lui Nicolae Iorga, scria ca „banii falsificați au servit pentru pregătirea unui nou război”; părere împărtășită și de presa pragheză.⁴⁷⁹ În Cehoslovacia alarma era foarte mare în urma descoperirii că bani falsificați fuseseră folosiți și pentru formarea unei Legiuni Cehe în Polonia, care viza dezmembrarea statului. De asemenea, tot cu bani falși fusese subvenționată înființarea unui Guvern Slovac promaghiar; avea sediul la Cracovia, și dorea separarea Slovaciei; îl avea în frunte pe profesorul Jechliczka.⁴⁸⁰

În aprilie 1926 s-au întrunit miniștri de Externe ai Marii Britanii și Franței, care au apreciat că afacerea cu banii falsificați avea o latură politică, „cu scopul de a răsturna sistemul din Europa Centrală”.⁴⁸¹ Cercetările din Franța au ajuns și ele la concluzia că scopul era „iredentist”, și că numeroși politicieni unguri plasează banii „pentru a se procura fonduri pentru propaganda ungară”; între aceștia era menționat chiar ministrul de Interne, Rakowszky.⁴⁸²

Ministerul de Interne de la București constata pătrunderea în România a bancnotelor falsificate la Budapesta. În ianuarie 1926, se bănuie că o contribuție o avusese și evreul Jaques Pauker.⁴⁸³ Intrarea bancnotelor falsificate era demonstrată repetat și pentru localități diferite. La 16 ianuarie 1926, șeful Gării Vasile Alecsandri (Mircești), județul Român – deci în Moldova – anunța punerea în circulație a unor falsuri, cu ajutorul preoților catolici unguri, în satele ceangăilor catolici; preoții respectivi cunoșteau proveniența banilor.⁴⁸⁴ În Transilvania au fost făcute astfel de descoperiri în mai multe localități. Fenomenul era prezentat în diverse numere ale ziarelor centrale.⁴⁸⁵ Ministerul de Interne descoperea și bancnote falsificate în România; erau de 100 și de 500 lei. Autorii erau unguri. În Banat s-au descoperit bancnote sârbești, de 100 dinari, falsificate tot de unguri.⁴⁸⁶ Banca Națională a României a fost constrânsă să retragă bancnotele care suferiseră atacul falsificatorilor.⁴⁸⁷

Dar, în principal suferise francul francez și economia occidentală în ansamblu. De aceea, alerta maximă a fost la Paris și Londra. A avut loc o întrunire a ministrului de Externe francez Aristide Briand cu ministrul de Externe britanic, Chamberlain. Cel mai intransigent s-a arătat francezul; anunța că va folosi, pentru măsuri coercitive eficiente și țările Micii Antante; propunea chiar o Înțelegere Dunăreană de tip Locarno. Britanicul, în schimb, s-a arătat mai rezervat, și ca urmare a simpatiilor de care se bucura Ungaria într-o parte a lumii politice londoneze. Mesaje rezervate au venit și din partea Romei.⁴⁸⁸

În Occident au început cercetări amănunțite. Iar Cehoslovacia dorea chiar aducerea cazului în fața Societății Națiunilor.⁴⁸⁹ Poliția franceză a

descoperit că principala bancnotă falsificată a fost aceea de 1 000 franci.⁴⁹⁰ Au fost identificați autorii clișeelor: profesorul Mészáros și inginerul Békésy Ladislau. Guvernul Ungar nu a permis intrarea investigatorilor francezi în tipografia Statului de la Budapesta, incitând și la manifestații de protest. Iar Partidul „Kossuth”, condus de Rupert Rudolf, va iniția o întrunire publică în care s-a protestat împotriva ingerințelor străine și a învinuirii „patrioților unguri”. Protestează și Asociația Sciților, condusă de Csáky Gabriel; Asociația Secuilor „Gábor Áron”, condusă de doctorul Herbely; Asociația „Turany”; Asociația MOVE, condusă de Gómbös Gyula. A protestat și episcopul Prohazka și ministrul de Interne Ivan von Rakowszky etc. Toate protestele au fost trimise prim-ministrului Bethlen István și, bineînțeles, publicate.⁴⁹¹

Experții Băncii Franței nu s-au lăsat intimidați și au ajuns la concluzia că întreaga oficialitate ungară era vinovată.⁴⁹² Au fost făcute mai multe arestări la Haga, cu indicarea complicilor aflați la Viena și Budapesta. Anchetatorii se arătau convinși că banii obținuți prin falsuri erau folosiți în scopul alimentării campaniei revizioniste, întrucât aceasta „era așa de întinsă, încât Guvernul nu o mai putea subvenționa”. Nu se obținuseră bani suficienți nici prin „teroarea antisemită” – obligarea tuturor marilor industriași și bancheri evrei de a contribui cu sume substanțiale, pentru a fi feriți de „neplăceri”.⁴⁹³ Cercetarea a dus și la descoperirea inițiatorilor afacerii: prințul Windischgraetz și șeful Poliției, Nádasz. Dar, operațiunea era sub patronajul statului: bancnotele erau produse la Institutul Cartografic al Armatei.⁴⁹⁴ Erau amestecați Horthy; contele Csáky; ministrul de Război, Rakowszky, ministrul de Interne ș.a.^{494bis} „Dimineața” anunța, în ianuarie 1926, că în afacere erau implicați 40 aristocrați cu vederi fasciste.⁴⁹⁵ Sub presiunea internațională – existase și un demers colectiv al Micii Antante – Guvernul Ungariei făcuse unele arestări, între care prințul „negru”, Ludovic de Windischgraetz; acesta a mărturisit, dar cu motivația că a fost „un gest patriotic”.⁴⁹⁶ Printre arestați a fost și arhiepiscopul Zadrowecz.

Opoziția a intenționat ca afacerea falsurilor să fie discutată și în Parlamentul de la Budapesta. Dar Guvernul s-a opus. Ca să calmeze Parisul, Bethlen István l-a anunțat pe Aristide Briand că a hotărât să continue ancheta. Însă, concomitent se dezvoltă în Ungaria o campanie de apărare a falsificatorilor și de ridicare a lor la rangul de eroi naționali, context în care, ziarul „Nemzeti Ujság” cerea alungarea detectivilor francezi.⁴⁹⁷ În practică, Guvernul Ungariei a pus piedici cercetărilor francezi, ceea ce a dus chiar la un protest al ministrului Franței la Budapesta.⁴⁹⁸

Windischgraetz și Nádasy au fost condamnați la câte patru ani de închisoare, în iunie 1926.⁴⁹⁹ Cu o lună înainte, necunoscuți au intrat noaptea în Palatul Justiției de la Budapesta și au distrus dosarele procesului, provocând amânarea sentinței. Faptul a fost calificat, de presa franceză, ca „o afacere de un necrezut banditism”. Iar Aristide Briand declara: „Actul de banditism a revoltat conștiința mondială și reclamă o pedeapsă”. Anunța că, dacă la Budapesta nu se va da o sentință fermă, va cere un tribunal internațional.⁵⁰⁰ La Budapesta cazul a fost manevrat, astfel încât până la condamnarea definitivă a falsificatorilor au trecut trei ani, iar înainte ca cei condamnați să-și ispășească pedepsele, au fost amnistiați de Horthy, în martie 1929. Victorios, prințul Windischgraetz a solicitat chiar un juriu de onoare care să-l absolve și moral.⁵⁰¹

Românii din Ungaria

Acțiunea revizionistă a Ungariei a avut în vedere și minoritatea românească trăitoare în acea țară după Tratatul de la Trianon. Se dorea ca Ungaria să devină un stat omogen etnic, crezându-se că, astfel, va fi mai tare, mai capabil să-și impună, eventual chiar prin război, pretențiile teritoriale asupra statelor succesoare. Politica de maghiarizare a fost dusă împotriva tuturor minorităților naționale.

Românii din Ungaria erau populație băștinașă în acea țară, nu au venit acolo prin migrație. Spațiul de etnogeneză românească a cuprins și cea mai mare parte a statului ungar trianonic. Până la Primul Război Mondial au avut aceeași evoluție istorică și au fost priviți unitar, cu românii transilvăneni, concentrarea lor maximă era la răsărit de Tisa. Îndreptățirea ideii că tot acest teritoriu era românesc pătrunsese în conștiința populară; își va găsi forma literară în poezia lui Eminescu – „De la Nistru pan la Tisa...” Această realitate era știută și în cancelariile europene. De aceea, având în vedere acest lucru, Marile Puteri ale Antantei în Convenția cu România din august 1916, i-au promis acesteia că la sfârșitul războiului va primi întreaga regiune până la Tisa.

Dar, intrată în război în 1917, SUA nu au recunoscut înțelegerile secrete anterioare și, în 1918–1919 vor urma noi negocieri privind granița de vest

a României. Nereușind să fructifice alianța antiromânească făcută în 1919, cu Rusia bolșevică, Ungaria a încercat, printr-o foarte intensă propagandă în Occident, să-și atragă bunăvoința Marilor Puteri, pentru ca acestea să-i fixeze o graniță cât mai favorabilă. Astfel s-a ajuns ca, prin Tratatul de la Trianon din 4 iunie 1920, să nu se respecte prevederile Convenției din 1916, regiunea dintre Oradea și Tisa rămânând Ungariei; deși majoritatea locuitorilor era formată din români, slovaci, germani, sârbi.

Având în vedere perspectiva rămânării în cadrul Statului Ungar, cunoscut deja pentru politica lui dură de deznaționalizare, reprezentanții unora din grupurile etnice din regiunea respectivă au solicitat Conferinței de Pace de la Paris ca teritoriul să rămână României. Primii care doreau acest lucru erau, bineînțeles, românii. Prin vocea lui I.I.C. Brătianu, își vor exprima dorința. De asemenea, puternica minoritate slovacă s-a exprimat în același sens, considerând apartenența la România ca o garanție pentru existența ei națională. Marea Adunare Națională Slovacă de la Bichiș-Ciaba (Békéscsaba), din 13 iunie 1919, cerea aplicarea principiilor anunțate de președintele SUA, W. Wilson, și respectarea voinței slovacilor. Fiind ruși teritorial de Cehoslovacia și de Iugoslavia – prima țară de origină a poporului slovac, a doua țară slavă, deci cu populație de origină comună cu slovacii, de aceea ar fi fost cele dintâi preferate – singura soluție pe care o admiteau era rămânerea în cadrul României vecine, apreciată pentru toleranța ei față de minorități. În martie 1920, pe baza hotărârii Marii Adunări Naționale, se alcătuiește un *Memoriu slovac*, care va fi înaintat Consiliului Suprem al Conferinței de Pace, în condițiile în care acest Consiliu ceruse ultimativ României să-și retragă trupele din regiunea respectivă. Se menționa: „Evacuarea teritoriului nostru de Armata Română ar constitui pentru poporul slovac începutul suferințelor, pentru că politica Ungariei nu-și va însuși niciodată ideile nobile destinate să facă toate popoarele fericite.”

Bazându-se pe promisiunile făcute de Marile Puteri României în 1916, Consiliul Dirigent, în condițiile ocupării Ungariei de către Armata Română, în 1919, își extinsese autoritatea administrativă până la Tisa. Se păstrează o parte din corespondența Prefecturii județului Bichiș cu Consiliul Dirigent. La 2 iulie 1919, când se dădeau lupte pe teritoriul respectiv, dr. Simonca, prefectul, telegrafia foarte alarmat la Cluj, cerând ajutor militar de urgență, „căci aici cauza națională se compromite”, datorită acțiunilor violente ale ungarilor.⁵⁰² Același, la 6 august 1919, telegrafia din Gyula lui Iuliu Maniu, anunțând că, deși eliberat, în județul Bichiș, „evreul și magnatul [ungur] sunt

dezmiereați, iar românul săracul [este] cu desăvârșire uitat.⁵⁰³ În momentul când, la cererea ultimativă a Marilor Puteri, Armata Română a început retragerea, urmând ca regiunea să rămână în cadrul Ungariei, românii de aici s-au arătat foarte alarmați. De aceea, noul prefect al județului Bichiș, Mihail Marcus, a încercat să-i îmbărbăteze. La 28 noiembrie 1919, în preajma împlinirii unui an de la Hotărârea de Unire de la Alba Iulia, din Gyula transmitea un *Apel către Poporul Pomân din județul Bichiș*: „Prin actul măreț și istoric de la Alba Iulia, ziua de 1 decembrie s-a consfințit ca Ziua Mare și Sfântă a libertății noastre naționale, care se va sărbătorii atâta vreme cât bate o suflare românească între Nistru și Tisa.⁵⁰⁴ Cu toată îmbărbătarea, soarta românilor din regiune nu se mai putea schimba; fusese hotărâtă la Paris. În martie 1920 se va încheia retragerea Armatei Române și se va trasa granița.⁵⁰⁵ De aici înainte, acei români vor fi țintă în politica generală revizionistă a Ungariei.

În granițele ce-i fuseseră fixate prin Tratatul de la Trianon, Ungaria avea o populație cu multe minorități naționale, dar, spre deosebire de situația dinaintea lui 1918, acum, la nivelul întregii țări, ungurii formau majoritatea populației; așadar, fusese creat un stat național. Dar, teama de minorități a făcut Budapesta să falsifice toate recensămintele din perioada interbelică, în defavoarea acestora. Faptul este demonstrabil. Denaturarea realităților demografice s-a practicat de la primul recensământ după Trianon, cel din 1920. Conform cifrelor oficiale, totalul populației Ungariei era de 8 430 588 locuitori. Pe grupuri etnice se dădeau: 7 147 053 unguri; 1 283 535 minoritari. Așadar, minoritățile ar fi reprezentat în jur de 15 la sută. Minoritarii erau germani – 551 211; evrei – 473 310; slovaci – 141 882; români – 23 700. Mai erau croați, sârbi, țigani ș.a. Dar, în cazul tuturor minorităților, se indicaseră date mult micșorate. Cazul cel mai flagrant era cu românii. În același an 1920, conform datelor Bisericii Ortodoxe Române și ale Bisericii Greco-Catolice Române, rămăseseră în Ungaria aproximativ 250 000 de români, împărțiți în mod egal între cele două biserici. Următorul recensământ făcut de autoritățile de la Budapesta, cel din 1930, a continuat procedeul falsificării datelor. Români erau indicați numai 16 159. Dar, o altă rubrică a recensământului menționa faptul că se mai declaraseră vorbitori nativi de limba română 88 871. Și, un vorbitor nativ de limbă romană nu putea fi decât un român. Așadar, 105 030 români înregistrați oficial în 1930. Comparând acest număr oficial din 1930, cu cel neoficial, din surse bisericești, din 1920, ar însemna că, în zece ani procesul de maghiarizare făcuse să scadă numărul românilor

cu mai mult de jumătate. Sociologul ungar Dénes István, în 1937, menționa și numărul românilor maghiarizați pe județe: 79 740 în județul Szabolcs; 21 762 în județele Szarmat și Bereg; 19 500 în județul Hajdu; total 121 002. Era și o validare a datelor bisericilor românești din 1920. Majoritatea acestor români trăia în regiunea de la Est de Tisa.

Politica de maghiarizare a fost una de stat, așa cum se întâmplase și înainte de Trianon, dar înfăptuită cu metode mult mai dure. Unele au fost preluate din îndrumarul, deja menționat, al lui Telkes Simon, președintele Societății Centrale de Maghiarizare a Numelor, din 1898. Se adăugau și propunerile de acțiune antiromnească din cartea lui Huszar Anton, *Românii din Ungaria*, apărută în 1907. Statul a venit cu măsuri concrete și obligatorii de maghiarizare în toate domeniile. Astfel s-a ajuns la situația dezastruoasă pentru minoritățile naționale, dacă facem o comparație între recensământul din 1920 și cel din 1930: Comparația indică extrem de clar procesul de maghiarizare accelerată. În zece ani, numărul ungarilor a crescut de la 7 147 053, la 8 000 000; deși, în toate timpurile, rata de creștere demografică a Poporului Ungar a fost cea mai mică din Europa. În schimb, numărul minorităților, în cazul tuturor etniilor – toate cunoscute pentru rata ridicată a natalității – a scăzut: la germani cu 73 000; la slovaci cu 32 000; la sârbi cu 10 000; la români cu 8 000 etc.⁵⁰⁶ Numai ungurii crescuseră numeric. Fusesse, evident, posibil acest fenomen doar prin maghiarizarea unora dintre minoritari.

Autoritățile de la București au investigat fenomenul. Un expert în demografie, Petru Petrinca, va alcătui, pentru uzul Consiliului de Miniștri, un material nedestinat publicării – așadar, în care nu puteau fi bănuite notele subiective. Era datat 1934, și purta titlul *Românii din Ungaria, câteva dovezi despre deznaționalizarea minorităților români de pe Câmpia Tisei. Pierderile suferite de elementul românesc după război. Maghiarizarea numelor românești*.⁵⁰⁷ În același an, și Ministerul de Interne de la București făcea o investigație proprie, rezultatul fiind documentarul numit *Situația din comunele românești rămase în Ungaria*. Și aici se constata un proces accelerat și instituționalizat de maghiarizare; cel mai acut prin școli, unde nu se mai preda în limba română, și prin biserici, unde lipseau foarte mulți preoți români.⁵⁰⁸

Evoluția situației internaționale în anii '30 ai sec. XX, tot mai favorabilă revizionismului, a dus la grăbirea procesului maghiarizării. „Universul” constata că, în 1936 „ura față de români a crescut”; că erau tot mai multe „durități” față de minoritari.⁵⁰⁹ Tot în 1936, un raport ajuns la DGP consemna

faptul că „autoritățile Ungariei au dat dispoziție pentru o campanie energetică de maghiarizare, mai ales a românilor.”⁵¹⁰

Statul Ungar a dus o politică duplicitară în raport cu minoritățile naționale: pe de o parte, susținea ferm procesul de maghiarizare, pe de alta, a emis o serie de decrete și legi care asigurau, formal, drepturi satisfăcătoare pentru minorități. Exemple sunt multe, și în toate domeniile de activitate. În 1923 Ordinul 4800, se referea la drepturile minorităților. Imediat a fost larg popularizat în Occident, pentru a demonstra caracterul democratic al politicii Budapestei în materia respectivă. Concomitent, tot în Occident, erau incriminate statele succesoare – România, Cehoslovacia, Iugoslavia –, pentru o presupusă politică antiminoritară. În 1924, a fost adoptată Legea privitoare la folosirea limbilor minorităților naționale în serviciile publice. A fost însoțită de aceeași propagandă în Occident. Toată presa din Ungaria lauda strident legislația considerată drept model, în problema minorităților. „8 Orai Ujság”⁵¹¹ prezenta – ca toate celelalte ziare – o situație pe deplin roză „Guvernul Ungariei acordă drepturi minorității românești din Ungaria, în privința școlilor și bisericii”. Răspunzând, „Viitorul”, oficiosul partidului de guvernământ, PNL, critica aspru politica Ungariei față de minorități. Articolul acesta de răspuns a surprins și indignat autoritățile de la Budapesta și, ca să-l contracareze s-au folosit de unul din românii maghiarizați, Iosif Sigescu, căruia i se cumpăraseră filomaghiarismul cu funcții importante: comisar gubernial al afacerilor românilor din Ungaria; consilier de curte; era și „prelat papal”. Executându-se, Sigescu a zugrăvit o situație pe deplin mulțumitoare pentru românii din Ungaria. Nu a arătat a fi jenat de ceea ce semnează.⁵¹² În practică, decretele și legile favorabile minorităților au fost aplicate de autorități în așa fel încât să nu-și producă efectele pozitive așteptate.

Ordonanța 4800 din 1923, semnată chiar de prim-ministru, institua trei tipuri de școli pentru minoritari: A. Școli în care toate materiile școlare urmau a fi predate în limba minorității respective; B. Școli cu limba de predare mixtă, doar o parte din materii fiind predate în limba minorității; C. Școli în care limba minorităților era doar obiect de studiu, restul materiilor fiind predate în limba maghiară. Sistemul putea duce la rezultate pozitive dacă era aplicat onest. În practică, însă, nu s-au înființat școli din categoria A; s-au înființat foarte puține din categoria B; iar majoritatea școlilor pentru minoritari făceau parte din categoria C.

A fost interzisă chiar și predarea religiei în limba maternă. În 1936, Rákosi Zoltán, președinte al Asociației Profesorilor Secundari din Ungaria, declara: „Suntem revoltați de faptul că, după ce am fost călcați în picioare prin Trianon, în Patria ciuntită, frații noștri greco-orientali (ortodocși) să fie siliți să-și îndrepte ruga de ajutor sau de mulțumire către Dumnezeu într-o limbă străină.” Iar Berkenyi Károly, președinte al Asociației Învățătorilor din Ungaria, scria: „Suntem consternați că, pe pământul maghiar, elevii de origine greco-orientală (români și sârbi) sunt instruiți în materie de învățământ religios de către popi greco-orientali sârbi și valahi. [...] Împotriva acestui lucru, în numele corpului învățătoresc, ba chiar și în numele rasei maghiare, voi protesta, pentru că acest fapt înseamnă a admite o valahizare și o sârbizare a neamului nostru.”

S-a dus o lupta susținută pentru maghiarizarea numelor. Cu un ajutor substanțial din partea Statului, acționa în continuare, în toată perioada interbelică, Societatea Pentru Maghiarizarea Numelor, înființată în secolul XIX. Era condusă de Lengyel Zoltán. Acesta atrăgea alarmat atenția Guvernului, în 1933, că 50 la sută din populația Ungariei avea încă nume de familie sau de botez nemaghiare. Cerea Ministerului de Interne introducerea obligativității maghiarizării numelor pentru funcționarii publici.⁵¹³ Apeluri în același sens apăreau frecvent în presa din Budapesta; erau îndreptate și către cei care urmau a-și maghiariza numele. Se invoca faptul că, astfel, ar face un act de patriotism, și „s-ar da un răspuns drept” celor ce critică politica Ungariei. Ziarul „Budapesti Hirlap”⁵¹⁴ anunța date considerate îngrijorătoare: conform „Monitorului Oficial”, din 2 000 funcționari unguri avansați în 1934, 800 purtau nume străine.⁵¹⁵

Autoritățile budapestane au fost receptive la aceste apeluri și în consecință, au luat o serie de măsuri administrative. Printre ele: facilitarea procesului de înregistrare a numelui maghiarizat, prin Ordonanța Ministerului de Interne nr. 40200 din 1933, care fixa scutiri de taxe și reducerea formalităților; în același an, un ordin al prim-ministrului, ca să fie maghiarizate numele tuturor celor care fac armata, sau sunt recrutați în Jandarmerie – efectul a fost major întrucât serviciul militar va deveni obligatoriu; tot în 1933 s-a hotărât ca să nu mai fie angajați funcționari publici care nu aveau nume maghiarizate.

S-a acționat pentru maghiarizarea românilor și prin biserică. A fost impusă limba maghiară ca limbă de oficiere a serviciului divin, în parohiile minoritare care nu mai aveau preoți din rândul minorității respective. A fost impusă jurisdicția episcopilor maghiare asupra unor biserici minoritare, s-a

încercat acapararea Bisericii Ortodoxa Române din Ungaria, prin înființarea unei biserici greco-orientale de limbă maghiară la Szentes, în 1931 (Un prelat catolic Németh István, a trecut la ortodoxism și, dirijat de autorități, a înființat o mișcare pentru crearea unei biserici ortodoxe maghiare. A fost hirotonit preot în Iugoslavia, deși nu avea studiile necesare, și numit paroh la Szentes. Patriarhia din Constantinopol i-a refuzat cererea de a fi numit episcop ortodox. La fel Patriarhia din Antiohia. Însă, o sectă, Biserica Siriană Iacobită, îl va unge episcop ortodox.) Încercarea de a-i subordona pe românii ortodocși din Ungaria nu a reușit.

Ofensiva asupra Bisericii Greco-Catolice Românești a avut mai mult succes. S-a continuat linia începută în 1912 de Episcopia maghiară de Hajdudorogh. În 1935, Congresul greco-catolicilor maghiari de la Hajdudorogh hotăra ca jurisdicția Episcopiei respective să fie extinsă asupra tuturor greco-catolicilor din Ungaria, deci și asupra celor români. Rezoluția Congresului preciza: „Prin unirea tuturor greco-catolicilor, biserica noastră va obține o importanță covârșitoare. Independentă, o episcopie de rit grecesc în patria maghiară poate aduce mari servicii în ceea ce privește asimilarea naționalităților greco-catolice.” În schimb, Biserica Romano-Catolică Maghiară dorea ca toți românii greco-catolici să fie înglobați în cadrul ei.

Dacă la începutul perioadei interbelice, românii ortodocși din Ungaria aveau 18 parohii și 5 filii (ca dependența ierarhică, 9 parohii aparțineau Episcopiei Ortodoxe de Oradea și alte 9 Episcopiei Ortodoxe Arad), românii greco-catolici aveau 16 parohii (15 aparținând de Episcopia Greco-Catolică de Oradea și una de cea de la Caransebeș). Numărul enoriașilor era aproximativ egal. În urma procesului de maghiarizare, la sfârșitul perioadei interbelice greco-catolicii români aproape dispăruseră în Ungaria. Ortodocșii însă, au rezistat mai bine maghiarizării. Trebuie menționat și faptul că școlile confesionale românești din Ungaria la începutul perioadei interbelice erau 34; la sfârșitul ei rămăseseră doar 3.

Manifestări ale revizionismului unguresc în Occident

Autoritățile de la Budapesta erau conștiente că țelul refacerii Ungariei Mari nu putea fi atins doar prin forța Ungariei. De aceea, au încercat să-și

atrage Marile Puteri Occidentale. Cu două s-a reușit – Germania și Italia –, pentru că ele însele aveau aspirații anexioniste și nu se împăcau cu Sistemul Versailles. Cu celelalte două – Franța și Marea Britania –, nu s-a reușit, întrucât acestea fuseseră principalele beneficiare ale sistemului respectiv și aveau tot interesul să-l păstreze. Totuși, Ungaria și-a făcut prieteni și simpatizanți, unii prin avantaje materiale, și în aceste țări, mai ales în Marea Britanie. Se adăuga o foarte intensă propagandă în Occident, pentru a obișnui opinia publică de acolo cu ideea „nedreptății” care i se făcuse Ungariei și a „moralității” unei revizuirii a Trianonului. Un al doilea plan îl reprezintă încercarea Budapestei de a specula la maximum prevederile de protecție a minorităților adoptate la Conferința de Pace de la Paris, solicitând repetat și cu voce dramatică, condamnarea statelor succesoare Austro-Ungariei, care ar nesocoti aceste prevederi. Scopul imediat era crearea pentru ungurii din aceste state a unei situații de privilegiați în comparație cu restul populației, totodată acceptarea ideii că aceste state sunt incapabile să se comporte civilizate. Manevrele în planul respectiv au fost făcute prin Liga Națiunilor (Societatea Națiunilor). Acestea i s-au trimis, în toată perioada interbelică sute de memorii cu acuze grave. Cele mai multe nici nu au ajuns să fie dezbătute la Geneva, pentru că erau, mult prea evident, mincinoase. Altele au generat discuții îndelungi. Răsunetul cel mai mare l-au avut memoriile legate de proprietățile optanților unguri, finalizate abia după zece ani.

*

1920 se încheia cu primul memoriu larg al Guvernului de la Budapesta trimis Ligii Națiunilor, reclamând situația, considerată dramatică, a ungarilor din Transilvania. Era prima folosire a posibilității, consfințită prin Tratatul Minorităților, de a solicita ingerința Ligii Națiunilor în problemele interne ale României. Ministerul de Externe al Ungariei își datase Memoriul 31 decembrie 1920, așadar reflectând poziția Budapestei după primele șase luni de la semnarea Tratatului de la Trianon. România era acuzată că, prin anunțata Reformă Agrară, în Transilvania urmărește în realitate două țeluri subterane: să evite clauzele tratatelor privind protecția minorităților; să ruineze proprietățile maghiarilor. De aceea, „Guvernul Regal Ungur protestează vehement împotriva unui astfel de precedent, care poate crea altele, în detrimentul avantajelor pe care Tratatul de Pace le conferă Ungariei.” Memoriul anunța că în urma politicii opresive a României în Transilvania, Ungaria se „umpluse” de refugiați, ceea ce crease o stare de spirit nefavorabilă

îmbunătățirii relațiilor bilaterale. Pentru a cointeresa statele vestice, se anunța că multe bănci din Ungaria, legate financiar de Franța, Belgia, Elveția, Olanda, erau în pericol de faliment din cauza evenimentelor din Transilvania, fapt care ar fi dus la pierderi și pentru băncile occidentale. Guvernul Ungariei cerea Marilor Puteri să intervină la București pentru suspendarea măsurilor în vederea Reformei Agrare în Transilvania. De asemenea, cerea o intervenție pe lângă Guvernul României, „care ar permite minoritarilor unguri din Transilvania să-și salveze existența materială și morală. [subl. n.]”⁵¹⁶ Memoriul deschidea îndelungata dispută romano-ungară pe tema proprietății funciare în Transilvania. Imediat va urma, la 25 februarie 1921, un memorandum al Ministerului de Externe al Ungariei, pe aceeași temă a Reformei Agrare, transmis și el Ligii Națiunilor.

Guvernul României a dat un răspuns foarte meticolos alcătuit, datat 9 noiembrie 1921. Se afirma că Reforma Agrară a ținut seama de realitățile economice din diferitele regiuni ale României Mari; că împrumutarea nu s-a făcut pe criterii etnice, beneficiarii ei fiind și minoritari; că se făcuse pe baze democratice: Reforme agrare avuseseră loc, după Primul Război Mondial, în mai multe țări ale Europei Centrale: ele au fost, peste tot, o necesitate obiectivă. „Guvernul României nu poate să garanteze privilegiile feudale ale unei clase puțin numeroase și neproductive, în detrimentul a trei pătrimi din populația țării și dacă cea mai mare parte a pământului expropriat din Transilvania trece acum în mâinile țăranilor români, este datorită faptului că românii reprezintă 85 la sută din populația agricolă a acestei provincii.” Guvernul României considera că se duce o adevărată campanie împotriva lui, motivele reale ale acesteia „sunt interesele personale ale actualilor conducători ai Ungariei”. Și indica trei familii: Bánffy, Teleki, Bethlen – din care erau fostul și actualul prim-ministru și ministrul de Externe. Aceste familii dețineau cele mai mari proprietăți în Transilvania în total 200 000 de jugăre. „Aceste familii, departe de a apăra interesele minoritarilor maghiari, încearcă să-și apere propriile lor interese, chiar în detrimentul țăranilor de naționalitate maghiară, care, la fel ca ceilalți, vor beneficia de reformele agrare.” Caracterul democrat al măsurilor luate în domeniul agrar din 1919, era subliniat și prin textul Reformei Agrare din Transilvania și Banat, din 23 iulie 1921 – care avea dispoziții clare și nediscriminatorii. Memoriile ungare erau caracterizate drept „propagandă eronată”⁵¹⁷

Nemulțumirile Ungariei erau, evident, ale nobililor unguri din Transilvania care optaseră pentru cetățenia maghiară, și erau afectați de expropriere.

Istoricul Ion Calafeteanu menționează și numărul exact al acestora – 367”.⁵¹⁸ Magnații se opuneau împrumutării și a țăranilor unguri. De aceea, o reacție împotriva optanților a venit chiar din lumea maghiară. În 1922, o înregistra DGP: țăranii unguri spuneau că „A trebuit să vină românii ca să primească un petec de pământ”.⁵¹⁹ Pornind de la acest fapt, DGP propunea intensificarea propagandei românești, pentru a-i îndepărta pe maghiari de șovinism. Se vehiculează statistici nu întotdeauna concordante privind numărul familiilor țărănești împrumutate. Una din ele menționează 317 833 familii românești; 46 069 ungurești 24 813 germane.⁵²⁰ Corespundea și ponderii foarte mari a populației rurale românești, și faptului că aceasta avusese, înaintea Reformei Agrare, cele mai mici proprietăți.

Primirea Ungariei în Societatea Națiunilor, în octombrie 1922, cu toată împotrivirea Micii Antante, a dus la înmulțirea memoriilor înaintate de Budapesta forului internațional. Ungaria a văzut imediat oportunitatea ce i s-a creat. Primirea a avut loc într-un mod curios: nu s-a făcut prin vot, ci „prin aclamare”, cum relatează „Patria”.⁵²¹ Nu s-a vrut să se înregistreze faptul că unele state membre se opuneau. Ministrul de Externe, contele Bánffy, înregistra cu satisfacție înfrângerea Micii Antante și „primirea prietenoasă” a Ungariei.

În întreg deceniul al treilea, diplomația ungară a avut ca cel mai important reprezentant al ei la Societatea Națiunilor pe contele Apponyi Albert; un reprezentant înverșunat al revizionismului maghiar antiromânesc, un dușman înrăit al românilor, cu manifestări pe această linie până la moarte, 1934. Pentru că era un om cu o reală cultură și un fin diplomat, Nicolae Titulescu l-a considerat un adversar demn de prețuit, și, în discursul de la Geneva din decembrie 1934 – pe marginea asasinatelor de la Marsilia – l-a elogiat.⁵²² A fost o greșală a diplomatului român, care a pus dorința de a-și arata cavalerismul față de un adversar pe care-l înfruntase atâta timp, înaintea cântăririi realiste a faptelor acestuia. Apponyi Albert s-a manifestat ca un adversar tenace al românilor și înainte de Primul Război Mondial, acționând pentru maghiarizarea acestora. După război s-a manifestat ca cel mai cunoscut adversar al României Mari, în Occident. În spatele confruntărilor civilizate cu Nicolae Titulescu, s-a folosit fără reținere de uneltiri viclene în cancelariile occidentale, foarte adesea recurgând la minciuni pentru a le induce în eroare. Iar în Ungaria, a fost printre cei mai importanți creatori ai spiritului revizionist. Toate acestea nu pot fi șterse de cultura sau de limbajul elevat folosit.⁵²³

Primirea Ungariei în Societatea Națiunilor i-a creat acesteia posibilitatea unei avalanșe de memorii împotriva României, toate denaturând realitatea, unele fiind în totalitate mincinoase. Și, de fiecare dată, reprezentanții României trebuiau să aducă dovezi pentru demonstrarea onestității politicii românești față de minorități. În multe cazuri, după astfel de acuzații mincinoase, Guvernul de la București a crezut de cuviință că este mai bine să adopte măsuri care să-i satisfacă pe acuzatori, pentru a le calma adversitatea față de Statul Român. Nu s-a obținut o asemenea calmare, ungurii considerând măsurile pline de bunăvoință ca pe o recunoaștere a vinovăției autorităților și campania se intensifica.

Exemple de cedări greșite ale Guvernului de la București sunt mai multe. Printre ele acceptarea plății unor despăgubiri pentru ocuparea Ungariei în 1919. Budapesta cerea 590 milioane dolari. Deși intervenția românească se făcuse în beneficiul întregii Europe și salvase chiar Ungaria de dezastrul bolșevic. La 3 martie 1924, la Londra, Titulescu și Bethlen semnau un Acord de „reciproce renunțări”, în fața Comisiei Reparațiilor a Societății Națiunilor. În schimbul renunțării Budapestei la cei 590 milioane, Bucureștii renunțau la plata unor despăgubiri de război din partea Ungariei: numai că cele din urmă erau îndreptățite.⁵²⁴ Un alt exemplu a fost problema coloniștilor unguri aduși în Transilvania și Banat începând din 1885: România era acuzată în fața Societății Națiunilor de tratament discriminatoriu aplicat acestor coloniști. Nicolae Titulescu a demonstrat netemeinicia acuzelor, într-un larg discurs în fața Adunării Generale a Societății Națiunilor, în 1923.⁵²⁵ Acuzele vor continua, însă. Într-un nou memoriu, din 1926, era incriminat faptul că în 26 sate de coloniști unguri din Banat, Reforma Agrară a fost aplicată în defavoarea acestora și în favoarea românilor. Diplomații români la Societatea Națiunilor au demonstrat faptul că atât țărani unguri, cât și cei români dețineau, după Reforma Agrară, câte șapte pogoane teren arabil. Cu toate acestea, pentru a-i liniști, Guvernul României a hotărât să acorde coloniștilor unguri 700 000 franci aur. Și funcționarii unguri din Transilvania – emigrați în Ungaria, pentru că au fost eliberați din servicii în urma refuzului lor de a depune jurământ de credință României, conform Hotărârii Consiliului Dirigent din 18 decembrie 1918 – au cerut plata, în aur, a salariilor din momentul concedierii. Guvernul Român, în loc să respingă cu fermitate pretenția foștilor funcționari, evident neîntemeiată, a încercat să-și demonstreze dreptatea la Societatea Națiunilor, timp de zece ani. A acceptat chiar judecarea cauzei la Tribunalul Internațional de la

Paris, în 1926. Abia în 1930, în cadrul Conferinței de la Haga, problema funcționarilor unguri a fost rezolvată, dându-se dreptate României.⁵²⁶ În acești zece ani, funcționarii emigrați din România au fost prezentați, de către autoritățile de la Budapesta, tuturor vizitatorilor Ungariei, ca un exemplu al barbariei valahe. Cel mai important exemplu al toleranței excesive, greșite, a guvernelor de la București, în fața acuzelor nefondate ale ungarilor – cu substrat revizionist evident – este cel al optanților unguri. Aceștia au cerut ca lor, întrucât deveniseră cetățeni ai Ungariei, să nu li se aplice Reforma Agrară. Spre deosebire de Cehoslovacia și Iugoslavia, România a admis dezbaterea problemei și, în final, după zece ani de intense discuții, a acceptat să plătească despăgubiri, deși Reforma Agrară fusese corectă.

Tot mai mult, Societatea Națiunilor s-a interpus între minorități și statele succesoare. O mulțime de funcționari ai Societății – unii arătându-se coruptibili sau, cel puțin premeditat subiectivi – au fost angajați pentru a rezolva problemele ridicate de minorități. La 14 septembrie 1922, Consiliul Societății Națiunilor decide ca, în caz de divergență, litigiile să fie aduse în fața Curții Permanente de Justiție Internațională (CPJI) de la Haga. Faptul nu se împăca deloc cu suveranitatea statelor succesoare, care erau singurele vizate. Într-un discurs în fața Adunării Generale a Societății Națiunilor, din 16 septembrie 1925, ministrul de Externe al României, I.G. Duca, relua cererea lui I.I.C. Brătianu făcută la Conferința de Pace din 1919, ca toate statele, așadar și Marile Puteri, să aibă aceleași obligații, să se supună aceluiași controale. În cazul special al României, propunea ca Guvernul de la București ocrotind minoritatea maghiară, cum făcuse și până atunci, să primească în schimb, loialitatea acesteia față de România.⁵²⁷ De-a lungul întregii sale existențe, Societatea Națiunilor a luat în discuție de multe ori plângerile ungarilor, dar niciodată loialitatea acestora. Deși se adoptase o procedură în materie de petiții ale minorităților, în care se consemnase și principiul loialității față de statul în care trăiau, nu se instituise și un organism de control. Rolul hotărâtor îl avea Consiliul Societății Națiunilor și, în cazuri speciale, CPJI de la Haga. Statul acuzat avea dreptul să depună observații în trei luni. Dependența tot mai mare, în cazul cercetării memoriilor îndreptate împotriva statelor succesoare, de factori subiectivi sau de conjunctură internațională, la făcut pe Nicolae Titulescu, în 1932, să considere că Societatea Națiunilor „nu mai este capabilă să aducă României servicii în ceea ce privește problema minorităților”; și cerea Guvernului de la București să ia măsurile în consecință. Și Parlamentul României a constatat această

alunecare a Societății Națiunilor spre soluții influențate de factori subiectivi; de aceea, în 1934, s-a vehiculat ideea suspendării colaborării cu Geneva în privința minorităților naționale. Aceeași idee se vehicula, în 1935, și în sânul Miciei Antante.⁵²⁸

*

Așadar, pe fondul unei permanente dispute între România și Ungaria în urma memoriilor trimise la Societatea Națiunilor, cea mai mare confruntare a fost în jurul problemei optanților unguri.⁵²⁹

După primele memorii atingătoare a problemei, Guvernul Ungariei s-a adresat, la 16 august 1922, Conferinței de Pace a Ambasadorilor de la Paris, contestând reforma Agrară din România. În principal, optanții cereau un tratament diferit pentru ei – să nu fie expropiați – întrucât nu erau cetățeni români. De aici, litigiul a trecut la Societatea Națiunilor. În cadrul acesteia, Nicolae Titulescu a avut o primă susținere a punctului de vedere românesc, la 20 aprilie 1923. Va obține, într-o primă fază, recunoașterea, de către Delegația Ungariei, a justetei argumentației sale.⁵³⁰ Delegatul român a fost atât de convingător, încât cel ungar a acceptat că Reforma Agrară nu contrazicea Tratatul de la Trianon.

Și, astfel, la Bruxelles, s-a încheiat, la 25 mai 1923, un proiect de rezoluție în acest sens. Dar, Guvernul Ungariei și-a dezavuat propriul delegat, dezbaterile fiind reluate. În locul celui dezavuat va fi trimis în grabă singurul care se considera, la Budapesta, că poate ține piept lui Titulescu, veșnicul conte Apponyi Albert.⁵³¹

La 29 decembrie 1923, optanții unguri au declanșat cercetarea cauzei la Tribunalul Arbitral româno-ungar de la Paris. Acesta a lucrat foarte încet. Ca urmare, în fața lui, în iunie 1927, Ungaria a trecut la amenințări întrucât, se afirma, Tratatul de la Trianon nu este respectat, trebuie suspendată executarea lui în ansamblu. Iar în Parlamentul de la Budapesta, s-a propus retragerea Ungariei din Societatea națiunilor.⁵³² De altfel, în Comisia de politică externă a Parlamentului Ungariei se mai discutase problema în martie 1927. Discuției i s-a dat o importanță deosebită, de față fiind însuși prim-ministrul Bethlen István; ministrul de Externe, Walko Lajos, promitea intensificarea presiunilor la Societatea Națiunilor.⁵³³ Ungaria voia să profite de bunăvoința reprezentanților Marii Britanii la Geneva; între ei, Austen Chamberlain, care a întocmit, la început, un raport asupra problemei optanților, „dând Ungariei tot ce a cerut și ceva mai mult”.⁵³⁴ Dar, aflat sub presiunea mai multor delegați,

Chamberlain „a trebuit să retragă textul pe care-l scrisese în grabă”.⁵³⁵ Și s-a plasat de partea României.⁵³⁶

Pentru a-i susține cauza, Guvernul României a angajat 50 specialiști occidentali – profesori de la 17 universități franceze și 33 profesori universitari din Elveția, Germania, Suedia. La solicitarea autorităților de la București, sub autoritatea Academiei Franceze a fost redactat și publicat un volum special: *La Reforme Agraire en Roumanie et les optants hongrois de Transilvanie devant la Société des Nations*, 1927. De asemenea, Nicolae Titulescu a fost susținut de o serie întregă de mari personalități franceze, primul fiind Alexandre Milerand, fost prim-ministru al Franței. Un rol important l-a avut și avocatul Sigmund Rosenthal.

Într-un studiu realizat la Guvernul României în septembrie 1927 – cu titlu: *Diferendul optanților unguri* – se constata că problema era „în realitate un aspect caracteristic al ofensivei Ungariei, cu manifestări violente, împotriva României”.⁵³⁷ Delegații Ungariei au adoptat o acțiune de șicanare permanentă. De fiecare dată când problema părea rezolvată, aduceau noi argumente și noi formule. Faptul era remarcat de Nicolae Titulescu, în prefața scrisă pentru volumul de prezentare a evoluției problemei opranților, volum semnat de Constantin D. Cutcutache: „Colegii din Consiliul Societății Națiunilor erau perplecși de câte ori afacerea optanților venea la ordinea zilei! Se întrebau cu grijă, ce chestie nouă se va pune iarăși; ce trebuie să facem în interesul păcii sub avalanșa atâtor enigme de drept internațional?”⁵³⁸ Titulescu a fost nevoit să dea, la fiecare nouă ridicare a problemei, răspunsuri. La 17 septembrie 1927, în ședința Consiliului Societății Națiunilor oferea iarăși o interpretare corectă a problemei, conformă dreptului internațional; contesta tezele lui Apponyi Albert, afirmând că au „erori profunde”; problema optanților unguri era o problemă de bani; în schimb, pentru România era o problemă de ordin social, „fără a calcula repercusiunile politice, sociale și financiare și de ordine.”⁵³⁹

S-a întrevăzut faptul că influența lui Nicolae Titulescu asupra lui Eric Droummond, reprezentant al Marii Britanii la Societatea Națiunilor și secretar general al acesteia, va avea succes. Faptul l-a făcut pe Apponyi Albert, în februarie 1928, să anunțe că refuză să revină la masa tratativelor.⁵⁴⁰ Problema va fi retrimisă la Tribunalul Mixt de la Paris.⁵⁴¹ Moment în care, fluctuația poziției Londrei l-a făcut pe fostul ambasador al Parisului la București, Antoine de Saint-Aulaire, să declare că „Siguranța Franței e pusă în pericol”, întrucât „România este o barieră împotriva bolșevismului”.⁵⁴²

Hotărârea de la Geneva a produs nemulțumire și în România. Într-un raport al Inspectoratului General de Siguranță Cluj, din 14 martie 1928, se scria că aceasta „a surprins neplăcut populația românească”, care o atribuia propagandei ungurești în Occident, „foarte slab, ba în unele locuri necombătută de noi”. Titulescu, se scria, „a primit o lovitură de la Londra”.⁵⁴³ O telegramă din 21 martie 1928, a Legației Bucureștilor la Londra (semnată de D.N. Ciotori și Laptew) îl anunța pe Nicolae Titulescu, la Geneva, că e susținut de toate partidele politice din România.⁵⁴⁴

În schimb, poziția Societății Națiunilor, considerată acum favorabilă Ungariei, a trezit în rândul minoritarilor unguri din România „o nemărginită bucurie”. Mai mult, aceștia vehiculau teza că România neputând plăti suma exorbitantă cerută de optanți, Ungaria o va ataca cu armata și va ajunge la vechile granițe.⁵⁴⁵

Titulescu rămânea optimist. Telegrafia la București lui I.G. Duca, pe 30 martie 1928: se pregătea „un Locarno” pentru Europa Centrală; dar, se arăta convins că „pentru România nu se poate”.⁵⁴⁶ O altă telegramă o trimitea la 18 aprilie 1928: critica Cehoslovacia, pentru atitudinea șovăielnică față de Ungaria, întrucât a întrebuițat formula „posibilitatea unui Locarno cu Ungaria, pe baza concesiunilor teritoriale”. Dar, scria Titulescu realist, Ungaria va cere mereu mai mult; de aceea, poziția celor de la Praga era fundamental greșită – „au dat mai mult decât ar fi putut da toate campaniile de propagandă maghiară; a dat un viguros elan ideii de revizuire.”⁵⁴⁷

Situația a devenit mai gravă în momentul când o mare putere europeană, Italia, și-a arătat deschis poziția: mergând pe linia unei vechi simpatii față de politica revizionistă a Ungariei, Mussolini „vrea să se amestece și el în afacerea optanților” – scria „Universul”.⁵⁴⁸ În acest sens dăduse un interviu ziarelor lui Rothermere.⁵⁴⁹

În a doua parte a lui 1928 s-a hotărât ca problema optanților să fie discutată în contextul general al problemei reparațiilor de război.⁵⁵⁰ Era o înfrângere a celor care considerau că diferendul era intern, ținea de politica internă a României și rezolvarea lui, într-un context internațional, cu impunerea soluției de către Marile Puteri, însemna o încălcare a suveranității statului respectiv. La 12 noiembrie 1928 se încheia un acord la Societatea Națiunilor: România și Ungaria urmau să înceapă tratative care să ducă într-un timp cât mai scurt la lichidarea diferendului. Totul sub patronajul Societății și al Marilor Puteri. Guvernul de la Budapesta îl va desemna ca plenipotențiar pe baronul Szeterenyi József. Discuțiile vor începe, în 1929, la Rapallo, amânarea

datorându-se crizei guvernamentale din România – Guvernul liberal al lui Vintilă Brătianu a fost înlocuit cu unul național-țărănesc al lui Iuliu Maniu.⁵⁵¹ Cele două țări nu vor ajunge nici acum la o formulă definitivă, problema fiind rezolvată la Conferința generală de la Haga, privind reparațiile, încheiată la 20 ianuarie 1930. Aici s-a ajuns la un acord de principiu privind optanții, acord care va lua forma definitivă la Paris, pe 28 aprilie 1930.⁵⁵²

În *Preambulul* Acordului se menționa că cele trei țări vizate – România, Cehoslovacia, Iugoslavia – „au depus concluzii în spirit de conciliere, pentru a face să dispară discuțiile actuale cu Guvernul Ungariei”. Se hotăra – articolul I – formarea unui Fond Agrar pe lângă Societatea Națiunilor. Și, de aici înainte toate procesele deschise de optanți nu se vor mai îndrepta împotriva celor trei țări, ci împotriva Fondului. Acesta – conform articolului II – avea personalitate juridică, autonomie financiară și „se va substitui celor trei state în procesele vizând articolul I.” Cel mai important era articolul III: „Procesele vizând articolul I, contra României, Cehoslovaciei, Iugoslaviei, vor fi considerate din oficiu ca fiind contra Fondului Agrar. Sentințele care urmează a fi executate, în caz de condamnare, vor fi exclusiv contra Fondului, România, Cehoslovacia, Iugoslavia fiind exceptate de toate responsabilitățile prezente sau viitoare.”⁵⁵³

Pe lângă acordul de principiu menționat, se încheia și altul cuprinzând formulele concrete de organizare și de plată: I. Capitalul Fondului urma să fie de 219 500 000 coroane aur (în achivalent 0,304878 grame aur fin pe coroană); II. România, Cehoslovacia, Iugoslavia depun la Fond anuități. La acestea se adauga contribuții din partea Marii Britanii, Belgiei, Franței, Italiei, Portugaliei, Japoniei – provenite din reparațiile Ungariei către acestea; IV. Fondul Agrar era organizat în cadrul Societății Națiunilor; IX. Pentru aplicarea Reformei Agrare din România privind optanții unguri, „prezenți și viitori [...], România nu are nici o obligație decât aceea de a vărsa la Fond anual, din 1931 până în 1944, câte 500 000 coroane aur. De la 1944 până la 1967 câte 836 336 coroane aur”.⁵⁵⁴ La momentul final, Conferința de la Paris, 28 aprilie 1930, președinte al acesteia era un reprezentant al Franței – M. Locheur – Ungaria avea ca reprezentanți: Korányi, Gájzágó, Villáni, Imrédy, Sebestyen, Lukács; iar România: Titulescu, Zeuceanu, Rădulescu, Robescu, Buzdugan. S-a păstrat și stenograma discuțiilor. La finalul intervenției sale, Nicolae Titulescu spunea: „Este bineînțeles că *achitarea totală a acestor obligații revine Fondului Agrar. România nu are nici o altă obligație decât de a*

varsă anuitățile prevăzute le articolul IX din Acordul III. [subl.n]. Președintele: În numele Conferinței se declară de acord.”⁵⁵⁵

România și-a plătit toate anuitățile până în timpul celui de Al Doilea Război Mondial, când Transilvania de Nord-Est a fost ocupată de Ungaria; era zona din care proveneau majoritatea optanților; aceștia au revenit și și-au reluat în mare parte a moșiilor; vor pleca iar în 1944. Societatea Națiunilor a dispărut și, odată cu ea, și Fondul Agrar care-i era atașat. Noua Organizație a Națiunilor Unite nu a reînființat Fondul. Așadar, după al Doilea Război Mondial, optanții unguri aveau a se îndrepta împotriva unui organism care nu mai exista; conform Acordului din 28 aprilie 1930, nu mai puteau cere nimic României. Totuși, o vor face după 1990, și, cu complicitatea unor instanțe de judecată, urmași ai optanților vor reintra în posesia unor proprietăți, deși Statul Român le răscumpărase.

Cu toate că lumea românească, în majoritate, a apreciat, pe drept, eforturile lui Nicolae Titulescu în rezolvarea problemei optanților unguri, tot pe drept au existat și există și critici. Cea mai serioasă a venit din partea marelui jurist Nicolae Dașcovici⁵⁵⁶, care considera Acordul de la Paris din 28 aprilie 1930 ca un „șec al României”, întrucât aceasta a ajuns a plăti pentru un act – Reforma Agrară – care era îndreptățită a-l face. Mai nou, profesorul universitar Ioan Sabău-Pop, jurist, crede că acceptarea, de către Nicolae Titulescu, a discutării problemei optanților unguri sub umbrela unui for internațional, s-a făcut și datorită ambiției reprezentantului României. Aflat în fața lui Apponyi Albert, acesta „Dornic de afirmare și orgolios nu a vrut să rateze duelul diplomatic și oratoric cu ecoul pe care-l putea produce de la Tribuna Ligii Națiunilor”, care „era o ocazie remarcabilă de afirmare a personalității sale pe scena diplomației internaționale”. Și, o acuză gravă: „Nicolae Titulescu ținea mult la propria persoană, față de care a trecut în plan secund o chestiune națională atât de importantă.”⁵⁵⁷ Timpul a validat această afirmație: prestigiul lui Nicolae Titulescu mult amplificat și datorită discursurilor din timpul dezbaterilor asupra problemei optanților, îl va duce la conducerea, în doi ani succesivi, a Adunării Generale a Societății Națiunilor, iar pretențiile optanților nu s-au stins deplin nici în secolul XXI. Titulescu s-a înșelat când a scris ferm, în 1931: „Problema optanților e *definitiv închisă* [subl.n.] prin acordurile de la Haga și Paris. E doar o pagina de istorie.”⁵⁵⁸

O concluzie asupra previzibilului deznodământ al problemei optanților trăgea, încă în 1928, Mihai Antonescu: „Ungaria nu se va mulțumi să-și oprească lupta împotriva României, odată cu stingerea chestiunii optanților.

Măine, apărătoare a minorităților, ne va chema din nou înaintea Societății Națiunilor. [...] Apoi va cere revizuirii teritoriale.”⁵⁵⁹

*

Pentru a-și atinge țelul revizionist, Budapesta a dus o foarte puternică propagandă în toată lumea cu orientare prioritară înspre Marile Puteri europene, dar manifestându-se și în cele mai îndepărtate zone ale lumii, în țări care, aparent, nu puteau influența cu nimic schimbarea granițelor în centrul Europei, precum Japonia sau Argentina.

Pentru posibilele efecte ale propagandei revizioniste ungare, România trebuia să fie atentă în primul rând la ce se întâmpla în Marea Britanie, Franța, Italia și Germania. Dintre Marile Puteri învingătoare în Primul Război Mondial, doar Italia a adoptat o politică de stat favorabilă revizionismului maghiar; în Marea Britanie nu s-a ajuns acolo, însă cercuri politice influente și o parte a presei au îmbrățișat pretențiile Ungariei, iar în Franța, aceea care ar fi fost cea mai afectată de eventuala cădere a Sistemului Versailles, doar o parte ne semnificativă a lumii politice și a presei înclina să treacă de partea Budapestei.

Față de alte țări, care erau și ele nemulțumite de statutul lor în perioada interbelică, Ungaria a întreținut cea mai puternică propagandă externă, cu costurile cele mai mari, cu rezultatele cele mai evidente. Dramatismul teatral al permanentei plângeri a soartei „Ungariei Ciuntite” a ajuns să impresioneze destul de mult, astfel încât o parte din cei cărora li se adresau lamentările cu sonorități antice s-au lăsat convinși, fără a mai analiza dacă plangerii reflectau o situație reală sau erau minciuni ori exagerării fără a analiza și dreptatea statelor succesoare. O campanie așa de intensă presupunea cheltuieli imense. Pentru a le face față, Budapesta a recurs la donații impuse „benevol” tuturor ungarilor; a recurs la falsificarea câtorva miliarde de franci francezi. Deși faptul acesta putea destabiliza economic Occidentul, totuși reacția acestuia împotriva Ungariei a fost minimă. Nici după descoperirea metodei diabolice de susținere a propagandei revizioniste, nu s-a înregistrat o diminuare a efectelor acesteia. Banii strănși prin cele două metode au fost îndreptați spre exterior. Se făceau cheltuieli exorbitante; doar o mică parte contabilizate, acelea care se făceau prin legațiile Ungariei. La București se știau sumele date prin legații pentru unii ani. Un document al Ministerului de Interne le indica pe cele din 1928: pentru Legația Budapestei din Washington – 91 008 000 pengő; pentru cea din Berlin – 77 792 000; la Roma – 59 336 430; la Londra

– 77 500 000; la Paris – 62 817 700. Mult mai puțin în țările succesoare: 28 478 400 pentru Cehoslovacia; 11 816 000 pentru România. Cele mai mici sume reveneau Austriei – 5 404 000, de aici neașteptându-se vreun sprijin pentru revizuire.⁵⁶⁰

Campania revizionistă era foarte bine cunoscută în România. Aceasta, însă, și-a apărat cauza, în fața lumii occidentale, cu încrederea că nu trebuie să depună eforturi prea mari, întrucât dreptatea este de partea ei; s-a rezumat la o acțiune de contracarare limitată, în special prin reprezentanții ei diplomați, cu alocări bugetare aproape inexistente. Pornea de la aprecierea că însuși interesul celor două principale beneficiare ale Sistemului Versailles, Marea Britanie și Franța, o vor apăra, pentru a-l menține. Se va dovedi, în 1940, că fusese un raționament greșit.

Dacă s-a mers pe linia unei riposte reduse – care nu a putut limita efectul propagandei maghiare, ci, din contra, a îngăduit amplificarea lui –, totuși, autoritățile de la București au avut grijă să monitorizeze acțiunile revizioniste ale Budapestei în Occident. Zecile de mii de documente strânse astfel dau o imagine exactă a fenomenului. De cele mai multe ori acestea sunt dispersate în fonduri arhivistice ale PCM, MI, MJ; rar constituie întreaga substanță a unui dosar; faptul se întâmplă mai ales la MPN.⁵⁶¹ În schimb, AMAE a concentrat majoritatea documentelor pe această temă în dosare speciale, pe țări, în fondurile Vatican și, mai ales, Transilvania. Informațiile arhivistice nu au fost exploatate în perioada interbelică și nici în cea comunistă. Ele sunt, așadar majoritar inedite. Și sunt atât de multe, încât într-o lucrare generală nu se poate face decât o prezentare succintă.⁵⁶²

Efortul cel mai mare al Budapestei a fost îndreptat spre atragerea Marii Britanii la ideea revizuirii Tratatului de la Trianon. În ordine veneau Franța, Italia, SUA, iar spre sfârșitul perioadei interbelice, Germania.

Înverșunarea cu care au privit ungerii evoluția diplomatică internațională, previzibil defavorabilă lor imediat după încheierea războiului mondial, a fost prezentată într-un raport secret, datat 28 ianuarie 1921, pe care autoritățile de la București au reușit să-l obțină; era semnat de Krisztics Sándor, președinte al Ligii pentru Apărarea Integrității Ungariei. Delegația Budapestei la Conferința de Pace a plecat la Paris în ianuarie 1920, cu sarcina de a nu ceda nimic din „drepturile strămoșești”. „În fiecare gară prin care trecea, i s-a strigat acest lucru de către popor.” S-au folosit „toate mijloacele de agitație pentru a întări starea sufletească a Delegației noastre”. Liga „a făcut tot posibilul pentru ca protestarea națiunii să fie cât mai importantă. [...] Protestul nostru

a avut ecou și în presa dinn străinătate.” Ungurii „au avut speranțe și au primit chiar și asigurări”. Insuccesul a dus la adoptarea unei tactici de atragere a Occidentului la ideea revizuirii Tratatului de la Trianon. În scest scop, în 1921, deja fuseseră trimiși mulți emisari în vestul Europei. Liga pentru Apărarea Integrității Ungariei a stabilit, în 1921, legături cu 18 cotidieni din străinătate, cărora le livra articole sau diverse informații. Concomitent, a tipărit, în limbi de circulație, 34 broșuri despre „drepturile Ungariei”, și 58 pliante pe aceeași temă. Toată acțiunea Ligii, în acest plan, era coordonată de o Secție de Presă care „Trimite știri directe la 182 ziare din Marea Britanie, SUA, Franța. În acestea arătăm situația internă imposibila a statelor întregite din teritoriul nostru, atrocitățile din aceste teritorii. [...] Insistăm pentru revizuirea Tratatului de la Trianon.” Se considera că rezultatele erau, deja, „mulțumitoare”.⁵⁶³

Analizând toate informațiile venite la București, periodic la MI se vor realiza studii de sinteză privind propaganda revizionistă maghiară în Occident, pentru informarea Guvernului. Erau generale, privind întregul Occident. Și subliniau elementele de specificitate în fiecare țară, atât în ceea ce privește metodele folosite, cât și rezultatele obținute.

Un studiu de sinteza din 1927 prezenta propaganda revizionistă maghiară începând din 1919. „Reacționarismul orgolios și unic înnăscut al ungarilor – se scria – care i-a făcut ca la Conferința de Pace să-și apere în modul cel mai ridicol cauza, față de actul de dreptate al Tratatului – prin invocarea nedreptății milenare, istorice – nici nu le putea admite o vedere clară a situației reale”. Conform „intereselor hiperegoiste ale clasei magnaților” s-a ales calea „martirajului revanșei”. Revanșa o are în vedere toată propaganda internă și externă: ea ia aspectul unui „asalt pe toate fronturile”. Studiul din 1927 subliniază receptivitatea unei părți a lumii britanice față de politica revizionistă a Ungariei. Indică și unele cauze. Între ele, „vechile prietenii pe care magnații unguri le au în Anglia”. În Italia, „concesiunile comerciale făcute unor firme peninsulare. În SUA, „propagandei religioase”. De altfel, „în toate aceste țări, propaganda misionarilor unguri referitoare la nedreptățile cauzate Ungariei prin Tratatul de Pace de la Trianon este bine primită, și a găsit răsunet și aderenți pe tot locul”. Se pune ecoul important al propagandei Budapestei în Occident și pe seama faptului că ungurii corelau cererea revizuirii Trianonului, cu o foarte puternică acțiune de defăimare a realităților românești. Necontracararea acestei defăimări, de la București, lăsa o imagine deformată în ochii opiniei publice occidentale.

În ceea ce privește Marea Britanie se înregistrase un adevărat asalt propagandistic. Încă din 1919 – dinaintea semnării Tratatului de la Trianon – o delegație de unguri refugiați din Transilvania – care refuzau să trăiască în România – condusă de contele Bethlen, a prezentat un memoriu reprezentantului diplomatic al Londrei la Budapesta, Sir George Clerk. Erau plângeri față de „nedreptățile cauzate de administrația și trupele romane în Transilvania”. Astfel s-a deschis lunga serie a acuzelor mincinoase. În 1920, prima intervenție oficială a Ungariei (ianuarie) a fost tot pe lângă George Clerk; se cerea ajutor pentru ocuparea regiunii Burgenland din Austria, și susținere în trasarea frontierelor cu statele succesoare; în schimb, se promiteau concesiuni economice. S-a început și o acțiune de captare a bunăvoinței reprezentanților militari ai Londrei la Budapesta: amiralul Troubridge și generalul Gordon. Acestora „li s-au făcut toate înlesnirile, ba chiar și capriciile, de către magnații unguri, numai spre a-i putea convinge de dreptatea cauzei lor. Pentru a scoate mai mult în relief iubirea față de englezi, ungurii au dat ordin ca în biserica Sfântul Matei din Budapesta, orga și corul să cânte, pe lângă Imnul unguresc și Imnul național englez, iar pe clădiri să lipit afișe cu text paralel, în maghiară și engleză, în care, pe lângă multe laude aduse englezilor, erau cuvintele «Tu, Anglie, ai să ne ridici iar!»” În același moment, ianuarie 1920, sub semnătura unor profesori universitari și a unor avocați, a fost trimis tuturor Marilor Puteri, la Paris, un memoriu, arătând „umilințele și nedreptățile suferite de unguri în Transilvania”. În martie 1920, pentru occidentali era publicată revista *La Transilvanie Enchainée* (*Transilvania înlănțuită*) – conținând cele mai aspre și neadevărate acuze la adresa românilor, care săvârșeau „abuzuri scandaloase”. Redacția revistei – patronată de Liga Apărării Naționale Maghiare – a editat și o mulțime de broșuri, în franceză și engleză, cu titluri ca *Transilvania sub regim românesc; Drepturi și libertăți sub regimul românesc; Balcanizarea proprietății funciare; Violările drepturilor săvârșite de regimul românesc în Transilvania împotriva minorității maghiare; Religiile persecutate în Transilvania* ș.a. În studiul din 1927, se aprecia că a fost „prima avalanșă de broșuri trimise în străinătate”. Concomitent, a fost publicat și primul volum masiv, prezentând teza revizionistă pentru occidentali: *Integritatea Ungariei și Antanta*; îl avea ca autor pe Gesztessy Gyula; era tipărit în engleză franceză și germană.⁵⁶⁴

Consemnând efectele propagandei revizioniste în mai multe țări, totuși studiul din 1927 insista asupra Marii Britanii, pentru că aici considera că „s-a reușit să se câștige cei mai buni protectori și apărători”. Chiar și fostul

prim-ministru Lloyd George (7 decembrie 1916–19 octombrie 1922), unul din artizanii Sistemului Versailles, propunea, în 1927, la Geneva, discutarea în cadrul Societății Națiunilor a problemei minorității ungare din țările succesoare. Propunerea a generat opoziția delegației Franței (prin Louis Barthou) și a Micii Înțelegeri. S-a desfășurat și o constantă acțiune pentru atragerea parlamentarilor occidentali. Un anume succes s-a înregistrat la Viena, în septembrie 1922, în cadrul Conferinței Uniunii Interparlamentare. Delegația Budapestei, condusă de contele Apponyi, a reușit ca, invocând nedreptatea făcută Ungariei, să-i determine pe 120 parlamentari (din totalul de 340) să viziteze Ungaria. (Șapte erau din Marea Britanie, în frunte cu lordul Newton; patru din Franța; trei din Japonia; doi finlandezi; șase din SUA; restul italieni, bulgari, turci, austrieci). „Ungaria a făcut eforturi extraordinare pentru primirea acestor oaspeți. Pe lângă fiecare deputat, a fost câte un parlamentar ungar, bine instruit pentru a-l informa despre toate pretinsele nedreptăți și suferințe ale poporului ungar”. Parlamentarilor străini li s-au arătat vagoanele în care locuiau ungurii refugiați din Transilvania și li s-a vorbit despre comportamentul Armatei Române de ocupație. Pentru 1923, studiul reținea privitor la Marea Britanie: „Pentru propaganda revizuirii Tratatului de la Trianon s-a acționat pe un teren așa de întins, încât marele scriitor și amic al românilor, Scotus Viator [Seton Watson], indignat de afirmațiile ungarilor a scris mai multe articole în presa”. (Apăruseră și în alte țări. În Cehoslovacia, în „Prager Press” din 3 aprilie 1923.⁵⁶⁵ 1923 era și anul înființării unei Ligi pentru Dreptul Autodeterminării Ungurilor; compusă din intelectuali maghiari din Marea Britanie și studenți unguri de la Universitatea Oxford, ținută la studii de Statul Ungar cu condiția de a face propagandă revizionistă. Concomitent s-a înființat un Muzeu Pedagogic Unguresc (director Hidassy Sándor). „Acest Muzeu a fost izvorul cel mai mare de broșuri și publicații, care s-au răspândit în toate școlile din Marea Britanie.” Apărea și o revistă cu tiraj mare: „The Hungarian Nation”. Toate acestea au avut un anume efect. Și, astfel, s-a putut ajunge, în 1925, ca pentru prima dată să fie adusă în discuția Camerei Comunelor „problema Ungariei”: deputatul Noel Buxton a acuzat România că nu respectă drepturile minorităților. Era și anul în care catolicii unguri din Transilvania au înaintat un memoriu episcopului britanic Ramsay, cu plângeri împotriva României.

În scurta guvernare a lui James Mac Donald (22 ianuarie–4 noiembrie 1924), au fost trimiși la Londra doi socialiști unguri, pentru a expune

„suferințele” Ungariei. Au fost primiți de prim-ministru și li s-au făcut promisiuni. Unul dintre miniștri, lordul Parmoor, a declarat că „Ungaria merită o soartă mai bună”. Devenise clar că, în Marea Britanie, propaganda revizionistă maghiară avea succes. Faptul era subliniat, în 1924, și în timpul vizitei la Londra a prim-ministrului ungar Bethlen István.⁵⁶⁶ În 1925 avea loc în Camera Comunelor prima intervenție majoră a lui Lloyd George în favoarea Ungariei, contestând drepturile statelor succesoare. Pentru că venea chiar din partea unuia dintre cei patru făuritori ai Sistemului Versailles, discursul a avut ecou în toată presa occidentală.⁵⁶⁷ Tot în 1925, la multele publicații de până atunci se adaugă un volum masiv de propagandă ungurească, scris de canonicul Hannay, *Călătorie prin Ungaria*; prezenta „nedreptățile Trianonului” și se încheia optimist: „Sufletul Ungariei va rămâne întotdeauna nemuritor, iar acest popor imposibil de înfrânt va ști iarăși să se ridice din țărână.”⁵⁶⁸

Treptat a intrat în scenă cel mai înfocat dintre susținătorii britanici ai revizuirii Trianonului, lordul Rothermere. Cuvântul lui era puternic pentru că și-l exprima prin intermediul celor 71 de ziare al căror patron era, cu apariție în Marea Britanie, dar și în SUA. Dintre ele, doar „Daily Mail” avea un tiraj zilnic de 2 000 000.⁵⁶⁹ „Daily Mail” din 24 ianuarie 1927 publica și o hartă cu revendicările „îndreptățite” ale Ungariei. Cel mai răsunător dintre articolele lui Rothermere va apare, în același ziar, în iunie 1927. Articolul a marcat și momentul unei schimbări de suprafață a țelului revizionismului maghiar. Schimbarea era îmbrățișată și teoretizată de un fost ministru al Justiției din Ungaria și, ulterior, reprezentant al acesteia la Londra, Nagy Emil.⁵⁷⁰ Pornea de la constatarea că ideea refacerii Ungariei Mari nu avea putere suficientă de atracție pentru englezi, aceștia acceptau acum principiul naționalităților nu pe cel istoric. „Planul Rothermere – scria Nagy – înseamnă că Neamul unguresc trebuie să renunțe la a mai susține ideea integrității și trebuie să se obișnuiască cu gândul că a pierdut teritoriile locuite de masele diferitelor naționalități, dacă în schimb îi vor fi restituite acele teritorii locuite de maghiari și șvabi”. Se cerea, așadar, renunțarea la Ungaria Mare, în schimbul modificării frontierelor. Dar, remarcă Aurel Gociman, nu era o renunțare sinceră la Ungaria Mare. Se inaugura, astfel, „cea mai periculoasă perioadă a propagandei iredentiste ungurești.”⁵⁷¹ Drept consecință, asupra lui Rothermere s-a revărsat recunoștința maghiară, care va ține mulți ani. Mii de telegrame de mulțumire i s-au trimis. Și, au fost strânse 1 300 000 semnături, pe 6 000 pagini, adunate în 20 volume, cântărind 15 kg. Purtau titlul *To lord*

Rothermere the Hungarian People. O delegație impunătoare i-a predat cele 20 volume, la Londra, pe 10 noiembrie 1927.⁵⁷² Și iese în evidență, prin acțiunea favorabilă revizionismului maghiar, și lordul Robert Gower, care va fi foarte activ mai ales în deceniul al patrulea.

Dar, studiul Ministerului de Interne din 1927 avea doar o privire succintă asupra propagandei revizioniste a Ungariei în Marea Britanie. El este întregit substanțial de documentele păstrate în Arhiva Ministerului de Externe, provenite majoritar de la diplomații români aflați la Londra; iar pentru celelalte țări occidentale, de la legațiile române în cadrul acestora.

La 20 decembrie 1921, printr-o telegramă semnată de ministrul plenipotențiar Boerescu (către Take Ionescu, ajuns prim-ministru pe 17 decembrie 1927), Legația Bucureștilor anunța publicarea sub semnătura lordului Newton, a unui articol acuzator la adresa României – *Cazul Transilvaniei* – în cotidianul „Daily Telegraph”. Termenii folosiți în articol erau foarte violenți: incriminau „românizarea a tot ce e posibil”; „confiscările de bunuri ale minoritarilor unguri”; dorința de „a face dispărute Biserica Catolică și cea Protestantă”. Descrierile făcute de Newton, se afirma în telegramă, erau „abominabile”. România ar fi expulzat mii de unguri, care erau nevoiți să trăiască în Ungaria în vagoane. De aceea, cerea intervenția Ligii Națiunilor. Lordului Newton i s-a răspuns, printr-o contestare fermă, chiar din interiorul lumii britanice. Primul a făcut-o marele rabin Moses Gaster, originar din România și care rămăsese prieten al acesteia.⁵⁷³ În 1921, Gaster făcuse o vizită în România, conferențind și în Transilvania, de aceea cunoștea realitățile acesteia; una din conferințe o avusese la Cursurile de vară ale lui Nicolae Iorga de la Vălenii de Munte, între el și istoric stabilindu-se o relație de prețuire reciprocă.⁵⁷⁴ O altă telegramă a Legației Bucureștilor din Londra⁵⁷⁵, anunța că lordului Newton i-a răspuns public și profesorul Seton Watson (Scotus Viator), un foarte bun cunoscător al României și el prieten al lui Nicolae Iorga; contesta acuzațiile aduse. Pe aceeași linie a fost și președintele Asociației Ziariștilor Britanici într-o conferință despre România Mare. Seton Watson atinsese și o problemă la care era receptivă lumea britanică – într-o conferință ținută la Societatea de Sociologie din Londra afirma că trebuie avut în vedere și regimul politic din țările succesoare, care e democrat; pe când cel din Ungaria este „semifeudal”: „Cu toate imperfecțiunile inerente oricărei democrații neexperimentate, democrațiile din Apus trebuie să înțeleagă că țările succesoare luptă pentru principiile lor.”⁵⁷⁶ Dintre britanicii care au luat poziție publică împotriva propagandei revizioniste ungare în Occident, cel

mai cunoscut a fost G. Bernard Shaw, care declara: „E inadmisibil ca oameni inconștienți să încurajeze în Marea Britanie, din motive personale, tendințele revizioniste ale Budapestei și încercările de a răsturna starea de lucruri actuală, tentative concepute de către cei care s-au dovedit ei înșiși intoleranți și opresori, violatori de legi față de celelalte națiuni.”⁵⁷⁷

Cu susținerea unor cercuri britanice destul de largi, campania revizionistă a Budapestei va continua, Nicolae Titulescu anunța pe ministrul de Externe liberal I.G. Duca, la 22 iulie 1922, că un memoriu pro-maghiar fusese transmis Ligii Națiunilor de către „cercurile din Oxford prietene ungarilor”. Titulescu se angaja să publice, tot la Oxford, o replică.⁵⁷⁸ Același diplomat anunța, la 1 iunie 1923, activitatea febrilă la Oxford a unei Ligi pentru Autodeterminarea Ungariei; tipărise și distribuisese, „în stradă și în restaurantele din Londra”, afișe în care se scria că statele Micii Înțelegeri vor să împartă Ungaria și se cereau bani pentru susținerea propagandei ungurești.⁵⁷⁹ Receptivitate destul de mare au avut-o ideile revizioniste în rândul nobilimii britanice. La numele deja menționate, se vor adăuga și altele. S.M. Laptew, secretar al Legației Bucureștilor la Londra, îl înștiința pe I.G. Duca, la 14 noiembrie 1925: Sir Edward și Lady Boyle au găzduit o întrunire largă în care s-a conferențiat despre Ungaria. A vorbit amiralul Troubridge, care fusese la Budapesta în 1919–1920, laudându-l pe Horthy și subliniind „calitățile morale ale Națiunii ungare, care constituie un element de ordine și cultură în Orientul Europei”. Apoi, sir Maurice de Buson, fost ambasador la Viena, cerând intervenția Ligii Națiunilor în problemele economice dintre Ungaria și statele succesoare.⁵⁸⁰

Dacă până în 1927 efectele propagandei revizioniste a Budapestei în Marea Britanie au fost sporadice, începând din acel an ele au devenit într-adevăr periculoase pentru România. Un număr din ce în ce mai mare de personalități britanice s-au plasat de partea Ungariei; erau din toate categoriile, cele mai vizibile fiind din rândul nobilimii. În fruntea acestora, pentru zece ani, s-a aflat lordul (viconte) Rothermere.

Începutul acestei noi etape, uneori cu accente violent antiromânești, l-a făcut articolul semnat de Rothermere – *Locul Ungariei sub soare* –, publicat în „Daily Mail” din 21 iunie 1927. Tratatul, scria Rothermere, au creat o mulțime de state, în care minoritățile sunt nemulțumite, faptul constituind un pericol pentru un nou război. Granițele acestor noi state „sunt abuzive și neeconomice”, constituind o nedreptate periculoasă. Statele aliate cu Antanta au fost beneficiarele „sacrificării dreptății în favoarea dorinței de acaparare”. Mica Înțelegeri a devenit „periculoasă pentru pacea

internațională”. De aceea, este necesară rectificarea Tratatului de la Trianon: „Eu cer această revizuire a sistemului din Europa Centrală, nu numai din motive de necesitate, ci și din motiv de dreptate. România, Cehoslovacia, Iugoslavia depind, în ceea ce privește progresul ce îl doresc să-l facă, în cea mai mare parte, de creditele externe; aceasta înseamnă că *sunt condamnate la stagnare și poate la decădere și dizolvare* [subl.n.], dacă nu vor putea convinge casele financiare din Londra și New York că nici o chestiune de frontieră acută nu mai periclitează siguranța împrumuturilor.” Era o amenințare cu tăierea creditelor occidentale pentru statele succesoare, dacă nu acceptau revizuirea Tratatului de la Trianon. Amenințarea era scuzată de interesul Marii Britanii: „Pacea Europei Centrale este de mare importanță pentru Anglia. Noi nu putem lăsa ca această pace să depindă de micile națiuni, care își datoresc expansiunea, și în unele cazuri chiar existența, sacrificiilor făcute de Antantă în război. Generațiile trecute au consolidat Balcanii ca vatră a conflictelor internaționale. Războiul mondial a izbucnit de fapt în Balcani, și acum acest pericol balcanic s-a întins peste un teritoriu cu mult mai mare, ca o urmare a lipsei de cunoștințe și a hotărârii pripite a delegaților de pace ai Puterilor Antantei.” Concluzia lui Rothermere era ultimativă: „Noi trebuie să îndepărtăm cu rădăcină cu tot iarba uscată și lemnul uscat al Tratatului de la Trianon, mai înainte ca o scânteie întâmplătoare să o aprindă în flăcări. Dacă focul va izbucni odată, va fi prea târziu.”⁵⁸¹

Rothermere – cu o îngânfare asemănătoare cu aceea a nobililor unguri – ajunsese a se considera factor esențial în politica central europeană. După un nou articol pro-maghiar, din august 1927⁵⁸² declara: „Să tremure dușmanii Ungariei de articolele mele!”⁵⁸³

La Budapesta, o singura idee a lui Rothermer a fost respinsă. Lordul a făcut, în decembrie 1928, pentru ziarele din Viena, de Crăciun, o declarație adresată ungarilor: Orice habsburg va ajunge pe Tronul Ungariei „ar fi dăunător, atât din punct de vedere politic, cât și economic pentru Ungaria”. Organul de presă al legitimiștilor, „Ujnezdek” („Noua Națiune”) răspundea: „De data aceasta, lordul Rothermere s-a amestecat într-o chestiune internă a Ungariei de prim ordin. Ungaria nu este un stat african de negri, peste care alții să poată tutela și da instrucțiuni.” Ziarul anunța că majoritatea ungarilor era contra părerii lui Rothermere.⁵⁸⁴ Punerea la punct a lordului ce se credea dirijorul soartei națiunilor central europene l-a supărat pe acesta. De aceea, de la Budapesta se vor face gesturi de împăcare.

Lui Rothermer îi plăcea să fie adulat de unguri. Ca urmare, pentru a provoca noi laude, le trimitea bani pentru ridicarea unor monumente revizioniste, le trimitea mesaje de încurajare la toate sărbătorile naționale. La 15 martie 1929 – ziua sărbătoririi Proclamației Revoluției Ungare de la 1848 – le scria ungarilor: „Ziua în care poeziile lui Petöfi” au însuflețit pentru războiul de liberare „trebuie să umple pieptul ungarilor de speranță”. Tratatul de la Trianon era nedrept. „Sunt convins că, dacă Ungaria va da dovadă de hotărâre, înțelepciune și răbdare, va sosi și acel timp în curând, când va privi zilele libertății ca pe începutul unei renașteri.”⁵⁸⁵

Deși curentul pro-maghiar cucerise mulți adepți la Londra, totuși Guvernul Marii Britanii nu s-a lăsat atras, chiar dacă unii membri ai săi aveau declarații interpretabile. După articolele lui Rothermere din 1927, Guvernul britanic a anunțat ferm că nu sprijină revizionismul.⁵⁸⁶ Într-un raport al Legației României din august 1927, se anunța la București că poziția aceasta oficială fusese împărtășită la Foreign Office: Propaganda ungară nu are „nici o șansă de reușită. Aici nu se dă o importanță mai deosebită acestei activități, care nu poate avea nici o înrâurire asupra oamenilor politici sau persoanelor care cunosc adevărata stare de lucruri”. Foreign Office atrăsese atenția că articole de genul celor ale lui Rothermere „ridică contra autorilor toate statele Micii Înțelegeri, și servesc numai a înăspri relațiile între Ungaria și aceste state, lucru care nu este de dorit și este chiar în detrimentul Ungariei.”⁵⁸⁷ Și mai tranșant s-a pronunțat Guvernul de la Londra – care răspundea poziției alarmate a Bucureștilor, exprimată de N. Petrescu-Comnen – în decembrie 1927, prin vocea lui Austen Chamberlain: „Mi-a răspuns – raporta diplomatul român – că Marea Britanie oficială nu a lipsit niciodată de a atrage atenția Ungariei asupra atitudinii sale primejdioase, că acțiunea lordului Rothermere nu are nici o influență asupra atitudinii Marii Britanii și că el, Chamberlain, crede că ar fi o nebunie ca după câțiva ani de la semnarea Tratatului de Pace, plătit atât de scump, să se încerce modificarea lui; că în toate cazurile, Guvernul Britanic s-ar opune în mod hotărât la asemenea încercări, fie că ar veni de la Berlin, fie că ar veni de la Budapesta.” Chamberlain declara ministrului român că-i atrăsese atenția ministrului Budapestei la Londra „asupra primejdiei de a provoca neîncetat vecinii”. Guvernul Marii Britanii dorea menținerea Sistemului Versailles, dar și diminuarea ostilității Ungariei la adresa lui. Astfel se explică pasajul din raportul lui N. Petrescu-Comnen: „Înainte de a ne despărți, Chamberlain mi-a spus: «Scrieți-i confidențial lui Titulescu, din partea mea, că aș fi foarte fericit dacă aș auzi că v-ați înțeles cu ungurii

în chestiunea optanților»”. Diplomatul român concluziona: În condițiile intensificării propagandei ungurești pentru revizuire, în Marea Britanie „Chamberlain ar dori să nu fie nevoie să ia din nou o atitudine [publică] în această chestiune.”⁵⁸⁸ Totodată, însă, Guvernul Britanic, deși se ferea să ia o atitudine care ar fi incitat Budapesta, totuși a lăsat să se vadă poziția sa. Arthur Willert, purtător de cuvânt al Foreign Office, i-a convocat pe ziariștii unguri din Londra, și le-a cerut să lămurească opinia publică ungară asupra campaniei lui Rothermere, „care din punct de vedere politic este cu totul redusă în Marea Britanie, și ale cărei efecte asupra opiniei publice sunt aproape nule. Exagerarea acestei campanii, de către ziarele ungurești, nu poate face decât rău Ungariei.”⁵⁸⁹

În mai 1928, și ministrul de Externe al Cehoslovaciei, Eduard Beneš, aflat în vizită la Londra, trăgea concluzii liniștitoare: „Nimeni, absolut nimeni dintre persoanele chemate a juca un rol în politica engleză, nu voiește revizuirea Trianonului. [...] Anglia dorește pacea, și politica engleză lucrează și va lucra spre consolidarea acestei păci.” La Londra „se pricepe că revizuirea tratatelor ar deschide numai o nouă eră de perturbări și ar duce, poate, Europa la un nou război.”⁵⁹⁰

Secretarul Legației Bucureștilor la Londra, S.M. Laptew, comenta, într-un raport către Nicolae Titulescu din 5 august 1927, ecoul articolelor lui Rothermere: acestea produseseșă mai puțin efect în Marea Britanie, decât în străinătate; era și o motivație „Aici [în Anglia] se cunoaște personalitatea lordului Rothermere, care nu reprezintă nici o autoritate din punct de vedere politic, iar ziarele care îi aparțin sunt considerate aici ca intrând în categoria denumită «stunt press» [tur de forță, presă de incitare]. Articolele au fost scrise ca să servească propaganda maghiară.” Laptew constata că Guvernul de la Budapesta concentrase în Anglia toate mijloacele sale de propagandă, „cu scopul de a menține în continuare la suprafață chestiunea ungară”. Pe lângă numeroasele articole și broșuri de propagandă revizionistă, o noutate era introducerea în programul a două din cele mai mari cinematografe londoneze a unor filme cu subiect ungar, în interpretarea unor vedete ale momentului; iar doi dintre cunoscuții regizori de teatru au fost invitați la Budapesta, pentru a prelua, pentru teatrele londoneze, piese ungurești. A fost folosit și spectacolul de divertisment: la Londra a fost adusă o formație ungurească de lăutari, care cânta ceardașuri în restaurante și cluburi. De asemenea, constatând receptivitatea unei părți a nobilimii engleze la ideile revizioniste, Guvernul de la Budapesta a trimis la Londra mai mulți „magnați

scăpătați”, pentru a se introduce în societatea engleză, „lucru care se poate obține ușor, căci încă din trecut aristocrația engleză a avut relații destul de strânse cu cea ungurească”. Tot cu scop propagandistic, au fost trimiși la Londra foarte mulți studenți unguri, cu burse de stat, pentru a-i influența pe studenții englezi.⁵⁹¹

Declarațiile liniștitoare dinspre Guvernul Marii Britanii nu aveau decât o acoperire parțială. Teza revizionismului era îmbrățișată de cercuri britanice destul de largi, inclusiv de personalități majore ale lumii politice. Ieșea în evidență mai ales Lloyd George, fost prim-ministru în timpul războiului, care trimetea o scrisoare ziarului „Daily Mail”, de acceptare a ideii revizuirii Tratatului de la Trianon.⁵⁹² Lloyd George va persevera pe această linie: în octombrie 1927, susținea o conferință la Uniunea pentru Liga Națiunilor, în care, „pe un ton vehement – raporta un diplomat român – a expus nedreptatea anumitor frontiere, cari infectează deja Europa, și care, dacă nu vor fi schimbate, vor provoca cangrena.” A susținut „necesitatea imperioasă a revizuirii tratatelor, până nu va fi prea târziu.”⁵⁹³

În mai 1928, în timpul tentativei nereușite a prințului Carol de a se urca pe Tronul României cu sprijinul Budapestei, în Marea Britanie s-a făcut legătura cu campania lordului Rothermere. Faptul era înregistrat și de ministrul de Externe cehoslovac, Edvard Beneš, în timpul vizitei sale la Londra. Tentativa, credea Beneš, dovedise englezilor „tot răul propagandei Rothermere și consecințele ce pot decurge din această campanie de presă în favoarea revizuirii Tratatului de la Trianon.”⁵⁹⁴ Legația Bucureștilor la Londra raporta că tentativa lui Carol a provocat o reacție favorabilă României: „Atât Regele [George al V-lea] cât și Guvernul [Stanley Baldwin] și oamenii politici cu greutate atacă violent pe Rothermere și clica sa, care s-au servit de inexperiența prințului Carol, pentru a-l atrage într-o aventură care l-a compromis complet. Regele, în special, nu putea uita că aceste uneltiri acoperă de ridicol pe un nepot al său și discreditează mai mult ideea monarhică.”⁵⁹⁵

Cum era de așteptat, articolele lui Rothermere au trezit în Ungaria o adevărată euforie. Printre unguri se va crea un adevărat cult pentru Rothermere. Conte Apponyi i-a adus mulțumiri. În 1928 i s-a ridicat chiar un monument, la Sopron; reprezenta un vultur simbolizând Ungaria, care ținea în gheare un zmeu cu trei capete, simbolizând Mica Înțelegere.⁵⁹⁶ Sub semnătura lui Léderer Lajos, de la „Pesti Hirlap”, în 1928 era publicată o broșură (124 pagini) sub titlul *Un an în lupta revizionista ungurească*. Cuprindea declarații pro-maghiare ale unor personalități britanice: lorzii Rothermere,

Cecil, Newton, Olivier, Parmoor, Denbigh; ale lui Jan Hamilton, Kitchener, Desmond ș.a. Cel mai important fiind considerat Rothermere, lui i s-a încredințat și *Prefața*, în care scria: „Încheierea Păcii de la Trianon a fost o greșală fatală. Ea poartă în sine condamnarea ei la moarte, căci își bate joc și pălmuește principiile fundamentale ale dreptului la autodeterminare, la care s-a făcut trimitere cu ocazia justificării pretențiilor teritoriale ale statelor succesoare. Greșeala aceasta fatală trebuie îndreptată.”⁵⁹⁷

De multe ori, reprezentanți ai ungarilor se deplasau în Anglia pentru a-și arăta recunoștința lordului Rothermere. În aprilie 1928, un grup de 500 maghiari ajunși la Londra l-au sărbătorit și pe fiul lordului, Esmond (membru al Parlamentului). Primarul Budapestei, care conducea Delegația, Sipöcz Jenő, declara că a găsit în Rothermere un avocat care a susținut cauza Ungariei și care a dat tuturor ungarilor încrederea că nedreptățile impuse Ungariei vor fi înlăturate. Rothermere îi răspundea că speranțele ungarilor sunt bazate pe justiție și, de aceea, vor izbândi. Se anunța o vizită în Ungaria a lui Esmond.⁵⁹⁸ În 1927, Esmond Harmsworth fusese primit în Ungaria cu onoruri regale. În 1932, când se presupunea că va fi și o vizită a lordului Rothermere în Ungaria, ziarele budapestane anunțau că i se va face o „primire grandioasă”, întrucât el este cel mai înfocat susținător al ideii revizuirii Tratatului de la Trianon și unul dintre cei mai buni prieteni ai Ungariei.⁵⁹⁹ Iar ziaristul Rákossy, în „Budapesti Hírlap” folosea formule biblice: „Tatăl și-a trimis unicul fiu în Ungaria; iar Sfântul Duh poate fi văzut plutind deasupra capului său.” Și propunea lordului Rothermere Coroana Ungariei. Lordul confirma că i se făcuse repetat oferta: „Deși adânc mișcat de cinstea pe care prietenii mei unguri mi-o fac, nu găsesc că ar fi în interesul ungarilor să-și aleagă un monarh din afara propriei lor rase.”⁶⁰⁰ „Pester Lloyd” aduse lauda maximă: „Lordul Rothermere a făcut, prin articolele sale, o *fapta asemănătoare celei a lui Luther* [subl.n.], care și-a lipit tezele pe ușa bisericii din Wittenberg.”⁶⁰¹

Multe din dovezile de prețuire a lordului Rothermere de către unguri erau de-a dreptul rizibile. În august 1928, o Delegație în frunte cu Urmánczy Ferdinand se va duce la Londra ca să-i dăruiască o miniatură a Monumentului Drapelului, inaugurat la Budapesta, în Piața Libertății; în interior, macheta avea pământ din fostele teritorii ale Ungariei Mari.⁶⁰² Iar la începutul lui 1929, se va întâmpla cel mai curios lucru: Liga Revizionistă Maghiară, prin președintele ei, îi va solicita lordului „să numească el [subl. n.] pe acei bărbați maghiari care sunt în măsură a conduce mișcarea revizionistă.” În sensul

vederilor lordului.⁶⁰³ Plecăciunile vor continua. Tot în 1929, parlamentarii maghiari i-au trimis lui Rothermere un album artistic ce conținea iscăliturile lor și textul unei hotărâri de mulțumire, în numele întregii Națiuni Ungare.⁶⁰⁴

Lordul Rothermere s-a arătat foarte încântat de osanalele ce-i veneau dinspre Ungaria, și a perseverat în campania sa revizionistă. O propaga și în SUA, prin ziarele sale. În același scop, va face o vizită peste Ocean. La New York s-a întâlnit cu reprezentanții ai unguirilor din SUA, cărora le-a declarat: „Înțelegerea de la Haga [februarie 1930, cu privire la reparații și optanți] grăbește soluționarea revizuirii Tratatului de la Trianon”. România, credea lordul, va fi obligată la o înțelegere cu Ungaria; altfel nu va primi împrumuturi din Occident.⁶⁰⁵

Nu era singurul caz. Ungurii se întreceau în acordarea unor onoruri deosebite oricărei personalități britanice care se declara favorabilă politicii revizioniste. La sfârșitul lui 1929, lorzilor Newton și Sydenham li s-a conferit titlul de doctor honoris cauza al Universității din Budapesta. Unui alt lord, Phillimore, i s-a acordat titlul respectiv chiar postmortem. Lui Robert Gower i s-a conferit gradul de doctor în Drept al aceleiași Universități.⁶⁰⁶ În cazul ultimului, determinant în acordarea gradului menționat a fost articolul său, publicat în „Morning Post” în ianuarie 1929, în care îi îndemna pe englezi să nu mai întrețină legături cu România, pentru că-și vor pierde banii; și critica foarte aspru sistemul de Drept din România, care „stă pe baze imorale, confiscându-se fără nici o despăgubire proprietățile minorităților străine. [...] Până când problema optanților nu va fi rezolvată amical, toată lumea să se ferească de România.”⁶⁰⁷

Pe fundalul crizei economice începută în 1929, în Marea Britanie problemele interne au fost prioritare pentru partidele politice; și conservatorii au respins orice discuție pe tema revizionismului maghiar, iar laburiștii o foloseau doar ca pe o temă de campanie. Îndelunga guvernare a lui James Ramsay Mac Donald – de la 8 iunie 1929 la 7 iunie 1935 – a avut parte, totuși, de mai multe încercări de a aduce tema respectivă în dezbaterea Parlamentului, de continuarea campaniei de presă anti Trianon. Era, însă, o agitație în care nu s-a antrenat majoritatea clasei politice; aceasta nu accepta ca la greutățile deosebite economice să se adauge o posibilă instabilitate internațională din cauza revendicadrilor ungurești. Faptul era prevăzut, în iunie 1930, de Nicolae Titulescu, într-o telegramă către Ministerul Afacerilor Străine de la București: „Problemele domestice britanice fiind prea numeroase și prea grele, este foarte puțin probabil a se face pentru moment din revizuirea

tratatelor un punct esențial de program.” Pentru că insista în continuare pe tema revizuirii, lordul Rothermere a fost contrat dur de o serie de oameni politici britanici, între care și fostul prim-ministru Stanley Baldwin. Iar sir Austin Chamberlain îi declara lui Nicolae Titulescu: „Chestiunea revizuirii tratatelor nu trebuie discutată deloc. [...] Cei ce sunt în favoarea ei fac cea mai mare greșeală agitând această chestiune azi, căci împing popoarele să răspundă printr-un NU definitiv, ceea ce ar înăspri relețiile internaționale și poate duce chiar la război.”⁶⁰⁸

În anii crizei economice, un singur moment este de reținut pentru atingerea problemei revizionismului în Parlamentul din Londra. Cu ocazia răspunsului la Mesajul Regal, noiembrie 1932, Winston Churchill a folosit o formulă alarmantă pentru România: necesitatea de a fi rezolvată problema Coridorului Danzig și a „problemei Transilvaniei” – aruncând îndoiala asupra felului cum fuseseră rezolvate aceste probleme prin tratatele de pace.⁶⁰⁹

În 1933, Guvernul de la Budapesta a subvenționat apariția în Marea Britanie a unui volum incluzând cele mai importante intervenții în Parlamentul de la Londra în favoarea revizionismului.⁶¹⁰ Erau strânse aici intervenții ale lorzilor Newton și Sydenham, ale deputaților Mander, Lewellyn-Jones, Robert Gower; ca și raspunsal ambiguu al ministrului de Externe, Henderson, din 13 noiembrie 1929. Volumul dorea crearea imaginii unei dezbateri aprinse pe tema revizionismului și a unei largi acceptări al acestuia. Într-adevăr, în Camera Comunelor erau destul de multe voci care se pronunțau cu simpatie față de Ungaria. Astfel a fost posibil, în 1933, un eveniment cu adevărat alarmant pentru România: a fost depusă o moțiune favorabilă revizuirii Trianonului, inițiată de Robert Gower, și semnată de peste 50 parlamentari – majoritatea din Partidul Conservator, dar unii și din Partidul Laburist. La 12 iulie 1933, mai mulți parlamentari au hotărât înființarea unui grup pentru susținerea cererilor revizioniste ungare; îl avea în frunte pe Robert Gower. Acesta a obținut în final, pe cererea sa ca Parlamentul să discute solicitarea Ungariei, 89 de semnături; tentativa devenise periculoasă, Gower făcea o vie agitație în interiorul Partidului conservator; aborda ferm problema în cadrul întrunirii de la Brompton (Kent), din 29 mai 1933; de asemenea, la 21 iunie 1933, la Gillingham; și la o întrunire publică din Londra, 11 iulie 1933. Peste tot afirma că împărțirea Ungariei fusese „o eroare fatală”.⁶¹¹

Acțiunea pro-maghiară a provocat alertă la București. Eugen Filotti alcătuia o punere în temă pentru conducerea Ministerului Afacerilor Străine, la 24 octombrie 1933.⁶¹² Pe lângă prezentarea acțiunilor din vara lui 1933,

adăuga și altele: la 27 septembrie 1933, Postul de radio Budapesta anunțase că Robert Gower ceruse, din nou, în Camera Comunelor, revizuirea; la 2 octombrie, deputatul liberal Mabane, după o vizită la Budapesta, publica în „Sunday Referee” un articol prezentând „iminența” unui război, dacă Tratatul de la Trianon nu va fi revizuit. „Pesti Hirlep” anunța că 500 personalități britanice au făcut o vizită în Ungaria, pronunțându-se pentru revizuire. Vizitatorii au avut parte de „o excelentă primire”. Erau remarcați lord Rotheredan, Geoffrey Mander, col. I. Baldwin-Webb, Patrick Munro, William Mabane ș.a. Ceruseră restituirea teritoriilor cu populație maghiară.⁶¹³ Tot în toamna lui 1933, a venit la Budapesta și un alt grup de „vizitatori marcanți britanici”. Îl conducea col. T.C. Moore, care a ținut mai multe conferințe despre „nedreptatea Trianonului”; ultima în clădirea Parlamentului din Budapesta.⁶¹⁴ În octombrie 1933, mai mulți membrii ai Camerei Comunelor, între care nelipsitul Robert Gower, amenințau, într-o scrisoare deschisă, cu imposibilitatea menținerii păcii în lipsa revizuirii Trianonului.⁶¹⁵ La 15 noiembrie 1933, Gower răspundea felicitărilor primite de la refugiații unguri din Transilvania stabiliți la Székesfehérvár: „Suferințele despre care îmi vorbiți m-au mișcat adanc.” Și-și exprima speranța că acțiunea începută de unii membrii ai Parlamentului Londonez „va duce la victoria dreptății și va da satisfacție Poporului maghiar, care a fost atât de teribil maltrat.” Gower, dându-și importanță maximă, anunța că nu va avea odihnă până nu se va face revizuirea.⁶¹⁶ Împreună cu alt deputat, Mabane, va ajunge din nou la Budapesta, pe 9 decembrie 1933, pentru a ține o conferință la Universitate; avea titlul *Marea Britanie și problema Europei Centrale*. Primirea, fastuoasă, a fost făcută de Liga Revizionistă Maghiară. Gower și-a mulțumit gazdele, arătându-și înverșunarea revizionistă. I-a răspuns fostul prim-ministru Bethlen István. Ideile și le va repeta, pe 15 decembrie, la Radio Budapesta.⁶¹⁷

Era un adevărat pelerinaj. După grupurile din toamna lui 1933 și Robert Gower, a urmat imediat un membru important al Camerei Comunelor, sir Edward Boyle, președinte al Comitetului Balcanic al Parlamentului de la Londra. Liga Revizionistă l-a primit fastuos și pe el. Vizitatorul, impresionat, le-a mărturisit zăriștilor „simpatiile sale puternice pentru Poporul maghiar”. Va ține și o conferință la Budapesta. Ministrul Bucureștilor în Capitala Ungariei, Vasile Grigorcea, concluziona, într-un raport către Nicolae Titulescu: Propaganda ungară în Marea Britanie „este făcută în mod foarte abil, cu mare tenacitate și cu mari mijloace materiale”. Propunea combaterea

ei, în primul rând prin dezvăluirea politicii de înarmare a Ungariei și de solidarizarea ei cu Germania hitleristă.⁶¹⁸

Față de această ofensivă a revizionismului în Marea Britanie răspunsurile au fost destul de slabe. Profesorul Seton Watson a publicat în „The Times”⁶¹⁹ o scrisoare deschisă către Guvernul Englez, cerându-i să convingă Ungaria că revizuirea tratatelor nu este realizabilă fără război; dacă Ungaria se va lăsa convinsă, în schimb, Londra va cere statelor Micii Înțelegeri adoptarea unui tratament optim pentru minoritatea maghiară. Scrisoarea a declanșat o replică din partea a 24 membri ai Camerei Comunelor, care respingeau „cu cea mai mare energie” propunerea lui Seton Watson de a renunța la revizionism: „Suntem din contră convinși că înțelepciunea oamenilor de stat englezi ar trebui aruncată cu toată greutatea în balanță pentru principiul fundamental că zisul Tratat de Pace trebuie revizuit, astfel încât Ungaria să obțină *restituirea tuturor teritoriilor locuite de populația maghiară*. [subl.n.] Nu poate fi nici o îndoială că Tratatul de la Trianon este nedrept pentru Ungaria. Suntem convinși că în Europa o pace durabilă nu este posibilă până ce acel Tratat nu va fi modificat în spiritul echității.”⁶²⁰ În jurul lui Gower s-a format un adevărat grup de presiune la adresa Conducerii Britanice.

După o perioadă de acalmie, în 1933 s-a revigorat și lordul Rothermere. Va scrie un nou articol pro-maghiar în „Daily Mail”.⁶²¹ Drept urmare, la 22 mai i s-a trimis de la Budapesta o telegramă de mulțumire din partea Ligii Revizioniste. Aceasta mulțumea și lordului Astor, pentru declarațiile favorabile revizionismului date ziarului „Pesti Hirlap”. La momentul respectiv, se constata și o diversificare a țintelor propagandei ungare în Marea Britanie. La 15 iunie 1933, un reprezentant al Ligii Revizioniste, Bardossy Ivan, susținea la Leeds, în fața a „zece mii de muncitori” de la fabrica „Montage Burton”, o conferință, transmisă prin megafoane; problemele economice ale Europei – se susținea – vor fi rezolvate doar atunci „când Națiunea maghiară, atât de mult încercată, va obține dreptatea ei atât de mult așteptată”. Concomitent, era revigorată și calea clericală: la Congresul Federației Mondiale a Prezbiterienilor Reformați, de la Belfast, delegatul ungar, Bér Elek, a susținut că nu poate fi pace în Europa fără revizuirea Trianonului; congresiștii l-au aprobat.⁶²² Și, ca să profite de climatul tot mai propice propagandei maghiare, fostul prim-ministru Bethlen István a ținut o serie de conferințe – după cele din Germania, și înaintea celor proiectate în Franța – în Marea Britanie. Prima era la Institutul Regal pentru Afaceri

Străine, a doua la Uniunea pentru Societatea Națiunilor; le-a vorbit și studenților de la Oxford.⁶²³

Evident, din întreaga propagandă revizionistă a anului 1933, cea mai periculoasă pentru statele succesoare era vizita lui Bethlen István. În Cehoslovacia, știrea ciclului de conferințe ale fostului prim-ministru a trezit îngrijorare, exprimată atât de președintele Thomáš Masaryk, cât și de ministrul de Externe Edvard Beneš. Ultimul a transmis, pe cale diplomatică, la Londra că vizita și conferințele aduc riscuri serioase, după manifestațiile filomaghiare ale unor parlamentari englezi. James Simon a dat asigurări că Guvernul Britanic stă ferm pe linia antirevizionistă.⁶²⁴ România de asemenea și-a manifestat îngrijorarea, dar de aici reacțiile mai puternice au venit după conferințele lui Bethlen.

Prima conferință, la 23 noiembrie 1933, a dat dreptate Conducerii de la Praga: Bethlen a atacat în special Cehoslovacia. A readus în discuție și tezele vechi ale istoriografiei maghiare, cea mai accentuată fiind aceea care susține că toate naționalitățile din Ungaria Mare au venit acolo după unguri, aceștia din urmă fiind stăpânii pământului. „Această teorie perimată a impresionat prost audiența” – raporta Legația Bucureștilor la Londra. Constata și că „în dosul propagandei înverșunate a contelui Bethlen se află propaganda germană”.⁶²⁵ La Budapesta a fost mare satisfacție, campania lui Bethlen fiind considerată un succes deplin. Ziarele redau pe larg conferințele, insistând pe teza nedreptății Tratatului de la Trianon și, de aici, necesitatea revizuirii lui. În a doua conferință, Bethlen s-a referit numai la Transilvania, reluând ideile atât de mult repetate: stăpânirea milenară maghiară care conferă drepturi, superioritatea culturii ungurești față de aceea a românilor, politica greșită a României față de minorități. Și, bineînțeles, teza conform căreia primii stabiliți în Transilvania ar fi fost ungurii: „Strămoșii noștri nu s-au gândit niciodată că fugarii români, primiți din umanitate ca oaspeți, vor goni într-o zi pe succesorii lor din casa proprie. Aceasta s-a întâmplat, însă, astăzi. Răsplata pentru *mărinimia strămoșilor noștri* [subl. n.] a fost Tratatul de la Trianon.” Tratatul „e o rană deschisă, care trebuie vindecată prin revizuire. Însă, având în vedere situația demografică, credea că unica soluție era o Transilvanie independentă, cu trei autonomii – maghiară, română, germană.”⁶²⁶

În anii următori, propaganda revizionistă maghiară în Marea Britanie s-a menținut la cote ridicate. Ca și până atunci, avea la bază fonduri și propagandiști veniți de la Budapesta, și acțiunile promaghiare ale unor personalități britanice. Presa era agitată mai ales de revigoratul lord

Rothermere și de lordul Gower. Ecou era atât presa din Ungaria, cât și rapoartele diplomaților români la Londra.⁶²⁷ O scrisoare trimisă de Gower ziarului „The Times”, în mai 1934, era imediat republicată la Budapesta.⁶²⁸ Avea vechiul șablon: prevederile „nedrepte, nemiloase și teroriste față de Poporul Ungariei” ale Trianonului, amenințarea că fără revizuirea acestuia nu va fi pace. Luându-se foarte în serios, lordul sărea de la amenințările la adresa statelor succesoare, la acelea împotriva Societății Națiunilor: „Pretindem urgent ca Societatea Națiunilor să uzeze de puterea sa și să convoace națiunile în scopul modificării tratatelor de pace.” Semnăturii lordului i se adăugau altele 37 ale unor membri ai Camerei Comunelor.⁶²⁹ Presa britanică a luat apărarea Ungariei chiar și în cazul atât de grav, în care era atât de evident vinovată, al atentatului de la Marsilia, din noiembrie 1934, unde au fost asasinați regele Alexandru al Iugoslaviei și ministrul de Externe al Franței, Louis Barthou. Rothermere publica un articol pe această temă⁶³⁰ – *Trebuie să dau dreptate Ungariei*; se arăta revoltat împotriva României, Cehoslovaciei și Iugoslaviei. Peste două săptămâni, la 25 decembrie 1934, transmitea Agenției telegrafice Maghiare: „Sunt ferm convins că va veni momentul, în curând, care va da dreptate petițiilor juste ale Ungariei. [...] Am tot motivul să sper în reintegrarea Ungariei în drepturile sale. Voi sprijini pretențiile juste ale Ungariei.”⁶³¹ Legația Bucureștilor la Londra raporta o nouă răbufnire a lui Rothermere în aprilie 1936. În „Daily Mail” publica un articol vitriolant – *Clopotele de sărbătoare vor suna din nou pentru Ungaria*. Revizuirea Trianonului trebuia să se facă și pentru că Cehoslovacia și România ar fi avut „o eficacitate nulă în timpul războiului mondial”, dar „au reușit prin viclenie și șantajarea Marilor Puteri să se înfrupte în dauna ungarilor”. 3 300 000 unguri suferă oprimarea „brutală și josnică a oamenilor politici din Praga și București”. Rothermere, în avântul său, făcea și o afirmație de-a dreptul ilariantă: „Ungaria a salvat Europa Centrală de pericolul bolșevic, reușind în 1919 să pună capăt, fără ajutorul nimănui, regimului terorist instaurat de Kun Béla.”⁶³²

Robert Gower a devenit, din 1933, cel mai important susținător britanic al Ungariei, aducându-l pe Rothermere în planul al doilea. Și-a adunat în jurul său un puternic grup parlamentar. În octombrie 1934 își îndrepta din nou criticile vehemente împotriva Societății Națiunilor, pentru că nu ar oferi protecție minorității maghiare – într-un articol apărut în revista „Naval and Military Chronicle”. La 17 noiembrie 1934 ținea, la Gillingham, o conferință împotriva Trianonului, în care anunța senin „Trebuie să se dea

dreptate Ungariei și bravei și eroicei națiuni maghiare”. Peste patru zile, Gruparea Gower a reînnoit cererea către Camera Comunelor de a adera la teza revizionistă. Imediat, presa maghiară trăgea o concluzie generalizantă nerealistă: „*Membrii Parlamentului englez* [subl.n.] sunt convinși că Ungaria nu este cu nimic vinovată în afacerea de la Marsilia. [...] Toți afirmă că Anglia va juca un rol important în obținerea dreptății ungare.”⁶³³ În 1936, Gruparea Gower va face o nouă intervenție în Camera Comunelor pe tema revizuirii Trianonului. Guvernul l-a trimis să răspundă pe lordul Cranborne, secretar de Stat: „Guvernul Marii Britanii – spunea acesta – este de părere că actualul statu-quo politic și teritorial nu poate fi modificat decât prin înțelegere și în baza tratatelor.” Așadar, accepta „modificarea statu-quo-ului, deși pune două condiții.”⁶³⁴ Dar, Ungaria se așteptase la o poziție fermă, oficială, în favoarea sa; de aceea, ziarele budapestane remarcău cu mâhnire: „Ungaria nu poate conta pe sprijinul Marii Britanii.”⁶³⁵

Aceeași situație o regăsim și în 1937, ultimul an înainte marilor schimbări de frontieră făcute sub presiunea statelor revizioniste. În Camera Comunelor, la începutul anului, s-au auzit voci de condamnare a acțiunii antirevizioniste din România, amplificată de discursul lui Mussolini de la Milano, din noiembrie 1936.⁶³⁶ Tot în Camera Comunelor, la 30 iunie 1937, mai mulți deputați au ridicat iar problema necesității revizuirii Trianonului prin intermediul Societății Națiunilor. Între ei, lorzii Lothian, Robert Cecil, Astor, Ponsomby, Mansfield – toți foarte cunoscuți. De data aceasta, a răspuns din partea Guvernului lordul Plymouth; credea posibilă o poziție favorabilă Ungariei în cadrul Adunării Generale a Societății Națiunilor. Era un nou pas înapoi al Guvernului de la Londra. Ca urmare, ministrul român, Raoul Bossy se arăta foarte alarmat, într-un raport către București, afirmând că „ungurii încep să-și îndrepte nădejdea revizionistă din ce în ce mai mult spre Marea Britanie [...], ca adevărata arbitra a situației Europei.”⁶³⁷

La sfârșitul perioadei 1920–1938, la Ministerul de Interne de la București a fost alcătuit – pe baza afirmațiilor ajunse la acel Minister până la finele lui 1937 – un studiu extins, sub titlul *Istoricul iredentiei maghiare*, privind propaganda revizionistă ungrească în străinătate; fiecărei țări în care aceasta s-a manifestat mai puternic, i s-a acordat un spațiu aparte: cel mai mare privea Marea Britanie. Se aprecia că „Ungaria a organizat”, prin intensitate, temperament și proporții, o *campanie revizionistă formidabilă* [subl.n.], în toate statele din apusul Europei, devenind astfel un factor tulburător al situației politice actuale. Cercurile conducătoare revizioniste și-au dat seama

că un cuvânt hotărâtor asupra modificărilor eventuale din Europa Centrală și Sud-Răsăriteană îl vor avea, mai devreme sau mai târziu, marile democrații din Apus, îndeosebi Marea Britanie, Franța și SUA. Din această cauză, pentru ca acțiunea iredentistă să aibă succes desăvârșit, Ungaria a întreprins în aceste țări o operă de propagandă pe care o organizează sistematic, în scopul de a ralua pretențiilor și aspirațiilor ei atât opinia publică, cât și pe înșiși conducătorii acestor state.⁶³⁸

Fără a avea intensitatea și rezultatele celei din Marea Britanie, propaganda revizionistă ungară s-a revărsat și asupra Franței. Diferențele porneau de la două lucruri cunoscute. Franța avea, față de România, o atitudine tradițională de simpatie, avusese o contribuție importantă la crearea și întărirea Statului Român modern. Foarte mulți oameni politici sau de cultură români se formaseră în Franța și-și creaseră aici legături și prietenii durabile, care ajutaseră România și în timpul Conferinței de Pace de la Paris din 1919–1920. În al doilea rând, dintre Marile Puteri învingătoare în Primul Război Mondial, Franța ar fi fost cea mai afectată de o eventuală distrugere a Sistemului Versailles. Ca urmare, se ajungea la concluzia că posibilitatea de atragere a acesteia în rândul susținătoarelor acțiunii revizioniste ungurești era redusă. Cu toate acestea, Budapesta a făcut eforturi deosebite pentru atragerea Parisului. Mai ales că, încă din 1919–1920, se evidențiasse și o anumită sensibilitate a unor francezi față de dorințele ungarilor, sensibilitate întreținută de generoasele promisiuni venite de la Budapesta, privind avantaje economice, la schimb cu susținerea în planul trasării granițelor cu statele succesoare.

În linii mari, propaganda revizionistă ungară în Franța a avut aceleași metode ca și în Marea Britanie. Dar, în lipsa unei clase nobiliare influente, țintele principale au fost oamenii politici și, în principal, presa, care putea influența opinia publică. Subvenționarea unor ziare și a unor ziariști era evidentă, acțiune care determina apariția foarte multor articole favorabile Ungariei. Tot cu bani, erau atrase unele personalități culturale, care-și puneau numele pe lucrări favorabile revizuirii. Multor francezi, în special oameni politici, le erau subvenționate vizite în Ungaria, unde erau „lămuriți” asupra dreptății acesteia. Încercării de formare, în medii cât mai largi, a unei imagini pozitive a Ungariei și de acceptare a dezideratelor ei, se adăuga campania de discreditare a statelor succesoare, de negare a drepturilor lor asupra teritoriilor care le reveniseră prin Tratatul de la Trianon, urmărind orientarea opiniei publice împotriva României, Cehoslovaciei și Iugoslaviei.

La începutul perioadei 1920–1938, din motivele prezentate, rezultatele propagandei revizioniste ungare în Franța au fost reduse. Din 1922 au început acțiunile notabile. În acel an a fost atras scriitorul Jean de Ponnefon, care a scris broșura larg răspândită, *Călătorie de recunoaștere în Ungaria necunoscută*. În 40 de pagini, aducea mari laude Poporului maghiar, pentru activitățile sale în domeniul economic și pentru patriotismul său, ca manifestare a acestuia fiind și neacceptarea Trianonului. La sfârșit, se atrăgea atenția Marilor Puteri asupra necesarei susțineri, în toate planurile, a Ungariei, a țelurilor ei.⁶³⁹ În același an, apărea la Paris o altă broșură; mult mai explicită, cerând deschis acceptarea revizuirii Tratatului de la Trianon. Autorul, Charles Tisseyre, deputat francez, o intitulase cu o formulă budapestană larg uzitată: *La Hongrie Mutilée*. Pentru a se sublinia că se continuă primele pledoarii franceze în favoarea Ungariei, de după război, *Prefața* era semnată de senatorul Monzie, fost subsecretar de Stat, cel care bântuia Transilvania în toamna lui 1920, cerând rectificarea Trianonului. Formulele folosite de Charles Tisseyre erau identice cu acelea ale Budapestei – revendicative și violent antiromânești. Tratatul de la Trianon era etichetat drept „odios”; în Ungaria Mare, nu existase o asuprire a naționalităților – „Nu a existat nici o țară în care naționalitățile să se fi bucurat de o mai mare libertate cum a fost Ungaria. Trianonul a creat o nedreptate etnică și una economică. Administrarea fostelor teritorii ungurești era făcută de funcționari „ignoranți și proști, cum e cazul în România”. La argumente istorice, cartea includea vechea teză conform căreia românii au venit în Transilvania abia în secolul al XV-lea. Guvernul Ungariei a fost atât de satisfăcut de volumul respectiv, încât a subvenționat tipărirea lui într-un tiraj foarte mare și l-a făcut să circule în toată Europa.⁶⁴⁰

În anii următori, vor apare mai multe lucrări de același tip. Deceniul trei a fost încununat cu *La Hongrie et la civilisation*, apărut în 1929, sub patronajul Ligii Culturale Ungaro-Franceze, în trei volum; coordonator era Lukács György, fost ministru al Cultelor și deputat. Avea și articole ale unor francezi: între ei, Jules Romains, care lauda hărnicia ungarilor și critica dezmembrarea Ungariei, ce se putuse face „numai în urma unor informații greșite” ajunse la Conferința de Pace.⁶⁴¹ La începutul deceniului patru, în 1932, apărea la Paris volumul *Tragedia unei țări mutilate*, de Varga Zsigmond, poet ungar; se folosea de toate scrierile francezilor filounguri.⁶⁴² În acest deceniu, ecoul cel mai mare l-a avut volumul de propagandă revizionistă ungară *La paix en danger*. Asupra lui se apleca pe larg chiar Gheorghe Gristescu, director al

Siguranței, în iulie 1935. Coordonatorul volumului era istoricul Ajtay József, deja cunoscut prin participarea sa anterioară la propaganda revizionistă. Fusese scris în franceză. Siguranța română cunoștea și adresele unora din personalitățile franceze cărora le fusese trimis.⁶⁴³ Volumul, apărut la Editura Hungaria din Budapesta, avea doar 32 pagini, dar foarte dense. Se afirma că Tratatul de la Trianon „a semănat germenii unui pericol de război”. Acesta poate izbucni din cauza statelor succesoare, defectuos constituite, minate din interior. Pentru România se menționa „bolșevismul care o subminează, criza politică și economică, precum și problema Basarabiei.” Cele trei state succesoare merg către disoluție. Trianonul ciopârțise o „țara milenară de o perfectă unitate geografică și economică”; nu fusese consultată populația; fusese disprețuit principiul naționalităților; se dăduseră teritorii unor țări cu un nivel de civilizație mult inferior celui maghiar; s-au luat Ungariei 232 500 km², rămânându-i doar 93 000 km², și 13 279 516 locuitori, rămânându-i 7 606 971. Primiseră teritorii foste ungare; Cehoslovacia, România, Iugoslavia, Italia, Austria; cel mai mare în cazul României – 102 181 km². Broșura lui Ajtay József avea concluzii tranșante: repararea nedreptăților se impune nu numai pentru Ungaria, dar chiar și pentru români, sârbi și cehi, pentru că populațiile străine ce li s-au atribuit, au început a le fi o povară și un pericol; revizuirea se impune pentru respectarea principiului naționalităților și salvarea păcii. Siguranța Română credea că volumul fusese editat „sperând a câștiga compătimirea poporului francez”.⁶⁴⁴ În același an, 1933, apărea la Paris și volumul *Ungaria după pacea de la Trianon*, de Georges Desborns.⁶⁴⁵

În Franța a apărut și o publicație periodică destinată expres propagandei revizioniste ungare: „Revue des Etudes Hongroises”; era tipărită de Editura Champion, având ca redactori pe Zoltán Boronyai, profesor și membru al Delegației Ungariei la Societatea Națiunilor și Eckardt Sándor, profesor la Budapesta. Revista era patronată de Academia Ungară de Științe. Scopul declarat era doar informativ: să aducă la cunoștința francezilor istoria Ungariei, literatura acesteia, etnografia, artele, viața intelectuală maghiară.⁶⁴⁶

Pentru că aveau răspândirea cea mai mare, cele mai nocive erau ziarele franceze care publicau regulat articole împotriva Tratatului de la Trianon. Autorii erau atât personalități politice care se afișau ca susținătoare ale Ungariei și adversare ale statelor succesoare, cât și ziariști profesioniști. De cele mai multe ori, articolele respective lăsau impresia nu numai a fi fost comandate de Budapesta, dar și scrise acolo și apoi traduse în franceză. O altă categorie o reprezenta articolele de propagandă apărute în ziarele din

Budapesta și preluate de cele din Franța. Toate încercau să creeze imaginea unei opinii publice franceze frământate de ideea revizuirii Trianonului. Era o exagerare, indusă de o propagandă bine condusă și masiv finanțată. Efectul nu trebuie însă, minimalizat. De aceea, autoritățile române, prin Ministerul Afacerilor Străine, au organizat acțiuni de ripostă.

Deseori apăreau articole care nu vorbeau deschis despre revizuire, dar caricaturizau situația din statele succesoare, indicând neviabilitatea acestora, neputința lor în toate planurile, inclusiv în cel cultural. Orice acțiune românească mai importantă în Transilvania, mai ales cele cu vizibilitate externă, era imediat discreditată și se inventau, pentru occidentali, motive de critică. O lovitură pentru teza maghiară a superiorității culturale a ungarilor față de români a fost dată prin întemeierea, după Unire, a multor instituții culturale de înalt nivel. Pe primul loc era Universitatea Daciei Superioare „Regele Ferdinand I” de la Cluj, prin hotărârea Consiliului Dirigent din 1919. Cursurile începeau în toamna anului respectiv, iar inaugurarea oficială avea loc în februarie 1920. Avea profesori personalități majore ale culturii românești, dar și învățați străini, ceea ce a impus-o pe plan internațional. De la Budapesta, însă, au fost răspândite în Occident critici foarte aspre. Take Ionescu, ministrul de Externe în Guvernul Averescu, transmitea legațiilor României de la Paris și Londra ordinul de a le contracara. În telegrama din 28 iunie 1921, Take Ionescu scria: „Pentru că în propaganda Ungariei se pretinde că noi am transformat Universitatea din Cluj într-o școală primară, vă autorizez să publicați că cei mai mulți profesori numiți de noi la Cluj sunt doctori ai universităților din Occident. Mai mulți sunt cunoscuți peste tot ca savanți. Astfel, la Facultatea de Științe menționez pe profesorii Emil Racoviță și Jeannel fondatorul unei reviste franceze de zoologie susținută de Academia de Științe din Paris, fost director al Institutului de Zoologie din Paris. La Facultatea de Medicină, profesorul Levaditi este un celebru bacteriolog al Institutului Pasteur din Paris, profesorul Guiart, profesor al Universității din Lyon. Trei profesori de la Cluj sunt agregați ai universităților din Viena și din Pesta. La alte facultăți avem doctori de la Sorbona, doctori în științe matematice din Paris și alții.”⁶⁴⁷

Alt ministru de Externe, I.G. Duca, în Guvernul I.I.C. Brătianu, intervenea și el, în mai 1925, cerând contracararea campaniei antiromânești din presa franceză, dirijată cu evidență de la Budapesta. Ieșise în public, din nou, senatorul Monzie, cu un interviu dat presei maghiare și preluat și de cea franceză. Afirmă ferm: „Eu consider ca pe unul din evenimentele cele mai

reprobabile ale politicii europene, seara aceea de iulie în care Senatul Francez a ratificat Tratatul de Pace de la Trianon. Când am protestat împotriva nedreptăților din noul Tratat era prea târziu.” I.G. Duca se arăta indignat: „Faptul că a doua zi după declarațiile lui Bethlen despre revizuirea tratatelor, un ministru francez [Monzie era subsecretar de Stat], are un asemenea limbaj, nu ne poate lăsa indiferenți. Cred că ar trebui să vorbiți și cu Monzie și cu Briand [ministrul de Externe al Franței].”⁶⁴⁸

O răbufnire revizionistă, cu ecouri la București, avea loc la Paris în toamna lui 1927: tema era minoritatea ungară din România. „France Europe” din 1 octombrie 1927, sub semnătura lui Andrei Ott, acuza autoritățile române pentru politica „antiminoritară”; o considera o urmare a Trianonului; de aici concluzia necesarei revizuirii a acestuia. Tot în octombrie, în „Jeune Republique” era publicată o scrisoare a lui Csikay Pál, care făcea apel la Poporul Francez: „Dacă Franța, în trecut, a fost totdeauna sprijinitoarea oprimaților, va înțelege și de astă dată importanța problemei revizuirii, de care depinde trăinicia păcii în Europa Centrală și eliberarea atâtor popoare subjugate de Mica Înțelegere.”⁶⁴⁹ De data aceasta, nefiind implicați reprezentanți ai autorităților franceze, Guvernul de la București nu a reacționat. Dar, în alte cazuri vor interveni. Așa a făcut ministrul de Externe, în Guvernul Iuliu Maniu, G.G. Mironescu. La 20 noiembrie 1929, telegrafia legațiilor României de la Paris, Londra, Roma, Praga, Belgrad, cerându-le să respingă ferm provocările la adresa României, din timpul recentei manifestații de la Budapesta; pe 10 noiembrie 1929, în Capitala Ungariei fusese comemorat principipele Transilvaniei Bethlen Gábor; cu această ocazie, Pekár Gyula, președinte al Comisiei de Afaceri Străine a Camerei Deputaților din Parlamentul Ungar, dar și președinte al Societății de prietenie franco-ungară, spusese: „Statuia lui Bethlen se va coborî de pe pedestalul ei și își va face intrarea solemnă în Ardeal în fruntea armatelor, cu lozincă «Dacă Dumnezeu este cu noi, cine ar putea fi contra noastră?»” G.G. Mironescu interpreta discursul oficialului ungar ca pe o „adevărată amenințare de război, pe când totdeauna se pretinde că Ungaria vrea pace sau revizuirea pacifică. Toată politica Ungariei se trădează astfel. [...] Conducătorii întretin veșnic ideea războiului și împing la ură contra vecinilor.”⁶⁵⁰

Având în vedere relațiile tradiționale cu Franța, autoritățile de la București urmăreau prioritar ecoul în aceasta a campaniei revizioniste. Cu surprindere se constata, în 1927, că nici în condițiile descoperirii falsificării francilor francezi de către unguri, curentul filomaghiar nu făcuse pași

semnificativi înapoi.⁶⁵¹ De aceea, s-a încercat o măsurare a fenomenului. Prin Legația Bucureștilor la Paris, au fost întocmite rapoarte de analiză a poziției organelor de presă franceze, liste cu principalii susținători francezi ai revizionismului maghiar, cu menționarea legăturilor lor cu Budapesta. Într-un raport din 1927, Legația indica principalele publicații care găzduiau articole antiromânești: între ele „Le Matin”, „Petit Journal”, „La Victoire”, „Notre Temps”, „Journal des Débats”. Tot aici erau menționați unii dintre cei mai cunoscuți susținători ai revizionismului maghiar: profesorul universitar George Blondel, ziaristii Jean Sapène, Marcel Ray, Gustav Hervé, Pierre de Quirielle; oameni politici ca Pierre Cot, subsecretar de Stat la Externe, Stanislas de Castellane, vicepreședinte al Camerei Deputaților, senatorii Hirschauer (care era și publicist), Anatole de Monzie ș.a.⁶⁵² Având în vedere implicarea unor oameni politici, și chiar oficialități, în susținerea revizionismului ungar, autoritățile de la București le-au abordat pe cele de la Paris, pentru a se lămuri dacă este o politică în acest sens a Statului francez. Demersului nu i s-a dat o notă oficială, pentru a nu se conferii, în ochii opiniei publice o importanță prea mare acțiunii revizioniste în Franța, dar și pentru a nu pune autoritățile de la Paris în postura de a da un răspuns ferm antirevizionist, pe care, pentru menajarea Ungariei, poate nu l-ar fi vrut. Era, evident, o abordare cu o finețe diplomatică excesivă, dacă o raportăm la brutalitatea revizionismului maghiar. Nicolae Petrescu-Comnen, din reprezentanța României la Societatea Națiunilor, telegrafia de la Geneva la București, pe 11 decembrie 1927, prezentându-și demersurile ce-i fuseseră cerute.⁶⁵³ Solicitase o întrevvedere reprezentantului Franței la Societatea Națiunilor, Aristide Briand (fost în multe rânduri prim-ministru al Franței, cel mai recent în perioada 28 noiembrie 1925–17 iulie 1926). „I-am făcut o lungă expunere – raporta Petrescu-Comnen – asupra stării de spirit creată la noi de neîntreruptele agitațiuni ungare împotriva noastră și, în general, împotriva tratatelor de pace.” Briand s-a arătat interesat, a solicitat amănunte, însă și păstrarea caracterului neoficial al convorbirilor, a promis să se sfătuiască, pe tema respectivă, și cu reprezentantul Marii Britanii la Geneva, Austin Chamberlain. Greu de crezut că un reprezentant atât de înalt al politicii franceze, până de curând prim-ministru, nu cunoștea propaganda maghiară în țara pe care o condusesese repetat. Formula lui Briand era extrem de diplomatică: va discuta, împreună cu Chamberlain, „asupra sfaturilor ce ar urma ca Franța, de acord cu Anglia, să dea la Budapesta”. Ungaria exagerase, în presa franceză, tulburărilor de la Oradea, unde în timpul unui congres

studentesc avuseseră loc ciocniri între studenții români, pe de o parte, și mai mulți unguri, și evrei din localitate – cei din urmă fiind cei care le provocaseră. Armata intervenise ferm și restabilise rapid ordinea, iar Guvernul îi despăgubise pe cei care avuseseră de suferit.⁶⁵⁴ Petrescu-Comnen menționa că în Franța propaganda ungurească exploatare la maximum incidentele de la Oradea, învinuind România pentru o pretinsă politică antiminoritară. Comnen anunța că mai mulți diplomați francezi din Geneva – Paul Boncour, Claudel, Loucheur – „m-au abordat foarte emoționați, spunând că purtarea studenților noștri este inadmisibilă”. Iar ungurii din Geneva se arătau a fi foarte alarmați, astfel încât, Delegația României fusese asaltată cu întrebări, din partea ziariștilor, „dacă ne găsim în plină revoluție”.

Pentru a impulsiona plasarea unor personalități franceze în tabăra adeptilor revizionismului maghiar s-a folosit și metoda trimiterii în Franța a foarte multor femei unguroaice, care pătrundeau în diverse medii, ca agenți de influență. De altfel, o metodă folosită în întreg Occidentul. De asemenea, se folosea metoda jurnalistică a provocării unor răspunsuri încadrabile tezei revizioniste. După modelul chestionarului lansat de ziarul budapestan „Az Est”, în octombrie 1927 diverselor personalități franceze, cunoscute ca având simpatii proungurești, li s-au pus mai multe întrebări „1. Excelența voastră nu crede că, chestiunea optanților nu este pentru țara noastră numai o chestiune economică și financiară, dar și de demnitate națională? 2. Excelența Voastră, luând cunoștință de campania Rothermere, nu crede că fără a aduce o atingere Tratatului de la Trianon, s-ar putea determina a se ajunge la o rectificare de frontieră? 3. În ce măsură credeți că Liga Națiunilor ar putea colabora la această dorință necesară liniștei generale? 4. La ce moment credeți că Liga Națiunilor ar putea să se sesizeze de această chestiune sau să fie angajată să o facă?”⁶⁵⁵ Răspunsurile, selectate, erau folosite ca suport pentru campania revizionistă.

Și în deceniul patru, metoda cea mai folosită de propaganda revizionistă maghiară a fost atragerea unor ziare și a unor ziariști, datorită capacității presei de influențare a opiniei publice. Fenomenul era monitorizat – la fel ca în perioada anterioară – de Ministerul Afacerilor Străine de la București, în special; informații asupra lui aducea și Ministerul de Interne și cel al Apărării Naționale. O arhivă impresionantă a strâns, pe această temă, Ministerul Propagandei Naționale. Mai puțin exploatată este Arhiva Ministerului Afacerilor Externe.

Toate guvernele de la București au urmărit prioritar propaganda revizionistă în Franța, țară considerată principalul aliat al României. La începutul deceniului al patrulea, G.G. Mironescu – în repetate rânduri ministru de Externe, în guvernele țărăniști, apoi chiar prim-ministru – cerea Legației Bucureștilor la Paris, în mai multe momente, informații asupra efectelor propagandei maghiare. O serie de rapoarte veneau ca răspuns. La 6 iulie 1933, un raport prezenta organizarea la Paris, în colaborare de către presa franceză și cea maghiară, a unor dezbateri pe teme de politică internațională, care duceau, invariabil, la tema revizuirii Trianonului. Foarte mult a fost popularizată dezbaterea prezidată de Gabriel Perreux, redactor șef la „Paris Midi”. Cu implicarea și a oficialității franceze, prin vicepreședintele Comisiei pentru Afaceri Străine din Camera Deputaților, Tesson, și al unui reprezentant al Comisiei pentru Europa Centrală din Camera Deputaților, André Fribourg. Ziaristul ungar Gál László a susținut că nici o soluție nu este bună – nici restaurarea habsburgilor, nici înființarea unei confederații dunărene – cât timp revendicările teritoriale ale Ungariei nu erau rezolvate. Tesson declara: „Trebuie recunoscut că frontierele actuale ale Ungariei sunt nedrepte și nesănătoase. *Revizuirea tratatelor este în drum și ea trebuie să se producă.* [subl. n]” Tesson făcuse, în vara lui 1933, o vizită la Budapesta. Vasile Grigorcea comenta: „Domnia sa a făcut – în timpul vizitei – dovada de o lipsă de simț politic tot atât de mare ca și prietenul său Pierre Cot. Ce dovadă mai bună despre absența totală de simț politic se poate da, decât prin încurajarea revizionismului?” Deși, credea ministrul plenipotențiar, se putea ca oameni ca Tesson să nu aibă un cuvânt prea greu la Paris, totuși acesta îi încuraja pe unguri pe calea revizionismului. Astfel, Tesson și cei ca el acționau în contra intereselor Franței și „contra politicii oficiale franceze.”⁶⁵⁶ Conferințe de acest fel erau organizate periodic mai ales în centre universitare franceze.

Pentru convingerea diverselor personalități franceze asupra „dreptății” Ungariei, a fost folosită foarte intens, în întreg deceniul al patrulea, metoda invitării la Budapesta, unde aceștia erau primiți fastuos. Asupra acestor vizite edificatoare sunt, mai ales, rapoartele Legației Române din Budapesta condusă de Vasile Grigorcea mai mulți ani. La 7 decembrie 1933, ministrul plenipotențiar anunța la București, într-un raport din care răzbea o anume alarmă, invitarea în Ungaria a 40 parlamentari francezi, membri ai Grupului parlamentar pentru Europa Centrală. Urma să-i conducă deputatul Edouard Souilé: „Caracterul adevărat al vizitei rezultă din faptul că invitația a plecat de la Federațiunea Maghiară Națională, o societate ultrarevizionistă, condusă de

cei mai îndârjiți propagandiști ai revizionismului ca Perénji și Urmánczy.”⁶⁵⁷ La 17 decembrie, parlamentarii francezi vor sosi la Budapesta. Între timp, unii și-au dat seama pe ce linie erau atrași; astfel, din 40 rămăseseră numai 12. Li se alăturaseră mai mulți ziarști și mai multe neveste. Conducătorul Delegației a declarat, pentru „Pester Lloyd”, că parlamentarii veniseră „conduși de o mare simpatie pentru Poporul ungar. [...] Vom deschide larg ochii, pentru a vedea și a înțelege cât mai mult.”⁶⁵⁸ Dinu Cesianu, ministrul plenipotențiar român la Paris, a întrebat oficialitatea franceză dacă și-a dat girul pentru vizita parlamentarilor și dacă i-a împuternicit să facă declarații promaghiare. Secretarul general de la Quai d’Orsay – căruia i s-a arătat că la București vizita este considerată „inoportună și supărătoare” – a răspuns: „Atât Guvernul, cât și Quai d’Orsay a dezaprobat vizita și a atras atenția zișilor parlamentari” asupra greșelii; ca urmare, cei mai mulți s-au retras. Iar ministrul Franței la Budapesta a primit instrucțiuni să nu-și dea concursul Delegației parlamentarilor parizieni.”⁶⁵⁹ Așa cum se așteptaseră ungerii, la sfârșitul vizitei, cei invitați și primiți atât de curtenitor vor face declarații de acceptare a tezei revizioniste.

Vizitele parlamentarilor francezi – cu ralierea lor publică la revizionism – vor continua. La începutul lui 1934, deputatul Havier Vallat, catolic de dreapta, președinte al Secției Ungare din Grupul parlamentar francez al Europei Centrale, ajungea și el la Budapesta. Partidul de guvernământ maghiar a dat un banchet în onoarea lui, iar acesta a vorbit în mai multe locuri despre rolul important și valoarea ungerilor. Erau formule de politețe normale; prin ele, însă, se aproba teza maghiară a superiorității ungerilor față de vecinii lor. A avut convorbiri și cu conducerea Partidului Creștin Legitimist (catolic). În context, va face o declarație foarte periculoasă pentru România: „Deputații dreptei conservatoare franceze cred că din punct de vedere al intereselor franceze și al echilibrului european, *Tratatul de la Trianon trebuie considerat ca o greșală funestă*. [subl.n.] Trebuie reluată politica tradițională franceză și creat în Europa Centrală, cât mai grabnic, un grup puternic care să se opună expansiunii germane.” Presa ungară a vrut să-i lase parlamentarului francez impresia că, într-adevăr Ungaria ar putea fi antigermană; erau publicate articole pe această temă, „pentru a-l impresiona favorabil”⁶⁶⁰

Pelerinajul a continuat. În aprilie 1934 sosea la Budapesta deputatul Jacques Kayser, din Partidul Socialist-Radical. Fusese invitat chiar de Eckhardt Tibor, lider al revizionismului maghiar (care făcuse, în martie 1934, o vizită de propagandă în Franța). Vasile Grigorcea, într-o scrisoare

către Nicolae Titulescu, credea că deputatul francez „a fost adus aici pentru a fi «lucrat», după metodele cunoscute ale Ligii Revizioniste Maghiare. Se pare că «lucrarea» aceasta n-a rămas fără succes.” La plecare, Kayser declara ziarului „Esti Kurir”: „Suntem adepții unei apropieri franco-maghiare. [...] Am luptat pentru revizuire. [...] Mă ocup de problema aceasta. Nu cred în eternitatea tratatelor de pace. Convingerea mea este că lupta permanentă contra revizuirii duce la război. [...] Istoria ne învață că tocmai lipsa unei revizuirii pașnice a dus totdeauna la război.” La o lună după Jacques Kayser, apare la Budapesta, mai 1934, o delegație de 30 parlamentari francezi, conduși de președintele Grupului pentru Europa Centrală, Baudoin-Bugnet și de șeful Secției Ungare a Grupului, Havier Vallat; amândoi mai vizitaseră Budapesta. În timp de șase zile, urmau să vadă unele așezări de provincie, să ia masa cu președintele Camerei Deputaților, li se organiza o recepție la Parlament, dar și la Președinția Consiliului de Miniștrii urmau să aibă convorbiri cu conducerea celor trei partide mai importante. Li s-a făcut o primire demonstrativă, începând cu primatul catolic al Ungariei, Seredi. Toți au declarat că au fost „luminați” în problema Ungariei.⁶⁶¹ Totul fusese aranjat de Filiala din Franța a Ligii Revizioniste Ungare. Gazdele au fost satisfăcute de efectul obținut. Legația Română din Budapesta credea că „vizita a fost cu totul inoportună. [...] Nu înțeleg – scria ministrul – cum Guvernul Franței poate tolera o inițiativă atât de deplasată. Amenințarea, se credea, era la adresa tuturor statelor succesoare; de aceea, „Belgradul este decis să riposteze”.⁶⁶² Prevăzând reacția Micii Înțelegeri, Louis Barthou, ministrul de Externe al Franței (fost prim-ministru înaintea războiului, 22 martie–2 decembrie 1913), un apărător convins al Sistemului Versailles, le ceruse celor 30 parlamentari anularea vizitei; fără rezultat. Quai d’Orsay a dat chiar dispoziție Legației Franței din Ungaria „să împiedice pe cât posibil manifestațiuni excesive”. Totodată, ministrul plenipotențiar Dinu Cesianu a fost informat asupra poziției Guvernului de la Paris.⁶⁶³ La 26 mai 1934, Vasile Grigorcea raporta că fuseseră „manifestațiuni regratabile”. Vallat a ținut, la banchetul dat de partidul de guvernământ, „un discurs echivoc și perfid”. Iar la întrunirea cu conducerea Partidului Catolic, deputatul Robert Schumann a declarat că „simte durerea Ungariei”, că este nevoie „de o soluție urgentă, [care ar fi] chiar în interesul așa-zișilor aliați ai Franței.”⁶⁶⁴

Ungurii au obținut maximum posibil din vizitele parlamentarilor francezi. Ecooul cel mai mare a fost în mai 1934. Declarațiile favorabile

revizuirii Trianonului, făcute de vizitatori, au fost foarte larg popularizate în Ungaria și traduse în franceză și engleză, pentru a fi reluate de presa occidentală; o contribuție au avut-o ziariștii francezi care s-au alăturat celor 30 parlamentari. Pierre Baudoin-Bugnet declara, pentru „Pester Lloyd”: S-a convins că „Poporul ungar vede în revizuirea tratatelor problema centrală a întregii sale ființe politice și de stat. Ideea aceasta a prins astăzi rădăcini încă mai adânci și stăpânește completamente întreaga națiune maghiară.” Credea că o soluție în Bazinul Dunărean nu ar fi posibilă fără a lua în seamă cerințele ungarilor; inițiativa ar fi bine să o aibă chiar țările Micii Înțelegeri, Franța având un rol de mediator. Era de acord cu „rectificări de frontieră”. Dar, „Pester Lloyd” nu s-a arătat mulțumit, considerând oferta prea restrânsă. Ca urmare, în alt număr al ziarului, îl soma pe Baudoin-Bugnet să spună clar dacă acceptă „linia Rothermere”. Dar, comenta Vasile Grigorcea, „După [linia Rothermere] va ieși cererea de plebiscit în toate teritoriile dezlipite și la urmă reîntregirea Ungariei istorice”.⁶⁶⁵ La rândul său, Havier Vallat se arăta întărit în convingerea că revizuirea este normală; și, la întoarcerea în Franța, declara acest lucru chiar unui diplomat român: „Sunt și rămân revizionist. Prevăd revizuirea, pe care de altfel o consider necesară ordinii europene.” Și el cerea o imediată modificare a frontierelor. Raportul lui Dinu Cesianu, pe această temă, l-a făcut pe Nicolae Titulescu să declare că, odată întors la Geneva, va lua legătura cu ministrul de Externe al Franței, „privitor la atitudinea unora dintre parlamentarii francezi”.⁶⁶⁶

Era o contradicție flagrantă între politica oficială a Franței și manifestările francezilor care vizitau Ungaria. De aceea, vizita din iunie 1934 a lui Louis Barthou, în România și Iugoslavia venise și pentru a sublinia atitudinea antirevizionistă a Parisului oficial și de susținere a aliaților săi din Mica Înțelegere. Barthou a făcut declarații apăsate – în Parlamentul de la București și la Cluj – despre recunoașterea drepturilor istorice ale românilor asupra tuturor teritoriilor unite în 1918. Ca urmare, toate ziarele din Ungaria i-au adus critici furioase; la fel, în mai multe rânduri, Postul de Radio Budapesta – cel mai violent text era transmis de acesta la 22 iunie 1934, ora 11,45.⁶⁶⁷ În Parlamentul de la Budapesta au fost mai multe reacții foarte supărate. Mai întâi, arhiducele Jozsef a afirmat că cele spuse de Louis Barthou reprezintă „falsificarea Istoriei”. Un raport al Legației României, din 22 iunie 1934, menționa că se antrenaseră în critica la adresa lui Barthou, toate cercurile politice maghiare.⁶⁶⁸ În ziua următoare, 23 iunie, raportul Legației menționa: „Cercurile politice, presa și întreaga opinie publică din Ungaria iau o

atitudine din ce în ce mai ostilă față de declarațiile categorice făcute la ședința Parlamentului Român de Barthou, relativ la drepturile legitime și intangibile ale României asupra Transilvaniei, declarații considerate ca o falsificare a Istoriei.” Intervenția în Parlament a arhiducelui Jozsef fusese inspirată de Guvern. Dezbateră în Parlament a fost largă. Deputatul Sonntag, în numele Opoziției, anunța că este alături de Guvern. Iar Eckhardt Tibor cerea Ministerului de Externe maghiar să combată „cu vehemență” declarațiile ministrului francez. Furia era cu atât mai mare, cu cât, prin discursurile sale din România, Barthou anulase efectul vizitelor la Budapesta ale parlamentarilor francezi. S-a afirmat că, de aici înainte, Ungaria trebuie să se orienteze definitiv spre Italia și Germania. Clarificarea poziției oficiale a Franței a mulțumit statele succesoare. Dar, nu a dus la scăderea intensității campaniei revizioniste maghiare. „Presa, în unanimitate – se scria în raportul Legației României – cere să se continue cu energie campania revizionistă”. Se solicita savanților unguri să lămurească opinia publică apuseană „în ceea ce privește drepturile milenare ale Ungariei asupra Transilvaniei”. Iar organizațiile „patriotice” și cele studențești „să dea o mai mare amploare protestului maghiar”. Se zvonea că studenții unguri plănuiau o demonstrație, în cursul căreia să ardă efigia lui Barthou.⁶⁶⁹ Reacția Budapestei era detaliată în raportul Legației din 26 iunie 1934: Consiliile județene, Federația Secuilor Refugiați, toate asociațiile patriotice și centrele studențești, țineau întruniri de protest. În noaptea de 25/26 iunie, un grup de 500–600 studenți s-au adunat în Piața Calvin din Budapesta; au făcut o manifestație ostilă lui Barthou, intenționând să se ducă la Legația Franței pentru a protesta; concomitent își strigau simpatia pentru Italia. A fost nevoie de intervenția în forță a Poliției, soldată cu trei studenți răniți și alți nouă arestați. În timpul manifestației, a fost arsă efigia lui Barthou, în timp ce studenții scudau: „Jos Barthou!”, „Să piară Trianonul!”, „Să trăiască revizuirea!”. Pentru 26 iunie a fost convocată o ședință specială a Parlamentului, pentru a dezbate doar discursurile lui Barthou din România și pentru a dezaproba politica Franței.⁶⁷⁰ Felul cum s-a desfășurat era prezentat în raportul Legației Bucureștilor din 27 iunie: „Șefii partidelor de opoziție, inclusiv socialiștii, s-au declarat alături de Guvern în acțiunea sa revizionistă. Deputatul Kánya a citit o declarație a președintelui Consiliului de Miniștri – care nu putuse participa – în care se spune că afirmațiile d-lui Barthou au produs consternare aici la Budapesta, cu atât mai mult cu cât s-a crezut că politica externă a Franței se bazează numai pe dreptate, având ca misiune supremă apropierea între popoare și pregătirea cooperării europene.”⁶⁷¹

Este mai mult decât evidentă legătura dintre poziția ministrului de Externe al Franței, Louis Barthou, de respingere categorică a pretențiilor teritoriale maghiare, și asasinarea acestuia, alături de un alt mare adversar al acestor pretenții, Regele Alexandru al Iugoslaviei, la Marsilia, după numai patru luni de la vizita în România. Ostilitatea generalizată față de Barthou, în Ungaria, se văzuse în iunie 1934. Pregătirea asasinilor croați avusese loc în Ungaria, cu sprijinul autorităților maghiare, fapt demonstrat în dezbaterile de la Societatea Națiunilor. Cei șapte croați asasini au plecat din Ungaria, cu pașapoarte ungurești.⁶⁷² Presa internațională a insistat imediat asupra legăturilor Budapestei cu asasinatele de la Marsilia.⁶⁷³ În Ungaria, după asasinate a avut loc o adevărată explozie de bucurie. S-a răspândit sloganul „La primăvară vom dansa!” – cum menționa un raport al SSI din octombrie 1934. Tot aici și informația că ungurii din Transilvania credeau într-un război iminent, care urma să ducă la refacerea Ungariei Mari.⁶⁷⁴ Nu era hazardată asemănarea cu asasinatul de la Sarajevo, din 1914, care fusese pretextul Primului Război Mondial. Următorul raport al SSI, din noiembrie 1934, menționa faptul că pe întreg teritoriul Ungariei se răspândise o placardă, de dimensiuni mari – 1,30/1 m – prezentând tricolorul maghiar și stema Ungariei fără Coroană; alături era Coroana legată cu un lanț pe care scria „Trianon”. Avea și o inscripție „Ez Szent Istvan Koronajy, Ez igy nem maradt, Nem, nem, soha!” (Aceasta este Coroana Sfântului Ștefan. Aceasta nu poate să rămână astfel. Nu, nu, niciodată!)⁶⁷⁵

Cu toată păstrarea declarată a Parisului oficial pe linia antirevizionistă, și în Franța campania împotriva Tratatului de la Trianon continua; mai ales prin presă. Ca de obicei, majoritatea articolelor publicate se vedea că sunt redactate la Budapesta, obținerea semnăturilor franceze și a spațiului pentru publicare fiind contra cost. Presa franceză era cunoscută pentru lipsa sa de moralitate. Și diplomații români mai stimulau pe unii ziariști ca să accepte articole de răspuns la propaganda revizionistă, uneori constatau că același ziarist scria și pentru România și pentru Ungaria.

Într-o scrisoare către Nicolae Titulescu, de la începutul lui 1934, Vasile Grigorcea, de la Legația din Budapesta, consemna apariția în „Revue parlementaire française”, a unui articol care ataca „cu o violență extraordinară politica antirevizionistă a Micii Înțelegeri”, și-i „apostrofa” pe Edvard Beneș și pe Nicolae Titulescu. Grigorcea menționa: „Deși articolul în chestiune a fost semnat de Henry de Chambon, editorul revistei, am impresiunea că autorul adevărat este altcineva, argumentele și tonul articolului poartă în mod prea

vizibil cunoscuta factură maghiară, pentru a putea fi scris de altcineva decât de un ungar. Un francez n-ar fi putut fi pătruns de o ura atât de pătimășă.” Imediat, articolul a fost reprodus în toată presa din Ungaria și prezentat la Postul de Radio Budapesta pe 13 ianuarie 1934: era însoțit de comentarii entuziaste. Vasile Grigorcea era convins că se plătise mult pentru semnătura lui Chambon, „articolul în chestie trebuind să coste foarte mult”.⁶⁷⁶ La intervale tot mai dese, astfel de articole apăreau în presa franceză. În numărul din 5 iunie 1935, în „Journal des Debats” era prezentat foarte laudativ momentul festiv de la Versailles: Legația Ungariei a dăruit Muzealului – în prezența foarte multor ziariști și oficiali francezi – un tablou reprezentându-l pe principele Transilvaniei Rákóczi. În raportul său către Nicolae Titulescu, ministrul plenipotențiar Dinu Cesianu remarca faptul că semnatarul articolului din „Journal des Debats” era Albert Mousset, „același care e subvenționat și de noi și de iugoslavi. Propaganda maghiară nu este inactivă chiar și în rândurile acelora cari se zic convinși de necesitatea prieteniei româno-franceze.”⁶⁷⁷

Momentul de cumpănă în relațiile dintre Franța și Ungaria, generat de implicarea celei din urmă în asasinatele de la Marsilia, a fost depășit foarte repede. Teza maghiară a neimplicării a fost ușor acceptată de cei care fuseseră curțați de Budapesta și până atunci. Astfel, acțiunea de atragere a opiniei publice franceze de către propaganda revizionistă ungară a continuat nestingherită, parcă nimic nu s-ar fi întâmplat. Metodele erau cele prezentate deja: propagandă prin presă și publicații diverse; chemarea la Budapesta a unor personalități franceze; conferințe, simpozioane și expoziții în Franța.

De la Legația din Budapesta, Nicolae Titulescu era anunțat, la 19 februarie 1936, de proiectata vizită în Ungaria a cunoscutului istoric francez Gaston Martin, deputat socialist-radical; fusese invitat de Societatea Maghiară de Politică Externă. Învățat cu astfel de vizite, Vasile Grigorcea, care era la post de trei ani, menționa: „Invitațiunea a fost, ca întotdeauna, folosită pentru a influența pe oaspetele străin în sensul ideii revizioniste. Se pare că obișnuita «lucrătură» n-a rămas fără succes. În numărul său din 17 februarie, ziarul «Esti Kurir» publica un interviu cu deputatul Martin.” Opinia publică franceză, spusese acesta, nu cere ca Ungaria să renunțe la aspirațiile sale revizioniste, ci „ar trebui numai să și le realizeze cu ajutorul Societății Națiunilor”. La început, ar trebui făcută apropierea economică între statele dunărene. Vedea rezolvabilă chiar și problema restaurării habsburgilor, cu condiția eliminării „tendențelor germanofile”. Grigorcea credea că declarația lui Gaston Martin, deși nu aducea ceva nou, era importantă pentru că, prin autorul ei, complecta

lista personalităților străine de prim rang ce se manifestau în sprijinul tezei revizioniste.⁶⁷⁸ La jumătatea lui 1936, tot de la Legația din Budapesta se constata o reorientare a propagandei ungurești în Franța. Atenția prioritară fusese deplasată de la forțele politice de stânga (Frontul Popular arătându-se puțin favorabil revizionismului), la cele de dreapta, mai ales catolice, care „se arată gata să îmbrățișeze fanteziile de politică externă”, și aveau „o ostilitate manifestă contra Miciei Înțelegeri”, pentru că o considerau o piedică în calea împăcării franco-germane. În martie 1936, se constituise un Comitet Franco-Maghiar, condus de Henry le Compte, din lumea catolică franceză. Membrii Comitetului ținuseră deja 15 conferințe despre cauza „dreaptă” a Ungariei, în mai multe orașe franceze. De asemenea, Comitetul alimenta cu diverse materiale presa franceză. Grigorcea transmitea și o listă cu cei mai activi membri. Printre ei: Henry Lémeny, senator și fost ministru; Gaston Rion, publicist și deputat; deputații Havier Vallat, René Domange, Louis Gillet. Se adăugau foarte multe personalități culturale: membri ai Academiei franceze – Henry Bordeaux, Claude Fanère, Victor Margherite; membri ai Institutului Franței – Funck Brentano, Honoré Labande, André Béchal, Albert Tournaire; profesori la Collège de France – Georges Blondel, H. Lichtenberger; președintele Societății de Istorie – Gaston Reginald Chaplot. Și chiar șeful Poliției Parisului, Chiappe. Etc. Sub egida Comitetului, Henry Bordeaux anunța că va publica o carte de 300 pagini despre Ungaria.⁶⁷⁹

Cu toți pașii importanți făcuți de propaganda revizionistă ungară în Franța, predominant rămăsese curentul ostil revizuirii. La sfârșitul lui 1935, unul din cele mai prestigioase ziare pariziene, „Le Temps”, publica un articol prin care îndemna Mica Înțelegere la unitate deplină împotriva pericolului revizionist maghiar. Articolul a produs reacții furioase la Budapesta, unde se credea că opinia publică franceză fusese deja cucerită de ideea modificării Trianonului. „Magyarország” („Ungaria”) scria: „Dacă ura contra Ungariei este singura țință a celor trei state, atunci motivul acesta este foarte slab. Tratatul de la Trianon este silit la defensivă.” Alt ziar, „Magyarság” („Ungurimea”), al Opoziției de dreapta se arăta foarte indignat împotriva articolului din „Le Temps”: titra: *Organul Quai d'Orsay-ului vrea să țină uniți pe membrii Miciei Antante prin chestiunea revizionismului maghiar*. Avea formule foarte dure: „Cu o naivitate primitivă”, ziarul francez voia să folosească Ungaria ca o sperietoare pentru Mica Înțelegere; „Cert este că, Quai d'Orsay continuă să se iluzioneze asupra faptului că menținerea invariabilă a statu-quo-ului actual servește interesele Franței”. Credea că o astfel de politică era expresia unei

„orbiri”, a „miopiei după război”, „Franța rămâne, în politica internațională un azil al reacțiunii.” Și amintea declarațiile repetate ale lui Leon Blum: „Franța nu refuză să discute chestiunile teritoriale”. Ziariștii budapeșteni comparau politica „rigidă” a Franței, cu cea „înțelegătoare” a Marii Britanii.⁶⁸⁰

În ultimul an dinaintea marilor răsturnări teritoriale, 1937, Ungaria și-a intensificat și în Franța, la fel ca în Marea Britanie, propaganda revizionistă. Cu Victor Antonescu șef la Ministerul de Externe, după înlăturarea brutală a lui Nicolae Titulescu, România a încercat, pe de o parte, să apere Sistemul Versailles tot mai asaltat, dar, pe de altă parte, a încercat să și îndulcească felul cum era privită de Germania, în perspectiva tot mai evidentă a plasării acesteia de partea Ungariei în pretențiile sale teritoriale. La Budapeșta, conform rapoartelor noului ministru plenipotențiar, Raoul Bossy, creștea încrederea în apropierea atingerii țelului revizionist. De aici și intensificarea propagandei inclusiv spre Franța. Un raport din 3 martie 1937 al lui Bossy anunța apariția, în Franța, a unui alt volum pe tema revendicărilor teritoriale ungare; era semnat de Louis de Vienne, fost ministru plenipotențiar al Franței la Budapeșta.³⁸¹ Într-un alt raport, din aceeași lună, era făcută o largă prezentare a declarației senatorului Henry Lémery, asupra protecției minoritarilor unguri, apărută în „Esti Kurir”; ca și în alte ocazii, era indicat tratamentul nedemocrat aplicat ungarilor din statele succesoare; se afirma, nerealist, că poziția majoritară în rândul opiniei publice franceze era favorabilă revizionismului maghiar, deoarece „Franța a manifestat o simpatie mare față de națiunea maghiară”, bazată pe amintiri istorice. Senatorul credea că Societatea Națiunilor trebuie să vegheze ca „minoritatea maghiară să nu fie prigonită”. Dar, declarația se încheia într-un ton pesimist: „În viitorul apropiat nu se poate aștepta nici o inițiativă din partea Marilor Puteri.” Ideal ar fi fost să se refacă Austro-Ungaria.⁶⁸² Alt ziar budapeștan, „Uj Nemzedek” („Națiunea nouă”), tot în martie 1937, publica o declarație prorevizionistă a lui Pierre-Étienne Flandin (fost prim-ministru francez – 8 noiembrie 1934–31 mai 1935) cerea „concesii reciproce” și avea o afirmație foarte alarmantă pentru statele succesoare – „Guvernul Franței, mai ales cel actual [Léon Blum, 4 iunie 1936–21 iunie 1937] și cercurile apropiate Guvernului, au fost călăuzite totdeauna de *bunăvoința de a repara erorile și greșelile trecutului*. [subl.n.]” Comentariile presei ungare erau pline de satisfacție față de aceste declarații.⁶⁸³ Aceeași atitudine aprobatoare au adoptat-o și unele publicații franceze, fapt care a provocat o replică din partea lui Nicolae Iorga, în ziarul său „Neamul Românesc”.⁶⁸⁴

Astfel, se încheia o etapă în care la întrebarea ce atitudine va avea Franța în cazul unui moment de cumpănă în raporturile româno-ungare, nu avea un răspuns ferm.

Propaganda revizionistă ungară s-a extins și în SUA, sau asupra reprezentanților acesteia în Europa. În contextul pregătirii Tratatului de la Trianon, diverșii reprezentanți ai Washingtonului la Budapesta au fost curțați intens de unguri. Pentru a le impune teza comportamentului „barbar” al trupelor romane de ocupație și pentru a influența Delegația americană la Conferința de Pace, ca să adopte o atitudine favorabilă Ungariei.

Întinsul studiu, pentru perioada 1919–1927, realizat la Ministerul de Interne de la București, privind propaganda revizionistă ungară, menționează și fapte legate de SUA. În 1919–1920, ungurii au obținut prietenia generalului american Bandholz, atașat pe lângă Misiunea SUA din Budapesta. Generalul îi declara prim-ministrului Huszár Károly, în februarie 1920, că Washingtonul va susține drepturile Ungariei la Conferința de Pace; în acest scop, a înaintat și un memoriu Delegației americane. Acesta a avut ecou. Concomitent, în martie 1920, a fost înaintat Senatului SUA un memoriu semnat de 100 000 de cetățeni americani de origine maghiară: cereau ca Washingtonul să nu semneze Tratatul cu Ungaria, dacă nu vor fi ameliorate condițiile impuse acesteia; și, amenințau cu nedurabilitatea păcii, iar statele succesoare erau amenințate direct: „Statul Cehoslovac [...] nu va dăinui mult, iar România Mare va dispărea după harta Europei și mai degrabă, căci pentru aceasta ne vom îngriji atât noi, cât și vecinii bulgari!” Peste Ocean, încă din acel moment premergător încheierii Tratatului de la Trianon, ofensiva pentru câștigarea presei americane a dat primele rezultate. Corespondentul la Paris al ziarului de mare tiraj „Chicago Tribune” semna, în numărul din 20 aprilie 1920, un articol în care ataca România, pe tema ocupării Ungariei în 1919. De aici înainte, propaganda revizionistă ungară se va manifesta cu intensitate în SUA; avea și metode specifice dar, cele mai multe erau acelea folosite și în Marea Britanie și Franța. Studiul Ministerului de Interne din 1927 menționa accentuat contribuția femeilor maghiare, care „au obținut lucruri care nici cei mai iscusiți diplomați nu le-ar fi putut obține”. Unele au reușit, mai ales prin căsătorie, să pătrundă în cercurile americane cele mai influente. Studiul dădea ca exemplu înrudirea, prin femei, a baronului Szécsényi László cu miliardarul și omul politic Vanderbilt. Pentru domeniul presei, era dat exemplul ziaristului Harry B. Nason, care, după căsătoria cu o ungueroaică, va scrie mai multe articole de laudă a Ungariei. De asemenea,

secțiile feiminine ale organizațiilor ungarilor americani erau foarte active pe linia revizionismului. În 1921, a fost inaugurată și calea clericală de influențare a americanilor. La cererea unitarienilor maghiari din Transilvania, aici au fost trimiși trei misionari pentru a constata politica greșită a României. Au stat patru luni, au ascultat plângerile, au participat la manifestările în onoarea lor; nu i-a interesat și părerea autorităților române. La întoarcere în SUA, vor edita o broșură, conținând ceea ce doriseră inițiatorii să constate: „suferințele religioase ale unitarienilor”, provocate de autoritățile românești. Tot unitarienii unguri transilvăneni, la conferințele lor religioase din 1922 (iunie), au invitat personalități de aceeași confesiune din Marea Britanie și SUA, pentru a le asculta plângerile. Din SUA au venit Cornisch C. Lewis, Speight, Redfern. Și catolicii unguri au încercat să atragă coreligionarii lor din SUA în susținerea tezei revizioniste. Cel mai important moment de la începutul perioadei interbelice l-a constituit vizita în America, în mai 1924, a episcopului Zadrovatz, apropiat al lui Horthy; va ține și mai multe predici mobilizatoare pentru ungurii americani. Toate acțiunile clericale vor fi coordonate, după Congresul de la Cleveland, din 1926, a lui Cristian Endeavor Society, care își proclama un caracter mondial. Delegația ungară participantă avea reprezentanți ai tuturor confesiunilor. La demonstrația ce a urmat Congresului, va participa și Liga Apărării Integrității Națiunii Ungare, purtând lozincă „Nem, nem soha!” În 1921, cu scopul coordonării generale a acțiunii revizioniste, la New York se va înființa Societatea tuturor ungarilor din SUA. Îi avea ca președinte pe Sebestyén Andrei, preot reformat; vicepreședinte era un alt preot reformat, Szilágyi Andrei. Toți membrii Societății erau originari din Transilvania. Calea aducerii unor vizitatori americani în Ungaria – pentru a fi convinși de justetea tezei revizioniste – a fost inaugurată în 1922: un scriitor și publicist cunoscut al timpului, Louis Joseph Vance, după o rapidă călătorie, a pretins că este deplin edificat și a scris o carte cu titlul *Ungaria mutilată*. În domeniul presei, propaganda ungară a fost atât de eficientă, încât a schimbat și atitudinea constant proromânească a celui mai mare ziar din SUA, „New York Times”. Dacă în perioada 1917–1920 a susținut dezideratele românești, din 1921–1922 a găzduit numeroase atacuri unguerești împotriva României; a îmbrățișat teza atrocităților săvârșite de Armata Română la Budapesta; a prezentat drept justificată ura ungarilor împotriva românilor. Era o adevărată campanie, al cărui cel mai intens moment a fost în noiembrie 1922 – numerele din 13 și 26 noiembrie. Aceeași evoluție a avut-o și „The Times Magazine”. Aici, pledoaria maximă a

fost făcută în numărul din ianuarie 1923, unde apărea articolul *Înverșunata ură a ungarilor*; ură considerată justificată, datorită ocupării „pe nedrept” a teritoriilor Ungariei Mari. În articol era inclusă și o aberație: „România nu a câștigat nici o biruință pe câmpul de luptă și a jefuit în mod laș o națiune care nu se putea apăra.” În condițiile unei minore reacții românești față de asemenea articole, tot mai multe publicații s-au lăsat atrase în campania antiromânească, dar și mai larg, împotriva tuturor statelor succesoare. Un vârf de manifestări pe această linie a fost înregistrat în 1927. Toate acestea au produs, în rândul americanilor neinițiați și, astfel, ușor influențabili o simpatie pentru „ungurii asupriți de vecini”. De aceea, o acțiune din 1923, pentru ajutorarea acestor unguri, a dus la strângerea a 40 000 de colete cu alimente – duse la Budapesta de o Comisie specială; o conducea căpitanul Pedlow. Acesta, foarte flatat de primirea care i s-a făcut, s-a angajat să se antreneze plenar în propagarea tezei revizioniste. Drept urmare, la Budapesta i s-a ridicat chiar un bust. Ecoul în SUA al întregii acțiuni a fost foarte mare. Pentru a exploata momentul, contele Apponyi va face o vizită peste Ocean, în acel an; va ține mai multe conferințe despre „suferințele” ungarilor și necesitatea revizuirii Tratatului de la Trianon. Studiul MI din 1927 consemna și încercările ungarilor americani de a boicota vizita Reginei Maria din 1926. În mai multe ziare se scria că românii a căror Regină era Maria sunt „barbari”; acesteia i se aduceau injurii; s-au făcut chiar demonstrații de stradă contra ei. Dar, Guvernul de la Washington a luat măsuri de protecție adecvate. Pentru propaganda ungară a fost un insucces, întrucât majoritatea opiniei publice americane a primit-o triumfal pe Regină.⁶⁸⁵

Propaganda maghiară în SUA se va intensifica pe măsura tot mai evidentei creșteri a puterii economice și militare americane. Se pornea de la încrederea că, în viitor, Washingtonul va avea un rol decisiv în lume, și de aceea ralierea lui la teza revizionistă putea fi foarte importantă pentru Ungaria. Întreg deceniul al treilea se constată o asemenea intensificare. Propaganda se baza pe numărul mare de emigranți unguri stabiliți în SUA la interferența secolelor XIX și XX; erau mai mult de 500 000, provenind predominant din Transilvania; erau bine organizați în societăți culturale; aveau o organizare bisericească puternică și mai multe mijloace de presă.^{685bis} Se vor adăuga publicațiile ce făceau parte din Trustul Rothermere – total 71 în Anglia și America. Toate acestea erau puse în slujba țelului revizionist.

Pe fondul general al unei reacții românești reduse față de propaganda maghiară în toata lumea, Legația României la Washington a reacționat

chiar mai slab decât acelea din alte țări. În cea mai mare parte, reacția s-a redus la constatarea acțiunilor antiromânești, rapoartele trimise la București indicându-le. Aveau meritul de a fi foarte bine informate și erau trimise regulat; trimestrial se făcea și o sinteză. Pentru perioada 15 noiembrie 1929–15 ianuarie 1930, se insista asupra complexității propagandei maghiare. Era indicată susținuta acțiune a organizațiilor de femei din SUA. Societatea Mondială „Pro Hungaria”, condusă de Francisc Réthy și Árpád Guillaume, susținea serii întregi de conferințe, în diverse orașe americane, pe tema revizuirii Trianonului. Cei mai mulți participanți fuseseră strănși la Chicago, la 1 noiembrie 1929; o contribuție importantă având-o Societatea Femeilor Americane de origine maghiară. În toate aceste conferințe, la fel ca în Europa, tonul prezentării era dramatic, fiind descrisă „situația teribilă” în care se găsea Ungaria datorită Trianonului. Astfel de conferințe erau prezentate în primul rând în toate localitățile care aveau comunități maghiare. Dar, s-a urmărit și atragerea altor cetățeni americani. De aceea, „Pro Hungaria” și-a înființat filiale la New York, Cleveland, Chicago, Detroit, Toledo, Pittsburg, Indiana Harbour etc. Uneori, din rațiuni electorale, în activitățile desfășurate se implicau și politicieni americani. 1929 a fost și anul unei vizite memorabile în SUA. La invitația fundației „Carnegie”, a trecut Oceanul Eckhardt Tibor, vicepreședinte al Ligii Revizioniste Maghiare. Va susține 56 conferințe în 40 localități – precum New York, Washington, Richmond, Mason, Baltimore. În urma constatării receptivității reduse a publicului american la criticile aduse statelor succesoare, Eckhardt Tibor a adoptat o tactică nouă: a insistat pe latura economică – „situația dezastruoasă economic în care se găsește Europa Centrală, ca urmare a tratatelor de pace”, ceea ce influențează și relațiile cu SUA. A renunțat și la teza refacerii Ungariei Mari, susținând doar necesitatea unor „compromisuri reciproce”. Și, a avut succes, lumea americană fiind interesată prioritar de evoluțiile economice. Își va prelungi vizita și în prima parte a lui 1930. La conferința de la New York, din 17 ianuarie 1930, au participat mulți profesori universitari, unii specializați în Drept internațional. La fel s-a întâmplat pe 20 ianuarie, la Universitatea „John Hopkins” din Baltimore, cu participarea și a unor diplomați americani. Pe 23 ianuarie era la Washington; apoi la Auckland, Richmond, Formville etc. În unele localități i s-a cerut chiar să repete conferințele. Vizita a fost încununată cu invitarea la conferința anuală a universităților din sudul SUA (29), de la Mason (Carolina). Aici, Eckhard a redevenit radical, trăgând și concluzii exagerate: „America aprobă orice politică externă care este dispusă să ratifice

în mod constructiv granițele stabilite de tratatele de pace”. Pentru revizuire, „Ungaria va putea conta cu siguranță pe ajutorul cercurilor conducătoare americane”. Constata că România reușise, în SUA, să convingă doar într-o singură problemă – aceea a optanților; convinsese opinia publică americană că la mijloc era vorba doar de interesul unor magnați unguri, care aveau o politică agrară nedemocrată.⁶⁸⁶

De asemenea, la începutul lui 1930 a făcut o vizită în SUA, cu scop propagandistic și lordul Rothermere. La New York, în fața reprezentanților ungușilor din America, va declara: „Înțelegerea încheiată [la Haga în februarie 1930] va grăbi revizuirea Tratatului de la Trianon”. Se rezolvase și problema optanților. De aceea, credea că „este absolut imposibil ca stările de azi din Europa Centrală să dureze încă mult timp. [...] Chestiunea revizuirii progresează cu o iuțeală extrem de mare. [...] În special România și Iugoslavia sunt silite să accepte cererile juste ale Ungariei”, datorită nevoilor de credite occidentale; băncile britanice și americane au condiționat acordarea acestora de rezolvarea problemei revizionismului.⁶⁸⁷

A fost, la începutul lui 1930, și o vizită românească în SUA cu ecou foarte mare; aceea a lui Nicolae Iorga – în perioada 27 ianuarie–20 martie. A vizitat și ținut conferințe în foarte multe localități, mai ales în cele unde erau și comunități românești: Columbia, Washington, Chicago, Indiana Harbour, Aurora, Cleveland, Youngstown, Campbell, Akron, Newcastle, Pittsburgh, Canton, Detroit, San Francisco, Los Angeles, San Diego, Gettysburgh, Baltimore, Philadelphia, Roebing, Trenton, Princetown, New York, Boston. A fost primit în audiență de președintele Hoover. În ochii românilor americani, majoritatea proveniți din Transilvania, era simbolul unității naționale. A reușit să convingă unele cercuri americane de justețea existenței României Mari. La întoarcere va publica volumul *America și românii din America. Note de drum și conferințe*, 1930. Conferințele le va publica în volumul *My American lectures*, 1930. A fost un succes.⁶⁸⁸ Însă, puțin în comparație cu foarte intensă propagandă maghiară.

Succesul alarmant al tezei revizioniste în SUA era știut la București și, uneori comentat, acușele de inactivitate fiind îndreptate spre Legația Română din Washington. În acest mod scria, în toamna lui 1935, „Universul”, condus de Stelian Popescu, președintele LAR. Legația s-a simțit ofensată și, într-un raport detaliat din 20 septembrie 1935 încerca să demonteze acușele. Își aroga coordonarea acțiunilor antirevizioniste ale românilor americani, inclusiv un memoriu către președintele Roosevelt, dar, se scria, se ferise

să iasă în față, din rațiuni diplomatice. În general, se raporta la București, „această Legație a fost foarte vigilentă”. Ministrul plenipotențiar, Florescu, și secretarul Popovici, ținuseră conferințe în diverse localități. Se încercase coordonarea chiar a unei acțiuni comune a cetățenilor americani proveniți din statele succesoare, pentru a contracara propaganda maghiară; nu se reușise datorită diferendelor dintre sârbi și croați. Se afirma că nici românii nu sunt uniți. Dar, Legația se opusese unei demonstrații antirevizioniste la Washington, cu presupusa participare a 2 000 de români, considerând că ar fi provocat una prorevizionistă a ungarilor.⁶⁸⁹ Era evident că Legația Română nu voia să fie deranjată; nu a avut o reacție notabilă, vizibilă față de propaganda maghiară, contribuind astfel, indirect, la dezvoltarea acesteia. Dezvoltare ce reieșea și din raportul însărcinatului cu afaceri la Washington, Rădulescu, din 11 octombrie 1935. Conform unei note marginale, raportul a ajuns la ministrul de Externe, Nicolae Titulescu. Se constatau două lucruri esențiale: propaganda maghiară era neîntreruptă; avea „forme agresive”. „La Washington luase ființă un Birou de propagandă ungară, finanțat de la Budapesta; îl conducea Vasváry Edmund, preot catolic din Cleveland, și Emerich Király, institutor. Biroul strânsese semnături ale ungarilor americani pe un memoriu către președintele Roosevelt, cerându-i să susțină revizionismul. În octombrie, la Washington era proiectată o mare demonstrație, pentru a da greutate memoriului: pe acesta fuseseră obținute și semnăturile unor personalități americane. Concluziile diplomatului român erau pesimiste: „Propaganda ungară, care într-o vreme a putut fi trecută cu vederea, atunci când ungurii plictiseau cu doleanțele lor perimate pe americanii lipsiți de interes pentru certurile mărunte europene, mai de curând, însă, reflectând înăsprirea tensiunilor din Europa, cari atrag atenția publicului de pretutindeni, câștigă o importanță deosebită.” În acest timp, între români – reprezentăți de Uniunea Românească și Liga Românească, și de ziarele „America” și „Viața Nouă” – persistau neînțelegeri, pe care Legația nu era în stare să le rezolve.⁶⁹⁰ Cu toată inactivitatea Legației Bucureștilor, românii americani au obținut, în octombrie 1935, un succes notabil. Iar Legația s-a grăbit să-l raporteze la București, ca și cum ar fi fost al său. Adunarea Națională a maghiarilor americani, care avusese loc la Philadelphia, pentru a cere SUA o politică favorabilă revizionismului, „a fost complet paralizată prin contra adunarea, în același oraș, a românilor, cehoslovacilor și iugoslavilor”. O rezoluție antimaghiară a fost transmisă președintelui Roosevelt și presei.⁶⁹¹ Românii reușiseră, prin intermediul lui Thomas M.

Healy, profesor de Drept internațional la Universitatea din Georgetown, să influențeze Legiunea Americană, în favoarea statu-quo-ului european.⁶⁹²

În august 1937, Eckhardt Tibor a ajuns din nou în SUA, pentru a convinge opinia publică americană asupra „dreptății Ungariei”. Nu a mai avut, însă, același succes. Declara ziariştilor: „Revizionismul ungar nu contează numai pentru Italia și Germania, ci și pentru colaborarea tuturor statelor. [...] Ungaria este pentru o politică de prietenie cu toate statele. [...] Va trebui să rezolvăm problema minorităților și să se procedeze la o reglementare corespunzătoare a granițelor”. Credea că un acord general în aceste probleme era o condiție a dezvoltării Europei Centrale.⁶⁹³

Se constata faptul că, în țările cu regim politic democrat – precum Marea Britanie, Franța, Statele Unite ale Americii – cu toată intensitatea deosebită a propagandei revizioniste maghiare, totuși, nu s-a obținut o poziție oficială a statelor respective în favoarea revizuirii Tratatului de la Trianon. În schimb, în cele cu regimuri dictatoriale – Italia și Germania – care ele însele aveau aspirații revizioniste, pretențiile Ungariei au fost îmbrățișate oficial. Surpriza cea mare a constituit-o Italia, care a ajuns a avea o politică antiromânească, cu toate legăturile istorice foarte puternice cu România – de la originea etnică latină a celor două popoare, la susținerea în momentele importante ale perioadei moderne.

Italia, fiind una din principalele puteri ce urmau să hotărască prevederile Tratatului de Pace, Ungaria a făcut, în 1920, demersuri pentru a și-o apropia, Printr-o intensă propagandă promaghiară în Peninsulă, se dorea ca, atrăgând opinia publică, aceasta să facă presiuni asupra oficialităților de la Roma. În mai 1920, va fi editată o broșură, în maghiară și italiană, sub un titlu ce trebuia să atragă simpatia italienilor: *Să ne alăturăm Italiei*, apelul din titlu era motivat: „Mulți bărbați politici ai noștri au găsit acolo un refugiu, un adăpost, iar în timpul bolșevismului, intervenția Misiunii italiene a scăpat de multe ori viața concetățenilor noștri. Prizonierii noștri au fost tratați în Italia în modul cel mai uman. Italia a fost țara cea dintâi care a reluat relațiile comerciale cu noi. Dar, alianța între Italia și Ungaria ar avea și o bază istorică, deoarece un trecut de peste opt sute de ani leagă aceste țări. [...] În caz de război, singură Italia ar fi aceea care ne-ar putea da un ajutor efectiv și imediat.” Așadar, chemarea la alianță era îndreptățită.

Încheierea Tratatului de la Trianon a făcut ca propaganda ungurească în Italia să fie îndreptată spre atragerea acesteia în acțiunea de revizuire a lui. Instaurarea Dictaturii lui Mussolini, care avea și el veleități expansioniste,

a ușurat apropierea celor două țări. În mai 1923, prim-miniștrii statelor respective s-au întâlnit la Roma. Pentru a marca înțelegerea deplină, Mussolini a organizat o primire fastuoasă. S-a vorbit despre „apărarea intereselor comune”. În „Idea Nazionale” se scria nu numai despre interesele economice, ci și de cele politice. La București se aprecia că, după această întâlnire, „propaganda ungară în Italia s-a făcut în mod deschis, înlesnit chiar de către autoritățile italiene”. În presă apar foarte multe articole favorabile revizuirii Tratatului de la Trianon; broșuri și volume masive pe aceeași temă; se fac o sumedenie de vizite reciproce. În iunie 1923, studenții din Roma, din organizația „Corda Frates”, conduși de Adriano Polacco, vor răspunde invitației Uniunii Studenților Universitari din Budapesta. Girul autorităților italiene era dat prin participarea la banchetul de la clubul „Patria” a ministrului plenipotențiar în Ungaria, principele Castiagneto. Pentru susținerea acordată în problema revizionismului, mulțimea președintele studenților unguri, Antal István. În iunie 1924, 500 unguri catolici s-au dus la Roma; erau conduși de fostul mitropolit primat Csernoch István și de contele Samsich Jozsef, ministru plenipotențiar în Italia. Din grup făceau parte și mulți oameni politici importanți: o serie de deputați, prințul Albrecht de Habsburg, unul din pretendenții „legitimiști” la tronul Ungariei. Au fost primiți de multe instituții oficiale și de Papa Pius XI. În octombrie, același an, un grup de parlamentari și economiști unguri a vizitat Italia și cu scopul propagandei revizioniste. Erau conduși de președintele Partidului Unionist din Ungaria, Almásy László. Li s-au organizat primiri deosebite la Trieste, Milano, Torino, Florența etc. Mussolini i-a primit la Roma. La Torino, li s-a arătat casa în care locuise Kossuth Lajos; în fața acesteia, au cântat Imnul Ungariei, „în prezența a mii de italieni” – cum se scria într-un raport al Ministerului de Interne de la București. Într-un discurs de întâmpinare, contele Rossini, senator, vorbea de „comunitatea de interese”. În aprilie 1925, Amedeo Geannini, secretar de Stat, șef al Serviciului Presă din Ministerul de Externe Italian, „un înfocat apărător al cauzei ungurești”, a ținut la Roma o conferință despre *Apărarea minorităților și Liga Națiunilor*. Demonstra că, dacă nu era mincinos, era necunoscător al Istoriei: „În Ungaria au trăit atâtea naționalități diferite, mii de ani, în pace unele cu altele, fără a se fi văzut vreodată vreo problemă națională. [...] Acolo, toate popoarele și-au găsit condițiile unei conviețuiri pașnice.” La Ministerul de Interne de la București se constata: „Conferințele, vizitele semnificative ale ungarilor la Roma și propaganda în ziarele italiene, au încurajat atât de mult pe unguri, încât în Conferința interparlamentară

ținută la Roma, delegații unguri, prin deputatul Baross, au cerut rectificarea Tratatului de la Trianon.” Pretențiile le-au fost blocate prin intervenția reprezentanților Micii Înțelegeri. În aceeași perioadă, a mai avut loc vizita unui mare grup de agronomi unguri (în mai 1923); li s-a pus la dispoziție un tren special, și au avut parte de o primire deosebită. Tot în luna respectivă, președintele Academiei Maghiare de Științe, Berzeviczy Albert, a conferențiat la Roma.⁶⁹⁴ Metoda clasică a folosirii influenței femeilor pentru a obține o poziție pozitivă față de Ungaria s-a practicat, în Italia, mai mult decât în alte țări occidentale. În interiorul unor amintiri scrise în 1963, Nichifor Crainic menționa fenomenul pe care-l cunoscuse personal în anii '20 ai sec. XX: „În Italia [...] frumoasele și bogatele contese maghiare deschisera saloane elegante la Roma, în Florența și în celelalte principale centre italiene, unde primeau pe politicieni, ziariști și savanți, oferindu-le chiar grațiile [subl.n.], numai în interesul revizionismului.”⁶⁹⁵

Tot mai multe publicații italiene se arătau adeptele ale tezei revizioniste ungare. În 1923, între ele „Secolo”, „Il Popolo d'Italia”, oficios al Partidului Fascist, „Epoca” (care publica și un articol cu o cerere directă de intervenție în favoarea Ungariei – *Misiunea Italiei în Europa Danubiană*); „Serend” – toate din Roma; „Regno” din Torino (printre articole, și cel cu titlul *Ungaria Mutilată*); revista „La Vita Italiana” (cu cererea ca Parlamentul Italian să-l ajute pe cel ungar) etc.

De remarcat faptul că, atât personalități de frunte ale vechilor guverne italiene, cât și multe reprezentând Regimul nou, de dictatură, s-au manifestat deschis în favoarea revizuirii Tratatului de la Trianon. Din cei vechi s-a ilustrat mai ales Francesco Nitti – fost prim-ministru (23 iunie 1919–15 iunie 1920). Iar dintre cei noi, Benito Mussolini, și el prim-ministru (31 octombrie 1922–25 iulie 1943). Nitti a ținut la Cambridge (Marea Britanie), în 1925, o conferință cu teza necesității revizuirii tratatelor. Și a publicat patru volume pe această temă: *L'Europa Senza Pace, La decadenta dell'Europa, La Tragedia dell'Europa, La Pace*. Scria ferm: „Ciuntirea Ungariei așa de grozavă este, încât nu există nici un maghiar, începând cu cardinalul de Esztergom și terminând cu cel din urmă plugar, care să se împace cu situația creată. *Infamia* [subl.n.] a fost atât de mare, încât nimeni nu-și poate asuma răspunderea!”. Și, în toate volumele menționate, Nitti își exprima convingerea că se va obține revizuirea Tratatului de la Trianon. Iar noul conducător politic al Italiei, Mussolini, nu scăpa nici un prilej pentru a-și arăta solidaritatea cu revizionistii unguri.

Ca în toate țările occidentale, Guvernul de la Budapesta trimitea și în Italia sume foarte mari pentru a-i stimula pe ziarisții locali; pentru organizarea de simpozioane și conferințe; pentru a determina luări de poziție favorabile Ungariei. S-a dovedit că italienii se lăsau mituiți la fel de ușor ca francezii. Mai multe cazuri de acest fel erau prezentate în rapoartele Legației Bucureștilor la Roma. În cel din 17 mai 1923, se menționa cazul profesorului universitar Tamaro, căruia i se plătiseră 5 000 de lire italiene, pentru o carte de propagandă revizionistă.⁶⁹⁶

Dinspre România s-a încercat o contracarare a propagandei revizioniste maghiare în Italia. Ca inițiativă particulară se remarcă aceea a lui Nicolae Iorga. Iar oficialitatea a încercat să acționeze prin Ministerul Afacerilor Străine.

Nicolae Iorga a acționat pentru a forma, în rândul opiniei publice italiene, un curent de simpatie pentru români, care să ducă și la respingerea propagandei revizioniste maghiare. S-a bazat pe prietenii italieni ce știuse a și-i face încă înaintea Primului Război Mondial, pe multele cunoștințe în domeniul universitar, pe recunoașterea numelui și a cărților sale în Peninsula. Aici călătorea aproape în fiecare an, ținând conferințe în centrele universitare, cele mai multe despre drepturile românilor asupra teritoriului lor național. În 1921, Iorga a patronat, împreună cu Vasile Pârvan, înființarea la Roma a unei Școli Românești (Accademia di Romania) – loc unde universitățile din România își trimiteau cei mai buni absolvenți, pentru a-și desăvârși studiile, dar și pentru a populariza cultura românească printre italienii, ca și justificarea existenței României Mari. (Același lucru îl făcea, printre francezi, Școala Română din Franța, funcționând tot din 1921, lângă Paris, la Fontenay-aux-Roses; Iorga era director al ei, stând acolo o lună în fiecare an, timp în care susținea și conferințe la Sorbona.)⁶⁹⁷ Altă instituție culturală care se datorează marelui istoric este Casa Romena din Veneția, înființată în 1929, care a avut un rol important în crearea unui curent filoromân în Italia, contracarând astfel propaganda revizionistă maghiară. Iorga publica foarte des articole în presa italiană. De asemenea, a vegheat la înființarea unor asociații de prietenie italo-române. Pentru încercarea istoricului de a contracara propaganda revizionistă antiromânească în Italia cel mai important lucru a fost atragerea unor profesori și studenți italieni la cursurile Universității Populare de la Vălenii de Munte, pe care o înființase în 1908. Aici intrau în contact cu mediul cultural românesc, audiau cursuri despre Istoria Românilor; se transformau, astfel, în susținători ai României Mari.

Printre profesorii italieni care au fost chemați să țină cursuri la Vălenii de Munte: Luigi Arduini, Matteo Bartoli, Romeo Riccardi, Mario Ruffini, Mariano Baffi ș.a. Claudiu Isopescu, lector de limba română la Universitatea din Roma, era cel care aducea anual studenți italieni la cursurile Universității Populare. Într-o scrisoare către Nicolae Iorga, Isopescu își motiva acțiunea: „Acești buni prieteni ai țării se vor adăpa la izvorul nesecat de la Văleni.”⁶⁹⁸ Studenților li se asigura învățarea limbii române, timp de o lună, și vizitarea unor obiective istorice majore din România; de obicei, plecarea se făcea prin Constanța.⁶⁹⁹

Oficialitatea română a reușit să încheie, în 1926 și în 1927, tratate cu Franța și Italia, care în principiu puneau la adăpost România și de efectele propagandei revizioniste la nivelul conducerilor celor două țări. La 10 iunie 1926 se va încheia Tratatul de prietenie cu Franța (concomitent cu cele cu Polonia, Cehoslovacia și Iugoslavia); neînsoțit de o Convenție militară, avea doar o importanță morală. Aceeași valoare avea și Tratatul de amicitie și colaborare cordială între România și Italia încheiat la 16 septembrie 1926; semnătura o obținuse prim-ministrul Alexandru Averescu, un admirator al dictatorului Mussolini.⁷⁰⁰ Cele două tratate nu reprezentau o pavăză împotriva revizionismului maghiar. De aceea, Nicolae Titulescu a încercat, ca reprezentant al Guvernului de la București, să contracareze la nivelul oficialității italiene, îmbrățișarea evidentă, de către aceasta, a tezei modificării Tratatului de la Trianon. În acest scop, Titulescu făcea, în ianuarie 1928, o vizită la Roma. Presa bucureșteană relua cu satisfacție declarația lui Mussolini, și comenta: „După vizită, România n-are să se teamă de Tratatul Italo-Ungar, întrucât în nici un caz Italia nu numai că n-ar sprijini o acțiune maghiară contra României, dar chiar ar împiedica-o.” Mussolini i-ar fi spus acest lucru și prim-ministrului Bethlen István. Presa românească se hazarda, anunțând chiar că Italia ar fi cerut Ungariei să renunțe la politica revizionistă.⁷⁰¹ Foarte repede, euforia presei bucureștene s-a dovedit a fi gratuită. La doar două luni, în aprilie 1928, se anunța „vizita triumfală” în Ungaria a unui grup masiv de politicieni italieni; li s-a făcut „o primire din cele mai strălucite”; mari mulțimi de unguri îi așteptau în gări; „a fost un adevărat marș triumfal până la Budapesta”, unde îi aștepta o mulțime imensă. Au fost primiți la Parlament; au depus flori la Monumentul Kossuth; li s-au oferit banchete. Oaspeții astfel curțați, s-au întors convinși de justetea tezei revizioniste maghiare.⁷⁰² Promisiunile făcute lui Titulescu au fost uitate. În iunie 1928, se anunța

vizita în Ungaria a unui alt grup de politicieni italieni – 40; îi conduceau un ministru al Cultelor, Fedele, și unul al Internelor, Federzoni.⁷⁰³

Italia nu numai că nu a cerut Ungariei să renunțe la revizionism, dar a avut și o tentativă majoră de a reînarma Budapesta, trimițându-i, în același an 1928, cinci vagoane cu armament, prin Elveția și altele prin Bulgaria – ceea ce a produs un scandal diplomatic. Toată această evoluție a fost încununată, în iunie 1928, cu discursul ținut în Senatul de la Roma de Mussolini, în care a atacat deschis Mica Înțelegere.⁷⁰⁴ În presa românească se constata „amiciția cordială italo-maghiară”.⁷⁰⁵ Imediat, presa italiană s-a umplut cu articole de susținere a Ungariei. Iar în noiembrie 1928 va apare un volum masiv cu titlul *L'Ungheria Contemporanea*, semnat de Rodolfo Mosca.⁷⁰⁶ În *Prefață*, Arrigo Salmi scria: „Una din cele mai grele chestiuni ale Noii Europe, este chestiunea maghiară, care s-a desfășurat într-un mod uimitor în urma nedreptei păci wilsoniene.” Salmi fusese la Budapesta, cu una din delegațiile parlamentarilor italieni și ținuse acolo o conferință la Academia Maghiară. Concluzia volumului: Stabilirea păcii în Europa pretinde revizuirea Tratatului de la Trianon.⁷⁰⁷ De remarcat că, tot mai des, în publicațiile italiene se preluau expresii din presa maghiară; cel mai mult era folosită formula „Ungaria ciuntită”.⁷⁰⁸ De asemenea, de subliniat faptul că poziția publică a lui Mussolini a dus și la înmulțirea manifestațiilor revizioniste în Ungaria; ritmul va fi accelerat în anii următori.⁷⁰⁹

În deceniul al patrulea s-au multiplicat momentele de demonstrare a susținerii Ungariei revizioniste de către Italia mussoliniană. De aceea, opinia publică maghiară l-a îmbrățișat cu toată căldura pe dictatorul italian; în octombrie 1932, sub patronajul Federației Asociațiilor Sociale Ungare, au fost strânse și predate lui Mussolini, în semn de omagiu, 2 000 000 semnături ale unor unguri, pe un memoriu pro revizionist; au umplut 220 volume.⁷¹⁰

La fel ca în anii 20, și după 1930 ziaristii italieni s-au arătat fermi susținători ai politicii revizioniste a Budapestei. Era o adevărată campanie. Cea mai mare intensitate a avut-o în 1936. În mai, conferențind la Segheain, ziaristul Gino Cuchetti îl lauda pe Mussolini pentru că dorea să repare „în interesul păcii mondiale, nedreptățile strigătoare la cer. Ducele a fost primul care a cerut pe față revizuirea Tratatului de la Trianon”. Și, anunța că Parlamentul italian are aceleași sentimente: „Fiecare deputat este pentru revizuire”. Apoi, cadrul era lărgit: „Poporul italian va continua politica revizionistă până la succesul deplin”. Lansa și o amenințare la adresa statelor succesoare: „Revizuirea este

indispensabilă pentru a se evita războiul.”⁷¹¹ Cotidian, presa italiană repeta acest mesaj.

Așadar, discursul din 1 noiembrie 1936 de la Milano al lui Mussolini s-a produs într-un climat deja înfierbântat; de aceea, și ecoul său foarte mare. Dădea prilejul Legației Bucureștilor la Roma să inventarieze momentele când dictatorul italian se plasase public alături de revizionismul maghiar. Dintre cele mai importante, primul era considerat discursul din Senatul din Roma, în finalul căruia spuse: „Trebuie să recunoaștem că s-a tăiat prea mult în carne vie, prin determinările teritoriale ale Tratatului de la Trianon. [...] Poporul maghiar merită o soartă mai bună. Nu numai din punct de vedere al echității universale, dar și în interesul Italiei, este bine a se realiza această soarta mai bună Poporului maghiar. [...] Am avut alte dați prilejul să declar că tratatele nu sunt eterne. [...] Nu e vorba de doctrine, este vorba despre constatarea unei realități istorice. Nici un tratat n-a fost vreodată etern. [...] Eternitatea unui tratat ar însemna că la un moment dat umanitatea, printr-un miracol monstruos, ar suferi un proces de mumificare, cu alte cuvinte, ar muri. Însuși Pactul Societății Națiunilor înlătură ceea ce s-ar putea numi imobilitatea marmoreană a tratatelor de pace, atunci când într-un articol special deschide posibilitatea revizuirii. Grave complicații vor fi evitate dacă revizuindu-se tratatele de pace [...], se va da o nouă și mai amplă respirație păcii.” Apoi, la 17 octombrie 1932, primind la Palatul Venezia din Roma, o delegație a tuturor asociațiilor naționale ungurești, condusă de un fost ministru, Gyula Pékcar, Mussolini declara: „Așa precum în primul deceniu al Regimului Fascist, tot astfel și în al doilea atitudinea noastră nu va fi schimbată față de evidentele și stridentele violațiuni ale Justiției săvârșite în dauna Ungariei. Dacă se vrea pace în Europa, dacă se vrea ca comunitatea europeană să poată fi refăcută, este necesar ca aceste injustiții să fie reparate, fiindcă un popor de mare civilizație și bogat în istorie, cum e Poporul maghiar, care își are o misiune precisă și neînlocuibilă în Bazinul Dunărean nu poate fi sacrificat și redus la imposibilitatea de a trăi. Am spus altădată și confirm că tratatele nu sunt eterne. Aduag astăzi că nu sunt eterne în special tratatele ca acela de la Trianon, care a fost inspirat de socoteli politice, pe care experiența și timpul le-au condamnat deja. [...] Din sufletul meu și al poporului italian urez ca al doilea deceniu [de la semnarea Tratatului de la Trianon] să fie martor al unor vremuri mai bune pentru Ungaria. Italia va acționa pentru ca aceste vremuri să apară pe orizontul maghiar, convinsă că, făcând astfel, va servi simultan cauza Justiției cu aceea a păcii europene.” A urmat, la 13 aprilie

1933, articolul lui Mussolini *Mica înțelegere și pacea europeană*, publicat în toată presa italiană. Era o replica la noul Statut al Micii Înțelegeri: „Ungaria trebuie să rămână mutilată și umilită, și milioane de maghiari smulși de la Patria lor, fiindcă Ungaria este cea care a furnizat marea pradă teritorială de război celor trei state, dintre care unul născut în urma războiului, iar celelalte două umflăte până la absurd de tratatele înseși. [...] Față de creșterea valului revizionist în Europa și în lume, Mica Înțelegere a voit să ia poziție hotărât contrarie și a căutat să strângă legăturile ce unesc pe acei ce pot fi numiți «noii îmbogățiți» ai Zonei Dunărene. Azi, ideea revizionistă este în marș și nu are s-o oprească fragilul bloc al unui Protocol.” Iar la 18 martie 1934, cu ocazia unei festivități a Regimului Fascist, Mussolini promitea „Ungariei spoliata de teritorii pur ungurești” să o ajute pentru a obține „justiția”. Așadar, declarația lui Mussolini de la Milano, din 1 noiembrie 1936, nu venea pe un loc gol. Era identică celor anterioare. A făcut doar mai multe valuri decât acelea. Legația Bucureștilor de la Roma trimitea o traducere corectă a spuselor de la Milano: „Până ce nu se va face justiție Ungariei, nu va putea fi o conturare definitivă a intereselor în Bazinul Dunărean. Ungaria este cu adevărat mare mutilată: patru milioane de maghiari trăiesc dincolo de hotarele ei actuale.”⁷¹² Discursul de la Milano a produs două feluri de reacții. În statele succesoare a fost o avalanșă de proteste. Constatându-le, ministrul de Externe, Ciano, a încercat un pas înapoi: într-o convorbire particulară, la Viena, cu reprezentanții celor trei state succesoare, a spus că „Trebuie făcuta deosebirea între adeziunea italiană de principiu la revizionismul unguresc și înfăptuirea practică eventuală.”⁷¹³ În schimb, discursul lui Mussolini a trezit în Ungaria un adevărat entuziasm. Presa era plină de elogii. Iar vizitatorii italieni erau primiți și mai curtenitor ca până atunci. Cazul cel mai mediatizat a fost vizita ministrului Instrucțiunii Publice, Balbino Giuliano, în noiembrie 1936, la Budapesta. La dineul în onoarea sa, spunea că „Providența răpește ceva unei națiuni, pentru ca apoi să-i dea ceva și mai frumos în schimb.” A fost aplaudat frenetic. Iar la Debrețin, și-a încheiat discursul strigând: „Nem, nem, soha!” Audiența maghiară a fost în delir.⁷¹⁴

Proiectatele vizite reciproce la cel mai înalt nivel – Horthy la Roma, Ciano la Budapesta – urmau să valorifice cele spuse de Mussolini.⁷¹⁵ În aprilie 1937 și Regele Italiei, Victor Emanuel, va vizita Ungaria. La 5 aprilie, Legația României anunța programul vizitei: Regele urma să primească defilarea trupelor maghiare în Piața Mussolini din Budapesta; aici urma să fie amplasată o placă comemorativă având gravat, cu litere de aur, pasajul din discursul de

la Milano al lui Mussolini, în care cerea dreptate pentru Ungaria.⁷¹⁶ Pentru a arăta mulțumirea ungarilor față de italieni, în 1930–1937 au fost trimiși să conferențeze în Peninsula mai mulți reprezentanți de frunte ai vieții politice sau culturale budapestane. Între aceștia, mai mulți foști miniștri; conferința unuia dintre ei a fost găzduită la Casa del Fascio din Roma; s-a vorbit despre relațiile italo-ungare, văzute în lumina discursului lui Mussolini de la Milano. Chiar și fostul primi-ministru, Bethlen István, susținea o astfel de conferință, la 15 decembrie 1936, la Milano; gazdele i-au acordat o atenție deosebită, între participanți fiind reprezentanți ai tuturor autorităților și cardinalul Schuster.⁷¹⁷

De menționat și un al treilea plan: discursul de la Milano al lui Mussolini a produs o reacție majoritar ostilă în statele democratice occidentale. Presa franceză se arata intrigată. „Le Populaire” din 2 noiembrie 1936 scria: „Niciodată Mussolini nu a mers atât de departe în negarea oricărei legi internaționale. [...] Europa poate fi împinsă în barbarie și haos.” Expresii asemănătoare erau în mai toată presa franceză. Prezentându-le, oficiosul guvernamental bucureștean „Viitorul” titra: *Societatea Națiunilor poate pieri în liniște. Declarația dictatorului italian viu comentată în presa franceză.*⁷¹⁸

La începutul lui 1938, într-un întins documentar întocmit la Ministerul de Interne de la București privind revizionismul maghiar în perioada 1934–1938, propagandei în Italia i se rezerva un capitol aparte. Se constata că în Peninsula se găsea un teren foarte propice revizionismului, datorită politicii oficiale. Erau indicate multele societăți de prietenie italo-ungară; activitatea febrilă prin presă, apariția multor broșuri și volume pe tema revizionismului; contactele oficiale sau între oamenii de cultură, care aveau drept principal scop dezbateră problema revizionismului. O agitație mereu sporită. Și o plasare explicită a Italiei de partea Ungariei. Documentarul din 1938 se încheia cu o concluzie alarmantă: „Ceea ce se poate conchide până în prezent este că, ori de câte ori Ungaria agită în Europa problema revizuirii Tratatului de la Trianon, oficialitatea și presa italiană dau un puternic sprijin.”⁷¹⁹ Pentru români, Italia era cea mai marc dezamăgire.

În celălalt stat european puternic, unde s-a instaurat un regim de dictatură, Germania, propaganda revizionistă maghiară a avut elemente de specificitate, legate de evoluția politică internă a acesteia. Criza pe toate planurile, din Germania deceniului al treilea, făcea greu de crezut o refacere politică și militară a ei, astfel încât să redevină element determinant în contextul internațional, cu putere de influențare. De aceea, la Budapesta se

credea că statele care contau și care ar fi putut modifica prevederile Tratatului de la Trianon erau doar învingătoarele din Primul Război Mondial. De aceea, propaganda maghiară s-a îndreptat către acestea, pentru a le lămuri asupra „dreptății Ungariei”. Propaganda în Germania era neglijată.⁷²⁰ În deceniul al patrulea, însă, sub Regimul hitlerist, Germania s-a refăcut și a devenit tot mai amenințătoare la adresa Sistemului Versailles; a început să încalce prevederi ale tratatelor de pace, în primul rând s-a reînarmat și-a manifestat deschis dorințe revizioniste. Iar Marile Puteri Occidentale garante ale Sistemului Versailles – Marea Britanie și Franța –, singurele care puteau stopa procesul (în condițiile tendințelor izolaționiste americane) – s-au arătat dornice a face compromisuri pentru a salva pacea; în finalul perioadei interbelice, vor ajunge chiar să sacrifice, pe altarul speratei păci, unul din statele succesoare, Cehoslovacia, din care s-a înfruptat și Ungaria.

În condițiile acestei evoluții, Budapesta și-a modificat atitudinea, începând să desfășoare și în Germania acțiuni vizând atragerea acesteia la teza necesarei modificări a Tratatului de la Trianon. Nu s-a ajuns, însă niciodată la cheltuirea atâtor energii și fonduri ca în Marea Britanie, Franța sau Italia. La sfârșitul perioadei interbelice s-a văzut, totuși, că Germania va fi principalul factor al reușitei Ungariei de modificare a granițelor.

Chiar în anul instaurării Dictaturii Hitleriste, Ungaria a luat în calcul foarte serios posibilitatea ca Germania să devină factor esențial în politica revizionistă. Așa se explică foarte rapidă călătorie la Berlin a fostului prim-ministru Bethlen István. La 8 martie 1933 a ținut la Kaiser Hof, o conferință despre *Situația tristă în care a ajuns Ungaria în urma Tratatului de la Trianon și despre politica ei externă*. Presa germană a publicat doar fragmente, interesul popular, în acel moment, fiind destul de mic. Însă, Legația Bucureștilor la Berlin, transmitea Ministerului Afacerilor Străine o prezentare detaliată. Bethlen făcuse apel la prietenia veche maghiaro-germană și la camaraderia de arme din trecut; ca urmare, o solidaritate a celor două state era necesară și posibilă; se indica drept principal pericol slavismul. Cu ajutorul Italiei – spunea Bethlen – Ungaria reușise să scape de strânsura Miciei Înțelegeri, și-și dobândise un rol decisiv în Bazinul Dunărean. Va lupta pentru revizuirea tratatelor. În finalul conferinței, Bethlen a cucerit publicul german, afirmând că „în Europa nu domnește dreptatea”. Astfel, încerca să sublinieze interesele comune ale celor două state. La 17 martie 1933, va ține a doua conferință, la München, subiectul fiind același. Tot în martie 1933 pe 28, și doctorul Széle Sándor va ține la Berlin, invitat fiind de Deutsche

Studentenschaft, o conferință despre problemele economice și politice ale Europei Centrale. Prezenta Ungaria ca o continuă victimă, nu doar datorită pierderilor teritoriale impuse prin Tratatul de la Trianon, ci și prin politica față de ea a Micii Înțelegeri. Guvernul Gömbös, se afirma, este partizanul politicii revizioniste.⁷²¹

Pașii făcuți de Germania spre modificarea tratatelor de pace erau priviți la Budapesta cu satisfacție declarată, ca un precedent ce putea fi urmat de Ungaria. În acest sens, un moment semnificativ a fost în martie 1936, când, după nerespectarea de către Hitler a restricțiilor privind înarmarea, Budapesta pornea și ea pe aceeași cale.⁷²²

Dorința Regimului nazist de a revizui tratatele de pace îl apropia de Ungaria. Cu toate acestea, Berlinul a încercat, în primii ani ai Dictaturii lui Hitler, să adoarmă vigilența eventualilor oponenți ai revizionismului. S-a întâmplat și în cazul României. În toamna lui 1935, o delegație a LANC – partidul lui A.C. Cuza – a făcut o îndelungă vizită în Germania; trei săptămâni. A fost primită, oficial, cu o curtenie deosebită. A însoțit-o permanent secretarul de Stat Straucher; și salutată, în numele lui Hitler, de Alfred Rosenberg. Acesta din urmă le-a comunicat românilor, în numele lui Hitler, că „granițele României actuale, nu vor fi puse niciodată în discuție de Germania”; „Germania nu va cere niciodată revizuirea tratatelor, în ce privește România”. Și se arăta foarte mulțumit de situația generală din România, privind tratamentul aplicat minorităților.⁷²³ Rosenberg se va păstra mai mult timp pe această linie, pe care o prezenta și public – într-un articol din noiembrie 1936, în „Voskischer Beobachter”. Faptul a produs supărare la Budapesta – mai ales pentru că diminua efectul discursului de la Milano al lui Mussolini, din 1 noiembrie 1936. Ziarele maghiare și-au exprimat „mâhnirea” și chiar afirmau că „România a dat o lovitură mortală Ungariei”, deoarece statele Micii Înțelegeri se pot prevala de atitudinea aproape oficială ostilă revizionismului maghiar, exprimată de un reprezentant al Berlinului. Legația României credea, însă, că afirmațiile lui Rosenberg nu reprezentau o plasare a Berlinului de partea statelor succesoare, ci, mai degrabă, o reacție la vizibila înglobare a Ungariei în politica Italiei.⁷²⁴

Treptat, cele două țări, Germania și Ungaria, se vor apropia, pentru că aveau ca țel comun revizionismul, și vor forma, împreună cu Italia, tripleta care va impune modificarea tratatelor de pace. Context în care vor fi satisfăcute și pretențiile teritoriale ale Ungariei asupra statelor succesoare. Astfel, deși mai puțin intensă, propaganda ungară în Germania a avut succesul cel mai

mare. Pentru România, acest succes se va traduce prin Dictatul de la Viena din 1940.

Propaganda revizionistă maghiară s-a desfășurat cu insistență în statele menționate, pentru că de ele se considera că depinde modificarea prevederilor Tratatului de la Trianon. Dar, în același timp, s-a manifestat în multe alte state, de pe toate continentele, fapt demonstrând înverșunarea autorităților de la Budapesta. Ministerul Afacerilor Străine de la București cunoștea fenomenul, căruia i-a acordat toată atenția, legațiile României având sarcina de a raporta tot ce se întâmpla în acest plan. Cu meticulozitate, în Arhiva MAE, aceste rapoarte au fost grupate pe țări. Se regăsește aici acțiunea revizionistă maghiară din Polonia, Portugalia, Spania, Olanda, Belgia, Elveția, Danemarca, Suedia, Finlanda, Estonia, Letonia, URSS, Grecia, Bulgaria, Albania, Argentina, Brazilia, Chile, Japonia, Egipt, India. Întreg efortul diplomatic al Ungariei interbelice era orientat spre obținerea suportului internațional pentru modificarea Tratatului de la Trianon, cu cheltuirea unor fonduri imense.⁷²⁵

De remarcat faptul că – în condițiile păstrării dezideratului maximal, refacerea integrală a Ungariei Mari – au fost emise, de către propaganda maghiară sau de adepți ai revizionismului maghiar din Occident, foarte multe soluții intermediare. Ele aveau scopul, pe de o parte, să creeze imaginea unei probleme pe marginea căreia ungarul erau dispuși să discute și, pe de altă parte, să indice opiniei publice occidentale inflexibilitatea României. În realitate, soluțiile intermediare erau concepute doar ca fiind temporare, deși nu se spunea acest lucru. Ele reprezentau, în concepția Budapestei, numai un prim pas spre țelul final maximal. Orice cedare din partea României nu ar fi dus la închiderea diferendului româno-ungar, ci ar fi demonstrat doar că Bucureștii pot fi determinați la asemenea cedări. Faptul va fi demonstrat în 1940, când, după ocuparea Transilvaniei de Nord-Est, dezideratul ocupării și a celeilalte părți a Transilvaniei a fost enunțat. Pentru perioada până la jumătatea deceniului al patrulea al secolului XX, proiectele intermediare au fost enunțate de Aurel Gociman (*op.cit.*, p. 239–250). Ele vizau teritorii mai mici sau mai mari din Transilvania, care urmau a fi integrate în Ungaria. În ordine, erau Proiectul Rothermere, Proiectul fostului ministru de Război Sréter István; Proiectul Vellani-Dionisi; Planul Ajtay József; Proiectul autonomiei Transilvaniei, al lui Nagy Emil; Planul lui Bethlen István; soluția confederației Dunărene, a lui Keisztics Sándor; o soluție similară a lui Jászi Oszkár; și Mussolini dorea o asemenea confederație, pe care să o domine

Italia. Diplomația românească și-a dat seama că orice discuție pe marginea uneia sau alteia din aceste propuneri era nu numai o dovadă de slăbiciune, ci, cel mai grav, ar fi indicat faptul că românii nu ar fi fost convinși de drepturile lor asupra întregii regiuni transilvane ce se unise cu Vechiul Regat în 1918. De aceea, nu a fost acceptată dezbaterea nici unui proiect. Era o poziție normală.

Pentru vastitatea aparent illogică a propagandei revizioniste maghiare este și un răspuns. Ungurii aveau două posibilități pentru refacerea Ungariei Mari. Fie prin război împotriva statelor succesoare; fie printr-o impunere a refacerii acesteia de către celelalte state ale lumii. Prima soluție nu era realizabilă. Ungaria se văzuse înfrântă rușinos de România în 1919 și ajunsese să fie convinsă că nu este capabilă de o revanșă militară. Ostașii unguri se dovediseră superiori, ca întotdeauna, doar prin îngâmfare și uniforme; pe câmpul de luptă mai trebuia, însă, și eroism. Ca urmare, Budapesta a îmbrățișat calea diplomatică, implorând ajutorul altor state, care să impună modificarea Tratatului de la Trianon. Când a venit prilejul, în 1938–1940, Ungaria s-a așezat în spatele forței Germaniei și Italiei, obținând, datorită acestora, mare parte din ceea ce revendicase timp de douăzeci de ani. Și, va intra în teritoriile astfel dobândite, ca și cum le-ar fi cucerit cu propriile forțe. Iar pentru îndrăzneala de a nu-i fi acceptat cererile atâta timp, a instaurat în provinciile „cucerite” un regim de teroare asiatică împotriva popoarelor trăitoare acolo, și care erau stăpânele de drept. Metoda plasării în spatele unor mari puteri a fost folosită și la sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial, solicitând sprijin și de la Moscova, și de la Washington sau Londra. De data aceasta fără rezultat. Dar, metoda propagandei revizioniste a rămas întreg secolul XX și la începutul celui următor ca instrument principal al politicii externe a Ungariei; întrucât și țelul principal al acesteia a rămas același.

III. 1938–1940

În ultima etapă a perioadei interbelice, 1938–1940, situația internațională s-a transformat radical în rău pentru România. Erau elemente majore de defnire: reînarmarea Germaniei și pretențiile teritoriale expuse tot mai ferm de aceasta; aspirațiile de mare putere ale Italiei, manifestate în Africa, dar și în Europa; înfierbântarea la maximum a revizionismului maghiar; jocul dublu al URSS; politica de „conciliere” a Marii Britanii și Franței alăturată izolaționismului ce domina SUA. Toate acestea anunțau sfârșitul Sistemului Versailles. Politica de conservare a lui, susținută întreaga perioadă interbelică de către statele succesoare, își vedea sfârșitul. O asemenea politică – pentru aceste state însemnând, în principal, menținerea Tratatului de la Trianon – putea avea succes, în regiunea sud-est europeană, prin forța conjugată a Cehoslovaciei, Iugoslaviei și României, doar în condițiile în care Ungaria singură s-ar fi încumetat să încerce o revizuire, cu forțe proprii. Dar, alăturarea celorlalți factori ai realității europene din 1938–1940 – în primul rând slăbiciunea tot mai evidentă a Marilor Puteri care susțineau declarativ Mica Înțelegere, Marea Britanie și Franța, orientarea opiniei publice din cadrul acestora spre ideea neadoptării unei poziții ferme, posibil ducând la un război, față de pretențiile germane, credința francezilor și englezilor că nu ar trebui să se expună unor sacrificii pentru păstrarea integrității unor țări îndepărtate – dădea sorți de izbândă revizionismului unghuresc. Pentru Budapesta rămânea doar sarcina de a-și atrage Germania și Italia, țări care ele însele erau adeptele modificării granițelor; ca urmare, puteau accepta ușor modificări și în favoarea Ungariei.

Se poate trage concluzia, la sfârșitul perioadei interbelice, că politica externă a României, de încredere totală în menținerea integrității ei teritoriale

prin alianțele ce și le asigurase, s-a dovedit a fi nerealistă. Excesiva cantonare în iluzia că România va fi apărată de Franța, Marea Britanie și Societatea Națiunilor, a reprezentat elementul principal al politicii externe românești al cărui exponent fusese Nicolae Titulescu; astfel, debarcarea lui, în august 1936, din Guvern, apare ca îndreptățită. Dar, statura sa uriașă în diplomația românească nu este diminuată, întrucât insuccesul final al politicii apărării colective se datorează unor evoluții neinfluențabile de la București. I se poate imputa, cel mult, excesiva încredere într-un Occident ce s-a dovedit a fi egoist, gata să-și sacrifice aliații răsăriteni pentru liniștea proprie promisă de la Berlin.

*

La 3 martie 1938, de la Legația Bucureștilor la Budapesta s-a transmis un raport alarmant. Opinia publică ungară salutase cu satisfacție discursurile din Camera Deputaților de la Paris, cu ocazia dezbaterilor asupra politicii externe a Franței. Se vorbise acolo despre „greșelile comise de Trianon”. Cotidianul budapestan „Az Est” titra: *Oratorii care au participat la marea dezbatere de politică externă în Franța merg contra Trianonului*. Printre ei, Louis Marin și De Monzie; ultimul afirmase chiar că tratatele de la Saint Germain (cu Austria) și de la Trianon (cu Ungaria) „au provocat nenorocirea Europei Dunărene”. Cel mai mult le-a plăcut ungarilor discursul lui Mistler, președinte al Comisiei pentru Afaceri Străine din Camera Franceză: acesta avea un trecut filomaghiar cunoscut; fusese câțiva ani atașat de presă pe lângă Legația Franței la Budapesta. „Pesti Hirlap” mergea cel mai departe, generalizând: „Oamenii de stat francezi s-au pronunțat deja în favoarea revizuirii”. Mistler spusese: „Fără a accepta, spre a nu periclita pacea, revendicările ungare relative la integritatea ei teritorială [a Ungariei Mari], nu ar fi oare posibil de a se satisface în mod parțial cererile Ungariei, precum de altfel s-a gândit, acum câțiva ani, președintele Masaryk? În acest mod s-ar putea realiza o platforma a unei „împăcări generale, [...], care ar putea servi de bază pentru o viitoare organizație tehnică și economică a regiunii dunărene.” „Pesti Hirlap” se arată intransigent: „Ungaria nu are revendicări parțiale”, țelul său nu poate fi obiect de „tocmeli meschine [...] Noi nu dorim nici mai mult, nici mai puțin, decât ca teritoriile locuite în mase compacte [...] de unguri să fie realipite la Ungaria Istorică.” Cursul filomaghiar al discursurilor din Camera Franceză era completat ce declarațiile de presă ale unor parlamentari. Printre ele, acelea ale lui Pierre Étienne Flandin, un

om cu greutate, fost prim-ministru (8 noiembrie 1934–31 mai 1935), și ale unui alt fost prim-ministru, Joseph Paul-Boncour (18 decembrie 1932–29 ianuarie 1933). Același raport al Legației Bucureștilor la Budapesta, din 3 martie 1938, menționa și manifestări filomaghiare ale unor personalități britanice. Ieșea în față, din nou, lordul Rothermere, printr-un interviu reluat de corespondentul din Buenos Aires al ziarului „Pesti Hirlap”; includea formula „recucerirea teritoriilor vechii Ungarii nu poate avea loc decât într-o anumită ordine”, primul teritoriu pe care Ungaria trebuia să-l redobândească era Ungaria de Nord (Slovia). Astfel, credea Rothermere, s-ar putea face un „bloc dunărean”, care ar stăvili expansiunea germană, în contextul anunțatei (de către Göring) direcții a Berlinului spre Austria și Cehoslovacia.¹ De asemenea, o serie de parlamentari britanici au continuat să se manifeste ca adepți ai satisfacerii, cel puțin parțial, a cererilor Ungariei.

Acțiunea revizionistă a Budapestei, în condițiile deteriorării, situației internaționale și a semnalelor promaghiare venite de la Paris sau Londra, a continuat, încercând să valorifice previzibila deteriorare a poziției statelor succesoare Austro-Ungariei. Ministerul de Interne de la București întocmea o prezentare generală a obiectivelor și mijloacelor propagandei revizioniste ungare din 1938.² Țelul principal rămânea refacerea în totalitate a Ungariei Mari; dar erau anunțate obiective mai restrânse, considerate mai ușor de acceptat; era soluția atingerii țelului principal în etape. Studiul Ministerului de Interne preciza metodele folosite. Mai întâi calea diplomatică – ce includea o intensă acțiune de persuasiune pe lângă toate Marile Puteri, plinuindu-se și pe interesele acestora. Apoi, „Prin menținerea națiunii maghiare de pretutindeni încadrată în aspirațiile ei naționale, în care scop creează diferite societăți – atât pentru întărirea sentimentului național, cât și pentru instruirea militară, iredentistă, a tineretului premilitar (inclusiv din Transilvania)”. În România erau puternic activate bisericile, presa, cinematografele, societățile diverse (culturale, sportive, agricole etc.) – toate având un rol în menținerea spiritului revizionist. Propagandiștii budapeșteni cutreierau satele transilvănene, „transmițând instrucțiuni”. Postul de Radio Budapesta avea permanent emisiuni cu mesaje incitatoare către ungurii din Transilvania. Aceștia erau îndemnați, prin toate canalele, să nu învețe limba română și să nu se supună legilor românești. Se intensificau și acțiunile de spionaj și terorism dirijate de la Budapesta. Și chiar susținerea comunismului, în speranța declanșării unei acțiuni revoluționare antiromânești, nu doar cu revendicări sociale. Ca element special, de perspectivă, era menționată realizarea deplinei solidarizări

a tuturor ungarilor din România, „pentru ca eventualele evenimente să-i găsească uniți”; menținerea limbii, credinței și obiceiurilor minorității maghiare; atragerea și a celorlalte minorități, pentru ca, prin obținerea unei majorități în anumite județe, să demonstreze străinătății dreptatea cauzei lor”. Se urmărea și „răspândirea panicii printre ceilalți locuitori (români, evrei, etc.) în urma zvonului că în curând Transilvania va fi ocupată de unguri”. Și determinarea ungarilor din România ca ei înșiși să ceară revizuirea Tratatului de la Trianon. Materialul Ministerului de Interne întocmit în 1938, fiind destinat autorităților centrale ce puteau decide acțiunile de contracarare a propagandei revizioniste, conținea și un îndemn final: „Avem posibilitatea și suntem datori a organiza lupta de apărare, *prin mijloace legale* [subl.n.], întrebuițând pricepere, tact și, în special, tot patriotismul, pentru a feri, pe de o parte, tineretul românesc de o cădere în cursele întinse de iredentismul maghiar, cât și pentru a identifica și da pe mâna Siguranței și Jandarmeriei pe agenții iredentismului, contribuind astfel la apărarea liniștii interne și a integrității teritoriale a Statului nostru.”

Se constată, din 1938, o tot mai evidentă dorință a autorităților de la București, de a opri orice posibilitate de incitare a opiniei publice românești în urma acțiunilor revizioniste ale Ungariei. S-a ajuns chiar la cenzurarea articolelor de ziar care prezentau asemenea acțiuni. Din „Curentul”, numărul din 17 iunie 1938, a fost scos, prin cenzura prealabilă, articolul cu titlul *Trenurile sportive și iredenta maghiară*; în acesta se prezenta transformarea congresului ecleziastic maghiar de la Budapesta, mai 1938, la care participaseră mulți unguri din Transilvania, într-o manifestare revizionistă.³ Și din „L'Independence Roumaine”, din 8 august 1938, a fost cenzurat un articol privind politica României față de minorități; includea afirmația că acestea au fost mereu tratate corect în România, nu li s-a impus nici o constrângere; existau încă, „doar niște chestiuni de detaliu, care jenează, câteodată, armonioasa colaborare a minorităților în sânul activității naționale”. Revizionismul era criticat. Cu mult mai aspru împotriva politicii Budapestei era un articol din „Romania”, 26 iulie 1938; și el cenzurat. Pe linia evitării oricăror posibilități de inflamare a spiritelor, în jurul temei revizionismului maghiar, ministrul de Externe, Grigore Gafencu, semna un articol, în „Timpul”, sub titlul *România și Ungaria*, în tenta împăciuitoare a Guvernului de la București; avea legătură și cu reușita Anschlussului, care demonstrase faptul că puterile occidentale nu aveau de gând să se opună politicii anexioniste. Gafencu scria: „Unul din cele mai însemnate țeluri ale

politicii noastre în afară trebuie să fie pregătirea unui *teren de înțelegere și de prietenie între România și Ungaria* [subl.n]”. În finalul articolului revenea: „O apropiere politică între cele două state vecine poate avea cea mai fericită înrâurire nu numai asupra situației de drept, ci mai ales asupra situației morale a minorităților.”⁴ Articolul ministrului de Externe explica, astfel, și cenzura care interzicea apariția oricărui răspuns la intensă acțiune antiromânească a Budapestei.

Nicolae Iorga nu a acceptat să se ralieze politicii Guvernului de trecere cu vederea, a intensei propagande revizioniste a Ungariei. Iar autoritățile nu au îndrăznit să aplice cenzura și articolelor sale. Imediat după articolul lui Grigore Gafencu, care putea fi interpretat nu ca un mesaj de pace, pe care Budapesta nu o acceptase niciodată de la semnarea Tratatului de la Trianon, ci ca unul de slăbiciune și teamă, Nicolae Iorga scria în ziarul său: „Ziarele maghiare agită. Presa de la Budapesta nu scapă o ocazie să nu țipe «oprimarea» și «disperarea» minoritarilor maghiari din Cehoslovacia, România și Iugoslavia.” Ministrul de Externe al Ungariei amenințase cu ieșirea din Societatea Națiunilor; în Parlamentul de la Budapesta acesta lansase o frază teatrală, de un dramatism regizat: dorea să fie adusă „în fața întregului univers soarta minorității ungare”. Iorga constata indignat: „Societățile de propagandă revizionistă, ziarele și oamenii politici maghiari nu s-au sfiit să atace, să amenințe, sau pur și simplu să se lamenteze pe chestia minorității lor maghiare. Cele trei state ale Micii Înțelegeri, cu o eleganță care, desigur că nu putea fi înțeleasă la Budapesta, au păstrat tot timpul o atitudine conciliantă. Mai mult: la Congresul ținut în primăvara aceasta la Sinaia, Ungaria a fost invitată la o colaborare loială pentru binele tuturor. Cu aceeași sfruntare, mâna întinsă prietenește a fost refuzată. Cu aceeași lipsă de eleganță, pe care o cunoaștem de mult și care nici nu ne mai miră. Iată pentru ce, datoria noastră și datoria Micii Înțelegeri este să curme odată starea aceasta și să-i servească Ungariei, la prețul revizionismului, o susținută contrapropagandă. Cel puțin atât.”⁵

Autoritățile de la București au complectat, în 1938, cadrul legal în care se puteau reglementa raporturile minorităților cu Statul, și se puteau rezolva doleanțele acestora. La 4 august a fost publicat *Regulamentul* pentru funcționarea Comisariatului General pentru Minoritățile Naționale. Se menționau drepturile și libertățile minorităților. Pentru a-i da o importanță mai mare noului organism, acesta a fost subordonat direct Președinției Consiliului de Miniștri (art. 1). Până atunci funcționase ca direcție în

cadrul Ministerului Cultelor și Artelor. Atribuțiile Comisariatului erau largi (art. 2): supraveghea aplicarea dispozițiilor administrative și legislative cu privire la minorități, studia „problemele de tot felul în legătura cu viața minorităților, propunând forurilor competente soluționările socotite potrivite”. În *Regulament* se reluau texte din Constituție: „Toți cetățenii români, fără deosebire de origină etnică și credință religioasă, sunt datori a socoti Patria drept cel mai de seamă temei al rostului lor în viață”; „Cetățenii români, fără deosebire de limbă, rasă sau religie sunt egali înaintea legii, căreia îi datoresc respect și supunere”. Și, se constata că „Legile în vigoare asigură tuturor cetățenilor români, fără deosebire de limbă, rasă sau religie, aceleași drepturi civile și politice, același tratament și aceleași garanții.” Erau, apoi, particularizate toate drepturile minorităților: Avizul Comisariatului General trebuia cerut totdeauna când autoritățile Statului doreau să adopte măsuri vizând minoritățile (art. 4).⁶ Comisar general a fost numit Silviu Dragomir. Ulterior, Comisariatul va fi ridicat la rangul de Minister – începând cu Guvernul Argeșanu, din 21 septembrie 1939; titular va rămâne Silviu Dragomir.

Ministrul de Interne, Armand Călinescu, a semnat, la 9 august 1938, un ordin circular cerând tuturor organelor administrative „de a evita orice măsuri care ar constitui o vexațiune sau un abuz împotriva minoritarilor”. Ordinul a fost trimis prefectilor din județele în care trăiau un număr însemnat de minoritari: Alba, Arad, Bihor, Brașov, Caraș, Ciuc, Cluj, Făgăraș, Hunedoara, Maramureș, Mureș, Năsăud, Odorhei, Sălaj, Satu Mare, Severin, Sibiu, Someș, Târnava Mică, Timiș-Torontal, Trei-Scaune, Turda, Cetatea Albă. Dar, avea și precizarea: „Bineînțeles, aceasta nu înseamnă că trebuie să se renunțe la măsurile de siguranță și că atunci când cineva ar încălca legile în vigoare, în special cele de ordine publică, sa nu fie sancționat.” Și insista să nu se facă nici o deosebire de tratament între români și minoritari.⁷

În acest context internațional, mult mai periculos decât în anii anteriori pentru unitatea sa statală, România a vrut să ofere Europei o imagine mai nuanțată. Fără a renunța la alianțele tradiționale, a dorit să arate Berlinului și Romei că nu se situează pe poziții de adversitate față de ele. Contactele cu Germania și Italia s-au înmulțit. S-a încercat diminuarea reținerii față de România, prin satisfacerea intereselor economice, mai ales ale Germaniei. Fără a suferi o reorientare radicală, politica externă a României a devenit mai nuanțată, renunțând la exclusivismul prooccidental. Era un oportunism național necondamnabil.⁸ El s-a materializat și în plan intern, unde sistemul

democrației parlamentare, de tip occidental, a fost înlocuit cu cel al dictaturii, sub forma Dictaturii Regale, instaurată în februarie 1938. Era expresia, în primul rând, a unei vechi dorințe a Regelui Carol al II-lea, încă din momentul urcării sale pe tron în 1930; aspirație a cărei îndeplinire o afirma acum drept necesară pentru a fi îndulcită privirea aruncată dinspre Berlin și Roma spre București. Evident, Carol s-a folosit de un pretext internațional ca să-și atingă un țel pentru care lucrase timp de opt ani la șubrezirea regimului democrat românesc. Cu același pretext, al adaptării la o presiune internațională, vor fi divolvate partidele politice și format un partid unic – Frontul Renașterii Naționale – așa cum era cazul în Germania și Italia. Și, tot după același model, vor fi concentrate toate puterile în mâna unei singure persoane, Regele. Se păstrau originalități naționale.

În cadrul acestei evoluții trebuie să privești și raporturile dintre români și unguri în anii 1938–1940. Dacă în plan extern s-a menținut intransigența față de pretențiile revizioniste ale Ungariei, chiar dacă era exprimată diplomatic, fără formule acide, și era corelată cu încercarea de a diminua susținerea Budapestei de către Berlin și Roma; în plan intern a fost accentuată politica de persuasiune față de minoritatea maghiară, s-a încercat a o atrage la ideea necesității păstrării României Mari, bineînțeles printr-o politică de satisfacere a unor pretenții ale acesteia. Se va renunța la orice măsuri coercitive ferme față de acțiunile antistatale, autorii acestora fiind în tot mai rare cazuri condamnați și, dacă se ajungea la condamnări, cei mai mulți erau foarte repede grațiați. Faptul nu a adus recunoștința minoritarilor, decât ca o expresie formală; în practică, atitudinea tolerantă excesivă a fost interpretată ca un gest de slăbiciune, de teamă, iar manifestările antiromânești s-au înmulțit. S-a dat satisfacție unor deziderate ale ungarilor, considerate inadmisibile până atunci; cea mai importantă era aceea a drepturilor colective. Se va dovedi că politica aceasta de permanente cedări era greșită: ungurii din România nu numai că nu se vor transforma în susținători ai Statului în care trăiau, ci vor deveni și mai înverșunați adepți ai refacerii Ungariei Mari. Iar în 1940, după Diktatul de la Viena, își vor arăta deschis ura față de românii intrați în stăpânirea Budapestei, prin acțiuni mergând până la asasinat în masă.

*

Principala tentativă a Regimului Carlist de atragere a minorității maghiare a fost făcută prin intermediul partidului unic, Frontul Renașterii Naționale.⁹ După instaurarea unui guvern considerat subordonat total

Regelui și impunerea unei Constituții care-i dădea puteri maxime acestuia, a urmat, în aprilie 1938, dizolvarea partidelor politice; între ele și formațiunile maghiare. În loc, în decembrie 1938, a fost pus un partid unic, totalitar, Frontul Renașterii Naționale. Era subordonat direct Regelui; primirea membrilor se făcea inclusiv colectiv; doar acest partid urma să desemneze candidați la alegerile parlamentare; membrii aveau o uniformă, obligatorie de purtat în toate manifestările publice. FRN dispunea, după modelul italian și cel german, de gărzi paramilitare. Deși Regimul Carlist a încercat să dea partidului totalitar o putere reală, să-l impună societății românești, imaginea creată de acesta era a unui organism de operetă. Cu toate acestea, cei mai mulți politicieni – cu excepția liderilor partidelor istorice – s-au prefăcut a-l lua în serios, din oportunism, aspirând la funcții în cadrul lui. De asemenea, mare parte a lumii culturale și-a arătat adevărată, pentru a fi în atenția autorităților la acordarea subvențiilor; reprezentanții acestei lumi se vor face vinovați, în principal, de crearea cultului personalității lui Carol al II-lea.

FRN a fost partidul ce se dorea a-i îngloba pe toți cetățenii României, inclusiv pe minoritari, ștergând astfel acțiunea centrifugă a acestora. Reprezentanții minoritarilor s-au prefăcut a accepta dorința Regimului, cerând, în schimb, satisfacerea foarte multor doleanțe, unele atingătoare a intereselor majore ale României Mari.

Legea întemeierii FRN, din 15 decembrie 1938¹⁰, va fi urmată de un Regulament de funcționare a acestuia, din 5 ianuarie 1939.¹¹ Armand Călinescu, ministrul de Interne și adevăratul conducător al Guvernului Miron Cristea, aducea, la Postul de Radio București pe 3 ianuarie 1939 lămuriri asupra partidului totalitar. Făcea și un apel către minoritățile naționale, chemându-le să intre și ele în FRN: „Suntem, desigur, un Stat național. Pământul nostru este un pământ românesc. Suntem cel mai vechi și cel dintâi popor care l-a ocupat, care l-a muncit și l-a fructificat. [...] Hotarul Statului Românesc este hotarul Națiunii Române. El nu este trasat de vreo convențiune, el nu este atribuit de vreun tratat. El este indicat de istorie și de drepturile naționale. De aceea, îl vom apăra cu ultima hotărâre ca pe un patrimonium sfânt.” Dar, în hotarele României trăiesc și cetățeni de altă etnie; cu ei trebuie stabilită o relație de colaborare. „Cu acești cetățeni avem interese pe care le impune conviețuirea în același Stat și idealul de civilizație și bună stare comună. Față de minoritățile etnice noi am avut și avem o politică foarte limpede. Mai întâi, pretindem că nicăieri minoritățile etnice nu s-au bucurat de un tratament mai bun ca cel din România. Constituția țării

fixează principiul egalității desăvârșite în fața legii. Prin urmare, se recunosc aceleași drepturi civile, aceleași drepturi politice și, firește, aceleași garanții legale, tuturor cetățenilor. În aceste condiții, minoritățile pot întrebuința limba proprie în religie, presă, reuniuni. De asemenea, pot întrebuința limba maternă în fața autorităților administrative, cum și, în anumite condiții, în fața Justiției.” Dezvoltarea culturală e asigurată prin susținerea de către stat a școlilor. Minoritarii dețin funcții publice etc. Pe de altă parte, minoritățile nu sunt absolvite de deplina respectare a legilor. „Noi nu înțelegem să punem la îndoială loialitatea minorităților. De aceea, le chemăm la conlucrare pe terenul politic; noi asigurăm legătura firească de Statul Român.”

Insistența asupra problemei atragerii minorităților naționale din România în susținerea Regimului Carlist se explică prin contextul internațional al momentului, când Germania agita intens ideea schimbării granițelor, aducând drept motiv nemulțumirile minorităților care se considerau asuprite în statele succesoare. Era, evident, doar un pretext pentru a justifica revizionismul. Pretextul acesta îl folosea și Ungaria. În acțiunea de atragere a minorităților, Regimul Carlist, pe lângă motivația internațională avea și una internă: se dorea atragerea cât mai multor forțe la susținerea Dictaturii Regale, așadar, un interes propriu, al Regelui. Pentru atingerea lui, Carol al II-lea era gata să accepte și cereri privind obiective dăunătoare Statului.

Armand Călinescu va reveni curând asupra problemei; la 12 ianuarie 1939 ținea un nou discurs la Postul de Radio București.¹² Legea din 15 decembrie 1938, spunea, în articolul 5, prevedea posibilitatea intrării în FRN a tuturor românilor care au împlinit 21 de ani. La fel Regulamentul de funcționare, în articolul 3. Nu se indica o condiționare etnică. Presa bucureșteană amintea și un precedent istoric, din perioada democrației parlamentare, în atragerea minorităților naționale. Erau menționate „pactele electorale” prin care minoritarii se angajau să susțină unele partide românești, în schimb acordându-li-se locuri eligibile în Parlament și li se satisfăceau unele deziderate. Noul sistem oferea minoritarilor intrarea în FRN, ajungându-se, astfel, la o „încorporare integrală” a acestora în Statul Român – soluție considerată superioară celei din regimul parlamentar.¹³

Pentru a exploata la maximum momentul favorabil, liderii minorităților naționale din România nu au mers pe o intrare individuală a minoritarilor în FRN – în urma căreia nu s-ar fi putut ajunge la satisfacerea unor deziderate generale –, ci pe o intrare colectivă, cu formarea, pentru fiecare minoritate,

a unei entități aparte, etnice, în interiorul partidului totalitar. Era, într-un fel, o autonomie politică, deși ideea era negată de conducerea FRN. Astfel, se putea vorbi cu o singură voce în numele unui grup etnic, ceea ce dădea o mult mai mare greutate cererilor. Se crea un pericol major la adresa Statului Român: acceptarea reprezentării colective pe criterii etnice, deci și a drepturilor colective pe aceleași criterii – un pas spre autonomie. Uitându-se numai la interesul său imediat, Regimul Carlist a acceptat formula, încheind o serie de acorduri cu germanii, maghiarii, bulgarii; inițial, ucrainenii vor intra individual în FRN, iar evreii, deși au cerut să intre în orice condiții, nu au fost primiți.

Tratativele pentru încheierea acordurilor cu minoritățile au fost duse chiar de Guvern, prin Armand Calinescu, și vor duce la semnarea unor texte asemănătoare. Având în vedere situația internațională, prima înțelegere a fost încheiată cu reprezentanți ai minorității germane. În context, Guvernul a dat ordin diverselor sale organisme să adopte o atitudine vizibilă de bunăvoință față de minoritari. Astfel de ordine au fost trimise legiunilor de jandarmi, repetat, pe 28, 29 și 30 decembrie 1938. Generalul Ioan Bengliu, comandantul Inspectoratului General al Jandarmeriei, cerea inspectoratelor regionale și legiunilor de jandarmi să recomande jandarmilor „un tratament prudent și procedee cât mai civilizate” în raporturile cu minoritarii, „pentru a evita situațiile încordate”, având în vedere „ritmul actual ai evoluțiilor internaționale”. Trimiterea era, în mod evident, la presiunea Germaniei pentru destrămarea Cehoslovaciei pe tema situației minorităților. Ordinele cereau „să se procedeze cu prudență”, chiar în cazul descoperirii unor fapte ilegale; urma să se întocmească acte de constatare, „fără a se trece la arestări”, urmând ca forurile superioare să hotărască în final. Jandarmii erau amenințați cu sancțiuni. În prima fază, insistența era față de comportamentul la adresa germanilor.¹⁴ Interesul deosebit al Regimului Carlist era dat și de faptul că, la momentul respectiv, minoritățile aveau o pondere importantă în ansamblul populației: din cei 19 850 000 locuitori, la începutul lui 1939, români erau 14 185 000 (74,8%) restul (25,2%) erau minoritari – din care ungurii reprezentau 4,4%, numeric 882 000, iar secuii 2,8%, adică 565 000. Ordinele IGJ vor fi aplicate, fapt care a lăsat numeroase urme arhivistice.

Prima înțelegere, încheiată din rațiuni externe cu germanii, a fost semnată la 10 ianuarie 1939. Din partea Guvernului a tratat-o Armand Călinescu, ministrul de Interne, și Silviu Dragomir, ministrul Minorităților Naționale, iar din partea germanilor, de Hans Hedrich, care-l reprezenta pe Fritz

Fabricius, conducătorul în fapt al tuturor germanilor din România. Acordul avea trei articole: „Având în vedere Legea și regulamentul pentru înființarea FRN, cum și Decretul și Jurnalul Consiliului de Miniștri din 4 august 1938 privitoare la minorități, s-au stabilit următoarele: 1. Germanii, cetățeni români se încadrează, *în mod corporativ* [subl.n.], în FRN. În comunele rurale și urbane cu populație mixtă, se formează secții separate germane. Aceste secțiuni vor fi reprezentate prin șase membri în Consiliul Superior Național și unul în Directorat. [Erau organele centrale de conducere ale FRN.] În birourile secretariatelor vor fi numiți și funcționari germani corespunzători. 2. Toate organizațiile profesionale ale germanilor, cetățeni români, din țară se vor încadra, în mod corporativ, în diferite organizații profesionale prevăzute de legile actuale și acelea ce vor interveni în acest domeniu, asigurându-li-se reprezentarea corespunzătoare în forurile conducătoare. 3. În afara manifestărilor politice care se încadrează toate în FRN, cetățenii germani români pot constitui o organizație proprie pentru scopuri culturale, economice și opere sociale.”¹⁵

Cu reprezentanții maghiarilor tratativele au mers mai greu; și datorită faptului că în rândul acestora acționau mai multe curente – de la cel radical revizionist, la cel care viza o politică moderată față de Statul Român. Silviu Dragomir se va deplasa la Cluj, pe 7 ianuarie 1939: începând tratativele cu reprezentanții minorității maghiare. Din partea acesteia au participat toți conducătorii bisericilor – Vásárhelyi János, episcopul Bisericii Reformate; Varga B., episcopul Bisericii Unitariene; Márton Áron, episcopul Bisericii Romano-Catolice – Bánffy Nicolae, reprezentând organizațiile culturale; Szász Pál, din partea Asociației Agricultorilor; mai mulți oameni politici.¹⁶ Acordul va fi semnat la București, pe 17 ianuarie 1939, în prezența lui Armand Călinescu.¹⁷ Din partea maghiară, Acordul are semnăturile lui Bánffy Nicolae, Szász Pál, Bethlen György. În aceeași zi, Armand Călinescu emitea o autorizație: „*D-lui Bánffy Nicolae. La cererea dvs. și ca urmare a Acordului pentru înscrierea maghiarilor, cetățeni români, în FRN, avem onoarea a vă face cunoscut că Ministerul de Interne acordă autorizațiunea de funcționare a unei organizații proprii, ca reprezentantă generală a comunității maghiare din România* [subl.n.], pentru scopuri culturale, economice și opere sociale, sub președinția Domniei-Voastre.”¹⁸ Urma ca zece unguri să intre în Consiliul Superior Național al FRN și unul în Directorat. (O modificare ulterioară indica nouă în CNS și doi în Directorat.) Organizația proprie a minorității maghiare urma să se numească Uniunea Populară Maghiară.¹⁹

Bánffy Nicolae va fi președinte al Comunității Maghiarilor din România, iar Szász Pál secretar general. Dintre membrii comitetului mulți erau vechi politicieni foarte cunoscuți: Teleki Ernest; Gyárfás Elemér, Mikó Emerik, Szabó Beni, Szentkereszty Béla, Teleki Adam, Mikó Ládisláu, Józsika Ioan. În fiecare județ care avea și locuitori unguri, a fost ales câte un conducător al comunității.²⁰

În august 1939 se va aproba *Statutul organic al Comunității Maghiare din România*.²¹ „Comunitatea Maghiară din România – se scria în art. 1 – este totalitatea acelor cetățeni care se declară maghiari”. În art. 4 era menționat scopul Comunității: „Reprezentarea unitară pe tărâm cultural, economic, social a ungarilor, apărarea și promovarea intereselor lor.” Sediul central era fixat la Cluj. Comunitatea avea organizații comunale, județene, municipale și una centrală. Președinte era Bánffy Nicolae.

Autoritățile centrale ale Statului Român erau conștiente că reprezentanții ungarilor erau lipsiți de onestitate și că vor folosi noul organism în scopuri antiromânești. Un referat de uz intern al Ministerului pentru Minorități Naționale, destinat special ministrului Silviu Dragomir, indica această convingere. Se intitula *Observații privind statutul de funcționare al Comunității Maghiare din România*. Comunitatea va fi folosită – se scria – „ca un partid politic deghizat”. Era ferm criticată lipsa de prevedere a Guvernului: „Metodele de organizare a Comunității nesocotesc în mare parte legile țării, Tratatul din 9 decembrie 1919 al minorităților și Acordul din ianuarie 1939”. Articolul 1 al statutului era considerat „arbitrar”, întrucât încadra în comunitatea maghiară și pe șvabii maghiarizați și pe românii secuizați. De asemenea, Statutul impunea Comunitatea Maghiară din România „ca o individualitate separată, de stat în stat”; era o organizație aparte în FRN, căruia îi aparținea doar formal. Toți ungurii erau obligați, prin Statut, să se pună la dispoziția Comunității, chiar dacă nu ar fi voit. Și, o ultimă observație: Statutul Comunității Maghiare din România era identic cu Regulamentul de funcționare al Partidului Maghiar din 1928.²²

Cu excepția ziarului lui Nicolae Iorga, „Neamul Românesc”, toate celelalte au adus mari laude Acordului cu ungurii. În fruntea acestor publicații era ziarul care va deveni oficios la FRN, „România”, condus de Cezar Petrescu. Primul articol pe tema respectivă dădea tonul: „Acordul este, fără îndoială, cel mai de seamă act politic închinat problemei minoritare de la noi. [...] Cel mai de seamă, cel mai chibzuit și cel mai durabil, fiindcă se întemeiază pe realități firești, nu pe compromis de moment și pe un oportunism speculat

de atâtea ori în trecut, în dauna unei normale conviețuirii. [...] De aici înainte se știe fără greș și puțință de răstălmăcire, că toate manifestațiile politice ale minoritarilor din România se vor desfășura sub semnul FRN – ADICĂ ÎNTRE NOI ȘI CU NOI. E un ideal de onestitate și moralitate cetățenească săvârșit – socotim – din amândouă părțile.”²³ Era stilul propagandei Dictaturii Regale: o declarată și entuziastă încredere deplină în tot ce întreprindea Regimul. Dar, stingerea animozităților ungarilor la adresa românilor și a Statului Român era doar o iluzie ce va fi repede dezmințită.

Dinspre unguri au venit, ca și dinspre germani, multe scrisori de aprobare entuziastă a Acordului din 17 ianuarie 1939. Regimul Carlist le considera semnificative, și le populariza imediat pentru a face cunoscut opiniei publice românești succesul obținut; și pentru că cele mai multe erau semnate de personalități reale. Episcopul Vásárhelyi scria prim-ministrului, Patriarhul Miron Cristea: „Cu onoare vă rog a binevoi a lua la cunoștință că am aderat cu deplină încredere la FRN, împreună cu conducătorii, funcționarii și credincioșii eparhiei mele. Dorim să participăm la munca constructivă pentru refacerea Țării, al cărei program a fost trasat cu o mare înțelepciune de M.S. Regele Carol al II-lea. Ne folosim de ocazia ce ni s-a dat, cu cea mai mare satisfacție și mulțumire sufletească, ca prin muncă credincioasă, însuflețită de adevărate sentimente creștinești, să dăm dovadă de loialitate, credincioșie și supunerea noastră față de Rege și față de Patrie. Implor binecuvântarea bunului Dumnezeu asupra marelui opere începute.”²⁴ Pe 27 ianuarie 1939, conducerile celor trei biserici maghiare, întrunite la Cluj, au elaborat o circulară către clericii lor, cerându-le să îndemne populația maghiară să adere la FRN. Același îndemn de adeziune era transmis și de Asociația Agricultorilor Maghiari; în cadrul unei întruniri a acesteia, în comuna Satulung, Brașov, președintele Szász Pál declara: „Am avut o mare satisfacție când am putut constata că evoluția sistemului statal din România merge pe această cale.” Și, Adunarea va trimite o telegramă omagială lui Carol al II-lea.²⁵ La 29 ianuarie 1939, ziarele de limba maghiară din România publicau textul *Apelului* pentru aderarea ungarilor la FRN, semnat de toți cei care încheiaseră cu Guvernul Acordul din 17 ianuarie 1939: Bánffy Nicolae, Szász Pál, Bethlen György, Gyárfás Elemér.²⁶

Deși la București, toate declarațiile de bunăvoință și sinceritate din partea unor personalități maghiare au fost primite cu mulțumire și repede popularizate, totuși autoritățile nu s-au lasat amăgite. Ca urmare, organismele de ordine își vor face în continuare datoria; însă accentul s-a pus pe acțiunile

de constatare a ilegalităților, nu pe acțiunile de pedepsire a acestora. Ca urmare, impresia generală era de îngăduință față de ungurii care încercau să lovească în Statul Român. Pe teren s-a resimțit o relaxare a raporturilor dintre Jandarmerie și Poliție, pe de o parte, și minorități, pe de alta. În tabăra minorităților, declarațiile de fidelitate nu au fost considerate a fi angajante deplin, ci doar expresia unei necesități de moment. Prin aderarea la FRN se spera atingerea mai lesnicioasă a unora dintre dezideratele acelor minorități. Așadar, și o parte și alta s-a arătat a fi deplin mulțumită și încrezătoare în onestitatea celeilalte; în practică, și o parte și alta și-a păstrat suspiciunile.

Acordul încheiat la 17 ianuarie 1939 a avut ecouri și în Ungaria. Ministrul plenipotențiar al Bucureștilor la Budapesta, Raoul Bossy, telegrafia în seara lui 18 ianuarie: Erkhardt Tibor îi declarase că atât el cât și contele Bethlen István „sunt foarte mulțumiți de noua politică a României față de minorități”. Doreau „limpezirea atmosferei dintre noi”, dar credeau că la apropierea româno-maghiară se va opune Germania. Erkhardt, un vechi și intransigent adept al revizionismului, avea o teorie originală: „Nu se speră acum chestiuni teritoriale, ci numai problema minorităților îndrumată acum bine”. Ungaria ar avea revendicări teritoriale asupra Iugoslaviei, dar nu asupra României, „căci, dacă ar obține prin revendicare de frontiere populațiune maghiară, ar slăbi elementul unguresc din Transilvania. Relațiunile dintre România și Ungaria trebuie să ajungă, însă, atât de cordiale, încât ele să exercite, pe plan moral, un fel de condominium cultural asupra Transilvaniei.”²⁷ O atitudine pozitivă o afișa și Horthy. Tot Bossy raporta la 25 ianuarie 1939: diplomatul britanic Henderson, într-o audiență la Horthy, „îl găsisse foarte înțelegător al folosului unei destinderi cu România, pe baza reglementării problemei minorităților”. Dar, prim-ministrul Imrédy Béla (14 mai 1938–16 februarie 1939), refuzase să-l primească pe Henderson, „pentru a nu se compromite în ochii Germaniei”, și pentru a nu se pronunța privind evoluțiile din România. Iar ministrul de Externe, Csáky, i-a spus lui Henderson că nu se opune încercării de apropiere cu Romania, „dar s-a arătat sceptic asupra rezultatelor ei.”²⁸

Ungurii din România au exploatat din plin dorința majoră a Regimului Carlist de a da impresia că, în cadrul lui, au fost armonizate toate interesele, eliminate nemulțumirile minorităților naționale, care au devenit susținătoare ale României Mari; meritul fiind, evident, al Regelui. Acceptarea intrării în FRN s-a dovedit a fi foarte benefică pentru minoritari, în general, și pentru cei unguri în special, aceștia din urmă având cele mai multe revendicări

îndeplinite. Și-au luat toate avantajele oferite de această încadrare, dar nu au renunțat, nici măcar declarativ, la revizionism.

DGP constata întregul an 1939, o foarte intensă activitate de organizare în plan cultural a ungarilor din România, pusă acum sub umbrela FRN. Dar, în cadrul manifestărilor culturale predominau cântecele de război, poeziile, piesele de teatru care urmăreau redeșteptarea încrederii în refacerea Ungariei Mari, îi solidariza pe maghiari în jurul acestui ideal. Astfel, FRN a devenit, prin Secția sa maghiară, un organism în interiorul căruia se acționa împotriva Statului Român.²⁹ Se adăuga constatarea că acțiunile de spionaj ale Budapestei, susținute de minoritari unguri din România, s-au înmulțit; la fel și acțiunile teroriste.

Deși autoritățile românești cunoșteau situația reală, nici nu au luat măsuri să oprească asemenea manifestări, nici nu au lăsat ca opinia publică românească să le cunoască. Mai mult, în toate organismele de conducere ale FRN, activitatea Secției Maghiare era lăudată; aceste laude fiind prezentate în presă, se dorea ca românii să ajungă la concluzia că Regimul Carlist acționase înțelept prin încheierea Acordului din 17 ianuarie 1939; încă un motiv de a-l susține pe Carol al II-lea. La sfârșitul lui martie 1939, în cadrul unei întruniri a Conducerii FRN, în pofida datelor strânse de Ministerul de Interne, se afirma că ungurii se încadraseră onest în partidul totalitar și, deci, deveniseră susținători ai țelului său principal – renașterea României. Cel mai probabil, laudele primite au surprins însăși conducerea Secției Maghiare, care, însă, le-a acceptat, prefacându-se a crede că reflectă o realitate. În numele Secției, Szász Pál, secretarul său general – ajuns membru al Directoratului FRN – își declara satisfacția, la 29 martie 1939, ministrului Minorităților Naționale, Silviu Dragomir. La rândul său, ministrul o sintetiza, într-un material către Guvern: „Reprezentanții minorității maghiare mărturisesc că au fost adânc impresionați de tonul discursurilor rostite în ședința Consiliului Superior al FRN, din care au putut constata o deosebită considerație și eleganță față de minoritățile etnice prezente prin reprezentanții lor.” Szász se oferea chiar să intervină la Budapesta, pentru a diminua adversitatea acesteia față de România, ca să nu slăbească „situația viitoare a minorității maghiare atât față de Guvern, cât și față de opinia publică românească”. Szász declara că ungurii au început să se simtă „atât de bine sub noul Regim, având tot mai multe dovezi de bunăvoință din partea Guvernului.” Aprecia acțiunea vizând apropierea româno-maghiară.³⁰

Metoda laudelor la adresa politicii Regimului Carlist față de minorități era dublată de permanente noi cereri înaintate acestuia. Unele erau prezentate cu ton înalt, ultimativ. Pentru 1939, momentul de vârf al acestor cereri l-a reprezentat memoriul înaintat prim-ministrului Armand Călinescu, sub semnătură tuturor parlamentarilor unguri: datat 21 septembrie 1939, chiar ziua în care Călinescu a fost asasinat, cuprindea „promisiunile făcute ungarilor și neîndeplinite”.³¹ La 6 octombrie 1939, ministrul pentru Minorități Naționale a trimis cererile ministerelor de care depindea rezolvarea lor.³²

Activitatea consecventă a organismelor de ordine ale statului, pentru înregistrarea manifestărilor ostile ale minorităților și după aderarea lor la FRN, scoate la iveală deosebiri majore între declarațiile conducătorilor lor și activitatea practică. Legiunea de Jandarmi Brașov, într-un raport către IGJ din 23 februarie 1939, consemna existența a trei curente în rândul ungarilor, care se luptau pentru a-și asigura posturile de conducere în cadrul Secției Maghiare din FRN. Unul avea în frunte pe Bánffy Nicolae – fost ministru de Externe al Ungariei, care primea pensie de la Statul Ungar; și Szász Pál; erau considerați aderenți sinceri ai partidului unic și, de aceea, tratați drept „trădători ai cauzei maghiare” de către celelalte curente. În al doilea rând erau adeptii contelui Bethlen György, fostul președinte al Partidului Maghiar, și Gyárfás Elemér: se declarau, în mediile ungurești, adversari ai intrării în FRN: „Bethlen este conducătorul iredentei ungare din Transilvania și exponentul Guvernului Ungariei, ale cărui dispoziții le aplică”. După semnarea Acordului, Bethlen a plecat, demonstrativ, în străinătate; odata cu semnarea documentului, însă, s-a străduit să obțină pentru oamenii săi, funcțiile din FRN ce reveneau maghiarilor, „pentru ca, astfel, să asigure o continuitate a politicii Partidului Maghiar prin Secția Maghiară a FRN”. A treia forță o reprezenta MADOSZ-ul, organizație comunistă condusa de Banyai László; era, așadar, extrema stângă, care se înscrisese în bloc în FRN, tot cu scopul de a obține cât mai multe posturi de conducere în Secție.³³ MADOSZ-ul dorise chiar să intre în Secție ca organizație de sine statătoare, fapt care a alarmat celelalte două curente; pentru că nu i s-a aprobat cererea, Banyai va înainta un *Memoriu* lui Armand Călinescu; se va ajunge la soluția intrării individuale în organizațiile locale ale FRN.³⁴ Cele trei curente se concureau acerb, constituirea Secției realizându-se cu greutate. O primă încercare infructuoasă a avut loc la Cluj, pe 11 februarie 1939.³⁵ Se va alcătui *Statutul Organic al Comunității Maghiare din România*, adoptat într-o altă întrunire la Cluj, pe 10 iulie 1939.³⁶

Deși se arătau în continuare revendicativi față de Statul Român, majoritatea liderilor maghiari erau foarte mulțumiți de termenii Acordului din 17 ianuarie 1939; îl concepeau ca pe o treaptă cucerită în drumul către țelul final – refacerea Ungariei Mari. Pe de o parte, se realizase și fusese recunoscută de către Regimul Carlist, unitatea de conducere politică pe care ungurii nu o avuseseră până atunci; pe de alta, li s-a recunoscut oficial un drept colectiv, nu numai în materie culturală, economică și socială, dar și în materie politică, prin crearea unei Secții Maghiare în cadrul FRN. Atâta timp cât nu existau răspunderi colective, nu erau de admis nici drepturi colective. Presa ungurească din România sublinia în special acest câștig; înființarea unui singur organism reprezentativ, putând să susțină mai bine revendicările, acceptarea ideii ca minoritatea maghiară trebuie tratată ca o comunitate, Statul raportându-se la ea nu individual la fiecare cetățean ce o compunea.³⁷ De aceea, toate ziarele ungurești din România concluzionau: „Înscrierea în FRN este o datorie de onoare.”³⁸

Posibilitățile create ungurilor prin Acordul din 17 ianuarie 1939 au fost exploatate la maximum, și chiar s-au depășit limitele înțelegerii. Într-un studiu intitulat *Situația minorităților etnice din România*, datat 1 iulie 1939, elaborat în cadrul Ministerului pentru Minorități, se făcea constatarea: „Minoritatea maghiară are de ce fi mulțumită, fiindcă atât în cadrul organizației FRN, cât și în acela al Uniunii Populare Maghiare, a obținut un foarte mare sprijin de la autorități și de la Guvern în toate chestiunile ce privesc interesele minorității maghiare, colective sau individuale.” Se constata că se lucra febril la înființarea de organizații „care depășesc, frecvent, cadrul fixat prin Acord, și intră de-a dreptul în domeniul politic.”³⁹ Tiparele acțiunii minorității maghiare din România nu s-au schimbat, dezideratul principal al acesteia a rămas același. Aceeași a rămas și propaganda ostilă dinspre Ungaria – chiar s-a intensificat. Un raport al Inspectoratului de Jandarmi Someș, din 7 februarie 1939, menționa trimiterea a tot mai multor materiale de propaganda revizionistă de la Budapesta; erau exagerate greutățile prin care trecea România și era contestat FRN-ul, pentru că „nu garantează drepturile și aspirațiile maghiarilor”; prin aderarea acestora la partidul unic, se scria, nu s-a făcut nici un progres.⁴⁰

Imediat după cooptarea reprezentanților minorităților în organele de conducere ale FRN, și astfel încheierea procesului de formare a acestora, s-au luat măsuri pentru ca toți membrii organismelor respective să fie tratați, de către instituțiile statului, ca demnitari. Armand Călinescu, ministrul de

Interne, semna la 23 aprilie 1939 un ordin circular (nr. 21089) în acest sens: „Membrii Directoratului și Consiliului Superior Național al FRN trebuie considerați ca parlamentari și, în consecință, se bucură de toate drepturile ce decurg din aceasta calitate”, inclusiv reprezentanții minorităților naționale. Pentru ei se insista: „Atitudinea jandarmilor față de acești reprezentanți ai minorităților să fie cea față de parlamentari.”⁴¹

Toți conducătorii Secției Maghiare a FRN, având acum umbrela protectoare a partidului unic, au continuat a desfășura o intensă propagandă pentru vechile deziderate; acum o duceau fără nici o reținere. În mai 1939, Marele Stat Major al Armatei Române atenționa asupra acestui fenomen. Îl constata și Inspectoratul General al Jandarmeriei. În cursul acelei luni, conții Bánffy Nicolae și Teleky Adam, avocatul Dezső Albert, au cutreierat satele din județele Alba, Turda, Brașov ș.a., sub pretextul propagandei pentru înscrierea în FRN. În realitate făceau propagandă în favoarea Ungariei. Îndemnul la înscrierea în FRN era motivat prin crearea, în acest fel, a unei situații mai favorabile „pentru a-și îndeplini mai ușor obligațiile naționale față de Ungaria”. IGJ constata că „Propaganda maghiară o fac foștii corifei ai Partidului Maghiar”, care se aflau acum în conducerea Secției FRN. Semnatarii Acordului din 17 ianuarie convinseseră și pe cei mai înrăiți adversari ai Statului Român de oportunitatea Acordului. Dintre aceștia, Avocatul Gál Nicolae din Turda, doctorul Zele Béla și Szabo Béni din Brașov, doctorul Pál Gábor din Ciuc, „toți cunoscuți iredentiști și propagandiști, care până acum se arătau ostili Frontului; în prezent convingându-se de intențiile adevărate ale frunțașilor maghiari, au aderat la această organizație, numai pentru menținerea ideilor lor.”⁴²

Așadar, fiecare dintre părți – conducerea Statului Român și conducerea minorității maghiare – a creat doar imaginea unei înțelegeri. Acțiunile centrifuge, vizând autonomia Transilvaniei sau unirea ei cu Ungaria au continuat iar conducerea de la București, cunoscându-le, a încercat să le diminueze efectul. Ca urmare, apare pe deplin nerealistă formula Liviei Dandara, dintr-o carte publicată în 1985: „Încadrate în FRN [...], naționalitățile conlocuitoare se dovedesc solidare cu națiunea română”. La fel de nerealist, insistă asupra secuilor care, ar fi intrat în FRN într-o majoritate de 75%, și ar fi avut „o atitudine loială”.⁴³ În urma aderării la FRN, poziția maghiarilor în Statul Român s-a consolidat, ei putând să acționeze cu mai mare impetuositate, și fără teama de măsuri coercitive când încălcau legile. Dorința Regimului Carlist de a demonstra lipsa diferendelor cu minoritățile,

în speranța diminuării presiunii statelor revizioniste dusă sub pretextul apărării minorităților, a suferit un așec deplin. Mai mult, prin practica îngăduitoare față de acțiunile antiromânești, a subminat edificiul național. Cei doi președinți ai partidelor istorice, Iuliu Maniu și Dinu Brătianu, și-au dat seama de panta pe care se aluneca și, într-o scrisoare comună din 18 iulie 1939 către Senat, menționau: „Țara nu poate admite un sistem de cărmuire care îngăduie totul minorităților și oprește orice manifestare liberă românească. Noi nu voim ca popor să asuprim pe nimeni, dar nu putem îngădui ca în România, românii să nu aibă nici una din libertățile publice, pe când minoritarii se bucura de toate.”⁴⁴

Alegerile sub Dictatura Regală, din iunie 1939 au adus avantaje minorității maghiare, în raport cu alegerile parmanentare precedente. Au fost aleși 9 deputați și doi senatori, pe listele FRN; li se vor adăuga alți doi senatori dintre muncitori, și încă trei numiți de Carol al II-lea. (Conform practicii „democrate”, unii senatori erau numiți direct de Rege.) Foarte multe rapoarte ajunse la conducerea FRN consemnau felul cum avusese loc votul printre minoritari. În județul Ciuc, unde secuii erau majoritari, aceștia i-au votat ascultători pe cei indicați de Secția Maghiară a FRN.⁴⁵ În Sălaj a fost ales Józsika Ioan fără a întâmpina nici o rezistență, deși era cunoscut ca adept al revizionismului.⁴⁵ La Odorhei, județ cu majoritate secuiască, românii au cerut să aibă și ei un candidat, dar nu li s-a aprobat, fiind aleși doi unguri: Filó Francisc și Orösz Carol. Pe ansamblu, ungurii au participat disciplinat și majoritar la vot; fuseseră convinși de avantajele existenței FRN, pentru aspirațiile lor centrifuge. Și românii din județele transilvănene au participat masiv la vot, chiar cu un anumit entuziasm, dar dintr-un motiv opus: vedeau în FRN un organism de apărare a integrității teritoriale a României Mari, o pavază în fața politicii revizioniste. De aceea, în unele localități au mers la vot cu steagul țării în frunte, „fără a fi inspirați de autorități”, se raporta din județul Turda. În Târnava Mică se constata că „Dragostea, mulțumirea sufletească și încrederea în actualul Regim, se poate ceti în sufletul fiecărui cetățean român”. În Satu Mare, „toată lumea era bucuroasă”. Manifestații de bucurie și în Sălaj. Se înregistrau și puținele acte de protest ale unor unguri; în unele urne fuseseră introduse hârtii cu inscripția „Trăiască Ungaria!” Dornic să sublinieze reușita politicii minoritare a Regimului Carlist, prim-ministrul Armand Călinescu a candidat într-un județ „secuiesc”, Trei Scaune; alături de ministrul de Interne, Mihail Ghelmegeanu. Vor fi aleși.⁴⁶

Lucrările Parlamentului FRN au fost deschise, printr-un *Mesaj Regal*, pe 7 iunie 1939. Printre succesele regimului era menționată și noua politică de atragere a minorităților. Din partea maghiarilor, a răspuns la *Mesaj Teleki Ádam*, apreciind faptul că Regele a garantat dezvoltarea minorităților; de aceea, asigura că ungurii vor pune la dispoziția Țării munca și priceperea lor, așteptând de la Guvern „remediarea tuturor nevoilor Poporului nostru”. Punea într-o relație de dependență „asigurarea drepturilor” maghiarilor, cu „declarația de lealitate a Poporului Maghiar”.⁴⁷

Regimul Carlist a dat greș. Mâna întinsă de acesta a fost primită de unguri doar pentru avantajele pe care le anunța. Guvernul de la București era conștient de acest lucru. Dacă în documentele destinate publicării era prezentată politica față de minorități ca o deplină reușită – pentru a întări încrederea în Carol a opiniei publice românești –, în documentele cu regim secret era indicat eșecul în acest plan. Ministerul de Interne a monitorizat toate acțiunile antiromânești cu autori unguri. Așadar, Guvernul a cunoscut situația reală. Cu toate acestea, a pus în practică hotărârea lipsei măsurilor coercitive reale adoptată de la începutul perioadei Dictaturii Regale. Monitorizarea a rămas doar sursă istorică pentru a demonstra teza continuării și intensificării acțiunii revizioniste în Transilvania perioadei 1938–1940. S-au arhivat, pe această temă, câteva mii de note, rapoarte, studii documentare; s-au adăugat atenționările unor personalități ale vremii.

La sfârșitul lui 1938, președintele Organizației Transilvania a Ligii Antirevizioniste Române, istoricul și arhivistul Ștefan Meteș, împreună cu secretarul general al acesteia, Aurel Gociman, un expert al problemei revizionismului unguresc, semnau un *Memoriu* larg către autoritățile centrale bucureștene; se refereau în special la situația foarte periculoasă ce se crease la granița de vest a României, unde se constata o colaborare intensă a diverselor organisme ale Statului Ungar, cu minoritari unguri din România; împreună organizau o serie întreagă de acțiuni antiromânești, pregătind o schimbare prin violență a frontierei. Punerea în temă era urmată de un îndemn: „Autoritățile de toate categoriile, școlile și bisericile, trebuie să-și dea mâna și, cu un larg și înțelegător concurs din partea Guvernului Țării, să procedeze la opera de întărire a granițelor, pentru care nu este nevoie de reclamă, ci dimpotrivă, este recomandabil a lucra în tăcere, dar cu multă conștiință națională.”⁴⁸

Chiar imediat după încheierea Acordului de intrare a minorității maghiare în FRN, la 28 ianuarie 1939, Inspectoratul Regional de Poliție

Cluj raporta revigorarea suportului economic al revizionismului. Pe 23 ianuarie avusese loc la Budapesta adunarea generală a Societății „Hangya” – care avea filialele cele mai active în Transilvania. Au fost de față atât reprezentanți ai autorităților civile centrale din Ungaria, cât și militare. Președintele „Hangya”, Litovszky, anunța că următoarea adunare va avea loc în „Clujul eliberat”. Toți oratorii au vorbit despre „chestiunea revizuirii frontierelor Ardealului” – deși societatea își declara doar un scop economic. Ungurii din țările succesoare au fost îndemnați „să aibă răbdare, că nu peste mult timp vor fi reprimiți în sânul Ungariei”. Fondurile „Hangya” urmau a fi orientate, în măsură și mai mare, spre țelul revizionist. Postul de Radio Budapesta a făcut adunării o largă popularizare.⁴⁹ Conducătorilor filialelor Societății „Hangya” din Transilvania li se trimiteau mereu instrucțiuni de activitate care, predominant se refereau la îndrumarea privind fondurile pentru susținerea acțiunii revizioniste. Unele astfel de instrucțiuni au ajuns în posesia autorităților românești. Cea mai interesantă cerere venită de la Budapesta era foarte abilă: se indica tuturor conducătorilor transilvăneni ai Societății „Hangya” „să sondeze terenul printre frunțașii români ai satelor, adepți ai lui Iuliu Maniu, și să-i convertească la ideea autonomiei Ardealului, sub patronajul Italiei”.⁵⁰

În ianuarie 1939, Inspectoratul Regional de Jandarmi Someș raporta receptivitatea ungarilor din zona respectivă, la propaganda antiromânească a Postului de Radio Budapesta. Între altele, acesta încerca să inducă ideea unei instabilități politice a României, și anunța un inventat atentat legionar împotriva Regelui Carol al II-lea.⁵¹ Același Inspectorat anunța, la sfârșitul lunii respective, că Legiunea de Jandarmi Bihor raportase o intensificare a propagandei revizioniste printre ungarii din județ. Cu ajutorul acestora aveau loc nenumărate treceri frauduloase ale frontierei, cu aducerea în România a materialelor de propagandă fabricate la Budapesta; în cazurile descoperite s-a ajuns la amenințarea cu moartea a grănicerilor.⁵² Cum astfel de informații veneau din toate județele de graniță, generalul Bengliu, șeful DGP, a hotărât, la 22 februarie 1939, înființarea unei unități speciale, din ofițeri de rezervă de origină ungară care vorbeau românește și se dovediseră loiali Statului Român, contribuieră la controlarea manifestațiilor revizioniste.⁵³ Unitatea urma să fie cantonată pe frontiera de vest, mai ales pentru că aici se evidențiasse și un alt element de pericol: evreei din zonă, în mare parte maghiarizați, „simpatizau fățiș cu Budapesta”, și mulți dintre ei aveau rol conducător în viața politică a ungarilor. În alegerile parlamentare de până în 1937 se proclamaseră „unguri

de religie israelită”. Doar parțial acțiunile antisemite tot mai intense din Ungaria îi influențaseră, producându-le o anumită rețineră.⁵⁴

Într-o evidentă legătură cu ocuparea și disoluția Cehoslovaciei în primăvara lui 1939, dinspre Budapesta au fost lansate spre Transilvania zvonuri foarte alarmiste pentru români, menite, pe de o parte, de a-i panica pe aceștia, iar pe de alta, de a-i încuraja pe unguri pentru a-și intensifica acțiunile revizioniste. Se spera într-o represiune majoră a autorităților românești, cu ecou internațional, care să justifice modificarea granițelor. În toată luna martie 1939, ziarele budapestane au inclus articole anunțând „ca sigură” curânda ocupare a județelor Arad, Bihor, Sălaj, Someș, Satu Mare, Maramureș; și asta doar într-o primă fază. Se dădea și un termen pentru prima etapă: 1 aprilie 1939. Alt zvon lansat privea o presupusă cerere ultimativă a Marii Britanii către România de a încheia urgent un acord cu Ungaria; în caz contrar, nu-i va garanta frontierele. Și, zvonul era lansat tocmai în preajma acordării garanțiilor franco-britanice. Erau făcute să ajungă în Transilvania știri despre mobilizarea Armatei Ungariei și intențiile ei ofensive; despre sprijinul unor Mari Puteri acordat ideii revizuirii Tratatului de la Trianon.⁵⁵ Tot în martie, Ministerul de Interne întocmea un material privind înarmarea clandestină a populației civile maghiare din Transilvania.⁵⁶

În raportul său asupra primei jumătăți a lui 1939, Legiunea de Jandarmi Brașov înfățișa intensa activitate autonomistă a ungarilor.⁵⁷ Într-un document similar, din iunie 1939, Regimentul 7 de Jandarmi Someș transmitea tabele cu revizionistii unguri identificați și arestați pe raza de competență a Regimentului. Tabelele cuprindeau și motivația arestării; printre formulele folosite: „înfocat iredentist maghiar”; „iredentist maghiar”; „comunist și iredentist”; „conducător iredentist”.⁵⁸ Biroul Siguranță și Chestura Poliției Alba Iulia s-au văzut obligate ca, la 14 iulie 1939, să dea un „ordin confidențial” comisariatelor din Aiud, Abrud, Sebeș, Teiuș; Guvernul Ungariei trimitea tot mai mulți spioni pentru a propaga revizionismul; doreau să pregateasca terenul pentru un eventual plebiscit în favoarea Ungariei. În Camera Deputaților de la Budapesta, pe 21 iunie 1939, Habay Calman, reprezentant al Partidului Național Creștin, ceruse Guvernului în mod imperativ, o acțiune fermă pentru obținerea, din partea Guvernului de la București, a autonomiei ungarilor din Transilvania.⁵⁹

În august 1939, DGP transmitea comandamentului Corpului de Jandarmi nota primită de la M.St.M., în care se menționau legăturile dintre ungarul din România și cercurile revizioniste din Ungaria. MSt.M. credea

ca „speranțele ungarilor au crescut” și datorită mulțimii de acțiuni teroriste inițiate de Rongyos Gárda (Garda Zdrențăroșilor).⁶⁰ Tot în august, DGP constata o intensificare a răspândirii materialelor de propagandă revizionistă în Transilvania.⁶¹ În septembrie 1939 au fost descoperite foarte multe grupări cu acțiuni antiromânești; o parte din membrii lor au fost arestați; se regăsesc în mai multe tabele.⁶² Alte zeci de tabele consemnează arestații, pentru același motiv, din octombrie 1939; erau întocmite pe județe și se precizau acțiunile de propagandă revizionistă sau de terorism la care participaseră.⁶³ În acea lună, printre principalii agitatori împotriva României Mari era identificat baronul Atzel Edmund din Zau de Câmpie, județul Turda, care înființa centre de rezistență și făcea o intensă propagandă; anunța iminenta intrare a Armatei ungare în România. Ministerul de Interne cerea doar să-i fie restricționate deplasările.⁶⁴

Existența unei coordonări de la Budapesta a acțiunilor antiromânești era evidențiată în documentele Ministerului de Interne. Cristian Troncotă prezintă unele. Serviciul de Informații interceptase, în septembrie 1939, trei documente trimise în România din Ungaria; acestea indicau: „Colectivitatea maghiarilor din România trebuie transformată într-un amplu aparat de activitate națională, condus de Legație [Legația Budapestei la București], după principii de strictă disciplină, la dispoziția Guvernului Maghiar”; „Trebuie să profităm – se scria – de tensiunea politică dintre partidul lui Iuliu Maniu și Guvernul Armand Călinescu, pentru a întreține în Ardeal curentul autonomist pornit chiar de ardeleni.”⁶⁵

Din octombrie 1939 dateaza studiul intitulat *Acțiunea teroristă a Statului Ungar în România*. Organele de Siguranță române aflaseră de existența unui plan budapestan de sabotare și terorism, încredințat Serviciului Special de Informații Maghiar; Serviciul primea ordine direct de la Regentul Horthy și colabora cu Marele Stat Major. Reușise să formeze în România, din localnici, o adevărată rețea teroristă, proiectată ca o avangardă în perspectiva unei invazii armate. Urma să execute acte de sabotare a căilor ferate, a șoselelor, depozitelor de muniții, uzinelor strategice, aeroporturilor. Se reușise introducerea în România a unei mari cantități de material explozibil, unele depozite fiind descoperite în 1938. În același an, a fost identificată o organizație teroristă cu largi ramificații; era condusă de preotul KöpfKároly din Satu Mare; instrucțiuni primea de la Budapesta prin preotul Orosz Gábor, care acționa în numele Serviciului Special de Informații Maghiar; se considera că Orosz Gábor era „conducătorul acoperit al minorității maghiare din Ardeal”. Proveniența

celor aflați în conducerea Organizației era din medii sociale diferite, faptul indicând largă unitate de acțiune antiromânească. În frunte se afla un preot; urmau un medic, Gobl Zoltán; un farmacist, Sarkady Gábory; un alt preot, Linzenbold Ferencz; un droghist, Heinrich Victor; un muncitor, Simon Zoltán; un fabricant, Roth Béla ș.a.m.d. S-au constituit nuclee de acțiune formate din 3–4 membri. Aveau două scopuri: acțiunea teroristă; pregătirea minorității maghiare pentru momentul izbucnirii războiului între Ungaria și România. Membrii Organizației au început să fie înarmați, armele fiind aduse din Ungaria. Către Organizație veneau mesaje codificate, transmise prin Postul de Radio Budapesta. Tot de acolo veneau și sumele de bani necesare pregătirii acțiunilor; valoarea unor astfel de sume a fost identificată în ianuarie 1939: pentru executarea diverselor acțiuni 6 500 000 lei, iar la dispoziția principalilor conducători alți 20 000 000 lei. Nuclee fuseseră formate în mai toată Transilvania. După Satu Mare, urma Oradea, sub conducerea preotului romano-catolic Hoszu László; apoi Cluj, sub conducerea inginerului Póczy Mihály; la Odorhei conducea călugărul franciscan Deszó Ipolyt; la Baia Mare conducea preotul evanghelic Réday Károly și preotul reformat Oláh Sándor. Studiul mai indica nuclee în Marghita, Abrud, Miercurea Ciuc, Zalău, Homorod, Cehu Silvaniei, Șumuleu Ciuc, Sudator, Târgu Mureș.⁶⁶

Un documentar pe aceeași temă datează din noiembrie 1939.⁶⁷ Stabilea influența evenimentelor ce au dus la dispariția Cehoslovaciei, cu contribuția Ungariei, asupra acțiunii antiromânești din Transilvania. Ocuparea de către Budapesta a unei părți a Cehoslovaciei întărise credința maghiarilor într-o acțiune similară asupra României. În vederea pregătirii pentru acest moment, a fost răspândit în Ardeal un imens material propagandistic; au fost activate multe organizații revizioniste; o mare parte din acestea erau formate din studenți care studiau la Budapesta și erau grupați după județul de proveniență: Trei Scaune, Ciuc, Mureș etc. Cea mai activă era Asociația Studențească Secuiască. Deși membrii acestora studiau la Budapesta, își desfășurau activitatea revizionistă în România. În domeniul propagandei, cel mai mult erau folosiți preoții și învățătorii. Și acum se raportau multe arestări, printre acestea, capturarea tuturor celor 172 membri ai unei organizații teroriste.⁶⁸

Noiembrie 1939 era și luna în care M.St.M. al Armatei Române, prin Secția a II-a, publica o broșură de uz intern, sub titlul *Terorismul maghiar*. I se trimiteau și conducerii FRN 90 exemplare. Deși tonul era îndulcit față de consemnările pe care se baza broșura – pentru a nu alarma excesiv – totuși

eșecul politicii FRN de atragere a minorității maghiare reieșea cu claritate. Scopul declarat al tipăriturii: „De a semnala tuturor marele pericol pe care-l prezintă terorismul maghiar pentru apărarea națională.”⁶⁹ Așadar conducerea FRN știa care erau sentimentele reale față de România ale majorității minorității maghiare. Cu toate acestea, în toamna lui 1939 au continuat anunțurile triumfaliste indicând foarte multe intrări din rândurile acesteia în partidul unic. În decembrie 1939, secretarul Organizației FRN din județul Odorhei, doctorul A. Crișan, transmitea la București un raport cu fraze de un entuziasm ridicol, dacă avem în vedere mențiunile, pentru același județ, ale Jandarmeriei și Poliției: „În cadrele FRN, minoritățile naționale își vor putea vedea realizat idealul lor de libertate politică, bunăstare economică și culturală. Întâlnindu-se în cadrele FRN-ului, românii și ungurii vor lupta împreună pentru a apăra pacea la horarele patriei comune, iar în lăuntruț țării vor munci cot la cot pentru prosperitatea aceleiași patrii.”⁷⁰

De remarcat faptul că un numitor comun al tuturor materialelor de prezentare a activității teroriste antiromânești, în anii de sfârșit ai perioadei interbelice, îl constituie indicarea implicării reprezentanților bisericilor maghiare. Faptul acesta a atras atenția autorităților române, care au alcătuit un material special pe tema respectivă: *Rolul clericilor maghiari din România în acțiunea iredentistă dirijată și subvenționată de Statul Ungar*. Era datat 28 octombrie 1939.⁷¹ Purta mențiunea „Secret”. „În fostul Imperiu Habsburgic, Biserica Maghiară a constituit, în mâna politicienilor maghiari, unul dintre cele mai puternice instrumente de deznaționalizare a elementului românesc din Transilvania, în folosul Ungariei – se scria. Continuând această tradiție, după realipirea Ardealului, Biserica Maghiară s-a transformat în bastion al iredentismului maghiar, folosind toate împrejurările de manifestare spirituală sau practică a cultului pentru a instiga oculo împotriva ființei Statului nostru. În această acțiune, *Biserica Maghiară se subordonează cu fidelitate hotărârilor și directivelor Budapestei*. [...] Unul din principalii factori utilizați deosebit de frecvent pe teritoriul țării noastre, de către cercurile superioare de la Budapesta, în scopuri atât de propagandă iredentistă, cât și de activitate informativă, precum și de orice alta desfășurată împotriva intereselor naționale românești, îl constituie corpul clerical romano-catolic, reformat sau unitarian – al minorității maghiare din România. Neglijând atribuțiunile reale ale misiunii lor preoțești, clericii maghiari, conform instrucțiunilor transmise de la Budapesta prin superiorii lor din România, au desfășurat neconținut agitații împotriva Statului Român, utilizând

ca principale teme învățământul și pensiile. De asemeni, în rolul lor de instrumente ale revizionismului Budapestei, preoții maghiari s-au făcut agenții colportării broșurilor și manifestelor editate împotriva Țării noastre, transformând serviciile divine în întruniri iredentiste și în școli ale urii. [...] Profitând de încrederea acordată slujitorilor Altarului și considerând că povețele date de preoți sunt urmate cu mai multă convingere, membrii clerului maghiar din România au căutat să propage în rândul tinerilor soldați minoritari îndemnuri pentru a dezerta în Ungaria, pentru ca acolo să-și satisfacă obligațiile militare.” Apoi, materialul demonstra afirmațiile din introducere prin fapte descoperite. La 16 noiembrie 1938, la Cluj, a avut loc Adunarea generală a Consiliului Eparhial al Episcopiei Romano-Catolice din Transilvania; la dorința expresă a Budapestei, a fost reales ca președinte Gyárfás Elemér, pe o perioadă de șase ani. „Cu această ocazie s-a putut constata că Budapesta urmărește cu tenacitate să mențină în fruntea tuturor organizațiilor din Transilvania pe conducătorii fostului Partid Maghiar, recunoscuți ca exponenți ai iredentismului maghiar în România. Menținerea membrilor fostului Partid Maghiar la conducerea eparhiilor denotă în plus că Budapesta urmărește ca hotărârile sale transmise prin foștii conducători ai Partidului Maghiar să fie aplicate, prin intermediul preoților maghiari, enoriașilor din eparhiile respective.” În București, preotul reformat Nagy Alexandru conducea cercul cultural „Koos Ferencz Kör”, în care se țineau, în fiecare miercuri – începând din decembrie 1938 – prelegeri cu caracter naționalist maghiar, urmate de dezbateri cu caracter „iredentist”; se discuta despre propaganda maghiară, „de spionaj, sabotaj, de acțiunea subversivă”. Preotul Szigety Béla, de la Biserica reformată maghiară din București avea, de trei ori pe săptămână, consfătuiri cu fruntașii maghiari, „cu care ocazii se desfășoară o puternică propagandă iredentistă”. Pentru propagandă revizionistă și constituirea unui grup de acțiune antistatală, canonicul Scheffler Ferencz din Oradea a fost condamnat de Tribunalul Militar din Cluj, la 26 decembrie 1938, la doi ani de închisoare și plata unei amenzi de 10 000 lei.

Printre instituțiile puse în slujba propagandei revizioniste erau menționate Vasárnapi Iskolák (Școlile de duminică), care erau sub directa conducere a preoților maghiari. În București funcționau în șase localuri. În școlile respective „se explică tainele Sfintei Scripturi, punând preceptele religioase în slujba naționalismului maghiar [...], făcându-se școala iredentismului maghiar.”

Apoi, erau enumerate acțiuni antistatale ale preoților maghiari din 1939. La 28 martie 1939, Tribunalul Militar al Corpului VI Armată a condamnat la trei luni închisoare pe preotul catolic Márton Iosif din Sălaj, pentru propagandă iredentistă. Din 17–20 martie 1939 datau adunările ce au avut loc în Biserica Catolică din Cluj, în timpul cărora preotul „a îndemnat pe cei ce au primit ordine de concentrare să nu se prezinte la unități, fiindcă în curând Armata Maghiară va fi în Cluj”. În turla aceleiași biserici au fost găsite ascunse două arme automate. La 8 mai 1939, preotul Kánya a depus la Legația Ungariei din București, un raport privind activitatea preoților maghiari reformați, în domeniul propagandei. „În acest raport se arată că preoțimea maghiară reformată din România a stat neclintită în slujba propagandei ungare, prefăcând slujbele religioase, predica zilnică și misionarismul creștin, într-un singur țel – propagandă maghiară. [...] Biserica maghiară din România a reușit să facă din fiecare ungur un propagandist, un patriot și un luptător pentru Patrie. [Patria Maghiară]. La 17 mai 1939, preoții unguri din comuna Câmpulung de Tisa, județul Maramureș – Heinrich Francisc și Gavaler Ludovic – au fost arestați, pentru că făceau propagandă revizionistă și erau în conducerea unei organizații teroriste. În iulie 1939 s-a descoperit faptul că în cadrul atentatului de la Halmeu (împotriva grănicerilor români) fusese amestecat și preotul reformat Kurti Carol; va fi deferit Parchetului Militar al Corpului VI Armată.

Prin foarte multe căi se indica dirijarea acțiunii preoților unguri din România de către autoritățile din Budapesta, prin intermediul Legației acesteia la București. În iulie 1939, Legația a primit ordin să controleze activitatea protopopului reformat de București, Tökes Ernest, pentru felul cum conducea I.K.E. (Asociația Tineretului Creștin). La 21 august 1939, preoții reformați Nagy Alexandru și Tökes Ernest au prezentat Legației programele lor pentru activitatea societăților „Koos Ferenc” și I.K.E., cerând aprobarea. La Ministerul de Interne Român se aprecia că „aceste programe culturale, religioase, muzicale și naționale, s-au transformat în *programe complet iredentiste și revizioniste*.” Și conducătorii bisericilor maghiare se subordonau deplin autorității Guvernului Ungariei. În august 1939, episcopul romano-catolic de Alba Iulia, Márton Áron, a vizitat Budapesta pentru a informa Guvernul Maghiar asupra situației bisericii pe care o conducea; s-a plâns de faptul că autoritățile române ar acorda un sprijin material mult mai important Bisericii Ortodoxe. Pentru a susține propaganda făcută de clerici, autoritățile budapestane le dădeau subsidii substanțiale. Se exemplifica,

pentru septembrie 1939, cu suma importantă trimisă protopopului Aladár Ar dai din Salonta. Materialul Ministerului de Interne din octombrie 1939 considera că aceste sume „sunt destinate propagandei revizioniste” și pentru impuls ionarea trecerii tinerilor unguri în Ungaria, ca să se înroleze în armata acesteia.

Vizitele pastorale ale diferiților ierarhi ai bisericilor maghiare erau folosite și cu scop propagandistic revizionist; constatau cu satisfacție efectul. Preotul Kis Sándor, vicarul Episcopiei Unitariene din Cluj, după o călătorie în județele din estul Transilvaniei, declara: „Poporul maghiar din Secuime așteaptă și dorește schimbarea situației sale de astăzi printr-un război, deoarece nu are încredere nici în conducătorii săi de azi și nici în sinceritatea intențiilor guvernanților români.” Propaganda revizionista era și scopul principal al clericilor misionari. În toamna lui 1939, de la Cluj, Biserica Reformată trimisese, pentru aceasta, la București misionarii Sarolta și Mariska. În București, preoții tuturor bisericilor ungare colaborau în planul propagandei – conform unei hotărâri luată la începutul lui octombrie 1939. Tot atunci s-a decis ca, în Transilvania „propaganda iredentistă să fie îndrumată de episcopul romano-catolic Márton Áron”.

Foarte grave erau precizările din finalul materialului documentar datat 28 octombrie 1939: „Rolul important deținut de preoții maghiari din Ardeal în conducerea și organizarea acțiunii iredentiste maghiare pe teritoriul nostru, cari s-au dovedit a fi întotdeauna buni executanți ai ordinelor primite de la Budapesta, se evidențiază în special cu ocazia descoperirii recente a organizației teroriste din Ardeal, [...], dirijată și subvenționată de Statul Ungar. Astfel, numai din cercetările făcute până în prezent reiese că întreaga conducere a acțiunii teroriste era încredințată preoților maghiari, care alcătuiau elementele de bază ale Comitetului Central și ale diferitelor nuclee mai importante din Ardeal. Este neîndoios că, luând în considerare disciplina strictă domnind în rândurile corpului clerical maghiar din Ardeal, este exclusă posibilitatea ca superiorii acestor preoți – episcopul reformat Vásárhelyi din Cluj, episcopul romano-catolic Márton Áron din Alba Iulia și episcopul unitarian Varga Béla tot din Cluj – să nu fi cunoscut sentimentele și activitatea subordonaților lor, cu atât mai mult cu cât aceștia din urmă, în cursul activității desfășurată în Organizația menționată, au fost siliți să se deplaseze în alte orașe, iar unii chiar în Ungaria, părăsind temporar atribuțiunile lor sacerdotale, ceea ce presupune justificări plauzibile și

aprobări de care superiorii lor trebuiau să ia cunoștință și într-o măsură să fie în curent cu acțiunea din afara misiunii lor sacerdotale.”

Într-o anexă a materialului din 28 octombrie 1939, erau indicați „preoții conducători și membrii principali ai Organizației teroriste dirijată și subvenționată de Statul Ungar, descoperită recent în Ardeal.” Erau menționați 29 preoți. Din aceștia, cei mai mulți, 17, erau romano-catolici. Erau reprezentate și celelalte biserici maghiare.

Toate aceste descoperiri ale diverselor organe ale Statului Român, i-au făcut pe conducătorii acestora, cei ai FRN și unii membri ai Guvernului, să recunoască gravitatea fenomenului, fără ca aceste recunoașteri să fie făcute publice, ca să nu fie blamată politica Regimului Carlist față de minorități. Într-un raport sinteză al IGJ, destinat strict ministrului de Interne Mihail Ghelmegeanu, datat 20 februarie 1940, se menționa: „Majoritatea maghiarilor, încadrată în FRN, în întrunirile pe care le ține în cadrul acestei organizații, discută doar chestiuni ce-i interesează pe ei”, și nimic ce ar putea duce la consolidarea României. În ținutul Someș, revizionismul în cadrul Secției Maghiare a FRN a îmbrăcat toate formele; unul dintre cei mai înfocați propagatori, Szász Pál, face parte chiar din conducerea centrală a partidului unic. Se aprecia că „Secția Maghiară din FRN nu ne este nouă favorabilă. Propaganda Frontului nu are efect.” Gheorghe Vântu, subsecretar de Stat la Ministerul de Interne, remarca faptul că minoritarii maghiari au reacții aparte, neconforme cu așteptările Guvernului. Iar generalul Topor Ioan, comandantul Corpului de Jandarmi, constata că „FRN a adunat pe toți minoritarii la un loc, servind prin aceasta cauza lor”; sub masca FRN se face propagandă iredentistă.⁷²

*

Declanșarea celui de al Doilea Război Mondial a agravat mult problemele pe care Regimul Carlist le dorea rezolvate prin intermediul FRN, în primul rând în regiunile amenințate de tendințele acaparatoare ale statelor vecine; aici, problema loialității minorităților etnice nu a fost rezolvată, acesta fiind principalul eșec al partidului unic. Consecința se va vedea în vara lui 1940: în Basarabia și Bucovina evreii au sprijinit acțiunea armatelor cotropitoare sovietice și, ulterior, stăpânirea sovietică; în Transilvania de Nord-Est ungurii (dar și evreii) au susținut cotropirea regiunii de către Armata ungară și, ulterior au fost unelte ale administrației horthyste în atrocitățile antiromânești.

În Transilvania și Banat erau concentrați majoritatea maghiarilor din România, ceea ce dădea forță acestora, alimentată permanent de propaganda dinspre Ungaria. Începutul războiului mondial a dus la înmulțirea acuzelor la adresa Statului Român, pe tema tratamentului la care erau supuși unгурii, la înmulțirea cererilor, adesea ultimative venite din partea acestora sau a Budapestei, toate sfârșind cu amenințarea invaziei germane, în august 1940. Vor duce la Diktatul de la Viena, și pierderea a jumătate din Transilvania.

Unгурii s-au menținut în FRN până la sfârșitul Dictaturii Regale, pentru a exploata deplin toate facilitățile pe care le conferea această postură. Deși fluxul informațional spre București indica lipsa lor de loialitate, erau și încercări de mistificare a acestei realități. Scopul acestora era dublu: de adormire a vigilenței autorităților centrale, ceea ce ar fi minimalizat măsurile de apărare; satisfacerea cât mai multor cereri, satisfacere considerată îndreptățită prin loialitatea față de stat. Cei mai mulți lideri maghiari au excelat în tentativa de a-și mistifica adevăratele sentimente și țeluri, prin încadrarea deplină în sistemul cultului personalității lui Carol al II-lea. Deseori, pe Rege îl laudau în public și-i trimiteau mesaje lingușitoare, anunțându-i solidarizarea unгурilor în jurul său. Printre multele mesaje de acest fel, și acela al conducătorului Secției FRN din județul Ciuc, deputatul Kovács Carol, din octombrie 1939: „Cetățenii județului Ciuc, de origină etnică română, maghiară și alte naționalități, întruniți la serbarea și la adunarea populară a FRN, depun la picioarele Tronului omagiile lor respectuoase în aceste vremuri de grea încercare pentru Țară, vă înțeleg și vă urmează fără șovăire în opera de redresare a statului, asigurându-vă de cel mai nețărmurit devotament, iar astăzi în clipe de entuziasm, vă urează din tot sufletul să trăiți Majestate mulți ani fericiți!”⁷³ Prilejul era sărbătorirea zilei de naștere a Regelui. Însă, din același județ, tot în toamna lui 1939, secretarul Organizației FRN din plasa Gheorgheni, un român, Teodor Atanasiu, acuza „o pronunțată ostilitate din partea intelectualității maghiare. Faptul acesta, fără să surprindă prea mult, contrastează totuși ciudat cu unele repetate declarații ale reprezentanților minorității maghiare care, în cadrul diferitelor adunări ale FRN și-au manifestat loialitatea față de Statul Român. Să ne fie îngăduit a exprima aici, cu toată sinceritatea, convingerea că minoritatea maghiară [...] este departe de a se încadra cu sinceritate în viața Statului. Orice revendicare satisfăcută este considerată o manifestă dovadă de slăbiciune, care cheamă nenumărate alte revendicări. Pasivă până la amorfism față de tot ceea ce înseamnă viața Statului nostru român, cu multiplele ei greutăți

actuale, minoritatea maghiară rămâne permanent debitoare, constituind, cel puțin în această regiune secuiască, o insulă de vrăjmășie, pe ale cărei servicii, evident, nu se poate conta.”⁷⁴ Același lider român al FRN revenea asupra problemei, într-un raport amplu din februarie 1940, nuanțând: cu adevărat periculoși sunt liderii maghiarilor, nu masa mare a minoritarilor. Totodată, transmitea un avertisment ferm față de politica excesiv îngăduitoare a Bucureștilor: „Cei care trăiesc în mijlocul acestei enclave, care este Secuimea [...], știu ce înseamnă în viața de toate zilele rezolvarea favorabilă a unei revendicări maghiare – o breșă în armătura suveranității naționale și un punct puternic de sprijin pentru alte viitoare revendicări. [...] Nu atitudinea veșnic nemulțumită a cercurilor politice din Ungaria trebuie să ne împingă pe panta aceasta a abdicărilor fără nici un rost și nici burzuluiala anumitor grupuri minoritare de la noi, în contact prea strâns cu Budapesta. Căci politica Ungariei, așa cum s-a manifestat ea până acum, nu este o politică de revendicări pentru minoritățile ei din afara granițelor, cât mai ales o politică de anexiune. Revizionismul maghiar în forma lui pură, aceasta o urmărește.” De ce atunci, întreba liderul FRN, Statul Român și Frontul vor să facă un nou Statut al minorităților? „Ca să dăm satisfacție Budapestei? Dar Budapesta se va declara totdeauna nemulțumită, chiar dacă prin absurd am crea ungușilor din România un regim mai bun decât românilor de baștină.” În județul Ciuc, anunțatul nou Statut al minorităților, cu noi drepturi pentru acestea, Statut promovat de FRN, a produs vii nemulțumiri printre români: „Se cunoaște situația tristă de inferioritate economică și culturală a elementului românesc față de cel minoritar. Și totuși, astăzi elementului minoritar i se creează condiții de existență și mai bune decât cele avute până acum, în timp ce elementul românesc din Secuime, asupra căruia timp de zeci de ani s-a exercitat o necruțătoare politică de maghiarizare, de la Unire și până azi cu nimic nu pare a i se fi îmbunătățit situația.” Administrația din Secuime era aproape în întregime în mâna maghiarilor, la Miercurea Ciuc, Odorhei, Sf. Gheorghe, Gheorgheni, aproape toți funcționarii erau maghiari. Lucid, autorul raportului către conducerea FRN atenționa și asupra consecințelor acțiunii centrifugre a minorităților asupra stabilității generale a statului: „Nu știm cum va răspunde această administrație maghiară în momentele dificile pentru Statul nostru, la ceea ce se cheamă sentimentul de solidaritate națională. Însă, am până acum toate motivele să mă îndoiesc de sinceritatea și loialitatea ei.” Astfel, un nou Statut, cu noi drepturi pentru minoritari, nu va consolida România. „El nu va rezolva nimic. Va găsi poate în presa străină

aprecieri măgulitoare asupra spiritului nostru atât de excesiv tolerant. Dar problema va rămâne și mai departe întregă.” Secuii, scria, sunt impresionati doar de „spiritul de autoapărare”; el nu trebuie să slăbească, mai ales pentru că situația externă este atât de complicată. [...] Satisfacerea revendicărilor, cerute în numele minorității maghiare, este interpretată pretutindeni în lumea minoritară, ca un semn de slăbiciune și de frică. Satisfacerea acestor revendicări [...] ar întări și mai mult grupul dușmanilor noștri din interior.”⁷⁵

Cele semnalate în județul Ciuc erau confirmate și pentru alte județe. De asemenea se confirma peste tot condiționarea pe care maghiarii o făceau, pentru rămânerea în FRN, de acceptarea unor cereri din ce în ce mai mari. S-a ajuns ca, în județul Odorhei să se amâne, în mai 1940, depunerea jurământului cadrelor FRN-ului, „până la rezolvarea definitivă a chestiunilor puse de comunitatea maghiară din Ardeal”.⁷⁶ Era un adevărat șantaj, scena reprezentând-o chiar partidul carlist. Într-o dare de seamă a Comandamentului Gărzilor Naționale ale FRN din județul Odorhei, din 25 martie 1940, erau din nou trase semnale de alarmă. Comunitatea maghiară din județ activa numai formal în cadrul FRN, conform Acordului din 17 ianuarie 1939; scopul afișat era promovarea intereselor economice, culturale, sociale ale ungarilor, însă, scopul real era politic; îl susțineau toți cei aflați în fruntea Secției, începând cu președintele ei, deputatul Filló Francisc. Conform Constituției, preoții și învățătorii nu aveau voie să facă politică, dar, maghiarii toți fac parte din comunitate și toți sunt „adevărați apostoli ai iredentismului maghiar”. Acordul semnat de Armand Călinescu era considerat, de către români, fundamental greșit, deoarece prin crearea Secției Maghiare, „s-a făcut un total separatism al maghiarilor față de tot ce este românesc”. Odorheiul era județul cu cei mai mulți minoritari – 90% din locuitori erau secui. Înainte de înființarea FRN erau divizați în patru partide politice: „Astăzi [în 1940], însă, toți secuii sunt înscriși în Comunitatea Maghiară, iar doleanțele și cererile lor se rezolvă prin conducerea Comunității. [...] Niciodată n-au fost mai bine organizați și niciodată cauza secuiască nu s-a confundat mai bine cu cauza maghiară și niciodată nu au fost mai strânși uniți”.⁷⁷

În condițiile toleranței, mărită după înființarea FRN, față de acțiunile antiromânești, procesul de maghiarizare continua, într-un ritm mai intens decât înainte de 1918. În aprilie 1940, în județul Odorhei mai existau numai trei comune românești. Altele, care fuseseră românești, și care aveau în continuare nume românești clare, precum Vlăhița, fuseseră maghiarizate. La

Vlăhița, „unde pe vremuri erau numai români”, din 400 familii, numai 60 mai erau românești; nu exista biserică românească, preotul locuind și slujind într-o casă închiriată; toți funcționarii erau secui. Concluzia raportului: „Românii o duc greu, sunt batjocoriți, înlăturați de la orice fel de avantaje, priviți rău de restul populației”; prigoana aceasta fiind condusă de către intelectualii secui, „apostoli ai șovinismului”.⁷⁸

Rapoarte de acest fel – prezentând politica de maghiarizare corelată cu aceea revizionistă, având drept inițiatori liderii Secției Maghiare a FRN –, veneau din întreaga Transilvanie; în toamna lui 1939 și prima parte a lui 1940, nu există raport al unităților de jandarmi din regiune care să nu prezinte fapte pe aceasta linie.⁷⁹ Jandarmeria confirma atenționările liderilor români ai organizațiilor FRN: partidul unic era folosit în scopuri revizioniste. Agenții unguri cutreierau satele transilvănene sub pretextul propagandei pentru înscrierea în FRN, dar transmiteau ordinele Budapestei.⁸⁰ Fenomenul era atât de larg, încât Ministerul pentru Minorități Naționale s-a văzut obligat să trimită, sub semnătura ministrului Silviu Dragomir, o atenționare asupra lui, generalului Gabriel Marinescu, subsecretar de Stat la Ministerul de Interne. Era dat ca exemplu baronul Atzel Ede (Edmund) din Zau de Câmpie.⁸¹ Conducerea IGJ s-a alarmat văzând amploarea fenomenului desfășurat sub umbrela FRN. De aceea, generalul Bengliu ordona, repetat, stricta supraveghere a lui. Legiunilor de jandarmi li se indicau metodele de acțiune pentru a-l contracara.⁸² În practică, însă, organele de ordine ale Statului și-au redus activitatea la constatarea acțiunilor antistatale și transmiterea la București a unor rapoarte asupra acestora. Legiunea de Jandarmi Făgăraș consemna formalismul Acordului încheiat de liderii maghiari din România cu Guvernul.⁸³ Un raport al Inspectoratului Regional de Jandarmi Timiș era și mai clar: „Atât conducătorii populației maghiare, precum și cei înscriși în FRN, Secția Maghiară, nu prezintă nici o încredere pentru Statul Român, constituie un pericol pentru siguranța Statului Român și se impune excluderea lor și dizolvarea oricăror organizații minoritare maghiare, cât mai e timp.”⁸⁴ În același sens era și raportul Regimentului 8 Jandarmi Mureș: „Cei intrați în FRN au făcut aceasta numai pentru a folosi calitatea de membru al FRN ca mască pentru o cât mai reușită propagandă revizionistă.” Între liderii maghiari considerați „moderați”, precum contele Bánffy Nicolae, și cei considerați „radicali”, precum baronul Atzel Ede, erau legături foarte strânse, toți vizând același țel revizionist. „Oricâte drepturi li s-ar acorda ungarilor din România și oricât de bine ar fi tratați, avem ferma convingere

că nu vor deveni niciodată cetățeni loiali ai Țării Românești.⁸⁵ Constatări asemănătoare avea și comandantul Regimentului 7 Jandarmi Someș.⁸⁶ Pentru aceeași zonă a Someșului, semnala puternica acțiune revizionistă, sub umbrela FRN, și M.St.M.; anunța și existența unor liste cu ungurii ce urmau a fi numiți în fruntea diverselor autorități, „în situația că Ardealul ar fi ocupat de Ungaria”.⁸⁷ M.St.M. înregistra acutizarea revizionismului în toată Transilvania, peste tot fiind folosit paravanul FRN.⁸⁸ Cel mai grav era faptul că în unele comune fuseseră create formațiuni paramilitare de rezistență, care urmau să acționeze în caz de conflict cu Ungaria.⁸⁹ Inspectoratul General al Jandarmilor credea că „ungurii sunt cuprinși de febra revizionistă”⁹⁰, la aceeași concluzie ajungând și DGP.⁹¹

Așadar, atitudinea maghiarilor față de Statul Român, după intrarea acestora în FRN, cu secție proprie, a rămas ostilă; și-au păstrat aspirațiile revizioniste și chiar au intensificat acțiunile pentru îndeplinirea lor. Fiind minoritatea cu cea mai mare pondere, insuccesul FRN era cu atât mai dăunător României. Și, s-a subliniat și în prima parte a lui 1940, duplicitatea liderilor maghiarilor. Pe de o parte incitau și patronau acțiunile revizioniste, pe de alta își clamau loialitatea față de România și de Regele Carol al II-lea, în mod repetat. În Parlament, în martie 1940, deputatul Kovacs Carol declara: „Cetățenii români de naționalitate maghiară consideră ca o datorie față de ei înșiși colaborarea cea mai sinceră cu concetățenii lor români, pentru realizarea înfăptuirilor superioare naționale, sociale, internaționale.”⁹²

În ultimele luni înaintea Diktatului de la Viena, numărul manifestărilor antiromânești ale maghiarilor din România a fost tot mai mare; au fost descoperite cele mai multe organizații teroriste. Le indică documentele Ministerului de Interne, Ministerului de Justiție, Marelui Stat Major. La Interne au fost alcătuite tabele întregi cu nume de propagandiști revizionști, cu spioni, cu teroriști identificați; a fost alcătuită chiar și o hartă a Transilvaniei cu indicarea centrelor principale în care se acționa și a legăturilor dintre ele.⁹³ SSI (Frontul de Vest) alcătua un foarte larg documentar intitulat *Organizații iredentiste și formațiuni paramilitare*.⁹⁴ Iar un maior magistrat, ofițer de poliție judiciară militară, alcătua, ca delegat al M.St.M., un cuprinzător proces-verbal pe aceeași temă; era datat 31 august 1940.⁹⁵ Menționa toate cercetările care avuseseră loc, în legătură cu organizațiile teroriste maghiare, în 1939–1940. Insista pe acțiunile dirijate de Organizația Garda Zdrențăroșilor, care avea ramificații în toată Transilvania; se prezentau nucleele principale: Oradea, Sibiu, Huedin, Cluj, Brașov, Alba Iulia, Timișoara. Autorul

procesului-verbal folosise informațiile strânse la M.St.M. Indica arestarea, în 1939–1940, a unor nuclee întregi teroriste, printre care cele de la Sighet, Valea lui Mihai, Adrid, Săcășeni, Oradea. Magistratul ajungea la concluzia că Statul Maghiar „nu a renunțat la menținerea și organizarea acțiunii teroriste în România”; în principal organizarea acestor acțiuni se face prin „Rongyos Garda”, căreia i s-au încredințat distrugerile strategice, crearea unui climat de panică ducând la motivarea unei intervenții a Ungariei. Membrii arestați ai Gărzii Zdrencăroșilor au făcut declarații detaliate ducând la identificarea activității generale a acesteia. Toți arestații au fost trimiși, spre judecare, Curții Marțiale a Comandamentului Militar al Capitalei.

*

Toleranța cu care autoritățile române i-au tratat pe autorii maghiari ai acțiunilor antistatale în perioada interbelică a atins apogeul în timpul Dictaturii Regale. Interesul era al Regelui, care încerca să elimine contestațiile la adresa Statului, care erau interpretate și drept contestații la adresa sa; dorea să pozeze în postura de pacificator general, de catalizator al tuturor forțelor care puteau consolida România Mare. Cu concluzia că orice acțiune împotriva Dictaturii Regale, regim întemeiat de el în 1938, era o acțiune antistatală, nepatriotică Regele, pentru un interes propriu, a impus o politică greșită, îngăduitoare față de manifestările antiromânești ale ungarilor. Și prin aceasta, Regimul Carlist și-a dovedit caracterul nociv. Iar Carol al II-lea și-a consolidat postura de personaj malefic.

Chiar din momentul instaurării Dictaturii Regale, februarie 1938, s-a ordonat o acțiune generală de atragere a liderilor minorității maghiare. Inițial, ca metodă a fost folosită ștergerea oricăror învinuiri privind încălcarea de legi. Cazul cel mai interesant, în acest plan, îl oferă Gyárfás Elemér – unul dintre cei mai importanți lideri unguri din perioada interbelică: parlamentar aproape în permanență, conducător al fostului Status Romano-Catolic cedat fraudulos de Statul Român; reprezentant principal al Episcopiei de Alba Iulia, conducător al unor organizații economice și culturale. Gyárfás Elemer i-a scris de mai multe ori lui Silviu Dragomir, comisar general pentru Minoritățile Naționale, în legătură cu un proces penal pe care-l avea la Tribunalul Militar Brașov; era judecat pentru instigare publică în campania electorală din decembrie 1937. Conform rechizitoriului la 11 și 12 decembrie 1937, în cadrul unor adunări electorale la Sândominic (Ciuc) și Gheorgheni (Odorhei) adusese acuzații nefondate autorităților românești;

afirmase că „românii vorbesc nebunii, când afirmă că secuii sunt de origine românească”; afirmase că „ungurii nu au drepturi; Partidul Liberal nu le-a dat nici o importanță; la apelurile adresate Societății Națiunilor, nici până acum nu li s-a făcut dreptate”. Gyárfás Elemér cerea încetarea procesului, întrucât afirmațiile fuseseră făcute în timpul campaniei electorale. Și, arunca o amenințare: procesul trebuia să înceteze „întrucât n-ar servi la împăcarea sufletească, care este scopul actualului Guvern.” Așadar, se identifica cu întreaga minoritate maghiară, care nu s-ar fi putut „împăca” sufletește cu românii, dacă el ar fi fost pedepsit conform legilor. Silviu Dragomir, cunoscut pentru oportunismul său, accepta pe deplin politica de toleranță față de unguri a Regimului Carlist; ca urmare, a pus o rezoluție favorabilă, găsind întemeiate motivele invocate de Gyárfás Elemér. Și, cerea o intervenție pe lângă Ministerul Apărării Naționale, deoarece „acuzațiile aveau un pronunțat substrat politic, care s-ar putea considera perimate în urma intrării d-lui Gyárfás cu ai săi în FRN”.⁹⁶ Prin urmare, „intrarea” îl scăpa de învinuire. Și mai explicită, în sensul încălcării legalității pentru motive de oportunitate, era formula ultimă a lui Silviu Dragomir: solicita M.Ap.N, „o măsură potrivită cu interesele momentului politic”.⁹⁷

Însuși președintele Secției Maghiare din FRN a profitat în repetate rânduri de poziția pe care o avea, exploatând dorința autorităților de a-i păstra bunăvoința. În mai multe cazuri a avut intervenții pentru a limita sau elimina acțiunea coercitivă legală în cazul unor unguri care încălcaseză legile. Una din intervenții se referea la un grup masiv: la 5 iunie 1939, Ministerul pentru Minorități se adresa Ministerului Justiției, transmițându-i numele a 61 autori unguri ai unor delictе politice, privind subminarea suveranității românești în Transilvania; numele fuseseră indicate de Bánffy Nicolae, președinte al Secției Maghiare și membru al Directoratului FRN; se cerea grațierea. Cum o parte din cei 61 erau militari, intervenția se făcea și pe lângă Ministerul Apărării Naționale. Cu toate că era istoric și cunoștea bine primejdiile care amenințau Transilvania prin acte ca acelea săvârșite de cei 61, Silviu Dragomir se arăta de acord cu grațierea. Învinuirile pentru care fuseseră trimiși în judecată priveau ofense aduse simbolurilor naționale și Istoriei Românilor; refuzul intonării Imnului Țării, și intonarea celui al Ungariei; lipsa de respect față de limba oficială; necuviințe la adresa Coroanei; ofensă la adresa Națiunii Române; propagandă iredentistă; formarea de grupări antistatale etc. La ministerele unde a ajuns cererea lui Gyárfás, s-a dat ordin pentru întocmirea listelor de grațiere.⁹⁸

În întreaga perioadă a Dictaturii Regale se constată toleranța maximă față de ungerii arestați în urma descoperirii faptelor lor antistatale, oricât de grave ar fi fost. Pedepsele erau minime, în caz că nu se reduceau doar la amenzi. Iar condițiile de detenție erau foarte bune. Deținuților nu le lipseau alimentele, medicamentele, hainele aduse de acasă; aveau o legătură permanentă cu familiile; pentru fiecare confesiune se oficiau servicii divine speciale. Și se instaurase procedeul unor rapide grațieri. Astfel se explică foarte multele scrisori de mulțumire ale foștilor deținuți către autorități. Unele sunt scrise în limba maghiară, altele în română. Toate au fost păstrate în arhivă, destinatarii dorind, probabil, să-și demonstreze nevinovăția în cazul unor acuze. Foarte multe astfel de scrisori datează din octombrie-noiembrie 1939. 16 deținuți unguri, din Închisoarea Militară a Corpului 6 Armată Cluj, scriau că sunt mulțumiți de condițiile de detenție.⁹⁹ Într-o altă scrisoare colectivă, alți 21 deținuți se pronunțau în același sens.¹⁰⁰ O alta era semnată de Lorencz Ludovic, directorul Liceului Maghiar din Satu Mare; Serez Nicolae, inginer silvic Gibou; Fekete Francisc, inginer hotarnic Zalău fuseseră arestați pentru fapte de terorism și puși în libertate după doar două săptămâni. Aduceau mulțumiri prim procurorului militar Cluj, dar și „tuturor d-lor ofițeri și civili pentru tratamentul cel mai uman față de noi”.¹⁰¹ Preotul reformat Köblös Andrei îi scria aceluiași procuror: „Pentru spiritul dv. de dreptate, pentru tratamentul uman, mărinimos, vă exprim mulțumirile mele cordiale și recunoscătoare”.¹⁰² Preotul Szleiber István, director al Cancelariei Episcopiei Romano-Catolice Satu Mare, mulțumea magistratului instructor, pentru „deosebita bunăvoință și grija afectuoasă”: „Am fost copleșit de sentimente binefăcătoare.[...] V-ați născut să vă însușiți fiecare chestiune personală a tuturor deținuților”.¹⁰³ Alt deținut ungar eliberat, Luszinki János, mulțumea „pentru tratamentul uman și dragostea atât față de mine, cât și de ceilalți deținuți. [...] Rog bunul Dumnezeu să vă dăruiască mult noroc și sănătate.”¹⁰⁴

Cu toate acestea, în interiorul minorității maghiare au fost lansate și întreținute zvonuri alarmiste privind tratamentul inuman aplicat ungerilor arestați, dovedind „sălbăticia valahilor”. Foarte îngrijorate, familiile unora din deținuți au angajat un avocat, care i-a vizitat pe deținuți. Raportul său, transmis atât familiilor cât și autorităților, constata că cei arestați „sunt sănătoși și mulțumiți cu tratamentul ce-l au”. Avocatul solicita familiilor să risipească „versiunile tendențioase ce se răspândesc”.¹⁰⁵ Mai mult, se va forma și o delegație de verificare a închisorilor. Era formată din avocatul român Alexandru Bogos și din trei unguri Bartha Ignat, deputat; Heghedüs Sándor

și Albrecht Desideriu, amândoi consilieri eparhiali. Concluzia Comisiei: „Deținuții sunt tratați în mod civilizată. [...] Declară că sunt mulțumiți de acest tratament.” De aceea, „Ne simțim obligați să facem dezmințirea oricărei știri contrarii.”¹⁰⁶

Deși toleranța autorităților române față de ungurii care acționaseră împotriva Statului Român – care i-a surprins chiar pe cei în cauză – era cunoscută de opinia publică maghiară, nu a dus la încetarea acțiunilor antiromânești din Transilvania, ci numărul lor a crescut. Toleranța era interpretată ca fiind expresia unei temeri majore, a convingerii autorităților că viitorul apropiat va duce la refacerea Ungariei Mari. Chiar în lunile octombrie-noiembrie 1939, când cei mai mulți unguri ce încălcaseră legile fuseseră puși în libertate, au fost descoperite foarte multe nuclee de complotiști. Toți membrii unei mari organizații au fost arestați; erau 172.¹⁰⁷ Vor fi deferiți Tribunalului Militar al Corpului I Armată Craiova, care se va pronunța la 12 aprilie 1940. În urma intervențiilor, pe cale diplomatică, ale Ungariei și Italiei, pedepsele au fost reduse la minimum, prin hotărârea Curții Marțiale de Casație și Justiție din 15 mai 1940.¹⁰⁸

În goana după obținerea bunăvoinței minorității maghiare, Regimul Carlist a folosit intens procedeul trimerii în Ungaria, după condamnare, a ungarilor care încălcaseră legile. Tabele întregi conțin numele celor expulzați.¹⁰⁹ Dar, deși beneficiaseră de îngăduința Statului Român, cei expulzați, odată ajunși în Ungaria se vor proclama victime ale „valahilor;” vor fi tratați ca niște eroi; vor reveni în Transilvania, după Diktatul de la Viena, contribuind la politica opresivă horthystă antiromânească. Regimul Carlist a acceptat, în octombrie 1939, o înțelegere rizibilă cu Ungaria: aceasta își lua obligația de a nu mai persevera în susținerea acțiunilor revizioniste, șovine în Transilvania; în schimb, România renunța la trimiterea în judecată a unor grupuri mari de unguri care acționaseră împotriva sa, iar pe alții, deja condamnați, îi elibera. România și-a ținut angajamentul; Ungaria nu – din contră, a impulsionat acțiunile antiromânești; la 22 august 1940, SSI le inventaria.¹¹⁰

*

Evidenta preferință a Budapestei pentru Berlin și Roma a scăzut mult, în perioada 1938–1939, propaganda revizionistă în Marea Britanie și Franța. Totuși, vechii filo-maghiari din cele două țări vestice se mai manifestau, producând îngrijorare la București. Ca și până atunci, toate aceste

manifestări erau strict monitorizate la Ministerul Afacerilor Străine Român. Comparându-le cu cele dinaintea lui 1938, se desprinde imaginea unor acțiuni pro-maghiare în virtutea inerției.

În martie 1938, „Pesti Hirlap” prelua un interviu al lui Rothermere, cu mesajul „Se apropie ora reînvierii maghiarilor”. „Ceea ce începe acum în Europa Centrală este, în același timp, proologul îndeplinirii justelor pretenții maghiare.”¹¹¹ Lordul Rothermere a perseverat până la capăt în ideea care-l obsedase întreaga perioadă interbelică. Chiar și în momentul declanșării celui de al Doilea Război Mondial, septembrie 1939, și-a manifestat simpatia pentru revizionismul Budapestei. Va publica o carte sub titlul *Campania mea pentru Ungaria*. De la Legația Bucureștilor la Londra, V.V. Tilea trimitea o telegramă anunțând-o, la 23 septembrie. „E o dare de seamă autoelogioasă – scria – asupra întregii sale activități contra Tratatului de la Trianon.” Cartea se încheia cu o scrisoare a lui Rothermere, din 7 iulie 1939, către contele Herczeg, președinte al Ligii Revizioniste Maghiare, anunțând: „Întrucât Guvernul Marii Britanii are acum aproape o alianță cu România, nu pot, până când această alianță există, să mai ajut Ungaria în propaganda ei.” (p. 206) Dar, își exprima speranța că România, „printr-o înțelegere mutuală”, va da Ungariei porțiunile de la frontieră locuite de maghiari”. Bătrânul lord nu s-a dezmințit până la capăt. Însă, fiul său a stabilit cu V.V. Tilea, un „gentlemen’s agreement”, angajându-se ca ziarele pe care le patrona să nu mai atace România.¹¹²

La 3 mai 1938, ministrul plenipotențiar Raoul Bossy anunța, de la Budapesta” proiectata vizită în Ungaria a unor parlamentari britanici? cinci, deputați conduși de Henry Procter, președinte al Comitetului Interparlamentar al Minorităților din cadrul Societății Națiunilor. Fuseseră invitați de prim-redactorul ziarului revizionist „Pesti Hirlap” și declarau că fac parte din Grupul Robert Gower. Apoi vor veni și alți doi deputați: Cazalet și Henderson. Ca de obicei presa budapestană „a făcut mare vâlvă” în jurul vizitelor, încadrându-le în marile manifestații pentru revizuirea granițelor Cehoslovaciei. După ce au fost arătați mulțimilor, au fost primiți în audiență de Horthy, s-au întâlnit cu arhiducii „legitimști”, cu prim-ministrul și cu ministrul de Externe, cu conducătorii partidelor politice. Tot ca de obicei, în onoarea parlamentarilor britanici au fost organizate banchete. Raoul Bossy remarca faptul că, după toată această primire, vizitatorii nu au dat decât parțial satisfacție gazdelor au vorbit mult despre problemele economice ale Bazinului Dunărean și foarte puțin despre cele politice. Nu mai era entuziasmul

filomaghiar de până în 1938. Procter și-a exprimat chiar speranța că „nici o mișcare impulsivă a Ungariei nu va dărâma tot ce s-a realizat în Anglia pentru revizuirea pașnică a Tratatului de la Trianon”. Henderson aducea în discuție o formulă și mai supărătoare pentru unguri: „Trebuie eliminate nedreptățile tratatelor de pace *fără, bineînțeles a se comite nedreptăți față de alte țări.* [subl.n.]” Mai mult, ministrul Londrei la Budapesta l-a încredințat pe Bossy că vizitele parlamentarilor britanici nu aveau caracter oficial, ci particular: așadar, nu angajau Guvernul Marii Britanii.¹¹³

1938 era și anul în care tot mai multe voci în Marea Britanie se pronunțau împotriva revizionismului maghiar. Între acestea, aceea a profesorului universitar, istoric, John Capel; semna în „Daily Telegraph” un articol bine documentat intitulat *Ungaria și România*.¹¹⁴ Erau susținute „drepturile imprescriptibile ale românilor asupra Transilvaniei”.

Aceeași diminuare evidentă a ecoului propagandei revizioniste maghiare era înregistrată și în Franța. Dar aici, filomaghiarismul fusese, întreaga perioadă interbelică, net inferior celui din Anglia.

În perioada 1938–1940, Budapesta a dus o intensă acțiune pentru obținerea suportului Germaniei și Italiei în vederea trecerii efective la modificarea granițelor. Acțiunea de persuasiune pe lângă Berlin și Roma se amplifica odată cu succesele germanilor și italienilor în acapararea de noi teritorii. Ungaria dorea să fie și ea beneficiara evoluției central europene, dar prin bunăvoința celor mari, nu prin jertfe proprii.

Anunțata aspirație a Budapestei spre o parte a teritoriului Cehoslovaciei a fost satisfăcută, prin bunăvoința Berlinului, în momentul martie 1939. Considerându-se stăpână pe situație, Ungaria credea că va intra foarte repede și în Transilvania. Dar, impetuoșitatea revizionistă va fi temperată de poziționarea deschisă a Marii Britanii și Franței de partea României, a cărei integritate teritorială anunțau că o vor păstrată dar și de interesele de moment ale Germaniei. Surprinzătoarea trezire a puterilor vestice și plasarea lor de partea României, a pornit de la așa-zisul caz Tilea. La jumătatea lui martie 1939, în condițiile ocupării Cehoslovaciei, sub o puternică presiune a Berlinului se desfășurau la București tratative economice româno-germane. Ministrul Bucureștilor la Londra, V.V. Tilea din proprie inițiativă (cum s-a afirmat, dar mai probabil dirijat de Guvernul României) a anunțat, pe 17 martie 1939 Foreign Office-ul că România este supusă unui ultimatum. De la București a fost dezmințit, dezmințire necredibilă, întrucât Tilea a fost menținut în post. Guvernul de la Budapesta a fost și el convins că în spatele

demersului lui Tilea se afla o dispoziție a ministrului Grigore Gafencu; de aceea, s-a pornit o campanie de presă împotriva acestuia. Va avea un ecou curios printre minoritarii unguri din România, la nivel declarativ. Proaspăt înregimentați în FRN – și în așteptarea avantajelor promise în urma acestui fapt – reprezentanții acesteia doreau o liniștire a apelor. Ca să-și arate buna credință și desolidarizarea de campania budapestană, Szász Pál, membru al Directoratului FRN și secretar general al Secției Maghiare, s-a prezentat la Silviu Dragomir, comisar al Minorităților Naționale, și i-a declarat că reprezentanții ungarilor din România sunt îngrijorați de atmosfera care s-a creat în urma celor petrecute la Budapesta, ceea ce poate să le slabească situația viitoare, atât în fața Guvernului, cât și în fața opiniei publice românești; „Avem sentimentul – declara Szász – că s-a săvârșit o inadvertență și o mare nedreptate față de d. ministru Gafencu.” De aceea, se întreba dacă n-ar fi cazul să intervină la Budapesta, să atragă atenția „asupra consecințelor ce pot decurge pentru minoritatea maghiară, care a început să se simtă atât de bine sub noul regim. [subl.n.]” Atât Szász Pál, cât și președintele Secției Maghiare, Bánffy Nicolae, anunțau că „pretind a se da d-lui ministru Gafencu reparațiunea cuvenită”; cu atât mai mult, cu cât acesta arătase „în cel mai înalt grad, o atitudine prietenoasă [...] pentru realizarea apropierii româno-maghiare”.¹¹⁵

Deși dezmințit, demersul lui Tilea a avut un efect imediat, contribuind la renunțarea, din partea puterilor occidentale, la politica de conciliere cu Berlinul. Marea Britanie și Franța și-au dat seama că o cădere a României ar fi dus la instaurarea dominației Germaniei în tot sud-estul Europei. Ca urmare, s-a produs o înțelegere franco-britanică, soldată, la 13 aprilie 1939, cu acordarea garanțiilor pentru integritatea României. Erau anunțate, concomitent, de prim-ministrul britanic, Neville Chamberlain, și de prim-ministrul francez, Edouard Daladier. Textul era fără echivoc. Cele două țări dau „României și Greciei asigurarea specială că, în cazul când ar fi întreprinsă o acțiune care ar amenința vădit independența României sau a Greciei, și la care Guvernul Român sau Guvernul Grec vor considera că este în interesul său vital să reziste cu forțele sale naționale”, se angajau „să-i dea imediat întreaga asistență”. Era un angajament unilateral al Franței și Marii Britanii; nu presupunea reciprocitate.¹¹⁶ Garanțiile erau generale, deci nu doar împotriva unei agresiuni germane, ci și a uneia ungurești, era concluzia logică. De aceea, ele au trezit o mare supărare la Budapesta. Ele reprezentau

și dovada insuccesului final al propagandei maghiare în Marea Britanie și Franța.

Deși Guvernul de la București era satisfăcut, diplomatic prim-ministrul Armand Călinescu afirma public, pentru menajarea Germaniei, la 1 mai 1939: „Nici un moment, nici un reprezentant autorizat al vreunei Puteri străine nu ne-a făcut vreo sugestie despre sacrificiile noastre, în legătură cu teritoriul țării. Nicăieri n-am simțit o încurajare a unei asemenea agitațiuni. Dimpotrivă, pot afirma că pretutindeni politica Guvernului României – politică de demnitate și de apărare a integrității țării – a găsit o deplină înțelegere.” Prin urmare, se indica o acceptare a acestei politici de către toate Marile Puteri. Concluzia era forțată în ce privea Germania și Italia. Armand Călinescu atenționa ferm asupra oricărei tentative din partea vecinilor; și cum, cea mai agitată se arăta a fi Ungaria, atenționarea era prioritar la adresa ei: „Țin să declar, ca să nu fie nici un echivoc, că România dorește să întretină relațiuni de bună vecinătate și de amicitie cu toate țările dimprejur; ea este gata să lucreze pentru a întări încă aceste relațiuni în domeniul cultural și în domeniul economic. Când, însă, se va schița, de undeva, o încercare de atingere a teritoriului nostru, ea se va izbi de cea mai hotărâtă și cea mai neclintită rezistență. Această politică nu e numai politica Guvernului sau politica unui grup de oameni; aceasta este politica țării, este politică națională.”¹¹⁷

Din rapoartele trimise de Legația Bucureștilor la Londra rezultă atât seriozitatea garanțiilor britanice, cât și dorința României ca acestea să se refere și la o acțiune ofensivă a Ungariei. Telegrama trimisă de Legație la București, pe 1 aprilie 1939, consemna o discuție cu directorul politic din Ministerul de Externe, Orme Sargent, informat asupra dorinței României și de către Sir Reginald Hoare, reprezentantul diplomatic britanic la București. Sargent – raporta ministrul român – „Mi-a spus să ne dăm seama de greutatea gestului britanic și ce înseamnă în istoria trecutului ei ca Anglia să-și dea cuvântul printr-un legământ de asistență mutuală.” Diplomatul român i-a atras atenția, însă, că garanția nu este completă „dacă nu prevede și agresiunea ungară, fiindcă aceasta din urmă va fi cu siguranță una germană deghizată”¹¹⁸

Guvernul României credea, cel mai probabil, că posibilitatea unei agresiuni germane împotriva ei nu era iminentă în acel moment; aceasta și datorită faptului că Berlinul avea în România interese prioritar economice, și acestea îi fuseseră satisfăcute în mare parte. Dar, o agresiune a Ungariei, în contextul european tulbure, era mai credibilă. De aceea, Bucureștii

interpretau garanțiile franco-britanice ca acoperind și o eventuală acțiune războinică a Budapestei.

Se va produce o ofensivă diplomatică maghiară în Anglia, cu încercarea de a deturna atenția de la o posibilă ofensivă militară a Ungariei asupra României. Londrei i se va înainta un memoriu sub titlul *Efectele Declarației britanice de garanție asupra politicii adoptată de către România față de ungerii din Transilvania*. Se menționa faptul că garanțiile duseseră la o politică mai fermă a Regimului Carlist față de minoritatea maghiară, care, în urma aderării sale la FRN avea o serie mare de revendicări; discuțiile asupra acestora au fost întrerupte; în toate domeniile ungerii „sufereau”. De aceea, poziția Guvernului Român era criticată.¹¹⁹ Critică pe care Armand Călinescu o contracara, într-un larg discurs la Postul de Radio București; va fi publicat sub titlul *Adevărata situație a minorității maghiare față de afirmațiile ungare cuprinse în Memoriul trimis Guvernului Marii Britanii*.¹²⁰

Cum se ajunsese la Memoriul incriminant la adresa României, rezultă dintr-un raport al Legației Bucureștilor la Budapesta¹²¹, și din informațiile venite de la Londra. În prima parte a lui iunie 1939, reprezentantul Ungariei în Marea Britanie dusese materialul acuzator la Foreign Office, lui Sir Alexander Cadogan. Avea legătură și cu un recent discurs al ministrului de Externe Csáky. Acesta, în fața unei comisii parlamentare arătase că ar fi gata să se înțeleagă cu România pentru un acord asupra minorităților. Guvernul de la București nu a fost anunțat oficial despre acest demers și, ca urmare, nu a avut reacție. Partea maghiară a folosit lipsa acesteia ca pe un pretext pentru o ofensivă diplomatică la Berlin, Roma, Paris, Londra, acuzând „tratamentul neomenos” aplicat ungerilor din România. Tonul, conform Ministerul de Externe Român, era „inadmisibil”. Nediplomatic era și demersul încrunțat al ministrului Ungariei la București, Bárdossy; Gafencu a respins acuzațiile, trimițându-l la actele adoptate de Guvernul Român în problema minorităților. V.V. Tilea, aflând demersul unguresc, a avut o convorbire cu unul dintre șefii diplomației britanice, Sir Robert Vansittart, care i l-a confirmat, și i-a predat o copie a Memoriului. Pe tema acestuia, la 17 iunie 1939, Alexandru Cretzianu, secretar general la Ministerul de Externe de la București, va avea o convorbire cu ambasadorul Franței, A. Thierry, care cunoștea deja situația.

Diplomația britanică a încercat să tempereze încordarea dintre Budapesta și București, și i-a trimis lui Gafencu un *Aide-Mémoire*, prin care-i cerea „stăruitor, o destindere cu Ungaria, ferindu-ne de incidente de frontieră, moderând campaniile de presă și străduindu-ne să dăm, cât este cu putință,

satisfacție cererilor maghiare”. Formulele din *Aide-Mémoire* au provocat alarmă la București, privind fermitatea susținerii cauzei românești de către oficialitatea britanică. „Guvernul Majestății Sale – se scria –, care nu este calificat a se pronunța asupra adevărului sau contrariului alegațiilor cuprinse în acest document, a declarat, în răspunsul său către Guvernul Maghiar, că presupune că o copie a Memoriului a fost comunicată Guvernului Român, și a anunțat că ar fi mulțumit să cunoască răspunsul dat de Guvernul Român.” Nedorind să se angajeze în disputa româno-maghiară, Guvernul de la Londra declara că „ar prefera să nu-și exprime nici o părere la aserțiunea Guvernului Maghiar, potrivit căreia tratamentul minorității maghiare din România s-ar fi înrăutățit în urma garanției pe care Guvernul M.S. a dat-o României.” Londra constata că relațiile dintre Budapesta și București „sunt departe de a fi satisfăcătoare. În împrejurările ce există actualmente în Europa, continuarea acestei lipse de încredere reciprocă este, pentru a nu spune mai mult, cât se poate de indezirabilă, și Guvernul M.S. crede că nici o efortare nu ar trebui neglijată pentru a îmbunătăți relațiile dintre cele două țări. Neglijarea unui asemenea efort ar fi în avantajul unor terți și le-ar da un pretext de a crea o situațiune care ar putea să conducă la o agresiune împotriva României.” Era, evident, indicată posibilitatea ca Germania să folosească relațiile încordate româno-maghiare drept pretext pentru o invazie, punând, astfel, Marea Britanie în postura nedorită de a aplica în practică garanțiile. Îndemnul la evitarea oricărei posibilități de naștere a unui pretext de război indică faptul că diplomația britanică depășise intențiile conducerii Marii Britanii în susținerea reală a României. Cu o formulă care să nu supere, se indica românilor ca „toate izvoarele de fricțiune posibilă, atât în presă, cât și în alte domenii” să fie eliminate. Și, cerea mai mult: „Să se facă eforturi sincere [...], pentru a crea o atmosferă în care îmbunătățirea relațiilor mutuale să poată fi discutată în mod amical între cele două țări.” Se ceruse același lucru și Budapestei. Gafencu era anunțat și că Marea Britanie răspunsese și la problema revizuirilor teritoriale, ridicată de unguri. Se dădea textul acestui răspuns: „Guvernul M.S. a luat notă cu atenție de observarea din scrisoarea dvs., din 14 iunie, în care vă referiți la importante probleme teritoriale ce există între Ungaria și România. Guvernul M.S. nu are nicicum dorința de a închide ochii asupra existenței acestei chestiuni sau asupra importanței pe care Guvernul Ungar i-o atribuie. El este, însă, convins că chestiuni teritoriale nu pot fi discutate în mod profitabil în atmosfera încordată prezentă. El crede ca un principiu general că, dacă rezultatele satisfăcătoare

sunt de realizat, chestiuni de natura aceasta pot fi urmărite numai printr-o negociere liberă și pacifică, într-o atmosferă calmă și nu prin constrângere sau prin amenințarea războiului. [...] Guvernul M.S. este convins că absența unei tensiuni internaționale este condiția necesară înainte de orice discuțiune.” Așadar, Marea Britanie nu respingea ideea revizuirii granițelor românești, ci doar dorea ca discuțiile care să ducă la posibila revizuire să se desfășoare într-un climat calm. Formula demonstra faptul că entuziasmul Bucureștilor fusese facil, că se exagerase semnificația garanțiilor britanice. Londra dorise doar să pună stavilă consolidării Berlinului; și nu o făcuse din simpatie pentru România. Cum o întărire pe seama acesteia, a Ungariei, nu era periculoasă pentru interesele britanice, asupra acestei posibilități se admitea o discuție, dar în viitor. Și, ce rost ar fi avut o discuție, dacă nu era urmată, posibil, de măsuri practice? În lumina acestui document, „discuțiile” româno-ungare, impuse de Germania și Italia, la Turnu Severin, urmate de Diktatul de la Viena din august 1940, apar ca fiind și în logica intențiilor Marii Britanii. Și aceasta admisesse același parcurs. Numai că Germania a putut să și aplice ideea în practică. Marea putere dictatorială și marea putere democrată aveau o gândire similară, îndreptată contra dreptății românești.

Aide-Mémoire-ul avea, în final, un mesaj către București, de acțiune imediată: „În concluzie, Guvernul M.S. dorește să-și exprime speranța sinceră că Guvernul României va lua toate măsurile posibile pentru a lua unguirilor orice motiv de plângere din cauza tratamentului administrativ sau legislativ al minorității maghiare și să priveze alte guverne, care ar privi cu bucurie relațiunile încordate dintre Ungaria și România, de prilejul de a dăuna. Guvernul M.S. *insistă* [subl.n.], în același mod, pe lângă Guvernul Maghiar, de a face eforturi sincere pentru îmbunătățirea relațiilor sale cu Guvernul Român, și îi semnaleză că omisiunea de a face aceasta poate fi numai în avantajul unor terți.”

O privire atentă asupra documentului indică două lucruri esențiale. Londra dorea neapărat menținerea păcii între Ungaria și România, pentru a nu genera un pretext de intervenție a Berlinului, care ar fi dus, incontestabil, la întărirea puterii Germaniei în sud-estul Europei. În vederea acestei păci, se promitea, voalat, Budapestei că va fi posibilă o revizuire, dar numai dacă se va face într-un viitor climat calm. În schimb, României îi cerea eliminarea oricărui răspuns la politica amenințătoare a Ungariei și o politică de maximă toleranță față de minoritatea maghiară; acestea pentru a obține o calmare temporară a lucrurilor. Și-i anunța că, în viitor garantarea menținerii

integrității sale teritoriale va fi pusă în discuție. Astfel, rezultă faptul că *Aide-Mémoire*-ul era, în practică, o amenințare la adresa României Mari.¹²²

Grigore Gafencu își arăta surprinderea privind „faptul ciudat” că Guvernul Marii Britanii anunțase pe cel al Ungariei că „ia act cu toată atenția” de cererile ungurești. Și, i-a transmis ministrului Londrei la București, că va supune *Memoriul* maghiar unor cercetări *amănunțite și va da un răspuns Aide-Mémoire-ului*. Până la definitivarea răspunsului documentat, Gafencu dădea unul „verbal”; își arăta „uimirea că revendicările teritoriale ale ungarilor au putut fi luate în atentă considerare, și nu au fost pur și simplu respinse, cum ar fi firesc din partea unei țări prietene, care a ținut să ne garanteze independența națională și integritatea teritorială. În ce ne privește, am atras din vreme atenția Guvernului britanic că *românii nu înțeleg să discute problemele teritoriale decât cu armele în mână*. [subl.n.] O asemenea atitudine corespunde unui comandament național în vremi de pace, ca și în vremile tulburi de azi.” Totuși, intransigența ministrului de Externe nu excludea adoptarea unor măsuri „în favoarea minorităților, ca și statornica bunăvoință [...] pentru o politică de destindere între vecini.” Gafencu discutase demersul „ciudat” al Guvernului Marii Britanii și cu prim-ministrul Armand Călinescu; și acesta-i ceruse să le fie comunicat diplomaților englezi și francezi adâncă uimire a Guvernului Român față de răspunsul pe care Guvernul Englez l-a dat pretențiilor revizioniste ale Ungariei, chiar a doua zi după ce această țară s-a declarat pe față pentru Axă.”¹²³ Gafencu și Călinescu au hotărât, având în vedere gravitatea situației, să-l informeze „numaidecât” pe Regele Carol, „spre a-i fi de folos în convorbirile pe care le va avea.”¹²⁴

Guvernul va alcătui un foarte larg și bine documentat material de răspuns la acuzațiile Budapestei; va fi trimis la Londra și Paris.¹²⁵ Era un documentar întocmit pe baza informațiilor transmise de diferite ministere. Toate infirmau existența unui regim opresiv la adresa minoritarilor. Ministerul Finanțelor demonstra practicarea unei fiscalități chiar mai reduse în Transilvania decât în restul țării.¹²⁶ Un foarte detaliat răspuns a trimis Ministerul Sănătății. Cuprindea evoluția situației sanitare a regiunilor în care locuiau un număr apreciabil de minoritari, din momentul formării României Mari până în 1938. Se evidenția, astfel, o situație constant favorabilă minorităților. În 1938, în Transilvania era un medic la 8 099 locuitori, pe când în restul țării un medic revenea la 11 131 locuitori; din numărul total de medici, în Transilvania 45,1% erau români și 54,9% erau minoritari, în Banat, 38,8% erau români și 61,2% minoritari. La capitolul investiții în domeniul sanitar,

între 1924–1938, dacă în Basarabia suma se ridica la 98 816 639 lei, în Transilvania se ajunsese la 371 833 190 lei – la care se adăugau banii Casei de Sănătate creată în 1935. Numărul de paturi de spital înființate după 1924 în regiunile unite era de 21 035, față de numai 19 207 în Vechiul Regat. Numărul de circumscripții sanitare era, în 1938, de 766 în Vechiul Regat și de 890 în regiunile unite. Efectul se vedea și în rata mortalității: 19 la mie în Vechiul Regat și 18 la mie în Transilvania.¹²⁷ Acestor informări de la ministere, li se adăuga un studiu general cu titlul *Realizările din Transilvania de la Unire până astăzi*. Era alcătuit la Ministerul pentru Minorități. Se constata că în 20 de ani de stăpânire românească se făcuseră „progrese evidente în toate domeniile [...], progrese de care s-au bucurat deopotrivă toate ținuturile țării și mai cu seamă cele revenite la Patria mamă. [...] Nici în materie politică, aceste minorități n-au avut motive să se plângă vreodată”; până în 1938 au avut partidele lor; la înființarea FRN au fost chemate să participe; reprezentanții lor ocupă posturi de conducere în partidul unic; la alegerile din 1939, reprezentanți ai lor au fost aleși pe listele FRN iar alții numiți de Rege; odată cu încadrarea în Front, s-a dat autorizația ca minoritățile să se constituie în comunități proprii pentru dezvoltarea vieții lor culturale, economice și sociale. „Statutul fixat sub noul Regim constituțional – se scria – este cel mai liberal statut ce s-a putut concepe în materie de minorități și el va fi fixat prin Legea ce este în pregătire. În schimb, nu s-a cerut și nu se cere acestor minorități decât să fie cetățeni loiali ai Statului Român.” Studiul demonstra pe larg justetea afirmațiilor din partea introductivă, cu insistență asupra domeniului economic. Unirea din 1918, se aprecia, a făcut ca situația minorităților etnice din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș „să ia o dezvoltare din cele mai favorabile”. Astfel, conform recensământului din 1930, în Transilvania erau 98 611 întreprinderi industriale și comerciale, din care înființate înainte de 1914 – 32 724 (33,9%) înființate între 1914–1918 – 4 391 (5%) și în perioada 1919–1930 – 52 423 (54,3%). Mai funcționau nedeclarate alte 7 073. După 1930, procesul a fost accelerat. În privința personalului angajat în aceste întreprinderi în 1938, majoritatea erau minoritari – 55,6% față de 43,5 români; 0,9% erau străini. Iar din conducere, românii erau aproape excluși – reprezentau numai 14,4%. Aceasta, deși conform recensământului din 1930, în Transilvania românii reprezentau 57,8% din populație, ungurii 34,4% (împreună cu secuii), germanii 9,8%. Concluzia la acest capitol: „Participarea românilor la viața economică a Transilvaniei este [în 1939] în raport invers cu importanța numerică.”

Aceeași situație favorabilă minoritarilor și în domeniul financiar. În 1938, în Transilvania băncile românești erau doar 34,6 din total, având puterea de credit de doar 24,2%. Se preciza că, pe baza datelor statistice, în Transilvania și Banat, după 1918 avusese loc o dezvoltare economică mult mai mare decât în restul țării; că organismele economice ale acestor provincii erau, în cea mai mare parte, în mâna minorităților etnice; că Statul Român nu avusese, prin nici un fel de măsuri administrative, o politică stânjenitoare pentru întreprinderile minoritarilor și nici chiar una de susținere a celor românești. În iulie 1936 fusese adoptată o Lege pentru utilizarea personalului românesc în întreprinderi, dar prevedea numai limitarea numărului angajaților străini, nu al cetățenilor români din rândul minorităților. Iar la 25 septembrie 1937, Valer Pop, ministrul Industriei și Comerțului, trimisese întreprinderilor din Transilvania doar o „recomandare” de a angaja personal românesc – recomandare ignorată în majoritatea cazurilor.¹²⁸ Așadar, nediscriminarea maghiarilor și a celorlalte minorități pe criterii etnice în raport cu românii era demonstrată prin documente statistice oficiale, de necombătut.

Tot acest efort de asigurare a unei evoluții materiale și spirituale bune pentru minoritatea maghiară din România era ignorat la Budapesta; și, se făcea o propagandă mincinoasă pe tema „asupririi” ungarilor de către Statul Român. Era o practică a întregii perioade interbelice, cu care Bucureștii se învățase și căreia îi răspundea din când în când. În 1939, surpriza cea mare pentru autoritățile române a venit din partea Marii Britanii, tocmai cea care ne garantase, în acel an, frontierele. Englezii au jucat la două capete și au găsit o formulă diplomatică de interpretare a garanțiilor, astfel încât să nu-i supere pe unguri. La 2 august 1939, Raoul Bossy transmitea la București: Ministrul Marii Britanii la Budapesta spusese unei personalități ungare de frunte că „nu înțelege amărăciunea populației ungurești față de Anglia, deoarece *Guvernul Britanic nu a garantat integritatea teritorială a României, ci numai independența ei.* [subl.n.] Așadar, nu s-ar fi opus modificării frontierelor, în cadrul unei conferințe. O declarație similară făcuse un diplomat englez și unui reprezentant al Legației Bucureștilor la Budapesta. Prin urmare, Londra dorea să se știe care-i este poziția; Budapesta să nu mai fie supărată iar Bucureștii să nu se bazeze pe un ajutor britanic dat pentru menținerea integrității teritoriale. În interiorul acestei ambiguități, Ungaria putea manevra diplomatic, nu doar cu sprijinul Berlinului și Romei, cum se credea, dar și cu cel al Londrei. Bossy afirma că astfel se explică „violenta campanie

maghiară contra României”, declanșată în vara lui 1939; pentru a câștiga opinia publică engleză.¹²⁹

Alte documente diplomatice indică și ele faptul că, în vara lui 1939, poziția Marii Britanii a fluctuat. În iunie, deși lordul Halifax ținuse în Camera Comunelor un discurs în care afirmase că Londra „va sprijini rezolvarea pe cale pașnică a diferendelor internaționale”, ulterior va avea o poziție clară proromânească. Imediat după discursul din Parlament, Budapesta a vrut să profite de moment: ministrul său la Londra a fost trimis să-i expună lui Halifax revendicările sale teritoriale asupra Transilvaniei; și, până la soluționarea problemei, cerea sprijin pentru „tranșarea chestiunii minorităților”. Raoul Bossy, ministrul României în Ungaria, care aflase întregul demers maghiar, raporta: „Cu o lealitate perfectă față de noi, Foreign Office a răspuns în scris reprezentantului Ungariei, că *pentru Guvernul Britanic nu există nici o problemă teritorială a Transilvaniei* [subl.n.], iar pentru a examina doleanțele Guvernului Maghiar cu privire la tratamentul minoritarilor unguri din România, cerea să i se dea precizări.”¹³⁰ În urma acestei cereri va apare *Memoriul* menționat de incriminare a României.

În concluzie, garanțiile puterilor vestice din primăvara lui 1939 nu garantau în realitate integritatea teritorială a României. În vara lui 1939, chiar Bucureștii au renunțat la entuziasmul cu care fusese primită poziția anunțată de Marea Britanie și Franța. Substanța garanțiilor a fost redusă la un mesaj reținut de sprijin, pentru auzul Berlinului. Era același mesaj, care nu se dorea angajant, pe care-l primise Carol al II-lea în toamna lui 1938 la Londra; fusese urmat de încruntătura dinspre Berlin, căreia Regele a crezut de cuviință să-i răspundă prin ordinul ilogic de lichidare a conducătorilor Mișcării Legionare în noiembrie. În practică, România era tot mai izolată; politica de apărare colectivă își dovedise falimentul.

În cealaltă tabără, a statelor dictatoriale, Ungaria a făcut, în perioada 1938–1940, pași importanți spre a le atrage și, în final, a obținut de la acestea jumătate din Transilvania.

Cel mai ușor i-a fost cu Italia, unde toate ușile îi fuseseră deschise de mult. O notă a SSI din 8 octombrie 1938 constata: Ungaria îmbrățișa Italia, pentru că Mussolini „cu orice ocazie a arătat în discursurile și acțiunile sale, un adevărat sentiment de prietenie față de Ungaria”. Acest sentiment se văzuse și în discursurile ținute în septembrie 1938 la Trieste, Gorizia, Treviso, Padova, Belluno, Verona. Peste tot folosise formula „drepturile juste ale Ungariei trebuie satisfăcute”. Ca urmare, Mussolini se bucura în Ungaria de aceeași

popularitate ca în Italia. Primea des mulțumiri de la Guvernul budapestan, de la partidele ungurești, de la diverse asociații, i se trimiteau telegrame omagiale de la întrunirile publice cu caracter revizionist. Cei 20 de ani de intensă propagandă pro-maghiară formaseră în opinia publică italiană un puternic curent de simpatie. În toamna lui 1938, în timpul Conferinței de la München, Mussolini scrisese la rezezeală o moțiune, acceptată imediat și de Hitler, prin care se atrăgea atenția Franței și Marii Britanii asupra problemei Ungariei, cu mențiunea „e periculos să se amâne soluționarea”. Ca urmare, prim-ministrul Imredy Béla (14 mai 1938–16 februarie 1939) îi va trimite lui Mussolini o telegramă de mulțumire: „Adânc emoționat de puternicul sprijin pe care Excelența Voastră a binevoit să-l acorde revendicărilor maghiare, formulat în timpul negocierilor de la München, eu mă grăbesc să exprim mulțumirile mele cele mai sincere, precum și sentimentele de profundă grațitudine ale Guvernului Regal, rugând pe Excelența Voastră să acorde bunăvoința sa cauzei noastre, până la dreapta sa soluționare.” Pe 1 octombrie 1939, Imredy a ținut un discurs la Postul de Radio Budapesta, cu mulțumirile cele mai plecate către Mussolini. Bineînțeles, mulțumirile ungarilor au fost repede popularizate în presa italiană; mai pe larg în „Il Messagero”, „Voce d’Italia”, „Il Popolo d’Italia”.¹³¹

A urmat, în decembrie 1938, vizita ministrului de Externe italian, Ciano, la Budapesta; principalul subiect al discuțiilor a fost relațiile Ungariei cu vecinii săi.¹³² Va răspunde, printr-o vizită la Roma în aprilie 1939, noua echipă guvernamentală ungară, în frunte cu prim-ministrul Teleki Pál (16 februarie 1939–2/3 aprilie 1941).¹³³ Și acum, principala temă discutată a fost relațiile Ungariei cu vecinii (dintre care, pe unul, Cehoslovacia, îl ajutase proaspăt să dispară); SSI aflase că „chestiunea Transilvaniei a fost în special examinată.”¹³⁴ Tema nu a fost ținută secretă, și presa din toată lumea a subliniat pericolul major care se contura pentru România.¹³⁵

Pentru autoritățile de la București nu a fost o surpriză susținerea deplină a revizionismului maghiar de către Italia, surpriza a venit de la un vecin din partea căruia, ralierea la o politică antirevizionista ar fi fost normală: Polonia. Aceasta a încercat să profite și ea de succesele politicii agresive. Pașii Budapestei spre refacerea Ungariei Mari au fost sprijiniți și de Varșovia. Cu mâhnire și indignare, Nicolae Iorga scria în „Neamul Românesc”: „În Europa a răsunat un urlet sinistru al leului acaparator [Germania], și acest urlet deșteaptă pofta și la alte animale de pradă mai mici. La acest concert se adaugă și urletele pline de lașitate ale șacalilor pe cari noi îi cunoaștem.”¹³⁶

Se putea presupune că următoarea țintă, după Cehoslovacia, va fi România; ca urmare, în presa bucureșteană au apărut foarte multe articole chemând la apărarea teritoriului național, cu orice jertfe.¹³⁷

În primăvara lui 1939, Polonia nu va accepta un tratat antirevizionist în patru: Marea Britanie, Franța, Polonia, România. Din contră, va arăta că susține pretențiile Ungariei la adresa României. În vara lui 1939, SSI constata, în mai multe note și rapoarte, apropierea polono-maghiară.¹³⁸ Asta după ce, în iarna anului respectiv, presa poloneză lansase propunerea unui bloc format din Polonia, Ungaria și România.¹³⁹ Lipsa de realism a Varșoviei se manifesta tot mai des. În iulie 1939, „Pesti Hirlap”¹⁴⁰ relua un articol apărut la Varșovia, având un titlu explicit: *Nici noi, polonezii, nu recunoaștem Trianonul*. Concluzia acestuia: „Ungaria n-a fost numai jefuită, ci după comiterea jafului a fost legată de mâini și de picioare.” Dar, mâna întinsă a fost refuzată cu aroganță de Budapesta. În contextul amenințării Germaniei la adresa Poloniei, un ziar unguresc se întreba: *Ce loc ocupă Ungaria în cadrul actual al disputei germano-poloneze?* Guvernul de la Varșovia – se scria – crede că, datorită faptului că Polonia a ajutat Ungaria să ocupe Rutenia, aceasta ar trebui să o sprijine. Polonezii lansau chiar, în vara lui 1939, ideea unui pact de neagresiune ungaro-polonez.¹⁴¹ Foarte curând, Polonia va vedea că singurul sprijin care-i va veni, în momentul invaziei germane, va fi din partea României – care accepta, cu riscuri mari, să-i salveze tezaurul, mare parte a armatei și chiar Guvernul și președintele.

În ceea ce privește Germania, aceasta a îmbrățișat teza revizionistă maghiară, dar aruncând spre București și semnale că și-ar putea nuanța poziția, în funcție de politica externă a României și de satisfacerea necesităților economiei germane. În Germania, propaganda maghiară nu avea rost. Berlinul se considera prea puternic pentru a admite ideea că poate fi influențat de aspirațiile unui stat mic, precum Ungaria. Doar coincidența intereselor germane cu cele maghiare, în sensul distrugerii Sistemului Versailles, va duce la Diktatul de la Viena din 1940. În spatele unei politeți protocolare arătată reprezentanților Budapestei, nu era adeziunea entuziastă a Italiei la țelul revizionismului maghiar. Rezultatul, însă, a fost același: susținerea lui.

*

În 1940, Regimul de Dictatură Regală a avut, în plan intern, o politică față minoritatea maghiară asemănătoare cu aceea din anii anteriori: încercarea de a o atrage, prin acceptarea revendicărilor sale, prin aducerea liderilor ei

în posturi de demnitate publică, prin reducerea sau chiar anularea măsurilor coercitive față de ungurii care încălcau legile. În traducerea în practică a acestei politici, FRN-ului i s-a conferit un rol important. Rezultatele au fost și ele asemanătoare cu acelea obținute în anii anteriori: o acceptare declarativă a Regimului Carlist, un șantaj permanent la adresa acestuia, pentru a obține satisfacerea cât mai multor deziderate; o continuă încălcare a legilor; o consolidare a aspirației spre Ungaria Mare.

În primăvara lui 1940, atitudinea prevenitoare a autorităților de la București față de ungurii s-a accentuat. FRN-ul avea un rol principal în configurarea acestei politici: el conducea toate acțiunile în planul respectiv. La 18 aprilie, secretarul general al Frontului, Victor Moldovan, avea o întrunire cu reprezentanții minorităților naționale; subiectul dezbătut – integrarea deplină și colaborarea minorităților în cadrul partidului unic.¹⁴² A doua zi se va întâlni special numai cu reprezentanții maghiarilor și germanilor. Se anunța că un acord va fi încheiat într-o nouă ședință.¹⁴³ Ungurilor li se acorda o atenție deosebită pentru că erau cei mai mulți și cei mai periculoși pentru siguranța statului; germanilor pentru că o aveau în spate pe stăpâna din acel moment a aproape întregii Europe. Apoi, Victor Moldovan, la 20 aprilie avea o întâlnire pe aceeași temă cu ministrul de Interne, Mihail Ghelmegeanu, cu ministrul Minorităților, Silviu Dragomir, și cu subsecretarul de la Interne, Gheorghe Vântu. Au stabilit formula considerată definitivă pentru încadrarea minorităților. Dar, la vârful partidului unic discuțiile au continuat.¹⁴⁴ În prima parte a lui iunie 1940, la ele va participa și președintele FRN, Al. Vaida-Voevod.¹⁴⁵ Mai multe ministere erau chemate să contribuie la identificarea problemelor specifice minorităților și să indice soluționarea acestora; urmau a fi confruntate cu cererile pe care liderii minoritari le înaintau. În prim-plan se afla chiar Ministerul FRN (înființat la 28 septembrie 1939, în Guvernul Argetoianu: ministru de stat Constantin C. Giurescu); urma Ministerul Minorităților. Foarte receptiv, conducătorul acestuia din urmă, Silviu Dragomir, a girat întocmirea de statistici asupra situației economice, culturale, școlare a minorităților; sub patronajul său au fost întocmite albume cu hărți demografice amănunțite ale României, conforme cu recensământul din 1930, „pentru orientarea în ce privește încadrarea în FRN”.¹⁴⁶ Studii pe probleme specifice era chemat să întocmească Ministerul Economiei Naționale; în adresa de înaintare a acestora se atenționa asupra „progresului și importanței covârșitoare pe care o au minoritățile față de elementul majoritar din Transilvania și Banat.”¹⁴⁷ Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor

Sociale în dese rânduri a transmis materiale pe domeniul său de activitate.¹⁴⁸ Toate aceste studii documentare au stat la baza unei lucrări majore, întocmită la Ministerul pentru Minorități, intitulată *Situația minorităților etnice din România*; tradusă, la Ministerul Afacerilor Externe, în franceză, sub titlul *Nouveau regime des minorites en Roumanie*. Va fi pusă la dispoziția tuturor reprezentanțelor diplomatice ale României, pentru ca acestea să poată contracara propaganda antiromânească.¹⁴⁹ Concluzia principală a sintezei: „Statul Român a avut totdeauna o politică foarte largă de libertate și egalitate a minorităților de pe teritoriul său, și nu le-a exclus niciodată de la beneficiile legilor emise în favoarea cetățenilor români.”¹⁵⁰

Această identificare a problemelor ridicate de minoritatea maghiară în special, căutarea unor soluții, alături de prezentarea situației favorabilă acesteia, era generată de o înmulțire fără precedent a acțiunilor antistatale, în vădită legătură cu directivele Budapestei. Autoritățile române se arătau foarte alarmate, și s-au întâlnit de mai multe ori, în primăvara lui 1940, pentru a analiza situația. Se păstrează procesul-verbal încheiat la 14 martie 1940, din timpul unei asemenea întâlniri. Fusese convocată de ministrul de Interne, Mihail Ghelmegetnu; au participat conducătorul IGJ, generalul Bengliu; conducătorul DGP, generalul Gheorghe Liteanu; prefectul Poliției Capitalei, generalul Modreanu; Eugen Negulescu și Mihai Ștefănescu, din M.I. Se făceau constatări foarte grave: „Deși s-a fixat ca manifestările politice ale minoritarilor să aibă loc în cadrul FRN, iar *comunitățile* să se ocupe numai de problemele culturale și economice, acestea din urmă *s-au transformat în focare de iredentism și șovinism*”. Se constata, de asemenea, un amestec tot mai însemnat al unor reprezentanțe diplomatice, incitându-i pe minoritari. Se hotăra: „O vigilantă supraveghere a activității comunităților [minoritare], cu aplicarea strictă a legilor Țării, care interzic întrunirile cu caracter politic, altfel decât în cadrul FRN.”¹⁵¹

În mod vădit, FRN s-a dovedit a fi inefficient atât în atingerea țelului general pe care și-l propusese – solidarizarea tuturor românilor pentru obținerea renașterii naționale; cât și în planul transformării minoritarilor în susținători ai Statului Român; în acest din urmă plan, eșecul cel mai mare fusese cu ungurii. Constatându-se aceste lucruri, în vara lui 1940 s-a încercat împlinirea celor două deziderate printr-o acțiune cosmetică: numele Frontului Renașterii Naționale a fost schimbat în Partidul Națiunii și i s-au schimbat și unele atribuții, corelate cu întărirea legislației represive. Era și urmarea evoluției internaționale. Germania devenise stăpână pe aproape

întreaga Europă, după căderea Franței. Ca urmare, pentru a diminua pericolul extern – la adresa României ridicând pretenții teritoriale URSS, Ungaria și Bulgaria – se va încerca o apropiere de Berlin. După satisfacerea intereselor economice ale acestuia, în anii anteriori, se va face tot posibilul, prin măsuri considerate plăcute lui Hitler, să-i câștige bunăvoința. Se va renunța la garanțiile anglo-franceze, care, în practică nici nu mai aveau vreo valoare, după ocuparea Franței și izolarea Marii Britanii. Regele l-a trimis pe Al. Vaida-Voevod, conducătorul FRN, în aprilie 1940, la Berlin, în fruntea unei delegații masive, pentru a participa la festivitățile organizate cu prilejul zilei de naștere a lui Hitler.¹⁵² A încetat acțiunea represivă împotriva Mișcării Legionare, și unii conducători ai acesteia au fost atrași în Guvern. S-a urmărit crearea unui sistem politic asemănător cu acela din Germania; nu doar dictatorial, cum era din februarie 1938. În principal, se caracteriza prin existența unui partid totalitar; legi rasiale; întărirea represiunii; drept conducător al partidului Regele, care era și conducătorul Statului.

Carol al II-lea a decis, pe 12 iunie 1940, să transforme FRN într-un partid asemănător cu cel nazist; lui Ernest Urdăreanu îi menționa „necesitatea ca să facem o mișcare de apropiere de Germania”.¹⁵³ Decretul Lege pentru transformare datează din 21 iunie 1940.¹⁵⁴ Se folosea formula „partid totalitar”. Se va păstra forma de organizare a FRN și se va vedea același teatralism al manifestărilor. De asemenea, se păstra aceeași politică față de minorități. Totuși, la nivelul unei părți a românilor au existat și speranțe într-o acțiune salvatoare pentru Țară. Într-un raport din Transilvania, ajuns la conducerea Partidului Națiunii, se scria: „Populația băștinașă speră că orientarea spre dreapta va aduce liniștea mult dorită în țară și va astupa gura ungarilor care mai speră o mare Ungarie.” Dacă germanii se aratau satisfăcuți de transformarea FRN, în schimb, ungarilor „nu o văd cu ochii buni.”¹⁵⁵

Pierderea Basarabiei și a nordului Bucovinei, în urma ultimatumului URSS, a provocat un sentiment de bucurie printre ungarilor din Transilvania, care credeau necesară exploatarea momentului și în folosul Ungariei. La începutul lui iulie 1940 se înregistrau foarte multe acțiuni antiromânești, mai ales în regiunile de graniță din nordul Transilvaniei, ale unor bande teroriste venite din Ungaria: la Cărmăzana, Târșolț, Bixad, Tarna Mare ș.a., unde pichetele de grăniceri români au fost atacate cu grenade, fiind înregistrați răniți și morți. La Teceu Mic, în noaptea de 30 iunie / 1 iulie au fost „ciocniri serioase” peste Tisa.¹⁵⁶ Garda Partidului Națiunii Satu Mare raporta incidentul de frontieră din 9 iulie de la Halmeu–Dobolț: grănicerii maghiari au tras

în trenul Sighet–Satu Mare, defectând și locomotiva; românii au ripostat; au fost trei morți și doi răniți printre români (unuia din răniți, ungurii i-au tăiat nasul și urechile).¹⁵⁷ Într-un raport al Gărzii PN pe marginea acestor evenimente, li se dădea și o explicație: Ungurii, care așteptau să ne vadă angajați într-un război contra rușilor, ca să ne atace imeaiat, au devenit foarte nervoși că le-a scăpat acest prilej; acesta este substratul incidentelor ce le provoacă la graniță.”¹⁵⁸ Din toate județele unde locuiau și unguri, se raporta „o atitudine agresivă față de români cu prilejul ocupării Basarabiei și Bucovinei”; se știa că populația era incitată prin dispoziții de la Budapesta.¹⁵⁹

Și după transformarea FRN în PN, problema minorităților naționale a rămas în atenția prioritară a partidului și a Regimului. Dar, a avut loc o deplasare de accent. Cu toate că agresivitatea Ungariei a sporit, la fel ca și comportamentul antistatal, cu aspirații separatist teritoriale, a celor mai mulți minoritari maghiari, cu toate că minoritatea germană avea înclinații tot mai evidente spre un regim de autonomie, în care să discute de pe poziții de egalitate cu Statul Român; cu toate că bulgarii acționau pentru separarea Dobrogei – conducătorii Partidului Națiunii și-au plasat în centrul acțiunii contracararea evreilor, proclamați inamicul principal al României. Era, bineînțeles, o imitare a practicilor din Germania, imitare făcută cât mai vizibil, tocmai pentru ca Guvernul de la Berlin să o remarce și, astfel, să privească mai cu îngăduință Dictatura Regală.

Dar, era tot mai evident că soarta României nu depindea de politica sa internă, oricât de bună ar fi fost pentru minorități. Deciziile le luau Marile Puteri care stăpâneau Europa momentului: Germania și Italia. Același lucru îl știau și autoritățile de la Budapesta și, în consecință, și-au înmulțit contactele de persuasiune cu acestea. Multe au ajuns la cunoștința diplomaților români care le raportau la București; se completeau, astfel, informațiile pe care le avea SSI. De aceea, Guvernul Român era în cunoștință de cauză.

Rămânea întrebarea, cât din informațiile ajunse la București – unele în mod evident lăsate să transpire de unguri, italieni sau germani – reprezenta cu adevărat ceea ce se discutase între Budapesta, Roma și Berlin, și câte informații erau veridice, sau erau lansate pentru a adormi vigilența românilor. Astfel, era curioasă știrea transmisă de Legația Bucureștilor la Roma, la 9 ianuarie 1940. Bossy fusese informat, „din izvorul cel mai autorizat” – formula presupunând Ministerul de Externe Italian –, că, în urma întrevederii Ciano–Csáky de la Veneția, „Guvernul Italian ne va încredința că în eventualitatea unei agresiuni sovietice contra noastră, Ungaria nu ne va ataca

și că vom fi ajutați”. Dar, în momentul ultimatumului sovietic, Ungaria abia aștepta să atace România. Ciano nu vedea, „pentru moment” posibilitatea unei înțelegeri între România și Ungaria, deoarece „Budapesta cere prea mult și Bucureștii oferă prea puțin”. Formula indica două lucruri: că în viitor se va ajunge la o înțelegere; că această înțelegere, în condițiile intransigenței celor două părți, va fi impusă de Marile Puteri. Era și o atenționare asupra politicii pro-occidentale a României: Italia era hotărâtă să-și ofere ajutorul în contra primejdiei sovietice, dar, „nu voia să se concerteze în această privință cu Puterile care ne-au dat garanții unilaterale, spre a nu se lăsa atrasă într-o acțiune contra Germaniei”.¹⁶⁰

Suspiciunea asupra celor spuse de oficialitățile italiene s-a dovedit foarte repede a fi întemeiată. La 27 ianuarie 1940, ambasadorul României la Sfântul Scaun, N.P. Comnen transmitea o știre alarmantă apărută în „Osservatore Romano”, oficios al Papalității, la 26 ianuarie: ziarul considera că urma să se acorde autonomie minorității bulgare și celei ungare din România. În oficiosul mussolinian „Giornale d Italia” a apărut aceeași știre. Mai mult, autonomia era concepută doar „pentru moment”; pentru o înțelegere generală balcanică, era „inevitabil ca România să se resemneze a suporta spezele acestui acord”. Comnen credea că totul era rodul unei manevre budapestane.¹⁶¹

Ungaria voia să grăbească o hotărâre italiană împotriva României, speculând momentul internațional prielnic. În martie 1940, prim-ministrul Teleki a vizitat din nou Roma. Va merge și la Vatican.¹⁶² Precipitarea maghiară nu era dorită și la Berlin, acesta având ca prioritate finalizarea ofensivei în vestul continentului. La 6 aprilie 1940, SSI informa, din interiorul Legației Berlinului la București, că raporturile maghiaro-germane „continuă să fie lipsite de importanță în concepția membrilor Legației; de aceea, nu se acorda „nici un interes” acțiunii Budapestei la Roma. La Wilhelmstrasse, afirma aceeași sursă, „domină impresia că Ungaria nu a avut niciodată, dealungul istoriei sale, o atitudine prietenoasă și leală față de Germania și că totdeauna Ungaria a trăit un sentiment de surescitare națională, cu vădite tendințe de dominație, care nu corespunde forței sale armate și numărului redus al locuitorilor săi. Ungaria [...] deși este o țară cu mai puțin de zece milioane locuitori, din care circa 20% sunt minoritari, vrea să facă o politică de mare putere și vrea sa domine provincii care numai incidental i-au aparținut.”¹⁶³

Vara lui 1940 a adus o înrăutățire majoră a situației pentru România: Berlinul, victorios în cea mai mare parte a occidentului european, și-a întors privirea spre centrul și răsăritul acestuia, unde dorea să impună „noua ordine”.

Se prefigura o soluție atingătoare a granițelor românești. În acest context, presa bucureșteană a fost lăsată, de Cenzură, să „apere zgomotos Tratatul de la Trianon”: s-au ilustrat mai ales „Timpul” și „România”, ultimul fiind chiar oficiosul FRN-PN, așadar purtător de cuvânt al Dictaturii Regale. S-a ajuns la o polemică intensă cu presa budapestană.¹⁶⁴ Deși au lăsat presa să apere Trianonul, autoritățile de la București deveniseră conștiente că nu se mai pot baza pe Sistemul Versailles, cei care-l creaseră nemaivând posibilitatea să-l apere. De aceea s-a renunțat la garanțiile franco-britanice. Raoul Bossy anunța, de la Roma, că Ciano l-a primit foarte cordial, manifestându-și satisfacția pentru renunțarea la garanții: „De altfel, întreaga presă italiană laudă noul curs al politicii externe romane.” Acorda României chiar o recompensă pentru această schimbare radicală: „Mi-a declarat – scria Bossy – că în urma demersurilor făcute de guvernele din Roma și Berlin, consideră exclusă eventualitatea unei agresiuni ungare sau bulgare contra noastră.” Incidentele grave de frontieră, provocate de unguri, au produs o intervenție italo-germană la Budapesta. Ciano întărea: „Guvernul german, în special, a luat chestiunea cu toată seriozitatea și a vorbit la Budapesta atât de categoric, încât nu cred să existe un singur ungur care să mai ia răspunderea unei acțiuni necugetate, deoarece cred că s-a înțeles în sfârșit acolo ca dacă Guvernul Ungar ar provoca un conflict armat în Balcani, ar comite un act în directă contradicție cu interesele Germaniei și Italiei.” Bossy se arăta deplin încrezător în sinceritatea lui Ciano. Telegrama ministrului român data din 3 iulie 1940; cu doar două luni înainte ca Ciano să devină unul dintre artizanii ciuntirii României în favoarea Ungariei.¹⁶⁵

La începutul lui iulie 1940, echipa Teleki-Csáky va vizita Berlinul, scopul fiind, evident, solicitarea accelerării împlinirii cererilor teritoriale maghiare asupra României. De la Lisabona, Jean Pangal – vechiul mason și prieten al lui Carol al II-lea, ajuns diplomat – telegrafia la 10 iulie. Se părea că ungurii erau nemulțumiți de proiectele germane în planul respectiv, întrucât Germania dorea să impună doar o rectificare de frontieră și un schimb de populație; dar Ungaria avea ca pretenție minimă alipirea întregii Secuimi. Se credea că Budapesta va emite în continuare pretenții teritoriale.¹⁶⁶ Vizita guvernamentală maghiară la Berlin a avut succes. Pe 15 iulie 1940, însuși Hitler spulbera, într-o scrisoare către Carol al II-lea, speranța acestuia de susținere în fața pretențiilor maghiare. „Singura cale – scria – pe care o pot propune M.V., este înțelegerea loială cu Ungaria și Bulgaria.” Credea că România nu era capabilă să păstreze ceea ce „a luat” în 1918 „printr-o politică

de forță”; pentru că „aceste teritorii nu au fost unificate în plan național și politic intern”. Și anunța că Germania nu avea interese teritoriale în Ungaria, România, Bulgaria. Anunțata lipsă a sprijinului pentru București, echivala cu un sprijin pentru Budapesta.¹⁶⁷ Berlinul și Roma au pus în scenă tratativele bilaterale româno-maghiare la Turnu Severin, la jumătatea lui august 1940; se știa că nu se va ajunge la o înțelegere, Ungaria cerând teritorii, iar România fiind dispusă doar la un schimb de populații. Previzibil, cele două urmau să accepte un „arbitraj” germano-italian, la care s-a ajuns în 30 august 1940. Toată încercarea lui Carol al II-lea de atragere a bunăvoinței Berlinului – prin renunțarea la linia pro-occidentală a politicii externe, și printr-o politică internă antidemocratică – a dat greș.¹⁶⁸

În momentul de cumpănă din august 1940, Partidul Națiunii urma să-și demonstreze oportunitatea existenței. Conform actelor sale de constituire și a întregii propagande făcute în jurul său, ar fi trebuit să solidarizeze întreaga Națiune în jurul Regelui, și să apere Statul Român. În practică, s-a văzut că nu era capabil de așa ceva, că era doar o forma fără fond, la fel ca și predecesorul său, Frontul Renașterii Naționale. Însăși întemeietorii și conducătorii lui, începând cu Carol al II-lea, nu au încercat să-l folosească pentru a apăra România și Regimul Carlist. Unitățile presupuse a avea un rol în asemenea momente de criză, Gărzile PN, care dispuneau de o conducere formată din militari, aveau o oarecare înzestrare cu arme și o anumită instrucție militară, nu au fost antrenate în nici o acțiune de rezistență la ciuntirea hotarelor. Cu tot formalismul în pregătirea Gărzilor PN, în necesitatea existenței lor credea mare parte a populației și, de aceea, ar fi putut fi folosite într-o acțiune de rezistență. Dar, lașitatea Regelui, care a preferat să cedeze permanent în fața tuturor cererilor teritoriale, sperând că, astfel, își va păstra Tronul, a blocat dorința populației de a lupta. Practic, Regele, care în toată perioada Dictaturii Regale afirmase, cu fraze sforăitoare, că se constituie drept garantul frontierelor, că va lupta până la capăt pentru apărarea acestora – a dezertat de la datoria sa și, mai mult, a impus organismelor ce puteau apăra România, în primul rând Armatei, să nu opună rezistență.

Dorința românilor de a-și apăra Țara s-a evidențiat prin foarte multe manifestații publice. După acceptarea Diktatului de la Viena, populația s-a întors împotriva Regelui, considerat ca principal vinovat.

La început s-a înregistrat încrederea românilor în conducătorul țării. Organizația PN din județul Argeș consemna starea de spirit a locuitorilor față de evenimentele în curs: „Indignarea Poporului a ajuns la limita răbdării

și, cu încredere deplină în M.S. Regele și Guvernul Țării, toți așteaptă porunca supremă pentru a-și face pe deplin datoria.”¹⁶⁹ Organizația PN a județului Severin raporta și ea: „Românii au ferma convingere că dreptatea divină este de partea noastră și o vom obține cu siguranță.”¹⁷⁰ Organizația PN a județului Vaslui transmitea: „Toată suflarea are încredere în comandanții actuali, le cer, însă, insistență, energie, curaj și îndrăzneală.”¹⁷¹ De la Cluj se cerea să nu se cedeze nici un petec de pământ: „De la mic la mare, de la tânăr la bătrân, sunt hotărâți să moară până la unul, decât să mai ajunga din nou sub jugul maghiarilor.”¹⁷² DGP anunța că, în toată România, starea de spirit a populației, „față de pretențiile maghiarilor, este tot mai încordată.”¹⁷³

În aceste condiții, discursul de calmare al prim-ministrului, la Postul de Radio București, „a deziluzionat complet Ardealul” – se transmitea de la Cluj pe 9 august 1940.¹⁷⁴ A doua zi, tot de acolo, se revenea: discursul a produs „o stare de spirit agitată, românii neputându-se împăca cu ideea cedării de teritorii din Ardeal Ungariei. Între ardeleni se discută tot mai mult necesitatea unei rezistențe hotărâte față de pretențiile ungarilor, fiind convingși că în cazul unui refuz hotărât al României, Ungaria nu va cuteza să atace cu armele”. Opinia publică românească dorea o nouă Adunare la Alba Iulia, unde se hotărâse Unirea în 1918, „pentru a protesta hotărât” față de orice cedare.¹⁷⁵ Inspectoratul Regional de Poliție Cluj anunța, la 11 august, că în întreaga Transilvanie circulă un manifest cu titlul *Nici o palmă de pământ*.¹⁷⁶ Pe 15 august, Poliția județului Bihor raporta că „românii cer să răspundă cu armele la pretențiile revizioniștilor maghiari”.¹⁷⁷ De la Sibiu se raporta: „Nu este nici un român care să nu aprobe, cu mare avânt, războiul cu ungarilor care ne pretind teritorii.”¹⁷⁸

La 20 august 1940, o notă a SSI era intitulată *Politica de cesiuni va duce inevitabil la prăbușirea Statului Român*. Se referea în special la atitudinea populației românești din vestul Transilvaniei. „După sugestiile Guvernului – se scria – autoritățile din județele de frontieră au încercat să pregătească populația pentru o eventuală cedare de teritorii [...] Țăranii au rămas în primul rând nedumeriți, iar după ce au înțeles despre ce e vorba, profund îndurerați, au început să vocifereze că sunt abandonați de Statul Român ungarilor și că sub nici un motiv nu vor părăsi locurile în care trăiesc din moși strămoși. «Să plece ungarilor care au venit peste noi, care ne-au luat pământurile cele mai bune și care ne-au asuprit atâta amar de vreme.» «Nu ne părăsim casele și pământul nostru. Îl vom apăra singuri. Vom chema feciorii acasă, să lupte cu noi contra ungarilor.» [...] «Unde este Armata noastră?» «M.S. Regele,

când a venit anul trecut prin părțile noastre, a spus că nu vom ceda o brazdă ungarilor și că vom muri apărându-ne pământul?» Așa au răspuns țăranii de pe frontiera de vest. Pe de altă parte, toți intelectualii ardeleni [...] spun că regăștenii, după ce au cedat Basarabia și Bucovina, vor să vândă ungarilor și pe ardeleni, pentru a scăpa ei de război. Că sunt lași și că nu vor să lupte. Că sunt guvernați de oameni care n-au nimic cu Ardealul, oameni care nu cunosc nici istoria, nici drepturile, nici credința și voința ardelenilor. Pe de altă parte, moșii din Munții Apuseni au trimis vorbă unor intelectuali de-ai lor de la Oradea, să le spună când trebuie să coboare la câmpie cu arme și topoare, pentru a apăra granița contra ungarilor. «Mamele, cu copiii și bătrânii, cu nepoții de mână, se vor culca pe pământul lor și nu-l vor părăsi chiar de vor fi omorâți.» Așa spun intelectualii și capii de autorități din Oradea, care au stat de vorbă cu țăranii de la sate. Întreaga populație este în general revoltată. [...] Armata de pe frontiera de vest, este complet demoralizată față de tendințele Statului de a face concesiuni teritoriale.” Se prevedea că militarii ardeleni vor părăsi unitățile cu armament cu tot, „încercând să apere singuri Ardealul. Statul Român, dacă va continua cu politica cesiunilor teritoriale, se va prăbuși sigur. O eventuală cesiune teritorială făcută Ungariei va provoca [...] mișcări violente.” Și, atenționa SSI, de situație ar profita rușii și bulgarii.¹⁷⁹

Cea mai mare parte a românilor a crezut până în ultima clipă într-o rezolvare a diferendului, fără pierderi teritoriale. Exista o naivă încredere a românilor de rând în Rege; intervenția acestuia era invocată și prin poezii. Cea mai interesantă, scrisă de Florica Ciura-Ștefănescu, circula în foi volante în întreg Banatul: „Să nu ne dai, Măria-Ta, de-ar fi / De vii să ne îngroape în pământ. / Ne apărăm pământul nostru sfânt / [...] / Să nu ne dai, Măria-Ta! / Nici Dumnezeu cel Sfânt nu ne-ar ierta. / Ne-or blestema copiii de copii. / Să n-avem loc între cei morți ori vii. / [...] / Să ne prefacem colț de Detunată, / De-om da din tine, Ardeal, măcar o piatră.”¹⁸⁰

Vestea acceptării Diktatului a produs o adevărată furie generală împotriva conducerii de la București. Era prezentată pe larg în rapoartele organizațiilor județene ale PN. Din Cluj se anunța „Populația românească, în majoritatea ei, trage o singură concluzie: «Domnii ne trădează!»”¹⁸¹ Din Târnava Mare se raporta: „Elementul românesc este foarte indignat de arbitrajul de la Viena care, după părerea generală, creează o mare nedreptate, prin faptul că o masă compactă de români vor ajunge sub stăpânire maghiară. Din acest motiv, s-a trezit o ură teribilă față de unguri și o critică acerbă la adresa Germaniei și în special a Italiei”. Garanțiile pe care cele două state fasciste le-au dat

României, după ciuntirea teritorială, erau considerate la fel de lipsite de valoare precum fuseseră garanțiile anglo-franceze. Populația se îndrepta și împotriva autorităților române: „Majoritatea populației [...] nu înțelege rațiunea de stat care a determinat acceptarea arbitrajului Axei și spune că nu trebuie cedat nimic, fiindcă aceasta constituie o palmă pe obrazul demnității naționale și al sacrificiului din trecut.”¹⁸² La Făgăraș, cedările teritoriale erau privite cu „înțeleștări de pumni și dinți, cu plânsete și cu nădejdi de viitor”. În Hunedoara nu mai era încredere în conducătorii țării: circula formula „frații regățeni se dezinteresează de ardeleni”.¹⁸³ Românii din județul Trei Scaune, care intră în zona cedată, „nici nu voiau să audă de o știrbire a granițelor”.¹⁸⁴ În Arad, românii erau indignați. În Bihor era o stare generală de agitație. Mare tensiune și proteste contra Diktatului și în Sălaj și Satu Mare.¹⁸⁵ În Caraș, ca în întreg Banatul, românii se întrebau „Cum? Noi nu avem rege? Au avem armată în stare să lupte, să ne apere țara? Atunci de ce ne-a spus M.S. Regele că nu vom da nici o brazdă din pământul românesc și că-l vom apăra până la ultimul om? De ce nu ne-a întrebat M.S. Regele și pe noi? [...] Noi atâta am așteptat, ordinul Regelui nostru și am fi fost în stare să-i rupem cu dinții pe unguri! [...] De ce a lăsat ca Ardealul nostru, care a ținut ca la Dumnezeu din cer la Regele României, să fie ciopârțit și frații noștri, cu cari împreună am îndurat secole jugul unguresc, să fie lăsați la mâna ungarilor?”¹⁸⁶

În afara arcului carpatic au fost, de asemenea, reacții de protest și durere. În județul Olt, „pierderea Ardealului a îndurerat inimile românilor și toți se roagă la Dumnezeu să vie odată ziua răzbunării și a sfintei dreptăți istorice”. În Fălciu și Covurlui se înregistrau agitații, proteste împotriva Diktatului. În Romanați, populația se arăta indignată de atitudinea Germaniei; „Ruperea Ardealului a umplut de jale toate inimile românești”.¹⁸⁷ Din Brăila, se raporta: marea masă a populației e îndurerată; „A început să dispară încrederea în conducători. [...] Ura contra Italiei și Germaniei nu cunoaște margini. Arbitrajul de la Viena, opera Italiei pentru a satisface Ungaria, a aruncat doliu în sufletele tuturor românilor și n-am auzit glas românesc care să nu blesteme și să înjure pe acei ce nu știu să facă dreptate, ci lucrează numai după interesele proprii. [...] Ura contra Ungariei nu dă timp să se mai judece și alte evenimente. După pierderea Basarabiei, cedarea Ardealului a revoltat întreaga populație.” Era o indignare generală și împotriva conducătorilor care cedaseră Ardealul fără luptă: „Revolta sufletească abia se poate stăpâni. [...] Sentimentul național clocotește în sufletul tuturor românilor.”¹⁸⁸ În Covurlui, tot mai mulți se întrebau „dacă nu vom lua măsuri contra vinovaților de aceste

greșeli”.¹⁸⁹ Și la Constanța era aceeași atmosferă, aici locuind mulți români veniți din Transilvania.¹⁹⁰ În context, apare o propunere raportată din mai multe județe: în fruntea țării să fie aduși generali destoinici, care luptaseră în Primul Război Mondial.¹⁹¹ Peste tot, raportau organizațiile județene ale PN, se punea întrebarea: „De ce nu ne-am bătut?” Slugarnic până la capăt, oficiosul PN, „România”, răspundea într-un editorial, având concluzia autorităților: „Nu ne-am bătut, căci lupta ne-ar fi suprimat nu numai Țara, ci dat fiind mijloacele mai necruțătoare decât cele imaginate de fatalitatea biblică, însăși ființa noastră de neam.”¹⁹²

Au urmat manifestații populare, peste capul autorităților centrale bucureștene. Unele au fost prezentate deja în literatura istorică, baza documentară fiind mai ales arhivele diverselor organe ale statului. În primul rând, cele de la Ministerul de Interne.¹⁹³ Rămân multe altele neevidențiate; și Arhiva FRN aproape nefolosită. Manifestațiile au fost spontane, în absența unor indicații de la București, doar ca inițiative locale. S-a demonstrat, astfel, încă odată, izbitorul contrast dintre lașitatea lui Carol al II-lea, imprimată și Guvernului, pe de o parte, și patriotismul majorității românilor, gata să se jertfească pentru păstrarea unității teritoriale a României Mari.

Ministerul Propagandei Naționale consemna *Mari manifestații patriotice în Ardeal și Capitală*. Între ele, aceea de la Cluj, cu „zeci de mii de oameni”. Aceasta „tălmăcește voința tuturor sufletelor românești, a celor prezente și a celor din eternitate, de a nu se lăsa nici un grumaz de român sub jug străin. Ea este nestăvilă, ca ploaia, ca viforul, ca marea tulburată.”¹⁹⁴ Manifestanții au scandat: „Vrem dreptate!”; „Nici o brazdă!” Clopotele au tras în dungă. La Sibiu, într-o singură zi, pe 1 septembrie 1940, au avut loc mai multe manifestații. Dimineața au demonstrat în special elevii, „cari – se scria într-un raport al PN – vor să aibă o moștenire întregă de țară, așa cum ne-au lăsat-o cei 800 000 de eroi morți pe câmpul de onoare de la Oituz, Mărăști și Mărășești”. Apoi, la ora 13, o altă manifestație a întrunit învățători, profesori, preoți, ofițeri, reprezentanți ai tuturor categoriilor sociale; erau bine organizați, în fruntea coloanei mergea muzica militară; din centru s-au îndreptat către reședința Mitropolitului Ardealului, Nicolae Bălan, apoi spre aceea a generalului comandant al Garnizoanei. A urmat, la ora 18, o manifestație a tinerilor din Sibiu și din satele înconjurătoare, toți purtând steaguri naționale; au mărșăluit pe străzile principale ale orașului, „cântând și vociferând împotriva actului arbitrar de la Viena” În sfârșit, la ora 20, o altă coloană impresionantă de manifestanți, majoritatea tot tineri, a pornit din

fața Spitalului Militar; „Cântau tot timpul și strigau «Vrem război!» «Nici o brazdă!», «Vrem Ardealul întreg!», «Trăiască Iuliu Maniu!», «Nici o brazdă!», «Jos Axa!».” Astfel, se adoptase un curs clar împotriva Regimului Carlist. Manifestanții s-au îndreptat spre Piața Regele Ferdinand, unde s-au ținut discursuri de protest. În raportul Organizației PN se concluziona că la Sibiu „este o mare revoltă sufletească”. Cu mențiunea: „Atât opinia publică românească, cât și săsească, este adânc mâhnită și nemulțumită de acest fapt politic [Diktatul de la Viena]; crede și este convingere fermă că nu va rămânea sub nici un mod așa, fiindcă sașii de la Sibiu sunt despărțiți acum printr-un zid de cei de la Bistrița; iar românii sunt indignați că s-a luat din pământul lor românesc, fără nici un drept.”¹⁹⁵ Despre manifestația de la Timișoara s-a mai scris. Un document din Arhiva FRN, foarte amănunțitul raport al colonelului N. Mandacovici, comandantul Gărzilor PN din ținutul Timiș, prezintă tabloul complet al evenimentelor. Pe 3 septembrie 1940 se anunța vizita la Timișoara a lui Adolf Hühnlein, vizită care a prilejuit, pe de o parte, o manifestație prohitleristă a germanilor localnici și, pe de alta, una antifascistă și împotriva cedărilor teritoriale impuse de Germania, a românilor. Germanii, circa 3 000, s-au strâns în fața Teatrului Comunal; au venit încolonați militărește, îmbrăcați în uniforme naziste; în majoritate erau gărzile formate ilegal, aflate sub conducerea Secției Germane din PN. Îl așteptau pe oaspete, acesta fiind considerat simbolul Germaniei hitleriste. Românii, la început tot cam 3 000, s-au strâns la o distanță de 200 m, în fața Catedralei ortodoxe; erau muncitori, mai ales de la atelierele CFR, intelectuali, funcționari, elevi; purtau steaguri tricolore românești. Atmosfera se înfierbânta de la un moment la altul; îl așteptau și ei pe oaspetele german, dar ca să-și arate nemulțumirea față de Berlin. De aceea, pentru a împiedica un atac din partea românilor, văzând că se exprimau tot mai zgomotos și amenințător la adresa Germaniei și Italiei, autoritățile au adus în grabă, între cele două grupuri de manifestați, jandarmi, gardieni publici și militari. La 18,30, la români au început să se țină cuvântări împotriva Diktatului, „într-o atmosferă de durere nesfârșită”. Printre oratori erau atât intelectuali, cât și muncitori. „Toți vorbitorii – se raporta – cu un cald patriotism și elan sufletesc, au preamărit pe M.S. Regele [!] și au spus că Ardealul nu-l consideră pierdut decât vremelnice. Istoria noastră nu se poate opri la vinerea neagră de la Viena, Eroii au fost și vor mai fi pentru sfânta noastră glie, în care zac oasele frânte pe roata suferinței.” S-a cântat Imnul Regal, apoi „Deșteaptă-te române”, „Pe-al nostru steag” (Imnul PN). Colonelul N. Mandacovici scria

„Din ochii tuturor curgeau în șiroaie lacrimile covârșitoarei dureri, dar și ale speranței.” Numărul participanților români a crescut. Comandantul Garnizoanei locale, colonelul Cartianu, a reușit cu greu să țină separate cele două manifestații concomitente, timp de patru ore și jumătate. Însă, la ora 20,30 a sosit Hühnlein, primit de germani cu puternice strigăte de „Heil Hitler”. „Românii îndurerăți, și înflăcărați de cuvântările celor care vorbiseră, când au auzit strigătele «Heil Hitler!», străfulgerați parcă de un curent electric, s-au năpustit năvalnic spre cordoanele jandarmilor, Armatei și gardienilor și, prin lupte corp la corp, au reușit să străbată cordoanele, îndreptându-se în goană spre grupul germanilor, unde au fost opriți totuși, de o a doua linie de pază, fără a se uza de baionetă sau a se trage focuri de armă”. S-a împiedicat, astfel, o ciocnire posibil sângeroasă. Colonelul Cartianu a reușit să-i convingă pe germani să părăsească locul de adunare, pe străzile laterale. În acel moment, manifestații români au rupt cordoanele, reușind să ajungă în fața Consulatului Italiei, unde au înlăturat garda, au spart geamurile și au dat jos emblema Statului Italian și steagul. Apoi, s-au îndreptat spre Consulatul Germaniei, în fața căruia autoritățile au adus în grabă unități de jandarmi și armată, pentru a-i intimida pe manifestați, au tras focuri de armă în aer. Neputând asalta Consulatul Germaniei, demonstrații s-au îndreptat spre liceul German „Banatia”, unde se retrăsese tineretul șvăbesc, după adunarea de la Teatrul Comunal. Românii au atacat cu pietre, spărgând geamurile; din interiorul clădirii s-au tras focuri de pistol și de carabină; nu au fost răniți. În aceeași noapte, au fost sparte geamurile și la Liceul unguresc. Pentru ca, în final, românii să se strângă în fața clădirii rezidentului regal al ținutului Timiș, unde au manifestat din nou împotriva Diktatului. Reprezentantul Germaniei a tratat cu dispreț protestele românilor. După ce a fost ovaționat de șvabi, a luat masa, împreună cu liderii locali ai acestora, la restaurantul „Schnur”, Armata Română păzind localul. Hühnlein a refuzat să ia legătura cu vreun reprezentant al autorităților române; nici cu rezidentul regal, căruia ar fi trebuit, din politețe, să-i facă o vizită, acesta fiind în ținut simbolul Statului Român, nici cu comandantul Garnizoanei, deși îl apăruse de furia mulțimii. Indignat, comandantul Gărzilor PN raporta la București: „A venit exact cum ar fi venit un învingător într-o țara cucerită, ceea ce la noi nu este cazul și datorită vitejiei noastre strămoșești, cum și Armatei însuflețite și încă neîntrebuințate, nu va fi niciodată, căci în conștiința fiecărui român trăiește și va trai etern Oituzul, Mărăștii, Mărășeștii etc.” Deși supuse acestui dispreț al vizitatorului german, autoritățile române și-au făcut datoria, instaurând

ordinea. În noaptea respectivă au fost instalate unități de pază la toate obiectivele posibil vizate de manifestații români și la Pensionul Central, unde a fost găzduit Hühnlein.¹⁹⁶

De menționat și poziția unora din făuritorii României Mari; cele mai interesante au fost acelea ale lui Nicolae Iorga și Iuliu Maniu.

Aflat la Băile Herculane, pe 22 august Nicolae Iorga era invitat, telefonic, la întrunirea Consiliului de Coroană din 23, moment în care se desfășurau încă tratativele de la Turnu Severin, începute pe 16 august. Iorga cere demiterea generalului Țenescu, pe care-l acuza de lașitate. I s-a îndeplinit dorința, și se va duce la Consiliul de Coroană. Aici a afirmat că cererile maghiare sunt „necalificabil de obraznice” și, de aceea, tratativele trebuiau rupte.¹⁹⁷ (În iunie, istoricul avusese o poziție intransigentă și față de pretențiile URSS-ului.) La ședința decisivă a Consiliului de Coroană, unde s-a acceptat Diktatul de la Viena, din noaptea de 29 august 1940, Iorga nu a putut ajunge; hotărârea s-a luat în lipsa lui; fusese anunțat prea târziu ca să mai poată ajunge de la Băile Herculane. Dar, a participat la al doilea Consiliu de Coroană, din 30 august. (Mihail Manoilescu semnase deja, la Viena, „arbitrajul”. Documentul nu va fi ratificat nici de Carol al II-lea, nici de Ion Antonescu; nu va fi măcar publicat în „Monitorul Oficial”, legal, pentru România, neexistând.) În al doilea Consiliu, s-a analizat doar situația. Așadar, Iorga nu și-a pus semnătura pe hotărârea de cedare. Istoricul constata că o eventuală respingere a Diktatului ar fi dus la consecințe și mai grave; își exprima convingerea că nu se ajunsese la o situație definitivă: „Noi facem parte dintr-un sistem; sistemul acesta s-a năruit, s-a ivit un alt sistem care îl înlocuiește [...]; sistemul acesta al doilea se sprijină pe o biruință care nu este verificată până la sfârșit și care n-a izbutit a crea o ordine europeană pe care s-o accepte toate popoarele. [...] Va veni sistemul definitiv [...], sistemul acesta va fi cel adevărat. [...] Aceea ce se întâmplă acum este numai biruința unei caste stăpânitoare în Ungaria, e biruința grofilor [...]; o clasă socială aparținând trecutului, care n-are nici un viitor a putut să câștige, întrebuițând un moment care este supus la toate întâmplările viitoare [...]; *nu va putea stăpâni aceasta bucata de pământ.* [subl.n.] Prin urmare, eu închei cu un apel către Poporul Românesc, nu pentru rezistență armată, de care s-a vorbit și care este imposibilă, față de mijloacele actuale de luptă [...]; îndată ce se va reveni la starea de lucruri cât de cât constituțională, cum a fost înainte, stăpânitorii aceștia care prin vicleșug s-au strecurat, vor întâlni rezistența Poporului Românesc și aceasta

face mult mai mult decât tot ce am fost în stare s-au n-am fost în stare să facem cu Armata noastră.”¹⁹⁸

Aflat și el la a doua ședință a Consiliului de Coroană, Iuliu Maniu îl aproba pe Nicolae Iorga: „Găsesc observația d-lui profesor Iorga foarte măgulitoare pentru noi și foarte la loc, când a spus, pe de o parte, că Ardealul s-a alăturat din libera lui voință și când a mai adăugat că în ceea ce privește Ardealul n-are dreptul să dispună nimeni afară de Poporul Românesc din Ardeal. [...] Aceste lucruri trebuiesc accentuate cu toată hotărârea, pentru că punctul de vedere al Guvernului Unguresc este că Ungaria are drept istoric asupra Ardealului, ceea ce este absolut neadevărat.” Liderul PNT se pronunța împotriva oricăror cedări, fie și cu convingerea că este doar pentru moment.¹⁹⁹

Studiile din ultimii ani – mai ales cele ale profesorului Gheorghe Buzatu, bazate pe surse arhivistice până acum inaccesibile (în primul rând rusești), – demonstrează faptul că în ambele crize din vara lui 1940, Nicolae Iorga avusese dreptate; în cazul Ultimatumului sovietic din iunie, o rezistență fermă a României avea sorți de izbândă, pentru că ar fi obligat Germania să intervină, pentru a-și apăra resursele de petrol; în schimb, în cazul Diktatului de la Viena, o rezistență a României ar fi dus la un atac concertat împotriva ei din partea Ungariei, Germaniei și URSS, periclitând astfel însăși existența Statului Român și posibilitatea refacerii sale teritoriale în viitor. Mihail Manoilescu nota în jurnalul său: În noaptea de 29/30 august 1940, viceministrul Dekanozov l-a convocat pe ministrul român la Moscova, Grigore Gafencu, înmânându-i o notă de protest împotriva „violărilor de teritorii și actelor de dușmănie” pe care soldații români le-ar fi făcut în zona Prutului; amenința cu „consecințe”. A doua zi, nota sovietică a fost publicată în presa moscovită. Concomitent, aveau loc masive concentrări de trupe sovietice pe granița cu România. Manoilescu nota: „Toate presiunile militare ale Rusiei la frontierele României au încetat instantaneu când rușii au luat cunoștință de Arbitraj, iar trupele lor motorizate au fost imediat întoarse de la graniță.”²⁰⁰

Prim-ministrul Ion Gigurtu a transmis un avertisment celor care demonstau împotriva Diktatului: „Înțeleg durerea tuturor și de aceea am îngăduit chiar ca Poporul sa-și manifeste întreaga durere, dar aceste manifestații nu pot depăși anumite limite de cumințenie și demnitate și cu atât mai puțin sunt îndreptățite să caute să dea directive politicii țării.” Îi ataca pe „vechii politicieni”, care voiau să pescuiască în ape tulburi, atunci când se opuneau cedării. Cereea intelectualilor transilvăneni „să îndemne

Poporul la liniște”. Și anunța ca o mare victorie faptul că Axa a garantat „situația românilor din Transilvania cedată”. „Nu putem, oricât de mare e suferința noastră, să riscăm întreaga ființă a Statului nostru, pentru un gest ce poate fi frumos, dar care va duce întreaga țară la pieire.” Încheia cu o formulă optimistă: „Istoria nu se termină cu generația noastră.”²⁰¹ Și Ministerul de Interne, condus de generalul David Popescu, dădea un *Comunicat*, afișat în toate localitățile: „Țara a manifestat timp de trei zile nețărmurita sa durere în fața sentinței dată la Viena. Pătrunși de aceleași sentimente, am privit cu toată îngăduința aceste manifestațiuni, atât timp cât ele au fost exteriorizate cu cunoscuta noastră cumișenie și cu demnitate și mai ales am privit cu inima sfâșiată imensa durere a frașilor noștri ardeleni care este și rămâne cu adevărat cea mai mare în ultimul moment. Aceste manifestațiuni încep a pierde din cumișenia ce trebuie păstrată și din demnitate. Pentru a evita exploatarea durerii noastre de către inconștienți și de iresponsabili, am hotărât să opresc de astăzi înainte orice manifestație publică, iar acelora care caută să organizeze asemenea manifestații și să ațâțe spiritele să le aplic cele mai aspre sancțiuni prevăzute de legile în vigoare.”²⁰² Ministrul de Interne a acționat la ordinul lui Carol al II-lea, care se temea că manifestațiile se vor îndrepta împotriva sa.

Faptul că România a cedat fără luptă a dus la o privire disprețuitoare la adresa ei atât la Budapesta, cât și la Berlin și Roma. Peste tot, reprezentanții Germaniei și Italiei își manifestau solidaritatea cu Ungaria. La 1 septembrie, la Budapesta au avut loc mari manifestații de mulțumire în fața legațiilor Germaniei și Italiei. Cu acest prilej, ministrul Berlinului declara: „Mă bucur că foarte mulți unguri s-au reîntors în Patria lor, fără nici o picătură de sânge [vărsată] și că drapelul maghiar fâlfâie pe crestele Carpaților.” Iar ministrul Italiei se arăta de-a dreptul „entuziasmat”: „Ați obținut cele mai frumoase teritorii fără sânge; mă bucur împreună cu voi. Trăiască Ungaria!”²⁰³ În România, izbucniri ale furiei românilor față de cei care erau autorii Diktatului erau raportate din toate județele. Astfel de rapoarte erau de felul celui de la Brăila: „Ura contra Italiei și Germaniei nu cunoaște margini.”²⁰⁴ La 6 septembrie 1940 Legația Italiei la București a emis și o atenționare supărată la adresa unor asemenea manifestații, care-și găseau ecou și în presă.²⁰⁵

De menționat faptul că, peste tot, reacția maghiarilor din România la vestea Diktatului a fost de bucurie. Fuseseră pregătiți, în luna august, printr-o propaganda intensificată la maximum dinspre Budapesta. În Bihor, foarte activi se arătau a fi comuniștii unguri, care declaraseră că sprijină Ungaria.²⁰⁶

Era și o reflectare a atitudinii Moscovei din acel moment. De asemenea, evreii filomaghiari și-au arătat bucuria. (Unul din evreii transilvăneni care s-au bucurat, Nicholas M. Nagy-Talavera, va fi trimis de unguri la Auschwitz, unde i-a fost exterminată familia, ajuns istoric scria: „Armata maghiară a intrat în Transilvania înconjurată de puternicul entuziasm al populației maghiare și evreiești.” Și constata: „Plecarea românilor și venirea ungarilor a însemnat moartea majorității evreilor care i-au întâmpinat cu atâta veselie.”²⁰⁷ În toate localitățile unde trăiau și maghiari, s-au pregătit primiri triumfale ale armatei ungare, deși aceasta nu fusese victorioasă într-un război împotriva României, ci obținuse Transilvania de Nord-Est doar prin bunăvoința puterilor fasciste. Au mărșăluit prin teritoriul căpătat la masa verde, peste 300 000 de militari, primiți ca niște eroi, deși „eroii” nu trăseseră un glonț. În fruntea lor, trufaș, pe un cal alb, era Horthy.

În cele mai multe localități, primirea armatei maghiare a fost organizată chiar de către liderii fostei Secții Maghiare a FRN-PN. S-a dovedit astfel, pe deplin, că aderarea minorității ungurești la principiile partidului carlist fusese o minciună. În afara zonei cedate, vestea Diktatului a produs manifestații ale maghiarilor supărați că au fost lăsați în afara granițelor noi ale Ungariei. În județul Hunedoara, pe Valea Jiului, ungurii s-au organizat în bande teroriste, sub conducerea preoților catolici și reformați, acționând contra românilor, în speranța unei noi modificări de graniță. În județul Arad la fel se aștepta o nouă extindere a graniței; pentru a găsi argumente demografice pentru a o obține, se faceau liste de recensământ în care erau înscrși masiv drept maghiari și evreii.²⁰⁸ În Târnava Mare, ungurii își arătau nemulțumirea că nu a fost inclus și județul respectiv în teritoriul cedat, și afirmau că situația nu este definitivă.²⁰⁹

Foarte repede s-a adevărat teza că ungurii nu vor fi mulțumiți până nu vor reface total Ungaria Mare. Imediat după Diktat, în euforia momentului ungurii s-au arătat foarte încântați cu ce obținuseră. „Pesti Hirlap” scria: „Mărturisim: hotărârea de la Viena *ne-a dat mai mult decât îndrăzneala să spere opinia publică pesimistă de la Budapesta.* [subl.n.] Am primit nu numai din punct de vedere material mai mult, ci și din punct de vedere moral.” La rândul său, „Uj Magyarasag” scria: „Ceea ce am redobândit nu reprezintă în întregime visul național, dar *este mai mult decât ceea ce ar fi îndraznit să redea înainte cu douăzeci de ani, cu zece sau cu cinci ani, oricare ungar sau oricare prieten al nostru.* [subl.n.]²¹⁰ Într-un studiu al SSI se arăta că atât oficialitatea ungară, cât și presa ungară fuseseră surprinse de mărinimia Germaniei și Italiei. „Esti

Ujsag” din 1 septembrie 1940 scria: „Cercurile politice din Budapesta se declară satisfăcute de sentința de arbitraj de la Viena”. În momentul sosirii de la Viena, 31 august, ora 20, prim-ministrul Teleki a declarat Postului de Radio Budapesta: „Am fost satisfăcuți”. Iar ministrul de Externe, Csáky: „Ungaria a fost pe deplin răsplătită.” Studiul SSI constata: „După spontana destindere, presa și oficialitatea ungară a căutat să se redreseze, regretând mărturisirile sincere făcute într-un moment de beție provocată de triumful neașteptat. [...] Conducătorii de la Budapesta au continuat să considere Ungaria ca mutilată, urmărind orbește refacerea așa-zisului Regat al Sfântului Ștefan, continuând în acest scop agitațiile și excitând prin toate mijloacele ura poporului maghiar contra națiunilor vecine. Astfel, campania revizionistă împotriva României este reluată cu mai multă vigoare, încurajată fiind de primul succes obținut cu relativă ușurință. [...] Această nouă campanie vizează pur și simplu reluarea Ardealului întreg.” Chiar Horthy declarase la Oradea, la 6 septembrie 1940: „Prin obținerea unei părți din Ardeal, s-a făcut un nou pas către împlinirea idealului propus”. Iar la 15 septembrie, la Cluj, Horthy s-a adresat ungarilor rămași în România: „În curând se va termina și cu calvarul vostru.” La fel se pronunța, la 17 septembrie 1940 și Bethlen György, fostul președinte al Partidului Maghiar din România.²¹¹ Și, de asemenea, bisericile maghiare din România își anunțau dorința de înglobare a întregii Transilvanii în Ungaria; cel mai important dintre liderii acestor biserici, episcopul romano-catolic de Alba Iulia, Márton Áron: în septembrie 1941, la consfătuirea bisericească de la Turda, episcopul declara că „această Biserică nu va mai avea de suferit ca Biserică minoritară, deoarece în scurt timp o mare parte din Episcopatul Romano-Catolic din Ardeal va reveni la Ungaria.”²¹²

Așadar, cu toate că a provocat o pierdere imensă și nedreaptă României, cu toate că a adus Ungariei un teritoriu românesc din punct de vedere istoric și demografic – Diktatul de la Viena nu a rezolvat problema disputei dintre români și unguri: primii vor încerca să-și reia teritoriile, ceilalți vor încerca să ia altele noi. Autoarele Diktatului, Germania și Italia, erau conștiente de această evoluție, dar se considerau avantajate de menținerea disputei, putând, astfel, să subordoneze mai ușor ambele țări.

Concluzii

Se poate constata faptul că, în toată perioada interbelică, relațiile dintre români și unguri au fost încordate; într-o permanentă tensiune, atingând uneori cote foarte înalte, cu amenințări războinice. Românii au vrut să-și apere unitatea statală realizată în 1918; majoritatea ungarilor a vrut să distrugă Statul Național Român. Disputa era pentru posesiunea Transilvaniei. Asupra acesteia, românii aveau dreptul istoric – fiind aici singurul popor de etnogeneză –, și dreptul demografic, reprezentând aici, din totdeauna, majoritatea absolută a populației. Ungurii invocau un drept istoric de cuceritori – așadar, dreptul forței împotriva forței dreptului; și, pentru că era, în mod evident, prea puțin, au inventat și teza „superiorității” Poporului maghiar, a rolului său civilizator; au mai inventat „exploatarea minorității maghiare în Transilvania de către autoritățile de la București, teză infirmată de situația înfloritoare a ungarilor din Transilvania, de dezvoltarea lor în toate domeniile, mai mult chiar decât în perioada existenței Ungariei Mari. Pentru a-și atinge țelul păstrării unității teritoriale, românii s-au bazat pe alianțe antirevizioniste precum Mica Înțelegere, și pe Marile Puteri occidentale și ele susținătoarele Sistemului Versailles creat după Primul Război Mondial. Excesiva încredere în puterea dreptății lor, și în alianțele ce și le creaseră, i-a făcut pe români să ducă o activitate minoră de lămurire a opiniei publice occidentale, de contracarare eficientă a intensei propagande revizioniste; au neglijat pericolul asocierii Italiei și Germaniei la teza revizionistă. Iar ungurii, pentru a-și atinge țelul reocupării Transilvaniei, au recurs la două metode: permanenta incitare antiromânească a maghiarilor din Ungaria și a celor din România; o propagandă revizionistă de o intensitate nemaiîntâlnită, în străinătate, pentru a atrage opinia publică și conducerile Marilor Puteri. S-au

ferit de o confruntare militară cu România. După experiența traumatizantă din 1919, când a vrut să obțină Transilvania printr-un război, Budapesta s-a convins că nu este în stare să facă față României pe câmpul de luptă, vitejia maghiară semănând mai mult a spectacol de operetă, în care se etalau uniforme, orgolii și dispreț la adresa românilor – toate ducând la opinia românească plantată deasupra clădirii Parlamentului budapestan; și, cu lașitate, a ocolit calea confruntării directe, în care uniforme, orgoliile și disprețul nu ar fi fost de ajuns, implorând ajutorul Marilor Puteri dictatoriale ale vremii. Diktatul de la Viena a fost rezultatul acestei lașități și acestei implorări. Dar, nici lașitatea refuzului unei confruntări directe, nici Diktatul unor Mari Puteri, nu pot crea un drept.

În propaganda lor împotriva românilor, ungerii au atins limite nemaîntâlnite ale violenței verbale, în articole de ziar, conferințe publice, broșuri și volume – în limba maghiară, dar și în franceză, engleză, italiană, germană, pentru a fi lecturate ușor în toată lumea. În această acțiune s-au antrenat nu numai politicieni, ci și intelectuali, diplomați, militari, ziariști și chiar reprezentanți ai bisericilor. De multe ori, aceștia din urmă se manifestau cel mai vehement, cu o ură în totală neconcordanță cu statutul lor. Ilustrativ pentru categoria respectivă de autori de texte antiromânești este Aurel Vécsey, profesor de teologie romano-catolică la Alba Iulia, confident al episcopului Majláth Gusztáv Karoly, care l-a trimis la Budapesta în Serviciul central de propagandă revizionistă. Sub pseudonimul *Transilvanus Viator*, a publicat o serie de broșuri antiromânești de o ură patologică. Într-una din ele, apărută în 1921, îi eticheta pe români drept „țigani ordinari” și concluziona: „Acest popor nemernic, care este fenomenal de nesimțitor față de adevărurile științifice [...], nu se poate pricepe nici la litere, nici la arte. [...] Pe institutele noastre vrea să-și puie acum piciorul violența, schisma, Balcanul.” (p. 7) „Românii au introdus, în 1919, în școlile unguerești din Transilvania învățământul istoriei, al geografiei și limbii române – limbă care nu are literatură.” (p. 18) Cultura românească este „incomparabil inferioară”. Profesorii români „nu știu, adeseori, nici citi, nici scrie”. Acești „nenorociți” îi învață pe copii „doar cântări, gimnastică și ură în contra ungerilor”. (p. 19) Româniul culți și o parte a clerului „sunt fără credință. [...] Orașele și satele sunt pline de sifilis. Părinții își conduc în bordeluri ficele de abia 16 ani. Creștinismul ortodox român e marfă de aruncat, vrednică de milă.” (p. 22) etc.¹

Toate aceste invective se regăseau în întreaga literatură revizionistă. Ele erau concepute și ca o motivare a cererii de reocupare a Transilvaniei.

Cauza, considerată principală în foarte multe documente ale Ministerului de Interne de la București, dar și de către românii care au tratat problema revizionismului maghiar, era dorința nobilimii maghiare de a împiedica reformarea democratică a Ungariei, păstrând-o într-un regim semifeudal, prin îndreptarea atenției opiniei publice spre tema refacerii Ungariei Mari. O notă din sursă diplomatică, ajunsă la DGP și la Siguranța Generală, datată 10 octombrie 1924, menționa: „Ungaria a trăit în nebunia unei megalomanii delirante timp de jumătate de veac de imperialism medieval. [...] La fel în timpul lui Horthy, cu «ungurii care se deșteaptă», cu toată nobilimea maghiară, se trăiește într-o atmosferă de psihoză. Se crede că în curând va veni ceasul ungarilor. În acest sens se cultivă tinerimea în școli; în acest fel se pregătește armata de mâine, care trebuie să recucerească provinciile pierdute.” Horthy se baza, în primul rând, pe nobilimea maghiară.² Un studiu întocmit de organele românești de informații, în 1927, consemna teza că politica revizionistă a Ungariei avea ca motiv principal evitarea unei reforme agrare și împărțirea moșiilor nobilimii: „Populația ungară este condusă de nobili, iar aceștia știu că orice schimbare politică în conducerea Ungariei ar aduce cu sine forțe democratice noi și dezvăluirea adevărului că Ungaria poate trăi fericită între actualele hotare, însă conformându-se spiritului vremii și aplicând reformele sociale noi. Magnații unguri, însă, nu se vor învoi niciodată și sub nici o formă la împărțirea pământului. Magnații își urmăreau doar propriile interese economice. De aceea, încercau să îndepărteze țărănimea de ideea reformei agrare, dându-i ca țel revizionismul – doar de la izbânda acestuia ar putea veni „o soartă mai bună”. Și, au reușit „să infiltreze în sufletul Poporului Ungar ideea că nu poate trăi fără revizuirea Tratatului de la Trianon și fără vechile hotare; pentru aceasta, a instigat la ură contra Poporului Român.”³ În concluziile lucrării *Mișcarea iredentistă maghiară*, întocmită în 1932 tot de organele de informații române, se scria: „Spiritul de revanșă este așa puternic în Ungaria [...], datorită numai grofilor și baronilor care și-au împins țara în război, aceiași care sute de ani au exploatat nu numai minoritățile, pe care le-au stăpânit prin abuz, ci însuși Poporul Maghiar.” Nobilimea „a fanatizat masele prin excitarea până la paroxism a sentimentului de revanșă”. Se susținea teza îndreptării situației materiale grele doar prin revenirea la Ungaria Mare. Regimul Horthyst, care conserva dominația nobilimii, se dorea identificat cu țelul acestei reveniri; ca urmare, se impunea teoria conform căreia aceia care se ridicau împotriva Regimului Horthyst nobiliar, atentau la idealul național. Lucrarea din 1932 indica fanatismul manifestărilor revizioniste în toate

domeniile: în sânul Armatei; a tuturor organismelor sociale sau culturale; a școlilor și bisericilor – „preoții și învățătorii fiind cei mai aprigi fanatici agenți de propagandă”; a sportului – „S-au văzut adevăratele sentimente de care sunt călăuziți unгурii atunci când vin echipe de fotbal de la Budapesta, pentru a susține meciuri cu echipele din România, cu care prilej se dedau la manifestațiuni de adevărat irendentism”.⁴ De asemenea, s-a menționat că, dintre personalitățile românești, Nicolae Iorga a indicat cel mai clar, în toată perioada interbelică, faptul că la baza înverșunatului revizionism maghiar stăteau interesele nobilimii maghiare.

O altă concluzie privind revizionismul Budapestei, pe lângă aceea că servea prioritar intereselor nobilimii, este că se inducea ideea voinței unanime a unгурilor. În realitate, se cunosc multe exemple de maghiari, la nivelul personalităților culturale, care acceptau schimbările de după Primul Război Mondial ca justificate și doreau, în condițiile conservării noilor realități, statornicirea unor relații prietenești, de colaborare între români și unгурi. Este adevărat că reprezentau o minoritate, dar vocile lor s-au auzit și au avut un ecou puternic: de respingere din partea majorității opiniei publice din Ungaria; de apreciere din partea opiniei publice din România. Și, mai este de remarcat faptul că ele nu s-au putut manifesta decât în afara Ungariei.

Între aceste voci lucide, cea mai puternică a fost aceea a lui Fényes Samu, scriitor și publicist. Datorită ideilor sale, a fost nevoit să trăiască în refugiu, la București, unde avea și un ziar propriu – „Uj Magyarok”. În 1934 va publica *Revizionismul maghiar în lumină politică, istorică și economică*, lucrare despre care „Adevărul” scria că „este strălucită și captivantă; ea constituie un eveniment de prim ordin în literatura problemei revizionismului”. Pentru presa din Ungaria – scria „Adevărul” – Fényes Samu era un trădător; în realitate, credea ziarul, „e unul din puținele capete cu clarviziune în politica și publicistica ungară”.⁵ *Ungaria revizionistă* a lui Fényes Samu – titlu dat de traducătorii Ilie Dăianu și Leontin Iliescu, Editura „Excelsior”, București, 1934 – era apreciată de Stelian Popescu, directorul „Universului” și președinte al LAR, care o recomanda tuturor membrilor Ligii, în aprilie 1935.⁶ Fényes scria: „Încă odată țin să accentuez că pretențiile de revizuire nu sunt sprijinite de Poporul Maghiar, ci numai de câteva duzini de conți latifundiar.”⁷ „E timpul să vedem un frate în fiecare popor vecin și să ne întrecem unii cu alții pentru înflorirea cauzei universale a omenirii. [...] Chestiunea revizionismului nu se isprăvește cu o simplă respingere radicală a pretențiilor unгурilor; rezolvarea ei în sensul dorit și în interesul păcii mondiale se va face numai

atunci când Ungaria va înceta a-și pune în vânzare situația sa geopolitică și sângele Poporului său și dacă va deveni un stâlp puternic al păcii în alianță cu statele Micii Înțelegeri. [...] A sunat ceasul al doisprezecelea!”⁸ În 1927, plecat la Viena să se trateze, Fényes Samu a murit. „Universul” îi dedica un articol comemorativ cald, sub titlul *A murit un mare antirevizionist maghiar*: Fényes „se adresează tuturor celor care recunosc dreptatea românească și aceasta explică pentru ce a făcut prozeleți printre consângenii săi, dintre cari unii, intelectuali de elită, au susținut mai departe [...] punctul de vedere românesc asupra primejdiei revizionismului maghiar”⁹.

Se adaugă multe nume de intelectuali unguri transilvăneni, care au acționat pentru apropierea româno-maghiară, în primul rând prin cunoașterea culturii și istoriei. Cei mai mulți s-au raliat eforturilor, pe această linie, ale lui Nicolae Iorga. Consecvent participant și conferențiar la Universitatea Populară de la Vălenii de Munte, Bitay Árpád – profesor din Alba Iulia – era considerat de Nicolae Iorga ca „perfect cunoscător al istoriei noastre, mai ales în domeniul literar, până la ultimele amănunte neștiute de noi”. Acesta a prezentat în fiecare an „subiecte de cultură maghiară, de multe ori în cea mai strânsă legătură cu a noastră, și era de ajuns să se privească figura grasă, roșcovană, bucuroasă a conferențiarului ca să-și dea seama cineva că el nu vine la noi cu războiul în inimă.”¹⁰ Bitay a tradus în maghiară volumul lui Iorga, *Contra dușmăniei dintre nații. Români și unguri*, din 1932; inițial, traducerea era destinată revistei orădene „Vasárnap” („Duminică”).¹¹ În 1940, traducerea va apare în volum separat, sub titlul *A nemzetek Között levő gyűlölködés ellen Romanok és Magyarok*. Când a ajuns prim-ministru, în 1931, Iorga l-a numit pe Bitay ca secretar general la Președinția Consiliului de Miniștri, fapt apreciat de reprezentanții minorităților naționale din Parlament.¹² La prelegerile de la Vălenii de Munte deseori asista și Nicolae Iorga, apreciindu-l public pe Bitay. După prelegerea din 9 august 1924, privind istoria veche a ungarilor, „Nicolae Iorga s-a ridicat și a mulțumit călduros pentru interesantele și bogatele prelegeri. Apoi a vorbit cu elan despre colaborarea culturală și despre evenimentele istorice și de rasă ale ungarilor”¹³ La aflarea veștii morții neașteptate a lui Bitay, Iorga telegrafia familiei acestuia la Alba Iulia, la 2 decembrie 1937: „Adânc îndurerat, deplâng pierderea omului atât de învățat, de cinstit și de bun și nădăjduiesc să aflați o mângâiere în simțirea înduioșată a tuturor celor care l-au cunoscut și iubit.”¹⁴ Alt intelectual ungar de marcă, profesorul universitar Kristóf György, titular al Catedrei de Limbă și Literatură Maghiară din Facultatea de Litere și Filosofie a Universității

Cluj, s-a arătat adept al apropierei româno-maghiare, fiind și el în relații foarte cordiale cu Nicolae Iorga. La 2 august 1924 îi scria istoricului: „Din convingere profundă iau parte la toată mișcarea culturală care este potrivită a face pace între Poporul Român și Maghiar. [...] Pacea aceasta e viață și dezvoltare.”¹⁵ Exemplele pot continua. O apropiere româno-ungară vizau și unii intelectuali maghiari din Ungaria – fără a se expune public. În iulie 1937, profesorul Ungváry Sándor, bibliotecar la Universitatea din Debrecen, cerea SSI, printr-o scrisoare, sprijin material din partea Statului Român „în studierea problemelor românești, în scopul înțelegerii dintre cele două popoare”. Și afirma că această înțelegere ar fi și dorința tineretului din Ungaria. Ceruse și autorităților de la Budapesta o bursă pentru același lucru, dar constatase că „paznicii de aici ai ordinii sunt reacționari” – și-l refuzaseră. SSI, prin Inspectoratul său de la Cluj, i-a răspuns la 4 august 1937: „Din scrisoarea dv. transpiră sinceritatea și iubirea de adevăr. Vă rog să credeți că rândurile dv. le înregistrăm cu toată considerația și mai cu seamă cu deplină înțelegere.” Se promitea acceptarea cererii: i se puna la dispoziție profesorului maghiar o locuință și fonduri „pentru ca astfel să cunoașteți și țara”. SSI a făcut o investigație, și a ajuns la concluzia onestității profesorului și a propus să i se acorde câte 3 000 lei pe lună, timp de un an, „cu scopul de a învăța limba română și de a scrie o carte despre situația reală a maghiarilor din România”.¹⁶

În câteva cazuri se înregistra și dorința unor asociații maghiare de a renunța la permanenta confruntare cu românii. Un caz este acela al Uniunii Studenților Secui din Ardeal. În „Magyarország” din 25 decembrie 1934, în numele Uniunii se scria: „Noi suntem de părere că propaganda revizionistă, în forma în care se face astăzi, este extrem de păgubitoare pentru ungurii din Ardeal. Suntem de părere că ar trebui să se creeze ocaziunea stabilirii unui acord cu Mica Înțelegere. Opinia publică maghiară a fost indusă în eroare în chestiunea revizionismului.” În strânsă legătură cu declarația Uniunii, în același număr al ziarului apărea un articol semnat de Németh László: „Marea primejdie a trecut – scria. E timpul suprem pentru noi ca să începem o nouă viață. E ușor de a constata că atitudinea noastră a fost absurdă. Este nevoie să ne-o schimbăm. Războiul mondial a creat noi granițe. Noi nu le putem modifica prin declarații, prin insulte, prin memorii. Noi suntem sătui de zgomotul absurd al propagandei revizioniste, care aduce prejudicii ungurilor din afară. Ne-am făcut singuri rău. Toată lumea crede că noi suntem fiarele sălbatece ale Europei. Așa nu mai poate merge. Adversarii noștri ne oferă

spiritualizarea granițelor [propunerea lui Titulescu din 1934]. Să primim oferta. [...] Spiritualizarea granițelor este o deviză mai bună decât revizuirea.”¹⁷ Tot în 1934, SSI înregistra, pe aceeași linie, și acțiunea organizației de tineret Mărciusi Front (Frontul de Martie). Printre altele, *Programul* său cerea „înțelegerea cu popoarele din statele succesoare”.¹⁸

Chiar și în apropierea Diktatului de la Viena din 1940, în „Buletinul Informativ” al Ministerului de Interne de la București (pentru perioada 5 iulie–5 august 1940), se găsește mențiunea: „Cercurile maghiare care au militat pentru o leală acomodare a conaționalilor lor la viața Statului Român, încearcă să atragă atenția agricultorilor asupra situației incomparabil mai bune din România decât din Ungaria.” De aceea, MI credea necesară „o stimulare a acestor cercuri în activitatea lor, pentru că ar produce efecte apreciabile în favoarea Statului Român.”¹⁹

Cu toate aceste exemple de manifestare pentru înțelegere cu românii, venite din partea unor personalități sau asociații maghiare, dominantă, în toată perioada interbelică, a fost, dinspre Ungaria și dinspre minoritatea maghiară din România, adversitatea față de Statul Român; permanenta clamare a necesității revizuirii frontierelor și a refacerii Ungariei Marii; afișarea urii față de români. Toate acestea erau deplin cunoscute la București. Dar, autoritățile de aici nu au răspuns în măsura în care se cuvenea, pentru a conserva Unirea din 1918. S-a făcut foarte puțin atât pentru contracararea propagandei antiromânești în Occident, cât și pentru contracararea acțiunilor antiromânești montate prin intermediul minorității maghiare din România. Autoritățile s-au mulțumit să monitorizeze politica revizionistă, luând foarte puține măsuri pentru a o stopa, cu rezultate minore. Vocile critice la adresa unui asemenea comportament al autorităților de la București s-au auzit în toată perioada interbelică. Cea dintâi a fost aceea a lui Nicolae Iorga care, în toamna lui 1920, cerea românilor să se bazeze în primul rând pe propriile forțe, pe care să le pregătească pentru o apărare eficientă.²⁰ Voci critice s-au auzit și la adresa politicii externe dusă de Nicolae Titulescu, politică mai mult strălucitoare, decât eficientă pe termen lung. După alungarea, în septembrie 1940, a lui Carol al II-lea – principalul vinovat pentru insuccesul în lupta împotriva revizionismului maghiar –, Gheorghe I. Brătianu analiza lucid situația: „Noi n-am știut să opunem decât indiferența și inerția. S-a văzut astfel acest spectacol cu adevărat monstruos: O cauză dreaptă prin temeiurile ei de ordin etic, geografic și istoric, pierdută numai din lipsa unei pregătiri serioase a apărării ei, iar adversarii ei triumfând prin iscusința avocaților, gata

să pledeze cu dosarele lor ticluite la bara tuturor curților și tuturor judecăților din lume.”²¹

În general, autoritățile de la București au acționat pentru ca opinia publică românească să cunoască puțin din manifestările revizioniste maghiare; astfel, se credea, nu se va ajunge la o incitare care să sporească adversitatea dintre cele două popoare. Era, evident, un raționament greșit. Dar el s-a manifestat până la sfârșitul perioadei interbelice. Chiar și în ultimele zile ale Domniei sale, Carol al II-lea a limitat accesul opiniei publice la o deplină cunoaștere a evoluției raporturilor cu Ungaria, la cunoașterea vinovăției Germaniei și Italiei pentru Diktatul de la Viena. Iar după acesta a îngădit manifestările spontane ale populației, a transmis chiar amenințări dacă ele vor continua; sperând ca, astfel, să-și salveze Tronul. Multe din articolele de presă, în care se demonstra nedreptatea Diktatului, nu au fost lăsate să apară. S-a ajuns până acolo încât a fost oprită publicarea, în „Timpul”, și a textului Hotărârii de Unire de la Alba Iulia din 1918.²²

*

Așadar, relațiile dintre români și unguri, în perioada interbelică, stau sub semnul revizionismului susținut vehement de Budapesta, care ignora dreptatea românilor în stăpânirea teritoriului lor național. Deviza „Nem, nem, soha!” a stat la baza politicii externe a Ungariei. Aceasta, cu lașitate, nu a îndrăznit să treacă la o confruntare pe câmpul de luptă cu România; a chemat în ajutor Italia fascistă și Germania nazistă, obținând, de la acestea, în 1940, jumătate din teritoriul Transilvaniei. Dar, nu a fost mulțumită! În perioada 1940–1944, a încercat să schimbe realitățile demografice ale regiunii ocupate, folosind violența ajunsă la crimă în masă împotriva românilor și evreilor. După 1944, a încercat să obțină Transilvania cu ajutorul Rusiei bolșevice; va reuși doar impunerea, de la Moscova, a înființării Regiunii Autonome Maghiare în centrul României. Iar după 1989, va încerca ocuparea Transilvaniei cu ajutorul democrațiilor occidentale și, mai nou, cu ajutorul Rusiei „democrate”. S-a dovedit, astfel, că imperialismul antiromânesc maghiar este deasupra ideologiilor. El și-a păstrat înverșunarea în toate regimurile politice – fascist, comunist, democrat; a încercat să beneficieze de pe urma oricărei mari puteri cu interese în zona europeană respectivă.

O altă constantă este atitudinea lipsită de fermitate a României în fața permanentei ofensive maghiare, în majoritatea perioadei de după 1918.

Astăzi, la o sută de ani de la Marea Unire, amenințările la adresa Statului Român, lansate de Ungaria, sunt permanente și puternice; folosirea, din nou, a unui context internațional favorabil, este posibilă. Dreptul imprescriptibil al Poporului Român poate fi încălcat iar, de interese ale Marilor Puteri, asiduu curtate de Budapesta în secolul XXI, la fel ca și în secolul XX. „Istoria se repetă” este o formulă a cărei valabilitate s-a confirmat deseori.

Este obligativitatea celor care conduc România în secolul XXI să împiedice repetarea. Ar trebui să aibă inteligență și sentimente patriotice.

Ploiești, 27 ianuarie 2017

Petre Țurlea

Note

I. 1918 – 1920

1. „Românul”, Arad, 2/15 noiembrie 1918.
2. Prima prezentare a măcelului de la Beliș în „Românul”, Arad, 2/15 noiembrie 1918. Ulterior, a făcut obiectul de studiu al foarte multor istorici. În perioada interbelică, cel mai documentat a fost Aurel Gociman în *Măcelul de la Beliș din 1918*, 1930 (ediția a II-a la Editura Clusium, 1995).
3. „Românul”, Arad, 2/15 noiembrie 1918.
4. „Korunk”, IV, vol. 2, din 2 februarie 1929, p. 89.
5. „Kolozsvári Hirlep”, Cluj, 14 noiembrie 1918 – menționa și arderea celor împușcați sau răniți cu baioneta.
6. Ambele ziare ungurești din 15 noiembrie 1918. Aurel Gociman, *op. cit.*, ed. 1995, p. 95–96, publică și numele celor împușcați și arși pe rug. Editorul din 1995 al volumului lui A.G. scrie că exemplarul aflat la Biblioteca Universității Cluj a fost „sustras”.
7. „Glas Românesc”, Odorhei, 12 noiembrie 1936. Vezi și ANIC, fond Ministerul Justiției, Direcția Judiciară, dosar 18/1936, vol. II, f. 167.
8. La 11 aprilie 2011, Asociația „Urmánczy Nándor” a cerut Consiliului local Toplița chiar să i se ridice o statuie autorului moral al crimelor de la Beliș. Nu s-a aprobat. Urmánczy Nándor are doar un basorelief și o placă comemorativă în cimitirul din Toplița – vezi și Petre Țurlea, *Monumente maghiare de neadmis în România*, Edit. Karta-Graphic, Ploiești, 2013, p. 207.
9. Cea mai recentă prezentare, autori Ioan Pleșa și Laurențiu Mara, în „Apulum”, XXXIII din 1996; reluată în „Dacoromania”, 77, din 2015.
10. „Românul”, Arad, 23 noiembrie/6 decembrie 1918.
11. *Minoritățile naționale din România, 1918–1925*, coordonatori Ioan Scurtu și Liviu Boar, București, 1995, p. 122. În condițiile permanentei agresivități a formațiunilor militare ungurești împotriva românilor, mai ales după 1 Decembrie 1918, propaganda maghiară a

lansat teza conform căreia românii erau inițiatorii violențelor, ungurii doar apărându-se. Ca urmare, Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent și Șt. Cicio Pop, șeful Resortului Armatei și Siguranței Publice din Consiliul Dirigent, au transmis o notă-circulară către toate consiliile naționale: gărzile naționale românești au doar rolul de apărare; puteau face arestări doar cu aprobarea Resortului Afacerilor Interne al Consiliului Dirigent. – „Românul”, Arad, 12/25 decembrie 1918. Poziția pacifistă a românilor în raport cu ungurii a fost subliniată apăsător și înainte de 1 Decembrie 1918, printr-o *Proclamație* a Consiliului Național Român de la Oradea, în articolul 4. – „Românul”, Arad, 26 octombrie/8 noiembrie 1918.

12. *Minoritățile naționale din România, op. cit.*, p. 147.

13. Hotărârea de la Alba Iulia a fost publicată de foarte multe ori. Vezi și *1918 la români. Desăvârșirea unității național-statale a Poporului Român*, coordonatori Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Ionel Gal, Mircea Mușat, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1983, vol. II, p. 1246–1247; *Minoritățile naționale din România 1918–1925, op. cit.*, p. 119–120.

14. „Românul”, Arad, 26 octombrie/8 noiembrie 1918. În octombrie-noiembrie 1918 a început procesul înființării gărzilor naționale românești. La Cluj, pe 1 noiembrie 1918, s-a format un Senat Național Român, condus de Amos Frâncu și Iuliu Hațieganu; se va afla într-o anumită rivalitate cu Consiliul Național Român Central de la Arad.

15. Iuliu Maniu, *Problema minorităților*, în vol. *Politica externă a României și tratate, convenții și materiale în legătură cu Societatea Națiunilor și probleme de politică externă a României*, Institutul Social Român, Edit. Cultura Națională, București, 1925, p. 236–233; reluat în vol. *Minoritățile naționale din România, op. cit.*, p. 677–678.

16. ANIC, fond PCM, SSI, dosar 1/1936, vol. III, f. 128.

17. „Românul”, Arad, 12/21 decembrie 1919.

18. Idem, 8/21 decembrie 1919.

19. „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, 3 septembrie 1918.

20. „Românul”, Arad, 29 noiembrie/12 decembrie 1918.

21. Idem, 24 iulie 1919. Generalul Ioan Hidu – în 1918 colonel, numit comandant al tuturor legiunilor românești din Ardeal de către Senatul Național Român de la Cluj – într-un *Memoriu* din 1932, privind evenimentele din 1918, îl considera pe Apáthy ca fiind „cel mai înverșunat șovinist maghiar de atunci”. Document publicat de Cornel Țucă și Marius Oltean, în vol. *Marea Unire a tuturor românilor din 1918*, Edit. Pallas, Focșani, 2008, p. 99. Vezi și Idem, p. 88, *Notițele pe zile din toamna anului 1918*, extras de Sidonia Docan din Registrul Senatului Național Român, Cluj – publicate de Cornel Țucă.

22. Cea mai cuprinzătoare relatare o face Viorel Faur în *Tragedia de la Sighiștel (decembrie 1918–martie 1919)*, Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri”, Oradea, Edit. „Buna Vestire”, Beiuș, 1995. „Patria”, Cluj, 13 aprilie 1919, publica articolul *Calvarul de la Sighiștel*; localitatea fusese atacată de bandele ungurești în trei rânduri – 11 octombrie 1918, 24 februarie 1919, 28 martie 1919. Bandele fuseseră chemate de trei cărciumari evrei din localitate care plățiseră pentru cele trei intervenții 800.000 coroane. „Patria” indica și rezultatele intervențiilor: la 11 octombrie 1918 fuseseră mai multe case incendiate și patru români omorâți, ceilalți fugind în pădure; la 24 februarie 1919 fuseseră incendiat tot satul, șapte români fiind arși de vii în casele lor; la 28 martie 1919 fuseseră împușcați 17 țărani români, din care au murit 14.

23. Pentru imaginea generală a acțiunilor antiromânești din Bihor, la interferența anilor 1918 și 1919, vezi Viorel Faur, *Situația dramatică a populației românești din Bihor în primele luni ale anului 1919*, Documente, Edit. Universității Oradea, 2013. În mai multe articole, atrocitățile din Bihor erau prezentate în „Românul” din Arad: 17/30 ianuarie 1919; 20 ianuarie/2 februarie 1919 – sub titlul *Bihorul terorizat*; 7/20 februarie 1919 – sub titlul *Ucideri în Bihor*. „Patria”, Cluj, martie 1919, menționa atacurile ungarilor în Bihor, soldate cu jafuri, incendieri, răniți și 50 morți.

24. „Neamul Românesc” din 8 ianuarie 1919. Capelanul Diviziei Secuiești era Márton Áron, viitorul arhiepiscop romano-catolic de Alba Iulia, care-și va păstra mereu înverșunarea antiromânească și aspirația revizionistă. – Vezi Petre Țurlea, *Răspuns glorificării unui naționalist șovin: Márton Áron*, în „Angustia”, 13, 2009, p. 225–238. Arhiepiscopului revizionist i s-a ridicat la Cluj-Napoca, pe 28 februarie 2009, un monument, ca o sfidare la adresa românilor. – Petre Țurlea, *Monumente maghiare de neadmis în România, op.cit.*, p. 63–80, 127.

25. „Neamul Românesc” din 20 februarie 1919.

26. Idem, 23 februarie 1919.

27. „Românul”, Arad, 27 decembrie 1918.

28. „Neamul Românesc” din 23 februarie 1919.

29. „Românul”, Arad, 6 iunie 1919. De remarcat faptul că, începând cu acest număr, foarte multe articole din „Românul” au fost cenzurate, rămânând coloane întregi albe; „opera” era a Cenzurii franceze care acționa în Arad – conform precizării de pe frontispiciul ziarului.

30. BAR, Coresp. N. Iorga, vol. 281, f. 32. Mai multe astfel de apeluri ale comuniștilor lui Kun Béla către românii transilvăneni, îndemnându-i să-și trădeze Țara și să acționeze în favoarea Republicii Ungare a Sfaturilor, sunt publicate în volumul *În sprijinul Republicii Ungare a Sfaturilor. Solidarizarea oamenilor muncii din România cu Republica Ungară a Sfaturilor, 1919*. Documente și amintiri, Edit. Politică, București, 1969. Printre autorii volumului, și Augustin Deac, Gheorghe Bodea – care, după 1989 și-au schimbat radical părerea despre relațiile româno-maghiare. Conducător al editurii care a publicat volumul – printre ultimele opere staliniste apărute în România – era Valter Roman. Amintirile unora dintre participanți la mișcarea muncitorească din România anului 1919 – p. 237–518 – indică trădarea de către aceștia și de către forța politică pe care o reprezentau, a intereselor naționale românești, în favoarea internaționalismului proletar; se laudau cu trădarea lor și după 50 de ani. După începutul războiului împotriva României declanșat de Kun Béla, numeroase apeluri erau trimise militarilor români, pentru a refuza să lupte pentru apărarea Transilvaniei. Unul avea chiar formule desperate: „Fraților, stați pe loc! Înainte de a pleca mai departe, gândiți-vă bine ce faceți. Stăpânirea cu ceata ei de generali și ofițeri, v-a trimis pe șesul Ungariei nu pentru aceea ca să vă liberați de sub jugul grofilor și baronilor unguri, ci pentru aceea ca să sufocați în sânge și să nimiciți stăpânirea nouă a muncitorilor și plugarilor din Ungaria. [...] Soldați români! Nu vedeți că voi sunteți iară înșelați? [...] Pentru ce lupti tu, frate române? De zeci și de sute de ori rușine! Tu lupti pentru a apăra stăpânirea celor bogăți, a boierilor și grofilor, tu lupti pentru aceia care te țin pe tine în jug și robie. [...] Răsculați-vă! Și prin răscoala voastră luați puterea în mâinile voastre! [...] Deșteptați-vă! Răsculați-vă!

Scuturați jugul ciocoiesc și boieresc! [...] Trăiască înfrățirea țăranilor și muncitorilor din lumea întreagă!” – p. 83–86.

31. BAR, Coresp. N. Iorga, vol. 284, f. 239.

32. ANIC, fond Ministerul Justiției, Direcția Judiciară, dosar 78/1920, f. 6.

33. Idem, f. 19.

34. Idem, f. 21–24. Cazul Ciordaș–Bolcaș tratat de mai mulți istorici orădeni, între care Viorel Faur; fără prezentarea documentelor Ministerului Justiției.

35. ANIC, fond Consiliul Dirigent, Resortul Interne, dosar 10/1919, f. 10–11.

36. Reprezentantul Consiliului Dirigent la Budapesta era Ioan Erdelyi, cumnatul lui Iuliu Maniu. Anunțul retragerii și în „Neamul Românesc” din 26 februarie 1919. Lucian Leuștean, în *România și Ungaria în cadrul Noii Europe (1920–1923)*, Edit. Polirom, Iași, 2003, p. 72, scrie că Ioan Erdelyi a funcționat la Budapesta până în martie 1919.

37. „Patria”, Sibiu, 12/25 și 13/26 februarie 1919.

38. Un exemplar în ANIC, fond DGP, dosar 12/1919, f. 1–5.

39. Idem, fond Consiliul Dirigent. I. Administrația Generală, dosar 12/1921, f. 35. La 15 februarie 1921 la Cluj, se înfiinșase un Comitet pentru ridicarea unui monument lui Avram Iancu, pentru a simboliza întreaga luptă de eliberare a românilor transilvăneni. – Idem, f. 1–2, 12.

40. Idem, dosar 17/1921, f. 5. Ca o reacție normală a românilor, o serie întreagă de monumente care glorificau atrocități ale ungarilor au fost demolate sau distruse: monumentele lui Bem și Kossuth din Târgu Mureș, cel al lui Árpád din Brașov; în 1924 a fost demolat monumentul de la Arad al celor 13 generali unguri, care au condus acțiunile represive în timpul cărora au fost asasinați 40 000 de români transilvăneni. Vezi și „Patria” din 16 aprilie 1919; Petre Țurlea, *Monumente...*, op. cit., p. 36–45, prezintă reamplasarea monumentului de la Arad, în februarie 2004.

41. Aurel Gociman, în *Măcelul de la Beliș din 1918*, reeditat Cluj-Napoca, 1995 (prima ediție 1930), p. 95–96, menționează necesitatea unui monument pentru moșii arși pe rug la Beliș; în 1930 era ridicată doar „o cruce de brad simplă”. Nicolae Șteiu, în vol. *Protopopul Aurel Munteanu erou și martir al Neamului*, Alba Iulia, 2012 (prima ediție în 1998), p. 43, menționează sfințirea crucii comemorative de la Beliș, de către preotul Aurel Munteanu, în 1923. Mai recent, Cristian-Claudiu Filip și Nicolae Șteiu, în monografia *Beliș. Frumusețea Apusenilor. Istorie și tradiție*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2013, p. 56–68, au un capitol special dedicat tragediei de la Beliș. Pe troița nouă de la Beliș, este scris: „CREDINȚĂ ȘI MUNCĂ PENTRU ȚARĂ ȘI NEAM. Dar nici timpurile grele/ Nici dușmanul cel păgân/ N-au curmat zilele mele/ Căci am fost oricând român./ Și-oricât român voi fi/ Nu mă tem că voi pieri/ Căci tot ce-i românesc/ Nu pierе și nici nu va pieri./ Graiul dulce care ne unește/ Niciodată nu va fi uitat/ În el se-nalță și trăiește/ Tot ce-i românesc/ Și mai cu drag/ NU UITAȚI!/ Ca românii nu-s niciunul/ Unu-s toți și toți ca unul./ Avram Iancu.” Iar pe cealaltă parte a troiței stă scris: „Slavă lor. În acest loc la 8 noiembrie 1918 au fost arși pe rug din porunca și ura dușmanilor Neamului nostru 45 români. Din cenușa lor să se plămădească România tuturor românilor.” Sunt scrise și numele victimelor. Mulțumiri d-lui profesor Cristian-Claudiu Filip pentru informațiile și cărțile transmise.

42. „Românul”, Arad, 17 februarie 1921.

43. Idem, 24 februarie 1921.

44. Crucea urma să fie cioplită în granit, la Deva. ANIC, fond LAR, dosar 278, f. 43–44.

45. Primele manifestări importante comemorative au avut loc în 1921. Idem, fond Consiliul Dirigent. I. Administrația Generală, dosar 17/1921, f. 62.

46. „Universul” din 9 iunie 1935.

47. ANIC, fond DGP, dosar 30/1935, f. 6–8. După al Doilea Război Mondial, în 1947, deși se afla în cadrul României, județul Bihor avea o administrație majoritar ungurească. Aceasta a hotărât dărâmarea monumentului Ciordaș–Bolcaș. Abia în 1992, după întârzieri provocate de opoziția UDMR, va fi ridicat la Beiuș un nou monument dedicat celor doi martiri; autor sculptorul Cornel Dorgheu. – Petre Țurlea, *Monumente...*, op. cit., p. 144. În perioada ocupației horthyste, multe monumente din Nord-Estul Transilvaniei, simbolizând lupta românilor pentru libertate, ori reprezentând personalități românești culturale sau politice au fost dărâmate. Doar în Oradea au fost dislocate: statuia ecvestră a Regelui Ferdinand, din Piața Unirii; bustul Reginei Maria, din fața Teatrului; busturile general Traian Moșoiu, Iosif Vulcan, Mihai Eminescu, Barbu Delavrancea. Monumentele regale au fost duse la Beiuș, oraș rămas în teritoriul României; vor fi distruse în 1947, odată cu monumentul Ciordaș–Bolcaș. Singurul păstrat a fost bustul lui Delavrancea, readus în 1945 la Oradea. Cele ale lui Moșoiu, Vulcan și Eminescu vor fi refăcute spre sfârșitul secolului XX. Informații de la prof. univ. Dr. Mihai Drecin, Oradea.

48. Vezi și ANIC, fond LAR, dosar 16, f. 150–152.

49. „Românul”, Arad, 29 ianuarie/11 februarie 1919. O parte a presei occidentale nu s-a lăsat influențată de propaganda Budapestei. „The Times” din 25 februarie 1919, publica un articol larg despre realitățile din Transilvania: „Consiliul Dirigent a făcut o operă eficace. El aderă la principiile stabilite la Adunarea de la Alba Iulia, dintre care principalele sunt: 1) Să se acorde drepturi egale și justiție egală, nu numai românilor, dar și fiecăreia dintre celelalte națiuni care trăiesc în această provincie. 2) O administrație liberală și democrație cât mai largă pentru ca fiecare națiune să se bucure de deplină libertate politică, culturală și religioasă. 3) Sufragiul universal pentru cele două sexe de la 21 ani. 4) Reformă agrară radicală, prin care se acordă pământ tuturor țăranilor.” Ziarul britanic aprecia faptul că în Transilvania exista „o armată română bine disciplinată, sub comanda generalului Moșoiu”, care „e deopotrivă bine primită de români și de celelalte naționalități, care văd în ea o garanție pentru ordine și siguranță.” Secuții au făcut acte de opoziție, pentru că au fost „instigați printr-o propagandă ungară bine organizată sub conducerea lui Apáthy István din Cluj.” Lăuda faptul că în partea ocupată de Armata Română, „nu e urmă de bolșevism”, ceea ce formează „un izbitor contrast cu stare de lucruri din partea neocupată a Transilvaniei și din Ungaria.” Se afirma că Apáthy era „autorul moral al celor mai grave tulburări”; de aceea, fusese arestat. „Sunt dovezi puternice că mișcarea de propagandă ungurească e subvenționată de Guvernul Ungariei.” Mulțumiți de actul Unirii cu România, sașii au adoptat o declarație de aderare, la Mediaș, pe 8 ianuarie 1919. – O traducere a articolului din „The Times” în ANIC, fond DGP, dosar 39/1919, f. 1–3.

50. ANIC, fond CM, dosar 4/1919, f. 4. Pregătită să predea puterea bolșevicilor, Ungaria lui Károlyi intensifica propaganda antiromânească. „Patria”, Cluj, 6 martie 1919, titra: *Conții Andrassy și Apponyi iarăși în arenă*. În Elveția, Andrassy publicase, în „Revue Politique” din Lausanne, un articol în care afirma că „Dezmembrarea Ungariei ar fi un abuz al forței și ar face din Țara aceasta [...] un factor al neliniștei și al anarhiei internaționale. [...] Nu vom mai

fi niciodată instrumentul ambițiilor mondiale ale Germaniei.” Era o amenințare cu „anarhia” în Europa, dar și o promisiune de viitoare ralieri la interesele Franței și Marii Britanii. Și-și îndrepta atacul împotriva României: „Aspirațiile României asupra celor 26 județe ale noastre sunt nu numai neîntemeiate, dar sunt, chiar din punct de vedere românesc, primejdioase.” Suna ca o amenințare. La rândul său, Apponyi susținea la Budapesta o conferință, cu aceleași idei; numai atacul împotriva României era mai apăsător. „Patria” comenta: „Acum, acești lupi și-au schimbat părul și par să fie prieteni ai Antantei. În chipul acesta, ei speră să salveze cauza disperată a maghiarilor.”

51. Vezi și Lucian Leușean, *România, Ungaria și Tratatul de la Trianon*, Edit. Polirom, Iași, 2002, p. 69–110.

52. BAR, Coresp. N. Iorga, vol. 278 (II), f. 599–602. Mai mulți români, aflați la Paris în 1919, îi transmiteau lui Nicolae Iorga impresii asemănătoare cu cele ale lui Alexandru Lapedatu. Impresia, justificată, era că Marile Puteri își vedeau doar propriile interese, românii trebuind să lupte, în plan diplomatic, dar și militar, pentru a-și asigura de facto Unirea. – Idem, vol. 281, f. 394–395.

53. Idem, vol. 278 (I), f. 284.

54. O prezentare amănunțită a Campaniei din Ungaria, din 1919, o face Constantin Kirițescu în *Istoria Războiului pentru întregirea României. 1916–1919*, Edit. Casei Școalelor, București, 1923; vezi, – cel mai recent, ediția a III-a, anastatică, Edit. Karta-Graphic, Ploiești, 2014, vol. III, p. 386–504. După 1989, de reținut volumul lui Ioan Țepelea, *1919–1920. O campanie pentru liniștea Europei*. Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1996; Lucian Leușean, *România, Ungaria și Tratatul de la Trianon, op. cit.*, p. 111–151. În sinteză, în *Istoria Românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918–1940)*, coordonator Ioan Scurtu, Academia Română, Edit. Enciclopedică, București, 2003, p. 16, 18–19. Prima prezentare generală a războiului româno-ungar din 1919 era făcută, în 1920, în broșura cu titlul *De la Tisa la Budapesta*; cuprinde o expunere a luptelor, hărți, fotografii, proclamații, documente. – În ANIC, fond CM, dosar 5/1918.

55. Idem, dosar 4/1919, f. 59–60. Profitând de înfrângerile repetate ale unităților bolșevice, forțele de dreapta ungare se organizează rapid pentru a prelua purtarea. La 5 mai 1919, la Arad se formează un pseudo-Guvern condus de Károlyi Gyula; de aici, se va muta, la 19 iunie 1919, la Seghedin. Era și momentul începutului afirmării politice a amiralului Horthy. Forțele de dreapta nu fuseseră în stare să doboare ele comunismul, veneau, însă rapid să profite de jertfa soldatului român.

56. ANIC, fond DGP, dosar 10/1919, f. 2–3. În același raport se indică și existența unor români printre bolșevicii de la Budapesta; Serviciul de Siguranță al Consiliului Dirigent îi identifica. – Idem, 25.

57. „Patria”, Cluj, 26 martie 1919.

58. *Ibidem*.

59. Idem, 29 martie 1919; „Gazeta Oficială”, nr. 7–12. Și Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea Statului național unitar român (1918–1920)*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p. 122.

60. Gheorghe Iancu, *op. cit.*, p. 53.

61. Constantin Kirițescu, *op. cit.*, Vol. III, p. 414.

62. BAR, Coresp. N. Iorga, vol. 278 (II), f. 406–407. Sosirea Armatei Române în zona Baia de Criș – Brad este consemnată și în „Românul”, Arad, 5/18 ianuarie 1919; prima unitate a fost Regimentul 3 Vânători, întâmpinată cu o mare bucurie la Brad. Un localnic, Victor Stancu, spunea ostașilor: „Prezența voastră, fraților, este garanția că Țara Românească este una, că nu mai sunt hotare între fii aceleiași Nații.”

63. Idem, 8 iunie 1919.

64. Idem, 15 iunie 1919.

65. „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, 3 mai 1919.

66. Constantin Kirițescu, *op. cit.*, vol. III, p.418. Divizia Secuiască va capitula la 29 aprilie 1919. – Idem, p. 421.

67. Idem, p. 456, 362, 467.

68. Idem, p. 462, 467.

69. Idem, p. 488–489. Înștiințat telegrafic de ocuparea Budapestei, Consiliul Dirigent anunța, în aceeași zi de 4 august 1919, pe toți prefectii din Transilvania. – ANIC, fond Consiliul Dirigent, Resortul Interne, dosar 10/1919, f. 5. Toți românii transilvăneni și-au manifestat bucuria înfrângerii asupritorului milenar. Cu atât mai mult cu cât victoria o obținuseră românii singuri, în luptă directă. Ziarul „Unirea” din Blaj, oficios al Mitropoliei Greco-Catolice, la 7 august 1919 scria: „Blajul prăznuiește!” Pentru reacția din București, vezi „Universul” din 9 august 1919. La 4 august 1919, s-au prezenta la Török oficiali unguri, cu împuternicirea de a trata cu Comandamentul Superior Român, armistițiul. Pe 6 august acesta a transmis condițiile, cu termen în aceeași zi. – Idem, fond CM, dosar 5/1918, f. 5. Întreaga Campanie din Ungaria tratată pe larg și deplin obiectiv, și la sfârșitul perioadei comunsite în România: *Istoria militară a Poporului Român*, coordonatori Ștefan Pascu, Ilie Ceaușescu, Ștefan Ștefănescu, Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, Gheorghe Tudor, Vasile Alexandrescu, Mihail E. Ionescu, Ioan Talpeș, Edit. Militară, București, 1988, vol. V, p. 779–793. Fostul prim-ministru Peidl Gyula a fugit la Praga, și a fost arestat. Kun Béla a fugit și el la Viena, unde va fi arestat. – „Patria”, Cluj, 5 august 1919.

70. „Românul”, Arad, 30 august 1919.

71. Idem, 31 august 1919. Vedea, însă, pentru Transilvania, soluția autonomiei teritoriale, cu limba română ca limbă de Stat și cu întrebuintarea liberă a limbilor naționalităților. O formațiune politică nouă, Partidul Creștin Social Maghiar, accepta ideea că doar prin lupta Armatei Române Ungaria fusese salvată de bolșevism. – ANIC, fond DGP, dosar 25/1919, f. 2. Se menținea, însă, teama de revenirea bolșevicilor și în 1920; o notă informativă a Siguranței, din 1 iulie 1920, consemna faptul că în Ungaria se întrezăreau noi acțiuni revoluționare și, posibil, o revenire a bolșevismului, ceea ce-i speria pe mulți unguri. – Idem, fond Consiliul Dirigent, Sector Siguranța Generală, Poliție, Jandarmerie, dosar 3/1920, f. 1.

72. „Patria”, Cluj, 3 iunie 1919.

73. „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, 5 și 6 august 1919. „Patria” din 7 august 1919, sublinia valoarea europeană a succesului Armatei Române, aceasta zădărnîcind planul bolșevic în întregul continent. La fel se pronunțau și unii oameni politici unguri. Fostul ministru Vázsonyi declara, pentru ziarul vienez „Neue Freie Presse”, că ungurii ar trebui să se împace cu românii, întrucât fără intervenția lor, bolșevicii nu ar fi căzut, și pacea Europei ar fi fost periclitată. – „Românul”, Arad, 26 august 1919. Justificarea intervenției românești în Ungaria era larg recunoscută. Ministrul Marii Britanii la București scria la Londra:

„Probabil că nici un om rezonabil n-ar mai susține acum că acțiunea României [...] n-a fost justificată.” – Apud *Istoria militară...*, *op. cit.*, vol. V, p. 788.

74. ANIC, fond DGP, dosar 88/1928, f. 6.

75. Idem, fond Consiliul Dirigent, I. Administrația Generală, dosar 7/1921, f. 16, 36; dosar 8/1921, f. 116, 121–122; Idem, fond Consiliul Dirigent, II. Sector Siguranță, Poliție, Jandarmerie, dosar 6/1921, f. 67.

76. Idem, fond Consiliul Dirigent, Secția Prezidială, dosar 67/1918, f. 196.

77. Idem, f. 197.

78. Idem, dosarul 67/1918, privind doar județul Turda, are 318 file. Într-un raport al Subinspectoratului General al Siguranței Cluj, din 6 septembrie 1920, se menționează un ordin circular către prefectii din Transilvania: În toamna lui 1918 „cu ocazia revoluției”, unele organe administrative ungurești au vândut sau înstrăinat averile imobile și mobile ale unor comune transilvănene”. Se cerea întocmirea unei statistici generale. – ANIC, fond Consiliul Dirigent I. Administrația Generală, dosar 14/1921, f. 12–13. Răspunzând acestui ordin, prefectii au întocmit tabelele cerute. – Idem, p. 14–143. În unele județe nu au fost făcute înstrăinări de către funcționarii unguri.

79. „Patria”, Cluj, 1 aprilie 1919.

80. Apud Gheorghe Iancu, *op. cit.*, p. 127–128. Despre refuzul multor funcționari unguri de a se integra în România Mare, vezi și Gheorghe Calcan, *Unificarea administrativă a României întregite (1918–1925). Integrarea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei în structurile administrației românești*, Edit. Mega, Cluj-Napoca, 2016, p. 143–144.

81. ANIC, fond Consiliul Dirigent, Sector Siguranță, Poliție, Jandarmerie, dosar 3/1920, f. 27.

82. „Românul”, Arad, 9 iulie 1919.

83. Idem, 11 iulie 1919.

84. Idem, 10 iulie 1919. Idem, 11 iulie 1919, scria: „Judecătorii maghiari au împărțit dreptatea conform brutalității cunoscute a șovinismului maghiar”. Justiția maghiară fusese „un instrument crud de persecuție”. Despre instaurarea noilor autorități la Arad și atitudinea funcționarilor publici, și la Gheorghe Calcan, *op. cit.*, p. 141.

85. „Românul”, Arad, 11 iulie 1919.

86. ANIC, fond DGP, dosar 5/1920, f. 41–44.

87. Idem, fond Consiliul Dirigent, Sector Siguranță, Poliție, Jandarmerie, dosar 3/1920, f. 2.

88. „Patria”, Cluj, 3 ianuarie 1920.

89. ANIC, fond Consiliul Dirigent, Sector Siguranță, Poliție, Jandarmerie, dosar 3/1920, f. 159.

90. Idem, f. 160–162.

91. Idem, f. 25.

92. Idem, fond Ministerul Justiției, Direcția Judiciară, dosar 97/1921, f. 8, 87.

93. Idem, fond Consiliul Dirigent, Sector Siguranță, Poliție, Jandarmerie, dosar 3/1920, f. 250–252.

94. O trecere în revistă a problemei la Gh. Iancu, *op. cit.*, p. 134–135, 139.

95. „Patria”, Cluj, 4 martie 1920.

96. Anunțul era datat 10 iulie 1919, Sibiu. – ANIC, fond Consiliul Dirigent, Secția Prezidială, dosar 1/1919, f. 59.

97. Printre rapoartele Subinspectoratului General de Siguranță Cluj, privind folosirea, de către Budapesta, a funcționarilor unguri din România ca spioni, și cel din 16 mai 1920. – Idem, fond Consiliul Dirigent, Sector Siguranță, Poliție, Jandarmerie, dosar 3/1920, f. 213; în același dosar, mai multe rapoarte pe aceeași temă.

98. Idem, fond Consiliul Dirigent, Secția Prezidială, dosar 1/1919, f. 106–107.

99. Vezi și Idem, fond Consiliul Dirigent, Secția Administrației Județelor și Comunelor, dosar 11/1922, vol. I, f. 108–109, 173–201 – acte din județul Bistrița Năsăud, statute de asociații etc. Idem, secția Prezidială, dosar 1/1922, vol. I – rapoarte privind greutățile în aprovizionarea Transilvaniei, începând din 1920, total 200 file; Idem, vol. II, total 202 file etc. Chiar și ordinele de recrutare erau scrise în limba maghiară; Idem, fond Consiliul Dirigent, I. Secția Administrație generală, dosar 15/1921 – ordine de recrutare ale instituțiilor militare din Cluj, Câmpeni, Turda, Huedin etc., din august 1921.

100. Idem, fond Consiliul Dirigent, Sector Siguranță, Poliție, Jandarmerie, dosar 1/1922, conține exemplare publicate în octombrie 1919.

101. Idem, fond Consiliul Dirigent, „Gazeta Oficială”, dosar 2/1920, f. 11. Imediat după dizolvare Consiliului Dirigent, Ioan Suci, președintele Comisiei de unificare de la Cluj, prezenta Ministerului de Interne, la 19 aprilie 1920, problema „Gazetei Oficiale” în limbile română, maghiară, germană. Pentru a satisface „dorințele unei părți a populațiunii acestor ținuturi”, intenționa editarea în continuare a publicației și în maghiară. Motivele invocate: „Este în interesul Guvernului și administrației noastre ca și ungurii să priceapă ordonanțele și îndrumările Guvernului, spre a nu se putea provoca la faptul că nu le înțeleg. [...] Populația maghiară se va acomoda mai ușor și mai grabnic vieții noi a Statului dacă nu va mai întâmpina greutăți în citirea legilor și instrucțiunilor. [...] Mai departe, este de remarcant că majoritatea cea mare a funcționarilor publici de naționalitate maghiară, ai județelor și ai comunelor, preluați în serviciul Statului Român [...] nu cunosc limba română și astfel de măsuri trebuiesc luate ca să poată pricepe imediat și exact toate ordonanțele și dispozițiile forurilor centrale.” Tirajul „Gazetei Oficiale” era de 1 500 exemplare în limba germană, 2 000 în maghiară și 5 500 în română. Idem, f. 14.

102. Idem, fond Consiliul Dirigent, Sector Siguranță, Poliție, Jandarmerie, dosar 6/1921, f. 50–51. Pentru pregătirea profesională a funcționarilor administrativi, în 1921 se transmitea tuturor județelor din Transilvania, 500 exemplare din revista „România Administrativă”, care apărea la București. – Idem, f. 71–72.

103. *Minoritățile naționale...*, 1918–1925, *op. cit.*, p. 208–209.

104. ANIC, fond Ministerul Instrucțiunii și Cultelor, dosar 416/1921 f. 13.

105. Idem, f. 3–4.

106. Idem, f. 1.

107. Idem, dosar 6181924, f. 37.

108. DL 2.780/3 iulie 1919, în MO nr. 64/6 iulie 1919, prin care se modifica art. 42 al Legii Învățământului; DL 2.844/5 iulie 1919, în MO nr. 65/8 iulie 1919, care modifica, în același sens, Legea Învățământului primar și normal. Problema tratată și de Petre Țurlea în vol. *Nicolae Iorga la Vălenii de Munte*, Edit. România Pur și Simplu, București, 2008, p. 352–355.

109. ANIC, fond Ministerul Instrucțiunii și Cultelor, dosar 622/1924, f. 5–6.

110. Idem, f. 9–21, 25–26, 27–30, 33, 35.

111. Idem, dosar 618/1924, f. 41.

112. Idem, dosar 622/1924, f. 117.

113. BAR, Coresp. N. Iorga, vol. 285, f. 142; publicată de Petre Țurlea în *Scrisori către N. Iorga*, Academia Română, București, 2003, vol. VI (2), p. 43.

114. Pe Ilona (Iluș) Kristóf o recomandase și Sextil Pușcariu. – BAR, Coresp. N. Iorga, vol. 314 (1), f. 60.

115. Idem, vol. 331, f. 301–302. N. Iorga, la solicitarea lui Kristóf György, îi primește fiica la Școala Română din Franța. – Vezi vol. *Nicolae Iorga și Universitatea din Cluj*, Academia Română, București, 2005, ed. de Petre Țurlea și Stelian Mândruț, p. 16, 153, 205, 221–222.

116. Pe larg, Petre Țurlea, *Nicolae Iorga la Vălenii de Munte*, 208, p. 353–359.

117. „Neamul Românesc” din 11 august 1921.

118. Idem, 20 august 1924.

119. Idem, 18 august 1925.

120. Articol reluat în „Neamul Românesc” din 21 august 1924.

121. BAR, Coresp. N. Iorga, vol. 329 (1), f. 81–82. Despre Fr. Kádár și la N. Iorga, *Memorii*, III, p. 318, 323.

122. Idem, p. 327.

123. „Neamul Românesc” din 5 septembrie 1922. Ziaristul care consemna momentul închiderii Cursurilor de vară nota, după discursul lui Havany: „Răspunde d. prof. Iorga, puternic mișcat de accentul de sinceritate și precizie ale tânărului, mulțumindu-i. Îl asigură că va veni în curând vremea când toate colțurile Țării vor fi armonizate și străbătute de aceeași înțelegere de dreptate și de adevăr pentru care atâta sânge s-a vărsat și din partea unui neam și din partea celuilalt, când Patria care îl primește astăzi va ști să fie destul de largă ca să cuprindă pe toți și destul de dreaptă pentru ca să nu nedreptățească pe nimeni. (Aplauze prelungite, ovațiuni.) Să comunicî, d-le Havany, părintelui d-tale [...] că ai găsit aici sentimente de frăție, de la cei de o seamă cu d-ta, și sentimente de părinte, de la cei care te consideră fiul Patriei noastre a tuturor și să dea Dumnezeu ca și Nația d-tale să trăiască în cuprinsul său în aceeași frățietate cu toate neamurile cari trăiesc acolo.” Havany, ajuns avocat, va veni la Universitatea Populară și în 1923 – „Neamul Românesc” din 22 august 1923 –, și în 1924, când, amintind discursul Regelui Ferdinand la Cursurile de vară din acel an, se angaja: „Vom căuta să continuăm aceste legături pentru binele Patriei comune și ținem de datoria noastră de a făgădui că vom lupta pentru consolidarea Patriei și pentru a face cunoscut alor noștri Patria Română, înlăturând greșita înțelegere și obstacolele de până acum. Căci, trebuie să o spunem aici, *Statul milenar al Ungariei este azi o ficțiune, ceva din lumea visurilor*. [subl. n.] Păstrând cultura noastră și admirația pentru trecut, vom căuta să facem pe ai noștri să meargă pe drum drept, de a găsi viitorul lor în cadrul Țării Românești și de a considera bucuria și necazul Țării ca și ale noastre. [...] În această Țară bună și frumoasă noi ne simțim acasă. Cuvântul M.S. Regelui a avut darul să ne facă dragă noua noastră Țară.” – „Neamul Românesc” dn 19 august 1924.

124. După încheierea Cursurilor de vară din 1922, Báthory Ferencz alcătuia o scrisoare de mulțumire, apărută în „Neamul Românesc” din 27 august 1922: „Eu nu voi uita niciodată zilele plăcute și instructive pe care le-am petrecut la Universitatea Populară. Noi,

ungurii – cari am luat parte la conferințe – vom păstra totdeauna în amintirea noastră nu numai cunoștințele cu folos ce am căpătat, dar și sincera ospitalitate ce am aflat din partea conducătorului Universității Populare din Vălenii de Munte.”

125 C.R. Vasilescu, *O luptă de afirmare culturală și națională 1908–1938*, București, 1939, p. 13.

126. Petre Țurlea, *Nicolae Iorga la Vălenii de Munte, op.cit.*, p. 284.

127. Idem, p. 277–311.

128. Vezi și C.R. Vasilescu, *Conferențiarul Cursurilor de vară de la Vălenii de Munte, 1908–1946*, Edit. Anima, București, 1999, p. 23–25; Árpád Bitay a ținut în total 47 prelegeri. Se adăugau Csyky Richard, Pálffi Andrei, Szás Árpád – fiecare cu mai multe prelegeri. Un caz interesant de intelectual ungar – arheolog, cadru didactic la Universitatea din Cluj – care a vrut să conferențeze la Vălenii de Munte este Roska Márton; se oferea și să deschidă un șantier arheologic pe Valea Teleajenului, descoperirile urmând să îmbogățească Muzeul din Vălenii; săpăturile erau proiectate pentru vara lui 1937, ca „lumea ce se adună acolo să aibă posibilitatea să vadă o astfel de lucrare și să poată căpăta câteva idei despre felul așezării, despre importanța sa locală și în legătură cu alte așezări din împrejurimi și dintr-un cerc mai larg”. – Scrisoare publicată de Petre Țurlea și Stelian Mândruș, în vol. *Nicolae Iorga și Universitatea din Cluj*, Academia Română, București, 2005, p.351–353. Proiectul lui Roska Márton nu s-a realizat. Propunerea arheologului ungar venea ca un semn de recunoștință față de Nicolae Iorga, care-l salvase de închisoare (fusesse acuzat de activitate revizionistă), intervenind pe lângă Regele Carol al II-lea. – Vezi notele la scrierea menționată.

129. Poziția evreilor din Transilvania față de unirea acesteia cu România – apud Petre Țurlea, *Români și evrei în secolul XX*, Edit. Semne, București, 2014, vol. I, p. 174–178, și vol. II, 2015, p. 91–93.

130. *Minorități naționale..., 1918–1925, op. cit.*, p. 129.

131. Idem, p. 207.

132. Idem, p. 235.

133. ANIC, fond DGP, dosar 148/1939, f. 3.

134. BAR, Coresp. N. Iorga, vol. 281, f. 602.

135. Idem, vol. 278 (I), f. 284. Ideea existenței a trei milioane de unguri care suferă în Transilvania apărea și în publicații din Franța. Din Paris, un anonim îi scria lui N. Iorga, la 30 aprilie 1919 sub titlul: în *Les derniers jours de la Hongrie*, prestigiosul „Les Annales”, din 6 aprilie 1919, deplângea soarta ungarilor; și prezenta un istoric deformat al Transilvaniei, preluând tezele istoriografiei maghiare, între care era și aceea că în regiune ar fi 3 000 000 unguri. Autorul scrisorii către N. Iorga concluziona: „Peste hotare dușmanul lucrează și ar fi bine ca, din când în când măcar, să li răspundem.” – Idem, vol. 278 (I), f. 8–9. Scrisoarea va fi publicată în „Neamul Românesc”, sub titlul *Plângeri ungurești*.

136. Idem, vol. 278 (II), f. 599–602.

137. Idem, vol. 270, f. 284–285.

138. Gheorghe (Ghiță) Pop (Popp) (1883–1967), născut în județul Trei Scaune; cu studii la Budapesta, Cluj, Viena; jurist și ziarist, colaborator la „Tribuna Poporului” și „Românul” din Arad, la „Foaia Poporului” și „Luceafărul” din Sibiu, „Libertatea” din Orăștie, „Gazeta Transilvaniei” din Brașov, „Viața Românească” din Iași, „Minerva”, „Adevărul”, „Dimineața” din București, „România Mare” din Kiev; uneori semna cu pseudonimul Gh. Pădure.

Membru marcant al Partidului Național Român și apoi al Partidului Național Țărănesc. S-a aflat printre organizatorii Adunării Naționalităților din Austro-Ungaria, Kiev 29 noiembrie 1917; voluntar în unitățile transilvănene formate în 1917. Delegat la Adunarea Națională de la Alba Iulia.

139. BAR, Coresp. N. Iorga, vol. 281, f. 424–425.

140. Șerban Madgearu, *Ghiță Popp. Un condamnat politic în arhivele serviciilor secrete*, București, 1997, p. 16–18.

141. BAR, Coresp. N. Iorga, vol. 281, f. 135.

142. „Neamul Românesc” din 3 martie 1919.

143. AAR, s. II, t. XXXIX, 1916–1919, partea administrativă și dezbaterile, p. 304–305.

144. Idem, p. 307–308.

145. Idem, p. 313–319.

146. BAR, Coresp. N. Iorga, vol. 283, f. 166.

147. Idem, f. 184

148. Un exemplar al *Apelului* în BAR, Coresp. N. Iorga, vol. 281, f. 3; alt exemplar – Idem, f. 97. Manifestarea studenților bucureșteni a fost corelată cu Congresul Ligii Culturale, la care N. Iorga a fost ales președinte. – N. Iorga, *Memorii*, vol. 2, p. 209.

149. „Gazeta Transilvaniei” Brașov, 20 iunie 1919. Vezi și Petre Țurlea, *Românii din Serbia 1940–1944*, Edit. Enciclopedică, București, 2012, p. 17–19.

150. O prezentare generală a acestor manifestații în *Scrisori către N. Iorga*, ed. de Petre Țurlea, Academia Română, București, 2002, vol. VI (1), p. 69–71; și Idem, *Nicolae Iorga*, Edit. Enciclopedică, București, 2016, p. 222–225.

151. Milton G. Lehrer, *Ardealul pământ românesc*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 29. Constantin Kirișescu, *Istoria Războiului..., op. cit.*, vol. III, p. 527–528, redă o variantă mai largă a răspunsului: „Chiar un stat vechi de o mie de ani nu e îndrățit să dureze, când istoria lui nu este decât istoria unei lungi asuprașpriri de către o minoritate lacomă de a domina asupra popoarelor cuprinse între fruntariile sale. Dreptul istoric nu poate fi invocat împotriva voinței popoarelor.”

152. BAR, Coresp. N. Iorga, vol. 278 (II), f. 599–602.

153. Vezi și Petre Țurlea, *Nicolae Iorga la Vălenii de Munte*, 2008, p. 264. Em. de Martonne a susținut, în 1921, la Universitatea Populară de la Vălenii de Munte o prelegere cu titlul *Situația geografică a României întregite și concluziile economice și culturale rezultate din aceasta*.

154. BAR, Coresp. N. Iorga, vol. 281, f. 394–395.

155. Și *Istoria Românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918–1940)*, coordonator Ioan Scurtu, Academia Română, Edit. Enciclopedică, București, 2003, p. 24–25.

156. Poziția lui I.I.C. Brătianu, în problema tratamentului minorităților naționale, expusă în fața Consiliului Suprem aliat la 31 mai 1919, în vol. *Minoritățile naționale..., 1918–1925, op. cit.*, p. 130–158.

157. „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, 28 iunie 1919; „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, 2 septembrie 1919.

158. „Românul”, Arad, 16 iulie 1919.

159. „Viitorul” din 29 iulie 1919.

160. *Le Traité de Paix conclu la Roumanie et L'Allemagne*, Bucharest, 1918, p. 21, art. 27 și 28.

161. „Românul”, Arad, 8 noiembrie 1919.

162. Despre acțiunea lui I.I.C. Brătianu la Conferința de Pace vezi și Gheorghe Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919 în lumina corespondenței diplomatice a lui I.I.C. Brătianu*, Edit. Cartea Românească, București, 1939.

163. BAR, Coresp. N. Iorga, vol. 281, f. 579–580.

164. „Patria”, Cluj, 30 ianuarie 1920.

165. BAR, Coresp. N. Iorga, vol. 281, f. 586.

166. Idem, f. 584.

167. „Patria”, Cluj, 2 martie 1920.

168. Idem, 1 ianuarie 1920.

169. BAR, Coresp. N. Iorga, vol. 281, f. 548–551. Urmând și dorința prim-ministrului, au fost luate măsuri stricte pentru a nu putea fi invocată nici o ingerință a autorităților române în treburile confesiunilor din Transilvania. Ministerul de Interne, transmitea în toate județele din Transilvania ordonanța nr. 9/4737: autonomia bisericească era garantată de lege și de Hotărârea de la Alba Iulia; de aceea, era interzis amestecul autorităților în afacerile bisericești, „fără a fi cerut părerea Resortului de Culte”. – *Minoritățile naționale...*, 1918–1925, *op. cit.*, p. 199.

170. „Patria”, Cluj, 5 martie 1920.

171. Idem, 15 februarie 1920.

172. Idem, 13 martie 1920.

173. BAR, Coresp. N. Iorga, vol. 281, f. 548–551. „Patria”, Cluj, 11 februarie 1920, în articolul *Canossa*, scria că Apponyi avea două fețe: una îndreptată spre Ungaria Milenară, alta spre Apus.

174. „Patria”, Cluj, 12 ianuarie 1920. Analizând și el acțiunea Ungariei în Occident, „Românul”, Arad, 30 ianuarie 1920, scria că Budapesta credea că Marea Britanie va ameliora condițiile păcii, pentru ca Ungaria să devină „un fel de colonie a ei”.

175. „Patria”, Cluj, 13 martie 1920.

176. Idem, 29 ianuarie 1920, erau reluate texte din presa pariziană.

177. „Românul”, Arad, 30 ianuarie 1920.

178. „Le Temps”, Paris, 15 februarie 1920.

179. „Times”, Londra, 14 februarie 1920.

180. „Românul”, Arad, 29 ianuarie 1920.

181. Vezi și „Patria”, Cluj, 2 și 8 februarie 1920.

182. Idem, 15 februarie 1920; „Românul”, Arad, 6 și 10 februarie 1920. Vaida-Voevod obținuse simpatia unor ziarști britanici. Stead, de la „Times”, „a promis că va face lui Apponyi o primire să-i meargă vestea”. Cuvântul lui avea o greutate deosebită, el fiind – conform lui Vaida-Voevod – „generalissimul presei”, cu mare influență și la prim-ministrul Marii Britanii. Vaida reda o discuție cu ziaristul respectiv: Stead „m-a asigurat că Lloyd George nu are gânduri rezervate pentru care ar fi stăruit atât de insistent ca să fiu nesmintit aici, pe când va veni Delegația Maghiară. El zice că Lloyd George a prins încredere față de mine și de aceea vrea să fiu aici, ca să mă poată informa repede în fiecare caz când Apponyi ar aplica vreun șiretlic. [...] Când mi-a dat Stead această explicație, l-am întrebat: dar dacă, totuși, Lloyd

George ar cere concesiuni pentru unguri? Stead: «Să nu cedezi la niciun caz.» Eu: «Voi trebui să demisionez.» el: «Lloyd George respectă pe oamenii cari cu argumente susțin un adevăr și când îi sunt contrarii.» – BAR, Coresp. N. Iorga, vol. 281, f. 548–551.

183. *Ibidem*.

184. Idem, f. 569–571. La 27 martie 1920, revenit în România, Vaida-Voevod va susține o conferință, la Clubul Ardelenilor din București, publicată sub titlul *Ce am câștigat la Paris și Londra*, insistând pe contracararea propagandei ungurești. – „Patria”, Cluj, 28 martie 1920.

185. Lipsa unei propagande românești adecvate în Occident se constată în tot secolul XX.

186. „Neamul Românesc” din 28 ianuarie 1920.

187. Idem, 30 ianuarie 1919. Din 1906, până în 1939, N. Iorga a publicat 16 materiale despre secui și raporturile lor cu românii: parte republicate în vol. *Nicolae Iorga despre secui și rostul lor între români*, îngrijit de Ioan Lăcătușu, Edit. Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe, 2014, p. 19–78.

188. Idem, p. 53–54. Și în Nicolae Iorga, „*Ceasul pe care-l așteptam*”, Edit. Saeculum, București, 2011, p. 301–302, ed. de I. Opreșan.

189. DAD 50, ședința din 3 martie 1920, p. 833–835; și în *Minoritățile naționale..., 1918–1925, op. cit.*, p. 192–196.

190. BAR, Coresp. N. Iorga, vol. 284, f. 236; „Neamul Românesc” din 10 martie 1920. o telegramă similară i se trimitea și lui Paul Bujor, președintele Senatului. După lectura telegramii în Adunarea Deputaților, N. Iorga spunea: „Domnilor, ceasul în care conștiința Lumii civilizate, biruitoare împotriva barbariei cotropitoare de neamuri, recunoaște (*aplauze*) dreptatea Neamului nostru asupra ținutului care, de mai bine de o sută de ani, părăsit de Dumnezeu și de oameni, a știut să-și păstreze în masele adânci ale țăranului muncitor și cinstit întreaga conștiință și toate nădejtile noastre de viitor, ceasul când dreptatea acestui Neam se înfăptuiește în văzul lumii întregi, de pe urma jertfei întregului nostru Neam, e, desigur, unul din cesurile cele mari din Istoria noastră. (*Aplauze prelungite, îndelung repetate, ovațiuni. Adunarea aplaudă în picioare.*) fericite de noi cari ne-am învrednicit să vedem încununată munca și răsplata părinților noștri, cari au fost; fericite de noi cari am cules roadele ostașilor noștri căzuți pentru întemeierea României Mari.” – „Neamul Românesc” din 9 martie 1920; Nicolae Iorga, *Discursuri parlamentare*, II (1919–1923), ed. de Georgeta Filitti, Edit. Mesagerul, Chișinău, 2012, p. 88–89.

191. BAR, Coresp. N. Iorga, vol. 285, f. 114.

192. „Neamul Românesc” din 8 aprilie 1920.

193. Zamfir Zorin, *Istoria universală contemporană*, București, 1995, vol.1, p. 57.

194. „Az Est” („Seara”), Budapesta, 26 mai 1920.

195. Ceremonia semnării Tratatului de la Trianon la Ioan Țepelea, 1919–1920. *O campanie pentru liniștea Europei*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1996, p. 165–166.

196. Cea mai recentă prezentare o face Lucian Leuștean, în vol. *România, Ungaria și Tratatul de la Trianon (1918–1920)*, Edit. Polirom, Iași, 2002.

197. „Românul”, Arad, 8 iunie 1920. În rapoartele Siguranței, care prezentau starea de spirit a populației minoritare, se înregistra reacția ungarilor din Transilvania față de semnarea Tratatului de la Trianon. (Pe fiecare județ erau alcătuite rapoarte privind starea de spirit, încă din 1919 – cf. ordinului 2742 al Subinspectorarului General de Siguranță

din Transilvania.) În raportul din 3 iulie 1920, referitor la situația pe luna iunie din județul Mureș, se menționa: „Starea de spirit [a ungarilor este] agitată din cauza subscrierii păcii ungare. [...] Cu subscrierea păcii cu Ungaria, ungurii s-au simțit adânc deprimați, văzându-și sfârâmate toate năzuințele lor de reînviere a Ungariei.” Dar, constata Siguranța, deprimarea fusese înlocuită foarte repede cu „o ură adâncă contra [a] tot ce e român.” Ura era întreținută de emisari ai Budapestei, veniți cu mesaje de încurajare și de îndemn de a lucra „pe sub ascuns pentru idealul Ungariei”. Doar în Târgu Mureș fuseseră descoperiți șase astfel de emisari. De asemenea, se menționa că, păstrând tradiția filo-maghiară, și mulți evrei se arătau șocați de Trianon, pentru că erau „șoviniști unguri”. – *Minoritățile naționale..., 1918–1924, op. cit.*, p. 206–207.

198. Exemplarul din ANIC, fond DGP, dosar 25/1919, f. 12–21; ajunsese la Direcția Poliției și Siguranței Generale în septembrie 1920; în toată Transilvania se constata că foarte multe exemplare au fost aruncate în curțile ungarilor.

199. „Patria”, Cluj, 8 iunie 1920.

200. „Românul”, Arad, 2 septembrie 1920.

201. Idem, 17 noiembrie 1920. Ziarul din Arad înregistra și unanimitatea din Parlamentul de la Budapesta. Un deputat de opoziție declarase: „Numai suntem în stare să urmărim o politică opoziționistă [față de majoritatea guvernamentală] în materie de politică externă. Suntem nevoiți azi să ratificăm această pace grea, pentru că respingerea ratificării ar aduce asupra Țării primejdia să ne vedem siliți a lupta dintr-o dată contra dușmanului cari ar năvăli asupra noastră pe trei fronturi.”

202. Ioan Țepelea, *op. cit.*, p. 167–169.

203. Vezi sintetizate la George Sofronie, *Principiul naționalităților în dreptul internațional public*, Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice, s. III, t. X, nr. 4, București, 1929, p. 117–118.

204. Apud Lucian Leuștean, *România și Ungaria în cadrul „Noii Europe” (1920–1923)*, Edit. Polirom, Iași, 2003, p. 19–20. Tot aici, p. 21, și alte legături franco-ungare. La 23 iunie 1920, prin Károly Hálmas, Ungaria transmitea Franței un Aide-Mémoire, cerând expres modificarea prevederilor Tratatului de la Trianon. Deși respinge cererea, Parisul anunță verbal posibilitatea de a discuta anumite revendicări. Ideea unui acord secret între Franța și Ungaria a răzbătut în presă, Budapesta fiind direct interesată să-l afișeze; întâi în ziarul de limbă maghiară „Uj Ember” („Omul Nou”) din Viena. În România era preluat de „Românul”, Arad, 17 noiembrie 1920 – care scria că acordul secret s-ar fi încheiat pe 1 iulie 1920; pe lângă clauzele economice, prevedea că Franța va încerca, la Liga Națiunilor, revizuirea Tratatului de la Trianon. A doua zi, pe 18 noiembrie 1920, „Românul” publica dezmințirea acordului secret, făcută de Franța.

205. O prezentare recentă a acestei evoluții Idem, p. 25, 51–52.

206. „Patria”, Cluj, 13 decembrie 1920.

207. Idem, 28 noiembrie 1920. Publicațiile românești din Transilvania anului 1920 menționau și alți „inspectori” occidentali veniți pentru documentare. La fel Siguranța, Poliția și Jandarmeria. Jandarmeria din județul Trei Scaune, spre exemplu, cunoscând sistemul emisarilor-controlori veniți cu concluziile deja alcătuite, anunța alarmată, la sfârșitul lui 1920, că în județ va sosi, din nou, o delegație a Bisericii Protestante din Marea Britanie. „După părerea noastră – se rapoarta – acești preoți «unitarieni» nu au misiuni pentru

dogmele creștine după cum spun, ci sunt unelte ale centrelor ungurești de propagandă, pentru a putea susține populația străină [minoritară] într-o stare iritată, folosind-o pe terenul național maghiar.” Și datorită inspectorilor occidentali de acest fel, populația maghiară „arată prea puțin respect față de autoritățile române, blamându-le sub diferite forme și persistând în încăpățănarea oarbă a fantaziei, că ei nu pot să se acomodeze cu românii.” Ungurii erau întăriți în speranța că Marile Puteri îi vor scoate de sub „tutela românilor”. Se cerea ca acești inspectorii să nu mai fie lăsați în județ. – *Minoritățile naționale... 1918–1925, op. cit.*, p. 226. Efectul vizitelor de inspecție a fost notabil, atât în România – încurajarea rezistenței ungarilor, neliniște în opinia publică românească, timorarea autorităților în aplicarea legilor –, cât și în Occident, unde au atras anumite medii în a adopta o atitudine favorabilă Ungariei.

208. „Dacia”, 27 octombrie 1920.

209. Răspunsul Guvernului României către Liga Națiunilor publicat în *Minoritățile naționale..., 1918–1925, op. cit.*, p. 428–450.

210. Idem, p. 413–415.

211. În mai multe rânduri, ajutat de Nicolae Iorga, Coriolan Petran a prezentat în diverse lucrări odiseea bunurilor culturale românești confiscate de unguri. Vezi: *Contribuții privitoare la înstrăinarea și distrugerea comorilor de artă ardeleană*, în „Revista Istorică”, XX, 1924, p. 84–103; *Ce obiecte de muzeu de interes românesc avem de revendicat de la Ungaria. Contribuții*, „Transilvania”, LVI, 1925, p. 536–544; *Revendicările artistice ale Transilvaniei*, Arad, 1925 – 210. Ca inspector al muzeelor din Transilvania, a publicat, în 1922, la București, volumul *Muzeele din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. Prezentul și administrarea lor*. Vezi notele la scrisorile lui Coriolan Petran către Nicolae Iorga, în vol. *Nicolae Iorga și Universitatea din Cluj*, ed. de Petre Țurlea și Stelian Mândruș, Academia Română, București, 2005, p. 11–12, 102–103, 106–107, 129, 144, 172–173.

212. Lucian Leușean, *România, Ungaria și Tratatul...*, *op. cit.*

213. Vezi „Historia” din 7 iulie 2016.

II. 1920–1938

1. Ion Calafeteanu, în *Revizionismul ungar și România*, Edit. Enciclopedică, București, 1995, p. 22, susține și el că după 1927 a fost un revizionism „moderat”.

2. Vezi pe larg, George Sofronie, *Transilvania de la Trianon (4 iunie 1920) și acțiunea revizionistă*, Tip. Scrisul Românesc, Oradea, 1933; G.S. prezintă repetat diversele probleme ale revizionismului unguresc, raportat la Dreptul internațional public; vezi și *Principiul naționalităților în tratatele de pace din 1919–1920*, (cu subtilul declarativ: *Frontierele României sunt intangibile pe baza principiului naționalităților. Netemeinicia revizionismului maghiar*), Edit. Universul, București, 1936; *La position internationale de la Roumanie. Étude juridique et diplomatique de ses engagements internationaux*, Centre de Hautes Etudes Internationales, Institutul Social Român, București, 1938; *Frontière et nation en droit international*, Centrul de Studii și Cercetări privitoare la Transilvania, Sibiu, 1944. Mai nou, Ion Calafeteanu, *op.cit.*

3. Vezi și Ion Gogan, *Cum au procedat ungarii la maghiarizarea numelor de familie*, în „Aradealul”, Brașov, 10 decembrie 1934; o prezentare succintă la Vasile Theodorescu, *Transilvania sub maghiari și români*, București, 1941, p. 6–89; ANIC, fond LAR, dosar 19, f. 7–9.

4. O prezentare și la Titus Pordea, *Transilvania*, ed. bilingvă, București, 1936, p. 43–91.

5. Telkes Simon, *Cum să maghiarizăm numele de familie*, Budapesta, 1898; ed. românească, f. a., p. 3–5.

6. Idem, p. 31. Statutul Societății, Idem, p. 24–28. Societatea de maghiarizare a numelor va funcționa și în perioada interbelică în Ungaria de după Trianon.

7. Titus Pordea, *op. cit.*, p. 104–105. Declarațiile trufașe ale lui Apponyi au avut un larg ecou în SUA și au trezit numeroase răspunsuri. Cel mai cunoscut a fost dat de scriitorul norvegian Bjørnstjerne Bjørson: „Maghiarii sunt cei mai zeloși când este vorba de a lucra pentru pace. În general, ei sunt cei mai zeloși când se pune problema umanității și a conștiinței de legalitate, dar acasă la ei oprimă milioane de nemaghiari, le interzic a vorbi în limba sufletului lor, le jignesc dragostea pentru tradițiile lor istorice, le închid muzeele, le confiscă mijloacele prin care ar putea păstra contactul cu viața străbunilor lor. În Parlament îi insultă, numindu-i «porci», îi aruncă pe scări și scuipă pe ei prin presă.” Conte Apponyi dirijează toată această înjosire, ca ministru al Educației; americanii s-au lămurit; „De aceea, dezmembrarea Ungariei, pentru Națiunea Americană, n-a fost o surpriză. Apponyi o pregătise pentru acest eveniment încă din 1911.” – Idem, p. 106.

8. „Tribuna”, Arad, 3/16 iulie 1909 – anunța sosirea ordinului respectiv la școlile din localitate; „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, 4/17 iulie 1909 – anunța extinderea interdicției și la elevii de gimnaziu.

9. „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, 23 iulie 1910; reluată și în „Tribuna”, Sibiu.

10. „Budapesti Hirlap”, Budapesta, 25 iulie 1908. Ziarul budapestan constata că „învățătorul, profesorul și studentul român din Ungaria, reîntorcându-se de la cursurile universitare de vară din Văleni, cu siguranță vor aduce cu sine mai mult simț daco-roman și ură față de unguri.” Vezi prezentarea disputei Apponyi-Iorga și la Petre Țurlea, *Nicolae Iorga*, Edit. Enciclopedică, București, 2016, p. 60, 62, 79, 81–82.

11. Volumul era dedicat ministrului Julius Andrássy de Csik-Szent Király. După 1919, în România au ajuns două exemplare. Cel pe care autorul a scris „volum propriu”, a fost donat de văduva lui, în 1919, generalului Moșoiu, ca semn de prețuire pentru comportamentul uman al Armatei Române față de ungarii din Budapesta, și pentru că i s-a îngăduit să se stabilească în Transilvania. Prin intermediul lui Iuliu Maniu, căruia generalul Moșoiu i-a predat volumul, acesta a ajuns la Universitatea Română din Cluj întemeiată în 1919. Se pare că s-a pierdut în timpul refugiului din 1940. Al doilea exemplar există la Biblioteca Academiei Române din București; acesta a fost xeroxat de Raoul Șorban, după 1990, în intenția de a-l republica – dar moartea inițiatorului a dus la nerealizarea proiectului. Onisifor Ghibu va publica, în perioada interbelică, o broșură cu titlul *Un plan secret al Guvernului Unguresc, din 1907, privitor la maghiarizarea românilor din Transilvania*; text reluat în vol. Telkes Simon, *op. cit.*, ed. românească, p. 40–64.

12. Vezi și Romulus Seișeanu, *Transilvania românească*, Tip. Universul, București, 1941, p. 47–49.

13. Vezi și ANIC, fond Consiliul Dirigent, I. Administrația Generală, dosarele 9, 10, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21 – toate din 1920; dosarele 28 și 45 din 1921; Idem, fond Consiliul Dirigent, A. Secția Prezidială, dosarele 28, 33, 35, 38, 40, 42, 43, 45 – toate din 1921 ș.a.

14. Pentru Octavian Dobrotă vezi mai ales *Strană de strigăt românesc. Proiectul interbelic al reromânizării secuizaților*, Edit. Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe, 2013.

15. ANIC, fond LAR, dosar 436, f. 5.

16. „Patria”, Cluj, 16 martie 1919.

17. Edit. Ligii Culturale, București, 1913.

18. „Revue de Hongrie”, Budapesta, 15 noiembrie 1913.

19. București, 1914.

20. Eugen Szabó, *Lettre ouverte a M. Nicolae Iorga*, în „Revue de Hongrie”, Budapesta, 15 februarie 1914 și *Nicolae Iorga et l'Évêché de Hajdudorogh*, idem, 15 iulie 1914. Nicolae Iorga își publica răspunsul ultim, în disputa cu Eugen Szabó, într-o revistă de circulație europeană, pentru a avea și un ecou internațional – „Bulletin pour l'étude de l'Europe Sud-Orientale”, București, I, 3/1914, p. 71. În plus, și-a trimis broșura din 1913 unor istorici occidentali; era și o punere în temă, dar și o încercare de a obține o luare de poziție. Unii adresanți au răspuns. Profesorul Richard Scholz, de la Universitatea din Leipzig, scria că citise cu „interes și o mare simpatie” broșura. – *Scrisori către Nicolae Iorga*, ed. de Petre Țurlea, Edit. Minerva, București, 1988, vol. III, p. 96–97. Iar profesorul Walter Göetz, de la Universitatea din Strasbourg (oraș aflat atunci în Germania) se arăta chiar solidar cu românii: „Ca și românii, germanii din Ungaria suferă și ei pretutindeni apăsarea, și sperăm împreună cu d-ta că această nedreptate va servi numai pentru întărirea celor asupriți. Doresc ca românii să izbândească a-și păstra fără îngădire naționalitatea! În lupta ce porți pentru compatrioții d-tale din Ungaria, tovarășii d-tale de ocupație [istoricii] stau fără excepție de partea d-tale.” – Idem, p. 200. Disputa și la Petre Țurlea, *Nicolae Iorga în viața politică a României*, Edit. Enciclopedică, București, 1991, p. 85–86. În „Unirea”, Blaj, 24 iunie 1913, intervenția în Camera Magnaților, Budapesta, iunie 1913, a reprezentantului Bisericii Greco-Catolice românești din Transilvania, episcopul de Gherla, dr. Vasile Hossu; protesta împotriva formării Episcopiei de Hajdudorogh; caracteriza înființarea Episcopiei ca un act de „o violență detestabilă”. Vezi și vol. *Românii romano-catolici și Episcopia de Hajdudorogh (1912). Contribuții documentare*, coordoantor Cecilia Carja, Edit. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2009. Și Ștefan Manciulea, *Episcopia greco-catolică maghiară de Hajdudorogh și românii*, studiu publicat în 1943 și reluat de Ion Străjan, în vol. *Deznaționalizarea și maghiarizarea românilor din Ardeal prin biserică și școală înainte de 1 decembrie 1918*, Edit. Tipo-Moldova, Iași, 2014, p. 321–334. În același volum, mai multe materiale din presa anului 1912, privind disputa în legătură cu înființarea Episcopiei de Hajdudorogh. – p. 121–152. De văzut și vol. Antonie Plămădeală, *Lupta împotriva deznaționalizării românilor din Transilvania în timpul Dualismului Austro-Ungar*, Sibiu, 1986. În alt volum, *Studii istorice privind relațiile româno-ungare*, coord. Nicolae Edroiu, Edit. Mega, Cluj-Napoca, 2010, Cecilia Cârje semnează articolul *Episcopia Greco-Catolică Română și Episcopia de Hajdudorogh la 1912* (p. 242–253); menționează protestul celor patru districte protopopești – Giurgeu, Trei Scaune, Mureș, Odorhei – față de ruperea lor de Blaj: „Ei au declarat verde că Papa multe poate să poruncească și să hotărască pe socoteala

noastră, dar noi voim să rămânem români și nu ne vom supune la porunci care ar atenta la existența noastră națională.

21. „Patria”, Cluj, 16 martie 1919.

22. Idem, 17 mai 1919. Vezi și Ana Hancu, *Vicariautul greco-catolic maghiar al Secuimii. (1912–1925)*, Edit. Vatra Veche, Târgu Mureș, 2016, p. 71–75. Volumul cuprinde și documente privind desprinderea românilor greco-catolici din „Secuime” de Episcopia de Hajdudorogh.

23. Anunțând hotărârea reînființării, Aurel Nistor menționa că Adunarea „cugetă cu adânc devotament și cu dragoste de d-voastră, Apostolul muncii și trezirii prin luminarea sufletului românesc. Vom merge înainte pe calea indicată de d-voastră.” – BAR, Coresp. N. Iorga, vol. 283, f. 242. Publicată prima oară în „Neamul Românesc” din 4 octombrie 1919. Ion Lăcătușu o reia în vol. *Identitate și cultură la românii din Secuime*, Edit. Carpatica, Cluj-Napoca, 1995, p. 217. Iorga răspundea: „Preotului Aurel Nistor, Departamentul Asociației Sepsisângiorgiu. Mai mare bucurie nu pot avea decât văzând cum cultura noastră pretutindeni crește puterile Neamului în Țara noastră, nici mai mare mândrie decât că am fost printre cei cari, la munca noastră comună, s-au trezit odată cu zorile.” – „Neamul Românesc”, 4 octombrie 1919; și în *Scrisori către Nicolae Iorga, op.cit.*, Academia Română, București, 2002, vol. VI (1), p. 154.

24. „Neamul Românesc”, 14 octombrie 1919.

25. Preotul Aurel Nistor din Araci (Árapatak), protopop, județul Trei Scaune, va ajunge deputat în primul Parlament al României Mari, toamna lui 1919, reprezentând zona Aita Mare. Românii din Secuime nu numai că și-au refăcut imediat după Unire vechile instituții, dar s-au antrenat la fel de repede în viața social-culturală și politică a României Mari. Primele manifestări pentru apărarea noului Stat au avut loc, în județul Trei Scaune, în mai-iunie 1919, pentru a cere Conferinței de Pace de la Paris recunoașterea granițelor normale pentru România; au fost adunări populare la Poiana Sărată, Brețcu, Covasna, Întorsura Buzăului – conduse de preoți și învățători, ca D. Rafiroiu, I. Hamzea, Popa Radu, N. Dima, V. Roman, G. Corbu, I. Modroiu, I. Curcubată; la Hăghig – condusă de preotul Aurel Nistor; D. Ranca, N. Râmbețiu. – cf. „Gazeta Transilvaniei”, Brașov, 20 iunie 1919. Tot în primele rânduri vor fi românii din Secuime și în lupta împotriva revizionismului unguresc interbelic.

26. Vezi, în special, prezentările făcute de Ion Lăcătușu.

27. Problema tratată pe larg de Petre Țurlea, în vol. *Nicolae Iorga la Valenii de Munte*, Edit. România Pur și Simplu, București, 2008, p. 254–261; în noua ediție, Edit. Karta-Graphic, Ploiești, 2016, p. 213–218; în prezentul volum, este o preluare în sinteză după edițiile menționate.

28. „Neamul Românesc”, 2 iunie 1919.

29. „Patria”, Sibiu, 1/14 februarie 1919.

30. *Scrisori către Nicolae Iorga, op. cit.*, vol. VI (1), p. 91.

31. „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, 16 mai 1919.

32. „Românul”, Arad, 16/29 ianuarie 1919. Telegramă a lui Andrei Bârseanu către Nicolae Iorga, din 11 ianuarie 1919. Astfel de manifestări iorghiste, în cadrul unor congrese ale intelectualilor români, și în celelalte provincii unite. Congresul învățătorilor români din Bucovina, 14 februarie 1919, îl considera pe istoric „pregătitor al înfăptuirii României Mari”;

telegrama congresiștilor era semnată de George Tofan. – „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, 5/18 februarie 1919; vezi și *Scrisori către Nicolae Iorga, op. cit.*, vol. VI (1), p. 21–22.

33. BAR, Coresp. N. Iorga, vol. 275, f. 125; „Neamul Românesc” din 11 martie 1919; *Scrisori către Nicolae Iorga, op. cit.*, vol. VI (1), p. 49 – tot aici și telegrama de răspuns a lui N. Iorga.

34. „Neamul Românesc”, 4 octombrie 1919.

35. ANIC, fond L.C., dosar 5, f. 3.

36. *Ibidem.*

37. Idem, f. 5, 12.

38. „Neamul Românesc” din 22 și 23 ianuarie 1920.

39. Aluzie la Partidul Național Liberal.

40. BAR, Coresp. N. Iorga, vol. 301, f. 148–149. În 1923 va fi ales ca președinte al ASTREI Vasile Goldiș.

41. ANIC, fond LC, dosar 5, f. 31.

42. Idem, f. 53.

43. Idem, f. 57.

44. Idem, f. 69.

45. *Congresul Ligii Culturale de la Suceava, 4–6 mai 1924*, Tip. Cultura Neamului Românesc, București, 1924, p. 5.

46. Vezi vol. *Nicolae Iorga și Universitatea din Cluj*, ediție de Petre Țurlea și Stelian Mândruț, Academia Română, București, 2005.

47. Și ANIC, fond DGP, dosar 153/1929, f. 1, despre Congresul de la Cluj.

48. Despre incorectitudinea înființării Bisericii Unite cu Roma vezi și Mircea Păcurariu, *Uniunea în Transilvania în trecut și azi*, Edit. Mitropoliei Ardealului, Sibiu, 1994, p. 16–24.

49. Idem, p. 27.

50. O privire generală asupra evoluției Bisericii române transilvănene până în 1918, la Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Edit. și Tip. Arhidiecezană Nagyszeben – Sibiu, 1918; ed. nouă în 1995, la Edit. Dacia, Cluj-Napoca.

51. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 33.

52. „Patria”, Cluj, 13 mai 1919.

53. Idem, 17 mai 1919.

54. Vezi și Circulara din martie 1920; „Patria”, 8 martie 1920. De aici înainte, se va acționa pentru întărirea individualității Bisericii Unite în cadrul României Mari și întărirea subordonării sale față de Roma. S-a înființat și o Asociație a Românilor Uniți din Ardeal, condusă de Valer Pop, care susținea aceeași linie, repetată la toate congresele, cu din ce în ce mai mare fermitate. La Congresul din 1937, de la Satu Mare – vezi „Înfrățirea” din 19 octombrie 1937, „Dreptatea” din 10 noiembrie 1937, „Curentul” din 10 noiembrie 1937 – în *Moțiunea* adoptată se menționa „prețuirea și alipirea eternă la Biserica Romei”; dar, totodată, și „Hotărârea fiilor Bisericii Unite de a apăra cu prețul vieții România întregită în granițele ei firești”; și ANIC, fond CM, SSI, dosar 3/1929, f. 10.

55. „Universul”, 18 octombrie 1922. În „Unirea”, Blaj, 28 octombrie 1922, era criticată prezentarea făcută de N. Iorga poziției Bisericii Greco-Catolice.

56. „Unirea”, Blaj, 7 octombrie 1922.

57. Idem, 14 octombrie 1922. Idem, 21 octombrie 1922, se menționa, cu satisfacție, că Regele și-a pus singur Coroana pe cap, nu i-a așezat-o mitropolitul primat ortodox.
58. BAR, Coresp. N. Iorga, vol. 301, f. 148–149.
59. Textul și în vol. *Minoritățile naționale din România 1918–1925*, coordonatori Ioan Scurtu și Liviu Boar, București, 1995, p. 574.
60. „Patria”, 29 februarie 1920.
61. Nae Popescu, preot la Biserica Cotroceni, București, profesor universitar, viitor membru al Academiei Române, prieten statornic cu Nicolae Iorga.
62. „Neamul Românesc”, 15 martie 1919. Prin președintele său de onoare, episcopul Miron Cristea, Congresul preoțesc de la Sibiu îi trimitea lui Nicolae Iorga o telegramă omagială; răspunzând, istoricul își exprima credința că „din conlucrarea culturii cu morala creștină se va naște pentru întreaga noastră Nație sufletul de care mai mult decât orice are nevoie”. – „Neamul Românesc”, 13 martie 1919.
63. „Patria”, 19, 20, 21 martie 1919.
64. „Neamul Românesc”, 23 mai 1919.
65. „Patria”, 6 februarie 1920.
66. În Guvernul Vaida Voevod – 1 decembrie 1919–12 martie 1920 – ministru al Transilvaniei era Ștefan Cicio-Pop; în cel următor, Averescu – 13 martie 1920–16 decembrie 1921 – portofoliul a fost ocupat de Vasile Goldiș, ministru de Stat fiind Octavian Goga, un adversar al regionalismului.
67. „Patria”, 26 februarie 1920.
68. Idem, 1 și 8 martie 1920. Festivitatea înălțării lui Nicolae Bălan pe Tronul mitropolitan va avea loc în mai 1920, în prezența mitropolitului primat Nicolae Cristea, a lui Al. Vaida-Voevod, Nicolae Iorga etc. După festivitate, Iorga va ține o conferință cu titlul *Rolul preotului*. – „Patria”, 2 iunie 1920.
69. Idem, 1/14 februarie 1919.
70. „Românul”, Arad, 3 iulie 1919.
71. Idem, 6 iulie 1919.
72. Idem, 9 iulie 1919.
73. Idem, 3 iulie 1919.
74. Vezi și Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea Statului național Unitar Român (1918–1920)*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p. 20; Gheorghe Calcan, *Unificarea administrativă a României întregite 1918–1925*, Edit. Mega, Cluj-Napoca, 2016, p. 137–138.
75. „Glasul Ardealului”, Cluj, 24 noiembrie/7 decembrie 1918, scria că e necesară „o autonomie în chestiunile interne, până ce deosebirile de structură politică și socială dintre noi se vor nivela”. Vezi și Gheorghe Iancu, *op. cit.*, p. 13.
76. „Patria”, 20 iulie 1920.
77. DAD, 1919–1920, p. 219.
78. Gheorghe Iancu, *op. cit.*, p. 295, 298, 301.
79. „Țara Noastră” 22 octombrie 1922; articol reluat în volumul Octavian Goga, *...aceeași luptă: Budapesta-București*, Edit. Universul, București, 1930, p. 12–16.
80. Petre Țurlea, *Români și unguri 1940–2011*, Edit. Karta-Graphic, Ploiești, 2011, p. 194–199.

81. PNR își rezervase postul de prim-ministru, pentru Vaida-Voevod și cel de președinte al Adunării Deputaților, pentru Vasile Goldiș. De aceea, alegerea lui Nicolae Iorga a surprins pe unii. Aflând că există această surprindere, istoricul a explicat, în fața deputaților, că prin alegerea sa nu se încalcă înțelegerea de a fi desemnat un transilvănean: „Sunt din toate părțile românismului, unde munca mea devotată a putut să răzbată, creând o conștiință, al cărui rezultat este între altele faptul de astăzi”. – Nicolae Iorga *Discursuri parlamentare*, ed. de Georgeta Filitti, II (1919–1923), Edit. Mesagerul, Chișinău, 2012, p. 24; Petre Țurlea, *Nicolae Iorga în viața politică a României*, Edit. Enciclopedică, București, 1991, p. 133.

82. ANIC, fond DGP, dosar 14/1919, f. 37–38; aici și ecouri din presă.

83. Idem, f. 5–8.

84. „Patria”, 14 aprilie 1920; ANIC, fond DGP, dosar 14/1919, f. 31.

85. Idem, f. 24.

86. Idem, f. 11.

87. Idem, f. 21–23.

88. „Orei 8”, Budapesta, 23 aprilie 1920.

89. Idem, 24 aprilie 1920.

90. ANIC, fond DGP, dosar 14/1919, f. 43.

91. Petre Țurlea, *Nicolae Iorga în viața politică...*, op. cit., p. 143. În ianuarie 1920, Iorga îl propusese pe Maniu în fruntea unui Comitet de organizare a unui partid unic din toate forțele care alcătuiau Blocul Parlamentar; dar, Maniu a vrut ca partidul său să nu depindă de alții, poziție criticată de istoric. – Nicolae Iorga, *Istoria unei legende, Iuliu Maniu*, Tip. Datina Românească, Vălenii de Munte, 1934, p. 36.

92. „Patria”, Cluj, 1 mai 1920.

93. Idem, 30 mai 1920.

94. Idem, 12 iunie 1920. Constantin Bucșan a primit 3 060 voturi, iar Nicolae Iorga doar 868. – ANIC, fond Consiliul Dirigent, I. Administrația județelor și comunelor, dosar 16/1920, f. 25–26. Săliștenii se manifestaseră în dese rânduri favorabili lui Nicolae Iorga, fapt remarcat în publicația locală „Cuvântul Poporului”. De primirea ce i s-a făcut în timpul campaniei electorale, istoricul a rămas foarte impresionat: „Rareori am văzut – scria în „Neamul Românesc” din 3 iulie 1920 – o mai frumoasă adunare electorală ca acolo [...]. Voi fi totdeauna mulțămitor sătenilor din Săliște [...], pentru felul cum m-au primit, cum m-au ascultat și cum s-au arătat credincioși până la sfârșit.” A fost invitat și în satele din împrejurimi: „Nu voi uita în viața mea [...] ce am întâmpinat la Rod. Tot satul a fost în picioare; arc de triumf [...]. Lumea se strânsese în piață. Din toate părțile, de la copiii mici până la femeile în vârstă, fiecare a venit cu buchete de flori, așa că trăsura mea devenise o adevărată grădină. [...] De jur împrejur, vreo 20 de călăreți cu steaguri tricolore, cari veniseră întru întâmpinarea mea.” Amenințările și promisiunile Guvernului au dus, însă, la alegerea candidatului guvernamental. Iorga se arăta indignat: „În colțul frumos de lume ardelenescă unde m-a adus grija unei candidaturi oferite de popor, am aflat rezultatul ultim al Forțărilor disperate pe care le-a făcut la alegerile pentru Cameră, un regim care unește, cu toate naivitățile demagogiei inutile, toate brutalitățile polițienismului țarist.” – „Neamul Românesc”, 6 iunie 1920.

95. „Patria”, 1 august 1920.

96. Idem, 12 octombrie 1922. La BAR, din oficiosul PNR, pagina cu *Manifestul* este ruptă; *Manifestul* e publicat majoritar, cu comentarii neutre, în „Universul”, 14 octombrie 1922.

97. „Patria” 13 octombrie 1922. A doua zi, oficiosul PNR scria că este nevoie de un plebiscit „pentru a se vedea cine este pentru ca Încoronarea să se facă sub Guvernul urnelor furate”. PNL era acuzat că urmărește, și prin Încoronare, obținerea de capital electoral.

98. Idem, 6 octombrie 1922, scria: „Ardelenii sunt acuzați de regionalism când acuză politica deficitară a Guvernului.”

99. „Unirea”, Blaj, 21 octombrie 1922; „Patria”, 18 octombrie 1922.

100. „Universul”, 17 octombrie 1922.

101. „Viitorul”, 10 octombrie 1922. La 12 octombrie 1922, „Viitorul” scria că PNR are „un rol odios”.

102. Idem, 13 octombrie 1922.

103. Idem, 18 octombrie 1922.

104. „Universul”, 14 octombrie 1922; „Neamul Românesc”, 14 octombrie 1922.

105. „Universul”, 16 octombrie 1922. La acuzațiile venite dinspre Opoziție, Nicolae Iorga răspunde prin articolul *Regalismul nostru*. – „Neamul Românesc”, 15 octombrie 1922. Și, tot ca răspuns, la 22 octombrie 1922, la Cluj, mai mulți apropiați ai istoricului înființează o Asociație de Propagandă pentru Solidaritatea Națională și Socială a Românilor; era, evident, o acuzație la adresa Opoziției de lipsă a solidarității. Printre fondatori erau profesorii universitari Ion Paul, Vasile Bogrea, Ștefan Mateș, Ștefănescu-Goangă, Nicolae Bogdan.

106. „Neamul Românesc”, la 12 octombrie 1922. Reprezentantul diplomatic al Ungariei la București, Zichy Rubido, a anunțat că nu poate răspunde invitației la Încoronare, fiind în concediu. În schimb, reprezentanții diplomați ai Germaniei și Bulgariei au participat, fiind lăudați de Nicolae Iorga. – Idem, 24 și 25 octombrie 1922. Erau lăudați și sașii, care participaseră fără condiții. – Idem, 17 și 22 octombrie 1922. În context, era criticat și Alexandru Marghiloman, pentru politica duplicitară față de Încoronare. – Idem, 17 octombrie 1922.

107. Idem, 24 septembrie 1922. Iorga își motiva poziția: „În cursul vizitei, omul care visează că restaurarea Statului Milenar [Ungaria] ar putea să se încredințeze cât de false sunt știrile care i se comunică despre *apăsarea* elementului maghiar în România [...] El ar putea să vadă că, oricare ar fi greutatea ceasului de față, nu numai că *nu urmăm exemplul altora*, prigonind pe oricine ar fi pentru Nația sa, dar că, prin politica pe care o urmărim față de elementele alogene și în special față de maghiari, noi pregătim un lucru pe care domniile din asociațiile conspiratoare din Captala Ungariei nu-l pricep cât de important poate să fie pentru civilizația Orientului European: colaborarea economică și înfrățirea culturală a două nobile și viguroase națiuni.”

108. Octavian Goga în „Țara Noastră”, 29 octombrie 1922.

109. „Viitorul”, 21 octombrie 1922.

110. „Neamul Românesc”, 26 octombrie 1922.

111. Politica PNȚ, de apărare a Constituției din 1923, pe larg la Petre Țurlea, în vol. *Carol al II-lea și Iuliu Maniu*, Edit. Semne, București, 2013.

112. Ion Mateiu, *Doctrina de Stat a problemei minoritare*, Impr. Naționale, Bucurșeti, 1929, p. 3.

113. „Magyarság”, 14 noiembrie 1929. Publicația se afla sub influența lui Apponyi Albert.

114. Articole înregistrate de DGP. – ANIC, fond DGP, dosar 195/1929, f. 17–24, 52.

115. O prezentare sintetică a caracteristicilor generale ale României Mari o fac Ion Agrigoroaiei, Ioan Scurtu în capitolul II, *Teritoriul, populația, starea de spirit*, din *Istoria Românilor*, vol. VIII, *România întregită (1918–1940)*, Academia Română, Edit. Enciclopedică, București, 2003, p. 31–69.

116. Idem, p. 57. Problema fiind prezentată destul de larg în istoriografie, în volumul de față va fi doar o punere în temă. Dintre lucrările mai vechi vezi Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea Statului Național Unitar Român (1918–1925)*, Edit. Mega, Cluj-Napoca, 2016.

117. „Dezbaterile Adunării Naționale Constituante”, 42, din 14 martie 1923, p. 680.

118. MO, 282 din 29 martie 1923, p. 13.315–13.335; *Minoritățile naționale din România 1918–1925, Documente*, coordonatori Ioan Scurtu și Liviu Boar, București, 1995, p. 572–578.

119. MO, 69, din 30 iulie 1921, p. 3.622–3.633; *Minoritățile...*, *op. cit.*, p. 281–289.

120. În foarte multe lucrări sunt prezentate date privind tema respectivă; vezi și Ion Calafeteanu, *Revizionsimul ungar și România*, Edit. Enciclopedică, București, 1995, p. 25. S-au păstrat foarte multe documente de împroprietărire în Transilvania, indicând caracterul nepărtinitor al împărțirii pământului. În comunele unde locuiau și minoritari unguri, îndeplinind criteriile impuse de Lege, au fost împroprietăriți și aceștia. În vol. *Minoritățile... op. cit., 1925–1931*, p. 237–238, se publică un astfel de document; în comuna Aninoasa, județul Trei Scaune, din cele 54 familii împroprietărite, 36 erau ungurești și doar 18 românești.

121. *Minoritățile...*, *op. cit., 1918–1925*, p. 294–299.

122. ANIC, fond DGP, dosar 34/1925, f. 2–3.

123. *Minoritățile...*, *op. cit., 1918–1925*, p. 177.

124. Idem, p. 211.

125. Idem, p. 450.

126. Idem, p. 638–642.

127. Idem, p. 713.

128. Idem, *1925–1931*, p. 115.

129. Idem, *1918–1925*, p. 714. Pe linia bunăvoinței arătată de Stat ungarilor care voiau să aprofundeze limba română, de menționat și ajutoarele bănești repetate acordate profesorului universitar clujean Kristof György, doritor să se specializeze în cunoașterea limbii și civilizației românești. – Idem, *1925–1931*, p. 116, 325.

130. Idem, p. 118–122. Legea introducea, la articolul 90, un principiu nedemocrat, acela la „primei majoritare” – partidul care obținea 40% din voturi era declarat „majoritar”.

131. Idem, *1925–1931*, p. 77–78. După adoptarea Legii Cultelor vor apare dispute privind adepții diverselor confesiuni, întrucât subsidiile de Stat erau alocate în funcție de numărul acestora. Un tablou amănunțit al locașurilor de cult pe diferite confesiuni, privind anul 1931, indică nediscriminarea ungarilor, care aveau mai multe biserici decât românii, în Transilvania, dacă le raportăm la numărul enoriașilor. – Idem, p. 554.

132. MO, 126 din 12 iunie 1929.

133. „Secuimea” Odorhei, 19 iunie 1931. Și ca prim-ministru, Nicolae Iorga răspundea ferm liderilor maghiari care se arătau nemulțumiți de numirile în noul Guvern sau prezentau deformat realitățile din Transilvania: „Toleranța acestei Camere [a Deputaților] față de discursul d-tale [Gyárfás Elemér], mă uimește. Să cutezi d-ta să spui înaintea unui istoric că nu românii au fost maghiarizați acolo [în Secuime], dar că dimpotrivă, maghiarii au fost românizați în aceste ținuturi, aceasta dovedește că nu știu ce vei fi știind d-ta din alegerile de ieri, dar din propria istorie a politicii dv. în Ardeal nu voiți să știți un singur cuvânt. [...] Sufletul însuși al Poporului nostru a fost furat secole întregi. [...] D-le președinte, dacă va continua să insulte trecutul Nației noastre, luați-i cuvântul.” – *Ibidem*.

134. „Uj Vilag” („Lumea Nouă”), Cluj, 18 martie 1920; și ANIC, fond DGP, dosar 14/1919, f. 15–16.

135. „Patria”, Cluj, 22 februarie 1920.

136. Despre sinceritatea declarației în Parlament a lui József Fáy, de văzut tot „Patria” din 4 mai 1920; aceasta includea un articol cu acuzații la adresa lui Fáy, care, în timpul Primului Război Mondial îi amenința pe românii din Blaj cu pistolul, pentru că vorbeau în românește, și-i chema pe jandarmii unguri să-i aresteze. Așadar, Fáy era un oportunist.

137. *Minoritățile..., op. cit., 1918–1925*, p. 192–196.,

138. „Patria”, Cluj, 5 martie 1920.

139. Idem, 4 mai 1920.

140. BAR, Coresp. N. Iorga, vol. 289, f. 506–507; scrisoare publicată de Petre Țurlea în *Scrisori către Nicolae Iorga*, Academia Română, București, 2003, vol. VI,2, p. 90–91. Înlăturarea lui Ghiță Pop din lista candidaților a generat o dispută în Adunarea Deputaților, în momentul validărilor, la 26 iunie 1920. – DAD, 7, din 30 iunie 1920, p. 96. Pentru județul Trei Scaune, circumscripția Târgu Secuiesc, era validat un mandat pentru doctorul Fekete András; „Neavând contracandidat, birourile electorale ale circumscripției respective, în baza art. 46 din Legea Electorală pentru Ardeal etc., l-au declarat ales fără ca votarea să mai aibă loc.”

141. ANIC, fond Consiliul Dirigent, Secția Prezidială, dosar 1/1921, f. 103–105. Cu toată această aprobare de funcționare documentată arhivistic, în *Cronologia* din volumul *Maghiarii din România (1920–1940)*, coordonator Lucian Năstasă și Levente Salat, Seria Diversitate etnoculturală în România, Cluj, 2003 – se scrie că „la 30 octombrie 1921 autoritățile române suspendă Uniunea Maghiarilor din România”, fiind autorizată în 1922, „în timpul alegerilor”.

142. ANIC, fond Consiliul Dirigent, Secția Prezidială, dosar 1/1921, f. 101. Un alt exemplar al răspunsului Ministerului de Interne – Idem, dosar 2/1922, f. 18.

143. Idem, fond DGP, dosar 3/1922, f. 141.

144. *Minoritățile..., op. cit., 1918–1925*, p. 500–502.

145. *Vezi și Cronologie*, în *vol. cit.*

146. *Minoritățile..., op. cit., 1918–1925*, p. 294–299.

147. Idem, p. 566–569.

148. Idem, p. 623–629.

149. Deși Pactul de la Ciucea avea doar semnătura lui Octavian Goga, era în asentimentul întregii Conduceri a Partidului Poporului; poartă mențiunea „Văzut. Se va urma întocmai. General Averescu.” – Idem, p. 629.

150. În „Glasul Minorităților”, Caransebeș, ianuarie 1924.

151. *Minoritățile..., op. cit., 1918–1925*, p. 88–98. Conducerea Partidului Maghiar s-a întrunit la 31 octombrie 1925, pentru a discuta poziția pe care o va adopta în timpul alegerilor. Se duceau tratative pe mai multe planuri. Erau înaintate cele cu sașii. Partidul Poporului considera valabil în continuare Acordul de la Ciucea. S-a exprimat îndoiala cu privire la un acord cu Partidul Național-Țărănesc din Vechiul Regat, care era „pătruns de idei comuniste”. Erau în curs tratative și cu Partidul Național Liberal, căruia i se propusese un *Memorandum*. La întrunirea Partidului Maghiar din 31 octombrie 1925, cei mai mulți au susținut participarea la alegeri pe o listă independentă, întrucât „nu prezintă importanță cu ce avantaje ne ademenesc diferite partide politice românești” – conform expresiei lui Gyárfás Elemér. – Idem, p. 98–109.

152. Idem, p. 120–121. În ședința Conducerii Partidului Maghiar din 16 iunie 1927, se ajungea chiar la excluderea din Partid a celor care se împotriveau acordului cu Partidul German sau susțineau înțelegeri cu partide românești. – Idem, p. 222–233. Listele comune Partidul Maghiar-Partidul German vor obține 15 mandate de deputat în alegerile din 7 iulie 1927. – MO, 153 din 14 iulie 1927.

153. MO, 283 din 19 decembrie 1928.

154. *Minoritățile..., op. cit., 1931–1938*, p. 211–212.

155. ANIC, fond DGP, dosar 146/1928, f. 46.

156. Idem, dosar 94/1931, f. 3.

157. Idem, dosar 105/1929, f. 14.

158. Idem, dosar 146/1928, f. 44. În septembrie 1930, DGP aflase că la Odorhei se înenționa formarea unui Partid Secuiesc, cu activitate în județele Ciuc, Mureș, Odorhei; inițiativa era a lui Iakob György Bucur (evident, un român maghiarizat), care se declara ziarist. DGP aprecia că ar putea reuși „pentru că ungurii sunt nemulțumiți cu Conducerea Partidului Maghiar”. – Idem, dosar 92/1930, f. 1.

159. Idem, dosar 96/1930, f. 21.

160. Idem, dosar 92/1932, f. 1.

161. Idem, dosar 9/1932, f. 4–5.

162. Idem, dosar 98/1934, f. 63.

163. Idem, f. 85.

164. *Minoritățile..., op. cit., 1931–1938*, p. 293–300. Cei doi parlamentari ai Partidului Maghiar negau orice legătură între propunerea lor și noul *Memoriu* unguresc, împotriva României, ajuns chiar la sfârșitul anului respectiv, 1934, la Societatea Națiunilor.

165. Despre Buletinul pe decembrie 1934 în ANIC, fond DGP, dosar 106/1935, f. 8. Gyárfás Elemér dezvăluia, în ședința Comitetului Executiv al Partidului Maghiar, că bisericile maghiare și politicienii maghiari trimiseseră un *Memoriu* Societății Națiunilor, împotriva examenului de limbă română pentru funcționari. Aflăm, astfel, că în Senat, pe 13 decembrie 1934, mințise susținând că „scopul nostru este scoaterea acestei chestiuni a minorităților din șirul problemelor internaționale.” – *Minoritățile..., op. cit., 1931–1938*, p. 287–290.

166. ANIC, fond DGP, dosar 131/1936, f. 1–8. Siguranța identifică repetat cele trei curente din Partidul Maghiar. Vezi și AMI, Centrul de Informatică și documentare, București, 1976, vol. III, f. 209–211. În legătură cu sponsorizarea activității revizioniste din

România în intervalul 1924–1935, documentul Siguranței menționa: „Partidul Maghiar dispune de importante fonduri ce-i sunt puse la dispoziție de Guvernul de la Budapesta. Biroul II de Propagandă de pe lângă P.C.M. al Ungariei îi înaintase prim-ministrului Darányi Kálmán, în 1936, un raport secret cu sumele trimise în România: în total (pentru 1924–1935) fuseseră trimiși în România 480 000 000 lei. Din aceștia: 100 000 000 încredințați Partidului Maghiar, pentru scopuri politice; 380 000 000 pentru propagandă și cultură, încredințați celor trei episcopi maghiari, Teatrului Maghiar din Cluj, mai multor ziare și societăți culturale maghiare. „Guvernul Ungariei – se menționa în materialul Siguranței – repartizează anual din fondurile secrete ale Președinției, suma de 40 000 000 lei pentru susținerea propagandei iredentiste în România, afară de sumele care se dau la diferite epoci ale anului, diverselor ziare și reviste din Ardeal.” Partidul Maghiar, pentru a camufla fondurile primite de la Guvernul Ungariei, le contabiliza în registre ca donații ale membrilor. Fondurile se primeau prin Banca de Credit Cluj. Repartiția sumelor o făcea Willer Jozsef, secretar al Grupului parlamentar al Partidului Maghiar. Partidul obținea mai puține fonduri de la membrii săi, cotizațiile lunare variind între 100 și 2 000 lei. – Idem, f. 212–213.

167. Idem, f. 16, 21–23. Într-un raport al DGP din 1936, se aprecia că Partidul Maghiar „constituie o mișcare iredentistă neîntreruptă”. – Idem, dosar 49/1921, vol. 1, f. 236–256.

168. Idem, dosar 131/1936, f. 28.

169. Vezi și Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1988, vol. II, p. a II-a, p. 366.

170. Au existat și cazuri, conform tot informațiilor DGP, când în unele întruniri publice ale Partidului Maghiar s-a renunțat la retorica revizionistă. Un astfel de caz la Timișoara, pe 28 august 1936. – ANIC, fond DGP, dosar 3/1936, f. 202.

171. La capitolul tentativelor de a sparge monopolul politic al Partidului Maghiar, autoritățile Statului înregistrau mai ales curente de stânga sau chiar comuniste. În deceniul al patrulea au fost mai multe. În octombrie 1932, într-un *Buletin informativ* al Inspectoratului IV de Poliție Cluj se anunța existența unei Societăți a Secuilor, condusă de Deak Francisc. – ANIC, fond DGP, dosar 5/1932, f. 46. Tot în octombrie 1932, lua ființă la Satu Mare o Uniune Națională pentru Apărarea Minorităților; inițiatorii ei cereau ca în Uniune să se înscrie „obligatoriu” toți bărbații unguri, care urmau a fi pregătiți militarmente, împărțiți în plutoane și companii; instrucția era săptămânală; urma să aibă filiale în toate comunele. Președinte era un fost colonel austro-ungar – Putnoki. – Idem, doar 95/1932, f. 2. Din 1928 data un Partid Țărănesc Maghiar, la Odorhei; afirma că dorește un „stat țărănesc”, apropiindu-se astfel, de aripa Mihalache a PNȚ. În 1933 va fuziona cu altă formațiune desprinsă din Partidul Maghiar, Blocul Ecumenic Maghiar. Partidul Țărănesc Maghiar a alunecat spre stânga procomunistă; la întrunirea de la Odorhei din 8 decembrie 1935 s-au auzit discursuri radicale: „Aristocrația ungurească – spunea țăranul Palfy Miklós – din Partidul Maghiar trăiește pe spinarea unguirilor ardeleni, pe care-i stoarce și astăzi, ca și sub stăpânirea maghiară, fără nici o milă și fără nici o cruțare.” Alt țăran, Nagy Lajos, incrimina „abuzurile aristocrației maghiare”. Interesant faptul că în Partidul Țărănesc Maghiar erau și clerici, și ei la fel de supărați pe aristocrați: protopopul reformat din București, Törös Ernő, acuza Partidul Maghiar că „se dedă la cele mai rușinoase fapte și caută să murdărească onoarea celor ce luptă din răspuneri pentru binele Poporului Maghiar. Cum putem să ne acomodăm cu politica lor, când ei timp de 17 ani nu au putut rezolva nici una din doleanțele minorității ungare?”

Nevoile populației minoritare maghiare nu pot fi satisfăcute cu sistemele întrebuițate de Conducerea Partidului Maghiar, care aruncă cu pietre și bârfesc stăpânirea, de la care pe urmă au pretenții să le vină în ajutor. *Poți să pretinzi drepturi, fără să fii credincios stăpânului căruia îi ceri favoruri?* [subl. n.] Partidul Maghiar nu mai poate cere nimic acum Guvernului, căci prin atitudinea șefului său, Bethlen György, față de dl. ministru de Externe Nicolae Titulescu, cel mai recunoscut diplomaat din toată Europa, acest partid a fost complet compromis și, deci, credem că trebuie să le fie rușine să se mai laude în public cu gloriile și vitejii, cari nu s-au văzut niciodată.” Într-un Memoriu înaintat Guvernului, Partidul Țărănesc Maghiar cerea concursul pentru respectarea drepturilor omului și ușurarea situației țaranului ungur. – Idem, dosar 241/1935, f. 1–2. Aceeași atitudine și-o menținea și în 1936. – Idem, dosar 106/1935, f. 2–3. La alegerile din 1937 a propus o alianță cu PNT. – ACNSAS, D 006912, f. 29; vezi și Petre Țurlea, *Carol al II-lea și Iuliu Maniu*, Edit. Semne, București, 2013, p. 345. Apoi se va apropia de MADOSZ, cu originile din 1930. Exploatând curentul de stânga din rândul minorității maghiare comuniștii vor înființa mai multe reviste, între care „Erdély Fiatolok” și „Falvak Népe”. MADOSZ –ul se va închea definitiv în august 1934. Colaborând cu Frontul Plugarilor și cu PNT, va obține un succes în alegerile locale din județul Hunedoara; succes mult exagerat de PCR. În alegerile din 1937, Partidul Maghiar va refuza alianța oferită de MADOSZ. – Pentru toată această evoluție vezi și Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *op. cit.*, p. 369–375. Până în 1937, Partidul Maghiar a rămas cel mai constant, dintre forțele politice ungurești, în acțiunea antiromânească, – cum constata „Universul” din 10 decembrie 1937.

172. ANIC, fond DGP, dosar 5/1920, f. 3; Idem, fond Consiliul Dirigent, II. Secția Siguranță, doar 1/1921, f. 31. Dintre ziarele ungurești tipărite în Occident și intrate în România, DGP semnala, în 1924, „Aller”, „L’Echo du Danube”, „Szakszervezeti Kozlony” („Viața Sindicală”) – cu apariții la Paris. – ANIC, fond DGP, dosar 36/1924, vol. I, f. 1.

173. Idem, fond Consiliul Dirigent, Secția Prezidială, dosar 2/1922, f. 1. Ordinul circular urma unui Decret-Lege de ridicare a cenzurii preventive, din 3 ianuarie 1922. – MO, 226/4 ianuarie 1922; ANIC, fond Ministerul Justiției, Direcția Judiciară, dosar 95/1923, f. 15.

174. ANIC, fond Ministerul Justiției, Direcția Judiciară, dosar 95/1923, f. 95.

175. Idem, dosar 100/1924, f. 5.

176. Idem, fond DGP, dosar 22/1923, f. 79.

177. Idem, dosar 36/1924, vol. I. Pentru aprobările date în perioada 1924–1926, Idem, vol. II, f. 2, 7, 10, 12–13, 15, 18, 25, 37, 43, 48–52, 55, 58–66, 70, 72–75, 81–84, 129, 136, 155, 167–171, 173, 177.

178. Idem, dosar 8/1923, f. 2.

179. Idem, f. 27–28.

180. Idem, dosar 180/1936, f. 2–3.

181. Idem, dosar 135/1929, f. 1.

182. Idem, dosar 134/1929, f. 6. Ajtay Iozsef ținea conferințe care se încheiau cu formule optimiste pentru Ungaria: „În Bazinul Dunărean – își încheia o conferință –, sunt 11 milioane români, care sunt din punct de vedere cultural și economic mult sub nivelul ungarilor și, deci, nu este motiv de îngrijorare pentru viitor.” – Idem, f. 1.

183. Idem, dosar 136/1933, f. 2.

184. Idem, dosar 135/1929, f. 30. Eugen Cristescu ordonase confiscarea acestor materiale.

185. Idem, dosar 133/1929, f. 1–3.

186. Idem, dosar 53/1929, f. 4.

187. Idem, dosar 52/1937, f. 127. Atitudinea excesiv de tolerantă a autorităților se desprinde din documentele DGP. Direcția Poliției și Siguranței Generale anunța Ministerul de Interne, pe 19 august 1927, că se aprobase intrarea în România a ziarului budapestan „Esti Kurir” („Curierul de Seară”), deși redactorul lui, Rassay Kalay, publica, în 1925 „cele mai aspre critici asupra politicii noastre”. Se cerea reexaminarea aprobării. – ANIC, fond DGP, dosar 6/1922, f. 164. Dar, DGP răspundea: „«Esti Kurir» rămâne liber să intre în România”. – Idem, f. 165. În mai 1927, aprobarea intrării ziarului revizionist fusese semnată, la București, chiar de către Romulus P. Voinescu și Eugen Cristescu – în acel moment, primul era director al DPSG, iar al doilea secretarul său (viitorul șef al SSI). – Despre cei doi, vezi și Alin Spănu, *Istoria serviciilor de informații/contrainformații românești în perioada 1919–1945*, Edit. Demiurg, Iași, 2010, p. 13. Așadar, unele din cele mai înalte autorități au îngăduit pătrunderea unei publicații revizioniste. Vor avea surpriza să vadă, foarte curând, la sfârșitul lui 1927, că publicația, în timpul tulburărilor studențești de la Oradea și Cluj, „a dus o campanie din cele mai violente contra Țării noastre” – cum se menționa într-un raport din 15 ianuarie 1928 al Prefecturii Arad către Ministerul de Interne. Se cerea, și se obținea de data aceasta, retragerea autorizației de intrare în România. – ANIC, fond DGP, dosar 52/1927, f. 30. Ulterior se va reveni, „Esti Kurir” intrând în România până în 1937. – Idem, f. 127. Cu toate că a continuat să desfășoare o propagandă antiromânească. – Idem, dosar 6/1922, f. 168–172 – informații privind activitatea ziarului în 1933. Un caz asemănător era acela al ziarului budapestan „Népszava” („Vocea Poporului”), aprobat la intrare în 21 septembrie 1928. – Idem, dosar 84/1928, f. 1. Va fi interzis abia la 13 aprilie 1935, și nu pentru articolele sale constant revizioniste, ci pentru că a interpretat „tendențios” cazul Precup, colonelul care inițiase un complot împotriva Regelui Carol; Cenzura nu se alertase de activitatea revizionistă, dar reacționase prompt la un articol ce atingea politica Regelui. – Idem, f. 55. Cam aceeași situație și cu revista „A Reggel” („Dimineața”), căreia i se permite să intre în România la 4 august 1928. – Idem, dosar 79/1928, f. 1–6. Apoi deși era violent antiromânească, primește ordin de confiscare la 10 octombrie 1932, dar tot pentru interpretări „tendențioase” ale politicii Regelui Carol. – Idem, f. 7–9.

188. ANIC, fond Ministerul Justiției, Direcția Judiciară, dosar 94/1921, f. 20. La Ministerul Justiției s-a pus pe raport indicația: „se va trimite d-lui ministru de Interne”. Așadar, informația a fost considerată gravă.

189. Idem, dosar 96/1925, f. 5–7, „Szekely Szó” acuza Guverul de atitudine „ofenstoare” la adresa ungarilor, pe care i-a înfruntat cu „legi brutale”, cu „ură și amenințări grave”. Ca urmare, ungarilor s-au plăns Societății Națiunilor la Geneva; aici, pe chipul reprezentantului României, N. Petrescu-Comnen, „s-a văzut plăcerea sadică de canibalism modern”. Dar, ministrul se va „spăla”: „Își va ascunde cuțitul, lancea, își va șterge dinții de sângele care-i curge din gura de canibal și va spune povești copilărești despre minoritățile din România nemulțumite pe nedrept, și apoi dacă iar este crezut să vie din nou între noi își va relua mutra de canibal și se va apuca iarăși să mănânce carne de om, să cumpere suflete.” Autorul era, însă, optimist: „Avem credința că, și cu prețul răstigniri pe cruce, tot vom răscumpăra soarta viitorului copiilor și nepoților noștri. Maghiarimea a trecut peste viforul de secole [...]. Orice chin ne face mai tari, orice nedreptate ne face mai dârji.”

190. ANIC, fond DGP, dosar 3/1922, f. 144–145.
191. *Minoritățile...*, op. cit., 1925–1931, p. 127–134.
192. ANIC, fond Ministerul Justiției, Direcția Juridică, dosar 94/1925, f. 5. În 1929 un proces va fi intentat și autorului unor articole înjurioase din „Nagyváradi Napló”, Arvay Árpád. Autorul, conform procurorului, voia să provoace ura naționalităților contra Națiunii Române, care ar fi „coruptă și plină de toate păcatele și, deci, nedemnă de rolul său de stăpânitoare”. Alte ziare din Oradea – „Magyar Szó”, „Estilap” – scriau zilnic împotriva Statului Român, raporta prefectul de Bihor Ministerului de Interne, în martie 1931. Ziarele respective considerau România un „Stat unde nu se respectă nici un drept, unde domnește nemulțumirea, „lacrimile și ura [...]. Un stat care nu mai poate să existe, care duce la o pieire sigură.” Prefectul considera că „Această cutezanță a ziarelor maghiare are o influență asupra populației de la sate, unde întâlnim zilnic cazuri de răzvrătire contra autorităților românești și contra Statului Român.” – Idem, fond DGP, dosar 195/1929, f. 62–65.
193. Idem, dosar 96/1930, f. 13.
194. *Minoritățile...*, op. cit., 1918–1925, p. 427.
195. ANIC, fond Ministerul Justiției, Direcția Judiciară, dosar 98/1924, f. 38.
196. Idem, fond DGP, dosar 34/1924, vol. II, f. 23.
197. *Minoritățile...*, op. cit., 1928–1925, p. 643–645.
198. Idem, 1925–1931, p. 406–411.
199. Idem, 1931–1938, p. 374–381.
200. ANIC, fond DGP, dosar 94/1931, f. 25. În rapoartele pe care le primea din Transilvania, DGP ordonase, încă de la jumătatea deceniului al treilea, să fie inclusă o rubrică specială intitulată *Presa minoritară*.
201. Idem, fond Ministerul Justiției, Direcția Judiciară, dosar 89/1931, f. 13.
202. Idem, dosar 102/1933, F. 4–5.
203. Idem, f. 1.
204. În comunele Cornești și Buru din județul Turda, în timpul unei manifestații, un copil aruncase cu pietre în geamurile casei parohiale romano-catolice. Ziarul maghiar „Jo Estét” a scris, la 31 mai 1933, că au fost „zguduitoare devastări”. – Idem, dosar 45/1932, f. 1–2.
205. „Temesvári Napló” din 15 martie 1934; ANIC, fond DGP, dosar 87/1928, f. 4–5.
206. Idem, dosar 29/1924, f. 1.
207. Idem, fond Consiliul Dirigent, II. Secția Siguranță, dosar 3/1920, f. 217–219.
208. Idem, fond DGP, dosar 77/1928, f. 1–2.
209. Cea mai recentă ediție, singura completă, îngrijită de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu, Edit. Casa Radio, București, a apărut în 2001.
210. „Universul” din 15 ianuarie 1926.
211. ANIC, fond Consiliul Dirigent, II. Secția Siguranță, dosar 3/1920, f. 30–66.
212. Idem, fond DGP, dosar 31/1924, F. 7. Banca Națională a Ungariei a sprijinit constant băncile maghiare din Transilvania; vezi și Idem, dosar 58/1928, f. 246.
213. Idem, dosar 53/1931, f. 3.
214. Idem, dosar 22/1920, f. 88–89.
215. Idem, f. 27.
216. Idem, f. 2.

217. Idem, f. 1.
218. Idem, f. 7.
219. Idem, f. 18–19.
220. Idem, f. 14–15.
221. Idem, f. 27–43. Liderul „Hangya” din Brașov era caracterizat în noiembrie 1924, drept „cunoscut șovinist și propagandist maghiar”. – Idem, f. 24.
222. Idem, f. 45–47. În 1928, inspectorul general Bianu a descoperit la Societatea „Hangya” mari fraude fiscale, în dauna Statului Român. – Idem, f. 56–57; pe aceeași temă și „Patria” din 23 martie 1929.
223. ANIC, fond DGP, dosar 22/1920, f. 88–89.
224. Idem, dosar 22/1923, f. 78.
225. Idem, fond PCM, SSI, dosar 5/1920, f. 45–46.
226. Idem, fond DGP, dosar 22/1920, f. 224.
227. Idem, fond PCM, SSI, dosar 7/1935, f. 1–2.
228. Idem, fond DGP, dosar 1/1921, f. 3; dosar 94/1921, f. 20.
229. Idem, fond Ministerul Justiției, Direcția Judiciară, dosar 173/1920, f. 2, 5–6.
230. Idem, dosar 123/1921, f. 6.
231. Idem, fond DGP, dosar 98/1934, f. 72.
232. Idem, dosar 92/1932, f. 10.
233. Idem, fond Ministerul Justiției, Direcția Judiciară, dosar 19/1936, vol. III, f. 226, 228.
234. Idem, dosar 18/1936, vol. II, f. 353.
235. Idem, f. 308. În ședința Consiliului de Miniștri, Gheorghe Tătărescu, care fusese sesizat, a dat aprobarea pentru trimiterea în judecată.
236. Idem, dosar 19/1936, vol. III, f. 291.
237. Aluzia era la recenta vizită în Ungaria a lui Galeazzo Ciano, ministrul de Externe al Italiei, care promisese sprijin.
238. Idem, f. 320.
239. Idem, dosar 97/1921, f. 1–2. La 24 ianuarie 1922, doi unguri acuzați pentru distrugerea portretelor Familiei Regale din comuna Lisnău, Odorhei, au primit câte o lună de închisoare; la 13 martie 1922, alți cinci unguri, care proferaseră în public insulte la adresa României, au fost doar amentați etc.
240. ANIC, fond Ministerul Justiției, Direcția Judiciară, dosar 155/1920, f. 6, 8, 12–13.
241. Idem, fond Consiliul Dirigent, Secția Siguranța Generală, Poliție și Jandarmerie, dosar 3/1921 – întreg dosarul, 110 file cu asemenea cazuri. DGP consemna, în 1921, o intensificare a acțiunilor cu caracter revizionist pe Frontiera de Vest a României, ordonate de Budapesta; scopul imediat era acela de a obține unele avantaje în procesul aflat în desfășurare, de delimitare definitivă a graniței dintre cele două țări. – Idem, fond DGP, dosar 46/1921, f. 96, 99, 102, 105. În același context, DGP intra în posesia a 13 documente ale Marelui Stat Major al Armatei Ungare, în care se ordona o intensificare a propagandei antiromânești, „pentru obținerea localităților disputate în Comisia mixtă de delimitare a frontierei”. Aceleași documente conțineau și instrucțiuni pentru trecerea frauduloasă a frontierei cu România de către agenți și spioni ai Budapestei; aceștia urmau să impulsioneze

propaganda revizionistă. Pentru coordoanrea întregii acțiuni, se înființase o Secție Secretă, având indicativul „T”. – Idem, dosar 46/1921, f. 66, 68–69.

242. Idem, fond Consiliul Dirigent, Secția Siguranță Generală, Poliție și Jandarmerie, dosar 3/1920, f. 19.

243. Idem, fond DGP, dosar 55/1921, f. 23.

244. Idem, dosar 33/1921, f. 4.

245. Idem, fond Consiliul Dirigent, Secția Prezidială, dosar 1/1921, f. 13–28.

246. Idem, fond DGP, dosar 22/1920, f. 17; raport din 20 august 1924.

247. Idem, Ministerul Justiției, Direcția Judiciară, dosar 61/1933, f. 2–3. Pentru trecerii frauduloase a frontierei, cu materiale de propagandă revizionistă, a unor preoți unguri în 1935, vezi *Minoritățile...*, *op. cit.*, 1931–1938, p. 308–309.

248. ANIC, fond DGP, dosar 49/1921, vol. I, f. 205–215.

250. Idem, f. 216–222.

252. Idem, dosar 43/1925, f. 10–18.

243. Idem, fond DGP, dosar 49/1921, vol. I, f. 228, 235.

254. Idem, fond PCM, SSI, dosar 12/1934, f. 235.

255. Idem, fond DGP, dosar 131/1936, f. 8. Pentru subsidii de la Budapesta și Idem, dosar 43/1925, f. 15 și *Minoritățile...*, *op. cit.*, 1918–1925, p. 427; pentru subsidii din partea Nunțului Papal de la București, ANIC, fond DGP, dosar 43/1925, f. 15.

256. ANIC, fond Consiliul Dirigent, Administrația Generală, dosar 17/1921, f. 46.

257. *Minoritățile...*, *op. cit.*, 1918–1925, p. 266.

258. ANIC, fond Consiliul Dirigent, Administrația Generală, dosar 10/1921, f. 19.

259. Idem, fond DGP, dosar 3/1922, f. 27.

260. Idem, fond Ministerul Justiției, Direcția Judiciară, dosar 159/1920, f. 3.

261. Idem, fond DGP, dosar 3/1922, f. 146.

262. Idem, fond Ministerul Justiției, Direcția Judiciară, dosar 95/1925, f. 1–2, 4.

263. Idem, dosar 98/1924, f. 7.

264. Idem, dosar 94/1925, f. 2.

265. Aspect subliniat în foarte multe anchete. Pentru 1936, vezi cele privind agitațiile comuniste din Târgu Mureș și din județul Ciuc. – Idem, dosar 19/1936, vol. III, f. 323.

266. Și Idem, fond PCM, SSI, dosar 38/1934, f. 23.

267. Augustin Deac, *Revizionismul ungar...*, *op. cit.*, p. 410.

268. Idem, p. 410–427.

268 bis AMI. Centrul de informatică și documentare, loc.cit., vol. IV, f. 17–23.

269. ANIC, fond DGP, dosar 46/1921, f. 144–146. Constantin Marinescu, *Mijloacele și formele de acțiune ale revizionismului horthyst împotriva Tratatului de la Trianon*, în vol. *Diplomația României și Tratatul de la Trianon*, Iași, 1998, p. 59 – menționează data de 8 decembrie 1919 ca moment când Horthy a ordonat formarea unei rețele de spionaj, sabotaj și mișcări iredentiste în Transilvania.

270. ANIC, fond Consiliul Dirigent, Secția Siguranță Generală, Poliție și Jandarmerie, dosar 5/1921, f. 25–26. Informația era transmisă tuturor prefecturilor din Transilvania la 11 februarie 1921.

271. Pentru momentele de început ale perioadei interbelice, vezi Cristian Troncotă, *Istoria serviciilor secrete românești. De la Cuza la Ceaușescu*, Edit. „Ion Cristoiu”, București,

1999; menționează activitatea *Secției militare secrete din Transilvania și rolul informațiilor în campania pentru apărarea României Mari*, p. 78–80. SMS funcționase între noiembrie 1918 și noiembrie 1919. Printre altele, a reușit să pună mâna pe arhivele secrete ale „gubernatorului Transilvaniei de Răsărit”, profesorul clujean Apáthi; a capturat 16 tunuri din Cetatea Cluj, pe care Divizia Secuiescă intenționase să le folosească împotriva Armatei Române; a reușit să afle planurile de atac ale unor unități militare ungurești. Alin Spănu, în vol. *Istoria serviciilor de informații/contrainformații românești în perioada 1919–1945*, Edit. Demiurg, Iași, 2010, p. 113–117, prezintă succint activitatea Subinspectoratului General de Siguranță din Transilvania, la începutul perioadei interbelice.

272. ANIC, fond Consiliul Dirigent, Secția Siguranță Generală, Poliție și Jandarmerie, dosar 3/1920, f. 206.

273. „Patria”, Cluj, 13 februarie 1920.

274. ANIC, fond Ministerul Justiției, Direcția Judiciară, dosar 27/1929, f. 37. Doar în 1922, în Transilvania și în București fuseseră arestați peste 40 de trimiși ai Budapestei; cei mai mulți de origine ungară, dar erau și unii sași, ca Sapesz Fritz din Sibiu, ori secui ca Palfy János. – Idem, fond DGP, dosar 6/1922, f. 73–75; Idem, f. 68–69, *Referat* al Direcției Poliției și Siguranței Generale Cluj, pe 1922, privind activitatea de spionaj maghiar în Transilvania; sunt indicate mărturiile unora dintre spionii capturați despre modul de organizare a spionajului unguresc, scopurile activității teroriste, legăturile cu organizațiile revizioniste din Ungaria, mai ales cu Societatea „Ungurii care se deșteaptă”. – ANIC, fond consiliul Dirigent, Secția Siguranță Generală, Poliție și Jandarmerie, dosar 5/1921, f. 16. – se indică și recrutarea unor spioni de origine nobilă; în februarie 1921, era prins la Timișoara spionul Mihály Miklós von Szemerédi; sarcinile spionilor erau pe zone geografice. – Idem, f. 18. Destul de rar, procesele spionilor unguri erau aduse la cunoștința opiniei publice românești; unul din aceste cazuri în „Curentul” din 30 noiembrie 1934. – ANIC, fond PCM, SSI, dosar 12/1934, f. 210.

275. Idem, dosar 5/1931, f. 1–9. Idem, fond DGP, dosar 49/1921, vol. I, f. 168 – notă din 10 martie 1935. Idem, fond Ministerul Justiției, Direcția Judiciară, dosar 18/1936, vol. II, f. 21, 90–105, se păstrează declarații ale spionilor judecați, între aceștia, și un fost înalt funcționar la Ministerului de Externe Ungar, Fides Eugen. Un caz de ziarist spion a incitat autotitățile române în 1934, întrucât, după ce a fost expulzat, s-a întors în România cu pasaport fals. – Idem, PCM, SSI, dosar 12/1934, f. 234.

275bis. Idem, fond Ministerul Justiției, Direcția Judiciară, dosar 97/1924, f. 16.

276. Idem, fond DGP, dosar 6/1922, f. 84.

277. Idem, dosar 36/1921, f. 2–3.

278. Idem, dosar 31/1921, f. 5. Asociațiile sportive din Valea Jiului și-au păstrat mulți ani activitatea revizionistă; asupra ei atenționa Direcția Poliție și Siguranță Generală și într-un raport din 5 septembrie 1924. – Idem, f. 25.

279. Idem, fond Consiliul Dirigent, Secția Siguranță Generală, Poliție și Jandarmerie, dosar 16/1920, f. 17.

280. Idem, f. 18.

281. Idem, fond Ministerul Justiției, Direcția Judiciară, dosar 50(1921, f. 25 – La 30 iulie 1921, Parchetul Curții de Apel Cluj informa Ministerul Justiției asupra grupului „iredentisto-complotist” din Petroșani, care, de la Budapesta era însărcinat cu „distribuirea

dinamitei și armelor celor ce voiau să răstoarne actuala formă de guvernământ și să instaureze dominația maghiară”. Între complotiștii arestați erau și un cetățean italian. Cazul a ajuns la Consiliul de Război al Corpului VI Armată. Legația Italiană la București a intervenit în favoarea cetățeanului italian. – Idem, f. 28. Pentru acțiunile teroriste pregătite, din Ungaria pe teritoriul României, la începutul anilor '20, și AMAE, Fond Transilvania. vol. 33, f. 42–se prezintă organizațiile și acțiunile teroriste descoperite în Sighișoara, Oradea, Timișoara, Turda, Petroșani.

282. *Minoritățile...*, op. cit., 1918–1925, p. 518.

283. „Magyarság” din 9 noiembrie 1930, araticolul continua în nr. din 11 noiembrie 1930. Vezi și ANIC, fond DGP, dosar 54/1927, f. 35–36, 40–42.

284. *Ibidem*. Ziarul budapestan făcea și o descriere a tentativei de asasinare a Regelui Ferdinand: „Ziua plecării [complotiștilor], 30 august 1922. S-au luat toate preparativele. Au luat cu ei mașina infernală [bomba] și însuflețiți că se vor răzbuna pe valahi pentru ciuntirea Patriei lor, au plecat la gara din Oradea, pentru a călători la București. Numai că, în acel moment în Oradea îi aștepta o gardă întreagă. Au fost arestați și duși toți la Siguranța din Oradea. Aici au început interogatoriile. Natural, li s-a luat tot ce aveau asupra lor [...], și după aceea au fost bătuți cu pumnii, patul armei și centura, până ce și-au mărturisit planul. După aceea, au fost legați cobză și duși la București, cu o gardă puternică, și aici au fost ținuti la Siguranță timp de o lună.” Fiecare era păzit de câte doi detectivi și doi jandarmi. „Magyarság” consemnează indignat condițiile de detenție oferite de „Justiția valahă”. După condamnarea la câte zece ani închisoare, de la Jilava au fost mutați la Craiova, unde aveau condiții mai bune; dar, pentru că au încercat să evadeze, au fost duși la Doftana. După grațiere, în august 1928, au fost expulzați și „au trecut fericiți frontiera cu Ungaria, cu lacrimi în ochi”. Și în numărul din 20 iulie 1928, „Magyarság” deplânse condițiile în care erau ținuti în detenție spionii și teroriștii unguri prinși în România; articolul purta titlul *Prizonieri politici nu osândiți la moarte de foame în România*. Aducea informația că, în acel moment, la Doftana erau deținuți 100 unguri condamnați pentru spionaj. – Idem, f. 17–19. Pentru tentativa teroristă din 1922 vezi și AMAE, fond Transilvania, vol. 31, f. 156–157 – raport al Siguranței Statului, cu prezentarea largă a complotului împotriva Familiei Regale. Asupra teroriștilor arestați la Oradea s-au găsit: sume mari de bani, o mașină infernală, capse, fitil, pachete cu otravă, narcotice, mustăți false, lămpi electrice. La București aveau ca legătură pe contele Fiquelmont de Belmont. Teroriștii au declarat că fac parte din „Ebredő Magyarok Egyesulete” („Liga Ungurilor care se trezesc”). Dacă nu s-ar fi putut la Hipodrom, atentatul urma să aibă loc la Sinaia sau la Cotroceni. La Hipdrom ar fi fost cel mai eficient, întrucât ar fi vizat Familia Regală, dar și pe prim-ministru și alte personalități. Siguranța a aflat că în spatele complotului era Guvernul Ungariei. A urmat o tentativă de asasinare a Familiei Regale în ziua Încoronării de la Alba Iulia, 15 octombrie 1922: un avion plecat din Ungaria urma să lanseze asupra Catedralei Încoronării grenade de mână. Despre proiectatul atentat a aflat, în 1923, ministrul Bucureștilor la Budapesta, Stârcea. Atentatul nu a mai avut loc datorită unor defecțiuni tehnice ale avionului. – Idem, vol, 33, f. 48. Ministrul de Interne, I.G.Duca, a considerat informația primită de legația din Budapesta atât de gravă, încât a notat pe document: „Se va trimite primului ministru”.

285. Idem, fond Ministerul Justiției, Direcția Judiciară, dosar 88/1932, f. 1.

286. Idem, fond DGP, dosar 92/1932, f. 12.

287. Idem, fond Ministerul Justiției, Direcția Judiciară, dosar 2/1936, vol. I, f. 11.
288. Idem, fond DGP, dosar 4/1920.
289. Idem, dosar 3/1922, f. 139.
290. Idem, f. 141–142.
291. Idem, fond Ministerul Justiției, Direcția Judiciară, dosar 50/1921, f. 54–55, 69, 104–110. La 11 noiembrie 1921, Parchetul Tribunalului Arad anunța Ministerul Justiției că în închisorile din Seghedin și Gyula erau închiși pe nedrept 50 de români. – Idem, dosar 94/1921, f. 127.
292. Idem, întregul dosar, 200 file, 123/1920.
293. Idem, dosar 79/1921, întregul dosar cu astfel de tabele; la fel dosarul 51/1925 cu 240 file.
294. Prezentarea atitudinii prințului, și apoi Regelui, Carol fața de revizionismul ungar și la Petre Țurlea în volumele: *Ion Antonescu între extrema dreaptă și extrema stângă*, Edit. Semne, București, 2009; *Carol al II-lea și Camarila Regală*, Edit. Semne, București, 2010; *Carol al II-lea și Iuliu Maniu*, Edit. Semne, București, 2013.
295. O prezentare a activităților lui Barbu Ionescu – excrocherii, condamnări, dat în urmărire etc. – în ANIC, fond DGP, dosar 18/1919, f. 107, 110, 113, 134 ș.a. În dosarul menționat sunt rapoarte asupra lui Barbu Ionescu până în 1930, când, după urcarea lui Carol pe Tron, urmărirea a fost sistată.
296. Fuseseră comandate, la firma Burneti and Son din Londra, 20 000 exemplare; dar vor fi tipărite doar 8 000, din cauza grabei; vor fi duse imediat la aeroportul Croydon, de unde urma să plece și Carol.
297. Articol preluat în „Universul” din 11 mai 1928.
298. „Times” din 17 mai 1928.
299. „Prager Press” dăduse știrea la 9 mai 1928.
300. „Viitorul” din 9 mai 1928.
301. Idem, 13 mai 1928.
302. Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. corespondență*, vol. îngrijit de G.G. Potra, Edit. Fundației Titulescu, București, 2004, vol. I (1921–1931), partea a II-a, p. 831–843. Telegrama expediată din Londra, de Legația României, lui N. Titulescu în Elveția, pe tema Carol – ANIC, fond MPN, Informații, dosar 108, f. 70–72.
303. Presa americană a presupus că prințul, după eșecul din Marea Britanie, ar fi vrut să se stabilească în SUA. Acceptarea prințului era respinsă cu vehemență de „Washington Herald” din 11 mai 1928: „Prințul trebuie să fie respins. Ospitalitatea acestei țări a fost prea deseori abuzată de străini complotând contra guvernelor amice ale Statelor Unite.” Și ANIC, fond MPN, II, Presa Externă, dosarul 38, f. 110.
304. ANIC, fond Casa Regală, Carol Caraiman, dosar 4/1928, vol. II, f. 1–2.
305. Interviu preluat din presa engleză de „Curentul” din 28 august 1928.
306. O sinteză a articolelor apărute în presa franceză, pe tema Carol, în „Politica” din 13 mai 1928. Alte preluări în „Curentul” din 13 mai 1928.
307. ANIC, fond Casa Regală, Carol Caraiman, dosar 4/1928, vol. II, f. 28. De la cele trei legații au venit dezmințiri. – Idem, f. 29–31, 52–36.
308. Articolul era reluat în ziarul francez „Journal des Debats” din 15 mai 1928; și „Dimineața” din 14 mai 1928.

309. „Curentul” din 13 mai 1928.

310. Idem, 16 mai 1928.

311. ANIC, fond DGP, dosar 71/1928, f. 32.

312. Idem, fond DGP, dosar 3/1928, f. 103–105, 139

313. Idem, f. 216. Se știa că prințul Carol îl simpatiza pe Mussolini, care ajunsese dictator în Italia tot printr-o aventură – Marșul asupra Romei.

314. Idem, f. 179.

315. Idem, f. 224.

316. Idem, f. 230.

317. Vezi, Petre Țurlea, *Carol al II-lea și Iuliu Maniu, op. cit.*, p. 14–17.

318. Ștefan Bungețianu ajunsese, în 1934, în fruntea Siguranței, înlocuindu-l pe Eugen Cristescu, considerat prea apropiat de PNȚ. Vezi Alin Spănu, *Istoria serviciilor de informații/contrainformații românești în perioada 1919–1945*, Edit. Demiurg, Iași, 2010, p. 211.

319. ANIC, fond PCM, CM, dosar 447/1942, f. 1.

320. Idem, f. 2–7.

321. Idem, fond DGP, dosar 50/1931, f. 77–78.

322. Idem, dosar 115/1931, f. 9 13

323. Petre Țurlea, *Români și unguri 1940–2011*, Edit. Karta-Graphic, Ploiești, 2011, p. 683–685. Pentru a-și atrage Vaticanul, episcopul romano-catolic de Alba Iulia, Majláth, a făcut în toamna lui 1931 o călătorie la Roma; a afirmat legalitatea și canonicitatea Statusului Romano-Catolic. Din mediile pontificale, ministrul României, N. Petrescu-Comnen, a aflat că singurul argument care l-ar fi putut atrage pe Papă de partea României „ar fi atitudinea nepatriotică a acestui Status”. Ca urmare, Comnen cerea Ministerului de Externe de la București să aducă la Vatican „documentele spionajului, dovedind activitatea subversivă”. Cererea lui Comnen, din 29 decembrie 1931, nu a fost satisfăcută, fapt dovedind poziția antiromânească a ministrului de Externe, Dimitrie Ghica. – AMAE, fond 71, Vatican, vol. 19 bis, f. 263. Verdictul Comisiei din 1931, conform căruia proprietățile Statusului aparțineau de drept Statului Român, a fost reconfirmat de o altă Comisie guvernamentală, în perioada 1946–1948, condusă tot de Onisifor Ghibu. – Petre Țurlea, *Români și unguri. 1940–2011*, Edit. Karta-Graphic, Ploiești, 2011, p. 685.

324. Onisifor Ghibu, *Acțiunea catolicismului unguresc și Sfântul Scaun în România întregită*, Institutul de Arte Grafice Ardealul, Cluj, 1934, p. VII–CV.

325. În timpul prezentării scrisorilor de acreditare la Vatican – noul ministru al României fiind Vasiliu – la 20 iulie 1932, Suveranul Pontif s-a arătat foarte binevoitor ca urmare a semnării Acordului privind Statusul. Se raporta la București că „Sfântul Părinte mulțumește Suveranului [Regele Carol II] pentru executarea Concordatului și recentului Acord pentru catolici, cari vor fi totdeauna cei mai credincioși supuși ai Regelui. [...] Atmosfera a fost de vie simpatie și cordială solitudine.” Pe telegrama-raport de la Roma, la Ministerul de Externe s-a scris; „Transmisă M.S. Regelui”. – AMAE, fond 71, Vatican, vol.20, f. 9

326. „Biserica Ortodoxă Română”, revista Sfântului Sinod, 1932, p. 689. În mai multe rânduri, reprezentanți ai Sfântului Scaun în România și-au depășit statutul diplomatic, dovedind dispreț față de suveranitatea României, amestecându-se în treburile interne ale acesteia, în sprijinul catolicilor unguri. Patriarhul Miron Cristea era criticat pentru atitudinea sa împotriva Concordatului, la Congresul Național al BOR – întrucât fixa un

statut privilegiat catolicilor din România; pentru poziția Patriarhului, Nunțiul Apostolic la București protesta, în 1936, la Ministerul de Externe Român. – AMAE, fond 71, Vatican, vol.20, f. 168.

327. Apud Onisifor Chibu, *Ațiunea catolicismului...*, op. cit., p. 896–898.

328. Idem, p. 903.

329. Idem, p. 844–875. Procesele pe tema legalității cedării averilor Statusului Romano-Catolic vor continua. Supărat, nunțiul apostolic la București, la 12 noiembrie 1936, a intervenit la secretarul general al Ministerului de Externe. Ca urmare, Ministerul i-a cerut, pe 13 noiembrie 1936, avocatului Ovidiu Demetrescu, din contenciosul Ministerului Instrucțiunii Publice, să amâne toate procesele privind Statusul. – AMAE, fond 71, Vatican, vol. 20, f. 123–124. La 12 ianuarie 1937, Ministerul de Externe, prin Alexandru Crețianu, cerea noi amânări ale proceselor. – Idem, f. 125–126. Era o evidentă dorință a unor autorități centrale ale Statului Român de a stinge aceste procese, pentru a da satisfacție Vaticanului. Sistemul juridic, însă, s-a arătat refractar. Ultima mențiune arhivistică asupra problemei datează din 27 mai 1938 – o notă către Ministerul de Externe, în urma unei adrese a Nunțiaturii Apostolice de la București: Consiliul Diecezan din Alba Iulia (noua denumire a Statusului Romano-Catolic) avea un proces încă din 1931, în curs la Tribunalul Cluj: 60 membri ai acestui Consiliu erau acuzați de fraude în dauna Statului Român; la 13 aprilie 1938, judecătorul de instrucție îi citase din nou pe cei 60, care erau amenințați cu trimiterea în fața Tribunalului Militar. – Idem, f. 250.

330. „Adevărul” din 18 decembrie 1934. În Congresul Asociației Credincioșilor Ortodocși din 28–29 octombrie 1934, ținut la Sibiu, sub semnătura președintelui acesteia, Sextil Pușcariu, și a secretarului general, Ion Mateiu, se adopta un *Memoriu*; printre altele, se cerea: „8. Constată cu îngrijorare că, catolicismul din România [...], devine din ce în ce mai agresiv. F.O.R.-ul [Forul Ortodox Român] respinge cu indignare atacurile sistematice împotriva ortodoxiei, [...]. Acestei acțiuni a catolicismului pe care o considerăm primejdioasă nu numai ortodoxiei, ci și însuși Statului Român, F.O.R.-ul îi opune hotărârea sa nestrămutată de a păstra neatins drepturile Bisericii dominante. [...] Respingem [...] încercarea de a acapara pe seama catolicismului românesc și unguresc, fonduri aparținătoare în mod legal exclusiv Statului Român, ca succesori de drept ai fostului Stat Ungar. 9. Cerem ca așa-zisul acord încheiat la Roma în 3 mai 1932 cu Vaticanul, acord prin care s-a încercat în mod subversiv, să se legalizeze o instituție maghiară anticanonică, ilegală și primejdioasă Statului Român, să fie declarat nul și neavenit, fie printr-un act de guvernământ, fie prin votul Parlamentului, fie prin Justiție, pentru ca astfel Statul Român și Universitatea din Cluj să intre în posesia averilor deținute în mod ilegal de Statusul Romano-Catolic ardelean, averi în mare parte de origină ortodoxă.” – Un exemplar la AMAE, fond 71, Vatican, vol. 20, f. 114.

331. „Universul 1 din 21 decembrie 1931

332. „Monitorul Oficial”, III, Dezbaterile parlamentare, Senatul, nr.23, 16 ianuarie 1932, ședința din 21 decembrie 1931, p. 462–464.

333. Idem, nr.27, 13 februarie 1932, ședința din 6 februarie 1932, p. 634–635

334. Idem, nr. 3, 25 februarie 1932, ședința din 12 februarie 1932, p. 744–766.

335. ANIC, fond DGP, dosar 5 /1936, f. 1–3.

335 bis. AMAE, fond 71, Vatican, vol.20, f. 423–431.

336. Vezi, pe larg, documentarul alcătuit de deputatul Aurelian Pavelescu – pentru uzul membrilor Camerei Deputaților – datat 26 ianuarie 2006, sub titlul *Raport asupra uzurpării moștenirii lui Emanoil Gojdu de către Guvernul României* – Arh. Petre Țurlea. Raportul stabilea neconstituționalitatea OUG 183/2005 privind ratificarea Acordului de înființare a Fundației Publice Româno-Ungare „Gojdu” – încheiat de Guvernul Tăriceanu (cu contribuția esențială a ministrului de externe Mihai Răzvan Ungureanu) de cedare definitivă a bunurilor Gojdu către Ungaria. Avaturile Fundației Gojdu și la Petre Țurlea, *Români și unguri...*, *op. cit.*, p. 814–817.

337. ANIC, fond Societatea Națiunilor, dosar 3, vol. I, f. 10–11. Vezi acordurile succesive între România și Ungaria privind Fundația Gojdu la Cornel Sigmirean, Aurel Pavel, *Fundația „Gojdu” 1871–2001*, Târgu Mureș, 2002. Un acord, din 1924, pentru înființarea unei comisii administrative în care se vor duce tratativele. Acordul din 27 octombrie 1937 va fi ratificat de România la 13 mai 1938. Cei doi publică și lista bunurilor Fundației Gojdu, existente în 1938 pe teritoriul Ungariei. Cercuri ale ungarilor din România au încercat să lege rezolvarea problemei Fundației Gojdu de rezolvarea problemei Composesoratului Ciuc – intrat, în mare parte în proprietatea Statului. O amenințare cu plângere la Societatea Națiunilor în 1934 – ANIC, fond DGP, dosar 61/1934, f. 58. La Geneva, plângerea în acest sens a Partidului Maghiar, în 1935; îi va delega pentru a o susține pe senatorii Balogh Arthur și Pál Gabor. – AMAE, fond Transilvania, vol. 34, f. 15. „Brassoi Lapok”, 4 aprilie 1936. Anunță o nouă plângere la Societatea Națiunilor pe tema composesoratelor din Ciuc. – Vezi și ANIC, fond MPN, Informații, dosar 556, f. 66–67. Cea mai completă tratare a problemei o face Ioan Sabău-Pop, în studiul *O analiză istorică și juridică privind evoluția regimului juridic al proprietății cunoscute sub denumirea „Bunurile private ale Ciucului”*, în „Acta Carpatica, Sfântu Gheorghe, II, 2015, p. 443–463:

338. ANIC, fond DGP, dosar 18/1931, f. 1.

339. Idem, f. 3

340. Idem, dosar 244/1935, f. 2. Clădirea Spitalului Militar Cluj fusese preluată, în ianuarie 1919, conform hotărârii Consiliului Dirigent, după plecarea personalului medical unguresc. – Vezi Istoricul Spitalului în A.M.Ap.N., fond Spitalul Militar al Corpului 6 Armată Cluj, dosar 1 și 2; informații de la arhivist Luminița Giurgiu. Primul acord româno-ungar privind Fundația Gojdu în *Conférence de Bucarest entre Roumanie et la Hongrie (1925–1924)*. Recueil des actes de la Conférence. Protocol final suivi les Convention, accord, arrangements et protocoles. Signés à Bucarest le 16 avril 1924, Bucarest, 1924. Înțelegerea privitoare la Fundația Gojdu era la punctul 5, p. 37–40.

341. Aurelian Pavelescu, *op. cit.*

342. ANIC, fond DGP, dosar 115/1931, f. 1–2.

343. Idem, fond LAR, dosar 403 f. 67. Din același județ, Trei Scaune, veneau adeziuni din mai multe localități. – Idem, dosar 404, f. 3–6.

344. Idem, dosar 7, f. 50; întreg dosarul, 53 file, cuprinde documente privind activitatea LAR în județul Făgăraș, 1932–1938.

345. Idem, dosar 12, f. 56. La Redacția ziarului „Universul” au venit rapoarte din toată țară privind manifestațiile din 28 mai 1933; au fost strânse în Arhiva LAR; vezi dosar 4, cu 415 file; dosar 8, cu 33 file; dosar 12, cu 62 file.

346. Idem, dosar 12, f. 1.

347. „Secuimea”, Odorhei, 1 iunie 1933. Idem, *Moțiunea* adoptată: „Populația județului Odorhei, fără deosebire de origine etnică, confesiune și credință politică, își exprimă cu fermă hotărâre dorința de conviețuire pașnică, între hotarele României Mari; conștientă și recunoscătoare pentru toate eforturile pe care Statul Român le-a făcut și le face în slujba ideii de largă democrație, printr-un tratament egal față de toți cetățenii săi; greu încercată în cruntele lupte fratricide ale marelui război mondial; protestează cu tărie împotriva oricăror uneltiri care, frământând ideile de revizuire a tratatelor de pace, ar duce în mod fatal la declanșarea unui nou război, periclitând întreaga așezare a civilizației de azi, declarându-se gata să apere granițele Statului Român, consfințite, în mod definitiv, în urma unor jertfe militare, prin drepturi istorice și tratatele de pace.”

348. Cele mai multe concentrate în ANIC, fond LAR, dosar 367 și 403.

349. Idem, dosar 15, f. 2–3.

350. Idem, f. 4–7.

351. Idem, dosar 3, f. 4–9. LAR a fost organizată în întreaga țară. În Transilvania erau filiale în fiecare județ. Printre cei mai activi conducători ai lor: județul Arad, V. Goldiș, Bihor, I. Gherasim; Brașov, Pompiliu Nistor; Ciuc, Alex. Vasu; Cluj, I. Lupaș; Făgăraș, Iulian Cârje; Hunedoara, P. Perian; Maramureș, Mihail Șerban; Mureș, Ioan Vescan; Năsăud, Iuliu Moise; Odorhei, Ioan Banu; Satu Mare, Al. Rusu și Florian Suluțiu; Sălaj, Gherasim Lențiu; Sibiu, mitropolit N. Bălan; Someș, I. Mărginean; Târnava Mare, Horia Teculescu; Târnava Mică, Eugen Ghețu; Trei Scaune, I. Roșu și Aurel Nistor; Turda, Petre Suciu. – Idem, dosar 17, f. 30–87. Pentru filialele din restul țării, vezi mai ales dosarul 16. Înscrierile erau individuale sau colective. De cele mai multe ori, cererea de înscriere în LAR era însoțită de o motivație. Asociația Studenților Orfani de Război scria: „Dorim și noi să arătăm lumii că maghiarii – tulburătorii păcii din Europa – strigă în pustiu după revizuire și că nu se găsește în această scumpă și frumoasă țară o singură conștiință care să-l vrea și să-l ceară. Dacă, însă, nu au pierdut imaginea intrării armatelor române pe porțile și străzile Budapestei... să încerce! Noi, orfanii de război, ca și părinții noștri, suntem gata oricând să murim ca ei, având credința fermă că viitorul e al nostru. – Idem, dosar 51, f. 91–92. (La Cluj a luat ființă și o Ligă Studențească Antirevizionistă. – Idem, dosar 46, f. 7–11.) S-au înscris foarte multe asociații culturale. Între ele și Ateneul „Regele Carol II”, care anunța: „Vă încredințăm că față de uneltirile zilnice ale dușmanilor noștri de la Budapesta, întreaga suflare românească este mobilizată”, pentru a da „cel mai formidabil răspuns iredentismului maghiar”. – Idem, dosar 51, f. 42. De asemenea, au aderat în bloc și colective întregi de angajați ai unor instituții și firme; între acestea, Casa Școalelor, CFR-ul, Societatea Generală a Funcționarilor Publici, Asociația Foștilor Combatanți, Amicii Culturii, Societatea Silviculturilor, Societatea „Cultul Eroilor”, Liga Drepturilor și Îndatoririlor Femeilor, Asociația Generală a Comercianților, Societatea Ofițerilor în Retrăgare și Rezervă, ș.a.m.d. – foarte multe astfel de adeziuni colective Idem, dosar 51.

352. Idem, dosar 3, f. 16–18, 35–43; dosar 15, f. 11–12. De menționat că, la Cluj, în cadrul filialei regionale LAR, a avut loc un fenomen rar întâlnit în perioada interbelică – afirmarea, demonstrativă, a unității celor două biserici românești în lupta pentru apărarea României Mari. În conducere erau și episcopul ortodox Nicolae Ivan și cel unit Iuliu Hossu. Într-una din întruniri, Iuliu Hossu declara: „E nevoie de cea mai desăvârșită unitate

românească. Biserica Unită Română e hotărâtă să lupte împreună cu sora sa, Biserica Ortodoxă Română, pentru apărarea, hotarelor.” – Idem, f. 59–64, 66.

353. Idem, dosar 33, f. 1 dosar 75, f. 1.

354. Idem, dosar 3, f. 65.

355. Idem, f. 89.

356. Idem, dosar 16, f. 3.

357. Idem, dosar 403, f. 20, 24–27. Alte manifestări LAR în același județ – Idem, f. 18–19. Valeriu Bidu, prefect al județului Trei Scaune, a făcut în numele LAR o cercetare serioasă asupra populației din toată zona secuiască; a ajuns la concluzia că 50 la sută din locuitorii județelor Trei Scaune, Ciuc, Odorhei, Mureș, erau români secuizați. – „Oituzul”, Sfântu Cheorghie, 12 aprilie 1936 și ANIC, fond MPN, Informații, dosar 556, f. 91.

358. ANIC, fond LAR, dosar 403, f. 56–57.

359. Idem, f. 39.

360. Idem, f. 38. Stelian Popescu răspundea, printr-o telegramă din 3 iulie 1934, mulțumind locuitorilor din Valea Mare „pentru conștiința și însuflețirea lor națională” – Idem, f. 40. Manifestări similare în diferite localități ale județului Trei Scaune – Idem, f. 12, 15–16, 30–31, 36–37, 41, 45, 61–64.

361. Idem, f. 52–33.

362. Idem, dosar 320, f. 1–2, 5, 9: 13–14, 17, 23, 26, 28–34.

363. „Secuimea”, Odorhei, 2 martie 1934 și 27 martie 1934.

364. ANIC, fond LAR, dosar 278, f. 30. mari manifestații în mai 1936.

365. Idem, fond LAR, dosar 61/1934, f. 57

366. Idem, fond LAR, dosar 278, f. 15–16. „Universul” din 8 noiembrie 1936.

367. ANIC, fond LAR, dosar 403, f. 11.

368. Cea mai recentă republicare a conferinței, sub titlul *Fundamentele dreptății naționale*, în vol. Nicolae Iorga, *Sfaturi pe întuneric*, Conferințe la Radio, 1931–1940, ed. de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu, Edit. Casa Radio, București, 2001, p. 248–250.

369. ANIC, fond LAR, dosar 403, f. 8–9

370. „Glas Românesc în Regiunea Secuiască”, 12 noiembrie 1936. LAR a organizat, în 1936, o expoziție itinerantă sub titlul *Izgonirea și exterminarea românilor din orașele Ardealului stăpânite de maghiari*. – ANIC, fond LAR, dosar 436, păstrează planșele expuse; una se referă la zona secuiască. Planșele altor expoziții itinerante ale LAR – Idem, vol. 438, 439, 440.

371. ANIC, fond M.J., D.J., dosar 18/1936, vol. II, f. 165–167. A fost o aplecare specială a LAR asupra regiunii secuiești. Se păstrează și un documentar, mss, 66 pagini, cu titlul *Situația românilor din Trei Scaune*, datat 17 noiembrie 1936. – Idem, fond LAR, dosar 137.

372. Idem, fond M.J., D.J., dosar 19/1936, vol. III, f. 331:

373. Parte din articolele antirevizioniste ale lui N. Iorga au fost publicate de Constantin Bușe și Nicolae Dascălu, în vol. *Nicolae Iorga și revizionismul maghiar*, Edit. Universității București, 1993. În volumul de față, prezentarea acțiunilor antirevizioniste ale lui N. Iorga va urma și vol. *Nicolae Iorga în viața politică a României*, de Petre Țurlea, Edit. Enciclopedică, București, 1991, p. 350–357.

374. Se păstrează și invitația SRR de a susține conferința respectivă. – BAR, Coresp. N. Iorga, vol. 402, f. 37–38.

375. Conferințele contelui Bethlen István au provocat multiple proteste în Transilvania; în scrisori către Conducerea LAR, erau dezavuate „afirmațiile mincinoase ale contelui”. – ANIC, fond LAR, dosar 367, f. 3–6.
376. N. Iorga, *Memorii*, VII, p. 376.
377. Idem, p. 229.
378. Idem, p. 372–373.
379. Idem, p. 360, 366, 369, conferința de la Institutul Italian în „Neamul Românesc” din 6 noiembrie 1936.
380. „Neamul Românesc” din 4 noiembrie 1936.
381. Vezi și Petre Țurlea, *Nicolae Iorga la Vălenii de Munte*. Edit. Karta-Graphic, Ploiești, 2016, p. 326. Răspunsul președintelui Academiei de la Lincei va veni la 25 decembrie 1936; se afirma că o asemenea călătorie în Transilvania nu este necesară, pentru că realitățile regiunii sunt bine cunoscute în Italia. – N. Iorga, *Memorii*, VII, p. 390.
382. „Neamul Românesc” din 8 noiembrie 1936: N. Iorga, *Memorii*, VII, p. 375–376. Atât telegrama, cât și scrisoarea lui N. Iorga, publicate de Ecaterina Vaum în N. Iorga, *Correspondență*, vol. I, p. 68–69.
383. Tip. Datina Românească. În 1940, lucrarea va avea și o ediție în limba maghiară: *A nemzelek Között levő gyűlötködés ellen Románok és Magyarok*.
384. BAR, coresp. N. Iorga, vol. 401, f. 157.
385. Apud. „Gazeta”, București, 25 aprilie 1936.
386. N. Iorga, *L'Origine et la Patrie première des roumains. Réponse a une agression*, București, 1938, p. 12.
387. BAR, Arh. N. Iorga, XXV Varia.
388. N. Iorga, *În luptă cu absurdul revizionism maghiar*, Tip. Diecezană, Oradea, 1939, p. 61: „La Zürich, d-l Domanovsky a avut mortificația de a fi de față la alegerea mea; cred că nu se poate un faliment mai desăvârșit.”
389. „Universul” din 12 iunie 1929; „Neamul Românesc” din 16 și 23 iunie 1929.
390. „Viitorul” din „15 iunie 1929.
391. AMAE, fond Transilvania, vol. 37, f. 19–20.
392. Idem, f. 23–26.
393. Idem, f. 64.
394. Menționate în ANIC, fond MPN, Studii și Documentare, dosar 49/1933, f. 16.
395. Ambele publicate și în *Calendarul Ligii Culturale* pe 1934, p. 17–19 și 23–25.
397. „Adevărul” din 7 aprilie 1934.
398. „Viitorul” din 6 aprilie 1934.
398. „Adevărul” din 6 aprilie 1934.
399. „Viitorul” din 6 aprilie 1934. Și „Adevărul” remarca faptul că, în privința revizuirii nu existau în România partide; problema frontierelor era în afară de discuție.
400. „Adevărul” din 7 aprilie 1934.
401. *Ibidem*.
402. Franța a considerat de la început ca Ungaria fusese implicată în atentat; de aceea, a trimis un inspector de poliție la Budapesta, pentru a face o anchetă. „Universul” includea mai multe articole pe tema atentatului de la Marsilia, cu învinovățirea fermă a Ungariei. În numărul din 3 decembrie 1934 se scria că fuseseră programate astfel de atentate și împotriva

conducătorilor Cehoslovaciei și României. Iar în cel din 6 decembrie 1936 menționa, cu îngrijorare, faptul că Italia și Marea Britanie doreau amânarea dezbaterii atentatului la Societatea Națiunilor; totodată, anunța că Ungaria cunoscuse ziua exactă a atentatului. Tot „Universul”, la 21 decembrie 1934, titra *Ungaria trebuie să fie chemată la ordine*.

403. „Universul” din 8 decembrie 1934.

404. *Le différend yougoslavo-hongrois devant le Conseil de la Société des Nations. Le discours de M.N. Titulesco, Ministre des Affaires Etrangères de Roumanie, Président du Conseil Permanent de la Petite Entente*, Séance du 10 décembre 1934 [Tip. „Bucovina”, București, 1935]. O formă identică apare sub titlul N. Titulesco, *L'Atentat de la Marseille. Les Contributions Hongroises. Procès du Terrorisme international et du Révisionnisme*, Paris, 1935 – extras din revista „L'Europe Orientale”, ianuarie-februarie 1935:

405. Presa românească, în unanimitate, a lăudat discursul lui Titulescu. „Lupta” din 13 decembrie 1934, sub semnătura lui Emil D. Fagure, îl elogia; credea necesară înființarea unui Tribunal internațional penal, care să judece crimele de terorism politic. Cel mai apreciat ziar al epocii, „Universul”, închina discursului spații largi în numerele din 12 și 13 decembrie 1934: Discursul era considerat „magistral”; „toate afirmațiile Ungariei au fost sfărâmate”; „Terorismul și revizionismul condamnate definitiv”; „Tratatele au fost reconfirmate”. Se va vedea, în secolul XXI, că formula lui Titulescu – „spiritualizarea frontierelor” – avută acum în vedere și de Uniunea Europeană, duce la dispariția statelor naționale, la globalizarea care înseamnă domnia absolută a Marilor Puteri. Cu siguranță, Titulescu nu dorea dispariția Statului național român; a fost doar o greșeală, care nu-i micșorează statutul internațional. Din păcate, nu singura.

406. „Universul” din 5, 11, 19 decembrie 1934.

407. Idem, 11 decembrie 1934.

408. ANIC, fond PCM, SSI, dosar 12/1934, f. 174. „Curentul” din 20 decembrie 1934 titra: *Crăciunul iredentist maghiar. Sălbatică atacuri antiromânești în presa din Budapesta*; ziarul credea că Ungaria primise „o strașnică lecție la Geneva”; dar incitățile antiromânești continuau – în „Pesti Hirlap”, Urmánczy Nándor publicase o *Rugăciune către Dumnezeu Maghiar*: „Trist este Crăciunul maghiarilor robiți. Doamne! Lipsește din casa creștinului pomul de crăciun. Brazii noștri sunt în Ciuc, Făgăraș și Hunedoara. Și ei sunt azi robi, ca și frații noștri. Pământul strămoșesc a ajuns pe mâna păgânilor. Sfânta noastră moștenire e batjocorită. Turma Ta risipită. Trimite, Doamne, pe Mântuitor! În sufletul nostru există speranță. [...] Se va reîntoarce iar Crăciunul maghiar.” (Criminalul de la Beliș din 1918, Urmánczy Nándor, și-a afișat constant ura antiromenească, în toată perioada interbelică. În 1929 își arătase indignarea pentru că steagul Budapestei avea aceleași culori cu cel al României; și ceruse schimbarea lui – „Este o batjocură ca la orice manifestație națională să falfăie pe toate edificiile Primăriei drapele cu culorile valahilor. [...] Ele au devenit culori de ură. Ele amintesc ocupația valahilor, amintesc intrarea valahilor în Budapesta.” – ANIC, fond DGP, dosar 93/1929, f. 12, articolul apăruse în „Pesti Hirlap” din 3 martie 1929.) „Curentul” reda și înverșunarea oficiosului Bisericii Romano-Catolice din Ungaria, „Nemzeti Ujsag”: acesta scria despre „teritoriile vremelnice ocupate”, și-i caracteriza pe români drept „Pungași, femei cu moravuri ușoare, ofițeri pierde vară, țărănoi murdari și respingători, intelectuali corupți”; și proorocea: la reluarea Transilvaniei, Catedrala din Cluj, ridicată de

ortodocși, va fi dărâmată. Despre reacția maghiară la discursul lui Titulescu și ANIC, fond DGP, dosar 6/1922, f. 174.

409. ANIC, fond DGP, dosar 6/192, f. 176–178. „Universul” din 10 decembrie 1934 scria despre legăturile Partidului Maghiar cu revizionismul.

410. MO, III, Dezbaterile parlamentare, Adunarea Deputaților, nr. din 4 ianuarie 1935, ședința din 17 decembrie 1934, p. 386–387

411. „Universul” dinn 22 decembrie 1934.

412. *Ibidem*.

413. Idem, 23 decembrie 1934.

414. Idem, 24 decembrie 1934. În același număr al ziarului, istoricul C.C. Giurescu, membru al PNL-Georgist, semna un articol de incriminare *Victor Iamandi și revizionismul*. La Conducerea centrală a LAR au fost trimise foarte multe scrisori și telegrame, conținând proteste împotriva lui Victor Iamandi; într-una se scria: „Nu putem tolare ca acest ministru să rostească asemenea cuvinte de la tribuna Parlamentului”. – ANIC, fond LAR, dosar 65, f. 1–3. În altă scrisoare, semnată „Voluntarii români din Ardeal”, se scria: „Sfătuim pe dușmanii noștri unguri, atât pe cei din țară, cât și pe cei de la Budapesta, să nu se folosească prea mult de infama declarație a ministrului inconștient Iamandi.” Și, se cerea demiterea celui acuzat de trădare. – Idem, dosar 16, f. 36–37

415. Vezi și ANIC, fond MPN, Studii și documentare, dosar 49/1933, f.16.

416. Dosarele acestei valoroase arhive au fost puse la dispoziția autorului acestui volum – cu o bunăvoință maximă, pentru care i se cuvin mulțumiri – de către istoricul Alin Spânu. Dosarele respective se află sub indicativul Ministerul ce Interne, Centrul de informatică și documentare, *Activitatea revizionist-iredentistă maghiară împotriva României*. Sunt șapte, totalizând 1182 file; sunt copii ale documentelor originale, de aceea în volumul de față va fi indicat și locul primar de arhivare.

417. AMI, Centrul de Informatică și documentare, *Activitatea revizionist-iredentistă...*, loc. cit., vol. III, f. 184–249 (preluat din AMI, fond D, dosar 546, vol. 508, f. 1–50, 57–69.) Există mai multe studii de sinteză privind propaganda revizionistă maghiară împotriva României, elaborate în anii ' 30 ai sec. XX de către diferite instituții ale Statului. Dintre ele, vezi și ANIC, fond PCM, SSI, dosar 23/1931, f. 2–33; dosar 12/1934, f. 3–136 și f. 137–168 dosar 36/1934, f. 1–100; fond MPN, Studii și documentare, dosar 70/1936, f. 1–138, ș.a.

418. Despre mișcarea revizionistă maghiară din România în perioada 1936–1937, vezi și studiul alcătuit în 1938. – AMI, Centrul de informatică și documentare, *Activitatea revizionist-iredentistă...*, loc cit., vol.III, f. 161–183 (preluat din AMI, fond D, dosar 1908, vol. 2, f. 398–411). Printre altele, se menționează subvenționarea din Ungaria, în 1936–1937, a mișcării revizioniste din România, cu câte 50 milioane lei anual.

419. „Timpul” din 29 martie 1923 aceeași constatare și, fond DGP, dosar 3/1922, f. 99.

420. „Pesti Hirlap” din 19 ianuarie 1938.

421. ANIC, fond M.J., D.J., dosar 123/1921, f. 10–11.

422. Idea, fond DGP, dosar 6/1922, f. 73–74.

423. Idem, f. 80 –83:

424. Idem, dosar 145/1928, f. 5. Pentru activitatea Societății Bărbaților Ardeleni în 1932, vezi idem, f. 16. În 1933 președinte al Societății era Aszталos Miklós, iar vicepreședinte

Zakarias Sándor. DGP știa că, în 1933 Societatea avea filiale în toate orașele Ungariei și în statele succesoare. La Cluj ținea chiar o conferință pe 27 mai 1933. – Idem, f. 18–19:

425. Idem, fond DGP, dosar 58/1928, f. 270.

426. Idem, f. 5.

427. Idem, dosar 50/1931, f. 27.

428. Idem, dosar 11/1928, f. 1.

429. Idem, fond PCM, SSI, dosar 7/1935, f. 3. SSI fusese informat de Secția a II-a a M.St.M., la 21 noiembrie 1935. Despre activitatea Ligii Revizioniste Maghiare în România, vezi și Daniel-Silviu Niculae, *Planul demonstrațiilor iredentiste maghiare organizate în Transilvania de Liga Revizionistă din Budapesta la 20 august 1929*, în „Sangidava”, Toplița, 4(X) serie nouă, 2016, p. 141–146. Pentru monitorizarea activității Ligii vezi și ANIC, fond DGP, dosar 50/1931, f. 56–58.

430. Idem, f. 28.

431. Idem, dosar 88/1929, f. 1–2; la întrunirea organizată de „Vitézi Szek”, la 17 iunie 1929, participă și Horthy, care a promis ajutor material.

432. Idem, dosar 50/1931, f. 27–29.

433. AMI, Centrul de Informatică și documentare, Activitatea revizionist-iredentistă..., *loc. cit.*, vol. III, f. 198–201. Consemnările privitoare la TESz – „Fondată de Bethlen István, cea mai importantă organizație revizionistă.” – fac parte dintr-un material foarte larg, alcătuit pe baza informațiilor primite de MI în perioada 1934–1938. În arhiva realizată în 1976, are nota explicativă: „Studiu întocmit de organele informative românești asupra mișcării iredentiste maghiare din România, în care sunt prezentate organizațiile politice, economice, religioase, culturale, artistice și sportive care au activat în aceasta direcție. De asemenea, sunt prezentate presa și propaganda iredentistă în străinătate; studiul se încheie cu propuneri pentru combaterea și anihilarea activității iredentiste maghiare în țară și peste hotare.” – total 64 pagini. (Preluat din AMI, fond D, dosar 546, vol. 508, f. 1–50, 57–69)

434. AMI, Centrul de Informatică și documentare, Activitatea revizionist-iredentistă..., *loc. cit.*, vol. III, f. 96–127. (Preluat din AMI, fond D, dosar 546, vol. 415, filele 324–349.) Materiale din 1932.

435. Siguranța Română afla de existența ordinului, prin agentul pe care-l avea în interiorul Cercului Militar Szeged. – ANIC, fond dosar 46/1921, f. 124.

436. Idem, f. 130–131.

437. Pentru 1921–1922 – Idem, dosar 3/1922, f. 82 dosar 6/1922, f. 72–73.

438. Idem, dosar 93/1929, f. 7.

439. Idem, dosar 10/1928, f. 1–2.

440. AMI, Centrul de Informatică și documentare, activitatea revizionist-iredentistă..., *loc. cit.*, vol. III, f. 109–112. (Preluat din AMI, fond D, dosar 546, vol. 415, filele 324–349.)

441. ANIC, fond DGP, dosar 112/1928, f. 30–36. La 1 ianuarie 1928, la granița austro-ungară s-au descoperit cinci vagoane cu mitraliere expediate din Italia. Mica Înțelegere a sesizat Consiliul Societății Națiunilor, formându-se un comitet de cercetate. La 7 martie 1928, la Geneva, Titulescu declară că este amenințata pacea Europei. Din partea Ungariei, generalul Tánzos cere ca problema să nu fie discutată, pentru că ar agrava relațiile dintre Ungaria și Mica Înțelegere, și ar supăra Poporul Ungar. Budapesta s-a împotrivit unei anchete a Societății Națiunilor. Franța și Marea Britanie nu au arătat fermitate, iar Germania

și Italia s-au plasat de partea Ungariei. După o cercetare superficială, consiliul Societății își va exprima doar „regretul” pentru acțiunea Budapestei. – Vezi pe larg la Mihai Iacobescu, *România și Societatea în Națiunilor 1919–1933*, Iași, 1975, p. 221.

442. ANIC, fond DGP, dosar 50/1931, f. 1.

443. Idem, dosar 112/1936, f. 10.

444. Idem, f. 63–64.

445. Idem, f. 49.

446. Temă tratată și de Augustin Deac în vol. *Revizionismul ungar – permanent factor destabilizator în Europa*, Edit. Bravo Press, București, 1996, I (1920–1938), p. 220–224.

447. ANIC, fond PCM, SSI, dosar 12/1934, f. 217. „Universul” din 21 noiembrie 1934.

448. ANIC, fond LAR, dosar 51, f. 57–67

449. Pentru încercările de restaurare a lui Carol al IV-lea vezi și Lucian Leuștean, *România și Ungaria în cadrul „Nouii Europe” (1920–1923)*, Edit. Polirom, Iași, 2003, p. 40; indică și un promis ajutor din partea Familiei Regale a României, pentru că, în 1918, acesta se opusese dorinței Berlinului de a-l înlocui pe Regele Ferdinand; în 1921, regina Maria chiar l-a vizitat în Elveția pe fostul împărat.

450. Augustin Deac, *op. cit.*, p. 277–285, tratează și el „mișcarea legitimistă”.

451. ANIC, fond DGP, dosar 58/1928, f. 9.

452. Idem, f. 269.

453. Idem, f. 270.

454. Idem, dosar 6/ 1928, f. 166.

455. Idem, dosar 50/1931, f. 27–28. A fost și o intenție de a atrage Familia Regală Română într-o soluție legitimistă. Se consideră că, în cadrul acestei tentative se înscrisă căsătoria principesei Ileana, sora lui Carol II, cu Anton de Habsburg, în 1932, și proiectul căsătoriei prințului Nicolae, fratele lui Carol II, cu fiica arhiducelui Franz Joseph. Cele două căsătorii ar fi urmat să fie însoțite de anumite cedări teritoriale către Ungaria. În schimb, Nicolae ar fi urcat pe Tronul Ungariei, alături de soția sa habsburgă. – Idem, f. 29–30.

456. Idem, f. 3.

457. Idem, dosar 98/1934, f. 77–78.

458. Idem, dosar 146/1928.

459. Idem, dosar 58/1928, f. 271–272.

460. „Dimineața” din 7 și 9 mai 1929; „Adevărul” și „Lupta” din 9 mai 1929; ANIC, fond DGP, dosar 97/1929, f. 30–32.

461. „Curentul” din 24 august 1929 ANIC, fond DGP, dosar 93/1929, f.80.

462. ANIC, fond DGP, dosar 51/1931, f. 15, 28.

463. Idem, dosar 146/1928, f. 47. Și fără „Biserica Revizuirii”, în toate bisericile ungurești se țineau predici pentru refacerea Ungariei Mari. Constatate regăsite în foarte multe rapoarte ale Ministerului de Interne Român. – Vezi și ANIC, fond DGP, dosar 61/1934, f. 54.

464. Idem, dosar 146/1928, f. 51.

465. Idem, fond PCM, SSI, dosar 12/1934, f. 175.

466. „Pesti Hirlap” din 26 aprilie 1934; ANIC, fond DGP, dosar 61/1934, f. 7.

467. ANIC, fond DGP, dosar 111/1935, f. 3. Monumentul celor 13 generali unguri împușcați de ruși la 1849, de la Arad, a fost dezvelit la 6 octombrie 1890; autori sculptorii Huszár Adolf și Zala György. Era cel mai impunător monument maghiar din Transilvania:

18 metri înălțime. Era cunoscut și sub denumirea de „Ungaria Milenară”. După 1918, devenise un obicei ca, la fiecare 6 octombrie, să se facă manifestații, cu caracter revizionist în jurul monumentului, inclusiv cu unguri veniți din Ungaria. Ca urmare, Regele Ferdinand și prim-ministrul I. I. C. Brătianu au hotărât demolarea lui, la 1 iulie 1925. Dar, părțile componente nu au fost distruse, ci păstrate într-o unitate militară și, apoi, în Muzeu. Sub șantajul parlamentar al UDMR, în 2004 Guvernul PSD condus de Adrian Năstase a acceptat reasamblarea monumentului, cu tot protestul românilor din oraș și din Țară. – Vezi pe larg la Petre Țurlea, *Monumente maghiare de neadmis în România*, Edit. Kartha-Graphic Ploiești, 2015, p. 36–45:

468. „Pești Hirlap” din 2 octombrie 1936.

469. Și ANIC, fond DGP, dosar 112/1936, f. 59–60.

470. Idem, fond MPN, Informații, dosar 412, f. 1. Într-un raport al DGP din 25 august 1934, găsim informația că autoritățile de la Budapesta transmiteau, pe adresa proprietarilor de case și terenuri, tăblițe cu inscripția „Nem, nem, soha!”, pe care aceștia trebuiau să le afișeze; costul unei plăcuțe era de un pengö. – Idem, fond DGP, dosar 61/1934, f. 2.

471. Idem, fond DGP, dosar 5 1926, f. 46.

472. Idem, f. 47.

473. Idem, f. 77.

474. Idem, f. 48.

475. Idem, f. 39.

476. Idem, f. 40–44.

477. „Universul” din 30 decembrie 1925.

478. Idem, 10 ianuarie 1926.

479. „Neamul Românesc” din 19 ianuarie 1926.

480. ANIC, fond DGP, dosar 55/1926, f. 47.

481. Idem, dosar 54/1926, f. 88.

482. „Universul” din 30 decembrie 1925.

483. ANIC, fond DGP, dosar 53/1926, f. 54.

484. Idem, f. 121.

485 „Dimineața” din 2 și 4 ianuarie 1926; „Adevărul” din 5 ianuarie 1926; „Universul” din 9 ianuarie 1926 „Neamul Românesc” din 16 ianuarie 1926; „Viitorul” din 16 ianuarie 1926.

486. ANIC, fond DGP, dosar 33/1926, f. 74–81, 84.

487. Idem, f. 70.

488. Idem, dosar 34/1926, f. 88.

489. Idem, dosar 33/1926, f. 15.

490. Idem, f. 30.

491. Idem, f. 46–47

492. Idem, f. 70.

493. Idem, f. 40. Ungurii capturați la Haga intenționaseră să vândă unei bănci olandeze un stoc mare de bancnote false. Printre cei arestați era colonelul de Stat Major Jankovich (cumnatul ministrului de Război al Ungariei); colonelul Csáki; doctorul Marschovsky, căpitan de husari; Mancovics Györky, omul de încredere al aghiotantului lui Horty; maiorul Magashazi. Unii aveau pașapoarte false românești.

494. Idem, dosar 33/1926, f. 21–27. Profesorul Iuliu Mészáros, director al Muzeului Național din Budapesta, „cunoscut iredentist”, „o capacitate în domeniul zincografiei și al artelor grafice”, începuse tipărirea bancnotelor false în Cehoslovacia, la tipografia Atheneum – 20 milioane franci. I se eliberase pașaport diplomatic, pentru a nu-i fi controlate bagajele. Reușise să vândă la Viena bancnotele fabricate în Cehoslovacia, unui evreu care le-a dus în SUA. Al doilea stoc, 5 milioane franci, îl va duce tot la Viena; acum era păzit de 46 ofițeri unguri, îmbrăcați civil. Cu acest stoc au fost întreținuți emigranții unguri din Marea Britanie. Diplomații Cehoslovaci din Viena au aflat, au anunțat autoritățile austriece, care l-au arestat pe Mészáros, împreună cu mai mulți evrei cu care colabora. În urma acestor acțiuni, se aprecia că fondul pentru mișcarea revizionistă crescuse cu șapte miliarde coroane. La cererea autorităților de la Budapesta, austrieicii l-au eliberat pe Mészáros. A doua etapă s-a desfășurat în Ungaria. Aici, în octombrie 1925 avea loc o întrunire secretă Gömbös, Porány, Dániel, Frantz, generalul Strater, Mészáros. Ultimului, după ce i se cere să depună un jurământ de tăcere, i se încredințează un pachet cu un milion franci falsificați, tipăriți din 1923, pentru a-i pune în circulație. A fost refuzat, însă, atât de evreii de la Bursa din Budapesta, cât și de cei de la bursa din Belgrad. Motivul: calitatea îndoielnică a falsurilor. Ca urmare, i s-a încredințat lui Mészáros sarcina să fabrice un nou lot. Acesta reușește, și banii sunt trimiși în capitalele occidentale, cu știința Guvernului Ungariei; unele stocuri erau trimise prin emisari diplomatici.

494 bis. Idem, f. 41–43. În 1926 se aprecia că valoarea falsurilor se ridica la 23 miliarde coroane.

495 „Curentul” din 11 ianuarie 1926 indică și un raport al ministrului Bucureștilor la Budapesta, Stârcea, de prezentare a anchetei. „Dimineața” din 11 ianuarie 1926. În „Universul” din 13 ianuarie 1926 se indică și legăturile la cel mai înalt nivel: regentul Horthy Miklós și prim-ministrul Bethlen István

496. ANIC, fond DGP, dosar 34/1926, f. 98. În realitate, prințul avusese și beneficii personale, fiind un înrăit jucător de cărți, cel mai adesea pierzând; se afla într-o permanentă nevoie de bani.

497. „Curentul” din 14 ianuarie 1926.

498. Idem, 3 februarie 1926.

499. ANIC, fond DGP, dosar 34/1926, f. 141.

500. Preluând relațiile din presa franceză – „Lupta” din 1 mai 1926, „Dimineața” din 5 mai 1926.

501. ANIC, fond DGP, „dosar 93/1929, f.15.

502. Idem, fond Consiliul Dirigent, Secția Prezidială, dosar 5/1919, f. 1.

503. Idem, f. 2.

504. Idem, f. 6.

505. Idem, fond Consiliul Dirigent, Secția Siguranță..., dosar 3/1920, f. 152–155. – Comandantul Trupelor din Transilvania anunța Consiliul Dirigent despre fixarea frontierei și instalarea grânicerilor.

506. Idem, fond DGP, dosar 50/1931, f. 86.

507. Idem, fond PCM, dosar 3/1934, f. 17–22. Monitorizarea situației românilor din Ungaria o va prelua noul Minister al Naționalităților. Acesta, și Ministerul Afacerilor Externe, erau informate, la 27 iunie 1939, de către M.St.M., Secția a II-a, privind tratamentul

foarte brutal aplicat românilor de către autoritățile maghiare. După anexarea la Ungaria a Ucrainei subcarpatice, același tratament a fost extins și asupra românilor din provincia respectivă. – Idem, fond MPN, Informații, dosar 745, f. 1–4.

508. Idem, fond DGP, dosar 61/1934, f. 68.

509. „Universul” din 27 noiembrie 1930. În același sens, ANIC, fond PCM, SSI, dosar 38/1934, f. 259.

510. Idem, fond DGP, dosar 50/1931, f. 325, raport din 4 septembrie 1936.

511. „8 Orai Ujság” din 20 noiembrie 1924.

512. ANIC, fond DGP, dosar 44/1924, f. 21.

513. Idem, fond MPN, Studii și Documentare, dosar 49/1933, f. 8.

514. „Budapesti Hirlap” din 27 august 1934.

515. ANIC, fond MPN, Informații, dosar 419, f. 105; articolul era semnalat la București de Legația României din Budapesta la 27 august 1921.

516. *Minoritățile naționale din România 1918–1925. op. cit.*, p. 365–371; alt memoriu, 1923, Idem, p. 428–450.

517. Idem, p. 312–365. Mihai Iacobescu în *România și Societatea Națiunilor 1919–1923*, Iași, 1975, p. 196. M.I. face legătura între ocrotirea minorităților naționale sub egida Societății Națiunilor și lupta României împotriva mișcării revizioniste. – p. 195. În perioada interbelică, mai mulți istorici, și în special juriști, au scris despre implicațiile pentru România ale reglementărilor internaționale privind minoritățile. Cel mai prolific, George Sofronie; printre altele, cu *Protecțiunea minorităților de rasă, de limbă și de religie sub regimul Societății Națiunilor*, Oradea, 1930. O analiză serioasă a problemei a fost făcută și la sfârșitul perioadei comuniste; vezi și Constantin Botoran, Ion Calafeteanu, Eliza Campus, Viorica Moiscu, *România și Conferința de Pace de la Paris (1918–1920). Triumful principiului naționalităților*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1983. Regimul minorităților, stabilit prin tratatele de pace, i-a mulțumit pe reprezentanții ungarilor din România. Unul dintre ei, Jacobffy Elémér, declara – pentru ziarul budapestan „8 Orai Ujság”, în mai 1925 – că problema minorităților nu mai e internă, ci internațională; „fiecare minoritate își poate arăta străinătății situația, fără a putea fi trasă la răspundere pentru aceasta”. – ANIC, fond DGP, dosar 34/1925, f. 4. Funcționa o Ligă Internațională a Minorităților, la Geneva, cu întruniri periodice, care strângea rapoarte din statele succesoare privind minoritățile; la Congresul Ligii, septembrie 1929, Viena, delegația ungarilor din România era formată din Sulyok István, Balogh Arthur, Jakobffy Elémér. – ANIC, fond DGP, dosar 146/1928, f. 57. Emisari ai Ligii făceau dese vizite de inspecție în România. – Vezi și Idem, dosar 97/1931, f. 1.

518. Ion Calafeteanu, *revizionismul ungar în România*, Edit. Enciclopedică, București, 1995, p. 25

519. ANIC, fond DGP, dosar 3/1922, f. 144–145.

520. Ion Calafeteanu, *op. cit.*, p. 28.

521. „Patria” din 6 octombrie 1922. România își va restabili relațiile diplomatice cu Ungaria în 1921; la fel Cehoslovacia și Iugoslavia.

522. *Le différend yougoslavo-hongrois devant le Conseil de la Société des Nations...*, *op. cit.*

523. Chiar înainte de primirea Ungariei în Societatea Națiunilor, Apponyi băntuiau Occidentul, reclamând „fărădelegile” României împotriva ungarilor; folosea formula „teritoriile ocupate de România”, nerecunoscând Unirea din 1918; anunța că ungurii se vor

revolta și astfel se va declanșa un război în Europa Centrală. – ANIC, fond DGP, dosar 25/1919, f. 33; „Universul” din 12 octombrie 1921. Într-un raport al DGP, 1 februarie 1921, transmis prim-ministrului Alexandru Averescu, se menționa că Apponyi Albert impulsiona formarea în Ungaria a unor organizații revizioniste unele sub paravan antibolșevic. – Idem, f. 26. Organele românești de informații au ținut permanent sub control activitatea lui Apponyi, întrucât era cel mai nociv produs al revizionismului interbelic. Materiale privitoare la el se cereau și mult după ce murise (1933). De-a dreptul rizibilă este o notă, din 18 noiembrie 1960 (!), semnată de cpt. Moise Tudor, care se arăta a fi total în afara problemei: menționa „ultimul domiciliu cunoscut al lui Apponyi Albert, Budapesta, 1925.” Și adăuga: „Nu are date de identificare. Fără apartenență politică.” – Idem, f. 1. Întregul dosar cuprinde rapoarte din diverși ani privind-l pe Apponyi.

524. Nicolae Dașcovici, *Activitatea revizionista și greșelile noastre*, Iași, 1937, p. 6–7. La Societatea Națiunilor nu doar ungurii au trimis memorii antiromânești; în acest plan s-au ilustrat și evreii. Discuțiile pe marginea cererii Ungariei de a fi despăgubită pentru ocupația din 1919, sunt reflectate masiv în arhive. Vezi, în special ANIC, fond S.N., dosar 4, vol. 1, f. 1–22; întreg dosarul 14 (cu 250 file) ș.a.

525. *Exposé de M.N. Titulesco dans le problème des colons hongrois, devant le Conseil de la Société des Nations*, text dactilografiat, BAR [1925].

526. Vezi și Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 208–210.

527. Idem, p. 215.

528. Idem, p. 218.

529. Problema a fost larg tratată în istoriografia românească, fie în articole sau studii, fie în volume speciale. Din cele mai vechi: *Reclamations des optants hongrois de Transilvanie contre la reforme agraire en Roumanie*, Edit. „Cartea Românească”, București, 1927; Mihai A. Antonescu, *Regimul Agrar Român și chestiunea optanților unguri*, tip. „Țara Noastră”, București, 1928; Const. R. Cutcutache, *Un mare conflict internațional. Optanții unguri ai Transilvaniei și Reforma Agrară din România*, București, 1931. Problema menționată, în perioada interbelică și de Onisifor Ghibu, Silviu Dragomir, C. Stănescu, N. Dașcovici ș.a. Mai nou, a fost tratată în volume referitoare la o problemă mai largă, de istorici precum Dumitru Șandru, Ioan Saizu, Ion Calafeteanu ș.a. Cele mai recente abordări aparțin prof. univ. Ioan Sabău Pop, cel care a pledat de multe ori, în instanțe judecătorești, împotriva cererilor urmașilor optanților unguri; vezi și *Problematica proprietății foștilor optanți unguri în actualitatea istorică și legislativă a României*, în „Dacoromania”, 72, 2014, p. 69–73. Același despre proprietățile litigioase din Ciuc: *O analiză istorică și juridică privind evoluția regimului juridic al proprietății cunoscută sub denumirea „Bunurile private ale Ciucului”*, „Acta Carpatica”, II, 2013, Sfântu Gheorghe, p. 435–444.

530. N. Titulesco, *La Réforme agraire en Roumanie et les Optants Hongrois de Transilvanie devant la Société des Nations. Mars-Juillet 1923*, Paris, 1924.

531. Const. D. Cutcutache, *op. cit.*, p. 51.

532. ANIC, fond DGP, dosar 4/1926, f. 12; „Neamul Românesc”, din 23 iunie 1927.

533. ANIC, fond DGP, dosar 4/1926, f. 8, raport al Direcției Poliției și Siguranței Generale din 30 martie 1927.

534. Aprecieri în „Echo de Paris” din 18 iunie 1927; la fel „Dimineața” din 26 iunie 1927.

535. ANIC, fond DGP, dosar 4/1926, f. 11.

536. „Universul” din 27 aprilie 1928.

537. ANIC, fond MPN, Studii și documentare, dosar 5, f. 1–3:

538. Const. D. Cutcutache, *op. cit.*, p. 7.

539. ANIC, fond MPN, Studii și documentare, dosar 5, f. 37–52.

540. „Curentul” din 4 martie 1928.

541. ANIC, fond DGP, dosar 4/1926, f. 56 – notă din 9 martie 1928. „Izvestia”, Moscova, credea că „de teama mișcărilor revizioniste”, Consiliul Societății Națiunilor va trece de partea Ungariei susținută de Germania și Italia. – Idem, f. 120–121.

542. „Universul” din 27 aprilie 1928; ANIC, fond DGP, dosar 4/1926, f. 112.

543. ANIC, fond DGP, dosar 149/1928, f. 2. Dar, autorii raportului scriau că eșecul nu era al lui Titulescu, pe care-l apreciau, ci al Guvernului. Și Inspectoratul General de Siguranță Constanța, într-un raport din aceeași zi, 14 martie 1928, menționa larga apreciere de care se bucura Titulescu în rândul intelectualilor, „identificându-l cu voința unanimă a României”; se consemna că aceleași aprecieri le are și din partea muncitorilor și țăranilor. – Idem, f. 1. La Cluj, pe 21 martie 1928, a avut loc și o manifestație a studenților împotriva poziției adoptată de Societatea Națiunilor. – Idem, f. 6.

544. ANIC, fond PCM, dosar 1/1928, f. 165–167.

545. Idem, fond DGP, dosar 149/1928, f. 8.

546. Idem, fond PCM, dosar 1/1928, f. 128–132.

547. Idem, f. 23–28.

548. „Universul” din 21 aprilie 1928.

549. ANIC, fond DGP, dosar 4/1926, f. 109.

550. Idem, fond S.N., dosar 5/1928–1929 – întreg dosarul vizează problema respectivă.

551. Idem, fond DGP, dosar 13/1928, f. 3. Între timp, acuzele ungarilor la adresa României se vor multiplica. „Pesti Hirlap” din 11 iunie 1929 scria că moșierii maghiari au fost expropriați mai mult decât cei români; și țăranilor români li s-a dat mai mult pământ decât celor unguri. Și ANIC, fond DGP, dosar 17/1929, f. 10. Spații largi din procesele verbale ale ședințelor Consiliului Societății Națiunilor din 1929 erau ocupate cu diferendul româno-ungar pe tema optanților. – Vezi și întreg dosarul 25 (626 file), ANIC, fond S.N.

552. Toate documentele în ANIC, fond S.N., dosar 30, vol. I. Rezolvarea problemei optanților a trezit un interes deosebit în Occident. Geneviève Tabouis vedea legătura între problema respectivă și relația Micii Antante cu Franța și Marea Britanie, în *Aliații Franței din Europa Centrală vor să se poată bizui pe înțelegerea franco-britanică*, „L'Oeuvre”, Paris, 28 aprilie 1930. Acordul respectiv era cu atât mai important, în ochii occidentalilor doritori să conserve Sistemul Versailles, cu cât, la 23 martie 1929, la Roma, se încheiase un acord între Austria, Ungaria, Italia, care viza înțelegerea dintre cele trei state pentru coordonarea acțiunii lor în Balcani, peste capul țărilor succesoare.

553. ANIC, fond S.N., dosar 30, vol. I, f. 40.

554. Idem, f. 45–57

555. Idem, f. 227. Într-un articol de ziar – „L'Intransigent”, Paris, 30 aprilie 1930 – se menționa, pornind de la problema optanților unguri, că România, Cehoslovacia, Iugoslavia „au același interes vital de a nu lăsa să se aducă vreo atingere clauzelor Tratatului de Pace și de a face un front contra oricărei primejdii comune. N. Titulescu, care exprimă spirit realist,

se va strădui, desigur, cu toată influența sa, care este mare, pentru a concilia vederile Pragăi și ale Belgradului, în scopul de a menține Mica Înțelegere în forța ei inițială și a preveni orice alunecare, care ar putea deschide poarta revizuirii tratatelor.”

556. Nicolae Dașcovici, *op. cit.*, p. 9:

557. Ioan Sabău-Pop, *Problematica proprietății foștilor optanți....*, *op. cit.*, p. 71.

558. Const. D. Cutcutache, *op. cit.*, p. 5.

559. Mihai Antonescu, *op. cit.*, p. 284–285.

560. ANIC, fond DGP, dosar 84/1928, f. 11.

561. Idem, fond MPN, Informații, dosar 402, are 474 file, doar pentru perioada octombrie 1933–ianuarie 1934.

562. În perioada interbelică, problema propagandei revizioniste ungurești în Occident a fost subiect de analiză în multe lucrări. Acestea prezintă, în mod normal, doar parțial problema, din două motive: mai întâi, autorii respectivelor lucrări nu folosesc sursele arhivistice, care nu erau accesibile; apoi, lucrările lor prezintă informația pe care o dețineau până la data apariției, neacoperind decât parțial perioada. Cel mai valoros este volumul lui Aurel Gociman, *România sub revizionismul maghiar*, Clusium, 1934; ed. a II-a, Cluj-Napoca, 1996. Citarea se va face la ed. a II-a; aici, propaganda revizionistă și efectele ei în Marea Britanie – p. 22–74; în Italia – p. 75–107; în SUA – p. 108–116; în Franța – p. 116–128.

563. ANIC, fond DGP, dosar 31/1921, f. 13–19.

564. AMI, Centrul de Informatică și documentare, Activitatea revizionist-iredentistă maghiară împotriva României, vol. II, f. 2–8 (preluat din AMI, fond D, dosar 17, vol. I, f. 2–72).

565. Idem, f. 21–24.

566. Idem, f. 30–32.

567. Idem, f. 38.

568. Idem, f. 40–41.

569. Aurel Gociman, *op. cit.*, p. 34. C. Gh. Marinescu, *Diplomația României și Tratatul de la Trianon*, Iași, 1998, propaganda revizionistă ungară în Marea Britanie – p. 102–112; în Italia – p. 112–114; în Austria – p. 114–116; în România – p. 116–132; în SUA – p. 132–141. Și Ion Calafeteanu, *Revizionismul ungar și România*, Edit. Enciclopedică, București, 1995, p. 23.

570. AMI, Centrul de Informatică și documentare, Activitatea revizionist-iredentistă maghiară împotriva României, vol. II, *loc. cit.*, f. 49–50.

571. Aurel Gociman, *op. cit.*, p. 25–26.

572. Idem, p. 39.

573. AMAE, fond Transilvania, vol. 17, f. 6.

574. Petre Țurlea, *Nicolae Iorga la Vălenii de Munte*. Edit. Karta-Graphic, Ploiești, 2016, p. 221–223.

575. AMAE, fond Transilvania, vol. 17, f. 24.

576. Idem, f. 26–28. După Seton Watson a vorbit, în același sens, și A. Cooch, publicist și om politic.

577. Ion Calafeteanu, *op. cit.*, p. 23. Și Corneliu Codarcea, *Le litige roumano-hongrois*, 1937, p. 131.

578. AMAE, fond Transilvania, vol. 17, f. 40.

579. Idem, f. 46–47.

580. Idem, f. 56–58.

581. Textul articolului trimis de Legația Bucureștilor la Londra, Ministerului Român al Afacerilor Străine. – Idem, f. 62–65. În „Budapesti Hirlap” din 5 august 1928, apărea un articol planturos, în care se făcea o prezentare entuziastă a rezultatelor propagandei ungurești în străinătate; se afirma că „fusesse demascată netrăinicia sistemului creat la Trianon”; iar rezultatul era „Ieșirea la suprafață a problemei maghiare în opinia publică mondială.” Comentarii în ANIC, fond DGP, dosar 58/1928, f. 137–138.

582. „Daily Mail” din 30 august 1927.

583. Aurel Gociman, *op. cit.*, p. 52.

584. ANIC, fond DGP, dosar 58/1928, f. 3.

585. Idem, dosar 93/1929, f. 14.

586. „The Times” din 27 iulie 1927.

587. AMAE, fond Transilvania, vol.17, f. 98.

588. Idem, f. 132–134.

589. Idem, f. 159.

590. Idem, f. 168–170.

591. Idem, f. 96–98.

592. Idem, f. 112. „Evening Standard”, comentând scrisoarea lui Lloyd George, considera părerea acestuia ca „pur personală”; nu vorbea în numele opiniei publice britanice. În schimb, „Manchester Guardian” se arăta a fi de acord cu Lloyd George, extinzând chiar ideea necesității revizuirii la toate tratatele care creaseră Sistemul Versailles. – Idem, f. 118.

593. Idem, f. 124.

594. Idem, f. 170.

595. Idem, f. 171.

596. Idem, vol. 23, f. 55.

597. *Un an în lupta revizionistă ungurească*. Budapesta, 1928, p. 51.

598. AMAE, fond Transilvania, volum 17, f. 156–157:

599. ANIC, fond DGP, dosar 92/1932, f. 11.

600. Idem, fond MPN, Studii și documentare, dosar 49/1933, f. 14–15. „Daily Mail” din 24 august 1932.

601. Idem, f. 13.

602. Idem, fond DGP, dosar 58/1928, f. 41. O altă delegație, condusă de episcopul catolic din Debrețin, Baltazár Dezső, îl vizita la Londra pe Rothermere în martie 1929, cu o „misiune foarte importantă”, în problema confesională. Delegației i se dădea, la Budapesta, o importanță deosebită: înainte de plecare, episcopul se întâlnise, pentru instrucțiuni, cu regentul Horthy și cu prim-ministrul Bethlen. – Idem, dosar 93/1929, f. 19.

603. Idem, dosar 93/1929, f. 6.

604. AMAE, fond Transilvania, vol.18, f. 44.

605. Idem, f. 49.

606. Idem, vol. 17, f. 282.

607. ANIC, fond DGP, dosar 130/1929, f. 1.

608. AMAE, fond Transilvania, vol. 18, f. 58–64.

609. Idem, f. 77. În primul rând voci din Partidul Laburist erau înclinate să accepte revizuirea Trănonului. „Daily Herald” din 25 ianuarie 1934 scria cĂ problema revizuirii trebuie rezolvată, dar prin înțelegere. S-au înregistrat și reacții de condamnare a acțiunilor antirevizioniste din România. În decembrie 1932, lordul Marley (în Camera Lorzilor) și deputatul Rhys Davies (în Camera Comunelor) au interpellat Guvernul Britanic pe marginea demonstrațiilor antirevizioniste studențești de la Cluj. Le-a răspuns, liniștindu-i, lordul Hailsham, secretar de Stat la Ministerul de Război. – Idem, vol. 34, f. 198–199.

610. *The Hungarian Question in the British Parliament*, Edit. „Grant Richards”, Londra, 1933. În *Introducere*, profesorul de Drept Internațional Roland E.R. Vaughan Williams scria: „Tratatul încheiat cu Ungaria a fost numai o încercare, și revizuirea lui este o necesitate imperioasă, în interesul însuși al siguranței europene.”

611. AMAE, fond Transilvania, vol.19, f. 16–17. Textul propus Camerei Comunelor de Robert Gower, la 27 iunie 1933: „Camera, voind să clarifice chestiunile europene și să dea dreptate Ungariei, declara cĂ, considerĂ necesară revizuirea Tratatului de la Trănon, în forma aceea ca *Ungaria să recĂștigue toate teritoriile pierdute* [subl. n.], care sunt locuite de unguri. Camera invită Guvernul Britanic să aducă chestiunea, la prima ocazie care se va prezenta, în fața Societății Națiunilor.” – Idem, f. 18–21.

612. Idem, f. 36–38.

613. „The Times” din 2 octombrie 1933

614. „The Budapest Times” din 30 septembrie 1923.

615. „Manchester Guardian” din 3 octombrie 1933. Ministrul Bucureștilor la Budapesta, Vasile Grigorcea, îi raporta lui Nicolae Titulescu: „Parlamentarii englezi, veniți ca să studieze situația, s-au arĂtat din capul locului convinși de argumentele Ligii Revizioniste Maghiare. DĂnșii au participat la o mare adunare de protest contra Cehoslovaciei, unde doi au și luat cuvântul. Se înțelege cĂ această participare activă a produs o impresie adĂncă asupra opiniei publice maghiare atăt de ușor influențabilă. Parlamentarii englezi au fost obiectul unor vii demonstrații de simpatie. Când dĂnșii și-au făcut apariția la ședința de deschidere a sesiunii de toamnă a Parlamentului Ungar, [au fost] salutați cu aplauze entuziaste [...], iar președintele a spus: «Salut în numele Camerei Ungare pe eminenții membri ai Parlamentului Marelui Imperiu Britanic, care au arĂtat multă pricepere, bunĂvoință și compĂtimire pentru Țara noastră și mult încercatul ei popor.»” – AMAE, fond Transilvania, vol.19, f. 54–55.

616. Idem, f. 95

617. Idem, f. 192–193, 209–210.

618. Idem, f. 54–55.

619. „The Times” din 30 iunie 1933.

620. Idem, 5 iulie 1933. La 9 iunie 1934 apărea în „The Times” o scrisoare deschisă semnată de 41 membri ai Camerei Comunelor, motivĂnd necesitatea revizuirii Trănonului. Și ANIC, fond MPN, Studii și documentare, dosar 37/1934, f. 58.

621. „Daily Mail” din 15 mai 1933.

622. AMAE, fond Transilvania, vol. 19, f. 14, 17.

623. Idem, f. 52.

624. Idem, f. 97, 102.

625. Idem, f. 104–105. Sarcastic, D.N. Ciotori menționa, în raportul Legației de la Londra trimis la București, că „însuși delegatul Ligii Revizioniste Ungare dormea în timpul conferinței”.

626. Dintre ziarele budapestane, cele mai largi prezentări ale conferințelor lui Bethlen au apărut în „Peste Lloyd” din 28 și 29 noiembrie 1933.

627. Cele mai multe rapoarte de sinteză în AMAE, fond Transilvania, vol. 20.

628. „Pesti Hirlap” din 8 iunie 1934.

629. ANIC, fond DGP, dosar 150/1929, f. 2.

630. „Daily Mail” din 10 decembrie 1934.

631. AMAE, fond Transilvania, vol. 20, f. 13.

632. Idem, f. 119.

633. Idem, f. 14–16, 87. În septembrie 1936, o parte a Grupării Gower (șase deputați) au făcut parte și din Delegația britanică ce a vizitat Bucureștii. – Idem, f. 156.

634. ANIC, fond MPN, Studii și documentare, dosar 37/1934, f. 74. În mai 1936, lordul Astor, președinte al Societății Regale Britanice pentru Afaceri Străine privind Europa Centrală, semna articolul *Modificarea Tratatului de Pace de la Trianon e inevitabilă*. „Pesti Hirlap” din 10 mai 1936.

635. „Magyarsag” din 1 mai 1936.

636. „Pesti Hirlap” din 9 martie 1937, anunța satisfăcut intervenția; dar privea cu dezamăgire răspunsul Guvernului Britanic, prin lordul Cranborne, care „minimalizase” acțiunea ostilă Ungariei.

637. AMAE, fond Transilvania, vol.20, f. 218–219. 1937 este și anul apariției, la Londra, a broșurii semnată de Robert Gower, cu titlul *Revizuirea păcii de la Trianon și frontierele Ungariei*.

638. AMI, centrul de Informatică și documentare, Activitatea revizionist-iredentistă maghiară împotriva României, vol. II, p. 84–91 (preluat din AMI, fond D, dosar 5 6, vol. 508, f. 57–64).

639. AMI, Centrul de Informatică și Documentare, Activitatea revizionist-iredentistă maghiară împotriva României, 1976 (preluat din AMI, fond D, dosar 17, vol.I, f. 2–72), vol. II, f. 21 – documentar de sinteză din 1927.

640. Idem, f. 23–24.

641. ANIC, fond DGP, dosar 93/1929, f. 52–53.

642. Idem, dosar 92/1932, f. 2.

643. AMAE, fond Transilvania, vol. 23: f. 145–146.

644. AMI, *loc. cit.*, (raport preluat din AMI, fond D, dosar 17, vol. 2, filele 168, 170–171); vol. II, f. 70–73.

645. AMAE, fond Transilvania, vol. 23, f. 157. Georges Desborns se pronunța, la o întrunire a Societății „Forum”, prezidată de mareșalul Lyautey, în iulie 1933, contra Tratatului de la Trianon, pentru că acesta ar fi creat „mai multe Alsacii-Lorene în Valea Dunării”.

646. AMI, *loc. cit.*, vol.II, f. 47

647. AMAE, fond Transilvania, vol.23, f. 1. Pe larg, înființarea Universității din Cluj, profesorii încadrați, nivelul activității științifice, în vol. *Nicolae Iorga și Universitatea din Cluj*, ed. de Petre Țurlea și Stelian Mândruț, Academia Română, București, 2005

648. AMAE, fond Transilvania, vol. 23, f 39. Inițial, articolul lui Monzie apăruse în ziarul budapestan „Az Est”. Monzie își motiva atitudinea: „Eu am totdeauna o simpatie specială pentru treburile ungurești, iar în timpurile din urmă o hotărâtă dragoste și stimă pentru unguri. Din nefericire, prietenia aceasta a trebuit să mi-o manifest în zile rele; ea va fi, însă, cu atât mai trainică.”

649. AMI, *loc. cit.*, vol. II, f. 58.

650. AMAE, fond Transilvania, vol. 23, f. 48. În Franța, ca și în Marea Britanie, propaganda ungară revizionistă a folosit, pentru atragerea opiniei publice, foarte multe conferințe publice plătite, uneori prin intermediul unor instituții particulare ori de stat. În 1924, Jean de Bonnefon, cu susținerea materială a Ungariei, a organizat un ciclu de conferințe, pentru a demonstra „soarta nemeritată a Poporului Ungar”. Între ele, cele de la Nisa, Bordeaux, Marsilia. În același an s-a reușit atragerea Uniunii Studenților Francezi, care a invitat în Franța grupuri de studenți unguri; unul din acestea, format din 30 studenți, conduși de profesorii Huzly Emeric și Iancovich Endré, s-a folosit de contactul cu lumea universitară franceză, pentru a face propagandă în sprijinul revizionismului maghiar. – AMI, *loc. cit.*, vol. II, f. 29, 33.

651. Idem, f. 46.

652. ANIC, fond MPN, Informații, dosar 268, f. 2–4; AMAE, fond Transilvania, vol. 23, f. 118.

653. AMAE, fond Transilvania, vol. 23, f. 42.

654. Pentru incidentele de la Oradea, decembrie 1927, vezi pe larg la Petre Țurlea, *Români și evrei în secolul XX*, Edit. Semne, București, 2015, vol. I, p. 395–400. Incidentele au pornit de la incitarea provocată de un ziarist maghiar, în sala Teatrului din Oradea, unde avea loc Congresul studențesc. Redacția ziarului „Nagyváradi” a fost devastată, apoi, de la ferestrele Hotelului „Park” s-a aruncat cu apă clocotită asupra studenților; au fost încăierări între români-unguri-evrei; au fost devastate două sinagogi. Pagubele stabilite de Guvern – 10 000 000 lei. Mai mulți studenți au fost arestați, dar niciun maghiar și niciun evreu.

655. AMAE, fond Transilvania, vol. 17, f. 123.

656. Idem, vol. 23, f. 129–130.

657. Idem, f. 185. De la București, a fost alertată Legația Română din Paris – conform notei pusă pe raportul lui V. Grigorcea.

658. Idem, f. 196.

659. Idem, f. 197–199. Pentru a atrage cât mai mulți parlamentari francezi, se recursese la un șiretlic: li s-a spus că va fi vorba doar de probleme economice. Șiretlicul l-a dezvăluit Baudoin Bugnet ministrului plenipotențiar Dinu Cesianu. Baudoin a adăugat: „Pricep neplăcerea d-tale și nemulțumirea față de comentariile și reclama pe care o vor face maghiarii și tocmai în acest gând, și pentru a micșora din efect, am reușit să conving grupul să se oprească la inapoiere la Viena. [...] În plus, voi face în clipa plecării din Paris a colegilor mei, și chiar pe peronul gării declarațiuni precise, și anume că este vorba de o călătorie de studii pur economice.” Cesianu propunea, în contrapondere, organizarea, în 1934, a unei vizite a parlamentarilor francezi în România, Iugoslavia și Cehoslovacia.

660. Idem, vol.24, f. 15–16.

661. Idem, f. 111.

662. Idem, f. 121–122.

663. Idem, f. 126–127.

664. Idem, f. 135. Robert Schumann va fi inițiatorul Uniunii Europene, după al Doilea Război Mondial. Idem, f. 157 – lista vizitatorilor francezi în Ungaria. Majoritatea parlamentarilor erau cu soțiile. Li se adăugau și opt ziariști importanți: Lionel Cabany (de la „Action Française”), René Dupuis (de la „Ordre Nouveau”; autor al volumului revizionist *Problème Hongrois*), Georges Désbous („Revue Economique Française”; autor al volumului *La Hongrie après le Traité de Trianon*), Maurice Laporte („Le Jour” și „1934”), Jean Maxence („Revue de France” și „Figaro”) d-na Maxence („Paris Soir”), Marcel Mikorski (L'Ordre”), Andre Nicolas („Revue des Deux Mondes” și „Frontières”).

665. AMAE, fond Transilvania, vol. 24, f. 165–166.

666. Idem, f. 182–184.

667. ANIC, fond DGP, dosar 61/1954, f. 36. Întreg dosarul 10/1934, din fondul DGP, cuprinde relatări ale presei din Ungaria despre Antanta Balcanică, Mica Înțelegere și Franța.

668. AMAE, fond Transilvania, vol. 24, f. 195 – raport al Legației din Budapesta, 22 iunie 1934. Declarațiile lui Barthou veneau și pe fondul euforiei produsă în Ungaria de declarația făcută, la Budapesta, de ministrul Educației Naționale al Poloniei, Swietosławsky, care anunțase „cimentarea” prieteniei polono-ungare. Faptul fusese interpretat ca o acceptare, din partea Poloniei a revizionismului maghiar, deci o victorie a propagandei ungare. – ANIC, fond PCM, SSI, dosar 42/1934, vol. II, f. 22. Ziarul „Lumea Românească” intenționase să publice un articol cu titlul *Un monstru polonez la Budapesta*; dar Cenzura a scos articolul, pentru a menaja relațiile cu Polonia.

669. AMAE, fond Transilvania, vol.24, f. 196–197.

670. Idem, f. 198–199:

671. Idem, f. 200.

672. „Universul” din 11 și 15 octombrie 1934.

673. Articole reluate Idem, 18 octombrie 1934; și „Dimineața” din 26 octombrie 1934.

674. ANIC, fond PCM, SSI, dosar 12/1934, f. 192. Se menționează și faptul că, în toamna lui 1934, fusese dejucat un atentat împotriva trenului în care călătorea Carol al II-lea, plănuț de comuniști îndrumați de la Berlin.

675. Idem, f. 228.

676. AMAE, fond Transilvania, vol. 24, f. 7.

677. Idem, f. 179–180.

678. Idem, vol. 25, f. 42.

679. Idem, f. 55–56

680. Idem, f. 71–72.

681. Idem, f. 76.

682. Idem, f. 87–88.

683. Idem, f. 93.

684. „Neamul Românesc” din 20 aprilie 1937; *Încă un prieten*: „Încă un «prieten» ține să ne dovedească sentimentele într-un ziar francez. E d. Gustave Hervé, directorul ziarului «La Victoire». D. Gustave Hervé e de părere că Franța să restituie Germaniei coloniile, iar Mica Înțelegere porțiunii de teritorii, în adevăr maghiare, Ungariei. În privința Micii Înțelegeri, d. Gustave Hervé se poate lămuri complet dacă recitește comunicatele cu care s-au încheiat toate conferințele ei de până acum. În ce privește Franța, d-sa este mai aproape decât

noi de Quai d'Orsay. Un lucru ținem să remarcăm, totuși, când ne aflăm în fața propunerilor d-lui Gustave Hervé din ziarul «La Victoire». Acest ziar se numea, înainte de război, adică atunci când Germania avea coloniile și nu se mulțumea numai cu ele: «L'Homme Libre». Când Germania a dezlănțuit războiul și Franța, trebuind să se apere cu orice preț și împotriva a orice, a instituit cenzura, «L'Homme Enchaîné» [„Omul înlănțuit”]. «La Victoire» este titlul cu care directorul acestui ziar, și predecesorul d. Gustave Hervé, marele Georges Clemenceau, l-a dat după ce a câștigat războiul pentru Franța și pentru Mica Înțelegere. Are ceva de rectificat d. Gustave Hervé?”

685. AMI, Centrul de Informatică și Documentare, *loc. cit.*, vol. II, filele 8–9, 11–14, 21, 25, 28, 31, 40–41, 46–47, 60. Vezi și Aurel Gociman, *România sub revizionismul maghiar*, *op. cit.*, p. 109–113.

685 bis. Românii din SUA erau mai puțini decât ungurii. Conform unei aprecieri, în martie 1920 erau 134 318; din aceștia, până în 1923 s-au întors în România 1 046. – Șerban Drutzu, Andrei Popovici, *Românii din America*, București, [1923] p. 6, 20.

686. AMAE, fond Transilvania, vol. 18, f. 22, 45–48.

687. Idem, f. 49.

688. Vezi *Nicolae Iorga. Biobibliografie*, de Barbu Theodorescu, Edit. Științifică și Enciclopedică, Edit. Militară, București, 1976; și Petre Țurlea, *Nicolae Iorga la Vălenii de Munte*, Edit. Karta-Graphic, Ploiești, 2016, p. c45–245.

689. AMAE, fond Transilvania, vol. 38, f. 29–31. Spre deosebire de excesiva ponderare a diplomaților români de la Washington, comunitatea românilor din SUA voia să răspundă ferm propagandei revizioniste maghiare din SUA; iar din România îndemna la o asemenea atitudine LAR, care transmitea către studenții români din Europa Occidentală și din SUA: „Ungurii nu vor să recunoască stăpânirea acestui pământ prin forța zdrobitoare a majorității elementului românesc pe aceste plaiuri.” Românii au avut și au rol civilizator. „România este leagănul de veacuri al națiunii noastre.” Tratatul de la Trianon i-a consfințit drepturile. „Avem sfânta datorie să arătăm opiniei publice mondiale că Tratatul de la Trianon este un act de dreptate istorică.” Se încheia categoric: „Credem într-un Dumnezeu! Credem în unitatea României eterne.” În numele Ligii Studenților Antirevizioniști, semnau: președinte Alexiu Manea; pentru studenții din Mica Antantă Popa Grigore; pentru cei din România Alexandru Buia; pentru cei din Germania Horia Stanca; pentru cei din Franța Emil Capidan; din Italia Iuliu Greție; din Marea Britanie și SUA Titus Podea. – ANIC, fond LAR, dosar 46, f. 4. Sediul Societății Studenților Antirevizioniști era la Cluj. Chemarea avea 54 semnături.

690. AMAE, fond Transilvania, vol. 38, f. 92–103 Într-un documentar general, întocmit la MI, pentru perioada 1934–1938, privind revizionismul maghiar, o parte importantă (IV) este dedicată *Propagandei iredentiste în străinătate*, cu insistență, în ordine, pe SUA, Marea Britanie, Franța, Italia. Și aici este subliniată activitatea Biroului Permanent al Congresului General Maghiar din SUA – care dirija și controla întreaga activitate a organizațiilor revizioniste de peste Ocean; se specula mai ales faptul că SUA nu ratificase, încă, Tratatul de la Trianon – fapt care se dorea să fie, pentru opinia publică americană, o dovadă că Ungaria fusese nedreptățită. – AMI, Centrul de Informatică și documentare, *loc. cit.* (materiale preluate din AMI, fond D, dosar 546, vol. 508, f. 1–5, 57–69), vol. III, f. 184–249.

691. AMAE, fond Transilvania, vol. 58, f. 112.

692. Idem, f. 116–118.

693. AMI, centrul de Informatica și Documentare, *loc. cit.* (preluat din AMI, fond D, dosar 546, vol. 8, f. 52), vol. II, f. 81–82.

694. *Loc. cit.* (materiale preluate din AMI, fond D, dosar 17, vol. I, filele 2–72), vol. II, f. II, 27, 32–34, 36–38, 41–45.

695. Apud Ion Calafeteanu, *op. cit.*, p. 38.

696. AMAE, fond Transilvania, vol.27, f. 22 – scrisoare a ministrului plenipotențiar Emil Lahovari către ministrul de Interne, I.G. Duca.

697. Vezi și Petre Țurlea, *Școală Română din Franța*, Edit. Academiei, București, 1994.

698. Dintre scrisorile lui Claudiu Isopescu către Nicolae Iorga, pe tema participării studenților italieni la Cursurile de Vară de la Vălenii de Munte: BAR, vol. 342/2, f. 448–449; vol. 346/1, f. 204–205.

699. Ecourile vizitei vor apare în „L’Ora” din Palermo; „Il Popolo Romano” și „Il Lavoro d’Italia” din Roma; în „La Gazzetta di Venezia”. Studenții italieni vor veni la Vălenii de Munte și la edițiile Universității Populare din 1932, 1934, 1936.

700. Academia Română, *Istoria românilor*, Edit. Enciclopedică, București, 2003, vol. VIII, coordonator Ioan Scurtu, p. 438–444.

701. ANIC, fond DGP, dosar 51/1928, f. 12: și „Curentul” din 1 februarie 1928 și „Universul” din 15 februarie 1928. În context, „Curentul” din 7 aprilie 1928 anunța satisfăcut că „presa italiană îl dezaproabă pe Rothermere”.

702. ANIC, fond DGP, dosar 51/1928, f. 64.

703. Idem, fond PGM, SSI, dosar 4/1928, f. 9–18: „Dimineața” din 19 aprilie 1928.

704. ANIC, fond DGP, dosar 58/1928, f. 17. Erau multe planuri ale unei apropieri normale italo-ungare; toate însă erau folosite în scop revizionist. Între ele, cel artistic. Inspectoratul General de Siguranță Cluj anunța, în noiembrie 1928, că la Seghedin se deschidea a treia expoziție de pictură italo-ungară, „cu scopul de a cimanta și mai mult legaturile bilaterale”. – ANIC, fond DGP, dosar 13/1928, f. 2. În repetate rânduri, organizația maghiară „Amici dele’Italia” trimetea grupuri de unguri în Peninsula; de obicei, compoziția acestora era profesională, dar conduse în general de oameni politici. Propaganda în jurul acestor vizite era bine organizată. În august 1934, MPN consemna primirea făcută unui astfel de grup: „Pretutindenii ungurii au fost întâmpinați cu izbucniri de aplauze și ovații, cu strigăte de «viva Ungheria»”. Primiți de Mussolini, la Roma, i-au oferit o diplomă; iar acesta a răspuns: „Cu drept am meritat diploma aceasta fiindcă sunt prieten sincer al ungarilor. Prietenia mea maghiară este calculată. Am convingerea că fără reparațiunea revendicărilor Ungariei nu se poate inaugura o pace trainică în Europa. *Vreau să i se facă dreptate Ungariei* [subl.n.] Duceți vestea Ungariei, că eu cu voință neștrămutată, voi lupta pentru dreptatea Ungariei.” – ANIC, fond MPN, Informații, dosar 419, f. 120. În Ungaria, grupurile de vizitatori italieni erau copleșite cu festivitățile și entuziasmul ungarilor. Un raport al DGP, din 1935, menționează: Autoritățile maghiare au dat dispoziție ca toate clădirile importante să fie pavoazate cu tricolorul Italiei și cu cel al Ungariei; în toate gările prin care treceau vizitatorii italieni, erau afișate tablouri uriașe, simbolice, cu harta Ungariei Milenare și lozinca „Așa a fost, așa va fi”. Și „Așa să ne ajute Dumnezeu!” Scrise în maghiară și italiana. Iar grupuri de unguri erau aduse pentru a-și manifesta entuziasmul.

704. „Universul” și „Cuvântul” din 9 iunie 1928. Cum astfel de discursuri au continuat, „Cuvântul” din 12 ianuarie 1929 titra: *Mussolini în ceartă cu tratatele*.

705. „Universul” din 10 iunie 1928.

706. Edit. Niccolo Zanichelli, Bologna, 1928, 300 pagini.

707. ANIC, fond DGP, dosar 146/1928, f. 52.

708. Idem, dosar 51/1928, f. 156.

709. *Ibidem*.

710. Idem, dosar 5/1932, f. 46.

711. AMAE, fond Transilvania, vol. 27, f. 308.

712. Idem, f. 364–367.

713. Idem, vol.21, f. 223–224.

714. Idem, f. 240–254.

715. Idem, vol. 27: f 367.

716. Idem, f. 387; ANIC, fond PCM, SSI, dosar 40/1934, f. 36. Discursul lui Mussolini a dat și presei italiene un impuls în susținerea revizionismului maghiar. Unele articole se dorea a fi considerate științifice. Între acestea și *Misiunea istorică a Ungariei*, semnat de Antonio Marassavici, în revista trimestrială „Europa Orientale”, Roma, octombrie 1927, p. 97–141; un capitol este intitulat cu formula lui Mussolini – *Dreptate pentru Ungaria*. Prezentat și în ANIC, fond DGP, dosar 157/1937, f. 2–9.

717. AMAE, fond Transilvania, vol. 27, f. 310; ANIC, fond DGP, dosar 50/1931, f. 35–367.

718. „Universul” din 4 și 27 noiembrie 1936. ANIC, fond PCM, SSI, dosar 38/1934, f. 259. Presa franceză se arăta intrigată. „Le Populaire” din 2 noiembrie 1936 scria; „Niciodată Mussolini nu a mers atât de departe în negarea oricărei legi internaționale. [...] Europa poate fi împinsă în barbarie și haos”. „Viitorul” din 3 noiembrie 1936 titra: *Societatea Națiunilor poate pieri în liniște. Declarațiile dictatorului italian viu comentate în presa franceză*.

719. AMI, Centrul de Informatică și Documentare, *loc. cit.* (material preluat din AMI, fond D, dosar 546, vol. 508, f. 1–50, 57–69); vol. III, f. 243–244.

720. Unele tentative de atragere a Germaniei în acțiunea revizionistă maghiară sunt înregistrate și în anii imediat următori Primului Război Mondial. La Berlin se înființa o Bancă Germano-Ungară, având drept scop declarat intensificarea relațiilor comerciale; avea, însă, și unul secret – susținerea revizuirii tratatelor în favoarea Germaniei și Ungariei. – ANIC, fond DGP, dosar 3/1922 f. 81–82, raport al Siguranței din 9 martie 1923. Periodic, în presa germană apăreau articole favorabile revizionismului maghiar. – Vezi și Idem, dosar 58/1928, f. 244. În noiembrie 1928, contele Apponyi va ține la Berlin o conferință despre „dreptatea Ungariei”: participa și Loebe, președintele Reistagului, împreună cu doi miniștri. – Idem, f. 268.

721. AMAE, fond Transilvania, vol.26, f. 40–41.

722. ANIC, fond DGP, dosar 112/1936, f. 13–15.

723. AMAE, fond Transilvania, vol. 26, f. 68.

724. Idem, f. 92.

725. Idem, vol. 21, 22, 28, 29, 33, 38. ANIC, fond MPN, Informații, dosar 281, f. 1–2, dosar 554, f. 1–2 fond DGP, dosar 93/1929, f. 33; dosar 51/1931, f. 19; dosar 58/1933, f. 3, 25.

III. 1938–1940

1. AMAE, fond Transilvania, vol. 25, f. 109–110.

2. AMI, Centrul de Informatică și Documentare, *Activitatea revizionist-iredentistă maghiară împotriva României*, 1976, vol. III, f. 250–253 (material preluat din AMI, fond D, dosar 546, vol. 508, f. 52–54).

3. Articolul era semnat de I.D. Dinu. Avea constatarea: „Tot ce se face pentru înlesnirea călătoriilor la Budapesta ale cetățenilor români, fie că e vorba de un congres sau altul, sau de întrecerile sportive de tot soiul, nu are alt tâlc, decât să agite pe locuitorii de origine minoritară din țara noastră.” În același scop erau folosite chiar și congresele ecleziastice.

4. „Timpul”, 25 iunie 1938.

5. „Neamul Românesc”, 28 iunie 1938, articolul *Minoritățile naționale*. Idem, nr. din 23 iulie 1938, publică un articol pe marginea situației ungarilor din România cu prezentarea presei de limbă maghiară – ungarilor dispuneau, în acel moment, de 350 publicații, față de 50 câte aveau în 1919

6. M.O., 4 august 1938; „Universul”, 11 august 1938.

7. AMI, Centrul de Informatică și Documentare, *loc. cit.*, vol. III, f. 37–38 (preluat din AMI, fond D, dosar 1908, vol. 2, f. 310).

8. Chiar și intransigentul Nicolae Iorga, care și-a manifestat adversitatea față de Germania permanent, justifica această politică de satisfacere a cererilor economice ale Berlinului. În iarna lui 1940, când în presa din Franța și Anglia s-a declanșat o campanie antiromânească pe tema apropierea economică de Germania, Winston Churchill a criticat aspru țările neutre, folosind formula „neutrii care hrănesc crocodilul”. Iorga a trimis ministrului britanic la București, Sir Reginald Hoare, o scrisoare, cerând încetarea campaniei antiromânești. Transmitea și o scrisoare, în același sens, prim-ministrului Neville Chamberlain. Răspundea formulei lansate de Churchill: „Crocodilul egiptean (Germania) amenințat de foame, s-a repezit asupra unui copil (România), care îi dă o pâine; preoții (Anglia și Franța), muștrând pe copil că alimentează rapacitatea crocodilului, acesta le-a răspuns: Dacă nu dădeam crocodilului să mănânce pâine, acesta mă mânca pe mine.” – ASRI, fond D, dosar 11382, vol. I, f. 316–317; și vol. III, f. 61–64; vezi și Petre Țurlea, *Nicolae Iorga între Dictatura Regală și Dictatura legionară*, Edit. Enciclopedică, București, 2001, p. 134.

9. Prezentarea politicii FRN față de minoritatea maghiară este preluată din vol. *Partidul unui rege: Frontul Renașterii Naționale*, Edit. Enciclopedică, București, 2006, autor Petre Țurlea, paginile 27, 85–97, 101–103, 115, 130, 153, 195–206, 258–259, 262–263; se vor indica sursele folosite în volumul respectiv; cu adăugarea unor informații din surse noi.

10. M.O., p. I, nr. 293/16 decembrie 1938. Legea de reorganizare a FRN, ianuarie 1940, păstrează aceleași prevederi cu privire la minoritățile naționale (art. 46) – Idem, 20 ianuarie 1940.

11. Idem, nr. 5/5 ianuarie 1939.

12. Publicat în broșura *Legea pentru înființarea Organizației politice Frontul Renașterii Naționale din 16 decembrie 1938 și Regulamentul de funcționare din 3 ianuarie 1939*, Edit. „Universul”, București, 1939.

13. „Universul” din 17 ianuarie 1939. Aceeași teză la Septimiu Bucur, în art. *Statul național și politica minoritară*, din „România”, 19 ianuarie 1939.

14. AMI, Centrul de Informatică și Documentare, *loc. cit.*, vol. III, f. 50–51 (preluat din AMI, fond D, dosar 1908, vol. 2, f. 311–312). Incitarea din afară a minorităților naționale din România ar fi fost periculoasă pentru aceasta, având în vedere configurația demografică a României de la începutul lui 1939: din 19 850 000 locuitori, români erau 14 850 000 (74,8%); restul, 25,2%, erau minoritari – din aceștia ungurii reprezentau 4,4% adică 882 000, iar secuii 2,8%, adică 565 000.

15. „România” și „Universul” din 12 ianuarie 1939.

16. Ibidem.

17. „Universul” din 20 ianuarie 1939.

18. „România” din 20 ianuarie 1939:

19. ANIC, fond PCM, dosar 114/1939, f. 40–42.

20. AMI, Centrul de Informatică și Documentare, *loc. cit.*, vol. III, f. 259–260 (preluat din AMI, fond Operativ, dosar 88 302, vol. 5, f. 677–679.)

21. ANIC, fond PCM, dosar 121/1939, anteproiect, f. 1–30; proiect f. 31–36.

22. Idem, f. 45–49.

23. „România” din 21 ianuarie 1939.

24. Idem, 26 ianuarie 1939.

25. Idem, 29 ianuarie 1939

26. ANIC, fond PCM, dosar 114/1939, f. 44.

27. AMAE, fond Transilvania, vol. 39: f. 4–5.

28. Idem, f. 6.

29. O parte din rapoartele DGP din 1939, privind acțiunile culturale cu caracter revizionist, patronate de Secția Maghiară a FRN în ANIC, fond DGP, dosar 49/1921, vol. 1, f. 264–288.

30. AMAE, fond Transilvania, vol. 39, f. 262–263.

31. ANIC, fond PCM, dosar 124/1939, f. 1–10. Întreg dosarul are notificări înaintate Guvernului, privind neîndeplinirea unor cereri.

32. Idem, dosar 122/1939, f. 1–6.

33. ANIC, fond IGJ, dosar 55/1939, f. 65–66.

34. Vezi Livia Dandara, *România în vâltoarea anului 1939*, Edit. Enciclopedică, București, 1985, p 117.

35. AMIC, fond PCM, dosar 140/1939, f. 76.

36. Idem, dosar 121/1939, f. 31–36 – se prezintă textul *Statutului*; comentarii asupra lui – f. 37–40.

37. „Magyar Lápok”, Oradea; „Hirlap”, Arad – din 20 ianuarie 1939.

38. „Brassói Lápok” din 23 ianuarie 1939. „Hirlap”, Arad, 26 ianuarie 1939, scria: „Maghiarii din România pentru prima dată n-au încheiat o înțelegere cu un partid politic, ci cu însuși Statul Român.” În același sens și „Keleti Ujság”, Cluj, 22 ianuarie 1939; în același ziar, nr. din 25 februarie 1939, și articolul *Comunitatea Poporului Maghiar*; ziarul respectiv era fostul organ oficial al Partidului Maghiar.

39. ANIC, fond PCM, dosar 114/1939, f. 44.

40. Idem, fond IGJ, dosar 39/1939, f. 12.

41. Idem, dosar 12/1939, f. 1.
42. Idem, f. 135–137.
43. Livia Dandara, *op. cit.*, p. 137.
44. *Iuliu Maniu în fața Istoriei*, edit. Gândirea Românească, București, 1993, p. 386–387.
45. ANIC, fond FRN, dosar 233, f. 42.
46. Pentru toate, Idem, dosar 133, f. 6–7; dosar 233, f. 71–83, 93, 105, 109, 117, 127, 130–131.
47. M.O., nr. 5/1939, Adunarea Deputaților, ședința din 22 iunie 1939, p. 59.
48. AMAE, fond Transilvania, vol. 38, f. 361–382.
49. ANIC, fond DGP, dosar 22/1920, f. 226–227.
50. Idem, f. 240–243.
51. Idem, fond IGJ, dosar 39/1939, f. 8.
52. Idem, f. 18, 20–28, 30, 48.
53. Idem, fond IGJ, dosar 11/1939, f. 37.
54. Idem, fond DGP, dosar 133/1935, f. 40. În perioada interbelică, se obișnuia ca rabinii să fie aduși din Ungaria. – Idem, f. 2–5.
55. Idem, fond IGJ, dosar 39/1939 – din totalul de 279 file ale dosarului respectiv, majoritatea prezintă asemenea subiecte.
56. Idem, fond PCM, SSI, dosar 25/1938; dosar cu materiale doar pe tema revizionismului maghiar; total 339 file.
57. Idem, fond IGJ, dosar 55/1939 – întreg dosarul pe această temă; total 314 file; include și câteva rapoarte privind atitudinea antiromânească a minoritarilor germani.
58. Idem, dosar 33/1939, f. 2–15.
59. Vezi Elena Cojocaru, *Revizionismul maghiar 1938–1940. Studiu de caz – orașul Abrud*, Edit. Dokia, Cluj-Napoca, 2010, p. 38.
60. ANIC, fond IGJ, dosar 33/1939, f. 164–165.
61. Idem, fond DGP, dosar 14/1939, f. 73.
62. Idem, dosar 36/1921, f. 21–25. Pentru cei arestați în județul Trei Scaune – Idem, fond IGJ, dosar 33/1939, f. 170. Alte tabele cu propagandiști și teroriști unguri arestați – Idem, fond PCM, SSI dosar 21/1939, f. 4, 6, 8–9, 11–12, 16.
63. Idem, fond PCM, SSI, dosar 22/1939, f. 1–23
64. Idem, fond IGJ, dosar 14/1939, f. 152.
65. Cristian Troncoț, *Istoria serviciilor secrete românești. De la Cuza la Ceaușescu*, Edit. Ion Cristoiu, București, 1999, p. 164–165.
66. AMI, Centrul de Informatică și Documentare, *loc. cit.*, vol. IV, f. 44–63 (document preluat din AMI, dosar 304/3, Garda Zdrăncăroșilor, f. 437–458). Un alt exemplar al studiului respectiv – ANIC, fond PCM, SSI, dosar 22/1939, f. 1–22. Într-o dare de seamă a Comandamentului Corpului de Jandarmi, asupra situației polițienești de pe teritoriul rural al țării, pe intervalul 15–31 octombrie 1939, se găsește o prezentare alarmantă: acțiunea revizionistă maghiară din Transilvania (documentul folosește termenul „iredentism”) ajunsese a fi „înglobată total” în cea generală a Ungariei; „Această minoritate trebuie urmărită cu toată vigilența, mai ales după descoperirea recentă a nucleelor teroriste pe teritoriul Ardealului”. – ANIC, fond IGJ, dosar 32/1939, f. 16–17. Pe 3 decembrie 1939, Regimentul 7

de Jandarmi raporta: „Iredentismul maghiar este cea mai importantă problemă polițienească de pe teritoriul ținutului Someș.” În cadrul propagandei revizioniste, cele mai active erau societățile culturale, religioase, cooperative, sportive, bibliotecile; de cele mai multe ori, scopul declarat nu corespundea cu activitatea reală. Doar în ținutul Someș erau înregistrate 402 astfel de societăți, cele mai active pe linia revizionismului fiind în zona de frontieră, Bihor și Sălaj (în perioada respectivă, Sălajul se întindea până la granița cu Ungaria, între județele Bihor și Satu Mare). Din cele 402, se dovedise că 45 făceau propagandă revizionistă pe față, restul ducând în acest plan, o activitate clandestină. Se remarcă și faptul că 201 societăți își desfășurau activitatea în biserici, case parohiale, școli confessionale reformate și romano-catolice – locuri unde jandarmii nu aveau voie, prin directivele autorităților centrale, să pătrundă. De asemenea, din total, 166 aveau drept președinți preoți și învățători; pe celelalte le conduceau persoane numite de preoți. Astfel, biserica se situa în primul rând al activității revizioniste. În urma constatărilor făcute, Regimentul 7 Jandarmi Someș trimitea în judecată 253 maghiari și șvabi maghiarizați. Acțiunea nu a contribuit, se remarcă, la diminuarea rezistenței față de Statul Român; din contră, cei arestați erau considerați eroi, și „atitudinea răuvoitoare a minorității maghiare crește”. – ANIC, fond IGJ, dosar 6/1939, f. 72–81. De remarcat faptul că zona Someș-Sălaj era tocmai aceea de unde proveneau majoritatea conducătorilor Secției Maghiare a FRN.

67. AMI, Centrul de Informatică și Documentare, *loc. cit.*, vol. IV, f. 97–119 (preluat din AMI, fond D, dosar 546, vol. 165, f. 37–59).

68. ANIC, fond PCM, SSI, dosar 22/1939, f. 24.

69. Idem, fond FRN, dosar 137, f. 30.

70. Idem, dosar 85, f. 2.

71. AMAE, fond Transilvania, vol. 35, f. 318–329.

72. ANIC, fond IGJ, dosar 55/1939, f. 101–113.

73. Idem, fond FRN, dosar 246, f. 59.

74. Idem, dosar 79, f. 1–7.

75. Idem, f. 10.

76. Idem, dosar 85, f. 22.

77. Idem, dosar 323, f. 3–6.

78. Idem, f. 23–24.

79. Printre altele, vezi și Idem, fond IGJ, dosar 64/1939, cuprinzând rapoarte atât din 1939, cât și din 1940. O notă a Jandarmeriei anunța conducerea Gărzilor Naționale ale FRN că unii lideri ai Secției Maghiare fuseseră acceptați în posturi importante de conducere, deși erau cunoscuți ca „înfocați iredențiști maghiari”. – Idem, fond FRN, dosar 273, f. 75.

80. Idem, fond IGJ, dosar 12/1939, f. 5.

81. Idem, dosar 14/1939, f. 155.

82. Idem, dosar 11/1939, f. 171; dosar 16/1939, f. 27.

83. Idem, dosar 2/1939, f. 54.

84. Idem, dosar 33/1939, f. 13.

85. Idem, f. 12.

86. Idem, dosar 20/1939, f. 124–136.

87. Idem, fond FRN, dosar 365, f. 22.

88. Idem, fond IGJ, dosar 11/1939, f. 186–193.

89. Idem, dosar 33/1939, f. 168–171; pentru acțiunea revizionistă maghiară din județul Mureș vezi și Idem, dosar 3/1939.
90. Idem, dosar 11/1939, f. 41–52.
91. Idem, dosar 2/1939, f. 3.
92. „România” din 18 martie 1940.
93. ANIC, fond PCM, SSI, dosar 22/1939, tabele cu teroriști – f. 39–76; harta nucleelor teroriste din Transilvania – Idem, f. 77
94. AMAE, fond Transilvania, vol. 36, f. 302–382.
95. AMI, Centrul de Informatică și Documentare, *loc. cit.*, vol. IV, f. 122–164 (preluat din AMI, fond Operativ, dosar 4198, vol. 1, f. 1–43).
96. ANIC, fond PCM, dosar 118/1939, f. 26–28.
97. Idem, f. 29.
98. Idem, fond MJ, DJ, dosar 27/1939, f. 9, 11–12, 21. Cerere de grațiere înaintată Ministerului Justiției la 26 iunie 1939 – Idem, f. 4.
99. Idem, fond PCM, SSI, dosar 20/1939, f. 127.
100. Idem, f. 129; alte scrisori asemănătoare – f. 148–150.
101. Idem, f. 124–125.
102. Idem, f. 120 (originalul în limba maghiară la f. 121).
103. Idem, f. 116.
104. Idem, f. 100. Depășind zona strictă a comportamentului autorităților față de deținuții maghiari, zvonurile lansate indicau și o politică represivă față de biserici; o dezmint mai multe adrese către autoritățile românești; printre ele, aceea a Consiliului Diecezan Reformat din Beheciu (care aducea mulțumiri autorităților „pentru felul cum se poartă față de interesele bisericii minoritare”) și a parohiei romano-catolice din comuna Ștefănești, Odorhei (în care se arăta „profunda mulțumire” pentru comportamentul prim pretorului plășii Sângiorgiu de Pădure). – Idem, fond PCM, dosar 140/193, f. 25–27.
105. Idem, fond PCM, SSI, dosar 20/1939, f. 103.
106. Idem, f. 106.
107. Idem, dosar 21/1939, f. 22–24.
108. Idem, f. 27.
109. Idem, f. 28–33:
110. Idem, dosar 22/1939, f. 24–38.
111. „Pesti Hirlap” din 2 martie 1938.
112. AMAE, fond Transilvania, vol. 20, f. 292.
113. Idem, f. 251–252.
114. „Daily Telegraph” din 10 decembrie 1938; articol reluat în „Universul” din 11 decembrie 1938.
115. AMAE, fond Transilvania, vol. 39, f. 262–263.
116. Cel mai recent, problema garanțiilor prezentată sintetic de Georgiana Margareta Scurtu, în Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VIII, coordonator Ioan Scurtu, Edit. Enciclopedică, București, 2003, p. 524–532.
117. „Timpul” din 3 mai 1939; discurs ținut la Congresul general al Breslelor Muncitorești. În final, cu superficialitatea ce se regăsea și în discursurile lui Carol al II-

lea, Armand Călinescu anunță: „Țara e pregătită pentru orice înfruntare, inclusiv în plan mondial”.

118. AMAE, fond Transilvania, vol. 20, f. 276–277.

119. Idem, f. 306–308; și ANIC, fond PCM, dosar 128/1939, f. 1–3.

120. ANIC, fond PCM, dosar 127/1939, f. 2–29.

121. AMAE, fond Transilvania, vol. 40, f. 22–26.

122. Idem, vol. 20, f. 332–334.

123. Idem, f. 285–286.

124. Idem, f. 287–289.

125. ANIC, fond PCM, dosar 126/1939, f. 1–90; în formă redusă, Idem, dosar 125/1939, f. 1–58. Textul trimis la Paris și Londra era însoțit de mai multe documente: declarația lui Armand Călinescu la Postul de Radio București din ianuarie 1939, privind politica față de minorități; textul *Mesajului Regal* de deschidere a Parlamentului, din 7 iunie 1939; declarația ministrului de Externe, Grigore Gafencu, în Camera Deputaților la 7 iunie 1939. – Idem, dosar 127/1939, f. 1–29.

126. Idem, fond PCM, dosar 108/1939, f. 33–35.

127. Idem, f. 15–23.

128. Idem, f. 3–14.

129. AMAE, fond Transilvania, vol. 20, f. 284. Cu toata supărarea, România a făcut tot posibilul pentru a satisface cererile britanice; a înaintat chiar propuneri pacifiste Ungariei. În convorbirea avută de secretarul general al Ministerului de Externe, Alexandru Cretzianu, la 30 august 1939, cu Sir Reginald Hoare, ministrul Londrei la București, acesta din urmă a aratat o telegramă primită de la Londra; conform acesteia, la 28 august 1939, ministrului Ungariei în Marea Britanie i se comunicase că „Guvernul Britanic regretă respingerea, de către Guvernul Ungariei, a *propunerii Guvernului Român în vederea încheierii unui pact de neagresiune* [subl.n.]. Un asemenea pact ar fi dat o dovadă concretă a hotărârii declarată de Ungaria de a-și menține neutralitatea în ipoteza unui război, și de a rezista oricărei încercări a Germaniei de a obține Transilvania pentru dânsa, în schimbul colaborării ei active. Refuzul Ungariei ridică dubii asupra intențiilor sale finale.” Londra credea că propusul pact de neagresiune ar fi avut un efect major și asupra minorității maghiare din România, încetând instantaneu „maltratarea de care se plânge guvernul de la Budapesta”. Pe 29 august 1939, ministrul Budapestei la Londra a răspuns: „Precum a declarat-o de mai multe ori și fără echivoc, în trecut, Guvernul Ungariei declară din nou în mod solemn, că nu a avut niciodată și nici nu are acum, vreo intenția de a ataca România.” – AMAE, fond Transilvania, vol. 40, f. 29–30. Formula exprima un adevăr, Ungaria, toată perioada interbelică, nu și-a propus să atace România; se știa incapabilă să facă față unui război cu aceasta; la mijloc era și lașitatea refuzului de a lupta direct pentru împlinirea țelului său revizionist; aștepta ca Marile Puteri să-i dea Transilvania.

130. Idem, vol. 20, f. 299.

131. ANIC, fond PCM, SSI, dosar 98/1938, f. 6–9.●

132. Idem, f. 4.

133. Teleki Pál era un înfocat naționalist ungar, adept convins al revizionismului, dar un om de cuvânt. S-a sinucis în noaptea de 2/3 aprilie 1941, pentru că Horthy i-a cerut

să încalce recent încheiatul Tratat cu Iugoslavia. – vezi și Petre Țurlea, *Românii din Serbia 1940–1944*, Edit. Enciclopedică, București, 2013, p. 45.

134. ANIC, fond PCM, SSI, dosar 98/1938, f. 10.

135. Idem, f. 6. Cu o anumită satisfacție, prelua știrea și „Izvestia”, Moscova, 20 aprilie 1939.

136. Articolul care coincidea cu politica externă a URSS, din acel moment, va fi preluat și de „Izvestia” din 15 octombrie 1938.

137. Printre cele mai incisive articole erau cele apărute în „Universul” lui Stelian Popescu conducătorul LAR, „Neamul Românesc” al lui Nicolae Iorga și „Timpul”.

138. ANIC, fond PCM, SSI, dosar 42/1934, vol. II, f. 25.

139. Idem, f. 69.

140. „Pesti Hirlep” din 29 iulie 1939; articol arhivat în ANIC, fond PCM, SSI, dosar 42/1934, vol. II, f. 12–13.

141. „Uj Hirek” din 8 iulie 1939.

142. ANIC, fond FRN, dosar 36, f. 35.

143. Idem, f. 31.

144. Idem, f. 34.

145. Idem, f. 10–11.

146. Idem, fond PCM, dosar 140/1939, f. 50.

147. Idem, dosar 108/1939, f. 1.

148. Idem, dosar 116/1939, f. 5–6.

149. Idem, dosar 114/1939, include un exemplar al broșurii; varianta în franceză dosar 113/1939.

150. Idem, dosar 113/1939, f. 1.

151. AMI, Centrul de Informatică și Documentare, *loc. cit.*, vol. III, f. 261–266 (preluat din AMI, fond D, dosar 1908). Despre propaganda revizionistă în Transilvania – prin filme, broșuri, ziare, emisiuni de radio etc. – și ANIC, fond DGP, dosar 49/1921, vol. I, f. 187; Idem, vol. 195/1929, f. 127; Idem, fond MPN, PI, dosar 456, f. 14–15; Idem, fond PCM, SSI, dosar 12/1934, f. 1.

152. Ioan Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1800–1947)*, Edit. Enciclopedică, București, 2001, *Carol al II-lea*, p. 259.

153. Idem, p. 291–292.

154. M.O., p. I, nr. 142 din 22 iunie 1940.

155. ANIC, fond FRN, dosar 365, f. 28.

156. Idem, dosar 358, f. 18, 30.

157. Idem, dosar 363, f. 23–24.

158. Idem, f. 18–20.

159. Idem, dosar 282, f. 124.

160. AMAE, fond Transilvania, vol. 40, f. 54.

161. Idem, f. 56–57.

162. Idem, f. 70.

163. Idem, vol. 26, f. 260.

164. Idem, vol. 40, f. 111.

165. Idem, f. 122–124.

166. Idem, f. 162–163. 9 iulie 1940 era datată o notă a SSI cu privire la vizita lui Teleki și Csáky la Berlin. Oficialitatea maghiară se arăta îngrijorată de faptul ca teza germană susținea doar o rectificare a frontierei, prin cedarea orașelor Oradea, Satu Mare, Careii Mari, în timp ce Ungaria dorea întreaga Transilvanie. Berlinul adoptase o atitudine de mijloc din două motive: minoritatea germană o ducea mai bine în România, decât ar fi dus-o în Ungaria; România nu trebuia slăbită și mai mult, pentru că Germania avea „atâtea interese economice aici”. Poziția era a lui Hitler; Ribbentrop înclina spre refacerea „Ungariei Milenare”. – AMI, Centrul de Informatică și Documentare, *loc. cit.*, vol.V, f. 5–6 (preluat din AMI, fond D, dosar 546, vol. 295, f. 25–24).

167. ANIC, fond DGP, dosar 225/1937, f. 49–50. Agenția de presă „Presse Rador” transmitea că după căderea Parisului și capitularea Armatei Franceze, o delegație a partidului de guvernământ din Ungaria s-a dus în audiență la miniștrii Italiei și Germaniei la Budapesta, anunțând că ungerii, după căderea Tratatului de la Versailles, așteaptă să cadă și Tratatul de la Trianon; cei doi miniștri s-au alăturat speranțelor ungerilor. A urmat, pe 27 iunie 1940, chiar în timpul crizei provocate de ultimatumul sovietic transmis României, o ședință a Guvernului Ungariei, cu participarea diplomaților Germaniei și Italiei acreditați la Budapesta; s-au discutat cererile teritoriale ungare. – AMI, Centrul de Informatică și Documentare, *loc. cit.*, vol.V, f. 2–4 (documente preluate din AMI, fond D, dosar 546, f. 17–20).

168. Momentul august 1940, cu Diktatul de la Viena, este foarte prezent în literatura istorică românească. Printre altele: Cornel Grad, *Al doilea arbitraj de la Viena*, Iași, 1999; Ioan Scurtu, *România și Marile Puteri (1939–1940)*, vol. 2, București, 2000; Corneliu Mihai Lungu, Ioana Alexandru Negreanu, *România în jocul Marilor Puteri, 1959–1940*, București, 2000; Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena, Memorii, iulie-august 1940*, București, 1991; Ion Calafeteanu, *Români la Hitler*, București, 1999; Valer Pop, *Bătălia pentru Ardeal*, București, 1991; Dinu C. Giurescu, *România în al Doilea Război Mondial*, București, 1999; Mihai Retegan, Alexandru Dușu, Constantin Botoran, *Transilvania în evoluția relațiilor româno-ungare*, București, 1993; Aurică Simion, *Dictatul de la Viena*, București, 1996 ș.a. O sinteză în *Istoria Românilor*, (tratatul Academiei Române), vol. VIII, *România întregită (1919–1940)*, Edit. Enciclopedică, București, 2003, p. 575–588.

169. ANIC, fond FRN, dosar 253, vol. II, f. 113.

170. Idem, vol. I, f. 296.

171. Idem, f. 268.

172. Idem, vol. II, f. 22.

173. Idem, fond DGP, dosar 49/19 I, vol. I, f. 183.

174. Idem, f. 191.

175. Idem, f. 195.

176. Idem, f. 193, 200, 202.

177. Idem, f. 183–189.

178. Idem, fond FRN, dosar 253, vol. II, f. 5.

179. AMI, Centrul de Informatică și Documentare, *loc. cit.*, vol.V, f. 8–12 (preluat din AMI, fond D, dosar 540, vol. 51, f. 347–351).

180. ANIC, fond FRN, dosar 253, vol. III, f. 23.

181. Idem, vol. II, f. 90.

182. Idem, vol. I, f. 266.

183. Idem, vol, II, f–25.

184. Idem, f. 26.

185. Idem, f. 27–30.

186. Idem, vol. I, f. 285–287.

187. Idem, vol. II, f. 14–20.

188. Idem, f. 2.

189. Idem, vol. I, f. 252.

190. Idem, vol. II, f. 7.

191. Idem, vol. I, f. 268.

192. „România” din 3 septembrie 1940.

193. O oglindă generală prezintă Aurică Simion în vol. *Dictatul de la Viena*, Edit. Albatros, București, 1996, p. 377–385.

194. „Universul” din 2 septembrie 1940; articolul a fost cenzurat. Manifestanții de la Cluj i-au trimis Regelui o telegramă: „Ardealul întreg, înfățișat prin mii de fii ai săi, adunați în Capitala sa Cluj, trimite pe această cale celor ce pentru moment dețin frâiele Țării, expresiunea voinței sale nestrămutate de a respinge cu ultima hotărâre Diktatul de la Viena, care vrea să dea Ardealul ungarilor. Nu primim nici o hotărâre care să răsluiască moștenirea sfântă a înaintașilor noștri, ori de unde și de la cine ar veni. Vom apăra Ardealul cu ultima noastră energie.” O telegramă asemănătoare i s-a trimis și lui Iuliu Maniu. – ANIC, fond MPN, Informații, dosar 755, f. 6–7. Un alt articol, și acesta cenzurat, din „Curentul”, 3 septembrie 1940, aduce amănunte despre Cluj: Iuliu Maniu a sosit în localitate; se formase o Gardă româno-maghiară care să păstreze liniștea și să predea orașul, în frunte cu Emil Hațieganu; s-a întrunit, pe 1 septembrie, marele Colegiu Universitar, prezidat de Ștefănescu-Goangă, anunțându-se evacuarea – se va alcătui un protest energic împotriva cedării Ardealului; a avut loc și un incident sângeros – de la fereastra clădirii Comunității Maghiare, str. Memorandumului, doi maghiari au tras în mulțime, omorând un student, și rănind o studentă; patrula militară l-a împușcat pe unul din atentatori. – AMI, Centrul de Informatică și Documentare, *loc. cit.*, vol. V, f. 78–80. „Curentul” din 4 septembrie 1940 avea articolul, eliminat de Cenzură, *Întregul Ardeal își plânge trupul sfârtecat. Mari manifestații de protest împotriva Dictatului de la Viena*: „Ardealul întreg este în picioare. Întreaga suflare românească este cuprinsă de aceleași simțăminte naționale și cu toții într-un glas cer dreptatea și numai dreptatea. Toți, în genunchi, își înalță rugile lor fierbinți către Cel Atotputernic, implorându-l să pedepsească în dreapta lui mânie, pe cei care le-au rupt libertatea, pe cei care i-au smuls de lângă frații lor. [...] Ca la un semnal, ardelenii, conștienți de rosturile lor, s-au ridicat în picioare și protestează energic împotriva unei dominații străine. [...] În ochii zecilor de mii de români veniți din toate unghiurile Ardealului pentru a protesta [...], s-a văzut cea fermă hotărâre de jertfă pentru realizarea idealului național, de ură împotriva călailor și de scârbă împotriva lichelelor.” Mulțimea de la Iuliu Maniu, „așteptând semnalul de luptă împotriva dușmanului secular”. Se anunța și un memoriu, cu „sute de mii de semnături” înaintat prim-ministrului, și faptul ca „preoții, învățătorii și intelectualii din întregul cuprins al teritoriului furat, au depus un sfânt jurământ, prin care se leagă să rămână la posturile de datorie pentru a fi sprijinul populației românești”. – AMI, Centrul de Informatică și Documentare, *loc. cit.*, vol. V, f. 85–86 (preluat din AMI, fond D, dosar 587, vol. I, f. 56–59).

195. ANIC, fond FRN, dosar 253, vol. II, f. 43; vezi manifestațiile de la Sibiu și la Aurică Simion, *op. cit.*, p. 380. Mari manifestații au avut loc la Alba Iulia și Brașov; erau prezentate într-un articol eliminat de Cenzură, din „Universul”, 4 septembrie 1940. La Alba Iulia participaseră „mii de români”; s-a scandat „Jos Ungaria!”, „Trăiască Ardealul Românesc!”, „Nu vom da nici o brazdă!”, „Vrem arme!”, „Vom muri cu toții, dar nu ne vom da Țara cotropitorilor barbarului Árpád!” La Brașov a manifestat „tot Poporul”; fostul ministru Valer Pop, principalul orator, declara: „Să nu se uite că nimic nu este etern.” La propunerea lui, zecile de mii de participanți au ingenuncheat și au depus un jurământ – vor lupta până la ultima picătură de sânge pentru apararea pământului străbun. Apoi, mulțimea a mers, cântând „Deșteaptă-te române!”, la mormântul lui Andrei Mureșanu; aici, toți au strigat „Vrem război!” – AMI, Centrul de Informatică și Documentare, *loc. cit.*, vol. V, f. 89–94 (preluat din AMI, fond D, dosar 587, vol. I, f. 41–47). O mare manifestație a fost și la Arad; în *Moțiunea* adoptată se afirmă credința în refacerea unității statale. – Idem, vol. V, f. 95–100 (preluat din AMI, fond D, dosar 387, vol. I, f. 48–53).

196. ANIC, fond FRN, dosar 253, vol. I, f. 283–285. O mulțime de asociații patriotice au adoptat memorii de protest trimise Regelui; între acestea, *Memoriul Uniunii Asociațiilor Foștilor Luptători din Gărzile Naționale Ardelene*; cereau Regelui să se opună Dikratului; *Memoriul Uniunii Avocaților din România*, cu aceeași cerere etc. – AMI, Centrul de Informatică și Documentare, *loc. cit.*, vol. V, f. 81–82, 103–104 (preluate din AMI, fond D, dosar 587, f. 23–24, 102–103).

197. Carol al II-lea, *Între datorie și pasiune*, ed. de Marcel-Dumitru Ciucă și Narcis Dorin Ion, Edit. „Șansa”, București, 1996, vol. II, p. 244–245. Într-un *Memoriu* către Rege, Iorga respingea orice arbitraj; se va considera demisionat din Consiliul de Coroană, în cazul când granița de Vest se va modifica. – ANIC, fond DGP, dosar 32/1924, f. 16; notă a DGP din 26 august 1940.

198. Stenograma ședinței Consiliului de Coroana publicată de Mircea Mușat și Ion Ardeleanu, în *România după Marea Unire*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1988, vol. II, p. II, p. 1275–1277; și Petre Țurlea, *Nicolae Iorga între Dictatura regală și Dictatura Legionară*, Edit. Enciclopedică, București, 2001, p. 168–170. În „Neamul Românesc” din 3 septembrie 1940, Iorga scria: „Statul e una și Nația e alta. Nația rămâne și sub cea mai crudă apăsare. [...] Vitează și deșteaptă cum e, Nația Românească, înfășurându-și trupul rănit în tricolorul tuturor speranțelor, intră acum în front.” A doua zi, pe 4 septembrie, publică articolul *Drumeț în calea lupilor*.

199. Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *op. cit.*, p. 1278–1283.

200. Vezi și Petre Țurlea, *Nicolae Iorga în viața politică a României*, Edit. Enciclopedică, București, 1991, p. 367.

201. ANIC, fond MPN, Presa internă, dosar 453, f. 6.

202. Idem, fond DGP, dosar 229/1935, f. 3. Proteste trimise regelui și prim-ministrului – Idem, f. 22–24.

203. A.M.Ap.N, fond microfilme, rola f. II, 1544, cadrul 820. Vezi și Petre Țurlea, *Ip și Trăsnea. Atrocități maghiare și acțiune diplomatică românească*, Edit. Enciclopedică, București, 1996, p. 19.

204. ANIC, fond FRN, dosar 253, vol. II, f. 2.

205 Idem, fond PCM, SSI, dosar 98/1938, f. 44. În același timp, presa italiană își arăta ostilitatea față de România; „Oggi”, Roma, 7 septembrie 1940, comenta – conform unei note a SSI – „în mod cu totul defavorabil și dușmănos modul cum a fost creată România Mare”. Presa italiană fiind sub regim de cenzură, poziția ei era și a autorităților de la Roma.

206. ANIC, fond FRN, dosar 253, vol. II, f. 23–26, 28.

207. Nicolas M. Nagy-Talavera, *Fascismul în Ungaria și România*, Edit. Hasefer, București, 1996, p. 418.

208. ANIC, fond FRN, dosar 253, vol. II, f. 23, 28.

209. Idem, vol. I, f. 267.

210. AMI, Centrul de Informatică și Documentare, *loc. cit.*, vol. V, f. 56 (preluat din AMI, fond D, dosar 387, vol. I, f. 116–117).

211. Idem, Vol. V, f. 25–29 (preluat din AMI, fond D, dosar 546, vol. 481, f. 235–238, 242–243).

212. ANIC, fond DGP, dosar 167/1941, f. 116; vezi și Petre Țurlea, în „Angustia”, 13, 2009, p. 125–138; și Idem, *Monumente maghiare de neadmis în România*, Edit. Karta-Graphic, Ploiești, 2013, p. 67.

Concluzii

1. Apud Onisifor Ghibu, *Acțiunea catolicismului ungiuresc și a Sfântului Scaun în România întregită*. Raport înaintat M.S. Regelui Carol al II-lea, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, Cluj, 1934, p. 282, 803–804.

2. ANIC, fond DGP, dosar 1/1924, f. 56–57.

3. AMI, Centrul de Informatică și Documentare, *Activitatea revizionist-iredentistă maghiară împotriva României*, documentar, 1976, vol. III, f. 72–73 (document preluat din AMI, fond D, dosar 17, vol. 2, f. 3–4).

4. Idem, f. 118–121 (preluat din AMI, fond D, dosar 546, vol. 415, f. 376–380). Teza conform căreia revizionismul maghiar ar fi motivat, în principal, de încercarea nobilimii ungare de a-și păstra pământurile, apare deseori în literatura istorică; vezi și Gheorghe Papp în „Adevărul” din 19 decembrie 1934 – articolul *Problema ungară. Nu revizionism, ci reforme democratice*.

5. „Adevărul” din 12 decembrie 1934.

6. AMAE, fond Transilvania, vol. 38, f. 4. *Ungaria revizionistă* a lui Fényes Samu va avea o a doua ediție în 1996, la Edit. Vatra Românească, București-Târgu Mureș.

7. Fényes Samu, *Ungaria revizionistă*, ed. din 1996, p. 139. În mod evident, aici Fényes se înșela: susținătorii revizionismului erau, în primul rând, nobilii maghiari; dar, reușiseră să atragă majoritatea ungarilor.

8. Idem, p. 220, 223–224.

9. „Universul” din 5 septembrie 1937. În august 1937 a produs mare valvă declarația lui Fényes Samu, apărută în ziarul pe care-l conducea „Uj Magyarok”. „Hotarele de azi ale Ungariei – menționa – au fost fixate în baza dreptății istorice; în afară de posesiunile acaparate de unii feudali, ungarilor n-au stăpânit niciodată Ardealul Românesc”. În septembrie 1937 era

proiectat un Congres Mondial al Ungurilor din toate statele Europei și din SUA, la Paris; din România urmau să participe Fényes Samu și Emeric Reti. În favoarea Congresului se pronunța și dr. Kacso, în ziarul „Brassoi Lapok” (producând un protest vehement în „Keleti Ujság” din Cluj, al lui Bethlen György, președinte al Partidului Maghiar). Congresiștii își propuneau stabilirea colaborării între Ungaria și Mica Înțelegere. Inițiativa o avuseseră unele cercuri ale ungarilor din SUA, în frunte cu Jaszi Oscár. „Timpul” a aflat că mai mulți intelectuali maghiari din Transilvania își anunțaseră desolidarizarea de poziția revizionistă intransigentă a lui Bethlen György. – „Timpul” din 25 august 1937.

10. Nicolae Iorga, *O viață de om. Așa cum a fost*, București, 1934, p. 170. Și Petre Țurlea, *Nicolae Iorga la Vălenii de Munte*, Edit. Karta-Graphic, Ploiești, 2016, p. 316. Unele din multele conferințe ținute de Bitay Árpád aveau teme de istorie românească: *Contribuții la Istoria Românilor. Contribuții la cunoașterea Revoluției lui Horea, Istoria bisericii și mănăstiri românești clădite de Mihai Viteazul la Alba Iulia, Viața lui Dimitrie Cantemir ș.a.*

11. BAR, Corespondența N. Iorga, vol. 418, f. 10–11.

12. DAD, nr.10 din 2 iulie 1931, ședința din 26 iunie 1931, p. 315. Vezi și Petre Țurlea, *Nicolae Iorga în viața politică a României*, Edit. Enciclopedică București, 1991, p. 285.

13. „Neamul Românesc” din 12 august 1924.

14. Nicolae Iorga, *Corespondență*, ed. de Ecaterina Vaum, București, 1986, vol. 1, p. 154. Iorga i-a scris profesorului ungar un necrolog emoționant.

15. *Nicolae Iorga și Universitatea din Cluj*, ed. de Petre Țurlea și Stelian Mândruț, Edit. Academiei Române, București, 2005, p.152–153.

16. AMI, Centrul de Informatică și Documentare, *loc. cit.*, vol. IV, f.76–79, 85 (preluat din AMI, fond D, dosar 546, vol. 249, f. 428–429, 432–433, 435.).

17. Materiale reluate în „Universul” din 31 decembrie 1934, sub titlul *Revizionism și antirevizionism în Ungaria*; și ANIC, fond PCM, SSI, dosar 12/1934, f. 169.

18. AMI, Centrul de Informatică și Documentare, *loc. cit.*, vol. IV, f. 85–86 (preluat din AMI, fond D, dosar 546, vol. 249, f. 438–439).

19. Idem, vol. III, f. 59–60 (preluat din AMI, fond Operativ, dosar 88 302, vol. 6, f. 34). SSI consemna, în iulie 1940, dorința unor unguri din Reșița de a rămână în granițele României, „pentru că – spuneau aceștia – în această țară fiecare om se simte acasă”. – Idem, vol. V, f.16–18 (preluat din AMI, fond D, dosar 546, vol. 51, f. 564–566). În context, se înregistrează o tentativă de contrapropagandă românească: au fost alcătuite mai multe manifeste care se intenționa a fi răspândite în Ungaria. Erau în limba maghiară. Se compara situația țărănimii din România, beneficiară a Reformei Agrare, cu a celei din Ungaria unde o astfel de reformă nu avusese loc; în 1940, contele Eszterházy Pál deținea 209 849 iugăre; alți 12 magnați – 376 386 iugăre; ceilalți nobili în total 10 061 456 iugăre. În opoziție, 1 353 046 mici proprietari aveau 1 790 288 iugăre; și alți 3 763 386 țărani nu aveau pământ. Un alt manifest includea și un fragment dintr-o poezie a lui Petöfy: „A magyarok istenére esküszünk, / Esküszünk, / Hogy rabok tovább nem leszünk!” („Pe Dumnezeu ungarilor jurăm, / Jurăm, / Că robi mai mult noi n-o să stăm!”). În sfârșit, alt manifest cerea ungarilor să nu participe la un război contra românilor; se încheia cu o amenințare: „Nu vă jucați cu focul! Lăsați ura din trecut și primiți mâna ce vi se întinde.” – Idem, vol. V, f. 6–21 (preluat din AMI, fond D, dosar 546, vol. 485, f. 274–280).

20. „Patria”, Cluj, din 28 noiembrie 1920.

21. Gheorghe I. Brătianu, *Cuvinte către români*, București, 1942, p. 103–104.

22. „Timpul” din 2 septembrie 1940; articolul cu Hotărârea de la Alba Iulia, cenzurat, a fost păstrat în AMI, Centrul de Informatică și Documentare, loc. cit., vol. III, f. 61–62 (preluat din AMI, fond D, dosar 387, vol. 1, f. 10–11). Tot aici și alte articole cenzurate din același motiv.

Abrevieri

- 1 AAR – Analele Academiei Romane
- 2 AM – Arhiva Ministerului Afacerilor Externe
- 3 AMApR – Arhiva Ministerului Apărării Raționale
- 4 ANIC – Arhiva Națională Istorică Centrală
- 5 AMI – Arhiva Ministerului de Interne
- 6 ASTRA – Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și
Cultura Poporului Român
- 7 BAR – Biblioteca Academiei Române
- 8 CM – Consiliul de Miniștri
- 9 CPJI – Curtea Permanentă de Justiție Internațională
- 10 DAD – Dezbaterile Adunării Deputaților
- 11 DGP – Direcția Generală a Poliției
- 12 DJ – Direcția Judiciară
- 13 D – Documentar
- 14 EMKE – Erdélyi Magyar Közművelődési Egysusulet (Societatea
de Cultură Maghiară din Ardeal)
- 15 SMA – Erdélyi Múzeum Egyesület (Societatea Muzeul
Ardelean)
- 16 FRN – Frontul Renașterii Raționale
- 17 IGJ – Inspectoratul Seneral al Jandarmeriei
- 18 LAR – Liga Antirevizionistă Română
- 19 LC – Liga Culturală
- 20 MI – Ministerul de Interne
- 21 MJ – Ministerul Justiției
- 22 MEN – Ministerul Propagandei Naționale

- 23 MO – „Monitorul Oficial”
24 MOVE – Magyar Crszágas Védő Egylet (Asociația Rațională Maghiară de Apărare).
25 PCM – Președinția Consiliului de Miniștri
26 PIN – Partidul Națiunii
27 PND – Partidul Naționalist Democrat
28 PNL – Partidul Național Liberal
29 PNR – Partidul Național Român
30 PNȚ – Partidul Național Țărănesc
31 PȚ – Partidul Țărănesc
32 SSI – Serviciul Secret de Informații
33 SN – Societatea Națiunilor
34 SRR – Societatea Română de Radio
35 t. – tom

Indice de persoane

Nu se referă și la note.

A

- Agrigoroaic, Ion 10
Agârbiceanu, Ion 105
Ajtay József 144, 274; planul ~ 305
Albrecht Dezideriu 544
Albrecht de Habsburg, arhiduce 155,
225, 232, 296
Albrecht, Lajos 129
Albu, colonel 40
Alexandru, rege 166, 208, 270, 284
Almásy László 295
Altmann, Rüdiger 202
Ancel, Jaques 175
Andrássy, Gyula 62; bulevardul ~ 54
Angelescu, Constantin 85, 120, 222
Antal Béla 204
Antal István 295
Antonesca, Ion 178, 371
Antonescu, Mihai 251
Antonescu, Victor 212, 287
Apáthy István 15, 20
Apponyi, contesă 226
Apponyi Albert 54, 61–64, 68, 84, 86,
87, 127, 192, 210, 212, 224, 226,
244, 248, 251, 265; legile ~ 82–83,
85
Apponyi György 210
Apșa, Victor Mihalyi de 98
Arduini, Luigi 298
Argeșanu, guvernul 512
Argetoianu, Constantin 129; guvernul
~ 358
Arpad de Habsburg, arhiduce 229
Árpád 224
Arion, Ioan 15
Astor, lord 271
Atanasie, Anghel, episod 101
Atanasiu, Teodor 336
Athanasiu, Ion 26
Atholl Katherine, Lady 202, 203
Atzel Edmund (Ede) 329, 339

- Averescu, Alexandru 23, 43, 105, 111, 132, 133, 177; guvernul ~ 107–109, 111, 123, 128–129, 275
- Avramescu 19
- B**
- Bacalbașa, Constantin 196
- Baffi, Mariano 298
- Bailoy, Leon 175
- Bálász Endre 14
- Bálász Ernő 116, 131
- Bálázs Lajos 160
- Bálázc György 229
- Balbino, Giuliano 301
- Baldwin, Stanley 266; guvernul ~ 175
- Baldwin-Webb, I. 267
- Balfour (Arthur, James) 50
- Balogh Albin 223
- Balogh Francisc 161
- Bandtholz 288
- Bánffy Francisc 138
- Bánffy, familie 243
- Bánffy Miklós 61, 138–140, 244;
- Báffy Nicolae 317, 318, 322, 324, 339, 347;
- Banu, Gheorghe 196
- Bányai János 194
- Bányai Ladislau 9; B. László 322
- Bárdas Péter 135
- Bárdossyi Ivan 268
- Bárdossyi László 42, 349
- Baross György 218, 296
- Bartha Ignat 343
- Bartoli, Matteo 298
- Barthou, Louis 208, 256, 270, 281–284
- Bartunek János 145
- Baruch 56
- Bassarabescu, I.A. 195
- Báthory István 46
- Baudoin-Bugnet, Pierre 281, 282
- Bauman 56
- Bălan, Nicolae, mitropolit 103–104, 368
- Bănescu, Nicolae 104
- Bârseanu, Andrei 27, 95–95
- Béchal, Andrei 287
- Bécsági József 25
- Békésy Ladislau 234
- Béldi 37
- Bem, general 229
- Beneš, Edvard 74, 174, 198, 262–263, 269
- Bengliu, Ioan, general 316, 327
- Bér Elek 268
- Berkenyi, Károly 240
- Bernády György 135, 135, 138
- Bérnárd Ákos 69
- Berzeviczy Albert 296
- Berzeviczy István 192
- Bethlen, familia ~244
- Bethlen, Gábor 276
- Bethlen István 155, 202, 205, 207, 226, 228, 234, 247, 267, 269, 276, 298, 302–305, 320
- Bethlen György 131, 135, 137, 319, 322, 375 140, 162, 201, 210, 517,
- Bethlen Ladislau 158
- Bethlen László 155
- Bianu, Eugen 51, 41, 144
- Bianu, Ioan 52
- Bidu, Valeriu 191, 198, 200
- Bighian, Alexandru 88
- Bismarck, Otto von 56
- Bitay, Árpád 47, 124, 380
- Bivolaru, căprar 35
- Blaga, Lucian 104
- Blondel, Georges 277, 286
- Blum, Léon 287
- Boar, Liviu 8
- Boerescu 258
- Boeriu, Alexandru 88
- Boeriu, Ioan, general 33, 88
- Bogdan-Duică, Gheorghe 104

- Bogos, Alexandru 343
 Boilă, Romul 33, 106
 Bolcaș, Nicolae 25–24, 27–28
 Bolcaș, Lucian 28
 Boncour, Paul Joseph 279, 309
 Bontescu, Victor 106
 Borcea, Laurențiu 188
 Bordeaux, Henry 286
 Bornyai Zoltán 274
 Borza, Alexandru 184
 Bossy, Raoul 271, 287, 320, 345, 354,
 355, 361, 363
 Boyle, Edward lord 197, 259, 267
 Boyle, Lady 259
 Brandsch, Rudolf 124
 Braniște, Valeriu 95, 106
 Brăiloiu, Ștefan 195
 Brănișteanu, Barbu 297
 Brătianu, Constantin I.C. (Dinu) 196,
 207, 325
 Brătianu, Gheorghe I. 382
 Brătianu, Ion I.C. 17, 23, 30, 51, 55, 57
 68, 70, 105, 111–113, 120, 132,
 133, 172, 256, 246; guvernul ~ 275
 Brătianu, Vintilă 250
 Brentano, Funck 286
 Briand, Aristide 233–235, 276, 277
 Bryce, lord 55
 Bucșan, Constantin 26, 107, 111, 132
 Buccow 86, 98
 Bungețianu, Ștefan, 178–179
 Burilleanu, Dimitrie 194
 Buson, Maurice de 259
 Buzatu, Gheorghe 372
 Buzdudan (Gheorghe) 250
 Buxton, Noel 256
- C**
- Cadogan, Alexander 349
 Calafeteanu, Ion 10, 245
 Cantacuzino, Alexandrina 184, 194
 Capei, John 346
 Carol II, prinț 173–176, 178, 179, 263;
 rege 114, 178, 180, 181, 183, 184,
 186, 189, 194, 211, 313–314, 319,
 321, 325, 326, 336, 341, 352, 355,
 360, 363, 364, 368, 371, 373, 382
 Carol al IV-lea, împărat de Habsburg
 175, 225–227
 Cartianu, colonel 370
 Castellane, Stanislas de 277
 Castiagneto 295
 Cazalet 345
 Călinescu, Armand 312, 314, 316, 317,
 322, 323, 325, 329, 338, 348, 349,
 352
 Câmpeanu, Ilie 87–88
 Câdea, Romul 93
 Cecil, Robert, lord 264, 271
 Cesianu, Dinu 196, 208, 280–282, 285
 Chamberlain, Austin 233, 247–248,
 261, 277
 Chamberlain, Neville 347
 Chambon, Henry de 284
 Chaplot, Gaston Reginald 286
 Chiappe 286
 Churchill, Winston 193, 266
 Clain, Samuil 100
 Claudel 278
 Clémenceau (Georges) 55, 58
 Clark, George 255
 Clinchart, Georges 232
 Clopoșel, Ion 22
 Ciano, Galeazzo 301, 361, 363
 Cicio-Pop, Ștefan 33, 106
 Ciordaș, Ioan 23–25, 27, 28
 Ciorogariu, Roman, episcop 194, 196
 Ciotori, D.N. 66, 174, 249
 Ciura-Ștefănescu, Florica 366
 Codarcea, Corneliu I. 9
 Cojocaru, Elena 10
 Compte, Henry 286
 Coroiu, Ion 188
 Comșa, Petru 26, 88

- Conon, mitropolit 98
 Copoiu, Nicolae 9
 Cosmin, Radu 194
 Cot, Pierre 277, 279
 Cotenescu 103
 Crainic, Nichifor 195–196
 Crawford 61
 Cretzianu, Alexandru 349
 Cristescu, Gheorghe 273
 Crișan, A. 351
 Csáky Gabriel 234, 349, 361, 375
 Csikay Pál 276
 Csernoch István 295
 Cuchetti, Gino 299
 Cutcutache, Constantin D. 248
 Cuza, A.C. 17, 304
 Czako E. 78
- D**
- Daladier, Edouard 347
 Dan, Sever 112
 Dandara, Livia 524
 Dániel Ernő 82
 Darány Ignác 82
 Dașcovici, Nicolae 252
 Day 51
 Dăianu, Ilie 379
 Deac, Augustin 9–10, 165
 Dekanozov 372
 Denbigh 264
 Dénes István 238
 Densusianu, Ovid 26
 Desborns, Georges 274
 Desmond 264
 Deszö Ipolyt 330
 Dezsö Albert 324
 Dexter Béla 154
 Dietrich Antal 14
 Dissescu, Constantin 114
 Dobrotă, Octavian 86, 201
 Dolci 182
 Domange, René 286
- Domanovszky Sándor 204
 Dragomir, Silviu 9; 104, 312, 318, 321,
 339, 347, 358
 Drasche-Lázár, Alfrad 69
 Drăgan, Vasile 169
 Drecin, Mihai 11
 Droummond, Eric 248
 Duca, I .Gr. 105, 147, 246, 249, 259,
 275
 Dumitrescu, Grigore 196
 Dumitrescu, Ion 10
- E**
- Eckhardt Sándor 274
 Eckhardt Tibor 217, 226, 280, 283,
 292, 295, 320
 Egry 190
 Ember István 223
 Eminescu, Mihai 235
 Erkel Ferenc 159
 Esztergom, cardinal de ~ 296
- F**
- Fabricius, Fritz 317
 Fall Endre 218
 Faludi 24
 Fanère, Claude 286
 Faur, Viorel 21
 Fáy József 65, 126, 128
 Federzoni 299
 Féjerpataky Lajos 77
 Fekete Francisc 128, 343
 Fényes Samu 9, 379–380
 Ferdinand, rege 23, 35, 38, 46, 99, 100,
 112, 123, 158, 162, 168–170, 208,
 210; așezământul ~ 47; piața ~
 369; universitatea ~ 275
 Ferencz István 169
 Ferencz József 76
 Fiedler, episcop 161, 218
 Filip, Cristian-Claudiu 11
 Filló Francisc 325, 338

Flandin, Pierre-Étienne 287, 308
 Florescu 293
 Florian, Zaharia 195
 Flueraș, Ion 106
 Foch, Ferdinand, mareșal 59
 Franasovici, Richard 179
 Francisc Iosif, arhiduce de Habsburg
 155, 225
 Frâncu, Amos 33
 Frențiu, Traian, episcop 194
 Fribourg, André 279
 Fried, Andrei 24
 Friedrich István 35
 Fülöp Kocsis 89
 Fundățeanu, maior 27

G

Gábor Aron, asociație 216, 234
 Gafencu, Grigore 206, 311, 347, 349–
 350, 352, 372
 Gájzágó 250
 Gál Lászlo 280
 Gál Nicolae 324
 Gaster, Moses 258
 Gavalier Ludovic 333
 Geannini, Amedeo 295
 George al V-lea, rege 174, 263
 Geron Netta 51
 Gesztessy Gyula 255
 Ghelmegeanu, Mihail 325, 335, 358–
 359
 Ghibu, Onisifor 9, 136, 161, 181–183,
 186
 Ghica, Dimitrie I. 65, 181–182
 Ghika, Vladimir 181
 Gigurtu, Ion 372
 Gillet, Louis 286
 Giurescu, Constantin C. 358
 Gligor, Alexandra 88
 Göbl Zoltán 330
 Gociman, Aurel 9, 196–197, 257, 305,
 326

Goga, Octavian 41, 77, 94, 101, 105–
 107, 111, 114, 128, 132, 196
 Gojdu, Emanuil 189; fundație ~ 189,
 190; problema ~ 172
 Goldberger, Nicolae 9
 Goldiș, Vasile 26, 93, 95, 106, 108, 112,
 123
 Goldstein, Max 167
 Gömbös Gyula 234; guvernul ~ 139,
 179, 210, 304
 Gordon, general 255
 Göring, mareșal 309
 Gower, Robert, lord 197, 258, 265–268,
 270; grupul ~ 271, 345
 Grandpiérre, Emil 129, 132
 Grădișteanu, Ion 33
 Grieger 210
 Grigorcea, Vasile 193, 267, 279–282,
 285
 Groza, Petru 107
 Guillaume, Árpád 292
 Gyárfás Elemér 132, 137, 138, 152–
 154, 162, 182, 184, 186, 188, 210,
 318, 319, 322, 332, 341
 Gyla 228

H

Habay, Calman 328
 Habsburg, familie 225–227
 Hajdu István 132
 Haller István 155
 Halifax, lord 355
 Hamilton 265
 Hankóczy 25
 Hannay 257
 Hasdeu, B.P. 94
 Hațieganu, Emil 20, 106
 Hațieganu, Iuliu 134
 Havanyi 46
 Healy, Thomas M. 293
 Heathcote, Dudley 173, 174
 Hedrich, Hans 316

Heghedüs Sándor 343
 Heinrich, Francisc 333
 Hencs Károly 71
 Hicks, William 174
 Henderson, Jan 266, 320, 345–346
 Henrich, Victor 330
 Herbely 234
 Herczeg Ferencz 217–218, 226, 345
 Herriot, E. 193
 Hervé, Gustav 277
 Hidassy Sándor 256
 Hirschauer 277
 Hitler, Adolf 141, 197, 202, 207, 213,
 304, 356, 360, 363, 370
 Hoare, Reginald 348
 Hodža 198
 Holban, general 35
 Hoover, președinte 293
 Horthy Miklós 17, 58, 69, 71, 113, 114,
 146, 154, 155, 179, 188, 210, 218,
 225, 227, 228, 234, 235, 259, 289,
 301, 320, 329, 345, 374, 375, 378;
 guvernul ~ 146; regimul ~ 163
 Horváth Eugen 155
 Hossu, Iuliu, episcop 98, 106
 Hoszu László 330
 Hühnlein, Adolf 369, 370
 Huszár Antal 85
 Huszar Anton 238
 Huszá Károly 288

I

Iacobescu, Mihai 10
 Iamandi, Victor 211
 Iancovici, Eugen 138
 Iancu, Avram 33
 Iancu de Hunedoara 228
 Ifrim, Maria 191
 Iliescu, Leontin 379
 Illyés Iuliu 37, 162
 Imbroane, A. 93
 Imrédy Béla 250, 320, 356

Inczédy Jacksman Odon 135, 184, 186
 Incuț, Ion 108, 110–111, 179
 Ionescu, Barbu (Leibovici, Moritz,
 Marcel) 172, 176, 178–179
 Ionescu, Nae 195
 Ionescu, Take 23, 68, 258, 275
 Iorga, Nicolae 21, 23, 30, 33, 44–48,
 50–60, 63, 64, 68, 74, 75, 84, 86,
 87, 89, 92, 94, 96, 100–105, 108,
 110, 111, 113, 114, 128, 151, 177,
 181, 183, 185, 186, 189, 191, 200–
 204, 207, 212, 233, 259, 287, 292,
 297, 298, 311, 356, 371, 372, 379,
 380–382; guvernul ~ 124, 181;
 universitatea ~ 44
 Isopescu, Claudiu 298

J

Jakob Jozsef 159
 Jakobffy Elemér 133
 Jancso Elemér 139
 Jászi Oszkár 14–15, 305
 Jechliczka 233
 Jiteanu, Gheorghe 195
 Jockssman 138
 Jozsef, arihiduce de Habsburg 155, 225,
 283
 Józika Ioan 138, 318, 325; J. Comisia
 Catolică 180
 Józika Sámuel 114, 129, 130
 József, colonel 42
 Jumanca, Iosif 106

K

Kádár Francisc 46
 Kánya 283, 333
 Karácsonyi, Benő 21
 Káro György 230
 Károlyi Mihály 14, 17, 29; guvernul ~
 15, 37
 Kajaba Ladislau 161
 Kautz 24

- Kayser, Jacques 280, 281
 Kecskeméti Sándor 130
 Keisztics Sándor 305
 Kendeffy 37
 Kemény János 147
 Kémeny, baronii 138
 Keresztes 24
 Kertész Eugen 14
 Király Emerich 294
 Kirchknopf, György 76
 Kirîtescu, Constantin 33–34
 Kis Sándor 334
 Kitchener 264
 Kiulak, Simon 160
 Köblós Andrei 343
 Kocsis Béla 147
 Kocso Sándor 155
 Kölcsey Ferenc 159
 Kolumbán István 222
 Köpf Károly 329
 Korányi 190, 250
 Koos Ferencz Kör 352
 Kós Károly 129, 138
 Kósa János 44
 Kosma N. 146
 Kossuth Lajos 151, 295; monument ~
 298; partid ~ 234
 Kovács Carol 336, 340
 Kövár Gusztav 149
 Kristóf György 44, 380
 Kristóf, Iluş (Ilona) 44
 Keisztics Sándor 253
 Kun Béla 17, 22, 23, 29, 37, 55, 85
 Kurti Carol 555
 Kusoka, Sándor 168, 169
- L**
- Labande, Honoré 286
 Lapedatu, Alexandru 27, 30, 50, 51, 54,
 63–64, 196
 Lapedatu, Ion 190
 Laptew, S.M. 249, 259, 262
- László-Ioueanul, I. 194
 Lazăr, Aurel 106
 Lăcătuşu, Ioan 11, 86
 Léderer Lajos 263
 Lémeny Henry 286, 287
 Lengyel Béla 126
 Lengyel Zoltán 240
 Levaditi 275
 Lewis, Maurice 174
 Lewellyn-Jones 266
 Lewis, Cornisch C. 289
 Lloyd George, David 55, 58, 61, 62, 67,
 256, 257, 263
 Lichtenberger, H. 286
 Linzenbold, Ferencz 330
 Liteanu, Gheorghe, general 559
 Litovszky 327
 Lorencz Ludovic 343
 Lothian, lord 271
 Loucheur, Maurice 250, 278
 Lucaciu, Vasile 68, 106
 Lukács György 273
 Lukács László 82, 250
 Lungulescu, Gheorghe 196, 222
 Lupaş, Ioan 26, 96, 104, 111, 195, 196,
 198, 211
 Lupescu, Elena 172
 Lupa, Nicolae 110, 112, 196
 Luszinki János 343
 Luther Martin 264
- M**
- Mabane, William 267
 MacDonald, James Ramsay 193, 256,
 265
 Maior, Petru 100
 Majláth Gusztáv Károly, episcop 43, 76,
 100, 136, 139, 160, 182, 184, 185,
 377
 Makkai Sándor 140
 Mandacovici, Nicolae, colonel 369
 Mander, Geoffrey 266, 267

- Mangra, Vasile, mitropolit 98
 Maniu, Iuliu 18, 19, 25, 28, 33, 51, 56,
 99, 106–108, 110, 112, 114, 123,
 133, 176, 206–208, 237, 250, 325,
 327, 371, 372; guvernul ~ 276
 Mankovics, György (Metz) 232
 Manoilescu, Ion 194
 Manoilescu, Mihail 371–372
 Mansfield 271
 Marcus, Mihail 237
 Margherite, Victor 287
 Marghiloman, Alexandru 23, 57
 Mareck 24
 Maria, regină 30–31, 68, 99, 111, 290
 Marin, Louis 308
 Marinescu, Gabriel 339
 Mariska 334
 Marmeliuc, Dimitrie 196
 Marschovsky György (Gheorghe Melius)
 232
 Marșieru, Justin 39
 Marta, A. 43
 Márthy 40
 Martin, Gaston 285
 Márton Áron, episcop 317, 333, 334,
 376
 Márton Iosif 333
 Martonne, Emmanuel de 54, 68
 Masaryk Thomás 269, 308
 Mateia, Ioan 9, 26, 104
 Matia (Matei), Corvin 228, 229
 Maurer Béla Adalbert de Ürmös 66, 127
 Mărdărăscu, Gheorghe 35
 Mayer 69
 Măndrescu, Simionn 26, 68
 Medrea, Corneliu 78
 Mesurier 174
 Meteuș, Ștefan 326
 Mészáros 234
 Micu, Ioan Inochentie 100
 Mihai, rege 172, 176
 Mihai Viteazul 127
 Mihalache, Ion 108, 110, 112
 Mikó Emerik 318
 Mikó Ládisláu 318
 Millerand, Alexandre 54
 Miron, Cristea, episcop 93, 97, 98;
 mitro-polit 102; patriarh 103,
 106, 183, 194, 195, 319; guvernul
 ~ 314
 Mironescu, G.G. 205, 276, 279
 Mistler 307
 Modreanu, general 359
 Moisuc, Viorica 10
 Moldovan, Iosif 39
 Moldovan, Victor 358
 Moore, T.C. 267
 Mosca, Rodolfo 299
 Monzie, Anatole de 74–75, 273, 275–
 277, 308
 Moșoiu, general 26, 34, 194
 Moța, Ion 113
 Mourand, Henriette 217
 Mousset, Albert 285
 Munro, Hector 59
 Munro, Patrik 267
 Munteanu-Murgoci, Gheorghe 30, 31,
 50
 Muscă, Petru 88
 Mussolini, Renito 64, 141, 147, 188,
 193, 200, 201, 203, 207, 211, 213,
 217, 229, 231, 249, 294–296,
 298–302, 304, 305, 355, 356;
 piața ~ 301
- N**
 Nádassy 234, 235
 Nagy Alexandru 332, 333
 Nagy Domokos 194
 Nagy Emil 257; N.E. proiectul 305
 Nagy Endre 155
 Nagy Károly 76
 Nagy-Talavera Nicholas M. 374
 Nason, Herry B. 288

Năstasă (Kovacs), Lucian 10
 Necșești, Al.P. 195
 Negrea, Camil 188
 Negulescu, Eugen 359
 Nwmeth István 241
 Németh László 204, 281
 Newton, lord 61, 256, 258, 264–266
 Nistor, Aurel 93, 110, 199, 201
 Nistor, Ion 196
 Nitti, Francesco 296
 Nițescu, Voicu 194

O

Oanea, Laurențiu 185
 Ödön Inedy 138
 Oláh Sándor 330
 Olivier, lord 264
 Olteanu, Marcel, general 34, 35
 Orlando Vittorio Emanuele 55
 Orösz Carol 325
 Orösz, Gábor 329
 Ott Andrei 276
 Otto de Habsburg, arhiduce 175, 210, 225
 Ovary Elemér 138

P

Packé Sándor Jozsefs de 185
 Pál Árpád 129–130
 Pál Gábor 124, 132
 Pallavicini György 210
 Pangal, Jean 363
 Papahagi, Tache 55
 Papp Petru 23, 28
 Parmoor, lord 257, 264
 Partelly István 219
 Partenie, Petre 184, 185
 Pauker, Jaques 233
 Pârvan, Vasile 50, 297
 Pedlow 291
 Peidl Gyula 391
 Pekár Gyula 276, 300

Pelivan, Ion 111, 197
 Perényi 280
 Perreux, Gabriel 279
 Petöfi Sándor 261
 Petran, Coriolan 78
 Petrescu, Cezar 318
 Petrescu-Comnen, Nicolae 182, 197, 261, 277, 278, 362
 Petrinca, Petru 238
 Petruțiu, Aron 200
 Phillimore, lord 265
 Pireșca, Mihail 88
 Pius al XI-lea, papă 296
 Playmouth, lord 271
 Póczy Mihály 330
 Poiană, Volbură, pseudonimul lui Gri-gore Năsturaș 21
 Polacco, Adriano 295
 Policrat, T. 195
 Poni, Petru 52
 Ponsomby, lord 271
 Ponnefon, Jean de 273
 Pop, Ioan Aurel 228
 Pop, Ghiță 124, 128
 Pop, Ionel 107
 Pop, Valer 146, 181, 182, 184, 186, 354
 Pop de Băsești, Gheorghe 106
 Popescu, David, general 373
 Popescu, Dumitru, general 178
 Popescu, Grigore 44
 Popescu, Nae 103
 Popescu, Stelian 191, 194, 195, 197, 199, 200, 211, 292, 379
 Popescu-Puțuri, Ion 9
 Popovici 293
 Popovici, Constantin 93
 Popovici, Mihaj 32, 196
 Pordea, Augustin 14
 Pordea, Titus 9
 Poruțiu, Valentin 14
 Precup, Emil 88
 Prezan, Constantin, general 23

Procter, Henry 345

Prohazka, episcop 234

Puşcană, Tudor 194

Puşcariu, Sextil 184

Q

Quirielle, Pierre de 277

R

Racoviţă, Emil 275

Radnótfáy Árpád 156

Rákosy Zoltán 223, 240, 264

Rakowszky Ivan von 233, 234

Racoviceanu, Gheorghe, colonel 33

Rassay Károly 210, 226

Ray, Marcel 277

Rădulescu 250, 293

Réday Károly 330

Ressa, Camil 78

Réthy, Francisc 291

Riccardi, Romeo 298

Riedl Franz 144

Rion, Gaston 286

Robescu 250

Roba, Ioan 39

Rohay Sándor 154

Roman, Valter 9

Rosenberg, Alfred 304

Roosevelt, preşedinte 292–293

Roth Béla 330

Rotheredan, lord 267

Rothermere, lord 176, 193; 217, 218,
229, 231, 249, 257, 259–265, 268,
270, 292, 309; 345; proiectulul ~
305; trustul ~ 291

Rothermere, Esmond (Harsworth) 264

Ruffini, Mario 298

Rupert, Rudolf 234

Rus, Nicolae 88

Rusu, Alexandru 101

S

Saint-Aulaire, Antoine 248

Saizu, Dumitru 10

Salat, Levente 10

Salmi, Arrigo 299

Sándor Jozsef 114, 154

Sapène, Jean 277

Sargent, Orme 348

Sarkady Gábory 330

Sarolta 334

Sauerwein 217

Sava-Ştengaru, Damian 19

Săvescu, Ion 196

Sân-Giorgiu, Ion 46

Scheffler Ferencz 332

Schuster, cardinal 302

Scurtu, Ioan 8, 10

Sebestyén Andrei 289

Sebestyén Pál 250

Seişanu, Romulus 9, 195

Serédi, cardinal 155, 281

Serez, Nicolae 343

Servádi Imre 158

Seymour 51

Shaw, G. Bernard 259

Sigescu, Iosif 259

Sikeles Elek 194

Simionescu, Ion 195

Simon, James 269

Simon, Zoltán 330

Simonca 236

Sipöcz, Jenő 264

Sofronie, Gheorghe 9

Sonntag 283

Souilé, Edouard 279

Spănu, Alin 8, 11

Speranţia, Eugen 43

Sréter István 144, 305

Stancu, Vasile 11, 86

Stănculescu, Alexandru 11

Stârcea, Grigore 147

Strauss, István 229

Suciu, Ion 106
 Szabó Beni 318, 324
 Szabó Jenő 87
 Szántó Sándor 34
 Szász Pál 155, 317, 319, 321, 322, 335,
 347
 Szécsenyi László 197, 288
 Székely Francisc 49
 Szele Béla 132, 146–147, 154
 Széle Sándor
 Szemeliay János 166
 Szentkeresztbey Béla 154, 318
 Szeterenyi József 249
 Szigety Béla 332
 Szilágyi Andrei 290
 Szleiber István 343
 Szigmond Ferenczi 200
 Sydenham, lord 256–266

Ș

Șaguna, Andrei, mitropolit 100, 102,
 104*
 Șandru, Dumitru 10
 Șchiopul, Iosif 51
 Șincai, Gheorghe 100
 Ștefan cel Mare 202
 Ștefan cel Sfânt (Szent István), rege 61,
 149, 228
 Ștefănescu, Marin 194
 Ștefănescu, Mihai 359
 Șuluț, Octav 100

T

Tamaro 297
 Tárbay Géza 109
 Tătărescu, Gheorghe 124, 137, 178,
 179, 222
 Telkes Simon 82–83, 238
 Teleki Adam 318, 324, 326
 Teleki Ernest 318
 Teleki Pál 69, 217, 362, 363, 375
 Teleki, conții 158, 243

Teutsch, episcop 100
 Thierry, A. 34
 Theodorescu, Răzvan 228
 Theodorescu, Vasile 9
 Thuróczy Lajos 168
 Tilea, V.V. 345–347, 349; T.V.V. cazul
 346
 Tisseyre, Charles 273
 Titulescu, Nicolae 68, 80, 181, 189,
 192, 193, 202, 206–212, 244–251,
 259, 261, 262, 265–267, 281, 282,
 284, 285, 287, 293, 298, 308, 382
 Toka Gyula 154
 Tokas Géza 154
 Tökes Ernest 333
 Topor, Ioan, general 335
 Tournaire, Albert 286
 Trancu-Iași, Grigore 196
 Troncotă, Cristian 8, 329
 Troubridge, amiral 259
 Trumppel, Victor 127

Ț

Țenescu, general 371
 Țițeica, Gheorghe 26, 52, 194, 195
 Țurlea, Petre 384

U

Urmánczy Ieronim 138
 Urmánczy János 14
 Urmánczy Nándor (Ferdinand) 14, 15,
 138, 205, 228, 230, 264, 280
 Unghvàry Sándor 381
 Urdăreanu, Ernest 360

V

Vaic 228
 Vaida-Voevod, Alexandru 23, 57–63,
 66–68, 70, 75, 106–108, 111, 112,
 358, 360
 Vallat, Havier 280–282, 286
 Vance, Louis Joseph 290

Vancea, Iosif 88
 Vanderbild 288
 Vansittart, Robert 349
 Varga Albert 162
 Varga Béla, episcop 317, 334
 Vásárhelyi János, episcop 136, 138, 317,
 319, 333
 Vasváry Edmund 294
 Vasu, Octavian 40
 Văitoianu, Arthur, general 168
 Vântu, Gheorghe 358
 Vécsey Aurel (Transilvanus Viator) 377
 Veres Saint István 155
 Vesselényi, baroni 138
 Victor Emanuel, rege 301
 Vienne, Louis de 287
 Villáni 250
 Villani – Dionisi 305
 Vlad, Aurel 106
 Voicu, Dan Paul 7
 Voinescu, Romulus P. 78, 232

W

Walko Lajos 247
 Watson, Seton (Scotus Viator) 50, 60,
 256, 258, 268
 Wekerle 35
 Werböczy, Coloman 24, 25
 Wilson, Thomas Woodrow 55, 237
 Willer (Villier), Iosif 137
 Willert, Arthur 262
 Windischgraetz, Ludovic de 234, 235
 Winkler, Gyula 155
 Wlassics, Gyula 82
 Wolf, Carol 219

Z

Zadrovatz, episcop 234, 289
 Zágoni István 129
 Zele Béla 524
 Zeuceanu 250
 Zsigmond Varga 275

Anexe

4 iunie 1920. Semnarea Tratatului de la Trianon.

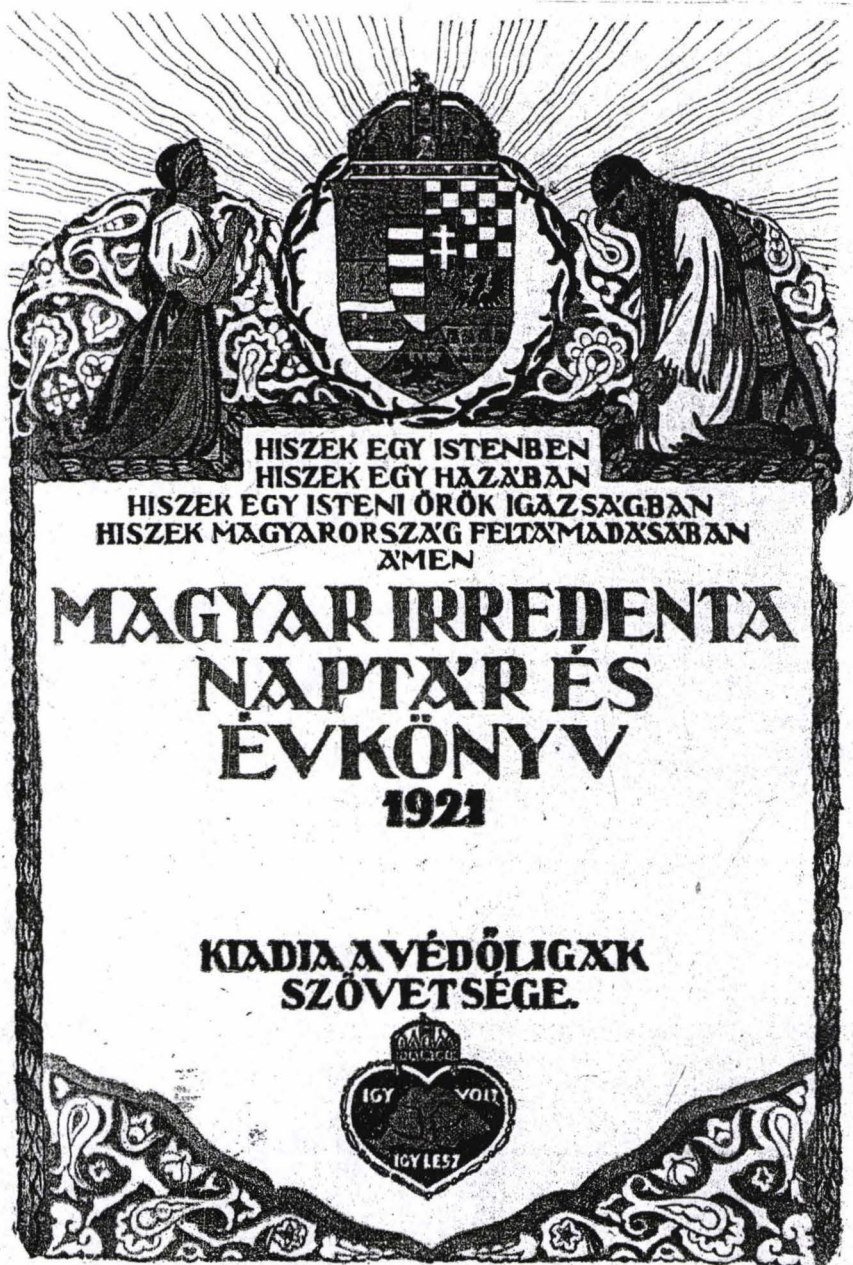
Nicolae Titulescu.

Nicolae Iorga.

Horthy Miklós.

Kerényi Éva rajza.

IV. sorozat.

Ára 30 korona.

Coperta almanahului „Iridenta maghiară”.

Apponyi Albert.

VÉDŐ LIGÁK SZÖVETSÉGE NAPTÁR PROPAGANDA OSZTÁLY

BUDAPEST, V., LIPÓT-KÖRUT 23. SZÁM. ↔ TELEFON 66-98.

*Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában,
Hiszek egy Isten örök igazságban,
Hiszek Magyarország feltámadásában. Amen.*

*Hiszek Magyarországot — nem ország,
Hiszek Magyarországot — magyarországot!*

Uram!

A Védő Ligák Szövetsége az irredentizmus állandó ébrentartása érdekében egy évkönyvet bocsájtott ki „Magyar Irredenta Naptár és Évkönyv” címmel. Mellékelten megküldöttük Önnek is a Magyar Irredenta Naptárt és Évkönyvet azon tiszteletteljes kérésünk kapcsán: helyezze el üzletének, cége hivatali helyiségének, otthonának egy feltűnő helyére, hogy az eszme — Magyarország elszakított részei visszaszerzése — mindenütt kifejezésre jutva, a lelkekben mindig visszhangra leljen.

Az évkönyv ellenértékének megállapítását az Ön áldozatkészségére bizzuk és előre is hálásan köszönjük Önnek, ha Hazánk minden párt és felekezeti jellegtől mentes irányu újjáépítéséhez az évkönyv önköltségi árán — 30 koronán — felül hozzájárul. Célunk, minden magyar embert egy táborba gyűjtve, egy új, erős, hatalmas Magyarországot építeni. Minden propagandára adott fillér egy-egy kő ezen nagy munkához. Még kérjük Önt, hogy nagybecsü adományát a mellékelt postautalványon lehetőleg postafordultával beküldeni sziveskedjék és maradjunk

hazafias üdvözlettel!

VÉDŐ LIGÁK SZÖVETSÉGE
PROPAGANDA OSZTÁLYA

Megy. kir. belügyminiszter
71493/1920. B. M. sz. ren-
delletével engedélyezve.

Cred într'unul D-zeu, cred într'o patrie
Cred într'o dreptate vecinică divină
Cred într'o reînviere a Ungariei, Amin.

Ungaria cîntită nu e țară
Ungaria întregă este raiu.

DOMNILE !

Uniunea Ligilor de apărare pentru a ține veșnic trează iredentismul a redactat un almanah cu titlul "Calendarul și Almanahul Irredentei Maghiare". Alături v'am trimis și Dvs. calendarul și almanahul irredentei maghiare cu rugămintea să-l alegeți în magazinul, în biroul, sau în locuința Dvs. , la un loc cât mai vizibil, cu scopul ca expresiunea ideii reînțiririi Ungariei să găsească întotdeauna ecou în suflete.

Contra valoarea almanahului o veți fixa după aprecierea și spiritul Dvs. de jertfă și vă mulțumim anticipat pentru orice contribuțiune ce ar trece peste suma de 30 coroane, care sumă reprezintă prețul de cost al almanahului, ajutând astfel și Dvs. la refacerea Patriei fără deosebire de confesiune sau de nuanță politică. Scopul nostru este ca strângând toată suflarea maghiară într'o singură tabără să facem o Ungarie nouă, mare și puternică. Fiecare ban donat este ca o piatră la acest edificiu. Rugându-vă ca prețioasa Dvs. donațiune să ni-o înaintați cu alăturatul mandat postal, pe cât posibil cu întoarcerea curierului, rămănem

cu salutări patriotice

SECȚIUNEA DE PROPAGANDĂ

A Asociațiunii Ligilor de Apărare

Autorizat cu ord.No.71493/1920
E.M.al Ministerului Regal Un-
gar de Int erne.

"CRED INTR'O TARA

20

"CRED INTR'O DREPTATE DUMNEZEASCA

"CRED IN REINVIEREA UNGARIEI

A. M. I. N.-

De asemenea in ultimul timp, pe toate telegramele particulare ce vin din Ungaria, dupa cum se vede din exemplarele ce se alatura, poarta dupa denumirea localitatii din teritoriul nostru, inscriptia:

"MEGSZALLOT TERÜLET "

(TERITORIU SUB OCUPATIE).-

Deci si prin acest nou procedeu se vede clar ca autoritatile maghiare nesocotesc o situatie sanctionata, un tratat semnat.-

Raportand cele de mai sus, cu onoare va rugam a se lua masurile ce veti crede de cuviinta, pentru a se pune odata capat acestei necuviinte unghuresti si acestui sistem de propaganda dusmana.-

Cat ne priveste, am luat urmatoarele masuri:

- 1).- A se retine de cenzura ori ce corespondenta oficiala ce vine din Ungaria.-
- 2).- A se suprima din textul telegramelor specificarea mentionata mai sus.-
- 3).- S-a raportat autoritatilor superioare.-
- 4).- S-a pus in vedere Colonelului OPRESCU ofiterului de legatura de la BUDAPESTA, ca prin MISIUNEA INTERALIATA, a cere Guvernului Maghiar, a nu mai trimite direct autoritatilor civile din teritoriul nostru, nici o corespondenta oficiala, ci ori ce chestiune are de aranjat sa se faca prin intermediul Misiunii noastre Militare pe cale diplomatica.-

COMANDANTUL CORPULUI VANATORILOR

R A L DE DIVIZIE,

[Handwritten signature]

TELEGRAMA

No. 28 JUNIE 1921 192

LEGATION ROUMANIE

PARIS LONDRES

Puisque dans leur propagande les Hongrois prétendent que nous avons transformé l'Université de Cluj en une école primaire je Vous autorise de publier que la plupart des professeurs nommés par nous à Cluj sont des Docteurs des Universités d'Occident Stop Beaucoup d'entre eux sont même connus partout comme savants Stop Ainsi à la Faculté des Sciences je cite les professeurs Emile Racovitza et Jeannel fondateurs d'une Revue française de Zoologie soutenue par l'Académie des Sciences de Paris, anciens directeurs d'instituts de Zoologie en France Stop A la Faculté de Médecine le professeur Levaditi un des plus célèbres bactériologues de l'Institut Pasteur de Paris, le professeur Guiart professeur à l'Université de Lyon Stop Trois des professeurs de Cluj ont été Agrégés aux Universités de Vienne et de Pesth Stop A d'autres Facultés nous trouvons des Docteurs de la Sorbonne des Docteurs en Sciences Mathématiques de Paris et ainsi de suite Stop Essayez de publier cela dans un journal

Take Ionesco

70/1921 prop. maghiara

*28 Junie 1921
Gen. ref. R. D. Ionescu*

324

28 iunie 1921. Ordin al ministrului de Externe, Take Ionescu, către legațiile Bucureștilor de la Paris și Londra.
AMAE, fond Transilvania 1920-1944, vol. 23.

Summi in reg. Romaniae Ministeri in credentibus
malis meis consideratum.

N. Titulescu

Londra 2 Julii 1922

P.S. Tementis mei in via agitur reiecta
in jurcasi, anet et aci exemplarum meum.

Londra, 2 iulie 1922. Raport al lui N. Titulescu către ministrul de Externe,
I.G. Duca.
AMAE , fond Transilvania 1920-1944, vol. 17.

Către toate legațiile

17

REGISTRATURA GENERALĂ
Nr. 22416 M 10 MAI 1922
22416

158

Ministrului

Confidențial

10 MAI 1922

Se trimite aici alăturat un
memoriu ce ni s'a remis și
care cuprinde informațiuni
ce v'ar fi de folos atât
pentru înțelegerea situației din
Ungaria cât și pentru opera
de propagandă.

Fiind înțeles în ce privitor pro-
paganda v'ar fi folosit eventual de
acest material ca tota circumstan-
țurile curente, șpe a orita
atașării înțele în împrejură-
țile politice de față.

Ministrului

Duca

~~cu înțelegerea celor mai înalte~~
~~de către autorul memoriei~~

10 mai 1922. Circulară a ministrului de Externe. I.G. Duca, către toate
legațiile Bucureștilor.

AMAE, fond Transilvania 1920-1944, vol. 33.

2 Iunie 1923

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ

De la Legățiunea

din LONDRA

No. 1581

Data 1 Iunie 1923

19

Londres-9056-1341-1/VI-5, 45

DUCA - Externe

Bucarest.

La "Oxford Ligue" pour l'auto-determination de la Hongrie, ayant distribué dans les rues et les restaurants de Londres, des affiches déclarant que les Etats de la Petite Entente veulent partager la Hongrie entre eux et demandant de l'aider pour soutenir la propagande, mes collègues tchécoslovaque, serbe et moi, nous sommes réunis afin d'examiner la question. Nous avons décidé avant d'attendre d'autres instructions de nos Gouvernements, de faire une note collective au Foreign Office, afin d'attirer l'attention sur ce fait.

Il m'ont chargé de rédiger la note, qui présente ceci de délicat, qu'il faut la rédiger de telle sorte que le Foreign Office ne puisse pas répondre qu'il ne peut rien sur les opinions privées des gens. En effet, il ne faut pas oublier la mentalité spéciale britannique, qui considère les discours en plein air sous les yeux des agents allant jusqu'à demander un changement de forme des Etats, sont de ses droits: la liberté d'opinion.

Je ferai de mon mieux pour faire comprendre

la limite, que les engagements des traités internationaux me semblent devoir apporter à ces conceptions et habitudes.

F. TITULESCU.

1581

1 iunie 1923. Telegramă, de la Londra, a lui N. Titulescu, către ministrul de Externe, I.G. Duca.

AMAE, fond Transilvania 1920-1944, vol. 17, f. 47.

Romanolog

39

Paris

Am produce ore care emite un interviu acordat de
Muzie. ziarului unguresc Az-Est. In care printre altele
este aceasta fraza "cu consider ca pe unul din evenimentele
cele mai importante ale politicii europene seara aceea de
juli in care senatul francez a ratificat tratatul de pace
de la Trianon. Cand un protestat impotriva nedreptatilor
din acest tratat era prea tarziu". Si mai departe, in
ce priveste cele ce vor mai fi de facut timpul va arata
ecule cele mai bune". Faptul ca a doua zi dupa
declaratia lui Bethlen despre revizuirea tratatelor
lu ministru francez tine un asemenea limbaj ^{in acest}
te poate pasesa indiferenti. Cui ca ar trebui sa vohiti
si cu Muzie si cu Briard.

Duca

22 mai 1925. Telegramă a ministrului de Externe, I.G. Duca, către legatia
Bucureștilor la Paris.

AMAE, fond Transilvania 1920-1944, vol. 23.

Jugen Titeanu.

—0000000000000000—

Tratatul dela Trianon e o operă reprobabilă

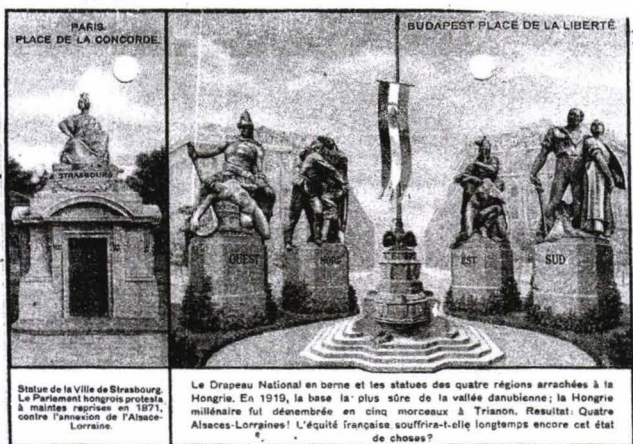
Stupefiantele declarații ale d-lui de Monzie

BUDAPESTA, 18. — Ziarul „Az Est” publică următoarele stupefiantele declarații făcute corespondentului său la Paris de către d. De Monzie, ministrul cultelor franceze:

„Eu am avut totdeauna o simpatie specială pentru treburile ungherești iar în timpul din urmă o hotărâtă dragoste și simț pentru ungheri. Din rețericire prietenia aceasta a trebuit să mi-o manifest în zile rele, ea va fi însă cu atât mai calmă. EU CONSIDER CA PE UNUL DIN EVENIMENTELE CELE MAI REPROBABLE ALE POLITICII EUROPENE SEARA ACEEA DE IULIE. ÎN CARE SENATUL FRANCEZ A RATIFICAT TRATATUL DE PACE DELA TRIANON. CAND AM PROTESTAT ÎMPOTRIVA NEDREPTĂȚILOR DIN ACEL TRATAT ERA PEA TĂRZIU. NU SE MAI PUTEA ÎNDREPTA NIMIC.”

În continuare ministrul francez a recomandat Ungariei, deocamdată să se consolideze economic, iar în ce privește cele ce vor mai fi de făcut, timpul va arăta căile cele mai bune.

„Universul” din 20 iunie 1925.

Am oncorea a înainta, aci-alăturat, "xcelenței voastre,
o carte poștală ilustrată ce primesc din partea Casei
" Adam et Mercier , 8 Rue Renault la Paris " și însoțită
de următoarele rânduri din partea Casei în chestiune :

" Specimen de la propagande faite en France .
" Cette carte nous est adressée, quoique notre maison
" n'ait jamais été en relations commerciales ou autres avec
" qui que ce soit en Hongrie I."

Primiți Vă rog, Domnule =ministru, asigurarea înaltei
mele considerațiuni.

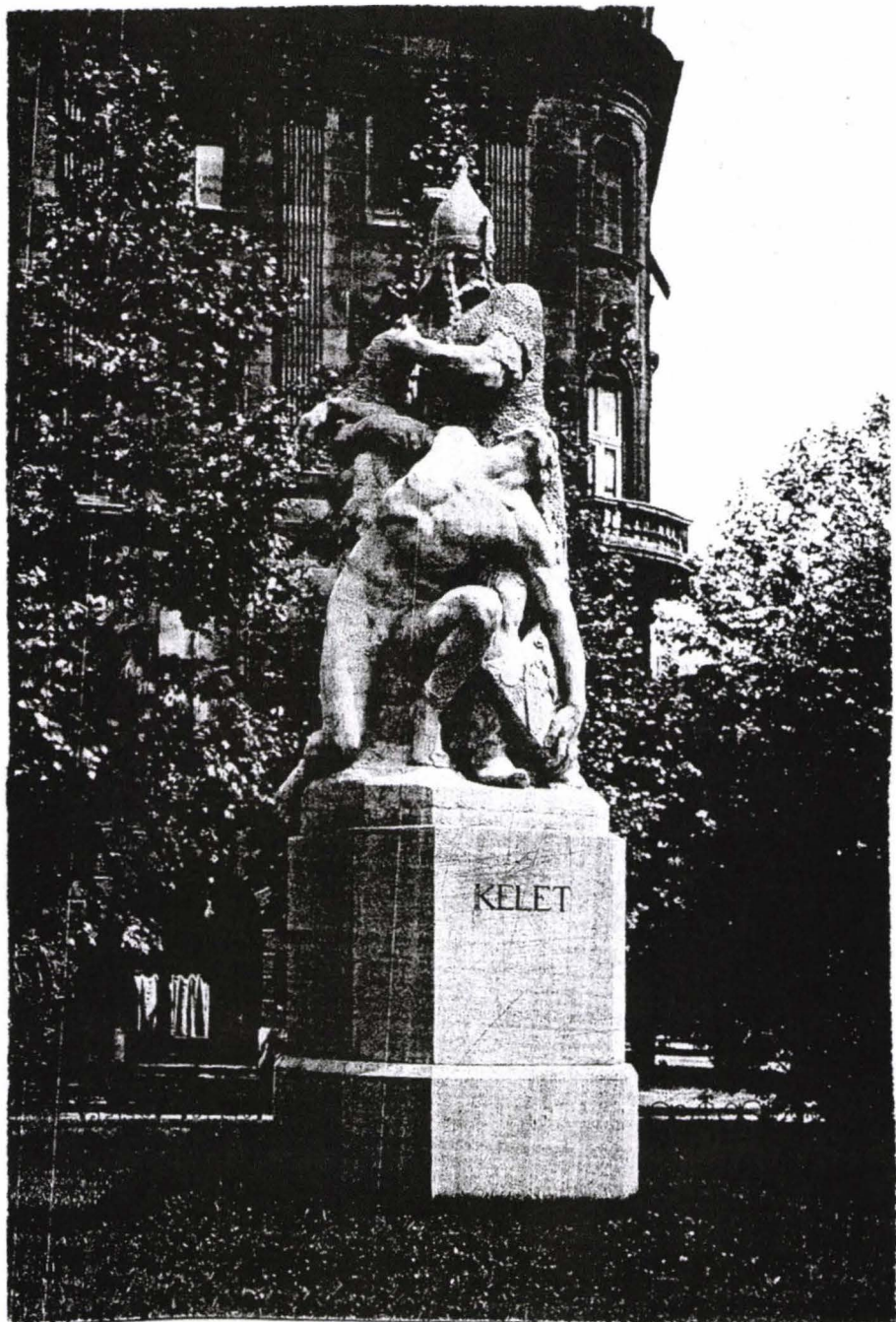
Excelenței Sale
Domnului N. TITULESCU
Ministrul Afacerilor Străine
etc. etc. etc.

Domniei Sale

Domnului C. CESUANU

- 1) Ministru al României la PARIS.
- 2) Legătuirea BERLIN
- 3) Legătuirea LONDRA

Carte poștală ilustrată, de propagandă revizionistă maghiară în Occident.
AMAE , fond Transilvania 1920-1944, vol. 25.

Budapesta. Monumentul revizionist intitulat „Orientul”. Reprezintă Ardealul înlănțuit.

din 29 Iulie 1927.-

TELEGRAMA DESCIFRATA

Legățiunea

din

Praga

No. 1565

Data

28 Iulie 1927.-

19

2364-Praga-28-8-1081-147-28/7-15

EXTERNE

BUCUREȘTI

Am vorbit Domnului Beneș despre acțiunea lordului Rothermere. Domnia Sa nu-i atribue nici o importanță, mai cu seamă că are asigurări din partea Domnului Chamberlain și Tirrel, că guvernul britanic nu sprijinește această campanie, care nu cadrează cu politica lor, dar pe care nu are mijloace de a o împiedica.

Beneș va răspunde directorului ziarului "Daily Mail", printr'o scrisoare particulară, unde după cum s'a exprimat, îi va spune adevăruri înțepătoare.

Beneș a încheiat că această campanie va fi în folosul Micii Înțelegeri, pe care o întărește, arătând încă odată pericolul comun și necesitatea unei colaborări intime.

În legătură cu propaganda ungară, am aflat la Ministerul Afacerilor Străine, că guvernul cehoslovac este informat că Ungaria pregătește prin emisari la granița slovacă pe teritoriul republicii, manifestațiuni pentru ziua sfântului Stefan, spre a arăta că populațiunea de acolo nu este mulțumită de starea actuală și spre a putea apoi începe o propagandă în acest sens la Geneva, înainte de sesiunea de la Septembrie.-

FILODOR 1565

28 iulie 1927. Telegramă a Legăției Bucureștilor la Praga.
AMAE, fond Transilvania 1920-1944, vol. 22.

TELEGRAMA CIFRATA.

Nr. 69181 din 19 Noembrie 1929.-

- 1) Romanoleg PARIS
- 2) Légation Roumanie ROMAE
- 3) Légation Roumanie LCNDRES.
- " " PRAGA
- " " BELGRAD

Rog atrageți atențiunea Guvernului ^{(francez}italian asupra
faptului următor : la 10 Noembrie cu prilejul ^{(englez}unei comemo-
rări la Budapesta a lui Bethlen Gabor, care a fost domni-
tor al Transilvaniei. Dl. Iuliu Pekar, fost Ministru, Preșe-
dintele comisiei de afaceri străine a Camerei ungare (la
telegrama pentru Legația Paris se va adăuga și : și Președin-
tele societății de prietenie franco-ungare) a rostit un
discurs ostil României, în care între altele a spus : "Sta-
tua lui Bethlen se va coborî de pe piedestalul ei și își
va face intrarea solemnă în Ardeal în fruntea armatelor
și cu lozincă : dacă Dumnezeu este cu noi, cine ar putea
fi contra noastră. "Prin urmare o adevărată amenințare de
război, pe când totdeauna se pretinde că Ungaria vrea pace
sau revizuire pacifică. Toată politica Ungariei se trădează
astfel, - nu vrea să plătească despăgubiri de război, prefe-
rând să întrebuințeze ^{banii} /pentru înarmări clandestine, iar
conducătorii întrețin veșnic ideea războiului și împing
la ură contra vecinilor.

MIRONESCU

19 noiembrie 1929. Telegramă a ministrului de Externe, G.G. Mironescu, către legațiile Bucureștilor la Paris, Londra, Praga, Belgrad. AMAE, fond Transilvania 1920-1944, vol. 23.

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ

De la Legățiunea

din Roma Vatican

No.

500

Data 21 August

1930

EXTERNE

BUCUREȘTI

Agentele de presă comunică discursul cardinalu
legat papal la Budapesta la serbarea Sfântului Emeric
Intre altele ar fi spus "Unguri, ajutorul lui Dumnezeu
să fie cu voi, Dumnezeu fiind acel care poate schimba
tristetea voastră în bucurie." La aceste stări cuvin
trebuie adăugat faptul fără precedent că consilierul
eclesiastic al Legățiunii Ungariei de aci a figurat
delegațiunea papei la Budapesta și că același funcționar
diplomatic ungar a fost numit consultant al congrega-
țiunii pentru biserica orientală. Un funcționar diplo-
matic străin funcționează prin urmare și ca funcționar
ca membru al unei delegațiuni diplomatice al țării pe
lângă care își exercită funcțiunile diplomatice. Dat
cele de mai sus și după ce se va fi verificat textul
exact al discursului cardinalului mă întreb dacă nu ar
loc ca de acord cu Belgradul și Praga să reacționăm în
tr'un mod oarecare. Măine mă întâlnesc cu Domnii Miron
și Titulescu la Lido și voi vorbi și despre această ci-
tuire. Colegii sârb și ceh raportează de asemenea guve-
lor lor.

Petrescu - Comnen

500

4 exemplare

S. Regele, P.C.

Argescu

G. 208. - Rete M. A. J. 1930. 161

21 august 1930. Telegramă a lui N. Petrescu-Comnen, de la Legația Bucureștilor la Vatican.

AMAE, fond Transilvania 1920-1944, vol. 19 bis.

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ

Dir. Oc.

M. A. S.

Secția

No. 1621

30 Dec 1931

De la
Legățiunea
Nr. 646din
Roma-Vatican
Data

29 Decembrie 1931.

EXTERNE

BUCUREȘTI.

Strict Confidențial.

Aflu că Episcopul Majlat a pus la dispozițiunea Vaticanului un impozant dosar cuprinzând acte și documente privitoare la Statul catolic precum și două importante studii de un francez și un englez, conchizând la legalitatea și canonicitatea acestei Instituțiuni. Mi s'a șoptit că singurul argument de natură a impresiona Vaticanul ar fi atitudinea nepatriotică a acestui Stat și că pentru a determina Vaticanul să iasă din rezerva sa, lucru ce nu va fi ușor, va trebui să aducem actele și documentele spionajului, dovedind acțiunea subversivă a acestuia.

Reg Dinevoici a comunica cele de mai sus atât Domnului Președinte al Consiliului de Miniștrii cât și Domnului Pop pentru a aduce cu Domnia sa toate documentele ce și-ar putea procura dela autorități, în special dela Parchet și Siguranța Statului.

C O M M E N T.

646.

Spinalul
la France
pint de
druha
rădeanu.

30 decembrie 1930. Telegramă a lui N. Petrescu-Comnen, de la Legăția Bucureștilor la Vatican.

AMAE, fond Transilvania 1920-1944, vol. 19 bis.

Români! Ungurii pregătesc un nou război pentru răpirea Ardealului!

Veniți deci cu toții, bătrâni și tineri, bărbați și femei, la marea adunare anti-revizionistă ce se va ține **DUMINICA 28 MAI**, la orele 9 dimineața la **Arenele Romane** din Parcul Carol, zi și oră când se vor face întruniri asemănătoare în toate orașele și satele din Iugoslavia, Cehoslovacia și Polonia.

Veniți tot ce este suflet și conștiință românească să arătăm întregii omeniri formidabila voință a poporului român întru apărarea granițelor și a străvechilor noastre drepturi istorice, prin respectarea păcii binefăcătoare și a tratatelor de pace.

Ziarul „UNIVERSUL“

D. Stelian Popescu.
Directorul ziarului „Universul”.
Președintele Ligii Antirevizioniste Române
ANIC, fond LAR, dosar 33, f. 25.

milioane de Unguri trăitori în mase compacte, este
o cerință ai păcii, ai dreptății și ai siguranței
Europene. Un tratat trebuie să fie susceptibil de
modificare pe cale pașnică. Tratatul de la Versailles
a și fost revăzut de repetate ori în favoarea Germa-
niei, ar fi numai just, și echitabil să se procedeze
cu aceeași mărinimie și față de un Stat mic.

Ag. I. Grigora

10 iulie 1933. Raport al lui V. Grigorcea, de la Legația Bucureștilor la
Budapesta.

AMAE, fond Transilvania 1920-1944, vol. 19

102

CIFRAT

de *U. Popescu*

TELEGRAMA CIFRATA

No. 61134

22. XI. 1933. 192

ROMANOLEG

BUDAPESTA

confidential

Urmare 56934.

Contele Bethlen va incepe seria sa de conferinte in Anglia la 28 Noembrie vorbind la Royal Institute despre Transilvania. Steed si Scotus Viator vor replica in aceiasi sedinta. Benes a aratat lui Sir John Simon la Geneva cat de serioase sunt riscurile unor asemenea vizite si conferinte precum si a atitudinii luate de unii parlamentari englezi in aceasta privinta. Sir John Simon a incredintat pe Benes ca in cazul cand [aceasta atitudine se va traduce prin interpelari sau chestiuni in Camera Comunelor, Guvernul britanic va tia scurt si deia inceput ori-ce manifestatiune pro-maghiara.

SAVEL RADULESCU

61134

[Handwritten signature]
se
182

B. 2527/00 — imprimearia Statului.

22 noiembrie 1933. Telegramă de la Ministerul Român de Externe, către Legația Bucureștilor la Budapesta.

AMAE , fond Transilvania 1920-1944, vol. 19.

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ

Legățiunea din Budapesta

Nr. 1407

Data: 15 Mai ora 11,30.

193

Subiectul:

USA
B. C.

Politica

984

A

Paris
12.5.34

Manuel

Belgia
Antoine Jankovic
Paris

15.V. 904 mado 48

A. H. Jankovic

EXTERNE

BUCUREȘTI

Un grup de 30 deputați din gruparea parlamentară franceză pentru Europa Centrală, condus de Președintele Baudoin Bugnet și de șeful secțiunii ungare Vallat, și-a anunțat sosirea la Budapesta Sâmbătă 19 Mai.

Această "călătorie de studii" va dura șase zile. Programul prevede excursiuni la țară, masă la Președintele Camerei, recepție la Președinția Consiliului de Miniștri, vizită la Parlament și la cele trei partide politice mai importante etc..

Sunt convins că vor avea loc manifestațiuni magnifice în scop de a imprima vizitei caracterul revizionist și a compromite pe parlamentarii francezi în opinia publică a Micii Înțelegeri.

Excursiunea se face în urma invitațiunii făcute de Federația Asociațiunilor patriotice care este altă formă a Ligei revizioniste. Organul de legătură a fost Honti, secretarul Ligei revizioniste din Paris. Este foarte regretabil că deputați francezi intră în legătură cu un personaj atât de marcant revizionist, a cărui prezent

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ

in

Nr.

Data:

193

și activitate în Franța pare mai mult indezirabilă.

Cred că vizita este cu totul înopportună tocmai în momentul conflictului acut yugoslavo-ungar, provocat de o manevră maghiară foarte suspectă ; dânsa este susceptibilă să producă mare confuziune în spiritele din țările Micii Înțelegeri și de natură să slăbească alianțele Franței. Nu înțeleg cum Guvernul francez poate tolera o inițiativă atât de deplasată.

Spre informarea Excelenței Voastre comunicăm afirmațiunea Ministrului yugoslav că Belgradul este decis să riposteze cu vizita parlamentară yugoslavă la Berlin.

Grigorcea

1407.

15 mai 1934. Telegramă a lui V. Grigorcea, de la legația Bucureștilor la Budapesta, către Ministerul Român de Externe.
AMAE, fond Transilvania 1920-1944, vol. 24.

A murit un mare antirevizionist maghiar: dr. S. Fényes

O telegramă din străinătate ne a adus vestea tristă că, într'un sanatoriu din Viena, a încetat din viață bătrânul dr. S. Fényes, care a fost cel mai mare penalist al Ungariei. Magnații de la Budapesta îl condamnaseră la moarte, *in contumace*, acum câțiva ani, pentru că a scris și publicat în ungurește faimoasa-i carte „*Ungaria Revizionistă*“, care a produs și produce încă multă vâlvă prin sinceritatea ideilor exprimate de un mare cărturar ungar, care n'a putut fi pe placul magnaților latifundiari și de aceea și-a aflat refugiul în țara noastră, unde a continuat să conducă o revistă „*Uj-Magyarok*“, prin care făcea propagandă împotriva revizionismului maghiar, atât de primejdios.

Dr. Samuel Fényes a suferit iarna trecută un accident în Capitală, din pricina unui lunecuş de ghiață, și a trebuit să stea cu piciorul în gips, la un sanatoriu din Viena, unde a și murit.

Editura „*Excelsior*“ din Capitală ne-a dat o traducere românească a cărții lui Fényes, făcută de părintele dr. Ilie Dăianu, fost vice-președinte al Senatului, în colaborare cu cel care scrie aceste rânduri.

Cartea se încadrează perfect în spiritul *Ligii Antirevizioniste Române*, al cărei întemeietor și președinte general este directorul nostru, d. Stelian Popescu.

Conținutul ei, profund sincer, se adresează tuturor celor cari recunosc dreptatea românească și aceasta explică pentru ce neîntatul Fényes a făcut proseliți printre consăngenii săi, dintre cari unii, intelectuali de elită, au susținut mai departe, prin conferințe publice, punctul de vedere românesc asupra primejdiei revizionismului maghiar.

Dar doctorul Fényes a mai lăsat o carte interesantă în manuscris, o istorie asupra voevodului Mihai Viteazul, care este privit prin prisma vederilor unui ungar antirevizionist, ceea ce-i dă o importanță cu totul deosebită. Mai ales în împrejurările de azi, când ungurii dela Budapesta s'agită din nou pe tema revizionismului, a cărei legendă doctorul S. Fényes a redus-o la adevăratele ei proporții prin scrierea sa „*Ungaria Revizionistă*“.

Leontin Iliescu.

Timbre editate de Liga Antirevizionistă Română în 1934.

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ

la in

Nr. Data: 193

și activitate în Franța pare mai mult indezirabilă.

Cred că vizita este cu totul înportună tocmai în momentul conflictului acut yugoslavo-ungar, provocat de o manevră maghiară foarte suspectă ; dânsa este susceptibilă să producă mare confuziune în spiritele din țările Micii Înțelegeri și de natură să slăbească alianțele Franței. Nu înțeleg cum Guvernul francez poate tolera o inițiativă atât de deplasată.

Spre informarea Excelenței Voastre comunicăm afirmațiunea Ministrului yugoslav că Belgradul este decis să riposteze cu vizita parlamentară yugoslavă la Berlin.

G r i g o r c e a

1407.

15 mai 1934. Telegramă a lui V. Grigorcea, de la legația Bucureștilor la Budapesta, către Ministerul Român de Externe.
AMAE, fond Transilvania 1920–1944, vol. 24.

A murit un mare antirevizionist maghiar: dr. S. Fényes

O telegramă din străinătate ne a adus vestea tristă că, într'un sanatoriu din Viena, a încetat din viață bătrânul dr. S. Fényes, care a fost cel mai mare penalist al Ungariei. Magnații de la Budapesta îl condamnaseră la moarte, în contumace, acum câțiva ani, pentru că a scris și publicat în ungurește faimoasa-i carte „*Ungaria Revizionistă*“, care a produs și produce încă multă vâlvă prin sinceritatea ideilor exprimate de un mare cărturar ungar, care n'a putut fi pe placul magnaților latifundiari și de aceea și-a aflat refugiul în țara noastră, unde a continuat să conducă o revistă „*Uj-Magyarok*“, prin care făcea propagandă împotriva revizionismului maghiar, atât de primejdios.

Dr. Samuel Fényes a suferit iarna trecută un accident în Capitală, din pricina unui lunecuş de ghiată, și a trebuit să stea cu piciorul în gips, la un sanatoriu din Viena, unde a și murit.

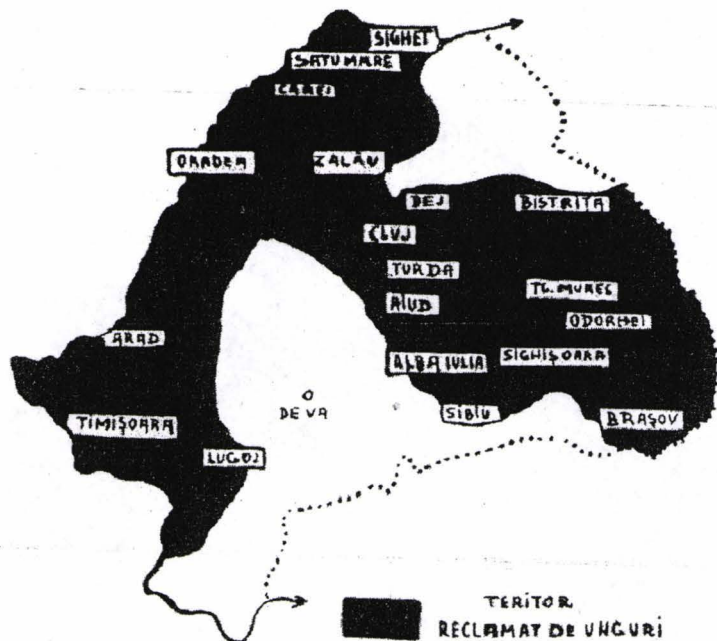
Editura „*Excelsior*“ din Capitală ne-a dat o traducere românească a cărții lui Fényes, făcută de părintele dr. Ilie Dăianu, fost vice-președinte al Senatului, în colaborare cu cel care scrie aceste rânduri.

Cartea se încadrează perfect în spiritul *Ligii Antirevizioniste Române*, al cărei întemeietor și președinte general este directorul nostru, d. Stelian Popescu.

Conținutul ei, profund sincer, se adresează tuturor celor cari recunosc dreptatea românească și aceasta explică pentruce neuitatul Fényes a făcut proseliți printre consăngenii săi, dintre cari unii, intelectuali de elită, au susținut mai departe, prin conferințe publice, punctul de vedere românesc asupra primejdiei revizionismului maghiar.

Dar doctorul Fényes a mai lăsat o carte interesantă în manuscris, o istorie asupra voevodului Mihai Viteazul, care este privit prin prisma vederilor unui ungar antirevizionist, ceea ce-i dă o importanță cu totul deosebită, mai ales în împrejurările de azi, când ungurii dela Budapesta s'agită din nou pe tema revizionismului, a cărei legendă doctorul S. Fényes a redus-o la adevăratele ei proporții prin scrierea sa „*Ungaria Revizionistă*“.

Leontin Iliescu.

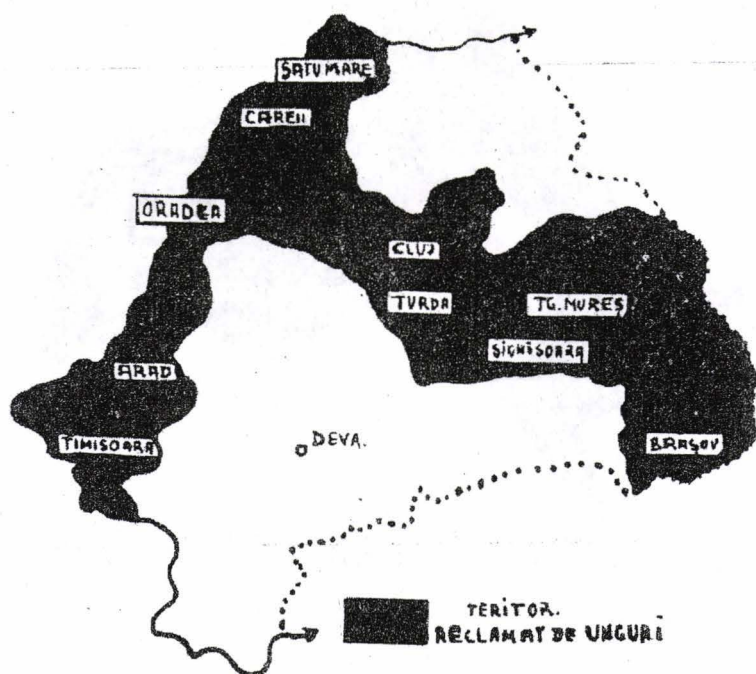

Un alt proiect revizionist, preconizat de publicistul maghiar Ajtay József

Situația etnografică în regiunea reclamată de proiectul Ajtay

Tabloul nr. 20

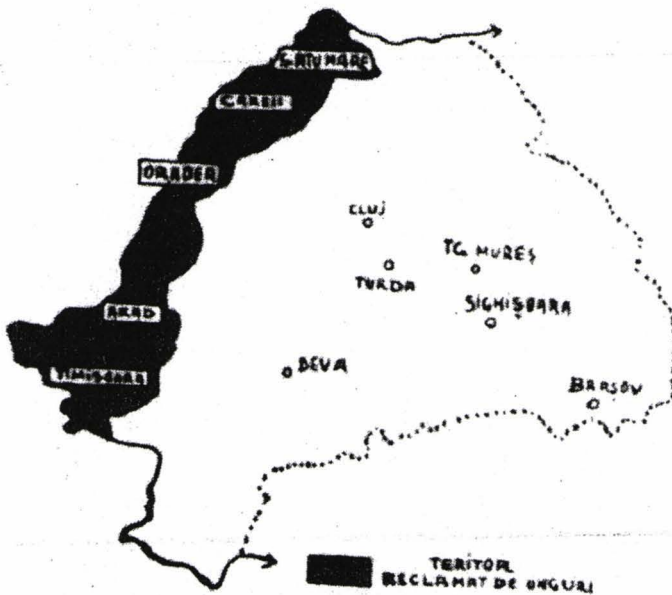
Județul	români		unguri	
	nr.	%	nr.	%
Alba	200.268	82.2	30.280	12.4
Arad	243.697	60	98.700*	24.5
Bihor	305.570	59.7	167.031	32.5
Brașov	44.500	40	35.200	30.9
Ciuc	23.214	16.4	115.200	81.4
Cluj	218.970	62.5	102.653	29
Maramureș	100.384	66.3	6.200	4
Mureș	87.036	35.4	135.000	54.9
Odorhei	6.377	5.2	112.913	92
Sălaj	154.635	64.1	71.200	29.5
Sătmar	197.291	53.5	94.600	25.6
Sibiu	127.658	66.5	5.700	2.9
Someș	199.691	77.5	38.700	15
Târnava Mare	80.775	48	17.900	10.6
Târnava Mică	66.943	54	34.214	27.6
Timiș	192.445	39	68.044	13.7
Treiscaune	37.406	25.7	106.307	73
Turda	140.837	76.4	39.300	21.3

Revizuirea propusă de Franco-Vellani Dionisi. (Coridorul.)

Situația etnografică a județelor "coridorului" preconizat de unguri
 Tabloul nr. 16

Județul	români		unguri și germani împreună	
	nr.	%	nr.	%
Cluj	218.970	62.5	111.553	31.5
Turda	140.837	76.4	41.070	22.2
Alba	200.268	82.2	37.260	15.2
Târnava Mică	66.943	54	53.214	43
Târnava Mare	80.775	48	85.900	51
Braşov	44.500	40	66.666	58.5
Sibiu	127.658	66.5	60.600	30.5
Sălaj	154.635	64.1	72.087	29.8
Total	1.034.586	64	528.350	32

Revizuirea de frontiere propusă de lordul Rothermere.

Proporția dintre populația rurală românească și ungurească
pe zona Rothermere

Tabloul nr. 14

Județul	români nr.	%	unguri nr.	%
Maramureș	93.384	77	2.200	2
Sătmár	164.991	63	57.000	21
Bihor	287.570	68	120.031	28
Arad	221.697	70	60.000	18
Timiș	177.445	43	40.044 [†]	10
Total	945.087	61.3	279.275	18.1

TELEGRAMĂ DESCIFRATĂ

AMBASADA

din

P A R I S

89

Data: 3 Februarie, orele 23,45' 19 40.

E X T E R N E

BUCUREȘTI

PARIS MIDI de astăzi publică un lung articol asupra populației maghiare din Transilvania, întrebunțind argumentele cele mai exagerate ale propagandei ungurești, în termeni extrem de injurioși la adresa elementului românesc.

Pe de o parte, am făcut un energic protest la Damnul Coulondre, care - delatfel consternat de neatențiunea censurei - mi-a exprimat regrete profunde. Dsa mi-a declarat că o anchetă a și fost întreprinsă și că cenzorul răspunzător va fi pedepsit.

Pe de altă parte, am făcut necesarul ca să apară în câteva ziare parisiene, și sper chiar în provincie, o punere la punct.

Acestea fiind, nu cred oportun ca ziarele românești să folosească incidentul pentru vre o campanie.

În legătură cu cele de mai sus, voi trimite un raport detaliat asupra întregii chestiuni a presei.

FRANASSOVICI

89

C. 22915. - M. O. Imprimeria Centrală

TELE +

Camera Politică

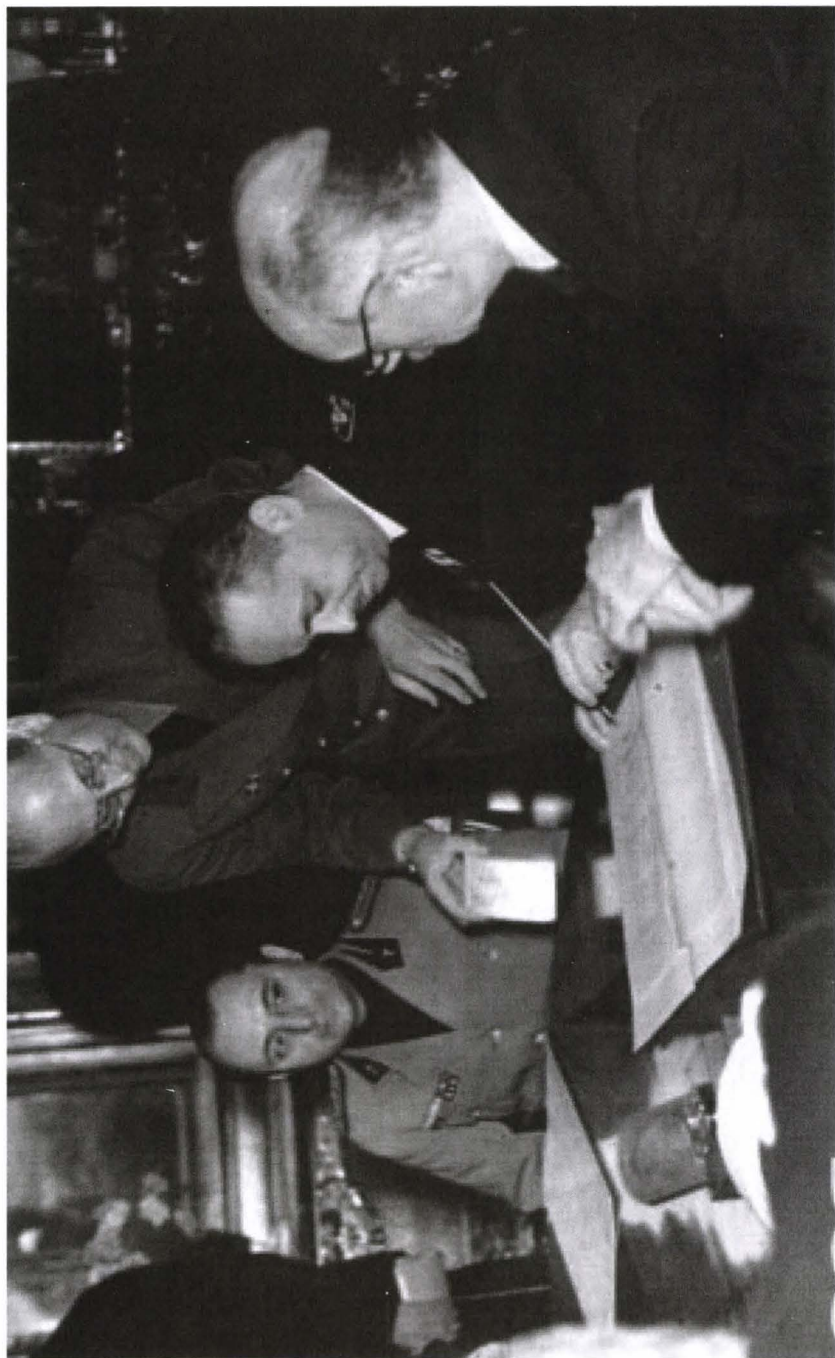
5.2.40

E

DESCIFRAT

1940.

3 februarie 1940. Telegramă a lui Richard Fransovici, de la Ambasada Bucureștilor la Paris, către Ministerul Român de Externe.
AMAE, fond Transilvania 1920-1944, vol. 25.

Viena, 30 august 1940. Semnarea Diktatului.

ora 12.

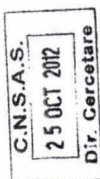
31 August 1940.

178

Bucuresti, Primul Ministru chemat de Cluj Soc.
Telefoanelor, Prof. Grigore Popa.

- Cluj D-le Prim Ministru, sunt mii de ardeleni veniți din toate satele ca să ceară dreptate. Aici e întreg Ardealul. Toată lumea manifestă, cere mobilizare și rezistență. Vă rog foarte mult ca aceasta să fie luată în seamă că altfel nu știu ce se va întâmpla.
- Buc. D-le Popa, politica nu poate fi făcută de tinere și care nu e format. Astea sunt deciziile luate de două puteri mari. Dacă vreți să dispară și România faceți asta. Dacă facem război ne atacă Rusia și Germania.
- Cluj Ce e cu armata ?
- Buc. Armata e mobilizată. Sunt două state mari și al treilea e comunist.
- Cluj Care sunt ultimele dispoziții ale Bucureștiului cu privire la Ardeal ?
- Buc. Deslășirea de Ardeal a o cincime care a fost , trebuie să ne supunem hotărârilor Axei. Tot statul român pierde. Vă rog din tot sufletul fiți liniștiți. Nu e definitiv ce se face azi.
- Cluj Trebuie să înțelegeți și dvs. dorințele poporului ardelen. Toate satele sunt la Cluj, Lumea cere mobilizare, război, rezistență.
- Buc. Lumea nu conduce statul, lumea e condusă de stat.
- Cluj Altfel se apără singur poporul.
- Buc. Poporul nu face nimic, îi va ocupa și îi va impușca unghurii. Pierdem tot statul și aici o speranță să ne mai refacem, pe când altfel avem speranță.

./.

D006877

178
H

Cluj N'a fost nici o manifestație ostilă contra Germaniei
Vrem război cu ungerii.

Buc. Nu pot să fac război cu ungerii că nu mă lasă ei;
nu vor război aci. Că^Amentul de ordine al guvernului
e să fie liniste totală în țară și trebuie să ne su-
punem arbitrajului.

Cluj Aceasta e un dictat teribil nu arbitraj, pentru cei
care trăim aici și acest dictat îl refuză națiunea.

Buc. Nu se poate să-l refuze.

Cluj Eu văd ce este aici, ce simt. Ne organizăm cu topoare
și furci și ne batem.
Națiunea ardeșeană e hotărâtă să reziste în orice
chip.

Buc. Dacă vrea să meargă la sinucidere să reziste. Nu fa-
ceți lucruri pripite și ireparabile acolo. Poporului
fi trebuie să-i explicați și să înțeleagă momentele
critice prin care trecem.

Căuj Înțeleg și vă rugăm foarte mult să faceți să se audă
dezideratele Ardealului. Nimeni nu și poate lua ră-
punderea. Satele sunt desnădăjduite, curg spre Cluj
femei și copii. Toată noaptea un om n'a închis ochii
aici. Vă rugăm să vă informați precis de starea de
spirit reală de aici și să nu vă luați dupe rapoartele
oficiale care nu spun adevărul. Caracterul poporului
a fost spontan.

Buc. E normal să le spuneți realitatea cum este Dvs. capii.
Poate peste 2 ani, poate peste 6 luni să vie la loc.
Războiul nu e terminat încă.

Cluj Care e atitudinea guvernului față de problema Ardea-
lului ? ./.

C.N.S.A.S.
25 OCT 2012
Dir. Cercetare

0006877

HR 150

Buc. Că trebuie să se supună dictatului că astfel riscă să piardă întreaga țară și, riscă comunizarea.

Cluj Vă cerem dvs. să veniți la Cluj în mijlocul nostru cu întreg guvernul ca să vedeți realitatea în față, să vedeți că avem dreptate.

Buc. Bine. Fiți liniștiți și dvs. și lumea și să aveți încredere în Axă până la urmă.

C.N.S.A.S.
25 OCT 2012
Dir. Carcetaresc

P.S. A cerut întâi Palatul Regal pe Majestatea Să, apoi pe Maresal. nu a găsit pe nimeni și i s'a spus să cheme Prezenția.-

D 006877

31 august 1940. Telefon interceptat de S.S.I. Prim-ministrul Gigurtu este anunțat despre evenimentele de la Cluj.
ACNSAS, dosar 006877.

Carol al II-lea.

Nincs Kegyelem

DÜCSÓ CSABA

Átlla, Álmos, Árpád ivadéka,
fel az új honfoglalásra!

BUDAPEST, 1939. ÉV VÁSÁRA

Dücsó Csába, *Nics Kegelem – Átlla, Álmos, Árpád ivadéka, fel az új honfoglalásra!* (Fără îndurare – urmași ai lui Átlla, Álmos, Árpád, sus la noua ocupare de Patrie!) Budapesta, 1939. Cuprinde și jurământul leventului: „Voi suprima fiecare valah ce-mi iese în cale! Nu va fi îndurare! Voi aprinde noaptea satele valahe! Voi trage în sabie toată populația! Voi otrăvi toate fântânile și voi ucide până și copiii în leagăn. [...] În genere, voi distruge acest Neam [...]. Nu va mai fi în Ardeal decât o singură Națiune, cea maghiară! [...] Nu va fi milă!”

De același autor

- *Nicolae Iorga în viața politică a României*, Edit. Enciclopedică, București, 1991, 402 p.
- *Școala Română din Franța*, Edit. Academiei, București, 1994, 150 p.
- *Din culisele Parlamentului României*, Edit. Globus, București, 1994, vol. I, 188 p.; Edit. PRO, București, 2001, vol.II, 365 p.
- *Monumente non grata. Falși martiri maghiari pe pământ românesc*, Edit. Bravo Press, București, 1996, 237 p.; ed. a II-a, revăzută și adăugită, sub titlul *Monumente ale unor criminali maghiari în România*, Edit. România Pur și Simplu, București, 2004, 270 p.; ed. a III-a, revăzută și adăugită, sub titlul *monumente maghiare de neadmis în România*, Edit* Karta-Graphic, Ploiești, 2013, 359 p.
- *Ip și Trăznea. Atrocități maghiare și acțiune diplomatică românească*. Studiu și documente, Edit. Enciclopedică, București, 1996, 594 p.
- *8 noiembrie 1945*. Academia Română, INST, București, 2000, 200 p .
- *Procesul Organizației „T”*, Edit. Libra, București, 2000, 198 p.
- *Nicolae Iorga. O viață pentru Neamul Românesc*, Edit. Pro Historia, București, 2001, 140 p.
- *Nicolae Iorga între Dictatura Regală și Dictatura Legionară*, Edit. Enciclopedică, București, 2001, 309 p.(Premiul național “Nicolae Iorga”, 2005
- *Partidul Național Liberal Tătărescu*, Edit. Libra, București, 2001, 287 p.
- *UDMR și societatea românească*, Edit. România Pur și Simplu, București, 2003, 260 p.
- *Transilvania de Nord-Est 1944-1952*, Edit. România Pur și Simplu, București 2005, 454 p.

- *Partidul unui rege: Frontul Renașterii Naționale*, Edit. Enciclopedică, București, 2006, 308 p.
- *Studentimea română din Cluj 1944-1945*, Edit. Renașterea, Cluj-Napoca, 2006, 349 p.
- *Partidul Național Țărănesc. Tentative de reînființare după 1947*, Edit. Historia, București, 2007, 241 p.
- *Nicolae Iorga la Vălenii de Munte*, Edit. România Pur și Simplu, București, 2008, 655 p.; ed. a II-a, revăzută, Edit. Karta-Graphic, Ploiești, 2016, 492 p.
- *Ion Antonescu între extrema dreaptă și extrema stângă*. Edit. Semne, București, 2009, 444 p.
- *Carol al II-lea și Camarila Regală*, Edit. Semne, București, 2010, 422 p.
- *Regele Mihai și Mareșalul Antonescu*, Edit. Semne, București, 2010, 449 p.
- *Români și unguri 1940-2011*, Edit. Karta-Graphic, Ploiești, 2011, 873 p.; ed. a II-a, anastatică, Edit. Tipo Moldova, Iași, 2012.
- *Românii din Serbia 1940-1944*, Edit. Enciclopedică, București, 2010, 830 p.
- *Carol al II-lea și Iuliu Maniu*, Edit. Semne, București, 2013, 604 p.
- *Români și evrei în secolul XIX*, Edit. Semne, București, vol.I, 2014, 662 p.; vol.II, 2015, 666 p.; vol. III, 2017, 579 p.
- *Partide politice aproape uitate*, ed. anastatică a volumelor de la nr-le 10, 13, 15, Edit. Tipo Moldova, Iași, 2014, 834 p.
- *Nicolae Iorga*, Edit. Enciclopedică, București, 2016, 288 p. (Premiul național “Nicolae Iorga”, 2017; Premiul Academiei Oamenilor de Știință din România, 2018)

Ediții îngrijite

- În seria *Scrisori către Nicolae Iorga*, la Edit. Minerva, vol. III, 1988; vol. IV, 1992; vol. V, 1996; la Editura Academiei, vol. VI, partea I, 2002 și vol. VI, partea a II-a, 2003. (Pentru toate Premiul Academiei Române în 2005.)
- *Nicolae Iorga. Prelegeri la Vălenii de Munte*, Edit. România Pur și Simplu, București, 2008.
- În colaborare cu Stelian Mândruț, *Nicolae Iorga și Universitatea din Cluj*, Edit. Academiei, București, 2005.

Astăzi, la o sută de ani de la Marea Unire, amenințările la adresa Statului Român, lansate de Ungaria, sunt permanente și puternice; folosirea, din nou, a unui context internațional favorabil, este posibilă. Dreptul imprescriptibil al Poporului Român poate fi încălcat iar, de interese ale Marilor Puteri, asiduu curtate de Budapesta în secolul XXI, la fel ca și în secolul XX. „Istoria se repetă” este o formulă a cărei valabilitate s-a confirmat deseori.

Este obligativitatea celor care conduc România în secolul XXI să împiedice repetarea. Ar trebui să aibă inteligență și sentimente patriotice.

Petre Țurlea

ISBN 978-606-693-121-2
www.kartagraphic.ro

